

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

“*Kuva-yı Milliye’nin
90. Yılında
İzmir ve
Batı Anadolu*”

ULUSLARARASI SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

6-8 Eylül 2009

II. Kitap

Yayına Hazırlayan:
Oktay Gökdemir

Bu kitap
İBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
tarafından yayına hazırlanmış olup
İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin
kültür hizmetidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Konak-İZMİR
Tel: 0 232 293 12 00
www.izmir.bel.tr

“KUVA-YI MİLLİYE’NİN 90. YILINDA
İZMİR VE BATI ANADOLU”
ULUSLARARASI SEMPOZYUM
BİLDİRİLERİ
6-8 Eylül 2009

II. Kitap

Birinci Basım: Haziran 2010
Baskı Adedi: 1000

© İzmir Büyükşehir Belediyesi

Grafik Tasarım-Uygulama
Servet Kuru - Hatice Tokgöz

BMS Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. 85/57
06030 İskitler - ANKARA
Tel: 0 312 342 40 38

Bu kitap Haziran 2010 tarihinde BMS Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. tesislerinde basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Başlarken

Aziz Kocaoglu.....	5

Sunuş

Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması Oktay Gökdemir.....	9

Bildiriler/ 2.Gün/ 8 Eylül 2009

Hacim Muhittin Çarıklı Oturumu

Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler / Günver Güneş	15
İzmir'in İşgaline Karşı Gecikmiş Bir Tepki Olarak Balıkesir Mitingi / Yücel Yiğit	48
Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu İşgali ve Oluşan Tahribatı İncelemek Amacıyla Bölgeye Gelen Yabancı Heyetler / Dilşen İnce Erdoğan / Günver Güneş.....	72
Direniş Fikrinin Örgütlenmesi ve Manisa Müftüsü Alim Efendi / Nejdettin Bilgi.....	89

Demirci Mehmet Efe Oturumu

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Bir Aydın Hasan Basra (Çantay) Bey / Zeki Çevik	107
Mütareke ve İşgal Döneminde Aydın Sancağı'nda Eğitim ve Eğitim Kurumları / Müslime Güneş	121
Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları / Mehmet Başaran	137
Kuşadası ve Söke'de Kuva-yı Milliye'nin Örgütlenmesi ve Milli Mücadele / Şaduman Halıcı	153

Ali Fuat Cebesoy Oturumu

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Stratejisinde Kuva-yı Milliye'nin Yeri ve Önemi / Kemal Arı.....	176
Afyonkarahisarlıların Anılarında Milli Mücadele / Sadık Sarısan.....	183
Alaşehir Kongresi'nin Basına Yansımaları ve İbrahim Tahtakılıç'ın Alaşehir Kongresi'ndeki Faliyetleri / Buket Sarı	202
Ali Orhan İlkurşun ve Ödemiş Kuva-yı Milliyesi / Filiz Akın Özcan / Günver Güneş	214

Kazım Özalp Oturumu

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Muğla'nın Tepkisi / Bayram Akça	251
Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi ve Aydın Kuva-yı Milliyesi / Ayten Can Tunalı.....	258
Kuva-yı Milliye Öncülerinden Köprülü Hamdi Bey (Şehit Kaymakam) (Köprülü-1886 -Biga Civarı, 17 Şubat 1920) / Ece Aytekin / Serhan Kemal Saygı.....	272
Uşak'ta Kuva-yı Milliye Hakkında Sözlü Tarih Çalışmaları / Şakir Özdemir / Ahmet Tıraş / Serhat Karadurmuş	293

Fahrettin Altay Oturumu

Refik Halit Karay'ın Düşünce Dünyasında Anadolu'daki Ulusal Direniş Hareketi ve Kuva-yı Milliye / Alev Gözcü	306
Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış:Ali Kemal / Fevzi Çakmak	324
Kurtuluş Savaşı'nda Türk Köylüsü ve Kuva-yı Milliye / Erdal İnce	339
Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu / Mehmet Karayaman	349

Sayın Valim,

Sayın Ege Ordusu ve Garnizon Komutanım,

Sayın Katılımcılar,

Değerli Konuklar,

Değerli Çalışma Arkadaşlarım,

Değerli Basın Mensupları,

Sevgili Hemşerilerim,

9 Eylül, İzmir'in Kurtuluşunun 87. Yılı kutlama etkinlikleri kapsamında düzenlediğimiz “Kuvayı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu” konulu uluslararası sempozyumun açılış törenine hoş geldiniz.

Aramızda yurtdışından gelen, bilimsani konuklarımız da var. Bu değerli insanlara, Türkiye'ye ve İzmir'in konuksever insanları arasına hoşgeldiniz diyorum. Umuyor ve diliyorum ki, İzmir'de güzel günler yaşayacaklar ve ülkelerine döndüklerinde, her biri İzmir'in gönüllü elçisi olacaktır.

Değerli Konuklar,

Sempozyum, bir anlamda “bilgi şöleni” demektir. Konusu “Kuvayı Milliye” olan bir bilgi şöleni, kuşkusuz hepimizi heyecanlandırmaktadır. İki gün boyunca, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi salonlarında gerçekleştirilecek oturumlar; dünyada eşine az rastlanır bir halk hareketi hakkında, bilgilenmemizi, aydınlanmamızı sağlayacaktır.

Bu bilgi şöleninin İzmir'de yapılıyor olması, çok anlamlıdır. İzmir, işgaliyle Bağımsızlık Savaşımızın başladığı, kurtuluşuyla yepyeni bir ülkenin doğuşunun müjdelendiği çok özel bir kenttir. 15 Mayıs 1919'da başlayan işgal, Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basmasıyla ve halkıyla buluşmasıyla, uzun bir yürüyüşe yol açmıştır. Bu yürüyüşün adı “Kurtuluş Savaşı”dır.

Emperyalizmin yerli ve yabancı işbirlikçilerine karşı, onca yoksulluğa ve yoksunluğa rağmen; inatla, sabırla, büyük bir inançla gösterilen direniş mücadelesi, kuşkusuz halk desteği olmadan sonuç veremezdi.

Yedi bölge dört iklimden, değişik inanç ve kökenden gelerek, “Halk” olmanın ne demek olduğunu kanıtlayan “Anadolu Halkı”, bu özelliğiyle dünya tarihinin en saygın uluslarından biri olarak anılmayı hak etmiştir. Bu halk sayesinde, özgürlük,

yurtseverlik, bağımsızlık ve ulus kavramları yeniden tanımlanmış ve dünyanın bütün ezilen, sömürülen halklarına örnek oluşturmuştur.

“Kuva-yı Milliye” bu halk hareketinin, ulusal direniş kuvvetlerinin genel adıdır. Bu kuvvetler, harap olmuş askeri, ekonomik, kültürel yapıya inat, süreç içinde düzenli orduya dönüşmüş; işte o ordu 9 Eylül 1922’de İzmir’e girerek, savaşı sona erdirmiştir.

İzmir, Kurtuluş Savaşının zaferle bittiğini, artık sıranın çağdaş, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına geldiğini müjdeleyen bir kenttir. O nedenle 9 Eylül, sıradan günler değildir. 87 yıldır bu değerlerin simge kenti olan İzmir, Türkiye’nin gözbebeğidir. Sadece bunu bilmek yetmez. Bilimde, kültürde, sanatta ve hayatın her alanında göstereceğimiz çabalar, yapacağımız çalışmalar ve elde edeceğimiz başarılar; aynı zamanda bugünlere ulaşmamızı sağlayan kahramanlara teşekkürümüzü, bağlılığımızı, miraslarına sahip çıktığımızı kanıtlayacaktır. Gelecek kuşakların da bize teşekkür etmesi için, onlara bu mirası sağlam ve gelişmiş olarak bırakma görevimiz vardır. El ele, kardeşçe ve İzmir’de doğmanın, İzmir’de doymanın verdiği onurla, işte gece gündüz bunun için çalışıyoruz, çalışacağız, çalışmak zorundayız.

Değerli Konuklar,

“Kuva-yı Milliye” serüvenimizi, yerli ve yabancı biliminsanlarımızdan, her yönüyle dinlerken, biliyorum ki yalnız olmayacağız. Demirci Mehmet Efeler, Yörük Aliler, İpsiz Recepler, Kuşçubaşı Eşrefler, Parti Pehlivanlar ve niceleri, dağlardan, denizlerden, ovalardan bize bakacak. Hepsinin ruhları şadolsun, ışıklar içinde yatsınlar.

Bir kez daha, başta büyük önderimiz Mustafa Kemal Atatürk ile silah ve düşünce arkadaşlarının, onlara yoldaş olmuş ninelerimizin, dedelerimizin, yiğit ve fedakar atalarımızın büyük hatıraları önünde, saygıyla, sevgiyle, minnetle eğiliyorum.

Bu büyük bilgi şöleninin, ruhlarımızı, bilinçlerimizi, değerlerimize sahip çıkma kararlılığımızı tazelemesini diliyorum.

İşte o zaman, “Memleketin istikbalı söz konusu olmadıkça, savaş bir cinayettir” diyen, “Yurtta Barış, Dünyada Barış” diyen Mustafa Kemal Atatürk’ü yetiştirmiş bir halk olmanın onurunu hak edebiliriz. Çocuklarımız, gençlerimiz, gelecek güzel günlerimiz ve nice 87 yıllarda 9 Eylül’e yakışmamız için, bu bize emanet edilmiş bir görevdir. Hayat bizi utandırmasin.

Sempozyuma emeği geçen arkadaşlarımı kutluyor, değerli bilim insanlarımıza tekrar hoşgeldiniz derken, bu bilgi şöleninin İzmir'e, Türkiye'ye ve dünyaya yararlı olmasını diliyorum.

Yaşasın İzmir, yaşasın Türkiye, çok yaşasın dünya barışı ve kardeşliği.

Sevgi ve saygılarımla...

Aziz KOCAOĞLU

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı

Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Açış Konuşması

İçinde bulunduğumuz 2009 yılı aynı zamanda 20. yüzyıl başında emperyalizme karşı bağımsızlık ateşini yakan Kuva-yı Milliye Hareketi'nin 90. yılı!.. Bilindiği gibi, 90 yıl önce fitili bu topraklarda ateşlenen bağımsızlık ruhu; kısa zamanda bütün Anadolu ve Trakya'yı sarmıştı. Türk ulusu türlü yokluklar içinde örgütlenerek Mustafa Kemal Paşa önderliğinde emperyalist politikalar altında ezilen bütün mazlum uluslara önderlik de yaparak "istiklal-i tam" düşüncesine dayalı bağımsız bir Türk Devleti'ni dağılmış bir imparatorluğun enkazından yaratabilmişti.

"Kuva-yı Milliye" ya da "müdafaa-yı hukuk" kavramlarında özdeşleşen bu hareket; ulusal bağımsızlık savaşının en etkin toplumsal örgütlenmesi olarak göze çarpar. Zira, 1919 yılı Anadolu'sundaki bütün toplumsal guruplar ve sosyolojik yapılar Kuva-yı Milliye hareketinin eylemli olarak içerisinde yer almışlardır. İçinde Anadolu eşrafı başta olmak üzere, köylüler, efeler, emekli askerler yerel ve sivil yöneticiler ile kadınlardan oluşan bu muazzam topluluk önce kendi bölgelerinde oluşan işgale karşı sivil bir inisiyatif olarak örgütlenmiş, daha sonra merkezi orduya bağlanarak kurtuluş mücadelesinin temel aktörü olmuştur. Kendi bölgelerindeki haksız işgali itilaf devletleri nezdinde protesto için mitingler başta olmak üzere, bir takım nüfus istatistikleri de yayınlarak propaganda faaliyetleri yapan bu oluşum, bir süre sonra silahlı mücadeleye de girişmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda, Kuva-yı Milliye ya da "müdafaa-yı hukuk" kavramları bağımsızlık savaşının, yeni bir Türk devletinin inşasının temel harcı, temel öznesi olmuştur. Anadolu'da ortaya çıkan bu bağımsızlık hareketini küçümseyenler, onu daha doğmadan öldürmeye kalkanlar, Kuva-yı Milliye hareketini çetecilikle, başıbozuk bir takım adamların bir araya gelerek halktan zorla işe sağlamakla suçlamışlardır.

Kuva-yı Milliye hareketinin doğmasında ve tüm Anadolu ile Trakya'yı çoban ateşleri gibi sarmasında hiç kuşkusuz İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi önemli bir rol oynamıştır. Ulusların tarihlerinde öyle günler vardır ki onlar, yarattığı algı ve kolektif bellek açısından ulusal aidiyetin en önemli kilometre taşları olmuşlardır. İşte 15 Mayıs 1919 tarihi de genelde Türkiye ve Türkler, özel de ise İzmir ve İzmirli için böylesine önemli günlerden birisidir. Zira doksan yıl önce, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmir, başta İngiltere, Fransa ve ABD olmak üzere emperyalist devletlerin ortaklaşa almış oldukları bir kararla Yunan ordusu tarafından işgal ediliyordu. O sabah İzmir'de karaya çıkan Yunan askerlerine

karşı kalabalığın içerisinde sıkılan ilk kurşun; Mustafa Kemal önderliğinde sürececek ulusal bağımsızlık savaşımızın ilk kıvılcımı olduğu kadar, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk ruhunun tam bağımsızlık şiarıyla tüm Anadolu'da uyanışının da öncüsüydü. Nitekim, İzmir'in işgal edileceği haberini bir gün önceden alan İzmirli bu olup bitenler karşısında tepkilerini ortaya koyabilmek amacıyla İzmir Sultanisi'nde toplanarak bir bildiri hazırladılar ve İzmirliye bu bildiriye göre hareket etmeleri gerektiği duyuruldu. Mustafa Necati, Moralızade Halit ve Ragıp Nurettin Beylerin Redd-i İlhak Cemiyeti adına hazırladıkları bu bildirinin basılarak Türk mahallelerine dağıtılması uygun görüldü. Gerçekten de bu bildiri metnine uygun olarak İzmirli işgalden bir gün önce Maşatlık'ta toplanmışlar ve bu haksız işgali protesto etmişlerdi.

15 Mayıs sabahı tanyeri ağarırken Karaburun açıklarında hafif dumanlar yükselmeye başladı. Giderek arttı. Yunan savaş gemileri İzmir'e doğru yol alıyordu. Rumlar Kordon'da toplanmaya başlamıştı. Bunlar yalnız yerli Rumlar değildi. Manisa, Nif (Kemalpaşa), Söke, Aydın vb. yerlerden gelen Rumlar, Yunan askerlerini karşılamak ya da yüksek yerlerden zırhlıların limana girişini seyretmek için can atıyordu. Bütün ev ve iş yerleri akşamdan Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Türkler bütün olup bitenleri kaygılı bakışlarla izliyordu. Çıkarma Punta'dan Avcılar Kulübü önünden yapılacaktı. Efun Alayının da Karantina'dan çıkarma yapmasına karar verilmişse de buranın yetersizliği yüzünden bundan vazgeçilmiştir.

Avcılar Kulübü önünden karaya çıkan Yunan askerlerini en başta ruhani giysilerini giymiş papazlar karşılıyor, Metropolit Hristotomos efunları kutsuyordu. Rum halkı askerlere sokularak onların ellerini öpüyor, subayları kucaklıyordu.

İşgal bütün yurttaki büyük bir tepkiyle karşılanmış ve yurdun her tarafında işgale karşı mitingler tertiplenerek ve telgraflar çekilerek bu haksız durum protesto edilmiştir. İnegöl'den Nevşehir'e, Çatalca'dan Silifke'ye, Beyşehir'den Keskin'e Üsküdar'dan Mudanya'ya Kınık'tan Alaşehir'e varıncaya kadar yurdun dört bir yanında gerçekleştirilen protestolar aslında Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına geçtiğinde başlatacağı ulusal kurtuluş hareketinin keşif kollarıydı. Bu miting ve protesto telgraflarında dile getirilen düşünceler üç yıl sürecektür Türk'ün ateşle imtihanının başlangıcını haber veriyordu. İzmir'in işgali üzerine yaklaşık 10 bin protesto telgrafının kaleme alınması bize gösteriyor ki emperyalist devletlerin jandarmalığını yapan Yunan ordusu tarafından 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi bütün yurttaki kolektif millî bilincin uyanmasını sağlamıştır. Bu kolektif bilinç Mustafa Kemal Paşa'ya ulusal bağımsızlık ve egemenlik düşüncesine dayalı tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurma yolunda önemli bir toplumsal taban oluşturmuştur.

İzmir'in işgali Mondros Mütarekenamesi sonrası emperyalist devletler tarafından ordusu dağıtılmış, insan kaynakları tükenmiş, ekonomik açıdan türlü yoksulluklarla boğuşan bir halkı daldığı ölüm uykusundan adeta uyandırmıştır. Hasan Tahsin'in 15 Mayıs 1919 sabahı Kordon'da karaya çıkan Yunan ordusuna karşı sıktığı ilk kurşunla oluşan milli bilinç; İzmir'den başlayarak bütün Anadolu'yu sarmıştır. 15 Mayıs 1919 bu anlamda bağımsızlık mücadelesinin de miladı olmuştur. İzmir'e ulaşmak, "Güzel İzmir'i" düşman işgalinden kurtarmak Kurtuluş Savaşı'nın nihai hedefi haline gelmiştir. İzmir'in işgali üzerine Anadolu'nun her yerinde Kuva-yı Milliye ve müdafaa-yı hukuk örgütleri tarafından protesto mitingleri tertiplenmiş ve Türk halkı bu haksız işgale karşı örgütlenerek haklı ve halklı savaşın ilk kıvılcımını başlatmıştır.

Bugün, Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin üzerinden tam 90 yıl geçmiş bulunuyor. Bu örgütlenme sayesinde modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleşen bir dizi devrim hareketiyle Türkiye dünyadaki çağdaş ülkeler arasındaki hak ettiği onurlu yerini almayı başaramıştır.

Bu anlamlı yıl dönümünde İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Valiliği, Dokuz Eylül ve Ege Üniversitesi işbirliğiyle tüm yıla yayılacak ortak etkinlikler yapılması planlandı. Bu etkinliklerin başında Kuva-yı Milliye'nin 90. yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu yer alıyor. Sempozyuma yurt içi ve yurt dışından davetli birçok araştırmacı ve uzman katıldı. Böylesine anlamlı bir etkinliğin gerçekleştirilmesinde başrolü oynayan İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne ve onun değerli başkanına huzurlarınızda içten teşekkürlerimi sunuyorum.

8500 yıllık tarihiyle bağrında taşıdığı farklı uygarlıklar, farklı kültürlerle imparatorluktan Cumhuriyete her zaman bu coğrafyanın en önemli kentlerinden birisi olan İzmir Kuva-yı Milliye'nin 90. yıl etkinlikleriyle de farklılığını bir kez daha tüm Türkiye'ye göstermiş olacaktır. Bir Cumhuriyet kenti olan İzmir'e yakışan da budur.

Dr. Oktay GÖKDEMİR

Sempozyum Yürütme Kurulu Başkanı

U L U S L A R A R A S I S E M P O Z Y U M

“ Kuva-yı Milliye’nin
90. Yılında
İzmir ve
Batı Anadolu ”

bildiriler

2. Gün

“Hacim Muhittin Çarıklı” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ *****Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve
Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler****Özet:**

Milli Mücadele döneminde kurulan cemiyetler, mitingler ve kongreler halkın işgallere karşı fikir ve siyasi bilinçlenmesi ve örgütlenmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında Heyet-i Milliyeler sivil direniş örgütleri olarak merkezi hükümetin etkisini kaybettiği işgal bölgesinde adeta bir hükümet gibi çalışarak sivrilmiştir. İşgal kuvvetlerine karşı mücadele etmek, cephe gerisinde Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla oluşturulmuş olan Heyet-i Milliyeler Aydın Sancağı'nda idari yapı içinde hemen her kazada teşkilatlanmıştır.

Heyet-i Milliyeler yerel kurtuluş çarelerinin arandığı İzmir'in işgalinin hemen ardından kurulmuştur. Heyet-i Milliyeler kuruldukları bölgelerde birer hükümet gibi görev yapmış, karar almış ve uygulamıştır. Merkezi otoritenin zayıflaması ve ortaya çıkan iktidar boşluğu, işgaller ve işgal tehditleri bu sivil oluşumları ortaya çıkarmıştır.

Aydın ve çevresinde Heyet-i Milliyeler milli mücadele boyunca askere alma, aşara el koyma, vergi, oktruva, rüsum-u milli el koyma, üretim, taşıma, ulaşım, göçmen sorunları, iase, sağlık, yabancı temsilcilerin karşılanması gibi konularda kararlar alıp faaliyette bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: *Aydın Sancağı, Heyet-i Milliyeler, Kuva-yı Milliye, Nazilli Kongreleri, Çine*

Giriş:

Türk kurtuluş mücadelesi büyük zorluklara karşın başarılmış, tarihte eşine az rastlanır kahramanlıklara sahne olmuş bir mücadeledir. Bu topyekün mücadele sırf silahlı kuvvetler vasıtasıyla gerçekleşmemiş, aynı zamanda sivil direnişin de güzel bir örneğini oluşturmuştur. Ulusal kurtuluşun, silahlı direnişle birlikte sivil halkın aydınlanması, cephe gerisinin sağlığı ve bir takım lojistik desteğin sağlanması gibi bir çok etmenin birlikte ve düzenli işlemesi ile gerçekleştiği de açıktır. Bu bağlamda, özellikle “müdafaa-ı milliye heyetleri” olarak isimlendirebileceğimiz bir takım Türk sivil direniş örgütlenmesinin Türk bağımsızlığında yeri ve önemi yadsınamayacağı gibi, bu tür örgütlenmenin ulusal bilicin oluşmasında ve yeni bir ulus-devlet yaratma sürecinde oynadığı rol son derece önemlidir. Anadolu'nun vilayet, sancak, kaza ve nahiyelerinde hatta köylerinde kurulan Redd-i İlhak, Heyet-i Milliye, Müdafaa-ı Hukuk gibi değişik isimler altında anılan cemiyetlerin faaliyetleri bilinmeden yeterince araştırılmadan, Milli Mücadele'nin özellikle Kuva-yı Milliye dönemini doğru olarak bilmek mümkün değildir.

Bu çalışma yaklaşık 40 ay süren Milli mücadele boyunca bunun 15 ayını kapsayan Kuva-yı Milliye döneminde önemli rol oynamış olan Heyet-i milliyelerin örgüt yapısını, faaliyetlerini, çalışma biçimini değerlendirecektir. Çalışma Aydın Sancağındaki Heyet-i milliyelerin faaliyetleri ile sınırlandırılmıştır.

İşgal sonrası ilk onbeş günün tarihini yazarken araştırmacıların genellikle önem verdiği konu ilk kurşunun kim tarafından atıldığı, hangi kentlerin direniş gösterip göstermediğini araştırarak kişiler hakkında yargı vermek olmuştur. Bu tür yargılar, hareketin oluşumunu kavramamıza yardımcı olmamaktadır. Bunun yerine, işgal sonrasında ülkenin değişik güç odaklarında ne tür davranışların ortaya çıktığının tipolojisini geliştirmek ve bu davranışların çeşitliliği içinde karşılıklı etkileşimlerle direnişin nasıl oluştuğunu çözümlemeye çalışmak daha doğru olacaktır. Hiç kuşkusuz İzmir'in işgalini takip eden onbeş gün içerisinde halkın genel eğilimi Yunan yayılması karşısında teslimiyetçi bir sonuç ortaya koyarken, 15 gün sonra bu bileşke direnişten yana olanlar yönünde ağır basmaya başlayacaktır. Bu iki eğilim Kurtuluş Savaşı boyunca her zaman grift bir ilişki içinde varlığını koruyacaktır.¹ Mondros Mütarekesi'nden sonra 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanistan İzmir'i işgal etmişti. Yunanistan yalnızca bu tarihte İzmir'i işgal etmekle kalmamış "Megalo İdea"yı gerçekleştirmek için kısa sürede tüm Batı Anadolu'da yayılmaya başlamıştı. Haksız işgallere başlangıçta ses çıkarmayan Müslüman-Türk halkı gördüğü baskı ve zulüm karşısında kısa sürede tepki göstermekten geri kalmamış, yerel direniş güçlerini oluşturmuştur. Kuva-yı Milliye adı verilen bu yerel güçler dağınık, birbirinden habersiz düzenli yunan ordularına karşı kendi bölgelerini savunmaya çalıştılar. Öte yandan Heyet-i Milliye adı verilen sivil kurullar da dağınık olan bu direniş güçlerini toplamaya, bir araya getirmeye gayret eden bir örgütlenme içerisindeydi. Bu oluşumun ilk gerçekleştiği yerlerden birinin de Aydın olduğunu söyleyebilir.

Yunan İşgali Öncesi Aydın ve Çevresinde Direniş Çabaları

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümleri I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı Devleti'ni parçalamayı öngören bilinen vaatlerini gerçekleştirebilecekleri uygun bir zemin yaratmıştı. Yaşadıkları bölgelerin devletin bütününden kopartılacağını anlayan Türkler; ancak, örgütlü olduğu takdirde geleceklerinin değişebileceğini düşünüyorlardı.² Varlık nedeni "Batı Anadolu Bölgesi'nin Yunan egemenliği altına girmesini önlemek" olan Müdafaa-ı Hukuku Osmaniye Cemiyeti Mütareke'den sonra İzmir'de kurulan ilk sivil toplum örgütü olmuştur.³ İzmir, Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin şubeleri arasında Aydın'da bulunuyordu. Cemiyetin Aydın Şubesi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Fuat Şahin Bey (Erlaçin) başkanlığı altında, Avukat İlhami, Etem Bey, Saatçı Ahmet, Dorumlarlı Ahmet Sadık Bey'in damadı Hamdi, tüccardan Bosnalı Sabuncu Muharrem, Arzuhalci Hacı Raşit ve Abdullah Recep Beylerden teşekkül etmişti.⁴ Araştırmalarımızda İşgaller öncesi

Aydın'da işgal karşıtı bu oluşum dışında başka bir dernek yada örgüt ismine rastlayamadık. İzmir'deki Cemiyet ve Aydın'ın da içinde bulunduğu şubeleri ileride ne Yunanlılar ne de diğer yabancı devletlerin işgaline izin vermemek için milleti harekete geçirerek, bütün Anadolu'ya yayılacak "Redd-i İlhak Heyeti"nin kurulmasına karar verildi. Bu cemiyet Batı Anadolu'da yayılarak milli cephelerin oluşmasında ve Milli Hareket'in yayılmasında başlıca unsur olmuştur. İşgali izleyen günlerde ülke içinde giderek yoğunlaşan protesto hareketlerine girişildi. İstanbul'daki işgal güçleri kumandanlıklarına, Osmanlı sarayına ve hükûmetine ülkenin her yanından ve bu arada halkın tepkilerini dile getiren – özellikle çeşitli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerince- telgraflar çekildi. Bu telgraflar da işgali karşı koymak için ulusun her yolla kendini savunacağı dile getiriliyordu. İzmir'in işgal haberi Aydın Sancığı'nda duyulduğunda hemen Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyetleri adına, Nazilli'den vilayetin bütün kaza ve nahiye belediyelerine gönderilen bir beyanname ile Heyet'in İzmir'den başlayan ve devam edeceği kesinlikle belli olan Yunan işgal ve fecaatini asla kabul etmediğini; halkın, bu haksızlıkları reddedip gerek İstanbul hükûmeti, gerekse İtilaf Devletleri nezdinde protesto etmelerini ve tepki göstermelerini isteyerek mukavemet duyguları ateşlenmiştir. Beyanname de, Yunan işgal kuvvetlerine asla tahammül edilmeyeceği, bunu hiçbir Türk ve Müslümanın kabullenmeyeceği dile getirilerek; İzmir'in ve mukaddes vatanın kurtarılması için faaliyete geçilmesi yine vatanın selameti için rica edilmiştir. Heyet yayınladığı beyanname ile halkın içinde bulunduğu kararsızlık ve şaşkınlık içerisinde Aydın treni ile gelenlerin anlattıkları olumsuz etkileri silmek istemiştir.⁵

Bütün bu faaliyetlerin dışında bir konuya daha açıklık getirmek gerekir. İzmir'in işgali gerçekleşmeden aylar önce Aydın ve çevresinde bazı asker, sivil kişilerin yanında efe ve zeybek gruplarının direniş için çalışmalar yaptığını biliyoruz. Bunları ATASE Arşivi'nde Yörük Ali Efe'ye ait yeni belgelerden öğreniyoruz. Söke'den Yörük Ali Efe'ye 01-01-1919 tarihli yazılan mektup⁶ Kuva-yı Miliyenin oluşması ve faaliyetinde başrol oynayan Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe'nin İzmir'in işgalinden önce bölgedeki etkinliğin ve Rum mezalimine karşı fiilen mücadeleye atıldıklarını göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Aydın'ın kitabında yer verilen belgelerden, Yörük Ali Efe'nin, İzmir'in işgalinden 4 ay önce, bölgesinde savunma hazırlığına giriştiği ortaya çıkıyor. Bu önemli bilgiye göre, yöredeki efelerin, işgalle birlikte mücadeleye atılmadıkları; aksine önceden duyarlı kesimle birlikte "öncü" rol üstlendikleri ortaya çıkıyor.⁷

İstanbul hükûmetinin aksine İzmir ve Aydın'daki yurtsever kesim, bölgelerinin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini önceden tespit etmişler ve bu yönde askerî tedbirler alınmasını istemişti. Bu amaçla İstanbul Hükûmetine telgraflar da çeken yurtseverler, seslerini yeterince duyuramamışlar ve "bu tür söylentilere ehemmiyet vermeyiniz" ce-

vabını almışlardı.⁸ Buna rağmen örgütlenen yurtseverler, eldeki kıt imkânlarla rağmen yılğnlık içine düşmemişlerdi. Buna en iyi örnek işğalden 4 ay önce tedbir alan Yörük Ali Efe'dir.⁹

Yörük Ali Efe tarafından yazılan mektup ve telgraflar: Muhtemelen düşman taarruzunun ilerlemesi karşısında savunmaya elverişli bir mevzide şimdiden yapılan hazırlıkları ortaya koymaktadır; çünkü, Köşk cephesi henüz tam olarak kurulmamıştır. Yine Çine'den Yörük Ali Efe'nin, 26 Ocak 1919 tarihinde mektubu da ikincisinin tamamlayıcısıdır. Bu mektuplarda, bölgedeki jandarma miktarlarının Yörük Ali Efe tarafından bilinmesi de dikkat çekicidir. Henüz Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal etmemişlerdi; fakat, bölge halkı olayları yakinen takip ediyor ve Heyet-i Milliyeleri kurarak, yöredeki efelele işbirliği yapıyorlardı.¹⁰

Merkezi Yönetimin Zaafları Ve Aydın'da Yönetim Sorunu

Yaklaşık 240 bin nüfusu bulunan Aydın Sancağı Osmanlı Devleti'nin diğer idari birimleri gibi Mütareke ve işgal döneminde çok istikrarlı bir yönetime sahip değildi. Peş peşe gelip giden mutasarrıflar istikrarsızlığın başlıca sebebi idi. Aydın'ın onlarca yıl çözüm bulunamamış sosyal ve ekonomik sorunlarına kısa süren görevleri boyunca Aydın'a atanmış olan mutasarrıflar elbette vakıf olamayacaklardı. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Reşat Bey ve Haydar Bey'in kısa süreli mutasarrıflığının ardından Aka Mutasarrıfı Fevzi Bey(Toker) Aydın Mutasarrıfı olmuştur. Fevzi Bey'in Aydın Mutasarrıfı olarak gönderildiği tarihlerde I. Dünya Savaşı sona ermiş İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Fevzi Bey 14 ay kadar Aydın'da kaldıktan sonra izin alarak İstanbul'a gitmiştir. Bu sırada İzmir Yunanlılar tarafından işgal olunduğundan bir daha gelmemiştir. Tahrirat Müdürü Fuat Bey Mutasarrıf Vekili olarak göreve gelmiştir.¹¹ Mütareke sırasında yerel yönetimde de sancılı bir süreç yaşanmaktaydı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarihlerde Aydın Belediye Başkanı İzzet (Apaydın) bulunuyordu. Bir süre sonra özel işleri sebebiyle İzzet Bey görevinden çekilmiş, yerine Çakmarlı Emin (Büyük) Bey Belediye Başkanı olmuştur. Asaf Gökbel'in Peştemalcızade Reşat Bey'e dayanarak verdiği bilgilere göre Emin Bey kültürsüz, kolayca kandırılabilir, saf bir adamdı. Evinde Rum hizmetçiler kullanır, Rumlarla içkili alemler yapmaktan zevk alırdı. İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilince yerli Rumların teşvikiyle Aydın Belediye Reisi sıfatını kullanarak işgal kuvvetleri kumandanına bir telgraf çekerek, *"Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesine halkın muvafakat edeceklerini ve işgali sükunetle karşılayacaklarını"* bildirmiştir. İşğalden iki gün önce yani 25 Mayıs'ta Aydın'a gelen yeni Mutasarrıf Abdurrahman Bey'in ilk işi söz konusu telgraf meselesinden dolayı Emin Bey'i Belediye Reisliğinden azlederek yerine Peştemalcı Reşat Bey'i Belediye Başkanı olarak tayin etmek olmuştur. Bu arada Aydın'da Yunanlıların ilerleyişinin yaratmış olduğu tedirginlik kentin ileri gelenlerini yeni arayışlara sürüklemiştir. Bunlardan biri de İtalyanlardan Yunanlılar yerine kendilerinin Aydın'a

gelmelerini istemek olmuştur. Bu amaçla Avukat İlhami, Avukat Etem'in de içinde bulunduğu bir heyet hazırlığa başlamış, Aydın'da İstasyon'da yeni mutasarrıf tarafından Yunanlıların Aydın'a gelmek üzere olduğu, artık İtalyanların ayağına gitmenin anlamsız olacağı şeklinde ki uyarısıyla bu düşünceden vazgeçilmiştir.

Yunanlılar dikkatleri sürekli Aydın ve çevresinde gelişen olaylara çekmiş olmasına rağmen, Aydın Sancağında istikrarlı bir yönetim oluşturulamadığı için hem vilayetin hem de merkezi yönetimin burada yaşanan olaylarla ilgili olarak başı ağrırmaktaydı. Güvenlik ve asayişin bir türlü önünün alınamamış olması ise vilayeti İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin baskısıyla yeni tedbirler almaya zorlamıştır. Nurettin Paşa'nın vilayet valiliğine asaleten atanmasının ardından vaktiyle yasak silahlar kapsamında olup halktan toplanan silahların, hatta av tüfeklerinin bile halka iadesinin doğru olmayacağını Aydın Sancağına bir yazı ile bildirmişti.¹²

Yerli Rumların ve Yunan Hükümetin propagandasıyla Aydın ve çevresinde direniş yanlısı güçlerin en büyük destekçisi olan İzmir Valisi Nurettin Paşa hakkında Rumları katlettiği ve göçe zorladığına dair düzmece belgeler hazırlandı.¹³ Hem İtilaf Devletleri hem de İstanbul Hükümeti tarafından baskı altında tutulan Nurettin Paşa 8 Martta görevinden alındı.¹⁴

Nasihat Heyeti'nin Aydın'da Dinlenmeyen Nasihatleri

Merkezi yönetim itilaf devletleriyle iyi ilişkiler içinde olmak politikası nedeniyle İzmir'de bir takım yöneticileri değiştirirken, Aydın'a müdahale etmemiştir. Bunda Aydın şehrinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güçlü olmasının ve merkez yönetiminin etkisinde bulunmasının rolü vardı. Buna rağmen Damat Ferit Paşa Hükümeti taşra da ki karışıklığa ve huzursuzluğa son vermek ve merkezi hükümetin otoritesini pekiştirmek amacıyla biri Anadolu'ya diğeri Trakya'ya olmak üzere iki nasihat heyeti göndermeyi kararlaştırmıştır.¹⁵ Anadolu'ya gönderilen heyetlerden biri Aydın'a da uğramıştır. Heyet gittiği şehirlerde özellikle Antalya gibi, henüz egemenliğin sembolü sayıldığı için alkışlanırken, Aydın'da inanılmaz bir hayal kırıklığına uğramıştır.¹⁶ Heyet, İzmir'de üç gün süren bir misafirlikten sonra özel bir trenle 29 Nisan'da Aydın'a geldi. İstasyon da karşılanan heyet, halılar döşenmiş olan yoldan geçerek Hükümet Konağı'na vardı.¹⁷ Karşılایıcılar arasında din adamlarının bulunmayışı Abdürrahim Efendi'nin dikkatini çekmişti. Aydın Mutasarrıf Vekili Fuat Bey'e nedenini sordu. Fuat Bey; "... Efendimiz Hazretleri, Aydın'da Hilal-i Ahmer Reisi ve İttihat Terakki Cemiyetine mensup aynı zamanda İrşad Heyeti Reisi bulunan Sultani Mektebi Mualimlerinden Gümölcinelî bir Esat Hoca vardır. Bu zatın çok nâfiz-ül kelim olduğu kadar ilmiye mensupları üzerinde de nüfuzu büyüktür. Onun teşviki ile zatı devletlerinin istikbaline iştirak etmemişlerdir!..." diye cevap verdi. Şehzade'nin emri üzerine az sonra Esat Hoca¹⁸ apar topar evinden getirilmişti. Abdurrahim Efendi karşılamaya neden gelmediklerini sorunca, Esat Hoca: "Efendi Hazretleri, sebeb-i teşrifinizi

bildiğimiz için istikbalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız yoktur. Hıristiyanlarla geçinemediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız, bunu bütün cihan umumi efkarına siz ilan ve tebliğ etmiş olursunuz. Bu havaliyi gezecek ve göreceksiniz, Hıristiyan mahalleleri mamur ve abadan, islam mahallatı ise muhtac-ı umrandır. Biz Türkler cephelerde harbeder aziz vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar bahçeler içinde yaşarlar... servet, refah saadet herşey onlarda, fakr ü zaruret Türklerde toplanıyor. Nasihatı bize değil bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermelisiniz...” diye karşılık vermiştir.¹⁹

Şehzade, geceyi geçirmek üzere Aydın'ın zenginlerinden Cemal Bey'in selamlığına, paşalarda Asya Otel'i'ne çekildiler. Ertesi gün isteksizce toplanan Aydın halkına padişahın beyannamesi Hayret Paşa tarafından okundu.²⁰ Topluluk ağır bir Osmanlıca'yla yazılmış metni anlamadan dinlediler. Ertesi günü Hayret Paşa, Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nü açmak için Muğla'ya gitti. Nasihat Heyeti direniş yanlısı Aydınlılara nazıkçe işgali kabullenin demişti; ama, bu sesi kentte Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları dışında pek fazla ciddiye alan olmadı.

İzmir'in işgalinden Sonra Aydın'daki Gelişmeler

İzmir'in Yunan birliklerince işgali Türkiye'nin siyasal gündemine daha önce bulunmayan ve acil olarak çözümlenmesi gereken yeni bir sorun getiriyordu. Bu sorunda Yunan yayılmasının durdurulmasıydı. Yunan yayılması bir merkezden planlanıyordu ve emrivakilerle Ege Bölgesi'ndeki işgal alanını büyötmeye çalışıyordu.²¹ Böyle bir merkezden ve planlı yayılmaya karşı koyabilmek gerçekten zor görünüyordu. Bunun için siyasal, askeri ve toplumsal bir bütünleşmeye ihtiyaç vardı. Bunun için ne İstanbul ne de İzmir'in konumu uygun değildi. Nihayet direniş kademe kademe ortaya çıkmış, yerel ölçekte örgütlenme gerçekleşmiştir.²²

İzmir'in işgaliyle birlikte 17. Kolordu ve 56. Tümen'in dağılmasının ardından Aydın Vilayetinde kalan tek askeri birim 57. Tümen idi. Bu yörede ki birlikleri komutası altına almak sorumluluğu 57. Tümen Komutanı Şefik (Aker) Bey'e düşüyordu. Şefik Bey İzmir'de ki gelişmeler üzerine Kolordu Bölgesi'ndeki askerlik şubelerini bir emirle kendisine bağlamış ve sevke tabi erlerin Tümen emrine gönderilmesini istemiştir. Buna karşılık 57. Tümen'den zaten zayıf olan birliklerinden büyük guruplar halinde firarlar başlamıştır. Aydın ve çevresinin güvenliğini sağlayacak tek askeri birlik vardı ve o da dağılmak üzereydi. Bu durum Aydın'da ki Türklerde korku ve endişeye neden olmuştur. Aydın'da ki Türklerin duyduğu korku ve endişe Söke ve çevresinde Rum eşkiyanın yapmış olduğu eylemlerden kaynaklanıyordu.²³ Buna rağmen bölgede Kuva-yı Milliye'nin teşkili de yine 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in aldığı direktif üzerine gerçekleştiği de bilinen bir gerçektir. Albay Aydın'ın işgalinden önce emrindeki birkaç subayla birlikte Tümen Kurmay Başkanını Çine, Muğla, Söke ve Aydın civarındaki köylere göndermişti.²⁴ Hiç şüphesiz Aydın ve çevresinde Kuva-yı Milliye'nin oluşumunda Albay Şefik Bey'in bu arayışlarının katkısı oldukça büyük olmalıdır.²⁵

14-15 Mayıs gecesi saat 2'de işgal haberi kesin olarak Aydın'a iletilmişti. İzmir'in işgali haberi, yıldırım hızı ile bütün Aydın'a yayıldı. 15 Mayıs günü Aydın'da akşama kadar dükkanlar açılmadı.²⁶

14 Mayıs günü Amiral Calthorpe'nin İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceğini bildiren nota; Redd-i İlhak imzalı bir telgrafla Aydın Heyet-i Milliyesi'ne hitaben gönderilmişti. Telgrafta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmekte olduğu ve bütün Türklerin Milli Ordu'ya iltihak etmeleri bildiriliyordu. Telgraf, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin Aydın Şubesi'ne gönderildiği halde telgrafçılar böyle bir şubeden haberdar olmadıkları için gelen telgrafi mutasarrıf vekiline gönderdiler. Bu telgraftan sonra daha ayrıntılı bilgi almak ümidi ile yapılan girişimler İzmir Telgraf Merkezi'nin İngilizler tarafından işgaliyle suya düşmüştür. Sabah 3:30 sıralarında 57. Tümen Yaveri Aydınlı Teğmen İsmail Hakkı Bey İzmir'in işgali haberini telefonla Miralay Şefik Bey'e bildirmiştir.

Albay Şefik Bey, Aydın'ın ileri gelenlerini makamına toplantıya çağırdı; "sivil halkın hükümetin emrini ve kararını tanımayarak işgale karşı durması meşru bir karar olduğundan' gerekli silahları tümen deposundan verebileceğini" ısrarla belirtti. Albayın silahlı bir mukavemetin oluşturulması için ısrarlarına toplantıda bulunanlardan bir kısım şiddetle taraftar göründü, diğerleri ise muhalefetten geri durmadılar mutasarrıf vekili ve arkadaşları evvela bir miting yapılarak işgalin protesto edileceğini, sonra da Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nde Heyet-i Umumiye'yi toplayarak silahlı mukavemet meselesini müzakere edeceklerini söyleyerek Tümen Kumandanının odasından ayrıldılar.²⁷ Bir gün sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri miting için Mutasarrıf Vekili'nden resmen izin istemek üzere vekili makamında ziyaret ettiler. Daha bir gün önce miting yapılmasına razı olan Mutasarrıf Vekili Yenişehirli Fuat Bey *"halkın heyecana kapılarak bazı taşkınlıklar yapması ve bu yüzden asayişin bozulması ihtimalini"* ileri sürerek mitinge izin vermek istemedi. Buna rağmen miting yapıldı. İzmir'de ki Maşatlık Mitingi'ne benzemese de Aydın'da kalabalık ve anlamlı bir toplantı yapılmıştır. Albay Şefik (Aker) Bey ve Doktor Mazhar Beylerinde içinde bulunduğu Aydın ve Havalisi Reddi İlhak Heyeti Milliyesi sokaklara tellallar salarak halkı İstasyon Meydanı'na çağırdı. Miting öğleden önce Kenz-ül İrfan Mektebi (şimdi 7 Eylül İlköğretim Okulu'nun bulunduğu yer) yakınındaki Musalla denilen yerde yapıldı. Miting hazırlıkları tam olarak tamamlanamadığından az bir kalabalıkla acele olarak yapılmıştır.²⁸

Mitingde Sultani Mektebi Muallimlerinden Sabri Bey coşkulu bir konuşma yapmış ve halkı işgallere karşı silahlı direnişe çağırmıştır. Konuşma halk üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Hilal-i Ahmer Başkanı Hoca Esat Efendi de miting sırasında heyecanlı bir dua okumuştur.²⁹ Mitinge katılanlar topluca *"... vatanın her karış toprağı için bütün Türk milletinin son damlasına kadar kanını akıtmaya hazır olduğunu ve İzmir'in işgaline asla rızaları bulunmadığını..."* belirtip yemin ederek ilk tepkilerini ortaya koy-

muşlardır.³⁰ Miting, İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri'nin mümessillerine protesto telgrafları çekilmesine karar verildikten sonra dağılmıştır.³¹ Yıllar sonra Asaf Bey(Gökbel), Fuat Şahin (Bey) Erlaçin'e konuyu açtığında, Fuat Şahin (Erlaçin) Bey *"hükümetin karşı olmasına rağmen miting yapmayı başarabildik"* demekle yetinmiş, aradan uzun yıllar geçtiği için mitingin ayrıntılarını hatırlayamamıştır.³² 57. Tümen Komutanı Şefik (Aker) Bey de mitingin kısa sürdüğünü ve miting alanında heyecan olmadığını belirtmiştir.³³ Oysa Tunaya'ya göre Aydın'da miting düzenlenerek, Nazilli'den protesto telgrafı çekilmesi ile Heyet-i Milliyelerin ilk kez Batı Anadolu bölgesinde Aydın'da görüldüğü ifade edilmiştir.³⁴ Aynı tarihlerde Karacusu'da da İzmir'in işgali'nin protesto edildiği ve burada bir Redd-i İlhak Cemiyeti şubesinin bulunduğunu İstanbul ve Müttefik ülke temsilcilerine gönderilen telgraflardan öğreniyoruz.³⁵

Aydınlıların düzenlediği bu miting cereyan eden işgal karşısında sönük geçmiştir. Miralay Şefik Bey, Kuşadası'ndaki İtalyan Telsiz İstasyonu vasıtasıyla İzmir hakkında haber almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Miting dışında bireysel ve küçük gruplar halinde de toplantılar yapılmış; ancak, bir sonuca ulaşamamıştır. Bu toplantılardan birinde 19 Mayıs akşamı Mehmet (Kavasgil) Bey'in evlerinde ihtiyat zabitlerinden Kadızade Bahri, Halim, Hafız, Zeki ve ismi belirlenemeyen bir zat ve Mehmet (Kavasgil)Bey'in kardeşi bir toplantı düzenlemişler, bu toplantı da bulunan herkes Yunanlılara karşı silahlı direniş fikrinde kararlı olmalarına rağmen hiç kimsenin sorumluluk almak istememesinden dolayı toplantı bir karar alınmadan dağılmıştır.

İzmir'in işgalinin ikinci günü akşamına kadar İzmir'de olup bitenlerden Aydın'da bir haber alınamadı. Kente trenler işlemiyordu. Telgraf haberleşmesi de yapılamıyordu. İzmir'den hiçbir şekilde sağlıklı haber alınamaması halkı daha çok sıkıştırmış ve üzmüştür. Aydın Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenleri 16 Mayıs akşamı Şehir kulübünde son gelişmeleri değerlendirmek üzere bir toplantı yaptılar. Şehrin ileri gelenleri, gençler, ihtiyat subayları ve halkın önemli bir kısmının katıldığı toplantıda; İzmir'i işgal eden Yunanlıların işgal sahalarını genişletmeleri ve Aydın'a doğru yürümeleri ihtimaline karşı bir savunma hattının kurulması ve silahla karşı konulması hususları üzerinde konuşmalar yapıldı. Toplantı da bulunan herkes vatanın düşman eline bırakılmasına karşı çıkıyor, silahlı mücadelenin meşru müdafaa olduğunu kabul ediyordu; fakat, kurulacak teşkilatın ayakta durabilmesi için gereken paranın toplanması konusunda sorunlar ve ayrılıklar çıkıyordu. İlerleyen günlerde yapılan toplantılarda zengin muteber ailelerin para vermeye yanaşmaması sonucu bir direniş teşkilatı oluşturulamamış, üstüne üstlük kent içinde direniş aleyhine yapılan olumsuz propaganda yüzünden Aydın, Yunan işgaline açık hale gelmişti.

Aydın halkının bir kısmı zeybeklerden ve milislerden oluşan bir kuvvetle Aziziye (Çamlık) sırtlarında savunma yapılmasını isterken bir kısmı da Aydın'a daha yakın Ortaklar veya Germencik önlerinde savunma hattı kurulmasını uygun buluyordu.

Tüm olumsuzluklara rağmen Yunan işgaline karşı Aydın halkında mukavemet ve mücadele isteği bulunuyordu; fakat, milli kuvvetlerin oluşturulması için gerekli paranın elde edilemeyişi mücadele yanlıların ellerini bağlıyordu. Şehrin zenginleri sonunu meçhul gördükleri maksat ve teşebbüsler için para harcamaktansa, Yunanlıların gelmesini daha zararsız görüyorlardı.

Halkın morali bozuk durumdaydı. 22 Mayıs Perşembe günü Ramazan Paşa Camii'nde son bir toplantı daha yapıldı. Aydın esnafından bazıları hala silahlı savunma yapılmasına karşıydılar. Uzun süren tartışmalardan sonra mücadele taraftarlarının teklifleri reddedilerek, mücadele edilmemesine, işgale gelen Yunan kuvvetlerine hiçbir şekilde karşı konulmayacağına dair karar alındı.³⁶ Bu sırada Aydın'daki eğilim bu bakımdan Manisa'dakine benziyordu; ama, oluşturulmasında rol alan ögeler değişti. Burada Manisa'daki gibi teslimiyetin öncülüğünü yapan bir mutasarrıf yoktu. Mutasarrıf Fevzi Bey Mütarekeden sonra izinli gidip dönmemişti. mutasarrıflık boştu. Buna karşılık Batı Anadolu kentlerinde direnişe genellikle öncülük etmiş İttihatçı Belediye Reisi ve müftünün, Aydın'daki konumu farklıydı. Müftü kolayca etki altında kalan bir kişiydi.³⁷ İttihatçıların Belediye Reisi İzzet Bey Reislikten çekilmişti, yerine reis olan Çakmarlı Büyük Emin Bey ise teslimiyetçi bir tutum içindeydi. Direniş yanlılarının hevesi ise 22 Mayıs tarihli toplantı da neredeyse tamamen kırıldı.³⁸

İstasyonda Metropolitin reisliği altında Türklerden ve Rumlardan meydana gelen bir karşılama heyeti bekliyordu. Gelen trenden Yunan işgal kuvvetleri çıkmamış ve Yunanlılar karşılama heyetinin Karapınar'a (İncirliova) gelerek orada halk namına hoş geldiniz demelerini istemişlerdir. Bunun üzerine karşılama heyeti Karapınar'a gitmiştir.³⁹ Bu gelişmelerin ardından İşgal kuvvetleri 27 Mayıs' ta akşama doğru üç koldan şehre girmişler, bir olay çıkmadan kenti ele geçirmişlerdir.

Aydın Sancağı'nda kurulan Heyet-i Milliyeler Ve Faaliyetleri

Yunan birliklerinin İzmir'i işgalinden itibaren Aydın da sivil direnişten yana olan görüşlerle teslimiyetçi görüşler çarpışıyordu. Hakim olan teslimiyetçi görüşün sözcülerine göre; " Eğer Aydın'ı, İzmir'in feci ve yürekler acısı akıbetine uğratmak istemiyorsak aklımızı başımıza devşirerek, çıkmaz bir yol olan mukavemet fikirlerinden vazgeçmemiz icap ederdi. Memleket bir kere daha yanıp yıkılacak olursa başta zarar görecekler hiç şüphesiz mal mülk sahipleri, zenginlerdi. Mukavemet sevdasında olanların sıkıyı görünce savuşup gidecekleri muhakkaktı. Bunu bir kere daha denemeye niyetimiz olmadığı gibi artık zemin ve zaman da müsait değildi".⁴⁰

Aydın'da hakim eğilim bu bakımdan Manisa'dakine benziyordu; ama, oluşturulmasında rol alan ögeler değişti. Burada Manisa' daki gibi teslimiyetçiliğin önderliğini yapan bir mutasarrıf yoktu. Aydın Mutasarrıfı Fevzi Bey mütarekeden sonra izinli gitmiş ve dönmemişti. mutasarrıflık makamı boştu. Buna karşılık Batı Anadolu kentlerinde direnişe genellikle öncülük etmiş İttihatçı Belediye Reisi ve müftünün,

Aydın'daki konumu farklıydı. Müftü kolayca etki altında kalan bir kişiydi. İttihatçıların Belediye Reisi İzzet Bey reislikten çekilmişti. Yerine Aydın Belediye Reisi olan Çakmarlı Büyük Emin Bey ise teslimiyetçi bir tutum içindeydi. Toplumun sivil önderlerinin direnişçi düşünceye uzaklığı 22 Mayıs Perşembe günü Ramazan Paşa Camii'nde yapılan toplantıda *"Mücadele edilmemesine ve Aydın'ı işgale gelecek yunan kuvvetlerinin hiçbir hadiseye meydan vermeden sükunetle kabulüne karar verilmesini"* kolaylaştırmıştır. Bu kararın alınmasında özellikle İttihatçı eşrafın katkısı büyük oldu.⁴¹ 57. Tümen kentin işgali halinde çekilme hazırlıkları yaparken, direnmemeye kararı alan Aydın'ın ileri gelenleri, Yunan işgalinden kaçınmanın bir yolunu İtalyanları bu şehre çağırmakta görürler. Sadece düşünce aşamasında kalan girişimin ardından Yunanlılar 27 Mayıs akşamına doğru işgal kuvvetleri üç koldan kente girerek, bir olay çıkmadan kenti ele geçirmişlerdir.⁴² Aydın'da direniş yanlılarının teşebbüsleri hayal kırıklığı ile sonuçlanmış ve kent Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Şimdi yapacak tek bir şey kalmıştı. Direniş cephesini Çine'ye doğru çekilmiş olan bölgede ki tek askeri birlik olan 57 Tümen'in bulunduğu alan doğru çekmek. Nitekim Aydın'dan sonra Çine merkez seçilmişti. Buna rağmen yörenin ileri gelenlerinin direniş konusundaki tutumu bir öncekinden çok farklı değildir. Çine'nin ileri gelenleri ve yöneticileri direnişten yana değildi. Oysa Ege Bölgesi'ndeki Yunan işgalinden kaçan az sayıda da olsa direniş olanağı arayanlar vardı. Bunlar Aydın'da bir direniş olmayacağını anlayınca Çine'ye dönen Asaf(Gökbel), terhis edilen yedek subaylardan Teğmen Necmi(Aydıncı), İzmir'den kaçan Yüzbaşı Faik(Cenat), Teğmen Zekai(Kaur) ile Tümen Kumandanınca daha 24 Mayıs'ta tümen kasası ve dosyalarını Çine'ye götürmeye memur edilen tümen yaveri Aydın'lı İsmail Hakkı ve tümenin ağırlıklarını Çine'ye nakle memur edilen Yüzbaşı Ahmet Beyler'di. Bu grup Asaf Bey'in evinde ve kasabanın dışında Hisarbahçede toplanarak yapılabilecekleri araştırmıştır. Bu gruba savaştan bıkan halkın askerleri mahiyette kurulacak bir örgütlenmeye katılmayacaklarını yaşadıkları deneyler göstermiştir. Bu nedenle gözler bölgede yaygın bir geleneği olan Efelerle çevrilir. Çine ve çevresinde böyle bir işi başarabilecek çapta iki grup vardı. Yörük Ali Efe, Killoğlu Hüseyin Efe 25 Mayıs'ta Çine'nin Yağcılar Köyü'ne çekilerek gelişmeleri buradan izlemekte olan Efelerle ilk teması Asaf Bey kurmuştur. İlk ilişkide olumlu sonuç alınamaz. Başka seçenekler üzerinde durulur. Bu seçeneklerden biri de halkı yapılacak mücadelelerin meşruiyetine inandırmak için Madran Dağı'nın uygun bir yerinde kongre toplanması düşünülür; ancak, bu da yalnızca düşünce olarak kalır. Sonuçta yine efelerle temastan başka sağlıklı alternatif kalmaz. Haziran ayın ikinci haftasından itibaren Batı Anadolu'da direniş merkezleri belirmeye başlamıştı. Buna göre Kuzeyde Balıkesir, Doğuda Alaşehir, Batıda ise önce Aydın sonra Çine'nin direniş merkezi olamayacağını anlaşılması üzerine dikkatler Nazilli üzerine çevrilmiştir. Nazilli merkezince denetlenen cepheler ise Söke, Çine, Umurlu, Köşk ve Sarayköy olarak şekillenmiştir.⁴³

Yunan Kuvvetlerinin Büyük Menderes Vadisindeki ilerlemesi 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi işgal etmesi ile durmuştu. Yunanlıların bu vadi boyunca küçük birliklerle işgali genişletmesi, vur-kaç tipi saldırıya olanak veren bir cephenin de oluşması demekti. Büyük Menderes Vadisi'nin güneyi tamamen İtalyan işgal bölgesiydi. Bu bölgede oluşturulacak direnişçi güçler bir izlemeye uğramadan, Yunan kuvvetlerine baskın yapabiliyordu. Bu nedenle Söke'den başlayarak Sarayköy'e kadar Büyük Menderes boyunca bir seri direniş merkezi oluşmuştur. Çine İtalyanların işgal bölgesi olmasının güvencesine de sahip olmasının etkisiyle ilk direniş merkezi olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Çine Heyet-i Milliyesi'de bir din adamı olan Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi'nin bölgeye gelmesinden sonra Çine Kaymakamı ve Jandarma Komutanının karşı çıkışlarına rağmen Haziran'ın İkinci Haftası kurularak faaliyete geçmiştir.⁴⁵ Çine Heyet-i Milliyesi'nde şu kişilerden oluşmuştur. Başkan: Tüccardan Kadıköylü Mustafa Efendi, Aza. Belediye Başkanı Hafız Hidayet Efendi(Eroğlu), Aza: Çaltılı Molla Hasan oğlu Hasan, Aza: Dereliköyden Molla Emin ve Molla Mehmet, Aza:Çine Redif Taburu Katipliğinden Emekli Cemal Efendi (Yerine Samiefendizade Asaf Bey), Aza:Duyun-u Umumiye Kontrol Memuru Mustafa Efendi, Aza:Ziraat Bankası Muhasebe Katibi İbrahim Ethem Efendi (Yerine Sağır Ahmet Efendi).⁴⁶ Aker'in belirttiğine göre Aydın ve çevresini kan ve ateş içerisinde bırakan Yunan işgaline karşı ulusal örgütler içerisinde ilk işe başlayan Çine Heyet-i Milliyesi olmuştur.⁴⁷

Şüphesiz Çine'de ki teşkilatlanma çok kolay olmamıştır. Halktan gönüllü toplayacak lider aranmış, Denizli'de olduğu gibi seçkin bir din adamı olan ve Albay Şefik Bey'in daveti ile Çine'ye gelen Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi bu işte önder olmuştur.⁴⁸ İşgal güçleri ile ölüm kalım mücadelesine girecek olan Kuva-yı Milliye müfrezelerinin başına da doğal lider olarak efeler getirilmiştir. Burada kurulan teşkilat efelerin liderliğinde kurulan ilk Kuva-yı Milliye teşkilatıdır. İlk liderlik şerefi de Yörük Ali Efe'ye aittir. İkinci önemli noktada bu müfrezenin içinde efe ve gönüllülerin yanında subaylar, memurlarda vardır. Dolayısıyla halkın hemen her kesiminden katılım olmuştur; ancak, tüccar, büyük toprak sahibi gibi kesimden olmayışı da gözlerden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntıdır.⁴⁹

12 Haziran'da yapılan görüşme neticesinde heyet ile tümen arasında milli direnişin teşkilatlanması konusunda iş bölümüne gidildi. Buna göre heyet gönüllü toplamak, firari askerleri çevirmek, gönüllülerin ailelerine yardımda bulunmak, iane toplamak gibi işlerle uğraşırken, tümen gönüllüleri teslim etmek, iaşelerini temin, muharebe için sevk ve idare etme görevlerini üstlendi. 12- 13 Haziran tarihlerinde Muğla'dan Çine'ye önemli miktarda hayvani, silah, cephane, yiyecek, para ve insan sevkıyatı gerçekleştirildi.⁵⁰ Çine Heyet-i Milliyesi bir taraftan göçmenlerin barınma ve beslenme ve sorunları ile ilgilenirken, diğer taraftan da gönüllü müfrezeler eliyle gerçekleştirilecek Tellidede ve Kızılçay Pusu Müsademelerinde İkizköy Köprüsü'nün tahrip edilmesi

yanında büyük Aydın Muharebesi'nde görev alan gönüllüleri hazırlamıştır. 28 Haziran 1919'da başlayan Aydın Muharebesi sırasında Menderes Köprüsündeki telefonla Çine'ye ve Çine telgrafhanesi vasıtasıyla Muğla'da tabur komutanlığına ve Heyet-i Milliyesi'ne en seri ve geceli gündüzlü yürümek şartıyla depolardan silah ve cephane yetiştirilmesi ve silahlı olanların gönderilmesi işlemlerin yanında savaş alanına uzak ve yakın köylerde silahlı ve silahsız kimselerin katılımlarının sağlanması konusunda bölgedeki Heyet-i Milliyeler Çine'deki Heyet-i Milliye tarafından bilgilendirilmiştir. Savaşa katılanların beslenmesi işi de bu heyet tarafından düzenlenmiştir.⁵¹ Aydın muharebeleri sırasında Çine Heyet-i Milliyesi ile Muğla'da kurulmuş Heyet-i Milliyeler çok güçlü ve uyumlu bir iletişim içindeydi. Aydın ve çevresinde Yunan kuvvetlerine karşı direnişlerde fevkalade fedakarlık gösteren ve bu bakımdan Yunan ders kitaplarına giren Çine Heyet-i Milliyesi teşkilatçı özelliği ile bütün Aydın Sancağı Heyeti Milliyelerine örnek olmuştur. 6-9 Ağustos 1919'da toplanan I. Nazilli Kongresi'nin 3 no'lu kararı ile Çine Heyet-i Milliyesi Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlı bir şube olarak varlığını sürdürmüştür.⁵²

Çine'de direniş örgütlenip ilk gönüllüler, Aydın'ın Büyük Menderes köprüsüne gittiği 16 Haziran 1919'da Şefik Bey 57. Tümen birliklerine yeni bir düzen vermeye çalıştığı bir sırada Aydın ile Söke arasında Koçarlı Nahiyesi'nde de bir başka merkez doğmuştur.⁵³ İtalyanların işgal mıntıkasında fazlaca üzerinde durmadıkları yerleşim birimlerinden biri de Koçarlı idi. Bu nedenle burada Heyet-i Milliye'nin oluşması çok zor olmadı. Nitekim Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Koçarlı'da Hacı Yunuszade Mehmet, Cihanoglu Mustafa, Hafız Tefik, Hacı Halil İbrahim gibi nahiyein ileri gelenleri ve mühendis Mithat (Aydın Mebusu) gibi zatlar birleşerek muvakkat bir hükümet kurmuşlardır. Rahmi Apak Koçarlı'da bulunan İtalyan askeri müfrezesinin başında bulunan bir İtalyan Yarbayı'nın buradaki Milli mukavemetin kurulmasını teşvik ettiğinden bahsetmektedir. Koçarlı Heyet-i Milliyesi halktan para toplayarak ve askeri levazıma ait bazı erzaka el koyarak Aydın'dan oraya kaçan onbinlerce muhaciri beslemiş, soygunculuğa karşı tertibat almış ve bilahare Yeniköy ve Yoran nahiyelelerini de kendilerine katarak Çine Çayı'ndan denize kadar bir mıntıkada milli teşkilata yardım etmiştir.⁵⁴ Koçarlı Müfrezesi Komutanı Selâmi Bey idi.⁵⁵ Aydın'ın geri alınmasında Koçarlı milisleri de etkili olmuştur. 25 Haziran'da bir bölük kadar kuvvetle güneyde bulunan Tellidede taraflarına bir keşif taarruzu yapılmasına da katılan Koçarlı Müfrezesi⁵⁶, diğer milis kuvvetlerinde Orhaniyeli Kara Durmuş Efe'nin Çakırbeyli ve Boydere Köyleri'nden ve civar köylerden toplanan 50 kişilik gönüllü milis kuvveti ile birleşip Teğmen Selami Bey komutasında 40 kişilik Milis kuvvetiyle birlikte Köprü Savaşı'na katılmışlardır. İlk çarpışmada milisler düşmanı geri atmayla başarılı olmuşlardır. Köprü Savaşında Koçarlı'dan Mehmet Çatamak ile Zahmacıların damadı Asım Beyler şehit olmuşlardır. Bu çarpışmalar sırasında Yunanlılar ovadaki iki Türk köyünü yakarak kaçamayan yaşlıları da öldürmüşlerdir.⁵⁷

30 Haziran 1919'da Aydın, Türklerin eline geçtikten sonra Yunanlıların geri dönmeleri korkusuyla Türk halkı göç etmeye başlamıştır. Göç edenlerin büyük bir kısmı daha güvenli gördükleri doğu istikametindeki Nazilli ile güney istikametindeki Söke ve Koçarlı'ya doğru ilerliyorlardı.⁵⁸ Aydın'dan kaçan göçmenlerin korunması ve barınma, yiyecek, sağlık ihtiyaçlarının karşılanması konusunda (Aydın'a 22 km uzaklıkta olan) Koçarlı'da kurulan Heyet-i Milliye etkin bir rol oynadı.

Özellikle Anadolu'nun batısında ve güney batısında iki işgalci kuvvetin birbirinden farklı tavırları ve birbirlerine çok yakın bölgelerde olmaları, hem işgallere hem de bu işgallere karşı verilecek mücadeleye değişik boyutlar kazandırmıştır. İşgali ve direnişi bu değişik boyutlarıyla yaşayan yerlerden en önemlisi şüphesiz ki Söke'dir⁵⁹; çünkü, Söke, önce İtalyan sonra da Yunan işgaline uğramış, İtalyan işgali altında iken, Yunanlıların çevredeki ilerlemelerine karşı mücadele eden kuvvetlere destek vermiştir. Büyük Menderes Havzası'nın güney kıyılarında ise durum çok daha karışık bir taraftan yerli Rumların Türklere karşı giriştikleri çılgınca saldırılar ve suikastlar ve ardından gelen İtalyan işgali kafaları iyice karıştırmıştı. Üstüne üstlük Yunanlılar da Söke'ye göz koymuşlar ve İtalyanlarla siyasi rekabet içine girmişlerdi. Yunanlıların İzmir'e çıkması ile birlikte Söke'deki yerli Rumlar da karşılama hazırlıklarına başlamışlardır. Rum şerrinin korkusu halkı Bağarası ve Koçarlı tarafına gitmeye niyetlendirmiştir. Halkla birlikte buradaki askeri ve sivil makamlar da şaşkın ve telaşlıdır⁶⁰; ancak, buna rağmen İzmir'in işgali üzerine Anadolu'nun her yerinden olduğu gibi Söke'den de protesto telgrafları çekilir.⁶¹ Bu kaos ortamı içerisinde Söke' de Heyet-i Milliye 57. Tümen komutanının teşebbüsleri sonucu kurulmuştur.⁶² Şefik Bey İzmir'in işgalinden beri Söke'deki komutanlara ve yetkililere halkı silahlandırarak karşı koymasına için emirler vermesine rağmen başarılı olamamıştı. Bu durumda tümen komutanı 16 Haziran 1919 günü Kurmay Başkanı olan Yüzbaşı Selahattin'i Söke'ye göndererek durumu tetkik edip Milli Heyet ve Kuva-yı Milliye kurma girişiminde bulunmasını emretmişti. Bu girişimlerin ardından 19 Haziran 1919'da Söke Heyet-i Milliyesi oluştu.⁶³ Bu Heyette başkanlığa Ömerağazade Mehmet, İkinci başkanlığa Tütüncüzade; üyeliklere de Ömerağazade Hasan, Hacı Ziya Beyzade İbrahim, Dava Vekillerinden Bekir ve Ali Kahyaoğlu Süleyman Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kazımzade Ahmet Fevzi Beyler seçilmişlerdir. Teşkil edilen Kuva-yı Milliye'nin başına da Giritli Cafer Ağa (Sökeli Caferaki) getirilmiştir.⁶⁴ Yurt dışından dönmüş olan Mahmut Esat Bey de Söke Heyet-i Milliyesine bağlı olarak Kuşadası'nda bir başka milli kuvveti örgütlemiştir.⁶⁵ Söke'de örgütlenen Heyet-i Milliye'nin askeri idaresi Binbaşı Saip Bey'e verilmiştir. Askeri müfrezenin başında da Giritli Caferaki vardır.⁶⁶ Mahmut Esat, serbest kalmasının hemen ardından Albay Şefik Bey tarafından kurulan Söke Heyet-i Milliyesi'ne bağlı olarak ulusal bir kuvvet örgütledi.⁶⁷ Yine Söke'de Kız Mektebi denilen yerde oluşturulan “*yeraltı teşkilatında*” Feride Hanım, Nurullah ve Ahmet Beyler'le birlikte “Çalikuşu” parolası ile çalışmalar yürüttü. 21 Haziran 1919'dan itibaren Rum eşkiya

ile eylemsel olarak savaşa başlayarak Türk halkının güvenliğini sağlamaya özen gösterdi.⁶⁸

1919 Temmuz ayı ortalarında Kuşadası'ndaki örgütlenmeyi de tamamladı. Yüz yirmi kişilik bir müfreze oluşturdu.⁶⁹ Kuşadası Heyet-i Milliye başkanlığını üstlendi.⁷⁰ Yunan ordusuna verdiği baskınlar sonucunda düşman bölgedeki yığınaklarını artırmak, işgal bölgelerini tel örgülerle çevirmek, Küçük ve Büyük Menderes Vadileri'nde iki tünden fazla birlik bulundurmak zorunda kaldı. Mahmut Esat Bey'de Kuşadası bölgesinde biri daimi, diğeri nizamiye bölüğü olmak üzere muntazam donatılmış bir askeri kıta ile İsviçre usulünce görev verildiğinde silah başı yapabilecek bir kıta oluşturdu.⁷¹ Bu birlikleri ile Şefik Bey'in emirleri doğrultusunda 1920 yılı Ocak ayında itibaren baskınlar yapmaya yöneldi. Kendisine ait Arvalya/Eroğlu çiftliği sırtlarında açılan hatta, Aziziye, Naibli, Balatçık ve Gümüş Dağı sırtlarında düşmana pek çok kayıplar verdirdi.⁷² Yaşanan çatışmaları 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'e yazdığı mektuplarla rapor etti. Mektuplar, Mahmut Esat'ın tüm yoksunluklara karşın vatan savunmasının zaferle sonlanacağına olan inancını, Türk halkının cesaret ve kahramanlığına olan güvenliğini dillendiriyor, bu güven ve inanç ise komutanın övgüleri ile yanıt buluyordu.⁷³

Mahmut Esat silahlı mücadelesinde inandığı değerleri mitinglerle de destekledi. Kadını erkeği, yaşlısı genci ile tüm halkın katılımını sağladığı bu mitinglerdeki etkili konuşmaları ile varolan kurtuluş direncini güçlendirdi.⁷⁴ Mahmut Esat'ın kısa sürede örgütlenmeyi tamamlayarak başarılı sonuçlar alması 57. Tümen Komutanı'nın takdirini kazandı. Bölgede Çine, Koçarlı ve Söke'nin dışında Karacasu,⁷⁵ Yenipazar,⁷⁶ Bozdoğan, Dalama, Karahayit gibi kaza ve köylerde de Heyet-i Milliye şubelerinin kurulduğu İzmir'in işgalinin protesto edildiği telgraflardan ve Heyet-i milliyeler arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır.

5 Haziran'dan sonra ortaya çıkmaya başlayan direnişin ikinci aşamasında Batı Anadolu Bölgesi'nin dört livasında üç farklı örgütlenme görüntüsü kendini göstermektedir. Denizli'de İzmir'deki Büyük Kongre'ye atıf yapan Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulmuştur. 57. Tümen'in gayretleri ile oluşturulan Aydın direniş örgütleri Heyet-i Milliye adını almışlardır. Bu iki halde de örgütler, ilçeler ve nahiyeler ölçeğine kadar inmiştir. Muğla'da ve Isparta'da tüm livayı temsil eden "Müdafaa-ı Vatan örgütleri kurulmuştur."⁷⁷

Türk direniş cephesi genişlemeye başladıkça Yunanlılar da ciddi bir panik havası yaratmıştır. Nitekim 16 Haziran'daki Malgaç Baskını Yunanlıların korkularını iyiden iyiye arttırmış olacak ki, Yunan istihbaratı Türk direnişçi örgütlenmesinin gücünü abartan rakamları vermeye yönlendirmişti. General Nider I. Kolordu Komutanı olarak Yunan işgal kuvvetlerinin yönetimini ele aldığında bu önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. General Nider bir taraftan işgal kuvvetlerini yeniden düzenlerken, öte yan-

dan Venizelos'a yeni durum hakkında bilgi veriyordu. Nihayet işgal kuvvetleri yeni düzenleme gereği Nazilli'yi 20 Haziran da boşaltarak Aydın'a doğru çekildiler. Sivil direniş meyvelerini vermiş ve Yunan kuvvetleri önce Sultanhisar, ardından Köşk ve Umurlu da çetelerin saldırılarına maruz kalmışlar ve Aydın'a zar zor ulaşabilmişlerdir. Nazilli'ye önce Yörük Ali Efe girer; ancak, şehirde düzen Sarayköy Müfrezesinin gelişyle sağlanabilir.⁷⁸

15 Mayıs 1919'dan sonra Yunan Ordusu'nun önce İzmir ardından Aydın'da gerçekleştirdiği eylemler kısa sürede yakın yerleşimlerde de duyulmuş, bunun sonucu olarak milli heyecan artmıştı. Bu olaylar Yunanlılara karşı mücadele için yerel teşkilatları harekete geçirme çalışmalarını hızlandırmıştır. Batı Anadolu'daki bu işgaller karşısında halk ilk tedirginliğini ve şaşkınlığını attıktan sonra direnişe geçti ve Kuva-yı Milliye fikri özellikle Haziran ayında doruk noktasına ulaştı. Ayvalık-Bergama, Alaşehir, Çine-Aydın-Nazilli, Denizli-Sarayköy ve Muğla Kuva-yı Milliyeleri süratle oluşturuldu.⁷⁹ Kuva-yı Milliye ile birlikte Heyet-i Milliyelerde direniş merkezleri olarak oluşmaya başladı.⁸⁰ Aydın Vilayetinde Kuva-yı Milliye hareketinin merkezi Aydın'ın bir ilçesi olan Nazilli idi.

Bölgedeki örgütlenmeye gelince; İzmir'in işgali ile birlikte ilk tedirginlikten hemen sonra Heyet-i Milliyeler oluşturulmaya çalışılmış; fakat, yukarıda da bahsettiğimiz gibi işgaller hızla gelişince oluşum halindeyken kalmıştır. Yunanlılar Nazilli'yi terk ettikten sonra Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in asayişi sağlayıp Heyet-i Milliye oluşumuna yönelik çalışmalara başlamıştır. Bu harekete avukat Ömer, Hoca Süleyman, Mollaoglu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih, Sultanoğlu Sadık Bey aza olarak katılmıştır.⁸¹ Nazilli eşrafı ile birlikte ilk toplantı Avukat Ömer Lütfü ve Sami Kutluğ Beyin yazıhanelerinde yapılmıştır. Toplantıdan sonra teşkilatta yer alacak kişiler tespit edilmiştir.⁸²

Nazilli Heyet-i Milliyesi'nde Başkan Giritli İsmail Hakkı Bey, üyelerde Avukat Ömer, Hoca Hacı Süleyman, Mollaoglu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih Efendi, Sultanoğlu Sadık Bey idiler.⁸³ Bu heyet aynı zamanda Nazilli Kongrelerinin toplanmasında ve Yunan ilerleyişine karşı cephenin güçlendirilmesinde büyük hizmetleri olmuştur. Nazilli Heyet-i Milliyesi kongre toplanıp da takip edilecek yol hakkında kararlar alınıp görev taksimi yapılana kadar bu görevi tek başına üstlenmiştir. Nazilli'de asayişin sağlanmasından sonra 21 Haziran Nazilli Heyet-i Milliye üyeleri, Nazilli esnafı ile ilk toplantılarını Nazilli'de avukatlık yapan Ömer Lütfü ve Sami (Kutluğ) Bey'in yazıhanesinde yapmışlardır.⁸⁴ Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin iç yapısı oldukça karmaşık görünüyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası erkanından olan Sabri Hoca'nın talebeleri ve kafadarları birer suretle Kuva-yı Milliye'nin içerisine girerek İstanbul Hükümeti adına bu ciddi bir güce ulaşan kuvveti elde etmek çabası içine girmişlerdi. Aynı kadro Heyeti Milliye içine de sızmıştı.⁸⁵ Nazilli Heyeti Milliyesi daha

kurulduğu gün Hürriyet ve İtilaf Fırkasının muhalefeti ile karşılaşmıştır. Aker'in anlatımında da benzer ifadeler vardır. Nazilli Heyet-i Milliye üyelerinin büyük çoğunluğu Hürriyet ve İtilaf fırkası taraftarı, nüfuzlu kimselerdi. Bu kişiler gerçek niyetlerini gizlemişler, bir yandan İngiliz Generali Milne ile görüşürken, diğer yandan da Demirci Mehmet Efe'yi Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. Nazilli Heyet-i Milliyesi içindeki kişisel rekabetler, siyasi çekişmeler bu yerel örgütün bölgede büyüüp güçlenmesini engelleyen en önemli etken olmuştur.

Heyeti oluşturan üyelerin Balıkesir'den Antalya'ya çizilen hattın batısında kalan yani Yunan ve İtalyan işgal bölgelerinden gelmesi bu oluşumu yerel olmaktan uzaklaştırıp bölgesel bir özellik taşımasına neden olmuştur. Bu kadar geniş katılımı bir teşkilatın kısa sürede oluşturulması ve katılımcıların birçoğunun dışarıdan gelmesi kuşkusuz bunun daha önce planlanmış ve çevre illere duyurulmuş olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Mustafa Kemal'in de işgaller karşısında komutanlardan halkı uyarak mitingler düzenletip İtilaf Devletleri ve Osmanlı Hükümeti'ne protesto telgrafları çekmelerini istemiştir.⁸⁶ Bunu takip eden günlerde de Nazilli'de teşkilatlanma çalışmalarını başlatmak üzere Tahir Bey gönderilmiştir. Haziran ayında da Rauf Bey Nazilli'ye gelerek Dereköy'de Hacı Süleyman Efendi ile milli mukavemet teşkilatının kurulması hakkında görüşmüştür.⁸⁷

Bu çalışmalar sonucunda Nazilli Heyet-i Milliyesi oluşturulmuş ve görev dağılımı yaparak kongre toplanıp bu görevleri üstleninceye kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

Aydın Ve Çevresindeki Heyet-i Milliyelerin Bir Araya Gelişi: I. Nazilli Kongresi:

Yunanlılara karşı kazanılan başarının devam ettirilememesi örgütlenmenin önemini ortaya koymuştur. Ayrıca cephele oluşturulmuş, cephe ve cephe gerisindeki gereksinimleri karşılamak için Heyet-i Milliyeler kurularak yük paylaştırılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan bölgedeki efelerin yine başına buyruk çetecilik faaliyetlerini sürdürmeleri üzerine bu keyfi düzene son vermek gerekiyordu.⁸⁸ Yani Heyet-i Milliyeler arasında fikir ve işbirliği kurmak, görev dağılımını gerçekleştirmek, düzenli bir Kuva-yı Milliye örgütü oluşturmak düşüncesiyle Nazilli'de bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı.

Asaf Gökbel kongre fikrinin 30 Mayıs 1919'da Çine'ye gelen Yüzbaşı Faik Bey tarafından ifade edildiğini belirtiyor. Yüzbaşı daha sonra toplanacak kongre ile direniş hareketini halka mal etmeye çalışmıştır. Bu son derece önemlidir. Çünkü halk içinde dayanak bulmayan hareketlerin başarı şansı yok gibidir. Sadece Nazilli ölçeğinde değil tüm ülkede ulusal mücadelenin başarılı olmasının temel nedeni de halka dayanmak düşüncesi idi.

Bu düşünceler doğrultusunda harekete geçildi ve bir taraftan Hacı Süleyman Efendi'nin çabaları diğer taraftan da bölgede bulunan komutanların çalışmaları sonucu

kongre hazırlıkları kısa sürede tamamlandı. Arkasından da Nazilli Heyet-i Milliyesince yöredeki livalara ve kazalara Nazilli'de bir kongrenin toplanacağı bildirilerek ikişer delegenin gönderilmesi istenmiştir.

Kaynaklarda farklı tarihlerde toplandığı ifade edilen I. Nazilli Kongresi bu çalışmalar sonucunda toplanmıştır. 14 Ağustos 1335 tarihinde yayınlanan kongre kararlarının başında “ 8 Ağustos 1335 tarihinde Nazilli'de in'ikad eden kongrede ittihaz olunan mukarrerattır⁸⁹ yazılı bir cümle yer almaktadır. Bu da bize kongrenin muhtemelen 8 Ağustos'ta toplanmış olabileceğini gösterirken Aydın Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'in Nazilli Heyet-i Milliyesi vasıtasıyla kongre Heyet-i Milliyesine çektiği başarı telgrafı da kongrenin 6 Ağustos'ta toplandığını düşündürmektedir.⁹⁰

I. Nazilli Kongresi'nin kapsadığı alan 57. Fırka'nın coğrafi bölgesini içine alıyordu. Yani Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livalarıyla İzmir'in Ödemiş ve Kuşadası kazaları ve bazı bucak merkezleriydi.⁹¹

Katılan delegelere gelince; Toplantının reisliğini Karacasu Delegesi Mustafa Talat Efendi yapmıştır. Bozdoğan'dan Mehmet, Çal'dan Mehmet, Tevfik Bey, Derviş Bey, Denizli'den Mehmet Emin, Garbi Karaağaç'tan Mehmet Hilmi, Gülbeyli'den Mustafa Kazım, Güney'den Eyüp Hilmi, Isparta'dan Hacı Hafız Efendi, Uşkurcuzaade Ali Efendi, Babadağ'dan (Kadıköy) Mehmet Cemal, Mehmet Sabri, Karacasu'dan Mehmet Vehbi, Mustafa Hulusi, Mustafa Talat, Mehmet Lütü, Nazilli'den Zühtü, Buldan'dan Müderris Hacı Salih ve Acıbadem' den Mehmet Kamil'dir.⁹²

Nazilli Heyet-i Milliyesi eliyle toplanmış olan Nazilli Kongresi bölgesindeki ayrı ayrı güçleri bir çatı altında toplayarak daha etkin bir direniş gösterilmesi amaçlanmıştır. Birinci Nazilli Kongresi adı verilen bu kongre, Nazilli Heyet-i Milliyesi tarafından “*Cemiyetler Kanunu'na uygun olarak*” toplanmıştır. Kongre çalışmalarını başarıyla tamamlamış ve oy birliği ile bir dizi kararlar almıştır.⁹³ Alınan kararları incelendiğinde; Öncelikle Heyet-i Milliyelere yasallık getirilmek istenmiştir. Yunanlılara karşı topraklarımızı kurtarmak için idari, siyasi ve fiili müdafaada bulunurken, İstanbul hükümetinden kopmak değil; ona yardımcı olmaktan söz edilmiştir. Bu da bize İstanbul'la açık bir çatışmaya girmeden ona yardımcı oluyormuş gibi görünerek işlerini halletmeye çalıştıklarını göstermektedir.⁹⁴

Kongrenin kapsadığı alan, yani üç liva merkezinde ve bazı kazalar ile nahiyelerde şubeler açılacak, Denizli ile Muğla'da depolar kurulacak, ayrıca Heyet-i Milliyelerin vereceği onayla da köylerin de örgütlenmenin içine alınması planlanmıştır. Kongrenin kapsadığı bu alan içinde Nazilli merkez durumuna getirilip 45 kişilik bir merkez heyeti seçilip kongre kararlarının bu şekilde uygulanmasına karar verilmiştir.⁹⁵

Ayrıca askere alma, iç güvenliği sağlama, vergi toplama, düşmanla savaşma vb. gibi devletin bazı görevlerini kongre üstlenmiştir. Bunları yerine getirmek içinde büyük

merkezlerde maliye, istihbarat, askerlik, nakliyat, göçmenleri yerleştirme ve sıhhiye işlerine bakan şubelerden oluşan bir teşkilat kurmuştur. “ Bu özellikleriyle söz konusu yapılanmanın adeta küçültülmüş bir bakanlar kurulu ya da mikro bir kabineye” benzediğini ifade ediyor, Bülent Tanör eserinde.⁹⁶ Yerel hükümetler gibi çalışan Heyet-i Milliyeler kaynaklarını sadece halktan karşılamayacaklar devletin gelirlerinden de yararlanacaklardır. Aşar ambarlarındaki hububattan yararlanmak için devlete başvuru- racaklardır. Dikkati çeken nokta yasallıktır. Mallara el koyma söz konusu değildir. Yukarıda dikkati çeken bazı özelliklerini ifade ettiğimiz I. Nazilli Kongresi işgallere karşı halkın dayanışma içerisine girdiğini göstermektedir. Ayrıca bu kongre ile Nazilli Heyet-i Milliyesi önem kazanırken şehirde merkez durumuna gelmiştir. Aydın, Muğla, Denizli, Burdur ve Antalya bu kongre ile bu merkeze bağlanmıştır. Kuva-yı Milliye’nin de ihtiyaçlarını üstlenmiştir. Özellikle sağlık işleriyle yakından ilgilenilmiş, oluşturulan sağlık teşkilatı düzenli ordunun kurulmasına kadar cephe ve cephe gerisinde hizmet yapmıştır.

II. Nazilli Kongresi Ve Heyet-i Milliyeler:

I. Nazilli Kongresi’nden kongreden kırk gün sonra da 19 Eylül 1919’da ikinci kongre toplanmıştır.⁹⁷ I. Kongrede olduğu gibi bu kongrenin toplanma tarihi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bülent Tanör’de bu konuda kesin bir yargıya varamamış 19-20 yada 23-24 tarihleri arasında toplanmış olabileceğini ifade etmiştir.⁹⁸ Kongrenin toplanma gerekçesi ise güney cephesindeki örgütlenmeyi, Alaşehir Kongresi’nde alınan kararlar çerçevesinde yeniden düzenlemeyi, özellikle de cephenin siyasal odağı olacak Heyeti Merkeziye’nin oluşturulması⁹⁹ düşüncesidir. Kongre Ali Beyzade Ali Bey’in evinde Antalya Delegatesi Nuri Bey’in reisliğinde toplanmıştır. Toplantıya katılan delegelerin bir kısmı kongreye katılmadan önce kendi yörelerinde toplantılar yaparak görüşlerini tartışıp belirlemişlerdir. Bu toplantıların, Mustafa Kemal’in Sivas Kongresi’nden sonra İstanbul hükümeti ile haberleşmenin kesilmiş olmasından dolayı, milli güvene dayanan, meşru bir hükümet kuruluncaya kadar, Sivas Umumi Kongre Heyeti Temsiliyesi ile haberleşilmesini ve 15 Eylül akşamına kadar bu konuda düşüncelerin bildirilmesini istemesi doğrultusunda olduğu düşünülebilir.¹⁰⁰ Bu tereddütlü durum bir süre sonra ortadan kalkmıştır. 3 Aralık 1919’da Nazilli Kongresi’nin, Sivas’ta Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafla Sivas Kongresi kararları kabul ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁰¹

II. Kongre birinciye oranla daha geniş bir alanı kapsıyordu. Bu alan içerisinde Kuva-yı Milliye örgütü olmayan yerlerde yeni örgütler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kongrenin çalışmalarını tamamlamasından sonra sıra Heyet-i Merkeziye’nin oluşturulmasına geldi. Kongrede alınan karar doğrultusunda Heyet-i Milliye teşkilatının bulunduğu her sancak, kaza ve nahiyeden birer azanın katılımı ile oluşturulacaktı. Azalar kendi kazalarındaki umumi heyetlerin en azından üçte ikisi tarafından seçilecek ve yine üçte ikisinin iznini gösterir belge ile merkeze geleceklerdir.

Azalar kendi aralarından bir başkan seçecekler ve katipleri tespit edeceklerdir. Heyeti Merkeziye gerekli görürse kadrosunu kendisinin tespit edeceği süvari ve piyadeden oluşan inzibat kuvveti oluşturabilecekti. Gerekli görürse Taşra Heyet-i Milliyeleri de aynı teşkilatı kurabilecekti.

Kurulacak olan Heyet-i Merkeziye'nin görevleri ise;¹⁰² cephe ve cephe gerisinde önemli görevleri üzerine almıştır. Aynı ve nakdi bağışların toplanması, haberleşmenin sağlanması, cephelerin levazım ve her türlü ihtiyaçlarının temin edilmesi gibi.

İaşe temini en zor görevlerden birisiydi; çünkü, aşar ambarı Düyunu Umumiye'ye aitti. İaşenin sağlanması için yasal yollarla merkezin yardımı istenirken bir yandan da savaş koşullarının getirdiği şiddetli zorluklarla iaşeye el koyma yoluna gidiliyordu. Bu durum İstanbul Hükümeti'nin tedbirlerini de gündeme kuşkusuz getiriyordu.¹⁰³

Heyet-i Merkeziye, Kuva-yı Milliye'nin tavsiyesine kadar iaşe sorununu başarı ile çözmüştür.⁸⁷ Ayrıca sağlık konusunda da önemli hizmetleri yerine getirmiştir. Hastane açılması ve sağlık elemanı temini gibi¹⁰⁴ Askeri yetkiler ve bu konuda alınacak kararlar tamamen kumandanların göreviydi ve Heyet-i Merkeziye bu işlere müdahale etmeyecekti. Sadece siyasi tedbirler konusunda kumandanlarla Heyeti Merkeziye ortaklaşa karar belirleyecektir.

Heyet-i Merkeziye'nin bir başka görevi de masrafların karşılanması için yapılan bağışların sancak ve kazalara göre tespitini ve gerekli düzenlemeleri ilgili yerlere iletmek ve ayrıca sancak ve kazalarda tutulan cetvelleri inceleyip denetlemektir.

Bütün bu görevleri üstlenecek olan Harekat-ı Milliye Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi 6 Ekim 1919'da toplandı. Toplantıya Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Antalya, Isparta livaları¹⁰⁵ ile İzmir'in Kuşadası ve Ödemiş kazalarından birer delege katıldı. Bu toplantı III. Nazilli Kongresi olarak da adlandırılır.¹⁰⁶ Toplantıda bir başkan tespit edilip 21 maddelik Heyeti Merkeziye talimatnamesi kabul edildi. Talimatnameye göre maliye, levazım, teşkilat, istihbarat, sıhhiye ve teftiş encümenleri kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁷ Ayrıca bu encümenlerin tespiti, çalışma biçimleri ve görevleri belirlenmiştir.

Yaklaşık 45-50 kişilik merkez heyetinin Nazilli'de sürekli kalmasına karar verilmiş olup başkanlığına Ahmet Ziya Bey seçilmiştir. Başkan 57. Tümen ve kalem reisine çektiği telgrafla da Heyet-i Merkeziye'nin oluşturulduğunu ve bundan sonrada tebliğatların bu merkeze yapılmasını istemiştir.¹⁰⁸

Böylece Nazilli Batı Anadolu'da önemli bir konuma gelmiş ve kontrolü ele almıştır. Tüm Heyet-i Milliyelerin, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlanması çok önemlidir.

Nazilli Heyet-i Merkeziyesi 6 Ekim 1919'dan 4 Temmuz 1920 tarihine kadar 262 karar almıştır. Bu tarihler arasında Yunan ileri harekatı söz konusu olmuş ve güvenlik açısından Heyet-i Merkeziye'nin Dinar'a sevki kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹

Milli Heyetlerin temsilcilerinin oluşturduğu Nazilli Kongreleri, idari, siyasi teşkilatlanmanın yanında halkın, efelerin ve askerlerin oluşturduğu Kuva-yı Milliye askerlerinin, Aydın- Nazilli Cephesi'ndeki mücadelelerini de sağlamıştı. Kongre kararlarını uygulayan ve denetleyen Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin, Doğu'daki Mustafa Kemal hareketi ile yakınlaşması, Doğu ve Batı Anadolu'daki Milli Mücadele'nin Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde birleşmesi ise, diğer önemli bir gelişmedir.¹¹⁰ Direnişin uzun soluklu bir hale getirilmesi için ise cephede gerekli insan gücünün sağlanmasından, bunların beslenmesinden, silah ve cephane ile teçhiz edilmesinden, cephe gerisinde ise düzenin sağlanmasından, direniş karşısında olanlar üzerinde susturucu baskının kurulmasına kadar pek çok işlevin örgütlenmesini gerektirmekteydi. İstanbul Hükümeti direniş yanlısı olmadığına göre bu işlev direniş grupları tarafından gerçekleştirilecekti. Bunun da yolu sivil temelli direnişin kurumsallaşmasıyla, kurumsallaşmanın kongreler yoluyla hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecekti. Nazilli Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesinde önemli bir merkez olmuştur. Böylelikle Yunan ilerleyişi düzenli ordu kuruluncaya kadar kısmen de olsa dizginlenmiştir. Nazilli 1919 ve 1920'li yıllarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çıkan iç isyanların bastırılmasında efe ve zeybekleriyle büyük bir özveriyle katkıda bulunmuş Milli Mücadele'nin daha başlangıçta parçalanmasına izin vermemiştir. Nazilli, bölgede adeta sivil temelli direnişin merkezi olmuştur. Kuva-yı Milliye'nin kurulmasında ve Batı Anadolu Bölgesi'ndeki dağınık Milli Heyetlerin örgütlenmesinde üç defa toplanan Nazilli Kongrelerinin büyük etkisi ve ağırlığı olmuştur.

Nazilli Kongreleri Ve Heyet-i Milliyelerin Yeniden Şekillenmesi

Nazilli Kongresi'nin toplanma amacı açıklanırken, Anadolu topraklarının Yunanlılar tarafından haksız işgalin yarattığı mezalimden dolayı meydana gelen ve önüne geçilmesi mümkün olmayan milli galeyanı iyi idare etmek, ortaya çıkacak asayişsizliği önlemek, milli hareketi birleştirmek olduğu ifade edilmiştir. Heyet-i Milliyelerin bu gayeyi gerçekleştirmek için kurulduğu heyetlerin resmiyet kazanmalarını sağlamaları açısından mahalli hükümete her şube tarafından beyanname verilmesi uygun görülmüştür.

Buna göre Heyet-i Milliyelerin gayesi; vilayet dahilindeki Yunanlılar tarafından işgal edilen toprakları kurtarmak amacıyla idari, siyasi ve fiili savunmada bulunup hükümetin teşebbüslerine yardım etmektir. Bu çerçevede Nazilli Heyet-i Milliyesinin merkeziliği altında Denizli, Muğla Sancaklarında, Çine, Karacasu, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Garb-i Karaağaç ve Tavas Kazalarıyla, Sobuca (Koçarlı), Karahayit, Gülbeyli, Köşk, Sultanhisar, Atça, Kuyucak, Burhaniye, Kadıköy, Güney, Baklan, Kal'a-i Tavas, Honaz Nahiye merkezlerinde şubeler açılmıştır. Heyet-i Milliyelerin vereceği karar ile köylerde de şube açılması mümkün olabilecekti. Buradan direniş örgütlenmesinin köylere kadar genişlemiş olduğu hemen görülecektir.

Heyet-i Milliyelerin siyasi görevi; hükümetin emel ve gayesi dahilinde Yunanlıların Anadolu'dan atılıp cezalandırılması ile sınırlandırılmıştır. Buna karşın karar defterleri ve yazışmalar gözden geçirildiğinde Heyet-i Milliyelerin hükümeti ve onun temsilcilerini çok fazla ciddiye aldıkları söylenemez.

Heyet-i Milliyelerin idari görevi ve müdafaası ise; Sayıları karargah komutanları tarafından tespit edilecek mücahid ve gönüllü asker toplamak, idare ve kontrol etmektir. Ordu'nun bu görevi doğrudan yürütmesi mümkün olmadığından düzenli ordu aşamasına kadar bu görevi Heyet-i Milliyeler üstlenmiştir.

Mahalli asayişin temin için silahlandırılması gereken kuvvetlerin miktarı, her mahaldeki Heyet-i Milliyelerce tespit edilip her türlü ihtiyaçları da karşılanacaktır. Bu kuvvetlerin hükümetin nüfuzunu temin yolundaki hizmetleri, kontrol ve mesuliyetleri bağlı bulundukları Heyet-i Milliyelere ait olmuştur. Bu sayede alınan kararlar hem cephe, hem de mahalli asayiş için gerekli kuvvetin sağlanmasına çalışılmıştır.

Heyet-i Milliye merkez ve şubeleri gerekli gördüğünde ücretli memur alma yetkisine sahip olmuştur. Bu memurların ücreti bulundukları bölge Heyet-i Milliyesi tarafından tespit edilip verilirken, mücahid ailelerine uygun miktarda yardımlarda bulunulacaktı.

Heyet-i Milliye'nin cephedeki mücahidlerinin ve bölgede gerekli masrafların temini, halkın ayni ve nakdi olarak verecekleri yardımlarla sağlanacaktı. Bu yardımların miktarı ise, her bölgenin ihtiyar heyeti ve her kişinin geliri ve mal varlığı hakkında vereceği bilgiler ışığında Heyet-i Milliye tarafından tespit edilecektir. Bu yardımları yapmaktan ve fiili emir almaktan kaçınanların cezası mücahid reisleri tarafından verilip uygulanacaktı.

Heyet-i Milliye'nin görev ve sorumluluklarını kontrol etmek için Heyet-i Milliye merkez ve şubelerine bağımlı olmayan kongre heyetinin kontrolü altında çalışacak bir müfettiş tayin edilebileceği ifade edilmesine karşın yaptığımız araştırmalarda böyle bir yetkilinin izine rastlayamadık. Kongrede alınan kararlar içinde bulunan bu maddeye göre, Heyet-i Milliyelerin merkez tarafından denetlenmesinin dışında tamamen bağımsız bir müfettiş tarafından kontrolleri idi. Üstelik müfettiş raporunu ve ilgili evraklarını sadece kongre heyetine sunabilecekti. Bu durum Heyet-i Milliye merkezinin üzerinde kongre heyetinin olduğunu gösteriyordu. Esin Dayı kongreyi bu yapıyla Erzurum Kongresi'nde kurulan Heyet-i Temsilîyeye benzetmektedir. Ona göre isimler farklı olsa da kuruluş amacı ve görevleri aynıydı.

Heyet-i Milliyelerin bir araya gelmesiyle toplanan Nazilli Kongresi milli olmamakla beraber Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından zahmetsiz ve çarpışmaksızın gerçekleştirilen işgali karşısında önemli bir tepkidir. Dağınık halde faaliyet gösteren Heyet-i Milliyeler kongre ile tek merkezde toplanmıştır. Nazilli Heyet-i Milliyesi de daha önceki tarihlerde kurulmuş olmasına karşın kongre kararlarına dayanarak kuvvetlendirilmiş ve "cemiyetler kanununa" uygun olarak yeniden tesis edilmiştir.¹¹¹

Nazilli Heyet-i Milliyesini kongre ile birlikte Aydın Sancağı'ndaki diğer Heyet-i Milliyelerden değerli kılan idari, siyasi ve fiili göreviyle hükümet yetkilerine sahip olmasıdır. Nazilli Heyet-i Milliyesi kongre sonrası daha da merkezi hale gelerek Kuva-yı Milliye'nin personel ve iâşe ikmalini, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir. Doğuda bu işleri askeri birlikler yaparken, batıda bu işi Heyet-i Milliyeler yerine getirmiştir.

Heyet-i milliyelerin Nazilli Kongresi sonrası faaliyetlerini artırdığı bir diğer alanda sağlık sahası oldu. 21 Haziran da 57. Tümen Başhekimî Galip Bey'in gayretleriyle ve Çine Heyet-i Milliyesi'nin yardımıyla Çine'de bir hastane açılırken, bunu Nazilli izledi. Yine Nazilli'de 1919 senesi sonlarına doğru Kızılay'ın desteğiyle Mustafa Feridun Bey idaresinde bir başka hastane hizmete girmiştir. Köşk'te Sabri Bey'in idaresinde bir seyyar hastane de faaliyette bulunuyordu.¹¹² Heyet-i Milliyelerin büyük gayreti ile kurulan bu sağlık teşkilatı, düzenli ordu kuruluncaya kadar cephenin ve cephe gerisinin sağlık işlerini yürütmüş, Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına engel olmuştur.¹¹³

Yunanlıların Aydın'a Çekilmesinin Ardından Heyet-i Milliyelerin Ve Kuva-yı Milliye'nin Yeni Stratejisi

Yunanlıların Aydın'a çekilmesinden sonra Aydın'daki sivil direniş güçlerinin yeni stratejisi Yunanlıları ne pahasına olursa olsun Aydın'dan çıkarmak üzerine şekillenmiştir.²⁷ Haziran'da Şefik Bey'in Başkanlığında yapılan toplantı da bir saldırıyla Aydın'ın Yunanlılardan geri alınabileceği düşüncesi ağırlık kazandı. Aralarında Nazilli Jandarma Yüzbaşı Nuri, Dokuzun Mehmet Efe, Binbaşı Hakkı, Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey, Tavaslı Ömerağa, Ortakçılı Kara Mehmet, Emekli Yüzbaşı İbrahim Bey, Salavatlı Halil İbrahim, Sancaktar Ali Efe, Mesutlarlı Çobanoğlu Mestan, Hasan, Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Teğmen Kadri, Yörük Ali Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Poslu Mestan Efe, Koçarlı Müfrezesi, Çine Gönüllüleri, Orhaniyeli Kara durmuş, Çakırbeyli ve Boydere Gönüllüleri, Söke' den Yarbay Mahzar Bey, Giritli Cafer Ağa Müfrezesinin de bulunduğu 23 milis grubu ve bunlara katılarak destek sağlayan köylerden toplanmış savaşçılarla sayıları 2000 kişi kadar olan Milli kuvvetler çetin savaşların ardından 30 Haziran'da Aydın Yunanlılardan geri alırlar.¹¹⁴ Savaşlar sırasında erkeklerin dışında Baltaköy kadınları ve kızlarının da savaş alanına girdikleri dönemin kaynakları tarafından belirtilmiştir.¹¹⁵ Üç gün süren savaşlar sırasında yanmış, yıkılmış ve yağmalanmış olan kentin toparlanması Şefik Bey tarafından sağlandı. Kentin yöneticisi konumundaki mutasarrıf Yunanlılar tarafından götürüldüğünden eski kaymakamlardan Mithat Bey isminde yeni bir mutasarrıf atanmıştır. Kentteki fırınların çalıştırılması sağlanarak bir şekilde açlığında önü alınmıştır. Yunan kuvvetlerinin en kısa süre içinde Aydın'a tekrar bir saldırı düzenlemesi beklenmekteydi. Buna karşın gönüllüler köylerine geri dönmekte ve dolayısıyla elde pek az bir kuvvet kalmaktaydı Bu nedenle acilen yeni önlemler almak gerekti. Önce Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'nin

gayretiyle Aydın'da bir Heyet-i Milliye teşkil edilmeye çalışıldı. Sonra da askeri tedbirler ele alındı. Yunanlılar Aydın'ı yeniden geri almanın planlarını yaparken bu kez Giritli Cafer Ağa kumandasındaki müfreze Erbeyli'de Yunanlılara büyük bir darbe vurur; ancak, söz konusu baskın dahil diğer küçük çaplı saldırılar Yunanlıları rahatsız etmesine karşılık, onların Aydın'a saldırılarını önleyecek güçte değildir. Nitekim 3 Temmuzda başlayan büyük Yunan saldırısı sonrası Aydın düşerek, tekrar Yunanlıların eline geçmiştir.¹¹⁶ Türk Milis kuvvetleri doğuya ve güneye doğru çekildiler. Çine Heyet-i Milliyesi'nin çabalarıyla Yunan ilerleyişini durdurmak için köylerden gönüllü sağlanmaya çalışıldıysa da bunda kısmen başarılı olunmuştu. Bölgedeki en büyük Türk müfrezelerinden Yörük Ali Müfrezesi, Yunanlıların baskınlarına maruz kaldı. Türk milisler Yunan baskınlarından kurtuldular; ancak, iyice yılgın hale geldiler. Öyle ki 6 Temmuzda Kuva-yı Milliye hemen hemen kalmamıştı. Kalan çok az sayıda ki nizamiye kuvveti de daha güneye Hallaçlar Kahvesi'ne çekildi.¹¹⁷ Böylece Yunan ilerleyişiyle Çine'deki direniş noktası etkinliğini kaybetti; fakat, çok merkezli bir direniş olgusu içinde, diğer direniş noktaları etkinliklerini muhafaza ettiler. Bu arada sivil direniş güçlerine katılımlarda süratle devam ediyordu. Bunların arasında en dikkat çekici olanı 6 Temmuz'da Demirci Mehmet Efe'nin Sökeli Ali Efe, Zurnacı Ali Efe grupları ile birlikte 200 kızarıyla Umurlu'da Kuva-yı Milliye'ye katılması olmuştur.¹¹⁸ Demirci Mehmet Efe önceleri askeri harekate karışmıyor, Hacı Şükrü Bey'in komutasındaki birliklerin silah, cephane, yiyecek, giyecek ve asker ihtiyaçlarını temin ve cepheye sevk işleri ile uğraşıyordu. Bu işler için Heyet-i Milliyelerle işbirliği yaparak halktan aynı ve nakdi yardımlar topluyor; beyannameler yayınlayarak asker ve gönüllüler yazıyordu.¹¹⁹

Milne Hattı'nın oluşturulması sırasında da Nazilli Heyet-i Milliyesi General Milne bir protesto telgrafı göndermiş ve kesin tavrını ortaya koymuştur. Aydın Vilayeti'nin merkezi durumundaki Nazilli Heyet-i Milliyesi Müttefiklerin Yunanlılar adına kendilerine nota vermelerini kabul etmeyerek; mücadele için Osmanlı Hükümeti'nden izin almadıklarını, yine onun emri ile mücadeleden vazgeçmeyeceklerini; işgalci Yunanlılar Aydın Vilayetini terk edinceye kadar silahlarını bırakmayacaklarını, barış imzalanıncaya kadar bölgede gelişecek bütün olayların sorumlusunun müttefikler ve Yunanlılar olduğu belirtilmiştir.¹²⁰ Milne Hattı, Heyet-i Milliyelerin direnişi sonucu Kuva-yı Milliye'ye kabul ettirilemedi.

1919 yılı ortalarından itibaren Kuva-yı Milliye'nin Menderes Bölgesi'nde etkinliği giderek arttı. Buna paralel olarak Kuva-yı Milliye birliklerinin sayısı da Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Durmuş Ali Efe, Danişmentli İsmail Efe, Hasan Hüseyin Efe, Çamlıcalı Hüseyin Efe, Mehmet Efe Müfrezesi, Koca Mustafa Efe, Gökçen Hüseyin Efe, Keleş Mehmet Efe, Murat Bey, Musa Bey, Kara Ahmet Efe müfrezeleri en güçlü sivil direniş gruplarıydı.¹²¹ Bu gruplar arasındaki mücadeleler ve özellikle Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasındaki çekişme çeşitli kaygılara neden olmuş. Mesele

çözöldöğönde ise direnişin örgötlönmösinin önündeki en büyük sorun ortadan kaldırılmıştır. Direnişin uzun soluklu bir hale getirilmesi için ise cephe gereklö insan gücünün sağlanması, bunların beslenmesine, silah ve cephe ile techiz edilmesine, cephe gerisinde ise düzenin sağlanması, direniş karşısında olanlar üzerinde susturucu baskının kurulmasına kadar pek çok işlevin örgötlönmösinö gerektirmektedir. İstanbul Hükümeti direniş yanlısı olmadığına göre bu işlev direniş grupları tarafından gerçekleştirilecekti. Bunun da yolu sivil temelli direnişin kurumsallaşmasıyla, kurumsallaşmanın kongreler yoluyla hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecekti.¹²² Milli kuvvetlerin yedirilmesi, giydirilmesi ve hayvanlarının yemlik ihtiyaçları bu dönemde önemli bir sorun teşkil ediyordu; çünkü, bölgedeki birliklerin bütçesi bu ihtiyaçları karşılamak için yeterli görünmüyordu. Ayrıca mevcut hububat ambarları da Duyun-u Umumiye memurlarının kontrolünde bulunuyordu. Bütün bu ihtiyaçlar bölgedeki Heyet-i Milliyeler tarafından karşılanmaya çalışılıyordu. Bu durum 1920 sonlarında Heyet-i Milliyelerin lağvedildiğı döneme kadar bu şekilde devam etmiştir.

1919 yılı ortalarından Denizli Heyet-i Milliyeleri Albay Şefik Bey'in daveti ile 22 Ağustos'ta Köşk'te bir araya gelerek Aydın'a bir taarruz yapılması fikrini kabul ettiler. Yapılan hazırlıkların ardından Aydın-Tire arasında bulunan Üçöl Mevkii'nde Yunanlılara karşı yapılan saldırılardan bir sonuç alınamazken, Aydın'a genel taarruzdan da vazgeçildi. Eylül ayı başlarında Amiral Bristol başkanlığında Beynelmilel Tahkikat Heyeti incelemeler yapmak amacıyla Aydın'a gelmiştir. Heyet-i Milliyeler adeta bir dedektif gibi çalışarak bölgede Yunan işgalinin neden olduğu tahribata ilişkin tanık ve belge toplamışlar bunları Çine ve Nazilli de Tahkikat Heyetine sunmuşlardır. Heyet-i Milliyeler aynı tarihlerde Sivas Kongresi ile de bağlantı kurmanın yollarını aramış, sonuçta üç kişilik bir heyeti Sivas'a göndermiştir. 1920 başlarına kadar merkezi Nazilli'de bulunan Nazilli ve 16-25 Ağustos 1919'da toplanan Alaşehir Kongresi'nde Nazilli'de bir Heyet-i Merkeziye kurulması kararı alınmıştır. Alaşehir Kongresi'nde kabul edilen 14.madde gereğı II. Nazilli Kongresi toplanmıştır. Heyet-i Merkeziye bu cepheye ait bütün Heyet-i Milliyelerden gönderilecek birer üyeden oluşacaktı. Heyeti Merkeziye üyeleri 1 Ekim 1919'da Nazilli'de toplanacaktı. Bu önemli karar ile Aydın vilayetindeki bütün Heyet-i Milliyeler Heyet-i Merkeziye adı altında birleştirilerek tek merkezden emir ve idare sağlamaya çalışılmıştır. Her Heyet-i Milliyei temsilen seçilen kişi Heyet-i Merkeziyei oluşturacak; böylece her bölge temsil edilecekti. Dağınık halde bulunan Heyet-i Milliyelerin birleştirilmesi, Batı Anadolu'daki sivil halk örgötlönmösi ve direnişö zamanla daha bilinçli ve etkili hale getirilmiştir. Heyet-i Merkeziye kurulana kadar bütün Heyet-i Milliyeler faaliyetlerine devam etmişlerdir. Heyet-i Milliyeler açısından kongre sonrası gerçekleşen en önemli olay bölgedeki bütün Heyet-i Milliyelerin müstakil olarak Nazilli Heyet-i Merkeziyesine bağlanmış olmasıdır.¹²³

Milli Mücadele'nin önemli bir halkasını oluşturan bu yerel örgütlenme 3 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır. Nazilli Harekat-ı Milliye Redd-i İlhak Heyetinin adı, kongre Heyet-i Umumiyece 3 Ocak 1920 tarihinde "Aydın Cenub Mıntıkası Heyeti Merkeziyesi" olarak değiştirilmiştir.¹²⁴ Heyet-i Merkeziye ilerleyen Yunan tehlikesi karşısında 24 Haziran 1920'de Nazilli'den Denizli'ye taşınmıştır.¹²⁵ 3 Temmuz'da Nazilli'nin Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali üzerine Heyet-i Merkeziyenin Dinar'a nakline karar verilmiştir. Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi bir süre sonra Burdur'a nakledilmiş ve Heyet-i Merkeziyenin lagvedildiği 1 Ekim 1920 tarihine kadar burada hizmetine devam etmiştir.

Sonuç:

Türk Kurtuluş Savaşı birçok özellikleri ile tarihsel değer taşımaktadır. Bu savaş dünya-da ilk kez silahları elinden alınmış, orduları dağıtılmış, ülke toprakları işgal edilmiş ve her şeyden önemlisi insan kaynaklarını büyük ölçüde yitirmiş yoksul bir ulusun bağımsızlık savaşıdır. Bu savaşta özellikle Yunan işgal bölgesi içerisinde yer alan Aydın vilayeti içerisinde olup bitenler ayrı bir önem taşımaktadır. Aydın vilayeti merkezi İzmir'in 15 Mayıs 1919'da uğradığı haksız işgal Türklerin vicdanlarında onulmaz yaralar açmıştır. İşgal ve etkileri İzmir'in hemen arka planında yer alan Aydın'da da büyük yankılar yaratmıştır. Bölgenin Yunanistan'ın bir parçası haline getirilmesi için inanılmaz bir çaba gösterildiği Mütareke döneminde Aydın halkı da kendi geleceğini koruma adına bir takım faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Merkezi hükümetten yeterli destek görmeyen, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ve eşrafın baskısı ile Yunan işgaline karşı koyma direnişi kırılan Aydın halkı; hukukunu sivil temelli direniş güçleriyle korumaya çalışmıştır. Kongreler döneminde birleştirilinceye kadar da bu sivil direniş güçlerinin en örgütlü olanı Heyet-i Milliyeler olmuştur. Heyet-i Milliyeler işgale ve işgalcilere karşı mücadele etmek, cephe gerisinde Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla kurulmuşlardır. Neredeyse her kaza merkezinde kurulmuş olan Heyet-i Milliyeler birbiriyle işbirliği yapma konusuna fazla istekli olmamışlardır. Bu da daha geniş çapta örgütlenme yolunu ortadan kaldırmıştır. Buna karşılık bölgede Alaşehir ve Balıkesir'den sonra en büyük kongre bölgedeki Heyet-i Milliyelerin girişimiyle Nazilli'de toplanmıştır. İdari, siyasi, fiili görevlerde bulunan Heyet-i Milliyeler tek merkezde toplanmış yetki ve sorumluluklarını Heyet-i Merkeziye'nin ardından Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine ve sonuçta Ankara'daki Meclis'e devretmiştir. Bu geçiş döneminin en önemli göstergesi Batı Anadolu Heyet-i Milliyelerinde görev almış 40 kadar üyenin aynı zamanda TBMM'nde de mebus olarak bulunmuş olmasıdır. Bu süreç içerisinde oynadığı rol küçümsenmemelidir. Hukuk dışılığın meşru olduğu işgal yıllarında Heyet-i Milliyeler bütün faaliyetlerini defterlere kaydederek meşruiyet çizgisinden ayrılmamışlardır. Kuva-yı Milliye döneminde milis güçlerini kontrol al-

tında tutarak birlik ve bütünlüğü korumaya çalışmışlardır. Yunan işgalinin bölgede yarattığı tahribatı incelemeye gelen Beynelmilel Tahkik Heyetine mezalimin tanıklarının ve belgelerin ulaştırılmasında önemli katkıları olduğu hemen tüm resmi belge ve tanıklıklarda ifade edilmiştir. Nihayet şunu da içtenlikle söylebiliriz ki TBMM'nin oluşumuna verdiği destekle Milli Mücadele'nin kazanılmasında ve Yeni Türkiye Devleti'nin temellerinin atılışında ortaya koyduğu azim ve kararlılık Heyet-i Milliyeleri tarih önünde yeni bakış açıları ve araştırmalarla yeniden önemli kılacak bu teşkilatı sağlam bir zemine yerleştirecektir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

Kitap Ve Makaleler

AHMED, Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele, (Yay. Haz: İsmail Aka-Vehbi Günay-Cahit Telci), Akademi Yay, İzmir 1993

AKANDERE, Osman, “Aydın Kuva-yı Milliyesi İle Heyet-i Temsiliye Arasındaki İlişkiler”, AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:39, Ankara 2007

AKER, M. Şefik, İstiklal Harbinde 57. Tümen Ve Aydın Milli Cıdalı C.I-III, Askeri Matbaa, İstanbul 1937

AKIN, Veysi, Sarayköy Heyet-i Mllyesi Ve Milli Mücadele’de Sarayköy, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2009

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, İstanbul 1976

ALBAYRAK, Mustafa, Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998

ALÇİTEPE Ali Galip, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1990

Anadolu Ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal Ve Yerel Kongreler Ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Ankara 1994

APAK, Rahmi, İstiklal Savaşı’nda Garb Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK Yay. Ankara 1990

ATAMER Hamdi, “Milli Direnme”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:10, İstanbul 1968

“Aydın”, Yurt Ansiklopedisi, Cilt:II, İstanbul 1982

- AYDINEL, Sıtkı, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2002
- BAŞARAN Mehmet, "Aydın'ın İşgali'nde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakışı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:V, Sayı:12, İzmir 2006
- BAŞARAN, Mehmet, Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920), Mor Ajans, İstanbul 2006
- BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, cilt:6, İstanbul 1968
- BERBER, Engin, Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke Ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yayınları, Ankara 1997
- BERBER, Engin, Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak; İzmir (30 Ekim 1918-15 Kasım 1919) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999
- BERBER, Ferhat, "Söke Kuva-yı Milliyesi", Milli Mücadele'de Söke Ve Önderleri, (Edit: Günver Güneş), Üç-Er Ofset, İstanbul 2007
- BORAK Sadı, Hacı Süleyman Efendi, İzmir 1990
- COŞAR, Ömer Sami, İstiklal Harbi Gazetesi, İstanbul 1981
- ÇELEBİ, Mevlüt, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığı'nda Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası) 16 Nisan- 18 Mayıs 1919", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:VI, Sayı:18, Ankara 1990
- DAYI, Esin, Nazilli Kongreleri 1919, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum 1998
- DAYI, Esin, "Sivas Kongresi Ve Aydın Vilayeti", Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı , Sivas 2002
- GÖKBEL Asaf, Milli Mücadele'de Aydın, Coşkun Basımevi, Aydın 1964
- GÖKBEL Asaf, ŞÖLEN Hikmet, Aydın İli Tarihi, Aydın 1936
- GÖRGÜLÜ, İsmet, On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), Ankara 1993
- GÜN İsmail, ÖZDEMİR Ahmet, Söke Tarihi Ve Coğrafyası, Aydın 1941
- GÜNEŞ Günver, "Kurtuluş Savaşı'nda Yunan İşgal Döneminde Söke", Birinci Uluslar arası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı, (Edit: A. Adnan Öztürk), Şanal Matbaası, İzmir 2002
- GÜNEŞ, Günver, "Milli Mücadele'nin Başlarında Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Nazilli'de Yerel Örgütlenme", 85. Yılında Nazilli Kongreleri'nin Milli Mücadele Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi, (Edit: Günver Güneş), Üç-Er Ofset, İstanbul 2005
- GÜNEŞ, Günver, "İzmir'in İşgali Ve Aydın'daki Yankıları", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay ATASE Yayınları, Yıl:5, Sayı:9, Şubat 2007, Ankara 2007
- GÜNEŞ, Müslime, "Milli Mücadele'de Koçarlı", Milli Mücadele'de Menderes'in Öte Yakası Koçarlı Cephesi Ve Önderleri, (Edit: Mehmet Başaran) Üç- Er Ofset, İstanbul 2007
- HALICI, Şaduman, Yeni Türkiye'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2004

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütcellik Jandarma Kumandanlığı'nın Ve Osmanlı Komisyonu Reisi'nin Raporları, Dersaadet Matbaa-ı Askeriye, İstanbul 1919

KAMBER, Arif Lutfi, " Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı", Dün Ve Bugün Dergisi, Cilt:1, Sayı:7, İstanbul 1955

KARACEBE, N, Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası, Askeri Mecmua, Sayı:57, İstanbul 1940

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta Ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999

Miralay Arif Beyin Hatıratı, İstanbul 1970

MORALI Nail, Mütareke de İzmir Olayları, TTK Yay. Ankara 1973

ÖRGEEVREN Süreyya, Demirci Mehmet Efe, Sel Yayınları, İstanbul 1955

Saruhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt:II, TTK Yayını, Ankara 1993

SOFUOĞLU, Adnan, "İzmir'in İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri Ve Bölge'de Oluşan Milli Direniş", AÜ, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:29-30, Ankara 2002

SÖKMENSÜER Cevat, Milli Mücadele'de Aydın- Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız Ve Zeybekler, Hatıralarım, Karınca Matbaası, İzmir 1979

ŞAPOLYO, Enver Behnan, Kuva-yı Milliye Tarihi, Gerilla, Yıldız Matbaa, Ankara 1957

TAÇALAN, Nurdogan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet Yayını, İstanbul 1971

TANÖR Bülent, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920), İstanbul 1992

TANSEL Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt:1, İstanbul 1991

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi Ve İbrahim Tahtakılıç Bey, TTK Basımevi, Ankara 1989

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, "Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi'nin Kongre Mukarreratıyla Nizamnamelerini Mübeyyin Risale Üzerine", Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Cilt:1, Ankara 1996

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952), İstanbul 1952

TURAN, Şerafettin "Kurtuluş Savaşı'nda Kongreler", Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Genelkurmay Yay, Cilt:2, Kısım:I, Ankara 1963

Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele Ve TBMM I. Dönem 1918-1923, Cilt:III, Ankara 1995

TÜRKEŞ, Ünal, Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul 1973

TÜTENK Mehmet Akif, Milli Mücadele'de Denizli, İzmir 1949

UYGUÇ Arif, "Milli Mücadele'de Çine Sivil Direniş Oluşumuna Din Adamlarının Katkısı; Çine Müftüsü Ahmet Zühtü Efendi", Kurtuluş Savaşı Ve Çine, (Edit: Günver Güneş- Arif Uyguc), Kolalı Matbaası, Aydın 2009

NOTLAR:

- * Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- ggunes@adu.edu.tr
- ¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi Ve İbrahim Tahtakılıç Bey, TTK Basımevi, Ankara 1989, ss.50-51.
- ² Engin Berber, Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yay. Ankara 1997, s.167.
- ³ Nail Morali , Mütareke'de İzmir Olayları, TTK yay. Ankara 1973, s.29.
- ⁴ İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Muteallik Jandarma Kumandanlığı'nın ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları, Dersaadet Matbaa-ı Askeriye, İstanbul 1919, s.1 ve devamı, Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de Aydın, Coşkun Basımevi, Aydın 1964, ss.98-99.
- ⁵ ATASE Arşivi, K1:3/2793, D: 60, F:16, Esin Dayı, Nazilli Kongreleri, 1919, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum 1998, s.27.
- ⁶ ATASE Arşivi, Yörük Ali Efe Kataloğu, Arşivi, Sıra: 8, Kutu:7, Gömlek: 1294.
- ⁷ Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002, s. 36.
- ⁸ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sayı:113, Ocak 2002,Ankara 2002, Belge:4158, s.57.
- ⁹ Hüseyin Beyoğlu Mahmut imzalı Yörük Ali Efe'ye gönderilen telgraf için bkz; ATASE Arşivi Yörük Ali Efe Kataloğu, Sıra:13, Kutu:7, Gömlek: 1298 Yine Yörük Ali Efe Arşivinden çıkan bir başka telgrafta Yörük Ali Efe Milas Heyet-i Milliye Reisi Halil İbrahim Efendiye bölgedeki jandarma sayısını bildirerek bunlardan bir kısmının alıkonulmasını istemektedir. bkz; ATASE Arşivi Yörük Ali Efe Kataloğu, sıra.12, Kutu:7, Gömlek.1307
- ¹⁰ Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu..., s.36-37.
- ¹¹ Asaf Gökbel- Hikmet Şölen, Aydın İli Tarihi , Aydın 1936, s.126.
- ¹² Sulh Ve Selamet, 24 Ocak 1919.
- ¹³ Engin Berber, Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Kasım 1919), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.20.
- ¹⁴ Müsavat 14 Mart 1919. Engin Berber, Yeni Onbinlerin..., s.21.
- ¹⁵ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri Ve Milli Mücadele, İstanbul 1976, s.249.
- ¹⁶ Celal Bayar, Bende Yazdım, C:6, İstanbul 1968, s.1763-1764.
- ¹⁷ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 44. Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası) 16 Nisan- 18 Mayıs 1919, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:VI, sayı:18, Temmuz 1990, Ankara 1990, s.584.
- ¹⁸ Esat İleri Kurtuluş Savaşı başlayınca Yunanlılara karşı çarpışmış, ayrıca TBMM I. ve II. Dönemlerde mebusluk yapmış bir din adamıdır. Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele Ve TBMM I. Dönem 1918-1923, C:3, Ankara 1995, s.139. Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir Fikir Ve Sanat Adamları (1850- 1950), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000, ss.333-335.
- ¹⁹ Lütfi Arif Kamber, "Abdürrahim Heyeti Aydın'dan Nasıl Kaçtı", Dün Ve Bugün Dergisi, Cilt:I, sayı:7, 16 Aralık 1955, Nurdogan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971 ss.204-205,
- ²⁰ Celal Bayar, Ben de Yazdım, C:6, İstanbul 1968, s. 1762.
- ²¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten..., s.73.
- ²² Günver Güneş, "İzmir'in İşgali Ve Aydın'daki Yankıları", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:5, Sayı:9, Şubat 2007, Ankara 2007, s.46.
- ²³ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 20, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C:2 , Kısım: 1, s.20.
- ²⁴ Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, II/I, s.125.
- ²⁵ Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen Ve Aydın Milli Cidali, Askeri Matbaa, Cilt:II, Ankara 1937, s.26-28.
- ²⁶ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., ss.96-97.
- ²⁷ M. Şefik Aker, 57. Tümen...,C.1, ss.112-113.
- ²⁸ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., ss.102-103.
- ²⁹ Miralay Arif Beyin Hatıratı, İstanbul 1970, s.13.
- ³⁰ Günver Güneş, "İzmir'in İşgali Ve Aydın'daki Yankıları", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl:5, Sayı:9, Şubat 2007, Genelkurmay ATASE Yayını, Ankara 2007, s.46., "Aydın" Yurt Ansiklopedisi, C:II, İstanbul 1982,

s. 1007, A. Adnan Öztürk, Türkiye’de Modern Eğitimin Gelişimi Ve Aydın İli, Aydın 1999, s.23-24.

³¹ Protesto telgrafı için bkz, BOA, A.VRK 831/39, Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C:I, İstanbul 1991, s.243.

³² Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.82.

³³ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., C.I, s. 64.

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952), İstanbul 1952, s.500. Bir süre sonra Aydın ve Nazilli’nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle sözkonusu heyet üyelerinin dağıldığı ve çalışmalarını durdurduğu belirtilmiş olsa da Heyet-i Milliye üyeleri Milli mücadele’nin sonuna kadar farklı kuruluş ve organizasyonlarda faaliyetlerine devam etmişlerdir.

³⁵ Telgraflarda BOA, A.VRK, 831/99, BOA, A.VRK, 831/32, Hamdi Atamer, “Milli Direnme”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:10, İstanbul 1968, BelgeII.

³⁶ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s. 119-121, Günver Güneş, “İzmir’in İşgali..., s.53

³⁷ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.117.

³⁸ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege’deki Sivil Direnişten..., s.103.

³⁹ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.130.

⁴⁰ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.112.

⁴¹ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s. 119.

⁴² M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen Aydın Milli Cıdalı, Cilt:II, Askeri Matbaa, İstanbul 1937, s.43. Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.130.

⁴³ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege’deki Sivil Direniş’ten..., s. 114.

⁴⁴ Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s. 150.

⁴⁵ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, ss.24-26. Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.181. Arif Uyguç Heyet-i Milliye üyelerinin 12 Haziran günü Muğla’dan gelen Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi’nin bir anda “yürüyün” dediğinde koşup gelen insanlar olmadığını bölgede yürüttüğü sözlü tarih çalışmaları sırasında tespit etmiştir. Çine Heyet-i Milliyesi’nin 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinden sonraki gece ve gündüz günlerce bir araya gelerek yürütülen seri toplantıların ardından ülkenin kurtuluşu için örgütlenmenin gereğini inanan kişilerden meydana geldiğini ifade etmektedir. Arif Uyguç, “Milli Mücadele’de Çine Sivil Direniş Oluşumu’na Din Adamları’nın Katkısı; Çine Müftüsü Ahmet Zühtü Efendi, Kurtuluş Savaşı Ve Çine, (Edit: Günver Güneş-Arif Uyguç), Kolalı Matbaası, Aydın 2009, s.67. Heyet-i Milliye defterlerini değerlendiren Mehmet Başaran’da Çine Müftüsü’nün oluşumunda etkisi belirtmiştir. Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920), İstanbul 2007, s.30.

⁴⁶ Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920), İstanbul 2007, s.42.

⁴⁷ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, ss. 70-72

⁴⁸ Çine’deki müftü’nün işi ağırdan alması halkın direniş’e taraftar olmadığı gerekçesiyle yavaşlaması üzerine Albay Şefik Bey Tegmen Kadri’yi Muğla’ya göndererek bölgesinde sevilen, sayılan ve ikna kabiliyeti çok iyi vatanperver bir kişi olan Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi’yi Çine’ye davet etmiştir. M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, ss.70-78. Cavit Aker böyle bir davet’in olmadığı Albay Şefik Bey’in her şeyi kendisine mal ettiğini, Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi’nin Çine halkının işgallere karşı lakayt tavrı üzerine Muğlalılar tarafından gönderildiğini belirtir. Bkz; Cavit Aker; İstiklal Savaşı’nda Muğla, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, No: 149/27-186, ss.21-22. Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu..., s.102, Ünal Türkeşin, Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi ile birlikte Çine’ye 70 Kişilik Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin de geldiğini ifade etmesine karşın ne Asaf Gökbel’de ne de Şefik Aker’de böyle bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Tegmen Kadri’nin Muğla’dan getirdiği bir gönüllü müfrezenin varlığını biliyoruz. Bkz; Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, s.78.

⁴⁹ Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu’da..., s.93.

⁵⁰ Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, s.56, Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla..., ss.24-27.

⁵¹ Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Çine...,ss.34-35 Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, ss.97-111.

⁵² Asaf Gökbel, Milli Mücadele’de..., s.372. Ali Galip Alçıtepe, Batı Anadolu Bölgesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1990, ss.73-83.

⁵³ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt: II, s. 73.

⁵⁴ Bazı kaynaklarda Heyet-i Milliye’den “Muvakkat Hükümet” diye sözedilmektedir. Bkz; Celal Bayar, Ben de

Yazdım, Cilt:VI, İstanbul 1969, s.1931, Rahmi Apak, İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara 1990, s.93. Rahmi Apak, İzmir Cenup Menderes) Cephesinde bulunan Koçarlı Bölüğünün 76 silaha sahip olduğundan da bahsetmektedir. a.g.e s.182. Ayrıca bakınız. Süreyya Özgeevren, Demirci Mehmet Efe , Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.15-16-17.

⁵⁵ “Selâmi Helvacıoğlu, yedek topçu teğmenidir. İzmir'in işgali sırasında mezunen Aydın'da bulunuyordu. Aydın'ın da işgali ve İstanbul yolunun kapanması üzerine Koçarlı'ya geçerek arada teşkil eden milis müfrezesinin kumandasını almış, “Aydın'ı tahliye etmeleri hakkında Yunan Kumandanlığına sert bir nota göndermiştir. Tel-lidede ve Aydın Muharebelerinde, daha sonra Milli Cephede can siperine hizmetleri görülen Selâmi Helvacıoğlu, 1938 senesinde Trabzon'da üçüncü umumi müfettişlik Adliye Müşavir muavini idi.” Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de Aydın, Aydın 1964, s.209, Ayrıca bakınız, İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922) Ankara 1993, s.251; Hakkı Güvendik, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C.II, , I Kısım (15 Mayıs-4 Eylül 1919), Genel Kurmay Yayınları, Ankara 1963, s.143.

⁵⁶ “Teğmen Selami Komutasındaki Koçarlı Müfrezesi 140 kişiden oluşmaktadır.” Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi 2. Cilt, I. Kısım, ss.116,120-121.

⁵⁷ Müslime Güneş, “Milli Mücadele'de Koçarlı”, Milli Mücadele'de Menderes'in Öte Yakası Koçarlı Cephesi Ve Önderleri, (Edit: Mehmet Başaran), Üç-Er Ofset, İstanbul 207, s.39. Cumhuriyetin 50. Yılında Koçarlı, Aydın 1973, ss. 32-33.

⁵⁸ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s.246.

⁵⁹ Ferhat Berber, “Söke Kuva-yı Milliyesi”, Milli Mücadele'de Söke Cephesi Ve Önderleri, (Edit:Günver Güneş), Üç Er Ofset, İstanbul 2007, s.39.

⁶⁰ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., ss. 108-109.

⁶¹ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, s. 64.

⁶² M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, s.76. Günver Güneş, “Kurtuluş Savaşı'nda Yunan İşgal Döneminde Söke”, Birinci Uluslar arası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı, (Edit:A. Adnan Öztürk), Şanal Matbaacılık, İzmir 2002, s.113.

⁶³ Celal Bayar, Ben de Yazdım..., Cilt:VI, İstanbul 1969, ss.1956-1957, Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., ss.227-229, Ömer Sami Coşar, İstiklal Harbi Gazetesi, 30 Haziran 1919, Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu'da..., ss. 82-84, Enver Behnan Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi, Gerilla, Yıldız Matbaacılık, Ankara 1957, s.92, Zeki Sarhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Cilt:II, TTK Yayını, Ankara 13, s.331, M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt: II, s. 75. İsmail Gün-Ahmet Özdemir, Söke Tarihi Ve Coğrafyası, Aydın 1941, ss.103-104.

⁶⁴ Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu'da..., s. 83, Celal Bayar, Ben de Yazdım..., Cilt:VI, s.1957, Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s.228-229, Cevat Sökmenster, Milli Mücadele'de Aydın- Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız Ve Zeybekler, Hatıralarım, Karınca Matbaacılık, İzmir 1979, s. 72-74.

⁶⁵ Şaduman Halıcı, Yeni Türkiye'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2004, s.57. Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu'da..., s.84.

⁶⁶ A. Gökbel, Milli Mücadele'de...s. 229, Ş. Aker, 57. Tümen..., s. 83, C. Bayar, Ben de Yazdım..., C:VI, s. 1957; Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi..., s. 112; N. Karacebe, Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası, Askeri Mec-mua, sayı:57, İstanbul 1940, s. 119; Ahmed, Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele, (Yay. Haz. İsmail Aka- Vehbi Günay-Cahit Telci), İzmir: Akademi Kitabevi, 1993, s. 76.

⁶⁷ M. Ş. Aker, 57. Tümen..., C.II, s. 171, İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten..., s. 167.

⁶⁸ Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu'da..., ss. 84, 37 nd. (Aydinel, bu bilgiyi o günleri yaşayan ve bu gizli örgütün içinde yer alan Ahmet Kocaoglu ile yapılan görüşmeye atıf yaparak veriyor).

⁶⁹ Rahmi Apak, İstiklal Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara: TTK, 1990, s. 109.

⁷⁰ İlhan Tekeli- Selim İlkin , Ege'deki Sivil Direnişten..., s. 163.

⁷¹ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., C. III, s. 55, Sıtkı Aydınel, Güney Batı Anadolu'da..., s. 294.

⁷² ATASE Arşivi, Kl: 8- 439, Ds: 115, F: 115-1, ATASE Arşivi, Kl: 8- 439, Ds: 117, F: 117-1.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şaduman Halıcı, Yeni Türkiye'nin Yapılanmasında..., ss. 60-62.

⁷⁴ ATASE Arşivi, Kl: 8- 439, Ds: 117, F: 117-1, ATASE Arşivi, Kl: 8- 439, Ds: 126, F: 126-1 .

⁷⁵ Karacasu'da İzmir'in işgali'nin protesto edildiği ve burada Redd-i İlhak Şubesinin varlığıyla ilgili bkz; BOA-

A.VRK. 831/99, BOA A. VRK 831/32, Hamdi Atamer, "Milli Direnme", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:10, İstanbul 1968, Belge:II. Buna göre Karacasu Redd-i İlhak Heyeti şu isimlerden oluşmaktadır. Karacasu Muftusu Mustafa, Üyeler :eşraftan Hafız Necip, Mustafa, Ahmet Tevfik, Hacı Salih, Mehmet Nazmi, Mustafa, Mehmet Hilmi, Ahmet Hilmi, Yusuf, Ali, Ahmed, Necip Ahmet, , Mehmet, Şeyh Mehmet, Salih, Selanik Muhacirlerinden Şükrü

⁷⁶ Yenipazar'dan 6 Temmuz 1335 tarihli Yunan işgalini ve bölgede yarattığı tahribatı protesto eden telgrafta da Yenipazar Heyet-i Milliyesi'nden söz edilmektedir. BOA A. VRK 838/16.

⁷⁷ İlhan Tekeli- Selim İlkin, "Aydın Cenub Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesinin Kongre Mukarreratıyla Nizam-namelerini Mübeyyin Risale Üzerine", Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Cilt:I, Ankara 1996, s.165.

⁷⁸ Yörük Ali Efe Ve diğer efe ve zeybek gruplarından daha donanımlı ve disiplinli görünün Sarayköy müfrezesi Nazilli'de yağma edilen emval ve binalar yeniden eski sahiplerine iade edildikten sonra küçük bir müfreze Yunanlıların ardından Aydın'a gönderilmişti. Veysi Akın, Sarayköy Heyet-i Milliyesi Ve Milli Mücadele'de Sarayköy, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2009, s.46-47.

⁷⁹ Adnan Sofuoğlu, "İzmir'in İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri Ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:29-30, Mayıs-Kasım 2002, Ankara 2002, s.137.

⁸⁰ Çine Heyet-i Milliyesi'nin oluşumu için bkz: Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920), Aydın 2006.

⁸¹ Naci Sadullah Daniş, "Çepkenliler" Demokrat İzmir 9 Kasım 1970, s.4, Esin Dayı, Nazilli Kongreleri..., s. 63; Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de... s. 172. Günver Güneş, "Milli Mücadele'nin Başlarında Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Nazilli'de Yerel Örgütlenme", 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri Ve Önemi, Aydın İli Ve İlçeleri Kültür Ve Eğitim Derneği Yay., İstanbul 2005, s.26.

⁸² İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten..., ss.148-149.

⁸³ Esin Dayı, Nazilli Kongreleri..., s.63. Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s.172.

⁸⁴ Naci Sadullah Daniş. "Çepkenliler" Demokrat İzmir 9 Kasım 1970, s.4.

⁸⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A:111, D:16, F:1-43.

⁸⁶ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (Söylev) , T.D.K. , cilt: 1 , s. 17.

⁸⁷ Sadı Borak, Hacı Süleyman Efendi, İzmir 1990, ss. 79-80.

⁸⁸ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten..., s. 179. Esin Dayı, Nazilli Kongreleri..., s.65.

⁸⁹ Birinci Nazilli Kongresi Tutanaklarının Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivinde bulunduğu bu konuda araştırmaları bulunan Esin Dayı ve Mustafa Albayrak tarafından eserlerinde olmasına rağmen bizim Enstitü'de yaptığımız incelemelerde izine rastlayamadığımız gibi Enstitü Müdürü Faik Temuçin Ertan'da sözlü olarak bu evrak'ın Enstitü'de artık olmadığını belirtmiştir. Bkz; Mustafa Albayrak, Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 1998, s.110, ATASE Arşivi, Kl. 7-3446, Ds: 1, F: 164.

⁹⁰ ATASE Arşivi, Kl. 7-3446, D: 5 (1), F: 33.

⁹¹ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 372.

⁹² ATASE Arşivi, Kl. 7-3446, D: 1, F: 164, Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 372, Celal Bayar, Ben de Yazdım, cilt:VII, İstanbul 1968 s: 2228, Mehmet Akif Tütenk, Milli Mücadele de Denizli , İzmir 1949, s. 32.

⁹³ ATASE Arşivi, Kl. 7-3446, D: 1, F: 164. Tank Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1952, s.502.Mustafa Albayrak, Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 1998, s.108-109.

⁹⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten...,s. 183. Esin Dayı, Nazilli Kongreleri..., s.79. Birinci Nazilli Kongresi ötekilerden farklı olarak İstanbul Hükümetine yardım edilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler..., s.502.

⁹⁵ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten..., ss. 183-184.

⁹⁶ Esin Dayı, Nazilli Kongreleri..., s.76-79, Bülent Tanör, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920), İstanbul 1992.

⁹⁷ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 375, Şerafettin Turan, "Kurtuluş Savaşında Kongreler" Cumhuriyetin

50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975, s. 154, Tekeli, İlkın, Ege'deki Sivil Direnişten..., s. 218.
- ⁹⁸ Bülent Tanör, Türkiye'de Yerel Kongre..., s. 22.
- ⁹⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkın , Ege'deki Sivil Direnişten..., s.218.
- ¹⁰⁰ Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul 1973, s. 328.
- ¹⁰¹ ATASE Arşivi, Kl. 1-105, Ds: 7, F: 23-2.
- ¹⁰² Celal Bayar, Ben de Yazdım..., Cilt:VI, ss. 2372-2373.
- ¹⁰³ B.O.A. DH/ İ-UM, D. No: 20/7 Sıra No: 2/28.
- 87 Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı, cilt: II , İstanbul 1937, s. 174.
- ¹⁰⁴ ATASE Arşivi, Kl. 1-105, Ds: 7, F: 47, Şefik Aker, 57. Tümen..., cilt II, s. 176-177.
- ¹⁰⁵ Ekim 1919'dan Nisan 1920'ye kadar Nazillı'deki Heyet-i Merkeziye'ye Isparta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti eliyle pek çok erzak ve para yardımı yapılmıştır. Bkz; Nuri Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta Ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999, s.130-131
- ¹⁰⁶ Şefik Aker, 57. Tümen..., cilt: II , s. 231, Bülent Tanör , Türkiye'de Yerel Kongre..., s. 22.
- ¹⁰⁷ Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Ankara 1994, cilt: 4, s: 38.
- ¹⁰⁸ ATASE Arşivi, Kl. 6-3420, D: 404, F: 34.
- ¹⁰⁹ ATASE Arşivi, Kl. 1-105, D: 21-A, F: 1-50.
- ¹¹⁰ Esin Dayı, "Sivas Kongresi ve Aydın Vilayeti" Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002 Sivas, Sivas 2002, s.215. Bölgenin önemli Kuva-yı Milliye önderleri olan Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe'nin Mustafa Kemal Paşa yazışmasına dair pek çok mektup ve telgraf bulunmaktadır. Bkz; Osman Akan-dere, "Aydın Kuva-yı Milliyesi Ve Heyet-i Temsiliye Arasındaki İlişkiler, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:39, Mayıs 2007, Ankara 2007, s.305.
- ¹¹¹ Esin Dayı, Nazillı Kongreleri, ...,ss.74-78, Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler..., s.502.
- ¹¹² M. Şefik Aker, 57. Tümen..., cilt:II, ss.176-177, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, II/2, s.135, Esin Dayı, Nazillı Kongreleri..., s.79.
- ¹¹³ Mehmet Başaran, "Aydın'ın İşgalinde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakışı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:V, sayı:12, Bahar 2006, İzmir 2006, s.76.
- ¹¹⁴ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 226-227.
- ¹¹⁵ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., C:II, s.112.
- ¹¹⁶ Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi , I.Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı, Ankara 1963, s.176.
- ¹¹⁷ M. Şefik Aker, 57. Tümen..., Cilt:II, s. 145.
- ¹¹⁸ Rahmi Apak, İstiklal Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul 1942, s.102-103. Sıtkı Aydinel, a.g.e, s.244.
- ¹¹⁹ BOA- DH- ŞFR, 101-19/161, BOA- DH- KMS, 53-220, Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt:VII, ss.42-44.
- ¹²⁰ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s.366-367.
- ¹²¹ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s. 287, Rahmi Apak, Garp Cephesi..., s.92.
- ¹²² İlhan Tekeli- Selim İlkın, Ege'deki Sivil Direnişten..., s.169.
- ¹²³ ATASE Arş, Kl:1-105, D:7-8, F:8-2, Esin Dayı, Nazillı Kongresi..., s.112.
- ¹²⁴ İ. Tekeli-S. İlkın, "Aydın Cenub Mıntıkası...,s.230.
- ¹²⁵ Asaf Gökbel, Milli Mücadele'de..., s.401. Bu arada Dalama gibi kimi Heyet-i Milliyeler iane yokluğu ne-deniyile dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. ATASE Arşivi, Yörük Ali Efe Katalogu, Sıra:566, Kutu:3, Gömlek:589.
- ¹²⁶ Heyet-i Milliyelerin ne şekilde iş yapacakları 1920 yılı ortalarında Ali Fuat Paşa'nın emrine göre artık merkezi yönetimin kontrolü dahilindeydi. ATASE Arşivi Yörük Ali Efe Katalogu, Sıra:416, Kutu.2, Göm-lek:278, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, II/2, s.252.

“Hacim Muhittin Çarıklı” Oturumu**Yücel YİĞİT *****İzmir'in İşgaline Karşı Gecikmiş Bir Tepki Olarak
Balıkesir Mitingi****Özet**

Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletleri, mütareke şartları gereğince Anadolu'nun birçok yerini işgal ettiler. Yunanlılar da başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu'daki yerleşim yerlerini işgal edince muhtelif yerlerde silahlı direniş örgütleri kuruldu. Balıkesir'in ileri gelenleri de İzmir'in işgalinden bir gün sonra “Okuma Yurdu'nda” geniş tabanlı bir toplantı yaparak ne yapacaklarına karar vermeye çalıştılar. Mücadelelerini halka dayanarak yürütmeye çalışan kanaat önderleri, kısa sürede teşkilatlanmışlar, kongreler düzenlemişler, cepheye asker sevk etmişler, Anzavur isyanını bastırmışlar ve birçok mali-askeri-diplomatik kararlar bile almışlardır. İzmir'in işgalinden sonra Balıkesirliler tepkilerini ortaya koymak için 19-21 Kasım 1919'da toplanan III. Balıkesir Kongresi'nde alınan karar gereğince bir miting düzenlemeyi planlamışlardır. Miting, 28 Kasım 1919 tarihinde Balıkesir Belediye Meydanı'nda tertip lenerek kamuoyuna deklare edilmiştir.

İzmir'in işgal edilmesinden hemen sonra Balıkesir'de Kuvâ-yı Milliye oluşumu hız kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919'da protesto mitinglerinin yapılmasını tavsiye eden tamimine rağmen Balıkesir ileri gelenleri, Gayr-ı Müslimlerin kısa sürede tahriklere kapılarak Balıkesir'in Yunanlılarca işgaline kapı aralayacağını düşünerek mitingi altı buçuk ay kadar geciktirmişlerdir. Miting sırasında hatiplerin konuşmaları Balıkesirliler üzerinde olumlu tesirler bırakarak onları vatan konusunda ortak paydada toplamıştır. Yine mitingde işgal ve uygulamaların kabul edilmeyeceğini bildiren beş maddeden oluşan kararlar İtilaf Devletleri'nin temsilcilerini gönderilerek durum protesto edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İzmir, Balıkesir, Miting, İzmir'e Doğru Gazetesi

Giriş

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda siyasi ve askeri şartların aleyhine dönmesi nedeniyle 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı. İtilaf Devletleri, mütareke şartları gereğince Anadolu'nun birçok yerine asker çıkardılar. Yine onların himayesinde Yunanlılar başta İzmir olmak üzere Balıkesir, Denizli, Aydın, Manisa, Ayvalık ve Edremit gibi Batı Anadolu'daki birçok yeri işgal edince muhtelif yerlerde silahlı direniş örgütleri kuruldu.

Balıkesir'de, Yunan işgalinden altı buçuk ay sonra 28 Kasım 1919'da Cuma namazını müteakiben Balıkesir Belediye Meydanı'nda on bin kişinin katıldığı bir protesto mitingi yapılmıştır. Mitingde konuşma yapan Balıkesir'in asker ve sivil önderlerinden Mehmet

Vehbi (Bolak) Bey, Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey ve Abdülgafur (İştin) Hoca, Milli Mücadele'nin ve hürriyetin hangi koşullar altında kazanılabileceğini hatırlatarak, Balıkesirlileri yüreklendirip motive etmeye çalıştılar.

Çalışmamızın temel amacı: Yunanlıların İzmir'i işgaline karşı duyulan tepkinin yerel düzlemde nasıl karşılandığını ortaya koymaktır. Ayrıca İzmir'in işgalinden hemen sonra Balıkesir'de Kuvâ-yi Milliye hareketi başlamış hatta kısa sürede küçük bir ordu kurarak cepheye asker bile sevk etmişlerdi. İzmir'in işgali sonrası 28 Mayıs 1919'de Mustafa Kemal Paşa'nın protesto mitinglerinin yapılmasını tavsiye eden tamimine rağmen Balıkesir mitingi neden altı buçuk ay kadar geciktiği de masaya yatırılacaktır. Yine konuyla ilgili haberler, resmi yazışmalara ve yerel basına ne şekilde yansdığı da konumuzun içerisinde yer alacaktır.

Bildirimizin kronolojik çerçevesini 15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren 1920 yılının ilk aylarına kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan vesikalar ile dönemin Ses, İzmir'e Doğru, Dokuz Eylül ve Karesi gibi yerel gazetelerinden elde edilen bilgiler ışığında hazırlandı.

1- İzmir'in İşgalinden Balıkesir Mitingine Kadar Balıkesir'deki Genel Durum¹

İzmir'in işgalinin ayak sesleri duyulmaya başlayınca İzmir Valisi ve aynı zamanda 17. Kolordu Komutanı olan Nurettin Paşa'nın önderliğinde durum değerlendirmesi yapmak üzere Batı Anadolu'daki yerleşim birimlerinden temsilciler İzmir'e davet edilmişlerdir. 17 Mart 1919'da İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin ev sahipliğindeki büyük Kongreye, Balıkesir'den Belediye Reisi Keçeci Hafız Mehmet Emin Efendi önderliğinde otuz bir kişi katılarak bu konudaki hassasiyetlerini gösterdiler. Ayrıca kazalarda da müftülerin riyaseti altında heyetler katıldı. Edremit Körfezi'ndeki Kuvâ-yi Milliye önderlerinden Ruhi Naci Sağdıç, hatıralarını anlattığı Dokuz Eylül Gazetesi'nde Edremit'ten şu kimselerin katıldığını ifade etmektedir: Müftü Hafız Cemal Efendi, Muammer Bey, Havranlı Ormancıoğlu Hasan Kamil, Molvalı İbrahim Bey katılmıştır. Burhaniye'den: Hoca Mehmet Bey, Pelitköylü Mehmet Cavit Bey ve Hacı Ali Bey'dir.²

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da işgaller başlayınca Türk Milleti, meşru haklarını korumak için top yekûn bir mücadeleye girişti. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinden bir gün sonra aralarında Gayr-i Müslimlerin de bulunduğu Balıkesir eşrafı, Mutasarrıf Hilmi Bey'in davetiyle "Okuma Yurdu'nda" toplanarak İzmir Reddi-i İlhak Heyet-i Milliyesi tarafından Balıkesir Belediyesi'ne çekilen ve İzmir'in işgalini haber veren telgrafi değerlendirdiler.³ Okuma Yurdu'ndaki toplantıya başkanlık yapan Vehbi Bey'in kısa konuşmasından sonra orada bulunanların görüşleri alındı. Bazıları Amerikan ve İngiliz mandasını lehinde görüş bildirince tartışma iyice alevlendi. Tam bu sırada salonun arkasında kapının dibinde duran Kuşdilli Leblebici Raşit Efendi

ayağa kalkarak: “bizim Susurluk’ta manda çok! İsteyen oraya gitsin. Şimdiye kadar sözlerinizi dinledim. Protesto edelim diyorsunuz. Düşman protestonuzu alınca geri döner de gider mi zannediyorsunuz? Bırakın böyle boş lafları. Düşmanı geri döndürecek kuvvet namlunun ucundadır.”⁴ diyerek tepkisini dile getirince ortalık biraz durulmuştur.

Görüşmeler sonucunda Hükümet’in işgal karşısında tutumu netleşmeden silahla mücadele edilmemesi ancak işgalin büyük devletler nezdinde protesto edilmesi kararlaştırıldı. Bu karar Vehbi Bey tarafından oya sunulmuş ve ittifakla kabul edilmiştir. Protesto metnini yazmak için de bir heyet oluşturuldu.⁵

19 Mayıs 1919 tarihinde Gayr-i Müslimlerin gelmemesi için Alaca Mescit’te bir mevlit bahanesiyle toplantı yapıldı. Toplantıya aralarında Mehmet Vehbi, Belediye Reisi Keçecizade Hafız Mehmet Emin, Zarbalı Hulusi, Varnalı İsmail Hakkı, Kocabıyık Mehmet, Reji Müdürü Nazmi, Maarif Müdürü Sabri Beyler gibi vatanperver kişiler katıldı. İzmir’in başına gelen faciaya Balıkesir’in de uğramaması için toplantıda Reddi İlhak Cemiyeti’nin kurulması ve her türlü karar almaya yetkili kırk bir kişinin de seçilmesine karar verilmiştir. Bu kırk bir kişiden başkanlığını Vehbi Bey’in yaptığı sekiz kişilik Heyet-i Merkeziye oluşturuldu. Alaca Mescit toplantısında belirlenen kırk bir kişi kendi aralarında durumu yerinde görüp anlamak için bir heyeti İstanbul’a göndermişlerdir. Ayrıca Edremit’e de bir heyet gönderilmiştir.⁶ İstanbul’a giden heyet Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey’le görüşmüşler de umduklarını bulamayıp Balıkesir’e dönmüşlerdir.

İzmir’in işgalinden on dört gün sonra mütareke hükümlerini tatbik eden İngilizlerin emriyle Yunanlılar 29 Mayıs 1919’da Ayvalık’ı işgal ettiler. 172. Alay Komutanı Yarbay Ali Bey (Çetinkaya), alayını dışarı çıkartarak işgali genişletmek isteyen Yunanlılara karşı cephe tutmuş ve Eski Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, başına topladığı başıbozukları cepheye intikal ettirmiş ise de işgali engelleyememişlerdir.⁷ Yunanlılar zayıat verdikten sonra; ancak, Ayvalık’ı işgal edebilmişlerdir.⁸

Bu gelişmelerden sonra 3 Haziran 1919’da Alaca Mescit’te yeniden toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa’da katılmıştır. Toplantıdan bir gün sonra 4 Haziran 1919’da İstanbul’dan Balıkesir’e gelen Yüzbaşı Kemal (Balıkesir) Bey’de Kuvâ-yi Milliye hareketine iştirak edecektir. Artık silahlı savunma zamanı geldiğine kanaat getiren üyeler herkesin tanıdığı ve söz geçirdiği kimselerden on beş, yirmi kişi seçerek silahlandırmasına ve böylece dört yüz, beş yüz kişilik bir kuvvetle müfreze teşkil edilmesine karar verildi. İlk kurulan yüz otuz kişilik bir müfrezenin komutanlığına Zarbalı Hulusi Bey’in getirilmesi kararlaştırıldı.

Bu arada Harbiye Nezareti, vatansever subaylarını Anadolu’ya göndererek dağılmış birlikleri derleyip toplamaya çalışıyordu. Bu amaçla Harbiye Nazırı Şevket Turgut

Paşa, Miralay Bekir Sami (Kunduk) Bey'i Batı Anadolu'ya, 61. Tümen Komutanlığına da Kazım (Özalp) Bey'i görevlendirmişti. Zaten Kazım Bey, Balıkesir'e gelerek İkinci Alaca Mescit toplantısına katılmıştı. Bu arada Eski Karesi Mutasarrıfı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, 27 Haziran'da Balıkesir'e gelmiş ve 9 Temmuz günü de "Reisi Umumi"liğine getirilmiştir. Böylece Balıkesir'deki Kuvâ-yi Milliye hareketi iyice güçlenmiştir.

Bergama ve Ayvalık cepheleri kurulup Yunanlılarla mücadele edildiği sırada cephe gerisinde Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey'in önderliğinde Edremit, Burhaniye ve Havran'da yoğun bir teşkilatlanma göze çarpıyordu. Gönüllüler, cephe ve erzak cepheye sevk edilerek işgale karşı direnç gösteriliyordu; ancak, Edremit Reddi-i İlhak Cemiyeti'nin tüm çabalarına rağmen 29 Haziran'da Burhaniye, 30 Haziran-1 Temmuz gecesi de Edremit Yunanlılar'ın eline geçti.

Cephelerde toplanan kuvvetlerin sevk ve idaresini tespit etmek, askere alma ve vergi toplama işlerini düzene sokmak amacıyla Balıkesir'de beş tane kongre toplanmıştır. Balıkesir çevresindeki yerleşim birimlerinden de delegelerin katıldığı Haziran 1919-Mart 1920 arası toplanan bu kongrelerde ciddi kararlar alınmıştır.

Yapılan dört kongrede ana hatlarıyla şu askeri, beledi, mali ve diplomatik kararlar alınmıştır: birliklerin nereye sevk olunacağını tespit, asker toplanması, buğday ihracatının yasaklanması, iâşe ve ikmal işleri, komutan tayini, Aznavur isyanının bastırılması, Reddi-i İlhak Cemiyeti isminin Müdafaa-i Hukuk olarak değiştirilmesi, subay ve askerlere maaş tahsisi, şehit ve yaralıların yakınlarına yardım edilmesi.

2- İzmir'in İşgaline Karşı Protesto ve Mitingler

İngilizlerin tahrik ve teşvikiyle Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlılara karşı Anadolu'nun birçok yerinde tepkiler gösterildi.⁹ Protestolar dalgalar halinde tüm Anadolu'ya yayıldı. Tablo 1.'de belirtildiği üzere tespit edilebildiği kadarıyla ülke genelinde otuz civarında miting tertip edildi. Özellikle işgalden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da miting sayısında bir yoğunlaşma vardır. O gün on dört yerde işgal protesto edilmiştir. İstanbul'da ise farklı tarihlerde ayrı yerlerde işgal altı mitingle kınanmıştır.

16 Mayıs 1919'da Erzurum, Tavas, Aydın ve Kütahya'da protesto mitingleri yapıldı. 17 Mayıs'ta üniversite ve yüksekokul öğrencileri derslerine girmediler. 19 Mayıs'ta Fatih'te elli bin kişi bir araya gelerek tepkilerini dile getirdiler. 20 Mayıs'ta Doğançılar'da, 22 Mayıs'ta binlerce insan Kadıköy'de meydanlara döküldü. En büyük miting ise 23 Mayıs 1919'da Sultan Ahmet Meydanı'nda yapıldı. Yaklaşık iki yüz bin kişinin katıldığı mitingde Halide Edip (Adivar) ve Mehmet Emin Bey (Yurdakul), bir konuşma yaparak duygularını ifade ettiler. Mitinglerle hem tepkiler dile getirilmiş hem de Milli Mücadele'nin oluşumu hızlandırılarak Anadolu insanı ortak tavır sergilemiştir.

Tablo 1. İzmir'in İşgali Sonrası Yapılan Protesto Mitingleri ¹⁰

SN	TARİH	ŞEHİR	YER
1	14 Mayıs 1919	İzmir	Maşatlık
2	15 Mayıs 1919	Denizli	
3	15 Mayıs 1919	Zonguldak	
4	15 Mayıs 1919	Aydın	
5	15 Mayıs 1919	Muğla	
6	15 Mayıs 1919/16 Mayıs 1919	Konya	
7	16 Mayıs 1919	Nevşehir	
8	16 Mayıs 1919	Kırıkkale	Keskin
9	16 Mayıs 1919	Denizli	Acıpayam
10	16 Mayıs 1919	Erzurum	
11	16 Mayıs 1919	Edirne	
12	16 Mayıs 1919	Afyon	
13	16 Mayıs 1919	Denizli	Tavas
14	16 Mayıs 1919	Kastamonu	
15	16 Mayıs 1919	Kütahya	
16	16 Mayıs 1919	Denizli	Sarayköy
17	16 Mayıs 1919	Isparta	
18	16 Mayıs 1919	Eskişehir	
19	16 Mayıs 1919	İstanbul	Fatih
20	17 Mayıs 1919	Kocaeli	Kandıra
21	17 Mayıs 1919	Kilis	
22	18 Mayıs 1919	Balıkesir	Edremit
23	20 Mayıs 1919/10 Ekim 1919	İstanbul	Doğancılar
24	20 Mayıs 1919	Bursa	
25	22 Mayıs 1919	İstanbul	Kadıköy
26	23 Mayıs 1919	İstanbul	Sultan Ahmet
27	23 Mayıs 1919	Tekirdağ	Çorlu
28	24 Mayıs 1919	Adapazarı	
29	30 Mayıs 1919	İstanbul	II. Sultan Ahmet
30	28 Kasım 1919	Balıkesir	

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgali sonrası 28 Mayıs 1919'da gönderdiği tamimde Anadolu halkını bilinçlendirmek için mitingler yapılmasını talep etmiştir. Konuyla ilgili olarak Nutuk'ta şunlardan bahsetmektedir: *İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali, ilerideki tehlikeyi daha açık olarak hissettirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için milletçe daha canlı olarak tepki gösterilmesi ve bunun devam ettirilmesi lazımdır. Milli hayat ve istikbalimizde gedikler açan işgal ve ilhak gibi hadiseler bütün millete kan ağlatmaktadır. İstiraplar zapt olunamıyor. Hazmedilmesi ve dayanılması mümkün olmayan bu duruma derhal son verilmesinin bütün medeni milletler ile büyük devletlerin adalet ve nüfuzlarından sabırsızlıkla beklendiğini göstermek gayesiyle, ömümüzdeki hafta içinde ve muhtelif vilayetlere göre pazartesi başlayıp çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak, milli nümayişlerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesi, bütün büyük devlet temsilcileriyle, Bâb-ı Âliye uyarıcı telgraflar çekilmesi, yabancıların bulunduğu yerlerde yabancılar da uyarılmakla beraber milli nümayişlerde terbiye ve sükunetin korunmasına son derece dikkat edilmesi, Hristiyan halka karşı bir tecavüz ve nümayiş ve düşmanlık gibi tavırlar alınmaması zaruridir. Zatlilerinin bu fikirler etrafında hassas ve müessir bulunmaları dolayısıyla işin iyi idare edileceği ve başarıya ulaşacağına acizlerinde tam bir güven vardır. Neticesinden haberdar olmak isterim*".¹¹ İzmir ve onun arkasından Manisa'nın ve Aydın'ın işgali ve yapılan tecavüz ve zulümler hakkında henüz millet aydınlanmamış ve milli varlığa vurulan bu feci darbeye karşı açıkça, herhangi bir şekilde tepki ve şikâyet gösterilmemişti. Milletin bu haksız darbeler karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehinde tefsir olunamazdı. Onun için milleti uyandırıp harekete geçirmek lazımdı. Bu maksatla 28 Mayıs 1919 tarihinde, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara, Erzurum'da 15. Kolordu, Ankara'da 20. Kolordu ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Komutanlıklarına Konya'da Ordu Müfettişliğine bir genelgeyle yukarıdaki tebligat gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu talimatından sonra zaten daha önce yurt genelinde başlayan mitinglerin sayısı artmış ve ilgili yerlere protesto telgrafları çekilmiştir.

3- Miting Hazırlıkları

İzmir'in işgalinden bir gün sonra haberdar olan Balıkesir'de protesto mitingi yaklaşık altı buçuk ay sonra gerçekleştirilmiştir. İşgale karşı gereken tedbirleri almak için hiç vakit kaybetmeden teşkilatlanan Balıkesir, işgalci kuvvetlerin uygulamalarına karşı neden miting düzenlemekte gecikmiştir? Hâlbuki İzmir'in işgalini haber veren telgrafta: protesto ve mitingler yapılmasını tavsiye ediyordu. Ayrıca Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919'da yayınladığı tamimde açıkça işgallerin protesto edilmesi isteniyordu. Buna rağmen Anadolu'nun birçok yerinde dalgalar halinde mitingler tertip edilirken Balıkesir bir süre suskun kalmıştır. Şehrin refleks göstermemesinin sebebi: Gayr-ı Müslimlerin tahriklere kapılarak, can güvenliklerinin kalmadıklarını ileri sürerek İtilaf

Devletleri'ni Balıkesir'e davet edebilirlerdi. Bu da işgale davetiye çıkartmak olabilirdi. Daha çok işgal kuvvetlerinin tepkisinden çekinilerek Balıkesir'in kısa sürede işgal olmaması için miting düzenlenmemiştir. Ayrıca İzmir'in işgali akabinde 16 Mayıs 1919'da Okuma Yurdu'nda yapılan toplantı Kuşdilli Leblebici Raşit Efendi'nin: *"bizim Susurluk'ta manda çok! İsteyen oraya gitsin. Şimdiye kadar sözlerinizi dinledim. Protesto edelim diyorsunuz. Düşman protestonuzu alınca geri döner de gider mi zannediyorsunuz? Bırakın böyle boş lafları. Düşmanı geri döndürecek kuvvet namlunun ucundadır."* sözleri de insanları etkileyerek hemen miting yapmaktan alıkoyduğunu söyleyebiliriz.

Miting kararı 19–21 Kasım 1919'da toplanan III. Balıkesir Kongresi'nde kararlaştırılmıştır.¹² Miting, III. Balıkesir Kongresi'nin kapanmasından bir gün önce düzenlenmesi de alınan kararın bir tatbikatı olduğunu açıkça gösterir. Kongrede, Türk ve Yunan askeri kuvvetleri arasındaki sınırı tayin eden Milne Hattı'nın kesinlikle kabul edilmeyeceği de karar altına alınmıştı; çünkü, bu hat Batı Anadolu'daki Yunan işgalini kalıcı kılıyordu.¹³ III. Balıkesir Kongresi'nden hem İzmir'in işgalini hem de Milne Hattını protesto emek için Karesi Sancağı'nın merkez kazası Balıkesir'de ve diğer kazalarda bir miting düzenlenmesi kararının çıktığını açıkça görmekteyiz. Nitekim Balıkesir dışında aynı günde Sındırgı, Balya, Edremit, Soma, Akhisar ve Kırkağaç'ta da birer miting yapılmıştır.

Miting için resmi izin alınabilmesi için eşraftan Belediye Reisi Keçecizâde Hafız Mehmet Emin, Hey'eti Merkeziye Azası'ndan Hamdi, Hey'et-i Merkeziye Azası'ndan Vasıf, Eşraftan Arabacızâde Hafız Mehmet, Hey'et-i Merkeziye Azası'ndan Mehmet ve Eşraftan Tirelizâde Sabri Beylerin imzasıyla Balıkesir Mutasarrıflığına başvurulmuştur. Balıkesir Mutasarrıflığı, Kanun-ı Esasi'nin 20. maddesi¹⁴ gereğince mitinge izin vermiştir.

İzin alındıktan sonra tellallar ve yerel basın vasıtasıyla duyurular yapıldı. Duyuru ilk önce Mustafa Necati (Uğural)Bey, Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey ve Esat (Çınar)Bey'in sorumluluğunda çıkan İzmir'e Doğru Gazetesi'nin 27 Kasım 1919 Perşembe tarihli dördüncü sayısında *"İzmirimiz İçin Miting"* başlığıyla ilan edilmiştir. Gazetenin ilk sayfasında iri puntolarla yazılan davet yazısında: *yarınki Cuma günü namazdan sonra Belediye önünde sevgili İzmirimiz için büyük bir miting yapılacaktır. Her Müslümanın bütün işlerini terk ederek Belediye önünde toplanması menâfi' vataniyye namına ehemmiyetle tavsiye olunur.*"¹⁵ ibareleriyle duyurulmuştur. Normalde ilk sayısından itibaren bin baskı yapan gazete miting nedeniyle üç bin basılarak her tarafa dağıtılmıştır. Ayrıca etraftaki yerleşim birimlerinden Soma, Akhisar, Kırkağaç Sındırgı, Balya ve Edremit'e davetiyeler gönderilmiştir.

Miting haberleri haftada bir defa yayınlanan vilayetin resmi gazetesi Karesi'de yer almaması oldukça dikkat çekicidir. Hükümetin baskısı altındaki mutasarrıflık, Karesi

Gazetesi'nin sütunlarına miting ilanını ve haberlerini yansıtmamıştır.¹⁶ Karesi Gazetesi'yle aynı dönemde yayında olan İzmir'e Doğru Gazetesi, mitinge geniş yer ayırmıştı. Zaten İzmir'e Doğru Gazetesi, Balıkesir'deki Kuvâ-yi Milliye hareketinin yayın organıydı. İlk sayfada gazete başlığının hemen altında "Hareket-i Milliye'nin Hadim ve Mürvecidir." başlığıyla çıkıyordu. Dolayısıyla çalışmamızda miting haberlerinin öncesine ve sonrasına geniş yer veren "İzmir'e Doğru Gazetesi"ni kullanmayı uygun gördük. İzmir'in işgalinden yaklaşık iki ay önce İngilizlerin baskısıyla İstanbul Hükümetince kapatılan, Hasan Basri (Çantay) Bey'in mesuliyetinde çıkan "Ses Gazetesi" kapatılmamış olsaydı konuyla ilgili birçok habere ulaşılabilirdi. 28 Kasım 1919 Cuma günü düzenlenen mitingden iki gün sonra yayınlanan İzmir'e Doğru Gazetesi'nin 30 Kasım 1919 Pazar tarihli nüshası ise dört bin adet basılmıştır. Hatta bu nüshadan bir kısmı da gizlice İzmir'e gönderilmiştir.¹⁷

Tablo 2.

Karesi Sancağı ve Merkez Kaza Balıkesir'in Nüfus Verileri (1831–1920)¹⁸

SN	YILLAR	NÜFUS
1	1831	8.405
2	1871	12.272
3	1877/78 Merkez Kaza	28.721
4	1881–1882	115.374
5	1893	115.374
6	1899	130.982
7	1906/7 Merkez Kaza	39.441
8	1908	125.740
9	1914	161.744
10	1920	147.090

28 Kasım 1919 tarihinde cuma namazından sonra aralarında öğrencilerin, gençlerin ve yaşlıların bulunduğu Balıkesirliler, Belediye Meydanı'na akın etmişlerdi. İzmir'e Doğru Gazetesi'nin haberine göre meydanda yaklaşık on bin kişi toplanmıştı.¹⁹ Elbette bu rakamı kuşkuyla karşılamak gerekir. Tablo 2.'de de görüleceği üzere Karesi Sancağı'nın merkez kazası Balıkesir'in 1877–1878 yılındaki nüfusu 28.721 kişiyken 1906–1907 yıllarındaki nüfusu ise 39.441 civarındaydı.²⁰ Balkan ve I. Dünya Savaşları

özellikle coğrafi yakınlığı nedeniyle Çanakkale Cephesi'nin varlığı, sağlık ve beslenme şartlarının elverişsizliği yüzünden mitingin düzenlendiği tarihte Balıkesir merkez kazanın nüfusu 20 ile 25 bin arasına gerilemiştir.²¹ Şayet gazetenin mitinge on bin kişinin katıldığı haberi doğruysa her iki kişiden birinin mitinge katılmış olması gerekir. Kadınların sosyal statüleri ve çocukları da düşündüğümüzde bu rakam oldukça abartılı gelmektedir. Gazete toplum nezdinde geniş yankılar uyandırması amacıyla bu rakamı şişirmiş olabilir. Mehmet Vehbi Bey'in konuşmasını yaptığı sırada çekilen bir fotoğrafta da meydana on bin kişinin olmayacağı izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca Balıkesir Belediye Meydanı alan itibarıyla on bin kişiyi alacak bir kapasiteye de sahip görünmemektedir.

Nitekim Milli Mücadele sonrası 6 Şubat 1923 Salı günü Balıkesir'i ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa'yı da Balıkesirliler büyük bir zafer coşkusuyla karşılamışlardı. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin muhabirine göre o gün etraftan gelenlerle birlikte şehirde elli bin civarında kişi toplanmıştı. Ziyaretin Köylü Pazarı'nın kurulduğu salı gününe denk gelmesi kalabalığı iyice artırdığından bahsetmekteydi.²² Geçmişten günümüze adet olduğu üzere toplumsal hareketlilik yaratan olaylar yerel ve ulusal basında fazlaca abartılarak haber yapılmaktadır. Her ne kadar miting cuma namazından sonra yapılmış olsa da Salı günlerinki kadar kalabalık olamazdı. Çünkü şehrin pazarı salı günleri kuruluyor ve o gün etraf ilçe, kasaba ve köylerden yüzlerce insan Balıkesir'e geliyordu. Gazetelerin verdiği rakamları Tablo 2.'de yer alan Karesi Sancağı'nın toplam nüfusuyla mukayese edildiğinde daha anlaşılır kılmaktadır. Sancağın 1881-1920 yılları arasındaki nüfus verileri önceki dönemlere göre bir nebze olsun daha sağlıklıdır.

O günün teknik şartları düşünüldüğünde ses kayıt cihazlarının bulunmaması nedeniyle muhtemelen gazete muhabiri konuşmaları not etmiş olmalı. Zaten Vasıf Bey'in konuşmasından evvel gazete sütununda bizim tespitimizi haklı çıkararak bir ifade yer almaktadır. Şöyle ki: *"Vasıf Bey bazı parçalarını zabt edebildiğimiz nutkuna, şu suretle devam etti."* denilmektedir. Gazetede ki metnin hacmine bakıldığında mitingin yarım saat civarında sürmesi beklenir. Dolayısıyla toplanan kalabalığa seslenen hatiplerin konuşmalarının daha uzun sürmesi gerekirdi.

Metodolojik olarak İzmir'e Doğru Gazetesi'nde yer alan konuşma metnini bildirimizin sonuna eklemeyi uygun gördük. Konuşmacılardan doğrudan aktarma yapacağımız zaman ilgili pasajları kullanmayı tercih ettik. Ayrıca kullandığımız pasajlar için dipnot kullanmadık; çünkü, referans olarak İzmir'e Doğru Gazetesi'nin aynı sayısını kullandığımız için bu uygulamadan kaçındık. Bazı pasajları orijinaline sadık kalarak günümüz harflerine aktararak kullanılırken; anlaşılabilir düzeyde olanları aynen kullandık. Miting konuşmalarının orijinal halini görmek isteyen okuyucular bildirinin sonundaki ekler kısmına bakabilirler.

4- Balıkesir Mitingi

Cuma namazından büyük bir huşuyla çıkan Balıkesirliler, Belediye Meydanı'nda toplanmaya başladılar. Kalabalık meydana sığmadığı için insanlar meydanı gören sokaklara, caddelere yayılmış, ağaçlara çıkmış ve pencereleri doldurmuşlardır. Sabırsızlıkla hatiplerin konuşmalarını bekliyorlardı. Saat bir civarında mutut olduğu üzere miting, Müftü Nennicizâde Abdullah Efendi'nin veciz ve belîğ açılış duasıyla başladı. Yunan işgalini ve zulmünü telin eden Müftü Efendi'ye Balıkesirliler tekbirlerle eşlik ediyorlardı. İzmir'e Doğru Gazetesi'nde Mehmet Vehbi Bey'in konuşmasının yer aldığı bölümden önce *"anlaşıliyordu ki Versay Konferansı'nın bilinemez nasıl bir hisse tab'an verdiği karar her vatandaşın gönlünü rencide etmişti."* ifadeleri bulunuyordu. Versay Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya dikte ettirdikleri çok ağır ekonomik koşullar içeren bir antlaşmadır. Bu antlaşmayla Almanya yenik duruma düşmeyi kabul ediyordu. Antlaşmanın Osmanlı Devleti'yle ilgisi bulunmamaktadır. Elbette gazetenin de antlaşma ismini yanlış yazma ihtimali bulunmaktadır. Bunun yanında Almanya'yı II. Dünya Savaşı'nın öncesine kadar perişan eden Versay Antlaşması gibi bir antlaşmanın kabul edilemeyeceğinin izlenimi de uyandırılmaya çalışılmıştır.

Müftü Nennicizâde Abdullah Efendi'nin açılış duasından sonra kürsüye çıkan Mehmet Vehbi Bey, konuşmayla sıkıntı içerisindeki halkın ruhlarına tercüman oldu. Vehbi Bey söze şöyle başladı: *"Vatandaşlar diyordu. Dört sene devam eden felaketli bir harpten sonra terki silah etmiştik. Silahımızı bırakmadan evvel galipler tarafından bazı maddeler vaat edilmişti. Bunlar Wilson Prensipleri idi. Bizde kabul etmiştik. Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesi Anadolu'da Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin bize ait olacağı, vaat ediliyordu. Biz, galiplerin daima ağzından düşmeyen bu prensiplerin, infaz edileceğine kani olduk ve intizar ettik; fakat, hata oldu."*

Şüphesiz mücrim olmak kabahattir. Bizi mücrim tanıyabilirler; fakat, her ne olursa olsun adaletten mahrum kalmamız icap etmezdi. Bir müddet daha bekledik ve bu haksızlığın tamir edileceğini ümit ettik; fakat, bu ümitte boşa çıktık .

Vatandaşlar biliyorsunuz ki altı yedi ay mukaddem İzmir'e Yunanlılar tecavüz etti. Bütün millet hayret içinde kaldı. Bütün milletlerin hakk-ı beka ve hayatı tanıdığı bir zamanda hukukumuzun tanınacağına kani idik, ve esefâ ki, hak kuvvetle müradif oldu. İzmir'de yapılan mezalimi tekrara hacet görmüyorum. İnsanlıktan zerre miktarı nasibi olanlar bu fe-câyî'i nefret ve lanetle yâd ederler. Bu taarruz ve mezalime karşı hakkını ve insanlığını müdrik olduğu için livamız halkı silaha sarıldı."

Vehbi Bey'in hitabının analiz edecek olursak bağımsızlık vurgusu ön plana çıkar. Anadolu'nun işgalini reddederek vatani bölünmez bir bütün olarak algılar. Birlik ve beraberliğe vurgu yaptıktan sonra Balıkesir'de beş cephede neden mücadele ettiklerini

meşru bir zemine oturtmaya çalışır. Mücadelelerinde kazalarında kendilerini yalnız bırakmadığını ve işgale uğramamak için beş aydan beri silahla mücadele ettiklerini de eklemeyi unutmaz.

Vehbi Bey konuşmasında I. Dünya Savaşı'ndan itibaren mitingin yapıldığı zamana kadar geçen günleri kısaca özetledikten sonra Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinin uygulanmasını talep eder. Aslında yurt genelinde yapılan mitinglerin hemen hemen hepsinde Wilson Prensipleri'nin 12. maddesine bir atıf söz konusudur. Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi Osmanlı Devleti'yle ilgiliydi. Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda Türk olan kısımların kayıtsız şartsız Türklere bırakılacağından bahsediyordu. Dolayısıyla hem mitinglerde hem de İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki temsilcilerine gönderilen protesto telgraflarında mutlaka Wilson Prensipleri'nden bahsedilmiştir. Hatipler, bu maddeyi mesnet yaparak Yunan işgalinin kabul edilemez olduğunu sürekli seslendirmişlerdir. Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerde hâkimiyetin onlara ait olması gerektiğini açık yüreklilikle dillendiren Mehmet Vehbi Bey, kaç asırlık Türk yurdunun Yunanlılara peşkeş çekildiğinden yakınır. Bütün milletlere hayat hakkı verilirken İtilaf Devletleri'nin Türkleri görmezlikten gelerek hukuklarının çiğnendiğini söyledikten sonra zayıf ve güçsüz olmalarına rağmen adaletten mahrum kalınmayacağına belirtmiştir.

Mitingin toplandığı tarih itibarıyla Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Amasya Görüşmesi yapılmıştı. Belki de geline nokta itibarıyla Mehmet Vehbi Bey, saltanat ve hilafetten ümidini kestiğinden herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır; çünkü, daha önce Balıkesirlilerden oluşan bir heyet 1919 Haziranının ilk günlerinde İstanbul'a giderek Sadrazam Damat Ferit ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'le görüşmüş ancak umduklarını bulamayarak kendi yağlarıyla kavrulmaları söylenerek Balıkesir'e yollanmışlardı. Ayrıca Balıkesir'de kongre faaliyetleri devam ederken Sadrazam Damat Ferit, bu milli faaliyetleri hoş karşılamıyor ve engellemeye çalışıyordu. Bunun için de Dâhiliye Nazırı Adil imzasıyla Karesi Mutasarrıflığı'na bir telgrafta: *"Teşkilat-ı Milliye namı altında toplanan kuvvetlerin bilâ-tehir dağıtılması"* isteniyordu.²³ Hükümet, Karesi Mutasarrıflığına sözünü geçiremeyince bu seferde alaylı bir subay olan Ahmet Anzavur'u Güney Marmara Bölgesi'ne göndererek isyan çıkarttırmıştır. Yakın zamanda gerçekleşen olaylar silsilesi Mehmet Vehbi Bey'in belleğinde henüz tazeliğini koruyordu. O, hükümetin olumsuz tavırları karşısında tecrübesine binaen saltanat ve hilafetle ilgili konuşmaktan kaçınmıştır.

Yunanlıların Batı Anadolu'da cinayet, zulüm ve hakaretleri artınca durum İtilaf Devletleri'ne şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine olayları yerinde incelemek üzere 13 Ağustos 1919 tarihinde İngiliz General Henry'nin başkanlığında üç İngiliz ve bir Yunan subayı ile Mülkiye Müfettişi Ali Bey'den teşekkül eden Tahkik Heyeti Balıkesir-Soma bölgesine gelmiştir. General Henry, ağzındaki baklayı ancak, inceleme gezisinin sonunda

Soma'da çıkartmıştır. Paris Sulh Konferansı'nın General Milne'i işgal komutanı olarak tayin edeceğini ve 8 Ağustos 1919'da Yunan kuvvetlerine ileri gitmemeleri konusunda tebligat yapıldığını, Kuvâ-yi Milliyece de buna dikkat edilmesi gerektiğini" de sözlerine eklemiştir.²⁴ Heyet şikâyetlerin doğruluğunu rapor etmişse de herhangi bir sonuç çıkmamıştır. General Henry'in sözlerinden de anlaşılacağı gibi asıl niyeti bölgedeki şikâyetleri araştırmak değil, daha sonra oluşturulmaya çalışılan Milne Hattı'nın fizibilite çalışmasını yapmaktır. 3 Kasım 1919 tarihinde Milne Hattı, İtilaf Devletleri'nin subayları tarafından 61. Fümen Komutanı Miralay Kazım Bey'e (Özalp) bildirildiğinde derhal reddedilmiştir. Bunun üzerine Yunanlılar hattı savaşıla çizmek için harekete geçerler.

Tahkik Heyeti'nin incelemeleri dışında Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi uyarınca Amerikalı General Bristol'un başkanlığındaki bir heyet de Batı Anadolu'da incelemelerde bulunmuştu. Sunduğu raporda Anadolu'da kahir ekseriyetin Türklerden oluştuğuna dair raporunu kamuoyuna duyurmuştu. Raporun haklı tespitlerine rağmen İngiliz güdümündeki Yunanlılar işgali genişletmeye devam etmişlerdir. Mehmet Vehbi Bey, Tahkik Heyeti'nin ve Amiral Bristol'un raporlarını görmezlikten gelen Düvel-i Muazzama'nın Yunan işgalini el altından desteklerini ve ikiyezli davrandıklarını söyler.²⁵ Yunan işgalinin devamından yana tavır alan İtilaf Devletleri'ne konuşmasının sonunda şöyle seslenir: *"Efendiler! Bir fert bir millet ölümü göze almazsa yaşayamaz. Milletler yaşamak için ölmekten çekinmezlerse esir edilemezler. Bizde memleket için icap ederse ölmeğe azim ettiğimiz için aylardan beri silahımız, dışlerimiz ve tırnaklarımızla Yunan zulmüne karşı mukavemet ediyoruz ve binâen aleyh yaşayacağız demektir."*

Mehmet Vehbi Bey, sözlerinin devamında: *"Yunan İzmir'de kalırsa Anadolu'da hiç bir ferdin yaşamasına imkân yoktur. Biz hakkımızı silahla müdafaaya azim ettiğimiz içindir ki İzmir'in Türk kalacağına iman ediyoruz. Hiçbir ferdin bu noktada iftirakı bulunacağına ihtimal vermiyoruz. Bütün Müslümanlardan bu karara iştirak etmelerini bekliyoruz. Müslümanlar!"* diyerek tezahüratlar arasında konuşmasını tamamlamıştır. Meydanı dolduran kalabalık konuşmayı benimsediklerini hay hay nidalarıyla dışarıya yansıtırlar.

Mehmet Vehbi Bey'den sonraya kürsüye ikinci konuşmacı Vasıf Bey çıkar ve ondan daha uzun süre konuşmasını yapar. Vasıf Bey de konuşmasına şu sözlerle başlar: *"Kardeşlerim! Senelerden beri kalplerimizde yaşayan gururun, asırlardan beri göğüslerimizdeki imanın verdiği cüretle bizi ezmek isteyen kuvvetleri makhur etmek için ortaya atılmıştık. Harbi Umumî ilan edilmişti. Hatiften bir seda bize diyordu ki; Türk'ün şimdiye kadar kırılmayan kılıcı o kanda saadet ve hayat bulacaksınız..! Heyhat ki biz; vahşetlerden kurtulmak için ileriye itildiğimiz halde bugün makhur ve şenî bir düşmanın hançer-i zulmü kalplerimize saplanıyor. Efendiler! Türk Milleti üç asırdan beri*

zalim kuvvetler karşısında harp ediyor. Türk Orduları üç asırdan beri temiz ve asil kanlarını döküyor; fakat, hiçbir zaman Türk'ün şerefi alçak bir düşmanın süngüsü altında pâ-y-mâl edilmemişti. Hiçbir zaman Türk'ün mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Mübiyn'in ahkâmı, zalim bir milletin tahkiri altında çiğnenmemiştir. Bugün biz yalnız maddi kuvvetleri karşısında harp etmiyoruz. Belki bütün bir âlemi duan ile karşı karşıya bulunuyoruz. Evet efendiler! Bu güne kadar bu derece büyük bir zulüm karşısında kalmamıştık. Yunanlılar Türk'ün namusuyla istihza ediyorlar. Biliyorsunuz ki bugünkü cidal yalnız bir vatan ve toprak harp ve cidalı değildir. Hayır arkadaşlar! Maziye doğru gözlerinizi çeviriniz! Daha yüz sene evvel hâkimiyetimiz altında yaşayan birçok milletler hüsn-i milliyetle ortaya atılmışlardı. Sırplar, Bulgarlar, Yunanlılar çocuklarına öyle bir milliyet dersi veriyorlar ki, bunun gayesi doğrudan doğruya Türk-lüğü boğmaktı ve maatteessüf buna muvaffak da oldular ve bugün bir hufre-i inkırâz karşındayız. Çünkü köleler olan milletler tarihimizi çiğnemek cüretini gösteriyorlar.“

Kaos ortamında mutlu olabilmek için neden I. Dünya Savaşı'na girdiğimizi ancak bu amacın gerçekleşmediğini hatta daha kötü bir vaziyette kaldıklarını meydana dolduran kalabalığa özetlemeye çalışır. Üç asırdan beri Türklerin kutsal imgelerini çiğnemeye çalışanlarla harp ettiklerinden bahsettikten sonra biraz da küçümseyerek daha dün vilayetlerimizin olan Yunanlıların bugün bir devlet olarak karşımıza dikilip Türk'ün namusu harimini çiğnemeye çalıştığını Balıkesirlilere anlatır. Vasıf Bey, kutsal değerleri ayaklar altına aldırılmamak için yapılan mücadeleden bahseder.

Vasıf Bey konuşmasını şu: “Görüyorsunuz Efendiler! Artık bu şerâit dairesinde Türk için hakk-ı hayat kalmamıştır. İçinizde kim var ki bu zalim karşısında sakin kalsın! Topraklarımız çiğnendi. Mamurelerimiz harap oldu. Daha iki sene evvel bu toprak üstünde yalnız ezan sedaları duyuluyordu. Bu gün bu sesler susturuldu. Bu mübarek ufuklardan ezan sedaları değil çan sesleri aks ediyor. Dün bu topraklardan yükselen sesler bizi tel'in ediyordu. Babalarımız: “size bıraktığımız vedaların kıymeti bu kadar mıydı? Nasıl bi-hüsn ve bi-hareket kalıyorsunuz?” diyorlardı; fakat, nihayet bu toprakların üstünden yükselen bir ses cevap verdi. Evet Efendiler! Anadolu harekete geldi ve düşman süngüsü göğüslerden, siperler önünde tevakkuf etti. Bugün öyle bir şey kurtuluyor ki her millet için medâr-ı hayattır.” sözlerle devam ettirir.

Vasıf Bey'in konuşması Mehmet Vehbi Bey'in konuşmasıyla mukayese ettiğimizde tamamen hamaset kokmaktadır. Zira Mehmet Vehbi Bey, konuşmasında uluslararası ilişkilerin, Wilson Prensipleri'nin, savaşların izlerini bulmak mümkündür. Vasıf Bey ise daha çok halkın ümitsizliğini kırmaya çalışmıştır. Mehmet Vehbi Bey'in konuşmasında realist bir tutumla mevcut durum tespitine yönelmiştir. Buna karşılık Vasıf Bey, çırpınan ve çıkış arayan bir idealizmle, morali çökmüş bir topluluğa gerçekçi tespitler yaparak bir iman ve güven vermeyi amaçlıyordu. Aslında mücadelenin esas sıkıntısı: halkın ikna edilebilmesiydi. İnsanları motive edecek güçlü seslere ihtiyaç

vardı. Türk milletinin mevcudiyetini ispatlamak, istikbalini korumak için mücadele ettiği bir dönemde birlik ve beraberlik, fedakârlık ve gayret şuuru her şeyden önemliydi. Bu bakımdan halkı ortak bir paydada toplayabilmek adına Vasıf Bey'in konuşması önemlidir. Ümitsiz milleti uyarak zaferin parlak olacağını da müjdelemeyi unutmaz. Olayların gelişimi Vasıf Bey'in konuşmasını doğrular niteliktedir. Hiçbir yerden emir almadan kendi imkânlarıyla gönül rızasıyla Balıkesirliler, Yunanlılara karşı mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla hatiplerin sözleriyle halk üzerinde ne kadar etkili olduğu bir kez daha ortaya çıkmış oldu. Nitekim mitingden yaklaşık iki ay sonra Balıkesir'e gelen Mehmet Akif Bey (Ersoy), 23 Ocak 1920 Cuma günü Zağnos Paşa Cami'ndeki hitabesiyle Balıkesirlileri iyice yüreklendirerek birbirlerine kenetlenmesine sebep olmuştur.²⁶

Vasıf Bey İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine medeniyet ve insanlık adına gönderilecek olan aşağıdaki beş maddelik metni Balıkesirlilerin huzurunda okumuştur:

1- İzmir, ezici bir nüfus çoğunluğu, topraklara ve mülklere gerçek sahipliği, inkâr edilemeyecek tarihi ve medeni haklarıyla tamamen Türk'tür. Milletlerin hak ve mutluluğu adına meydana gelen ve milyonlarca insanın yok olmasına sebep olan Genel Savaş'tan sonra İzmir'in Yunan işgali altında bırakılması kadar feci bir zulüm örneği gösterilemez.

2- Türk, Yunan idaresi altında yaşayamaz. Türk bu gerçeği Genel Savaş'ın felaketlerinden bitkin çıktığı halde altı aydan beri döktüğü kanlarla, yaptığı fedakârlıklarla kesin olarak ispat etmiştir.

3- Seksen bin İslam muhacirinin manzarası, namuslarına tecavüz edilen binlerce kadının matem sesleri karşısında Avrupa medeniyet dünyası hala kayıtsız kalacaksa Türk için silahı başında her neye mal olursa olsun ölmekten başka çare yoktur.

4- Müttefiklerin Yüksek Meclisi'nin geçici Yunan işgalinin devamını karar altına alması hakka karşı gösterilen en büyük zulümdür. Türk milleti bunu şiddetin zorbalığın bir sonucu olarak kabul eder ve bilmek zorundadır ki, Genel Savaş başlangıcından beri İtilaf Devletleri'nin ilan ettikleri bütün yüce kurallara rağmen dünyada milletlerin varlığı ancak kuvvet ve silah ile sağlanabilecektir.

5- Türk Milleti Anadolu'nun kalbi olan İzmirini kurtarmak için her türlü fedakârlığı göze alacak ve Yunanlıların işgal alanının sınırlanıp sınırlanmaması bu kararı üzerine etki yapmayacağından amacına doğru ateşli bir kararlılıkla yürüyecektir.

Beş maddelik protesto bildirisinde medeniyete sahip oldukları iddiasında bulunanların uygulamalarıyla çeliştikleri göze çarpmaktadır. Anadolu Türklerinin Yunan bayrağı altında yaşamayacağı tehditkâr bir üslupla ifade edilmiştir. Mücadelenin maksadının vatanın kurtulması olduğu gerekirse silah başında ölmekten de geri durulmayacağı

cesur bir dille İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine beyan edilmiştir. Nüfus bakımından ezici bir Türk çoğunluğuna sahip olan İzmir'in Wilson Prensipleri'ne aykırı olarak işgal edildiğini dolayısıyla hakkın sahibine teslim edilmesi zaruri olduğu açıkça belirtilir.

Balıkesir mitinginin yapılış nedenlerinden biri de Milne Hattı'nın asla kabul edilmemesiydi. Dolayısıyla bildirinin beşinci maddesi dikkatle incelenirse bu, açık bir şekilde görülür. Aslında General Milne, Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki hat çizilmeden önce Paris'e gönderdiği raporda: "Milli kuvvetler güçlüdür. Yunanlıları vatanlarından atmaya and içmişlerdir. Türk Hükümeti'nin de sözü geçmediğinden, iki taraf arasında bir hat çizmeliyiz. Yunanlılar daha ileri gitmeleri halinde çetin bir direnmeyle karşılaşabilirler." sözleriyle geleceği daha işin başından ilan ediyordu. Nitekim olayların seyri General Milne'i haklı çıkarmış ve Yunanlılar şiddetli mukavemetle karşılaşmışlardır. Bu hususta İtilaf Devletleri'nin telkinlerine kulak tıkayan Balıkesirliler, mücadelelerinden vazgeçmeyeceklerdir. Kurtuluşu daha önce Kuşdilli Leblebici Raşit'in söylediği gibi namlunun ucunda arayacaklardır. Bunun içinde Balıkesirliler devlet cidiyetiyle teşkilatlanarak işgale uğradıkları 30 Haziran 1920 tarihine kadar şehirlerini korumak için mücadele edeceklerdir.

Vasıf Bey'in konuşmasından sonra Abdülgafur Hoca'nın ruhları titreten kapanış duasıyla Balıkesir mitingi sona ermiştir.

Sonuç

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali bir taşra şehri olan Balıkesir'de nefretle karşılanmıştır. Bu nefret kısa sürede duygusallık boyutundan çıkıp ayakları yere sağlam basan reel politikalara dönüşmüştür. İzmir'in işgali Balıkesir nazarında kongreler düzenlenerek, müfrezeler oluşturularak, direnç gösterilerek, mitingler tertip edilerek ve yayınlarla halk bilinçlendirilerek karşılık bulmuştur. Bahsedilen faaliyetler için hiçbir yerden izin ve emir alınmaması ilginçtir. İlginç olduğu kadar da dikkat çekicidir.

Balıkesir Mitingi'nin altı buçuk ay kadar gecikmesinin temel sebebi şehirde bulunan Gayr-i Müslimlerdir; çünkü, tahriklere kapılarak can güvenliklerinin olmadığı gerekçeyle işgal kuvvetlerini Balıkesir'e davet edebilirlerdi. Asker ve sivil yöneticiler bu nazik durumdan dolayı şehrin kısa sürede işgale uğramaması için mitingi bilinçli olarak geciktirmişlerdir. O sıralarda daha çok müstakil hareket eden Karesi Sancağı eşrafı, Mustafa Kemal Paşa'nın miting yapılmasını tamimini de görmezlikten geleceklerdir. Zira Tablo 1.'de İzmir'in işgalini protesto eden mitingler genellikle mayıs ayında düzenlenmiştir. Sadece Balıkesir'de kasım ayında düzenlenmiştir. Elbette tespitemiz aynı yerde iki defa düzenlenen mitingleri kapsamamaktadır.

Mitinglerin halkın üzerindeki vatan sevgisinin ve bağlılığını iyice körükleyerek büyük hizmet ve katkıları olmuştur. Tarihi referanslarını kaybetmek istemeyen Balıkesirliler, mitinglerin etkisiyle mücadeleye azmetmişlerdir. Fırkacılığı bir kenara bırakarak devletin kurtuluşu için ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla Yunan kuvvetlerinin işgali geciktirilerek iç bölgelere sokulmasının önüne geçilmiştir.

Miting haberleri, Kuvâ-yi Milliye'nin de yayın organı olan İzmir'e Doğru Gazetesi'nde etraflıca haber yapılmıştır. Hareketi tabana yaymak, geniş kitlelere ulaşmak için İzmir'e Doğru Gazetesi'nden" istifade edilmiştir. Aynı dönemde yayın yapan Karesi Gazetesi'nde ise hükümetin baskısı ve kapatılma korkusu nedeniyle mitingle ilgili haberlere rastlanılmamıştır.

KAYNAKLAR

1- Yayınlanmış Eserler

AKARSLAN, Mediha. Türk Milli Mücadelesi'nin Balıkesir Cephesi, Ankara: T.C. Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1998.

AKDAĞ, Ömer. "İstiklal Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler(Kasım1918-Haziran 1919)", Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XV, s.745-753.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1993.

ARI, Kemal. Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri, Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1975.

AYHAN, Aydın. "İzmir'in İşgali Sırasında Balıkesir", Milli Mücadele'de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul: Balıkesir Ticaret Odası Yayınları, 1986, s.34-35.

AYIŞIĞI, Metin. Mareşal Ahmet İzzet Paşanın Askeri ve Siyasi Hayatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997,

AYIŞIĞI, Metin. "Milli Mücadele'de Balıkesir", Bitek Kent Balıkesir, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.113-137.

BALIKESİR TİCARET ODASI, Milli Mücadele'de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul, 1986.

ÇANTAY, Hasan Basri. Kara Günler ve İbret Levhaları, Balıkesir: Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.

ÇEVİK, Zeki. Milli Mücadele'de Son Kurşun, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2002.

DOĞAN, Murat Ali. Milli Mücadele'de Balıkesir, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1987.

GÜLEN, Engin. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Balıkesir, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2007.

İLGÜREL, Mücteba. Milli Mücadele’de Balıkesir, Milli Mücadele’de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul: Balıkesir Ticaret Odası Yayınları, 1986, s.183.

KARABURÇAK, Hakan. Milli Mücadele’de İvrindi, Balıkesir: İvrindi Belediyesi Yayınları, 2002.

KARPAT, Kemal. Osmanlı Nüfusu (1830–1914), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

KORKMAZ, Sami. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir’de Sosyal Hayat, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2006.

MERAL, İbrahim. Mütareke Dönemi Balıkesir Basını ve Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

ÖZALP, Kazım. Milli Mücadele (1919–1922), Anlara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. I, 1971.

ÖZDEMİR, Bülent -Z.Güneş Yağcı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balıkesir, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.

ÖZDEMİR, Zekeriya. Balıkesir Bölgesi’nde Milli Mücadele Hareketleri, Ankara: Bigadiç Kaymakamlığı Mahalli İdareler Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 1997.

ÖZDEMİR, Zekeriya. Milli Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri, Ankara: Balıkesir Belediyesi Yayınları, 2001.

ÖZER, Fuat. Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Hey’eti ve Balıkesir Kongreleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.

ÖZER, Fuat. Milli Mücadele’de Balıkesir, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999.

SU, Kamil. Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı, Ankara: Kurtuluş Basımevi, 1984.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet. “Milli Mücadele’de Protesto ve Mitingler”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XV, s.726–741.

YILDIRIM, İsmail. Milli Mücadelede Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1999.

YILMAZ, Şerafettin. Türk İstikbal Harbinde Akhisar ve Soma Cepheleri (1919–1920), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

YURDAKÖK, Abdullah. Balıkesir Basın Tarihi (1886–1991), Balıkesir: İnce Ofset, 1992.

YÜZBAŞI İSHAK HAKKI BEY, 1920’de Balıkesir, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1997.

2- Süreli Yayınlar

Dokuz Eylül Gazetesi
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi
İzmir’e Doğru Gazetesi
Karesi Gazetesi
Ses Gazetesi

Ek- 1

Sevgili İzmirimiz İçin Miting

Evvelisi gün Balıkesir heyecanlı dakikalar yaşadı. Cuma namazından ilâhi bir huşû' ile çıkan her dindaş Belediye Meydanı'na koşuyor, bütün Balıkesir Yunan kahr u zulmüne nefretler okuyan bir simâ-yı azimkâr ile orada toplanıyordu. On bini mütecâviz halk meydanlığa birikmiş yollar, pencereler vatandaşlarla dolmuştu. Biraz sonra mektep talebeleri mâsum kalplerinde çarpan memleket aşkının saf ve muntakim neşîdelerini terennüm ederek geliyor, Halk bu pür-heyecan bestelerin tesir-i heyecankârîsi içinde müteheyyic ve meşguf hatipleri bekliyordu.

Saat bire gelmişti. Müftü Efendi Hazretleri kürsüye çıktı. Bir sadâ-yı mutazarrî ile belîğ bir hutbe iradına başladı. Yunan kahr u zulmünü telin eden hitabları, halkın ruhundan kopan heyecanlı takbih sadâlarıyla tasvib ediliyordu. Herkes müteheyyic, mütehassıs idi. Altı aydan beri memleketin yanı başında eğilmek bilmeyen bir azm ve celâdetle devam eden mücâhedenin kalplere verdiği mânâ-yı metanet sîmâlara aks etmiş gibiydi. Anlaşıyordu ki, Versay Konferansı'nın bilinemez nasıl bir hisse tab'an verdiği karar her vatandaşın gönlünü rencide etmişti. Bunu hiç kimse kabul etmiyordu. Memleketin bir asırlık macera-i felaketini şimdi fersiz kalan gözleriyle görmüş ihtiyarlardan mektep talebelerine kadar herkes bu iman ile titriyordu.

Yukarıda pencerenin önünde afakî yırtan bir nûzerâ-yı celâdetle bu mes'ud manzarayı seyreden kumandanların cesaret ve çâlâki vaziyetleri, bütün şu galeyân-ı millinin hiçbir zaman imha edilemeyecek kudret-i feyzkârına şahid gibiydi.

Müftü Efendi'nin belîğ nutkundan sonra kürsüyü Vehbi Bey işgal etti. Metîn ve selis bir ifadeyle, halkın galeyanına tercüman oldu:

“Vatandaşlar” diyordu; “dört sene devam eden felaketli bir harpten sonra terki silah etmiştik. Silahımızı biz bırakmadan evvel galipler tarafından bazı maddeler va'd edilmişti. Bunlar Vilson Prensipleri idi. Biz de kabul etmiştik. Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesi Anadolu'da Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin bize ait olacağını, va'd ediliyordu. Biz, galiplerin daima ağzından düşmeyen bu prensiplerin, infaz edileceğine kaani' olduk ve intizâr ettik; fakat, hata oldu.

Şüphesiz mücrim olmak kabahattir. Bizi mücrim tanıyabilirler; fakat, her ne olursa olsun adaletten mahrum kalmamız icap etmezdi. Bir müddet daha bekledik ve bu haksızlığın tamir edileceğini ümid ettik; fakat, bu ümit de boşa çıktı.

Vatandaşlar biliyorsunuz ki altı yedi ay mukaddem İzmir'e Yunanlılar tecavüz etti. Bütün millet hayret içinde kaldı. Bütün milletlerin hakk-ı beka ve hayatı tanındığı bir zamanda hukukumuzun tanılacağına kaani' idik, ve esafâ ki, hak kuvvetle müradif

oldu. İzmir’de yapılan mezalimi tekrara hacet görmüyorum. İnsanlıktan zerre miktarı nasibi olanlar bu fe-câyî’i nefret ve lanetle yâdederler.

Bu taarruz ve mezalime karşı hakkını ve insanlığı müdrik olduğu için livamız halkı silaha sarıldı. Buna sâir kazalar da iştirak etti, ve âlem-i medeniyette anladı ki, Türkler ölmemiştir!.. Ölmeyecektir!.. Ve Türkler Venizelos’un iddia ettiği gibi Yunanlıları çiçeklerle istikbal itmez! İşte efendiler! Bu liva halkı beş aydan beri zulme karşı harp ediyor. Ve bu suretle Avrupa’ya isticram ve niyâz sadaları değil top ve tüfek sesleri gitti.

Ma’mâfih zannediyorduk ki, hey’et-i tahkîkiyye’nin bu raporundan sonra Düvel-i Muazzama bu fecâyî’e bir nihayet verecekti. Maaalesef son aldığımız haberlere göre bu hak teslim edilmekle beraber zulmün devamında karar verilmiş!

Efendiler!.. Bir fert bir millet ölümü göze aldırılmazsa yaşayamaz. Milletler yaşamak için ölmekten çekinmezlerse esir edilemezler. Biz de memleket için icab ederse ölmeye azmettiğimizden aylardan beri silahımız, dişlerimiz ve tırnaklarımızla Yunan zulmüne karşı mukavemet ediyoruz... Binâ-en aleyh yaşayacağız demektir!..

Kaani’ olalım ki konferansın kararı müttefikan verilmiştir. Avrupa’da bize hak verecek ricalin mevcudiyetine kaani’yiz; fakat, hak Hazreti Âdem’den bu ana kadar kuvvetle ihkak edilmiştir. Biz de konferansın kararını kabul etmiyoruz ve şayet bu kararda ısrar edilirse yaşamak için sonuna kadar harp edeceğiz; çünkü, Yunan İzmir’de kalırsa Anadolu’da hiç bir ferdin yaşamasına imkân yoktur. Biz hakkımızı silahla müdâfaaya azmettiğimiz içindir ki, İzmir’in Türk kalacağına iman ediyoruz. Hiçbir ferdin bu noktada ıftırakı bulunacağına ihtimal vermiyor, bütün Müslümanlardan bu karara iştirak etmelerini bekliyoruz. Müslümanlar! Bu karara iştirak ediyor musunuz? (hay hay ediyoruz sonuna kadar!...sadaları) Tevfik Allah’dandır....

Vehbi Bey’i müteakip kürsüye Vasıf Bey işgal etti. Genç hatib ruhunu yakan imanın verdiği feyz-i heyecan ile söylüyordu. Halkın ta canından kopan bin sadâ-yı tasvib bu peymân-ı millî’ye iştirak etti. Vasıf Bey bazı parçalarını zabt edebildiğimiz nutkuna, şu sûretle devam etti.

Kardeşlarım!

Senelerden beri kalplerimizde yaşayan gururun, asırlardan beri göğüslerimizdeki imanın verdiği cür’etle bizi ezmek isteyen kuvvetleri makhur etmek için ortaya atılmıştık. Harb-i Umûmî ilan edilmişti. Hatiften bir sadâ bize diyordu ki: Türk’ün şimdye kadar kırılmayan kılıncı önünde saâdet ve hayat bulacaksınız!..

Heyhat ki; biz vahşetlerden kurtulmak için ileriye itildiğimiz halde bugün makhur ve senî bir düşmanın hançer-i zulmü kalplerimize saplanıyor.

Efendiler!.. Türk Milleti üç asırdan beri zalim kuvvetler karşısında harp ediyor.

Türk Orduları üç asırdan beri temiz ve asil kanlarını döküyor; fakat, hiçbir zaman Türk'ün şerefi alçak bir düşmanın süngüsü altında pây-mâl edilememiştir. Hiçbir zaman Türk'ün mukaddes kitabı olan Kur'an-ı Mübiyn'in ahkâmı, zalim bir milletin tahkiri altında çiğnenmemiştir. Bugün biz yalnız maddi kuvvetleri karşısında harp etmiyoruz. Belki bütün bir âlemi adüvvân ile karşı karşıya bulunuyoruz.

Evet efendiler! Bu güne kadar bu derece büyük bir zulüm karşısında kalmamıştık. Yunanlılar Türk'ün namusuyla istihzâ ediyorlar.

Biliyorsunuz ki bugünkü cıdâl yalnız bir vatan ve toprak harp u cıdâli değildir. Hayır arkadaşlar! Maziye doğru gözlerinizi çeviriniz! Daha yüz sene evvel hâkimiyetimiz altında yaşayan birçok milletler ortaya atılmışlardı. Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar çocuklarına öyle bir ders-i milliyet veriyorlar ki, bunun gayesi doğrudan doğruya Türklüğü boğmaktı, ve maatteessüf buna muvaffak da oldular, ve bugün bir hufre-i inkırâz karşısında, bize dün köleler olan milletler, tarihimizi çiğnemek cür'etini gösteriyorlar.

Görüyorsunuz Efendiler!.. Artık bu şerâit dairesinde Türk için hakk-ı hayat kalmış mıdır? İçinizde kim var ki bu zulm karşısında sakın kalsın! Topraklarımız çiğnendi. Ma'mûrelerimiz har'ab oldu. Daha iki sene evvel bu toprak üstünde yalnız ezan sadâları duyuluyordu. Bu gün bu sesler susturuldu. Bu mübarek ufuklardan ezan sedaları değil çan sesleri aks ediyor!.. Dün bu topraklardan yükselen sesler bizi tel'in ediyordu. Babalarımız: “ size bıraktığımız vediaların kıymeti bu kadar mıydı? Nasıl bi-hüsne ve bi-hareket kalıyorsunuz?..” diyorlardı; fakat, nihayet bu toprakların üstünden yükselen bir ses cevap verdi.

Evet efendiler! Anadolu harekete geldi ve düşman süngüsü göğüslerden, siperler önünde tevakkuf etti. Bugün öyle bir şey kurtuluyor ki, her millet için medâr-ı hayattır!.. Türk'ün on üç asırlık şerefi Türk'ün “ben varım” diyen sadâyi hakkı!...

Bizim için maatteessüf, hayatta nasib olan şey keder ve elemidir. Bunu itiraf ederiz. Fakat milletler için aslolan hayattır. Nasıl ki Leh Milleti, Bulgar Milleti ve nihayet topraklarımızı çiğneyen alçak Yunan Milleti ölmemişti... Eğer vicdanlarımızdan yükselen sadâlar daima düşmanı kahr u mahv etmeye matuf olursa, emin olalım ki arkadaşlar bizimde istikbalimiz zafer ve i'tilâ olacaktır.”

Vasıf Bey'in nutkunu müteakip sûreti zîrde münderic mukarreratın düvel-i fahime-i i'tilâfiye mümessillerine tebliği müttefikan kararlaştırıldı:

“Medeniyet ve fazilet beşer namına idi. Bir şeyn olan İzmir'deki mezâlim ve şitâatlerini tedkik eden heyet-i muhtelite-i tahkikiyyenin raporlarını Paris müttefikeyni meclisi âlisine tevdi' ettiği zamandan beri bütün Türk ve Müslüman âlemi Avrupa'nın öyle hunhar bir işgalin devamına imkân bırakmayacağına intizâr ediyordu. Maatteessüf Venizelos'un siyasi entrikaları karşısında bütün haklar ve hakikatler çiğnendi,

İzmir'deki Yunan işgali muvakkatına itimat gösterildi. İzmir'in işgalinde düvel-i muaz-zamanın şeref ve haysiyetlerini temsil eden sefâin-i harbiyelerinin bulunmasına rağmen, binlerce ma'sûmu vahşiyâne bir sûrette parçalamaya her türlü mukaddesât-ı insânîyeye tecavüz etmeğe cür'et eden bir barbar ordusunun zâlim hançerleri altında kadın, ihtiyar çocuk birçok bedbaht Müslüman kardeşlerimizin şeni' bir sûrette tekrar parçalanmasına tahammül etmek artık kaabil değildir. Binâ-en aleyh bugün Balıkesir'de Belediye arkasında en âmik bir heyecân-ı milli ile toplanan on bini mütecâviz Türk Müslüman namına zîrde vâzîü'l-imza miting heyeti, bervech-i zîr mukarrerâtı bütün cihân-ı medeniyete iblâğa müsâraat eyler:

1- İzmir, kaahir bir eksireyet-i nüfus, hakîkî bir mâlikiyet-i emlâk ve arâzî, gayırıkabul inkâr-ı hukûk-ı tarihiye ve milliye itibariyle, tamamen Türk'dür. Milletlerin hak ve saâdetinin temînini için vukû bulan ve milyonlarca insanın helâkını m'ucib olan Harb-i Umûmî'den sonra İzmir Yunan işgali altında bırakılacak en fecî bir misâl-i i'tisâf gösterilemez.

2- Türk, Yunan idaresi altında yaşayamaz! Türk bu hakikati Harb-i Umûmî'nin felâketlerinden bi-tâb çıkmasına rağmen altı aydan beri döktüğü kanlarla, yaptığı fedakârlıklarla kat'iyen isbât etmiştir.

3- Seksen bin İslam muhâcirinin manzara-i sefâleti, namuslarına tecavüz edilen binlerce kadının sadâyı mâtemi karşısında Avrupa âlem-i medeniyeti hâlâ lâkayt kalacaksa Türk için silahı başında her neye mâlölursa olsun ölmekten başka bir çare yoktur!

4- Müttelik'in Meclis-i Âlisi'nin Yunan işgal-i muvakkatinin devamını taht-ı karâra alması, hakka karşı gösterilen en büyük bir zulümdür. Türk milleti bunu cebr ve tahakkümün bir neticesi olarak telakkî eder. Ve kaani' olmağa mecburdur ki, Harb-i Umûmî'nin bîdayetinden beri düvel-i fâhime-i i'tilafîye'nin i'lân ettikleri bütün desâtir-i ulvîyeye rağmen, dünyada milletlerin mevcudiyetine ancak kuvvet ve silah ile te'min edilebilecektir.

5- Türk Milleti Anadolu'nun kalbi olan İzmir'ini kurtarmak için her türlü fedakârlığı ihtiyar edecek ve Yunanlıların mesâha-yi işgalinin tahdîd edilip edilmemesi, bu kararı milli üzerine te'sir îkâ' edemeyeceğinden, gayesine doğru daha âteşin bir azm ile yürüyecektir.

28 Kasım 1919 Miting Heyeti

Belediye Reisi Keçecizâde Hafız Emin Mehmet Bey, Hey'et-i Merkeziye Azası'ndan Hamdi Bey, Hey'et-i Merkeziye Azası'ndan Vasıf Bey, Eşraftan Arabacizâde Hafız Mehmet Bey, Hey'et-i Merkeziye Azası'ndan Mehmet Bey ve Eşraftan Tirelizâde Sabri Bey.

NOTLAR:

- Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi yigit21@hotmail.com

¹ Milli Mücadele Dönemi Balıkesir'iyle ilgili şu kaynaklara tezlere ve gazetelere bakılabilir: Mediha Akarslan, Türk Milli Mücadelesi'nin Balıkesir Cephesi, Ankara: T.C. Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1998; Zeki Çevik, Milli Mücadele'de Son Kurşun, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2002; Fuat Özer, Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Hey'eti ve Balıkesir Kongreleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1998; İsmail Yıldırım, Milli Mücadelede Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ-1999; Hakan Karaburçak, Milli Mücadele'de İvrindi, Balıkesir: İvrindi Belediyesi Yayınları, 2002; Edit. Bülent Özdemir-Z. Güneş Yağcı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balıkesir, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007; Abdullah Yurdakök, Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991), Balıkesir: İnce Ofset, 1992; Kamil Su, Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı, Ankara: Kurtuluş Basımevi, 1984; Hasan Basri Çantay, Kara Günler ve İbret Levhaları, Balıkesir: Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006; Atatürk Araştırma Merkezi, Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1993; Murat Ali Doğan, Milli Mücadele'de Balıkesir, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1987; İbrahim Meral, Mütareke Dönemi Balıkesir Basını ve Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1993; Şerafettin Yılmaz, Türk İstikbal Harbinde Akhisar ve Soma Cepheleri (1919-1920), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1988; Sami Korkmaz, Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir'de Sosyal Hayat, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir-2006; Engin Gülen, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Balıkesir, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir-2007; Fuat Özer, Milli Mücadele'de Balıkesir, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999; Zekeriya Özdemir, Balıkesir Bölgesi'nde Milli Mücadele Hareketleri, Ankara: Bigadiç Kaymakamlığı Mahalli İdareler Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 1997; Zekeriya Özdemir, Milli Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri, Ankara: Balıkesir Belediyesi Yayınları, 2001; Balıkesir Ticaret Odası, Milli Mücadele'de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul, 1986; Ses Gazetesi, İzmir'e Doğru Gazetesi, Karesi Gazetesi, Dokuz Eylül Gazetesi.

² Dokuz Eylül Gazetesi, "Kuvâ-yı Milliye'de Körfez", 7 Temmuz 1960, syf. 2.

³ İzmir'in işgalinden kısa bir süre önce Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, Anadolu'nun birçok yerine telgraf göndererek işgalden haberdar etmiştir. Belediye Reisi Keçeci Hafız Mehmet Emin Efendi'ye gelen telgraf şöyleydi: "Belediye Riyasetine, Türk İzmir 15 Mayıs sabahından itibaren Düvel-i İtlâfiye müsaadesiyle Yunanlılar tarafından işgal olunacaktır. Bu işgal ve ilhakı reddediniz. Mitingler tertip ederek keyfiyeti Düvel-i Muazzama nezdinde protesto ediniz. Silahla müdafaanın esaslarını hazırlayarak vatan ordusuna ilhak ediniz. Reddi İlhak." Maarif müdürü Sabri Bey, telgrafi yüksek sesle okuyunca orada bulunan herkes ağlamaya başlar. Bunun üzerine Sabri Bey: "Allah büyüktür. Çocuk gibi ağlamayın. Neler halkeder!" diyerek halkı teskin etmeye çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Aydın Ayhan, "İzmir'in İşgali Sırasında Balıkesir", Milli Mücadele'de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul: Balıkesir Ticaret Odası Yayınları, 1986, s.34-35.

⁴ Zekeriya Özdemir, Milli Mücadele Yıllarında Balıkesir Cepheleri, Ankara: Balıkesir Belediyesi Yayınları, 2001, s. 98; Zekeriya Özdemir, Balıkesir Bölgesi'nde Milli Mücadele Hareketleri, Ankara: Bigadiç Kaymakamlığı Mahalli İdareler Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 1997, s. 19; A. Ayhan, a.g.m., s. 37.

⁵ Vehbi Bey'in başkanlığında Zarbali Hulusi Bey, Keçeci Mehmet Emin Bey, Maarif Müdürü Sabri Bey, Abdülgafur Efendi, Rum Papazı Yani Konstantin, Ermeni Papazı Deragont, Osmanlı Bankası Müdürü Papadaki ve Avukat Peron Efendiler protesto çekecek heyete seçildiler. Protestonun hazırlanabilmesi için yapılan toplantıya gayrimüslimler, bunun bir Türklük Yunanlılık meselesi olduğunu ileri sürerek katılmadılar. Ayrıca metni de imza etmeyeceklerini belirttiler. Hazırlanan protesto telgrafi İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalya siyasi temsilcilerine gönderildi.

⁶ İstanbul Heyeti şu kişilerden oluşuyordu: Müftü Abdullah Efendi, Keçecizade Hafız Mehmet Emin, Zarbalı Husi, Muhittin Bey, Müdde-i Umumi Mehmet Celalettin Bey, Kadızade Mustafa Bey, Abdülaziz Mecdi Efendi oğlu Ahmet Nur Bey'di. Edremit Havalisine giden heyet ise şu kişiler yer alıyordu: Meb'us Mehmet Vehbi Bey, Abdülgafur Efendi, Abdüsselamzade Cemil Bey, Eski Bigadiç Nahiye Müdürü Mümtaz Bey.

⁷ Ayvalık'ın işgal edileceğini Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey, 26 Mayıs 1919'da İstanbul'a bildirmişti. Bunun üzerine Mustafa Sabri Efendi başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, kabinede bulunan eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşlarının da gayretiyle, ertesi gün Dâhiliye Nezareti kanalıyla Balıkesir Mutasarrıflığı'na şu talimatı verdi: "İşgale karşı konulması, gerektiğinde geri çekilmek de dâhil olmak üzere, askerin esir düşmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını" emretmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Metin Ayışığı, Mareşal Ahmet İzzet Paşanın Askeri ve Siyasal Hayatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 200-201; Metin Ayışığı, "Milli Mücadele'de Balıkesir", Bitez Kent Balıkesir, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.113-137.

⁸ Edremit Körfezi'ndeki İşgaller ve buna mukabil direniş hareketleri içinde bizzat yer alan Ruhi Naci Sağdıç'ın hatıralarına bakılabilir. Dokuz Eylül Gazetesi, "Kuvâ-yi Milliye'de Körfez", 6 Mayıs 1960, syf. 2.

⁹ Yunanlılar İzmir'in işgalinden sonra 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17 Mayıs'ta Çeşme'yi, 20 Mayıs'ta Torbalı'yı, 22 Mayıs'ta Menemen'i, 25 Mayıs'ta Manisa-Bayındır ve Selçuk'u, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 28 Mayıs'ta Tire'yi, 29 Mayıs'ta Ayvalık ve Turgutlu'yu, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5 Haziran'da Akhisar'ı ve 12 Haziran'da Bergama'yı işgal ettiler.

¹⁰ İzmir'in işgali sonrası yapılan protesto mitingleriyle ilgili tablo aşağıda belirtilen kaynaklar kullanılarak hazırlanmıştır. Kemal Arı, Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri, Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1975, s. 5-78; Mehmet Şahingöz, "Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler", Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XV, s.726-741; Ömer Akdağ, "İstiklal Savaşı'nın İlk Safhasında Mitingler(Kasım1918-Haziran 1919)", Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XV, s.745-753.

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, c.I, s. 26-28; Mehmet Şahingöz, "Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler", Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XV, s.727.

¹² Bu kongrede: Yunan askeri kuvvetleriyle Kuvâ-yi Milliye birlikleri arasındaki sınır tespit eden Milne Hattı kabul edilmediği ve cephelerde geniş çapta hareket geçilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca 28 Kasım 1919'da durumu protesto etmek için miting yapılması da kararlaştırılmıştır.

¹³ Türk ve Yunan kuvvetleri arasında bir sınır çizilmesi Paris Barış Konferansı'nda kararlaştırılmıştı. Hat, İngiliz General Milne tarafından çizildiği için bu isim verilmiştir. Milli Mücadele başlarında, Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında belirlenen hat Anadolu'nun batısında Türkler ile Yunanlılar arasında çatışmaları önlemek için bir sınır belirledi ve 3 Kasım 1919'da Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Bu hat, Ayvalık'ın kuzeyindeki Aymaz Dağı'ndan güneye doğru Tatarköy, Keşelli, Sart, Bademlik, Umurlu ve Selçuk'tan geçiyordu. Bu sınır büyük tepki gördü ve çeşitli yerlerde gösteri ve mitinglerle protesto edildi. Öte yandan Yunanlılar da Milne Hattı'nı aşmak amacıyla 18 Ocak 1920'de Soma ve Salihli cephelerinden saldırıya geçtiler, ama geri çekilmek zorunda kaldılar. 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan saldırısı, Milne Hattı'ndan başladı ve bu yapay sınır bu saldırıyla birlikte ortadan kalktı.

¹⁴ Kanun-ı Esasi'nin 20. maddesi şöyledir: "Kanun-u mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir."

¹⁵ İzmir'e Doğru Gazetesi, 27 Kasım 1919, syf. 1.

¹⁶ Karesi Gazetesi, 30 Haziran 1920 tarihinde Balıkesir Yunanlılar tarafından işgal edildikten sonra sıkı bir kontrol altına alınmıştır. Gazete ancak Yunan makamlarının onayı alındıktan sonra basımına izin verilmiştir. Hatta gazetenin bazı sayfalarının sol üst köşesinde Yunan makamlarının onayından geçtiğine dair mühür izlerini bulmak mümkündür. İzmir'e Doğru Gazetesi ise Yunan işgalinden üç gün önce yani 27 Haziran 1920 tarihinde yayın hayatına son vermiştir.

¹⁷ İzmir'e Doğru Gazetesi, 30 Kasım 1919, syf. 1.

¹⁸ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830–1914), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003; Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, 1920'de Balıkesir, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1997; 1871–1893–1899–1908 tarihli Hüdavendigar Salnameleri'nden derlenmiştir.

¹⁹ İzmir'e Doğru Gazetesi, 30 Kasım 1919, syf. 1.

²⁰ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830–1914), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 159–200.

²¹ 1920'li yıllarda Balıkesir'de görev yapan Yüzbaşı İshak Hakkı Bey'in kaleme aldığı "1920'de Balıkesir" adlı çalışmasında şehrin nüfusunun 22.049 olarak göstermektedir. Bunun 10.661'i Kadın, 11.388'i ise erkektir. Bu rakamlara yabancılar dâhil değildir. Onlarla birlikte 30.000'i geçtiğini ifade etmektedir. Bu dönemde Balıkesir'in yüzölçümü 5.250 km2 olduğuna göre km2'ye de 23.95 kişi düşmektedir. Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, aynı eserinde 1905 yılında Balıkesir'in merkez kazasının nüfusunun 25.740 kişi olduğunu belirtir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yüzbaşı İshak Hakkı Bey, 1920'de Balıkesir, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1997, s.15.

²² Hâkimiyet-ı Milliye Gazetesi, 8 Şubat 1923. syf. 1.

²³ Mücteba İlgürel, Milli Mücadele'de Balıkesir, Milli Mücadele'de Balıkesir Paneli Tebliğleri, İstanbul: Balıkesir Ticaret Odası Yayınları, 1986, s.183.

²⁴ Mediha Akarslan, Türk Milli Mücadelesi'nin Balıkesir Cephesi, Ankara: T.C. Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları, 1998, s. 98.

²⁵ 1919 yılının Ekim ayında Batı Anadolu'da incelemede bulunan Amerika'nın İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un önderliğindeki heyet raporunda şu bilgilere yer vermiştir: İzmir ve çevresinde Hristiyan halka işkence yapıldığına dair Paris Konferansı'na yanlış bilgi verilmiştir. Bu bilgiyi veren devletler ve kişiler sorumludur. İşgalden sonra Batı Anadolu'da yapılan katliamlardan Yunanlar sorumludur. Yunan askerleri geri çekilmeli ve yerlerine İtilaf Devletleri'nin kuvvetleri gönderilmelidir. İzmir ve çevresinde Türk halkının nüfusu fazladır. Bu nedenle burasının Yunanlar'a verilmesi söz konusu olamaz. Bu raporla, Türkler'in katliam yaptığı haberleri tarafsız bir devlet tarafından yalanlanmıştır. Rumlar'ın Batı Anadolu'da çoğunlukta olduğu iddiasının yalan olduğu ispatlandığı gibi işgalin haksız olduğu dünya kamuoyuna bildirilmiştir. Batı Anadolu'daki Türkler'in Yunanistan'a katılmayı kabul etmeyeceği de belirtilmiştir. Türkler'in yaptığı mücadeleye hak veren ilk uluslar arası belge olması bakımından rapor oldukça önemlidir.

²⁶ İzmir'e Doğru Gazetesi, 1 Şubat 1920, syf. 2–3.

“Hacim Muhittin Çarıklı” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN****Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ¹****Yunanistan’ın Batı Anadolu’yu İşgali ve
Oluşan Tahribatı İncelemek Amacıyla
Bölgeye Gelen Yabancı Heyetler****Özet:**

I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7. maddesi uyarınca İtilaf Devletleri kendi güvenliklerinin tehdit altında olduğu bölgeleri işgal etme hakkına sahip oldular. Batı Anadolu’da Türk topraklarını işgal etme hakkı ise İtilaf Devletleri adına Yunanistan’a verildi. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile bu süreç başladı. İşgallerin başladığı ilk günden itibaren Yunanlılar Batı Anadolu’yu Yunanistan ile birleştirmek ve Megali İdea’yı gerçekleştirmek amacı ile bölgeye geldiklerini gösterdiler. 26 Mayıs’ta Manisa, 29 Mayıs’ta ise Aydın’ı işgal ettiler. Bu işgaller sırasında Yunan birlikleri Türklere saldırdılar ve mallarını yağmalayarak büyük bir mezalim gerçekleştirdiler. Yunan işgali ve mezalimi konusundaki şikayetlerin artması ve bu konun tahkik edilmesi için Osmanlı yetkilileri ABD Başkanı Wilson’a başvurdu. Bunun üzerine Paris Barış Konferansı’nda Yunan mezalimi ve ilgili şikayetleri dinlemek üzere bir heyet kurulmasına karar verildi. Heyet, 15 Mayıs- 20 Temmuz 1919 Batı Anadolu’da yaşanan olaylar hakkında incelemelerde bulunacak ve hazırlayacağı raporu Yüksek Konsey’e sunacaktı. Tahkik Heyeti çalışmalarını ve 15 Ekim 1919 tarihinde tamamladı ve Konsey’e iki rapor sundu. Hazırlanan rapora göre Yunanlıların özellikle de Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanının suçlu bulunduğu, Yunan birliklerinin Anadolu’da bulunmasının özellikle de Müttefik temsilcilerinin izni olmadan işgal sahasını genişletmelerinin bazı kaygılara neden olduğu, Yunan işgal bölgesinde nüfus çoğunluğuna sahip olan Türklere zulüm yapıldığı ve korkutularak iç taraflara göç ettirildiği belirtildi. Paris’te bulunan Yüksek Konsey tarafından incelenen rapor, Konsey’i oluşturan işgalci devletlerin emperyalist çıkarlarına ters düştüğünden gerekli önlemler alınmadı. Buna karşın Tahkik Heyeti tarafından hazırlanan rapor, Türklere karşı Yunanlılar tarafından yapılan mezalimin belgesi olarak tarihte yerine aldı.

Anahtar Kelimeler: *Aydın, İzmir, Beynelmilel Tahkik Heyeti, Venizelos, Bristol.*

XIX. yüzyılda özellikle Avrupalı devletler arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, güç dengesinin sürekli olarak değişmesi, uluslararası güvenliğin ve örgütlenmenin eksikliği insanlığı büyük bir savaşa sürüklemiştir. Avrupa’da başlayan ve dört yıl süren yıpranma-yıpratma savaşına katılan ülkeler başlangıçtaki savaşa katılma nedenlerini unutmuşlardır. Bu nedenle I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda insanın ölmüş, maddi zarar tahmin edilenin üzerinde gerçekleşmiştir.²

Osmanlı Devleti de hiçbir hazırlığı olmadan bu savaşa girmiş ve bütün olanaklarını kullanarak savaşmış, uygulanan yanlış politikalar ve ekonomik problemler nedeni ile yenilmekten kurtulamamıştır. Türk orduları bu savaştan yenik çıkmalarına rağmen 30 Ekim 1918'de savaşı bitiren Mondros Mütarekesi'ni Anadolu'ya tek bir düşman askerinin girmesine izin vermeden İtilaf Devletleri ile imzalamışlardır.³ Bu Mütareke bir ateşkesten yani silah bırakışmasından ziyade Anadolu'nun paylaşılması belgesidir. Mütarekenin hemen ardından Yunanistan "*Büyük İdeal*"larını gerçekleştirmeye daha yakın olduğunu hissetmiş ve İstanbul, Ege, Rumeli ve Doğu Karadeniz'de yaşayan yerli Rumları taşkınlık yapmaya teşvik etmiştir. Yunanlı bir yazar Yunanistan'ın büyük düşü için "*Yunan Krallığı Yunanistan değildir; sadece Yunanistan'ın en küçük ve fakir parçasıdır. Yunanlı sadece Krallık ülkesinin sakinleri olmayıp İyonya ve Selanik yahut Serez veya Edirne ve İstanbul yahut Trabzon ve Girit veya Samos ve Yunan tarihine ve ırkına bağlanan bütün bölgelerde oturanlardır. Hellenizmin iki büyük merkezi vardır. Atina Kraliyet merkezidir. İstanbul ise büyük payitaht, bütün Yunanlıların ümit ve rüyalarının şehridir.*" diyerek Yunanlıların hiçbir zaman bu ülkülerinden vazgeçmeyeceklerini bir defa daha dile getirmiştir. Mütarekenin hemen ardından bu amaç doğrultusunda hareket eden Yunanlılar özellikle İzmir ve çevresinde propaganda faaliyetlerini geliştirmişler, Rum göçmenleri bölgeye yerleştirmeye, adalardan silah ve malzeme taşımaya başlamışlardır.⁴

I. Dünya Savaşı sonrası hazırlanacak olan barış şartlarını görüşmek ve belirlemek amacı ile Müttefikler, Ocak 1919 Paris'te çalışmalara başlamışlardır. Görüşmeler iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda Avrupa uyumunu tekrardan sağlamak ve yeni kurulan devletlerin sınırlarını belirlemek; ikincisi ise; Osmanlı Devleti'nin geleceğini belirleyerek "*Şark Meselesi*"ni çözüme ulaştırmak, kısacası Türk topraklarının nasıl paylaşılacağına karar vermektir.⁵ Konferansa, İzmir ve art bölgesinin hangi devletin kontrolü altında olacağı konusunda çıkan anlaşmazlıklar, özellikle bu konuda Yunanistan ile İtalya arasında yaşanan gerginlikler damgasını vurmuştur.⁶ İngiltere'nin desteğine sahip olan Yunanistan, İtalya ile arasında İzmir'in işgali konusunda çıkan anlaşmazlıktan galip çıkmış ve Yüksek Konsey 14 Mayıs'ta İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesine karar vermiştir.⁷ Müttefiklerin desteği ve Venizelos'un büyük gayretleri sonucu 15 Mayıs 1919'da Yunan birlikleri İzmir'e çıkmıştır. Yunan askerlerinin İzmir'i işgali ile Türk yurdu yağmalanmaya başlanmıştır. Aynı gün İzmir'de hem yerli Rumlar hem de Yunan askerleri tarafından yüzlerce Türk sebepsiz yere öldürülmüş, evler yakılmış ve yağmalanmıştır. Buna karşın Yunanlı yetkililer ve komutanlar hala İzmir'de sıkışıp kaldıklarını, buradan kaçan Türk halkının ve askerlerinin Hristiyan halktan intikam almak isteyeceklerini bahane ederek Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu ilerleyiş üç yönden olmuş Urla, Çeşme, Torbalı, Menemen, Manisa, Bayındır, Selçuk, Aydın, Tire, Turgutlu, Ayvalık, Nazilli, Akhisar ve Bergama işgal edilmiştir.⁸ Böylece

Venizelos, İtalyanlara göre üstünlük sağlayarak hem toprak yönünden verimli hem de ticari anlamda gelişmiş bir bölgeyi Yunan kontrolü altına almayı başarmıştır; fakat, Yunan işgal bölgesinin genişlemesi Türk halkının üzerindeki baskıyı, gördüğü vahşet ve zulmü de arttırmıştır. Bölgede toplu katliamlar yapılmış, kadınlara ve çocuklara tecavüz edilmiş, hayvanlar telef edilip tarladaki ürün yakılmış, insanlar bir neden yokken öldürülmüştür. Halbuki Müttefikler Yunanlıları bölgeye asayiş ve güveni temin etmek üzere göndermişler; fakat, tam tersi bir durum gerçekleşmiştir.⁹

Yunan işgali ile beraber Türklere yapılan mezalim de günden güne artmıştır. İzmir’de bulunan Müttefik Devletlerin temsilcileri kendi hükümetlerine ve İstanbul’da ki yüksek komiserlere bölgede yaşananları gönderdikleri raporlarda şöyle aktarmaktadırlar: *“Yunanlılar İzmir’deki İtilaf Devletleri komutanlarının emirlerini yerine getirmemektedirler. Oysa Yunan kuvvetleri teknik bakımından bunların komutası altındadır. Yunan subayları kendi komutalarının bile emirlerinden habersiz hareket etmekte tamamen bağımsız davranmaktadır. Bunun sonucu olarak savaş alanlarında genellikle ordular üzerinde denetim uygulanamamakta ve savaş cephesi boyunca ve yan kanatlarda çarpışan başıbozuk güçlerde kontrol edilememektedir. Bunlar Türk halkına her yerde yeni kıyımlar uygulamakta, haydutluk, eşkıyalık ve yapabildikleri ölçüde yağmalara koyulmaktadır”*.¹⁰ İstanbul’daki Amerikan Komisyonu’nun 18 Mayıs 1919 tarihli raporunda Yunanlıların zulmünden bahsedilmekte ve Yunan ordusuna gözlemci olarak Müttefik Devletleri’ne mensup subayların gönderilmesi istenmektedir.¹¹ Aynı yıl İzmir’de bulunan İngiliz temsilcisi James Morgan, 12 Ağustos’ta Calthorpe gönderdiği yazıda Aydın Vilayeti’nde gerçekleşen Yunan mezalimini,¹² Yunan donanmasıyla Türk köylerinin topçu ateşine tutulduğunu ve Yunan askerleri tarafından yapılan soygunları doğrulamış *“Nazilli’de Yunan işgali sırasında olan bitenlere ilişkin olarak Türklerin anlattıkları doğrudur”* demişti.¹³ Buna karşılık İngiliz kaynaklarından bazılarında peşin hükümlere rastlanıldığı gözlemlenmektedir ki bu durumda Yunanlıların, İngilizler adına Anadolu’da bulundukları derhal akla getirilmelidir. İngiliz makamlarının İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilirken orada bulunan İngiliz denizcilerine hiçbir şekilde olaylara karışmaması konusunda uyarılmaları, onların Yunan vahşetine ortak olmaları anlamını taşımaktadır.¹⁴ İşgal sırasında limanda Amerikan gemileri de bulunmaktadır ve gemilerin bulunması nedeni Amerikan basını tarafından şehirde yaşayan Amerikalıların güvenliğinin sağlanmak olarak belirtilmiştir.¹⁵ Halbuki bu gemilerde bulunan denizcilerde yaşanan vahşete tanıklık etmişlerdir.¹⁶

Yunan işgal süreci hem yurt içinde hem de yurtdışında büyük yankılar uyandırmış, özellikle de Avrupa kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. İngiliz Hükümeti genişleyen Yunan işgaline karşı haklı sebepler bulmaya ve Türklere karşı yapılan mezalimi gizlemeye çalışmış olsa da kamuoyundan gelen baskılar bu konuda bazı önlemler alınmasını gerektirmiştir. Bu önlemlerin başında Müttefik kuvvetlerin subaylarını yada bölgede bulunan temsilcilerini Yunan mezalimi ile ilgili incelemek yapmak üzere

görevlendirmektedir . İngiliz temsilci Hadkinson Haziran 1919 tarihinde Yunanlıların bölgede özellikle Aydın'da gerçekleştirmiş oldukları kıyımdan tedirginlik duyduğunu üstlerine bildirmiştir . İşgalin hemen ardından ise Aydın Vilayeti'nde incelemelerde bulunmak üzere 17 Mayıs 1919'da General Franchet d'Esperey tarafından İtilaf Devletleri Komutanı olan Binbaşı Labon da bölgeye gönderilmiştir. Labon, *“İzmir facialarının vaki olacağını Fransa bilseydi, Yunan işgaline katiiyen razı olmazdı”* demiş, hatta Kuva-yi Milliye'yi destekleyici ifadeler de kullanmıştır.¹⁹ Fransa'nın bölgedeki Yunan mezalimi ile ilgili incelemeleri devam etmiş, 30 Haziran 1919 tarihinde iki Fransız subayı Bergama bölgesinde yaşayan halk arasında araştırma yapmak için Soma'ya gelmiş ve buradan Kınık'a hareket etmişlerdir. Görülen o dur ki bölgede yaşayan Türkler Yunan baskısı ve zulüm altındadır .

Batı Anadolu'da Yunan mezalimini araştırmak için bölgede bulunan yabancı temsilcilerden bir diğeri de İngiliz ihtiyat subayı Hoder'dır. 21 Haziran 1919'da Hoder, Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman Bey, eşraftan İzzet Bey, İstinaf Mahkemesi Başkanı Hakkı Bey ile Nazilli'de incelemeler yapmak üzere Yunan işgal bölgesine gelmiştir. Bu esnada İtalyan Jandarma Komutanı da Carvissini de bölgededir. Heyet, Yunan işgal bölgesinde gerekli incelemelerde bulunmuş, mezalime tanıklık edenleri dinlemiştir. Yunan askerleri tarafından parçalanan cesetler ve ölü yığınları ile karşılaşan Heyet, gördüklerinden çok etkilenmiştir.²¹ Yapılan inceleme sonucunda Nazilli'ye kadar Yunan işgali altındaki bölgelerde asayişin bozulduğu, emniyetin sağlanamadığı, halkın can ve mal güvenliğinin kalmadığı sonucuna varılmıştır. Yunan işgaline uğramamış bölgede ise durumun tam tersi olduğu da tespit edilmiştir.²² Hoder ile birlikte heyette yer alan Hakkı Bey, İzzet Bey ve Şevket Bey daha sonra Yunanlılar tarafından tutuklanmışlar ve akıbetlerinden bir daha haber alınamamıştır. Yunanlılar bu tutuklama ile Nazilli ve çevresinde Yunan mezalimi ile ilgili inceleme yapan görgü tanıklarını ortadan kaldırmak istemiştir. Bu kişilerin Yunan askerleri tarafından götürüldüğü ve kendilerinden haber alınamadığı konusunda da Hoder bilgilendirilmiştir. Bununla birlikte bölgede ki Yunan mezalimine, dört Fransız jandarma subayı, Fahri Fransız Konsolosu ki bu yerli bir Rum olan Vasilaki'dir, Katolik okulunun rahibeleri Hoder'la birlikte tanıklık etmişlerdir. Ayrıca Hoder, bölgede yaşananlar konusunda İstanbul'da bulunan İngiliz yetkilileri de sürekli olarak bilgilendirmiştir. İngiliz Askeri Deniz Ataşesi'ne göndermiş olduğu telgrafta da Aydın ve Nazilli bölgesinde Yunan mezalimi konusunda tüm gerçekleri gözler önüne sermektedir. Hoder, bu telgrafında, *“Aydın'daki durum çok kritik. 10.000 Müslüman ve Hristiyan evsiz. .Müslümanlar çok sabırlılar ve İngilizlerin haklarına saygı gösteriyorlar. Size yalvarıyorum acilen adım atınız ve İzmir'deki gerçekler konusunda bilgilendiriniz.”* demiştir.²³

Bölgede Yunan mezalimini ve meydana gelen maddi tahribatı incelemek üzere Amerikan temsilcilerinin de bulunduğu bilinmektedir. İzmir'de 1919 yılında bulunan Amerikan Konsolosu Horton'un Aydın'da gerçekleşen olaylar ile ilgili hazırlamış

olduğu rapor ilgi çekicidir. Başlangıçta Yunanlıların yanında yer alan ve Türklerin bölgede vahşet uyguladıkları konusunda ısrar eden Horton sıkı bir Yunan dostudur; fakat, zaman içinde özellikle de Haziran 1919 sonra Amerikan ve İngiliz gözlemcilerden gelen raporlar Horton'un bu konudaki suçlamalarından bir süre için vazgeçmesine neden olmuştur. Temmuz 1919'da Horton, Paris'te bulunan Konsey'e gönderdiği bir yazıda yine Aydın'da meydana gelen olaylardan Türkleri sorumlu tutmuş ve Türklerin Yunanlıların boşalttıkları yerlere yerleştirilmemesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴ Yunan askerleri ve yerli Rumlar tarafından Türklerle yapılan mezalim yukarıda bahsedilen İngiliz diplomatların ve subaylarının raporlarında açıkça görülmüş ve Müttefik Devletlerin dikkatini çekmiş özellikle de kamuoyunda tepkilerin daha da artmasına neden olmuştur. İngiliz Parlamentosunda şiddetli tartışmalar yaşanmış ve Avam kamarasındaki milletvekilleri hükümetin bu durumdan haberdar olup olmadığı konusunda bilgi edinmek istemişlerdir. İngiliz Parlamentosunda Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişi hakkında tartışmalar yapılması Venizelos'u tedirgin etmiş ve derhal gerekli tedbirlerin alınması için girişimlerde bulunmuştur.²⁵

İlk olarak Yunan işgal kumandanı Albay Zafirio 15 Mayıs ve 18 Mayıs tarihinde olmak üzere iki beyanname yayınlamıştır. Yayımlanan beyannamede Türklerle karşı silah kullanıldığını; fakat, bunları iffetli Rumların yapmadığını, bu konuda gerekli önlemlerin alınacağını ve sorumluların cezalandırılacağını bildirmiştir. *“Aydın Vilayeti Ahalisine Beyanname”* adı altında yayınlanan bildiride *“Her taraftan alınan malumata göre dahil ve hariç vilayette Rum ahali tarafından Türklerle karşı silah kullanılmakta ve menkul malları yağma edilmektedir. Bu hadiseler namuslu ve iffet sahibi Rum ahalisi tarafından yapılmadığını bir takım ahlaksız ve düşüncesiz kimseler tarafından vukua getirildiği muhakkak addolunuyorsa da her fedakarlığı bilcümle inzibati teşebbüsleri göze alarak asayişin iade olunmasına azmettiğim bir dakikada bu gibi hadise ve vukuatın tekrarlanması asla taviz olunamayacağından tekerrürünü kati surette men ederim.”*²⁶ Gerekli tedbirlerin alınacağı ve asayişin sağlanacağı konusunda verilen sözler yerine getirilmemiş, işgalin genişlemesi ile birlikte asayişsizlik ve Yunanlıların yapmış oldukları mezalim devam etmiştir. Paris'te bulunan Müttefikler, Venizelos'tan acilen gerekli tedbirlerin alınmasını bir defa daha istemişlerdir. Bunun üzerine Venizelos, Başbakan Yardımcısı Repulis ve Albay Mazarakis'ten oluşan heyeti yerinde incelemeler yapmak üzere bölgeye göndermiştir.²⁷ İncelemeler 28 Mayıs'a kadar devam etmiştir. Albay Mazarakis ilk kurşunun Türkler tarafından atıldığını bunun üzerine Yunan halkın ve askerinin galeyana geldiğini ve Türklerin bu esnada şiddete maruz kaldığını hazırladığı raporda belirtmiştir. Albay Mazarakis'e göre Albay Zafirio suçludur ve derhal görevden uzaklaştırılmalıdır. Sonuçta olayların çıkmasından sorumlu görülen 74 kişi tutuklanmış ve mahkumlar çeşitli cezalara çarptırılmıştır.²⁸ Yunan Hükümeti'nin Batı Anadolu'ya soruşturma yapmak üzere heyetler göndermesi ne Paris'te bulunan Müttefiklerine de Müttefik Devletlerin kamuoylarını tatmin etmiştir.

Ayrıca bu dönemde Türklerin kendi haklarını barış görüşmelerinde savunmaları amacı ile Osmanlı Hükümeti 30 Mayıs 1919'da Paris'e davet edilmiştir.²⁹ 30 Mayıs'ta konferansa davet edilen Damat Ferit Paşa başkanlığındaki heyet, 15 Haziran'da Paris'e ulaşmıştır. Paris'e gelmiş olan heyet, 17, 19, 23 Haziran'da olmak üzere Konferansa katılan devletlere üç muhtıra vermiştir. Bunlardan ilki Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve barışın derhal yapılması; ikincisi, Yunan askerlerinin işgal ettiği topraklardan Paris Konferansı'nda belirlenen sınıra kadar çekilmesi; üçüncü muhtıra da, yine Osmanlı Devleti'nin sınırları ile ilgilidir.³⁰ Damat Ferit Paşa'nın Paris'te bulunduğu süre zarfında yerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi vekalet etmiş ve hükümet yaptığı ilk toplantıda işgallere karşı siyasi girişimlerde bulunma kararı almıştır. 15 Temmuz 1919'da Mustafa Sabri Başkanlığındaki Osmanlı Hükümeti, Yüksek Konsey'e Yunanlıların Anadolu'yu terk etmeleri ve Yunan mezalimi konusunda soruşturma yapmak için bir komisyon kurulmasını isteyen telgraflar göndermiştir.³¹ Mustafa Sabri'nin bölgede inceleme yapmak üzere kurulmasını istediği tahkik komisyonu fikri İtalyanlar tarafında da desteklenmiştir.³² Hükümet tarafından alınan kararların özünde Yunanlıların işgalini önlemek, işgaller ile birlikte gerçekleşen Yunan zulmünü belirlemek ve bütün bunlardan Müttefik Devletleri haberdar ederek bu mezalimin durdurulmasını sağlamaktır. Buna karşılık Paris Barış Konferansı'nda Yüksek Konsey, 18 Temmuz 1919'da yaptığı toplantıda üç önemli karar almıştır. Bunlardan ilki; İtalya ve Yunanistan arasında 16 Temmuz tarihinde kararlaştırılan İtalyan ve Yunan işgal bölgeleri arasındaki sınırın onaylanması; ikincisi, Yunan kuvvetleri arasında başkumandanca bir sınır saptanması; üçüncüsü ise, Batı Anadolu'daki olayları değerlendirmek üzere uluslararası bir tahkikat komisyonunun kurulmasıdır.³³ Paris'te Yüksek Konsey'in bu kararları almasındaki en önemli neden; Yunan işgali sonrası Batı Anadolu'da durumun denetimden çıkması ve Batı Anadolu'da Müttefiklerce kontrol sağlanamamasıdır; çünkü, hem Yunan askerleri Venizelos'un ihtirasları doğrultusunda hareket etmekte hem de Osmanlı Hükümeti'nin kontrolü dışında yerel direniş birlikleri oluşmaktadır. Sonuçta Konsey tarafından alınan kararlar ile bölgede denetimin sağlanacağı, Ege'de başlayan sivil direnişin kontrol altına alınacağı, en önemlisi de bölgeye General Milne'nin³⁴ gönderilmesi ile İtalyan-Yunan anlaşmazlığının çözüleceği düşünülmüştür.³⁵

Barış Konferansı Yüksek Konseyi 5 Ağustos 1919 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne Beynelmillel Tahkik Heyeti'nin görevlendirilmesi konusunun karara bağlandığını resmen bildirmiştir.³⁶ Heyet, 15 Mayıs- 20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Yunan işgal bölgesindeki olayları incelemek üzere görevlendirilmiştir.³⁷ Bununla birlikte Heyetin görevleri arasında işgal öncesi Hristiyan halkın durumunu, Yunanlılara silah ve cephane dağıtılıp dağıtılmadığını, sivil bir direnişin olup olmadığını, bu direnişe destek vermek amacı ile hapisanelerin boşaltılıp boşaltılmadığını, 15 Mayıs sonrası geçici olarak tutuklanan kişilerin sayısı ve bu kişilere yapılan muameleyi soruşturmak

da vardır.³⁸ Beynelmilel Tahkiki Heyeti'nde Amerika adına Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol başkan olarak, İngiltere adına General Robert Hugh Hare, Fransa adına General Georges Hippolyte Bunoust, İtalya adına General Alfredo Dall'Olio görev yapmıştır.³⁹ Venizelos, oluşturulan tahkik heyetine bir Yunan üyenin de katılmasını istemiş; fakat, Türklerin Yunan üye karşısında rahat ifade veremeyeceği düşünülerek bu istek kabul edilmemiştir. Buna karşın daha sonra oy hakkı olmamak şartı ile komisyonun çalışmalarını takip etmek amacı ile bir Yunan subayın ve aynı şartlarla bir Türk subayının da heyete katılması kararlaştırılmıştır. Böylece Tahkik Heyeti'ne Yunanistan adına Albay Mazarakis, Türkler adına da Yarbay Kadri katılmıştır.⁴¹ Heyette ayrıca tercümanlık ve katiplik görevlerinde bulunmak üzere 5 kişi de bulunmaktadır.⁴² Ege Bölgesi'nde Yunan mezalimini araştırmak üzere teşkil eden heyette Amerikalı bir generalin bulunması Amerikan mandacıları tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu durum Sivas Kongresi öncesi Nazilli Heyeti tarafından Köşk'te bulunan Kuva-yi Milliye Kumandanlığı'na gönderilen telgrafta bölgede Amerikan mandası taraftarlarının faaliyette bulunduklarını göstermektedir. Bu telgrafta Amerika'nın Türklerin bağımsızlığını savunacaklarını ve bu nedenle heyette bulunan Amerikalılara samimi davranılması gerektiği belirtilmektedir.⁴³

Beynelmilel Tahkik Heyeti 12 Ağustos'ta İstanbul'da ilk toplantısını İtalyan Büyükelçiliği'nde yapmıştır. 18 Ağustos tarihinde ise şahitlerin çokluğu nedeni ile heyetin bir hafta daha İstanbul'da kalacağı bütün vilayetlere duyurulmuştur. Heyet, İstanbul'da yaptığı incelemeler esnasında bu şehirde bulunan İzmirli'leri de dinlemiştir. Tahkik Heyeti ilk olarak 14. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'yı dinlemiş, Dahiliye, Hariciye ve Harbiye Nezaretlerinden ve İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti üyeleri tarafından toplanan ve kendilerine sunulan belgeleri de değerlendirmiştir.⁴⁴ Tahkik Heyeti'ne bağlı olan şubeler İzmir'de çalışmalar başlamak için hazırlıklara başlamışlar, 20 Ağustos'ta heyetin İtalyan şubesi, 21 Ağustos'ta Amerikan şubesi İstanbul'dan hareket etmiştir.⁴⁵ İtalyan General Dall'Olio ile Fransız General Bunoust 21 Ağustos'ta, Amiral Bristol ile General Hare ise 22 Ağustos'ta İzmir'e gelmişlerdir. Heyet üyeleri ilk olarak Vali İzzet Bey'i ziyaret etmiş daha sonra da şahitlerin dinlenmesi için hazırlanan Sultani Mektebi'ne geçmişlerdir. 24 Ağustos'ta Vali İzzet Bey'in ifadesinin alınması yaklaşık iki buçuk saat sürmüş, Vali Bey meydana gelen bütün olayları en ince ayrıntıları ile heyet üyelerine anlatmıştır.⁴⁶ Vali Bey yaptığı görüşme ile ilgili bilgileri Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu telgrafta belirtmiş ve tahkik heyeti üyeleri üzerinde etkili olduğunu bildirmiştir.⁴⁷ Heyet 26 Ağustos'ta Rum Metropolit Hrisostomos'u dinlemek için davet etmiştir. Kendisine Yunan askerleri karaya çıktıklarında onları neden kutsadığı ve üç gün boyunca yaptıkları hakkında sorular sorulmuştur. Hrisostomos'un verdiği cevaplardan heyet tatmin olmamış ve salondan metropolitin sıkıntı içinde çıkması Yunanlıları endişelendirmiştir. Heyet daha sonra Yunan Fevkalade Komiseri Stergiadis'i, İzmir Jandarma Kumandanı Miralay Hilmi Bey'i, 28-

29Ağustos'ta Averof zırhlısı Kumandanı Mavridis'i, birkaç Yunanlı tüccar ve subayı dinlemiştir.⁴⁸ Tahkik Heyeti'nin çalışmalarını İstanbul'a rapor etmekle görevli olan Kadri Bey, bu görüşmelerde şahitlerin Türklerin lehinde bilgiler verdiğini ifade etmiştir. Şahitler arasında yaşanan mezalimi olduğu gibi anlatan yabancılara da rastlanmaktadır. Hatta bu kimseler Yunan mezaliminden Türkleri korumaya dahi çalışmışlardır.⁴⁹ İzmir'de Tahkik Heyeti'ne ifade veren kişilerden biri de Yarbey Kadri Bey'dir. 30 Ağustos tarihinde verdiği ifadesinde Kadri Bey, Yunanlıların İzmir'de yaptıkları mezalimi inkar edemeyeceklerini çünkü bunun kanıtları ile ortada olduğunu söyleyerek söze başlamıştır. İfadesi boyunca Türklerin, Amiral Calthrope'dan gelen bütün emirlere uyduklarını; fakat, Yunan askerlerinin ilk kurşun bahanesi ile sükuneti ve şehirdeki asayiş bozduklarını hatta mezalim için ilk kurşunu da bir Rum'a attırdıklarını söyleyerek, Türklerin evlerini, dükkanlarını nasıl yağmaladıklarını, Türk kadın ve kızlarına nasıl tecavüz ettiklerini anlatmıştır.⁵⁰ Aynı gün 17. Kolordu Komisyonu Reisi Erkan-ı Harp Kaymakamı Kemal Bey, belediye reisi ve müftüde ifade vererek İzmir'de yaşananları bütün ayrıntıları ile heyet üyelerine anlatmıştır. 3 Eylül'de Tahkik Heyeti, İtalyan Generali başkanlığında toplanmış ve iki önemli karar almıştır. Bunlardan ilki İzmir'in işgal edildiği gün meydana gelen olayların sorumlusunun Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiro olduğu ve ifadesinin alınması için Atina'dan gelmesi konusundadır. Heyetin aldığı ikinci karar ise işgal ve sonrası günlerde İzmir'de oluşan maddi ve manevi zararın tespitini ve tanzimini sağlamak için bir alt komisyonun oluşturulmasıdır.⁵¹ Tahkik Heyeti çalışmalarını 5 Eylül'de tamamlamış ve 6 Eylül'de İzmir'den hareket etmiştir.⁵²

Tahkik Heyeti'nin Aydın'a gelmesinden önce Harbiye Nezareti 14. Grup Kumandanlığı'ndan 6 Ağustos tarihli yazısı ile Yunan işgali nedeni ile meydana gelen zulümleri araştırmak üzere böyle bir araştırma heyetinin geleceği bildirmiştir.⁵³ Aynı tarihli yazı ile ayrıca Yunan işgal bölgesinde meydana gelen olayların verilen zararın önceden tespit edilmesi, olayları görenlerin şahit olarak dinlenmesi için gerekli hazırlıkların yapılması, yapılan araştırmaların heyete yazılı olarak verilmesi hatta mümkünse Fransızca'ya çevrilmesi istenmiştir.⁵⁴ 57. Fırka Kumandanlığı'na bağlı subaylar Albay Şefik Bey'in emri ile Söke, Koçarlı, Aydın'dan Nazilli'ye kaçan Türklerden konu ile ilgili bilgiler toplanmış ve Tahkik Heyeti'ne verilmek üzere raporlar hazırlanmıştır.⁵⁵ Bununla birlikte Dâhiliye Nezareti 3 Eylül'de Nazilli Kaymakamlığı ve Aydın Mutasarrıflığına gönderilen yazıda, heyetin 6 Eylül'de Aydın'a oradan Nazilli'ye gideceği konu ile ilgili dinlenecek şahitlerin ve heyete verilecek belgelerin önceden hazır edilmesi istenmiştir.⁵⁶ Bu esnada Kadri Bey Tahkik Heyetine başvurarak Aydın'ın iki defa işgal edildiğini bu nedenle Türklerin iç bölgelere göç ettiğini kalanların ise Yunan baskısı ile sindirildiğini ve tarafsız ifade veremeyeceğini belirterek çalışmaların Aydın yerine Çine ve Nazilli'de devam etmesini istemiştir. Heyete gönderdiği mektubunda "...Aydın dahilinde kalan Müslümanların halinden bahsederek hiç kimsenin şahit olarak istima'i

kabil ve caiz olmadığını ve bunlardan herhangi birisinin istima'î heyetin takip ettiği gaye-i adaletle kabil-i telif olmayacağını dermeyan ederek Aydın vakayı hakkındaki Müslüman şahitlerin Çine ve Nazilli'de istima'îni rica ettim."⁵⁷ demiştir. Ayrıca Tahkik Heyeti'nin Aydın'a gelmesinden önce bölgede bulunan Yunan subay ve memurlarının baskısı iyice hissedilmeye başlanmıştır. Örneğin; Yunan işgal bölgesinde yaşayan Müslümanlardan Yunan idaresinden memnun olduklarına dair zorla imzalı kağıtlar alınmak istenmiştir. Bu durumun Türk makamlarınca öğrenilmesi sonucunda İzmir valisi derhal Tahkik Heyetine başvurmuştur; fakat, Türklerin bu konudaki şikayeti ile sadece İtalyan generali ilgilenmiş ve gereğinin yapılacağını valiye bildirmiştir.⁵⁸ Bütün gelişen olayları ve şehrin içinde bulunduğu durumu dikkate alan heyet, ifadelerin Çine ve Nazilli'de alınmasına karar vermiştir.⁵⁹

Tahkik Heyeti 11 Eylül günü Çine'ye hareket etmiştir. Yolda birçok muhacir grubuna rastlayan heyet üyeleri özellikle kadınların fotoğraflarını çekmişlerdir. Çine'de bulunan binlerce Türk göçmeni heyete şikâyet dilekçeleri vermiştir.⁶⁰ Şefik Bey, Tahkik Heyeti tarafından dinlenen ilk üst rütbeli subaydır. Şefik Bey görüşme günü şöyle anlatmaktadır: "...Heyet belediye binasında basit döşenmiş bir salona alındı. Heyeti oluşturanlar kara ve deniz sınıfına mensup yüksek rütbeli askerlerdi. Heyette yazı ve tercümanlık işlerinde çalışan birkaç subay da vardı. Bunlar arasında yer alan Thomson adındaki İngiliz binbaşısının güzel adından ve güzel Türkçe bilmesinden kendisinin İçerenköy'de geniş bağı, köşkü, şaraphane tesisatı bulunduğunu bildiğim Thomson ailesine mensup olabileceğini tahmin ettim. Daha sonra kendisine sorduğumda yanılmadığını anladım...Salona girdim. Heyeti askerce selamladım. Başkan Amiral Hare selamımı alarak karşısındaki sandalyeyi gösterdi, oturdum. Solumda Binbaşı Thomson tercümanlık yapıyordu. Heyeti oluşturanlar yaşlı ve yüksek rütbeli askerlerdi. Sorular önce İngilizce soruluyor, sonra Fransızca'ya çevriliyor ve daha sonrada Binbaşı Thomson tarafından Türkçe olarak bana aktarılıyordu. Böylece sorular çeşitli tercümanların ağızlarından yüksek sesle tekrarlanıyordu. İlk soru şuydu: Aydın çevresinde meydana gelen olaylar hakkında bildiklerinizi söyler misiniz? Soruşturma komisyonun soruları üç noktayı açığa çıkarmaya yönelikti:

1- Aydın'daki kanlı olaylar Yunanlıların sebep olduğu Türklerin bir ayaklanması mıydı? Yoksa Türk komutanlığının bir tertibi miydi? Türklerin bir ayaklanması ise Türk askeri birliklerinin muharebelere karışmasının sebebi neydi?

2- Aydın'ı terk eden Türkler niçin yurtlarına dönmüyorlar? Yunanlıların eylemlerinden mi, yoksa Türklerden bir kuvvetin engellemesinden mi çekiniyorlar?

3- Aydın muharebesi sonucunda Aydın'dan içeriye nakledilen Rumlar niçin gönderildi, akıbetleri ne oldu? Bunlar geri gönderilemez mi?"

Albay Şefik Bey, soruşturma sırasında Heyete, halkın Yunan işgalinden dolayından ayaklandığını, Aydın'da yaşayan Türklerin geri dönmek istemediğini ve bunun ne-

deninin de Yunan zulmü olduğunu söylemişti.⁶¹ Şefik Bey'e göre Heyet üyelerinden Fransız ve İtalyan generaller konuşkan, İngiliz ve Amerikan generaller ise ciddi idiler. Heyet, Şefik Bey'den sonra bölgede ün salmış efelerden olan Yörük Ali'yi dinlemiştir. Yörük Ali Efe, Kuva-yi Milliye'nin ortaya çıkışını ve Yunan işgalinin Kuva-yi Milliye'nin ortaya çıkışındaki etkisini anlatmış ayrıca Aydın'ı geri almak için güçlerinin olduğunu; fakat, heyetin vereceği sonucu beklediklerini de ifade etmiştir . Aydın'da Yunanlıların gerçekleştirdiği mezalimi gördüğü halde Hristiyanlara karşı misillime de bulunmadığını belirtmiş ve "Paşa Efendiler, Yunanlıların Aydın'a ikinci defa gelmeleri üzerine tek mil ahali-i müslime kaçmaya vakit bulmayarak korkularından hicret etmişlerdir. Yalnız 2.500 kadar Müslüman kaçmaya vakit bulmayarak şehir dâhilinde kalmıştır. Şimdi diyorum ki, Aydın içerisinde 375 kişi kalmış acaba diğerlerine ne olmuş?" diye sormuştur. Bu esnada Heyete Aydın halkı adına bir muhtıra ve konu ile ilgili belgeler takdim etmiştir . Heyet üyeleri Çine'de yaptıkları çalışmaların sonucunda Kuva-yi Milliyecilerin saldırgan değil, savunma yapmak amacı taşıdıkları kanaatine varmışlardır. Ayrıca, Çine'de yaşayan Rumların hayatlarından memnun olduklarını, Türklerden geçmişte ve şimdi hiçbir kötülük görmediklerini verdikleri ifadelerden de anlamışlardır .

Tahkik Heyeti, Çine'de şahitlerin dinlenmesinden sonra 12 Eylül'de Nazilli'ye geçmiştir. Bu yolcuğun nasıl yapılacağı konusunda 57. Tümen Komutanlığı'na "Mademki bu heyeti tahkike mühim salahiyet-i vazifeye maliktir bizim lehimizde veya aleyhimizde yazacaktır bunların ricasını kabul etmeliyiz; ancak, onların Yunan ileri karakol hattında durmaları ve oradan verecekleri işaret üzerine bizim taraftan kabul edilmesi bizim ileri karakola gelince birer hayvana bindirilip bizim tren nereye kadar ilerleye bilirse oraya kadar terk edip beklemeli oradan misafirleri trene alıp Köşk'te beklemeksizin Nazilli'ye gitmeli Nazilli'den avdetde dahi aynı tarzda göndermeli. Bunda bir mahzur yoktur siz bilirsiniz." diye bir yazı gönderilmiştir. Heyete yolculukları ve Nazilli'deki çalışmaları boyunca Şefik Bey refakat etmiştir. Nazilli'de kaza kaymakamı ve belediye başkanı ile görüşülmüş özellikle Rum ve Türk muhacirlerin durumları ve onlara yapılan yardımlar ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Heyetin bu tür meselelerle de ilgilenmesi Türk makamlarınca takdir edilmiş, heyetin adilane şekilde çalıştığına dair kanaatlerin oluşmasına neden olmuştur . Heyet'in Nazilli'deki çalışmaları sırasında rahatsızlığı nedeni ile Demirci Mehmet Efe şahitlik yapmaya gelememiş; fakat, İtalyan Yüksek Komiserliği'ne ve General Nider'a bir mektup göndererek Aydın'da ki Yunan mezalimi ile ilgili ayrıntıları anlatmıştır. Demirci Mehmet Efe kendi yerine Hacı Şükrü Bey'i Tahkik Heyeti ile görüşmek üzere göndermiştir . Heyet aynı gün Nazilli'deki incelemelerini tamamlayarak ilk önce Aydın'a oradan da İzmir'e dönmüştür. İzmir'e gelen Heyet, Yunan irtibat subayı Mazarakis ile İzmir İngiliz Temsilcisi Fenç Mavrodis'i de dinlemiştir. 19 Eylül'de Menemen'e, 22 Eylül'de Manisa'ya giden Heyet, tekrar İzmir'e dönmüş bu seyahati sırasında Ayvalık'a da uğramıştır . Menemen'de Türkler ve Rumlar, Manisa'da Türkler ve Rumların yanında Ermeniler ve

Yahudiler de Heyet tarafından dinlenmiştir. Kadri Bey, Manisa'daki Ermenilerin Türkler hakkında aleyhte, Yahudilerin de lehte ifade verdiklerini özellikle Yahudilerin işgal önce Türklerin yönetimi altında azınlıkların güven içinde yaşadıklarını söylediklerini hazırlamış olduğu raporda belirtmiştir. Heyet'in Kadri Bey'in ısrarlarına rağmen Soma'ya ve Bergama'ya gitmediği görülmektedir. Bunun üzerine Kadri Bey de Bergama'daki Yunan mezalimin bilinmesi adına buradan getirttiği şahitlerin Heyet tarafından dinlenmesini sağlamıştır .

Tahkik Heyet'i 30 Eylül 1919'da İstanbul'a geri dönmüş ve burada iki hafta daha incelemelerde bulunmuştur. Yapılan incelemelerin tamamı rapor haline getirilmiş ve Heyet görevini 15 Ekim 1919 tarihinde tamamlamıştır. Bu tarihe kadar 46 toplantı yapılmış ve 175 kişinin ifadesi alınmıştır . Heyet üyeleri her şubenin ayrı raporlar hazırlaması yerine ortak bir raporun hazırlanması görüşünü benimsemiştir. Böylece Paris Konferansı'ndaki Yüksek Konsey'e sunulacak olan rapor bağlayıcı bir özellik taşıyacak ve ülkeler arasındaki kargaşa da önlenecektir . Heyet üyeleri 7 Ekim 1919'da raporun orijinal metninin Yüksek Konsey'e sunmuş ve bu metin 8 Ekim tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. 7 Ekim'de Konsey'e sunulan rapor 47 maddeyi kapsamaktadır . Konseye iletilen ilk raporda Hristiyanların katliamdan korktuklarının doğru olmadığı, Mütarekenin 7. maddesi uyarınca Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerinin gerekmediği, Maşatlıkta yapılan mitingün Türklerin bölgede çoğunluğa sahip olduğunu göstermek amacı ile düzenlendiği, Türkler tarafından atılan silahların münferit olaylar olduğu, Yunan makamlarının halkı yatıştırıcı tedbirler almadığı, işgal duyulunca çevredeki köylerde yaşayan Rumların, Türklere saldırıp evlerini yağmaladıkları, bazı şehir ve kasabaların Müttefiklerin izni olmadan işgal edildiği, Yunan kumandanlarının yerli Rumlara karşı tavizkar davrandığı, Rumların kullandığı silahların adalardan geldiği belirtilmiştir. Dönemin valisi olan İzzet Bey'in ırk ayrımı yapmaksızın tarafsızlıkla davrandığı ve Hristiyanların da kırıma uğrayacakları korkusunun kanıtlanamadığı raporda yer alan bilgiler arasındadır. Müslümanların bölgede yaşayan Rumları da katlettiği ve verilen raporların altında Türk subaylarının imzalarının bulunduğu iddialarının, Yunan makamları tarafından verilen bilgiler olduğu belirtilmiştir. Burada Atina'ya gönderilen bilgilerin Yunan makamları tarafından düzenlediğinin dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği de ilave edilmiştir. Bu bilgiler resmi olarak yayınlanmamış olsa da bir bölümü basında yer almıştır . Raporda 24,32,33,34,35,38. maddeler Aydın ve çevresinde yaşanan olaylar ile ilgilidir. 32. ve 33. maddelerde Aydın'da çıkan yangının Yunan işgal kuvvetleri ile Kuva-yi Milliye arasındaki çatışmalar nedeniyle çıktığı, 34.ve 35. maddelerde çıkan bu yangınların şehrin 3/2'sini yok ettiği, 38. madde de ise Aydın demiryolu üzerinde köylerin Yunan kuvvetleri tarafından yakıldığı belirtilmiştir . Nazilli'nin Yunan birlikleri tarafından boşaltılması sırasında 30 kadar Türk'ün götürülmesi ve sonra öldürülmeleri, Aydın'ın tahliyesi sırasında da kadın ve çocukların alevler içinde kalan mahallerden kaçarken yolların başlarını tutmuş Yunan askerleri tarafından ortada hiçbir neden yokken öldürülmeleri, bu el

değiştirmeler esnasında şehrin tahrip edilmesi bu işgalin müttefik temsilcisinin müdahalesine ve karşı çıkmasına rağmen Venizelos'un emri ile gerçekleştirildiği bilgisi de raporda yer almaktadır. Raporda ki en önemli maddelerden bir diğeri de Türklerden boşaltılan yerlere adalardan ve Yunanistan binlerce göçmen getirildiğidir .

Tahkik Heyeti'nin hazırladığı ikinci rapor ise 13 Ekim 1919 tarihli ve dört maddeden oluşmaktadır. Dört maddelik bu rapor Müttefiklerin bundan sonra izleyecekleri yol haritası ile ilgili tavsiyeler bulunmaktadır . Heyet üyeleri ilk önce işgalin asayışı temin etmek amacı ile yapıp yapılmadığını sormaktadır. Eğer Yunan işgalı asayışı temin etmek amacı ile yapılmışsa bunda başarısız olunmuş, Yunan birliklerinin bulunduğu bölgelerde tamamen düzen ve emniyet ortadan kalkmıştır. Kısacası işgal ilhaka dönüşmüştür. Bu durumda yapılacak iki şey vardır. Yunan birlikleri yerine Anadolu'da Müttefiklere ait kuvvetler bulunacak ya da Yunanistan'a bölge resmi olarak ilhak edilecektir; fakat, Heyet bölgedeki nüfus üstünlüğünün Türklerin elinde tuttuğunu ve bu durumun ilhakin önündeki en önemli engel olduğunu belirtmiştir. İlhakin önündeki diğeri de ise, Türklerin Yunan kuvvetlerine karşı gösterdikleri mukavemettir. Bölgede asayişin ve güvenliğin sağlanması için yapılması gereken Yunan birliklerinin tamamının ya da bir kısmının Müttefik Devletlere ait birliklerle değiştirme ve Müttefik subaylarının komutasında Türk askerlerini teşkilatlandırıp asayışı temin etmektir. Yunan birliklerinin durumu günden güne kötü bir hal içine girmektedir ve doğal olarak bu durum ileride Müttefik Devletleri de etkileyecektir. Bu nedenle gerekli tedbirler acilen alınmalıdır .

Yüksek Konsey, Tahkik Heyeti'nin raporunu 8 Kasım'da incelemeye almıştır. 10 Kasım'da Venizelos Konsey üyeleri önünde yaklaşık 2 saatlik bir konuşma yapmıştır. Venizelos raporun Yunanistan aleyhine çıkacağını anladığı için şikâyetlere başlamış, generalleri Türk taraftarlığı yapmakla, Yunan delegesinin gösterdiği tanıkları dinlememekle, alınan ifadeleri Yunan delegesine bildirmemekle suçlamıştır. Yunan kuvvetlerinin olayların çıkmasında payı olduğunu; fakat, Türklerin Yunanlıları kışkırttığını ifade etmiştir. Raporun Konsey'de görüşülmesi sırasında Konsey Başkanı olan Clamenceau, Venizelos'a 12 Kasım'da bir mektup göndermiştir. Bu mektubunda;

“Yunan askerlerinin İzmir'de karaya çıkışı sonucunda oluşan olaylarda Yunan sivil ve askeri makamlarca durumun gereği alınması gereken önlemlerin hiç alınmamış olduğuna meclis inanmaktadır. Gerçekleştirilen saldırıların ve zamanın gereklerinin hiç haklı göstermediği şiddetlere ait sorumluluğun Yunan askeri makamlarına düştüğünü meclisimiz kabul etmektedir deyip İzmir ve çevresinin Yunan askerlerince işgalinin ortaya çıkan sebeplerin sonucu olduğunu toprak edinimin yeni bir hak oluşturmadığını belirtir. Doğu meselesinin ortaya çıkardığı çeşitli sorunları, dünyanın genel durumunu, halkın arzu ve eğilimlerini göz önüne alarak düzenlemek konusunda Sulh Konferansı'nın serbestisine zarar vermeyen geçici bir önlemden oluştuğunu” dile getirmiştir .

Clamencaeu'un mektubu Yüksek Konsey'in konuya yaklaşımını açıkça dile getirmiştir. Doğal olarak bu durum, iktidarının gücünü Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgaline bağlayan Venizelos'u telaşa düşürmüştür. Venizelos'un derhal harekete geçmiş ve İngiltere'nin desteğini sağlamak için Sir Eyre Crowe ile görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler esnasında Yunanistan'ın Batı Anadolu'da bulunmasının nedenlerini tarihi gerekçelere bağlamış, Yunan kuvvetlerinin Batı Anadolu'yu terk etmesi ile bölgede yaşayan Hristiyanların savunmasız kalacağını ve Türklerin bu insanlara karşı misilleme yapabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın komisyonda temsil edilmediğini; çünkü, ifadeler alınırken Yunan temsilcinin bulunmadığı konusunda da Yüksek Konsey'e şikâyetle bulunmuştur . Venizelos amacına ulaşmış ve Yunan kuvvetlerinin bölgede bulunmaları konusunun tartışmaya açılmasını engellemiştir; çünkü, Yunan kuvvetlerinin bölgedeki meşruiyetini tartışmak bir anlamda Müttefik Devletlerinin stratejik bir hata yaptığını kabul etmek anlamını taşımaktadır. Venizelos'un çabaları ile Yunanistan lehinde olumlu bir hava yaratılmıştır. Bu nedenle 18 Kasım'da Venizelos'a verilen notada gayet yumuşak ifadeler kullanılmıştır. Yunan kuvvetlerinin işgal sahalarını genişletmemesi, Yunan idaresinin daha hoşgörülü davranılması istenmiştir.

Konsey'in almış olduğu bu kararı Osmanlı Devleti, 1 Ocak 1920 tarihinde Müttefik Devletlere göndermiş olduğu nota ile protesto etmiştir . Görülen Odur ki Paris'te bulunan Yüksek Konsey, Tahkik Heyeti'nin hazırlamış olduğu raporu dikkate almamış, Yunan işgalinin Aydın Vilayeti'nde devam etmesine karar vermiş hatta raporu tam olarak ne basın ne de kamuoyu ile paylaşmıştır . Bütün bu olumsuz gelişmeler rağmen Tahkik Heyeti tarafından hazırlanan birinci ve ikinci raporda 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'i haksız yere işgal ettiği, bölgede nüfus çoğunluğuna sahip olan Türklere zulüm yapıldığı ve korkutularak iç bölgelere göç ettirildiği, yerli Rumların Yunan kuvvetlerinin gelmesi ile yüzyıllarca birlikte yaşadıkları Türk komşularına en büyük işkenceyi yapanlar olduğu belirtilmiştir. Yayınlanmasına izin verilmemiş olsa da "Milletlerarası Tahkik Komisyonu Raporu"nın Türk milletinin haklılığını başlangıçtan itibaren kabul ettiği görülmektedir. Özellikle Amerikan basınında da bu görüşü destekleyen haberlere rastlanmaktadır. Newyork Times'ın 6 Haziran 1919 tarihli yazısında Tahkikat Heyeti üyeleri tarafından hazırlanan raporda, Yunanlıların özellikle de Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanın suçlu bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca gazetede Yunan birliklerinin Anadolu'da bulunmasının özellikle de Müttefik temsilcilerinin izni olmadan işgal sahasını genişletmelerinin bazı kaygılara neden olduğu yazılmıştır . Sonuç olarak Tahkik Heyeti'nin raporuna rağmen Yüksek Konsey, "Yunan idaresine tam itimadın bulunduğu ve Yunan işgalinin devam etmesinin kararlaştırdığını" ifade etmiştir. Bu raporla birlikte Yunan işgalleri karşısında Türk halkının haklılığı Müttefik Devletlerin temsilcileri tarafından ortaya konulmuştur .

KAYNAKLAR

GAZETELER

Ahenk

İkdam

İstiklal

Newyork Times

Sabah

Tasvir-i Efkar

Vakit

Washington Post

KİTAP VE MAKALELER

ALTUĞ, Yılmaz, “Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan’ın Batı Anadolu Macerası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX, Sayı:27, Ankara, 1993.

AKER, Şefik, 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920), Ankara, 2006.

Arşiv Belgeleri ile Rum Faaliyetleri (1918-1922), I, Ankara, 2009.

AYIŞIĞI, Metin, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999.

AYBARS, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1995.

BAYAR, Celal, Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, VI, İstanbul, 1997.

BURHAN, Sabahattin, Ege’nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe, İstanbul, 1998.

COŞKUN, Alev, Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu, İstanbul, 2009.

EVANS, Laurance, Türkiye’nin Paylaşılması (1914-1924), İstanbul, 1972.

JAESCKE, Gotthard , Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara, 1989.

Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna May to June 1919, Lausanne, 1919.

GÖKBEL, Asaf , Milli Mücadelede Aydın, Aydın, 2005.

GÖKBİLGİN, Tayip, Milli Mücadele Başlarken, I,

GÜNEŞ, Günver, “Yunan İşgalinin Yarattığı Sorunları İncelemek Amacıyla Uluslararası Tahkik Heyeti’nin Aydın Sancağı’na Gelişi ve Faaliyetleri”, Çine Kuva-yı Milliye Müzesi Açılışı ve Kurtuluş Savaşı ve Çine Panelleri, Ocak 2009.

HATİPOĞLU, Murat, Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk- Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, Ankara, 1988.

KİTŞİKİS, Dimitri, Yunan Propagandası, İstanbul, 1963.

MCCARTHY, Justin, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, 199

SAĞLAMER, Kayhan, “Anadolu’nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, IX- X, Sayı:49, Ekim 1971.

SANDER, Oral, Siyasi Tarih, Ankara, 1993.

SARUHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1994.

SMİTH, Michell Llewellyn, Yunan Düşü, Ankara, 2002.

TANSEL, Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya, II, Ankara, 1975.

TOYNBEE, Arnold Joseph, Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi, Çev: Kadri Mustafa Oraglı, İstanbul, 2007.

TURAN, Mustafa, Yunan Mezalimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

TURAN, Mustafa, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali”, Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999.

URAL, Selçuk, Müttefiklerarası Tahkik Komisyonu’nun Faaliyetleri (1919), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997.

URAL, Selçuk, “Yunan Mezaliminin Uluslar arası Tescili”, Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999

YALAZAN, TALAT, Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (1919-1922), Ankara, 1994.

NOTLAR

- ¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aydın.
- ² Oral Sander, Siyasi Tarih, Ankara, 1993, ss.252-255.
- ³ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1995, s.240.
- ⁴ Murat Hatipoğlu, Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk- Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, Ankara, 1988, s.VII.
- ⁵ Alev Coşkun, Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu, İstanbul, 2009, ss.55-56.
- ⁶ Metin Ayışığı, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999, s.778.
- ⁷ Arnold Joseph Toynbee, Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi, Çev: Kadri Mustafa Oraglı, İstanbul, 2007, ss.86-88; Toynbee Konferans sırasında ve daha sonrasında Lloyd George’un Anadolu topraklarında sürekli kaybeden Yunanistan’ı daha doğrusu hayranı olduğu ve kendisi gibi liberal bir politikacı olan Venizelos’u desteklediğini belirtir. Bu desteğin arkasında yatan nedenler ise; Hristiyan olamayanlara karşı duyulan hisler, Helen ve Antik Yunan medeniyetine duyulan hayranlık, İngiliz Hükümeti’nin Türklere barış şartlarını kabul ettirmek için Anadolu’da askeri birlik bulundurmamak istemeyişi, Yunanistan’ın Anadolu’da başarılı olması durumunda kendisinin de bundan büyük bir pay alacak olmasıdır.
- ⁸ Mustafa Turan, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali”, Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999, ss. 756-760
- ⁹ Michell Llewellyn Smith, Yunan Düşü, Ankara, 2002, ss.1333-137.
- ¹⁰ Laurance Evans, Türkiye’nin Paylaşılması (1914-1924), İstanbul, 1972, s.178-79.
- ¹¹ Kayhan Sağlamer, “Anadolu’nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefiklerarası Komisyonun Raporu”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, IX- X, Sayı:49, Ekim 1971, s.6-7.
- ¹² Aydın Vilayeti’ndeki Yunan Mezalimi hakkında daha geniş bilgi için; Arşiv Belgeleri ile Rum Faaliyetleri (1918-1922), I, Ankara, 2009; Talat Yalazan, Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (1919-1922), Ankara, 1994.
- ¹³ Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, 1995, s.291.
- ¹⁴ Mc Carty, s. 301; Tegmen Hoder’in 23 Haziran 1919 tarihli raporundan.
- ¹⁵ “Allied Casualties 300 in Smyrna”, The Washington Post, May 21, 1919; Yunan işgalinde 300 Türkün ve 100 Rum’un öldüğü belirtilmektedir.
- ¹⁶ Ayışığı, s.779; sayın Ayışığı, 15 Mayıs 1919’da İzmir limanında bulunan İngiliz ve Amerikan denizcilerinin Yunanlıların Türklere karşı yaptıkları zulüm karşısında dayanamadıklarını denize atlayarak Türklerin yardımına koşmak istediklerini fakat komutanlarının buna izin vermeyerek gemilerin şehre bakan taraflarına tente çektiklerini belirtmektedir.
- ¹⁷ Mustafa Turan, Yunan Mezalimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, ss.311-313. İzmir’in işgali öncesi de bölgeyi tetiklemek amacı ile yabancı temsilcilerin geldiği bilinmektedir. Bunlardan ilki Amerikan temsilci Heek tarafından Şubat 1919 yılında yapılan incelemedir. Heek, Aydın Vilayeti’nde Yunan tahribatını incelemek adına bölgeye gelmiştir. Hazırlamış olduğu raporu başkana ileteceğini Türk yetkililere beyan etmiştir. 6-9 Mart 1919 tarihleri arasında Ayvalık’ta bulunan İngiliz Temsilci Hadkinson’ın da Edremit Kazası’na bağlı olan Savran Köyü’nde ve Burhaniye Kazası’nda Türklerin, Rumlar hakkında düşüncelerini

öğrenmek amacı ile incelemeler yaptığı bilinmektedir

¹⁸ McCarthy, s.307.

¹⁹ Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Yarattığı Sorunları İncelemek Amacıyla Uluslararası Tahkik Heyeti'nin Aydın Sancağı'na Gelişi ve Faaliyetleri", Çine Kuva-yı Milliye Müzesi Açılışı ve Kurtuluş Savaşı ve Çine Panel-leri, Ocak 2009, s.113; Tayip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, I, s.185.

²⁰ Turan, s.313; İşgal bölgesinde soruşturma yapmak adına gelen bazı subayların davranışları yerli makamlar üzerinde casusluk yaptıkları kuşkusunu uyandırmıştır. Örneğin, Yunan mezalimi yerinde tespit etmek amacı ile 1919 yılının Temmuz ayında iki Fransız subayın da Söke'ye oradan Nazilli ve Çine'ye gittikleri bilinmektedir. Türk makamları tarafından yapılan araştırmalar sonucunda bu iki subayın casus olduğu Söke Mevki Kumandanı tarafından belirlenmiştir.

²¹ Greek Atrocities in the Vilayet of Smyrna May to June 1919, Lausanne, 1919, s.66. 1919 yılında Lozan'da basılmış olan bu küçük kitabın basım çalışmaları tarafımızdan yapılmaktadır.

²² Turan, s.312.

²³ Grek Atrocities, ss.69-72.

²⁴ Mc Carthy, s.308.

²⁵ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, II, Ankara, 1975, s.173.

²⁶ İstiklal Harbi Gazetesi, 18 Mayıs 1919, No:4.

²⁷ Tansel, II, s.195.

²⁸ Yılmaz Altuğ, "Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Batı Anadolu Macerası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, IX, Sayı:27, 1993, s.509; bu konuda ayrıca bkz: Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, İstanbul, 1963, s.213-214; Venizelos'un, Albay Mazarakis'in raporunu değiştirerek konseye sunması ve Clemenceau'yu bu konuda bilgilendirmesi hakkında ayrıca bkz: Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, VI, İstanbul, 1997, s. 61-62.

²⁹ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara, 1989, s.39; Milli Mücadele ilgili Kronoloji Kurtuluş Savaşı Paris'e gidecek heyette bulunacak kişiler hakkında bkz: İstiklal Gazetesi, 5 Haziran 1919.

³⁰ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1991. s.86; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Ankara, 1998, ss.396-399.

³¹ Jaeschke, Türk Kurtuluş, s.51.

³² Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde Müttefiklerarası Tahkiki Heyeti, Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi", Atatürk Yolu, VIII, Ankara, 1991, .s. 699.

³³ Jaeschke, Kurtuluş Savaşı, s.86-87; Smith, s.124; Gökbel, s.301; Laurance Evans, s.179.

³⁴ Aybars, s.252.

³⁵ Akşin, s.464.

³⁶ ATASE Arşivi, Kl.183, Ds.18-87, f.31; Ahenk, 6 Ağustos 1335.

³⁷ "The Occupation of Smyrna", The Manchester Quradian, March, 18, 1920.

³⁸ Selçuk Ural, Müttefiklerarası Tahkik Komisyonu'nun Faaliyetleri (1919), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997, s.112.

³⁹ "Occupation of Smyrna", Manchester Guardian, March, 18, 1920.

⁴⁰ Erkan-ı Harbiye Umumiyesi İkinci Şube Müdürü Kadri Bey'in bu görev için uygun görülmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kadri Bey'in İzmir işgali ile ilgili belgeleri toplayıp kitap olarak basması için görevlendirilmiş olması, diğeri de bölgeyi iyi tanıyan donanımlı bir askeri şahsiyet olmasından kaynaklanmaktadır. Ural, Müttefiklerarası ss.109-110.

⁴¹ Güneş, s. 116; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Ankara, 1981, ss.95-96.

⁴² Ahenk, 24 Ağustos 1335.

⁴³ ATESE Arşivi, Kl. 427, Ds .5, Fs .79.

⁴⁴ Ural, ss.128-129. Tasvir-i Efkar, 17 Ağustos 1335.

⁴⁵ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II, Ankara, 1994, s.58.

⁴⁶ Turan., s. 702; bu konuda ayrıca bkz: İleri, 5 Eylül 1335.

⁴⁷ Ural, s.129-130.

⁴⁸ Selçuk Ural, "Yunan Mezaliminin Uluslar arası Tescili", Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 1999, s. 795.

⁴⁹ Turan, "İstiklal Harbi'nde...", s.703.

⁵⁰ Güneş, s.118.

- ⁵¹ Ural, "Yunan Mezaliminin...", s.795.
- ⁵² Güneş, s.119; BOA, DH.KMS. Dosya No: 54, Vesika No: 3/34.
- ⁵³ "See United State's in Europe's Affairs", Newyork Times, June 6, 1922.
- ⁵⁴ Güneş, s.120.
- ⁵⁵ Gökbel, s.237; Batı Anadolu'da Yunan işgalin yol açtığı mezalim sonucunda Türkler iç bölgelere göç etmişlerdir.Mayıs ve Temmuz ayları içinde yaklaşık 80.000 ile 150.000 civarında Türk muhacir duruma düşmüştür. Türklerden boşalan yerlere adalardan ve Yunanistan'dan 120.000 Rum yerleştirilmiştir. Mesut Çapa, "Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, X/29, Ankara, 1994, s.381.
- ⁵⁶ BOA, DH.ŞRF., Dosya No:103, Vesika No:29.
- ⁵⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, II. Kısım, s. 374.
- ⁵⁸ Tansel, s.186.
- ⁵⁹ Turan, "İstiklal Harbi'nde...", s.705. Yunanlılar, durumu kendi lehlerine çevirmek için bazı teşebbüslerde bulundukları bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi şehrin sahte müftüsünü Heyetin karşısına çıkararak Türklerin isteyerek şehri teslim ettiğini söyletmeleri olmuştur. Bir diğeri ise; Heyet'in Aydın'da bulunduğu günlerde Yunanlılar, Umurlu'da olaylar çıkarmışlar ve Kuva-yı Milliye'nin üzerine atmışlardır. Kadri Bey ise Heyet'e Kuva-yı Milliye'nin General Milne'ye verilen sözü asla çiğnemediğine dair bir mektup sunmuştur. Ural, "Yunan Mezalimin...", s.796.
- ⁶⁰ Güneş, s.125.
- ⁶¹ Şefik Aker, 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920), Ankara, 2006, s.284-285.
- ⁶² Ural, "Yunan Mezaliminin..." s.796. Yörük Ali Efe hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sabahattin Burhan, Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe, İstanbul, 1998.
- ⁶³ Turan, "İstiklal Harbi'nde ..." s. 706.
- ⁶⁴ Tasvir-i Efkar, 1 Teşrin-i evvel 1335.
- ⁶⁵ ATASE Arşivi, Dosya No: 5/3, Fihrist: 35/1.
- ⁶⁶ BOA, DH. KMS., Dosya No:54/3, Vesika No:26.
- ⁶⁷ Güneş, s. 130.
- ⁶⁸ Turan, s.324-325.
- ⁶⁹ Ural, "Yunan Mezalimin...", s. 796.
- ⁷⁰ Sağlamer, s. 6-7.
- ⁷¹ Ural, s.797; Alemdar, 1 Ekim 1919.
- ⁷² Ural, s.798, bu konuda bkz: Metin Ayışığı, "Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi", Türkler Ansiklopedisi, XV, Ankara, 2002, s.780-81.
- ⁷³ "Condem Greek Activity", Newyork Times, January 3, 1920.
- ⁷⁴ Güneş, s.131.
- ⁷⁵ "Condem Greek Activity", Newyork Times, January 3, 1920; İstiklal Harbi, II/2, Ankara, 1999, s.477-488.
- ⁷⁶ Metin Ayışığı, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Amerikan Gelen Heyetleri, Ankara, 2204, s.64-65. 14 Ekim 1919 tarihinde Bristol Raporu konferansa sunulmuş ve konferansın 8, 10, ve 12 Kasım 1919 tarihlerindeki oturumunda görüşülmüştür.
- ⁷⁷ "Condem Greek Activity", Newyork Times, January 3, 1920.
- ⁷⁸ Ural, s.798; Turan, s.326.
- ⁷⁹ Gökbel, s.284
- ⁸⁰ Ural, s.799
- ⁸¹ "Venizelos Defense Greece", The Washington Post, November 9, 1919.
- ⁸² Ural, s.799; Gökbel, s.285-86.
- ⁸³ Toynbee, ss.91-93.
- ⁸⁴ "See United States İn Europe'a Affairs, Newyork Times, June 6, 1919.
- ⁸⁵ Ayışığı, s.64.

“Hacim Muhittin Çarıklı” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ *****Direnış Fikrinin Örgütlenmesi ve
Manisa Müftüsü Alim Efendi****Özet**

Mütareke sonrasındaki işgaller karşısında, devlet korumasından yoksun halkın, nasıl bir tutum alması gerektiğine ilişkin, ciddi bir düşünce bulunmamaktaydı. Tek örnek, daha önceki yıllarda kaybedilen topraklarda yaşananlardı. Devletin işgaller karşısında kayıtsızlığı ve teslimiyetçiliği, öncekilerden farklı bir tutum geliştirmeyi de zorlaştırmaktaydı. Burada öncelikle bu tutum geliştirme durumuna ve özellikle Nureddin Paşa'nın rolüne değinilmektedir. Sonrasında Batı Anadolu'nun önemli bir merkezi olan Manisa'da, işgal öncesinde, Müftü Âlim Efendi'nin de etkili olduğu yerel direniş organizasyonu ele alınmaktadır. Ardından, işgal sonrası örgütlenme ve faaliyetlerde, Âlim Efendi'nin rolünün özgülüğüne vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Manisa, Âlim Efendi, sivil direniş, Kuva-yı Milliye

Giriş

Milli Mücadele'nin başlangıç aşamasının nasıl tasarlandığı veya örgütlendiği sorusunun cevabı önemlidir; çünkü, bu tarihe kadar Osmanlı coğrafyasının işgale maruz kalan bölgelerinde böyle bir tutum, hatta eğilim bile doğmamıştı denilebilir. Bu belki, daha önce işgal edilen topraklarda yaşayan Türk veya Müslüman nüfusun baskın bir çoğunluk oluşturmamış olmasından veya o topraklarda yaşayan Hristiyan ahalinin baskın nüfus ve baskın sahiplilik tutumunun daha güçlü olmasından kaynaklanmış olabilir. Oysa artık Anadolu topraklarına indirgenmiş bir Osmanlı ve Türk siyasi varlığı söz konusuydu. Bu siyasi varlığın da tasfiyesine yönelik süreç başlatılınca, işgal gören diğer topraklardaki Türklerin konumundan, daha farklı bir durum ortaya çıkmış oluyordu. Bu, göç edilen coğrafyanın da göç etmeye maruz bırakılması gibi bir durumdu; ama, bu gerçekleşmesi imkansız olduğu gibi, varlığı ortadan kalkmış veya akla gelemeyecek bir durumdu; çünkü, Türklerin kültürel genetiğinde, ilk geldikleri topraklara geri dönmelerini talep edecek kodları muhtemelen bulunmuyordu.

Bu yüzden Türkler, Anadolu'da tarihin ve şartların zorladığı yeni bir yol bulmak zorunda kaldılar. Bu yol, önceden çok iyi dizayn edilmiş, detaylandırılmış veya mükemmelleştirilmiş bir çözüm de değildir; fakat, bazı yönlerden orijinal veya kendine özgü denilebilecek bir yoldur. Sadece kendi tarihçilerinin değil, birçok yabancı tarihçinin de ilgi alanına girmiş başka bir bağımsızlık savaşından herhalde bu denli söz etmek zordur ve bu durum bile kendine özgülüğü açıklar mahiyettedir.

Türklerin bu savaşa giriş sürecinin bir sivil inisiyatif hareketiyle başlamış olması, Milli Mücadele'nin kendine özgülüğünün ilk adımıdır ve ilginç bir biçimde bu adımı yine

kendine özgü veya orijinal diyebileceğimiz diğer adımlar/aşamalar izlemiştir. Daha somut bir ifadeyle, Müdafaa-i Hukuk evresini Kuva-yı Milliye evresi, onu da BMM evresi izlemiştir. İsmet Paşa'nın yerinde tespitiyle, dünya tarihinde parlamento ile yönetilmiş bir bağımsızlık savaşı olmadığı¹ gibi, böylesine sivil inisiyatif veya organizasyonla başlamış olanı da yoktur.

Milli Mücadele'yi başlatan sivil inisiyatif hareketi, şüphesiz farklı adlar da taşıyan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'dir. Başlangıçta bilgilendirme yoluyla hakların savunulmasını yöntem olarak kullanan cemiyetler, bir sonraki aşamada silahlı direniş yoluna girmişler ve kongreler yoluyla, hükümetle ilişkisi olmayan, kendiliğinden örgütlenmiş Kuva-yı Milliye güçlerini denetimlerine alarak, yeniden organize etmişlerdir.² Bu durumda, cemiyet ve kongreler, önce işgal ve işgal girişimlerinin haksızlığını ilan ederek, *“ulusal-bölgesel hakları savunma noktasından işe başlamakta, sonuç alamayınca da yerel otoriteyi bizzat üstlenme ve kendi öz direniş güçlerini yaratma ya da yeniden düzenleme yoluna”* gitmişlerdir.³

Direniş Fıkrının Örgütlenmesi

Ülkenin hemen her yerinde devletin otorite kaybına uğraması, yerel sahiplilik duygusunu harekete geçirmiş ve cemiyetler ortaya çıkmıştır. Bu cemiyetleşmenin benzer yanları olmakla beraber, Batı Anadolu'da biraz farklı boyut kazandığı dikkat çekicidir. Yerel müdafaa-i hukuk veya redd-i ilhak cemiyetleri yanında, özellikle vali Nurettin Paşa'nın yönlendirmesi ve ilgisiyle, din adamlarının cemiyetleşerek örgütlenmesi, diğer bölgelerde görülmeyen bir durumdur.

Din adamlarının örgütlenesi düşüncesinin, Nurettin Paşa özelinde varlığı ve taşıdığı anlamı en iyi kendi anlatımında bulmak mümkündür. Paşa 30 Nisan 1923 tarihinde İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi'ye gönderdiği matbu mektupta, İtilaf Devletleri'ne ait gemilerin İzmir Limanı'na geldikleri Kasım 1918 başlarında, acilen millî teşkilatlanma gereğinin duyulduğunu belirtmektedir. Verdiği bilgilerden Nureddin Paşa'nın teşkilatlanma için bölgedeki gayrimüslim unsurların cemaat örgütlenmesini örnek aldığı anlaşılmaktadır. Onların millî teşkilatları ve ibadethanelerindeki tertibatları sayesinde, kendi milletlerini pek süratli ve düzenli bir şekilde sevk ve idare kabiliyetine sahip olduklarını söylemesi buna işaret etmektedir. Nitekim mektubundan sadeleştirerek alınan şu kısımdaki örgütlenme biçimi de bunu göstermektedir:⁴

“Hemen İzmir şehrinde mahallelerden ve camilerden yararlanarak ilk teşkilatlanmaya başlandı. Mevcut ve yararlanmaya uygun millî kuruluşlar ve diğerleri desteklenerek ve genişletilerek peyderpey bütün Batı Anadolu'yu kapsayan teşkilat vücuda getirildi. Bu şahsi girişimimizin millî, dini, istatistiki ve savunma ile ilgili şubeleri ve kısımları içerdiği ve gerekli esaslara dayanmış bulunduğu ilgilenenler tarafından bilinmektedir.”

Nurettin Paşa'nın direniş örgütlenmesinin temelinde yatan görüş, II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemi aydınlarının zaman zaman gündeme getirdikleri, “cemaat teşkilatı” düşüncesidir.⁵ Nurettin Paşa sözkonusu mektubun ilgili kısmında, cemaat teşkilatına ilişkin görüşlerini şöyle izah etmektedir:

“Asırlardan beri icraat-ı devlete hasr-ı ümid ve hâlâ felaketin etrafımızı sardığı o anlara kadar idare-i devlete rabt-ı mukadderât eden ve bu tevekkül-i âmiyâne ve gafilâne ile teşkilat-ı milliyeden mahrum olan ve binnetice içimizdeki anâsır-ı sâireden ezher cihet geri kalan, necib milletimizin artık hakk-ı beka ve hayatını ve nimet-i istiklâlini binnefs kazanıp temin etmek, velhasıl kendi göbeğini kendisi kesmek ihtiyaç ve ızdırarında olduğu ve mukadderatına bizzat vaz-ı yedd etmek için hemen ve bilâ ifâte-i vakt saha-i mücâdeleye atılmak derece-i vücub ve elzemiyetde bulunduğu bütün ve olanca vuzuh ve katiyeti ile gözümüze çarpmış idi. Seri ve fakat amik tedkikat-ı âcizânemiz neticesinde; bizi idbardan inhitâta ve inhitâtdan tereddiye götüren ve varta-i hevlnâk-i izmihlâle sürükleyen avâmil ve müessirâtın, millî ve içtimâî teşkilat noksanlığı ve mefkudiyeti olduğu görüldü ve anlaşıldı. Bu hakikati İzmir’de ordu kumandanlığı ve vilayet uhdemde iken bile ahali-i İslâmiye’nin tanzim ve harekatı için bir talimat vermek hususunda vasıta-i tebliğ bulmakda müsâdüf olduğum müşkilat ile bizzat tecrübe ve takdir etmiş idim. Aynı mahaldeki anâsır-ı sâire ise millî teşkilat ve ibadet-hanelerindeki tertibat sayesinde milletlerini pek sûrat ve suhuletle sevk ve idare kabiliyetini gösteriyorlar idi.

Mütarekenin ilanıyla düvel-i müttefika sefâin-i harbiyesinin İzmir limanına dühulleri gününden itibaren lüzumunu hissettiğim berveç-i maruz teşkilat-ı milliyenin âcilen vücuda getirilmesine der-akab teşebbüs ve tatbik ve icrasına da 334 senesi Teşrin-i sâni’sinin ibtidalarında [1918 Kasım başları] müsteniden ila Allah mübaşeret etdik. Hemen İzmir şehrinde mahallelerden ve cevâmi-i şerifeden bilistifade teşkilat-ı ibtidaiyye başlandı; mevcut ve kabil-i istifade müessesat-ı millîye ve sâire takviye ve tevsii olunarak peyderpey tekmil Garbî Anadolu’ya şâmil olan teşkilat vücuda getirildi ki işbu teşebbüs-ı âcizânemizin millî, dinî, ihsâî ve tedâfûî şuaât ve aksâmı muhtevî ve lüzumlu esasâta müstenid bulunduğu alakadarınca malumdur. Müdâfaa-i Milliye, Türk Ocağı, Cemiyet-i İlmiye, Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İstihlâs-ı Vatan Cemiyeti gibi müessesat ve cemiyat anifülbeyan mesai-i âcizânemin kısmen mevlîdi ve ekseriyetle mevlûdu olmuştur. Bütün Garbî Anadolu’nun azaları ve müfileri hazerâtının davet ve cem ve teşrikleriyle, İzmir’de akd ettirmiş olduğumuz tarihi ve ilk millî kongremiz olan ‘Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye’ kongresinin İzmir’de inikadı 17 Mart 1335 tarihine müsâdüfdür.”⁶

Muhafazakar düşünce yapısı ile bilinen Nureddin Paşa, muhtemel bir işgal karşısında etkili bir direnişin, cemaat teşkilatı ile mümkün olacağına inanmıştır. Kısa sürede bu teşkilatın oluşmasının mümkün olamayacağını düşünerek, daha pratik bir çözümle

din adamlarının örgütlenmesini sağlamayı düşünmüş ve bir ölçüde de başarılı olmuştur. Nitekim Nureddin Paşa'nın çabalarıyla kurulan cemiyetlerden birisi olan Cemiyet-i İlmiye, Batı Anadolu ölçeğinde, müftülerin öncülüğünde örgütlenen bir dernektir. Nureddin Paşa'nın desteğiyle kurulan diğer cemiyetlerle birlikte bu cemiyetin, mütareke şartlarında üstlendiği iki tür eylem vardır. Bunlardan birisi Rumların gösterilerine karşı gösteri ve eylemler yaparak Türklerin morallerini yüksek tutmak; İkinci-cisi ise Paris Barış Görüşmelerini etkileyecek girişimlerde bulunmaktır.⁷

Nureddin Paşa'nın bölgedeki direniş örgütlenmesinde attığı asıl önemli adım, 17-19 Mart 1919 tarihlerinde Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Kongresi'ni İzmir'de toplamasıdır. Kongre Türklerin hukukunu dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlıyordu. Vali vekili ve Kumandan Nureddin Paşa, kongre çalışmalarına yardımcı olmak maksadıyla, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Balıkesir ve Muğla sancak ve kazalarına, kendi imzasıyla bir telgraf çekmiştir. Telgrafla, bu yerleşim merkezlerinin belediye başkanları ve müftüleri ile her sancaktan dört, kazadan ise iki delegenin söz konusu kongreye katılmasını istemiştir.⁸ 17-19 Mart 1919 tarihlerinde toplanan kongreye, *"Aydın vilayeti, Balıkesir, Menteşe sancakları kazalarına mensup otuz yedi müftü, otuz yedi belediye reisi ve yüzlerce ahali"*⁹ olmak üzere toplam 165 kişi katılmıştır.¹⁰ Kongre kararlarında da şu ifade geçmektedir:¹¹

"Biz atide vaz-ı imza eden İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla şehirleriyle Aydın vilayeti ve Karesi ve Menteşe sancakları dahilinde bilumum kazaların belediye reisleri, müftüleri belediye ve meclis-i umumi azaları ve sunuf-ı muhtelif-i ahali muhahasları ve Türk matbuatı ve müessesat-ı içtimaiye mümessilleri 17 Mart 1335-1919 tarihinde Türk ahalisinin irade-i milliyesi sevkiyle umumi kongre halinde İzmir'de içtima ederek..."

İşte bu kongredir ki işgal tehlikesi üzerine bölgedeki sivil inisiyatifleri harekete geçirmiştir. Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin yanında Cemiyet-i İlmiye/İslamiye şubelerinin de kurulmasına etkiye bulunmuştur. Âlim Efendi'nin Manisa'da kurduğu şubenin bu etkiden kaynaklandığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca Âlim Efendi'nin işgal altında, maiyetindeki din görevlilerini örgütleyerek milli amaca hizmet etmesi de Nureddin Paşa etkisini çağrıştırmaktadır.

Manisa'daki Örgütlenme ve Âlim Efendi

Manisa'da müftü, belediye başkanı ve eşraftan bazı kişilerin öncülüğünü yaptığı, milli duyarlılığı olan bir grubun varlığı, 1919 başlarında kendini göstermişti. Yunanlıların ve onların işbirlikçisi Rumların, İzmir gazetelerine yansıyan pervasız söz ve davranışlarının ilk tepki gördüğü yerlerden birisi Manisa olmuştu. 23 Ocak 1919'da İzmir'deki Anadolu Gazetesi'nde yayınlanan habere göre, Aya Fotini Kilisesi'nde,

yanında Yunan subayı bulunan bir papaz, yakında İzmir ve çevresinin Yunan ordusu tarafından işgal edileceğini ve bütün kuyuların Türk ve Müslüman ölüleriyle doldurulacağını söylemiştir. İzmir Metropolit Hrisostomos'un da diğer İzmir kiliselerinde aynı sözleri sarfetmesi, Türkleri tedirgin etmişti.¹² Bu haberler üzerine, aynı gün aralarında Müftü Âlim Efendi'nin de yer aldığı Manisa Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin ileri gelenleri, Sadarete ve Ayan Meclisi Riyaseti'ne "acele" kaydıyla Manisa'dan birer telgraf gönderirler.¹³ Âlim Efendi ve arkadaşlarının gönderdiği bu telgrafın özeti şudur:

"Hükümetin şimdiye kadar bu yayınları tektip etmemesi, bölgedeki Müslümanlar üzerinde olağanüstü bir heyecana sebep olmuştur. Böyle bir duruma maruz kalmak tehlikesinde bulunan Müslümanlar, şimdiden ırz ve namuslarının korunması derdine düşmüşlerdir. İzmir ile çevresi aslen ve neslen Türk milletine mensuptur. Bir buçuk milyona yakın halkından; ancak, yüzde onu gayr-ı müslimdir.

*Vilayet topraklarının Yunanistan'a terk ve teslimi öyle kolay gerçekleşecek mesele olmadığı gibi, Türkler de meşru haklarını korumak için, her ne yapılması mümkün ise, o yönde girişimde bulunmaktan kesinlikle çekinmeyeceklerdir. Telgrafın çekildiği dakikada bütün halk Saltanat merkezinden verilecek cevabı beklemektedir. Vilâyetin kurtuluşundan hükümetin ümitsiz olması ve halka kesin güvence verilmediği takdirde, uğrayacağı vahim durumdan memleketi kurtarmak ve başlarının çaresine bakmak üzere, başka çarelere başvurmak zorunda kalacaklarını önemle arz etmekte ve makine başında acil cevap beklemektedirler."*¹⁴

Âlim Efendi ve arkadaşları, Sadaret'e ve Ayan Meclisi Reisliğine gönderdikleri bu telgraftan sonra, aynı gün bir de padişaha telgraf çekmişlerdir. Kullanılan dil açısından, her halde bu tarihlerde padişaha hitaben yazılmış, daha uyarıcı başka bir yazı bulmak zordur:¹⁵

"Lütfen maruz telgrafname manzur-ı şehriyarileri buyurularak sırf bir Türk memleketi bulunan vatan-ı muazzezimizin istihlası esbabının istikmaliyle neticesi pek vahim ve elim olacak ve mütareke mucebince devletimizin takib etmekde olduğu siyasete de mugayir düşecek olan ahvale meydan verdirilmemesi için kabinemize irade-i kat'ie-i şahanelerinin taalluku ve ahali kullarına da tebşir buyurulmasını umum millet namına sütte-i seniyye-i mülukanelerine yüz sürerek istirham eyleriz."

Âlim Efendi ve arkadaşları, aynı tarihte, haberdar etmek ve harekete geçirmek maksadıyla, bir telgraf da Manisa Mutasarrıfına çekmişlerdir. Hiçbirine cevap gelmeyince, 25 Ocak 1919 günü, sancağın bağlı bulunduğu Aydın valiliğine de bir telgraf çekmişler ve halkın tedirginliğini dile getirmişlerdir. Aynı tarihte, bilgilendirme amaçlı kısa bir telgraf da İzmir Belediye Başkanlığına çekilmiştir.¹⁶

Telgrafları cevapsız kalan Âlim Efendi ve arkadaşları, seslerini daha da yükseltmek ihtiyacını hissederek, aynı makamlara daha ağır ifadeler içeren ikinci bir telgraf çekme yoluna gitmişlerdir. 25 Ocak 1919 tarihini taşıyan ve “müsta’cel” ibareli bu ikinci telgrafın sadeleştirilmiş özeti şu şekildedir:¹⁷

“İzmir Rum metropolitiyle bütün Rum papazlarının, yakında İzmir’i işgal edecek olan Yunan askerlerinin gelmesiyle, bütün Türklerin katledilerek leşlerinin kuyulara doldurulması hakkındaki nutukları ve gizli hazırlıkları bizleri yeniden dehşete düşürmektedir. Gazetelerde yayınlanmakta olan bu yürek paralayan haberleri hükümetimizin yalanlamaması, doğrusu bizleri büsbütün şüpheye düşürmektedir. Sonucu cidden müthiş olacak olan hazırlıklara karşı, elimiz kolumuz bağlı olarak ölmek niyetinde değiliz. ırz ve namusumuzun korunması neyi gerektiriyor ise, bu hususta hiç bir şeyi ihmâl etmeyeceğiz. Sonrasında kadın gibi ağlamaktan ise, erkek gibi ölmeyi tercih edenlerdeniz.

Devletimizin barış konferansına davet edilmemesi hususunda, Dışişleri Bakanımızın açıklamaları gayet zayıf olup derde deva olmaktan uzaktır. Milletın hükümetin gözünde bir kıymeti var ise, her halde kamuoyunu tatmin etmesi gerekir. Rumların pek açık olan hazırlıklarına karşı, hükümetin sessiz kalması hepimize keder ve bezginlik vermektedir. Bizler devletimizin geçirmekte olduğu, yok olma tehlikesinin farkındayız. Şimdilik bu cânice ve vahşice girişimden dolayı, ne yüreğimizle ve ne de sözle savunmada bulunmuyoruz; ancak, her şeyin bir sınırı vardır. Bu uğursuz haberler vilâyetimizin köylerine kadar yayıldı. Pek biçâre ve her manasıyla mazlum ve mağdur olan halkımızı büyük bir endişe sardı. Hiç olmazsa şehit anne-babalarını, ihtiyar ve sakatları tasarlanan katliâmdan kurtarmak için, şimdiden Anadolu’nun yakın bölgelerine göndermeye karar verdik. Bu kararımızı uyguladıktan sonra, hükümetimizin ve bütün milletin durumuna bakarak, meşru bir hakla, vatanımızın savunması ve korunması için ayaklanacağımızı, önceki telgrafımıza ek olarak tekrar arz eder ve acilen cevabınızı bekleriz.”

Manisa’nın önde gelen simaları, bu defa da cevapsız bırakılmıştır. Söylentilerin ve yazılanların, suskunlukla geçirtilen muhtemel tehlikeler olduğunun da bilincinde olarak, üçüncü bir telgraf daha çekerler. Muhtemel Yunan işgaline karşı, millet olarak ne yapılması gerekiyorsa onun yapılacağını vurgulayarak, şimdiden durumun dikkate alınmasını isterler. 28 Ocak 1919 tarihinde Manisa’dan gönderilen telgrafın sadeleştirilmiş özeti şu şekildedir:¹⁸

“Âni bir felâket olduğunda eş ve çocuklarımızın, ırz ve namusumuzun muhafazasına imkân bulunamayacağı, benzer örneklerinden bilinmektedir. İlçe ve köylerin dışında, yalnız Saruhan’ın merkezi Manisa’da altmış bine yakın Müslüman nüfus vardır. Zamanı geçmeden, kurtuluş çarelerine bakılmasını zorunlu görmekteyiz. Saltanat merkezince maruzatımızın iltifat görmemesinden; ‘elinizden alınmak istenilen

hukukunuzun korunmasına kendiniz çalışınız' anlamını çıkardık. İşte daha önce arz eylediğimiz gibi, hükümetimizin yardımına dayanarak, vilâyetimizi Yunan istilâsından ve katliâmından kurtarmak üzere, ne yolda hareket gerekir ise, o yola başvuracağımızı, üçüncü defa olarak tekrar arz eyleriz."

Bu telgrafların içeriğine bakıldığında, metni kaleme alanlarda güçlü bir yurt ve millet sevgisi ve bilincinin varlığı görülmektedir. Ayrıca meşru müdafaayı çağrıştıran ifadelerin, Kuva-yı Milliye zeminini hazırladığını da gözden kaçırmamak gerekir.

Üç dalga halinde gerçekleşen telgraf bombardımanına, doğrudan cevap verilmemiştir. Sadece 1 Şubat 1919'da Dahiliye Nazırı İzzet Bey, Vali Nureddin Paşa'ya kısa ve gizli bir yazı göndererek, hükümet tarafından ülkenin korunması için her türlü girişimde bulunulduğunu belirtmiş ve bu gibi sözlerle halkın üzüntüye sevkedilmemesini istemiştir.¹⁹

Manisa'da ortaya çıkan bu sert ve ısrarlı tepki, muhtemel bir işgal tehlikesine karşı direnme düşüncesinin güçlülüğüne işaret etmektedir. Bu tarihten sonra, 17-19 Mart 1919'da İzmir'de toplanan Müdafaa-ı Hukuk-ı Osmaniye Kongresi, bu düşüncenin örgütlenmesinin önünü açmış olmalıdır. Bununla birlikte, Manisa'da zaman içinde direnme yanlılarının hareket alanının daraltıldığı da bir gerçektir.

Mütareke'nin imzasından Manisa'nın işgaline kadar, Manisa'daki cemiyetler tarafından hükümete 25'e yakın telgraf çekilmiş; fakat, hiçbirisine cevap alınamamıştır.²⁰ Rum ve Ermenilerin giderek artan saldırıları, sazlı sözlü sataşmaları Manisalıları harekete geçirmiştir. Bu tacizleri ve muhtemel işgali önlemek için İstanbul ve İzmir'e heyetler gönderilmiştir. Bu çerçevede 10 Mayıs'ta İzmir'e giden 25 kişilik Manisalı heyetin dile getirdiği endişelere karşılık olarak, Vali İzzet Bey'den aldığı cevap şudur: *"Hiç sesinizi çıkarmayın, İtalyan vapurları içleri asker dolu olduğu halde Rodos'ta bekliyorlar. Memleketimizi İtalyanlar işgal etmesin de, zararsız Yunanlılar işgal etsinler; bir gün olur da onları çıkarabiliriz; fakat, ayak bastıkları yerden İtalyanları çıkarmak imkanı yoktur."* İzmir'de İngiliz temsilcisi olarak bulunan Ritz, kendisini ziyarete gelen heyete, *"Ne telaş edip duruyorsunuz! Manisa işgal mıntikasına dahil değildir"* diyordu. Manisa'da mutasarrıf olarak bulunan Hüsnü Bey ise, *"İşgal sahası buraya kadar uzayacak değildir. İzmir ve civarına inhisar edecektir. Manisa işgal sahası haricindedir. Ben Metropolid Yuvakim Efendi hazretleri tarafından böyle telakki ettim."*²¹ demektedir .

15 Mayıs 1919'a gelindiğinde, İzmir işgal ediliyordu. Manisa'nın işgalinden endişe duyan önde gelen simalar, İzmir'in işgalinden iki gün sonra 17 Mayıs 1919'da, İtalya temsilciliğine bir telgraf göndererek, Manisa'nın bazı köylerinin Rumları tarafından Türklerin mallarının yağmalanmaya başladığını bildirmişlerdir. Telgrafların altında imzası olanlardan birisi de Müftü Âlim Efendi'dir. Telgrafta Avrupalılara şöyle seslenilmektedir:

“Göç etmek zorunda bırakılan mağdur Türkler ve bütün Türk halkı, benzer en küçük işgalleri de içine alan bütün haksızlıklara karşı Avrupa’nın adaletini imdada çağırıyorlar. Türkler; haklarını mükemmel şekilde müdafaa etmeye muktedir oldukları halde son kez sizlerin insani hislerine müracaat etmeyi tercih ediyorlar.”²²

Özalp’ın anılarına göre Âlim Efendi, 20 Mayıs’ta İstanbul’a gitmek üzere trenle Bandırma’ya gitmiştir; fakat, Bandırma’dan sonraki yolculuğu ve İstanbul’daki girişimleri hakkında, bugüne kadar başkaca bir bilgi ortaya çıkmamıştır. Özalp’ın anılarında, Âlim Efendi ile birlikte bulunan başka sarıklı hocalardan da söz edilmektedir.²³ Bu hocaların, Cemiyet-i İlmiye mensubu oldukları hakkında tahmin yürütmek, yanlış olmasa gerektir. Bu yolculuk nedeniyle Âlim Efendi’nin Manisa’nın işgal edildiği gün Manisa’da bulunmadığı tahmin edilmektedir. 23 Mayıs’da Menemen’in işgali üzerine, Manisa’dan Sadaret’e çekilen telgrafın altında imzasının bulunmaması da buna işaret etmektedir²⁴.

Nihayet İzmir’in işgalinden 10 gün sonra, 25 Mayıs 1919 tarihinde Manisa’ da işgal edilir; fakat, direnmeksizin. Özellikle mutasarrıf Hüsnü Bey’in çabaları sonuç vermiş ve direniş yanlıları ya şehirden uzaklaştırılmış ya da etkisiz hale getirilmişlerdir. Şehri terk eden direniş yanlıları Akhisar ve Salihli’de oluşan Kuva-yı Milliye’ye katılmışlardır.

Âlim Efendi’nin İşgal Altındaki Tutumu

Manisa’nın işgalinden sonra şehirde kalan Âlim Efendi’nin, işgal alanlarının çeperlerinde oluşan direnişten farklı bir yol izlediği görülüyor. Bilindiği gibi cemiyet, kongre ve kuva-yı milliye olguları, işgal öncesi veya işgal alanı dışı için geçerlidir. İşgal altına girmiş bölgelerde kalarak, hakların savunulması durumu hemen hemen yok gibidir. Kısa ömürlü olmakla beraber, bunun görebildiğimiz tek örneği Manisa Müftüsü Âlim Efendi’ye aittir.

Âlim Efendi direniş yanlısı olmakla beraber, Cemiyet-i İslâmiye yöneticisi olarak, Müslüman halkı yalnız bırakmamak için Manisa’da kalmıştır. Gazeteci Ârif Oruç’un, Âlim Efendi’den aldığı bilgiye göre, Manisa verilen güvenceye aykırı olarak işgal edilmiştir. Âlim Efendi Manisa işgal edilir edilmez, halkın karşılaşabileceği baskı ve zulümden en kısa sürede haberdar olmak için, 50 mahalleden oluşan şehri beş bölgeye ayırmış ve her bölgenin imamından, meydana gelecek olaylar hakkında düzenli bilgiler almaya çalışmıştır²⁵. Ârif Oruç olayı aynen şöyle aktarıyor:

“Âlim Efendi’nin nakl eylemekte olduğuna göre, verilen teminat hilafına olarak Manisa işgal edilir edilmez, Müfti Efendi tarafından 50 mahalleden ibaret olan liva merkezi beş mıntıkaya tefrik edilmiş ve her mıntika imamından vaki olan ve olacak tecavüzler hakkında malumat-ı muntazama almağa çalışılmışdır. Mûmaileyhin bu hareketi, kuva-

yı işgaliye kumandanlığının nazar-ı dikkatini celb etmiş olacak ki, 20 Ağustos'da şahidlik bahanesiyle Âlim Efendi'nin celbine teşebbüs olunduğu gibi mümaileyhin tahtelhıfz İzmir'e dahi sevk olunması tehlikesi de baş göstermiştir. Bunun üzerine Müfti Efendi vesaitini bularak ber-takrib Manisa'dan firara muvaffak olabilmıştır.”²⁶

Doğrudan Âlim Efendi'den alındığı belirtilen bu bilgi dikkat çekicidir; çünkü, bu bilgi, Âlim Efendi'nin iyi bir teşkilatçı olduğuna işaret ettiği gibi, İzmir ve Menemen'in işgalinde yaşanan facialardan ders aldığını da göstermektedir. Bilindiği gibi, hem İzmir hem de Menemen'de, işgalden halkın olabildiğince az zarar görmesi için neler yapılması gerektiği yönünde bir arayış akla gelmemiştir. Ya Yunan zulüm ve baskılarına çaresizlikle katlanılmış, ya İtilaf temsilcilerinden medet umulmuş ya da işgal altında yaşamamak için iç bölgelere göç edilmiştir. Göç edemeyen ve telaş halinde kendi içinde de örgütlenmeyi akla getiremeyen halk, Yunanlıların pervasız zulümlerine maruz kalmıştır. Kontrolsüz ve denetimsiz böyle bir ortamda, Yunanlıları daha dikkatli olmaya yönlerecek herhangi bir mekanizma da bulunmamaktaydı. Bu nedenle nerede, kimlere, ne gibi baskı ve zulümde bulunulduğu, çoğunlukla kamuoyuna yansımamış veya çok geç yansıdığı için istenilen etkiyi yaratmamıştır.²⁷

Bu nedenle, Âlim Efendi'nin direniş yanlısı ve üstelik bu konuda son ana kadar ısrarcı olmasına rağmen, Manisa'dan neden ayrılmadığı sorusunun cevabı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Âlim Efendi, Müslüman halkın güvenini kazanmış bir dini önderdirdir ve bu konumunun da bilincindedir. Kendisini işgalci Yunan güçlerine karşı cesaretle ortaya atması ve her meydana gelen olayı teşhir etmesi, halkın güveninden aldığı güçten kaynaklanmaktadır. Yunan işgali üzerine Manisa'yı terk ederek, kendilerini daha güvende hissedecekleri yerlere göç edenlerin sayısı bilinmemekle beraber, azımsanmayacak miktarda olduğu muhakkaktır; fakat, geride kalan çoğunluğun, Âlim Efendi'nin Manisa'da bulunduğu işgalin ilk üç aylık döneminde daha az baskıya maruz kaldığı söylenebilir.²⁸ Nitekim bu durumdan rahatsızlık duyan Yunanlılar, Âlim Efendi'yi etkisiz hale getirmenin yollarını arayarak, şehirden uzaklaştırmayı başarmışlardır. Âlim Efendi'den alınan bilgilere dayanılarak yayınlanan bir haberde konu şöyle verilmektedir:

“Müfti Efendi'nin İzmir'e sevki meselesinde Yunanlıların kullandıkları ilk lisan, bir hileden ibaret idi. İşin aslına bakılırsa, Müfti Efendi'nin er geç Manisa'dan uzaklaştırılması mutasavver idi. Zira, Müfti Âlim Efendi, işgalin ilk gününden beri, her gün her yerde ikaa edilen dürlü dürlü mezâlîme dair vesikalar, fotoğrafler ihzar etmek gibi bir çok teşebbüsleriyle Yunanlıların tam manasıyla düşmanlığını celb etmişti.”²⁹

Âlim Efendi işgal altındaki Manisa'da kaldığı yaklaşık üç ay zarfında, Yunanlıların hemen her hareketini izlemeye almış ve özellikle kurduğu haberleşme ağıyla, baskı ve zulümleri en kısa zamanda öğrenebilmiştir. Medeni cesaretiyle bunları İzmir'deki İtilaf Devletleri temsilciliklerine duyurarak, Yunanlıların hareket alanlarını daraltmaya

çalışmıştır. Aynı zamanda öldürülen Türkler için o güne kadar örneği görülme-
yemeyen görkemli cenaze törenleri düzenleyerek ve bunların fotoğraflarını İtilaf temsilciliklerine
ulaştırarak caydırıcı olmaya çalışmıştır.³⁰

Âlim Efendi'nin Kuva-yı Milliye ve Kongre Çalışmaları

Âlim Efendi'nin işgal altındaki faaliyetleri, şüphesiz, Yunanlıları rahatsız ediyordu.
Yunanlıların Âlim Efendi'yi etkisiz hale getirme planları hakkında çeşitli rivayetler
vardır. Bunların içinde, olayların meydana geldiği tarihe en yakın olanı, şüphesiz, en
güvenilir olanıdır; fakat, ayrıntıların zaman içinde açıklığa kavuşması, sonraki bilgi
ve rivayetleri de anlamlı kılmaktadır.

Yunanlıların Âlim Efendi'yi etkisiz hale getirmek için, önce kendisine faaliyetlerinde
yardımcı olan oğlu Ârif [Özbilge] ile ikinci eşinin oğlu Kemal [Irmak]'ı, 22 Temmuz
1919 günü tutukladıkları anlaşılıyor.³¹ Anlaşılan bundan bir sonuç alamayan Yunan-
lılar, doğrudan Âlim Efendi'yi bir şekilde etkisiz kılmanın yollarını aramış olmalıdır.

Eldeki belgelerden hareketle, Âlim Efendi'nin bu tehlikeyi haber alarak, Manisa'dan
ayrıldığı ve İstanbul'a gittiği bilinmektedir. İstanbul'da yayımlanan Türk Dünyası
Gazetesi'nin haberine göre,³² Manisa'daki Yunan savcısı 20 Ağustos 1919'da Âlim
Efendi için bir celp çıkarır. Âlim Efendi, kendisine hitaben Yunanca olarak yazılan bu
davet üzerine, Yunan savcının yanına gitmek zorunda kalır. Savcı, Âlim Efendi'ye,
kendisini Yunan temsilcisi Stergiadis'in görmek istediğini söyler ve ilk trenle İzmir'e
gitmesini ister. Yunan savcısı ayrıca bu durumu başkalarına, hatta ailesine bile söyle-
memesi hususunda Âlim Efendi'yi uyarır. Âlim Efendi ise, bu yolculuğun özel bir
amaçla yapıldığına halkı inandırmak gerektiğini söyler ve dolayısıyla bir iki günlük izin
ister; fakat, Yunan savcı bunu kabul etmez. Savcı, Âlim Efendi'ye, Manisa istasyonun-
dan İzmir'e kadar, kendisine bir Yunan subayının refakat edeceğini de söyler. *"Eğer
gitmeyecek olursanız işin rengi değişecektir"* diyerek, açıkça tehdit de eder.³³

Âlim Efendi, zorunlu olarak İzmir'e gitmeyi kabul eder; fakat, ertesi gün, yani 21
Ağustos 1919 Perşembe sabahı, istasyona erken gider ve bir yolunu bulup trenle İzmir
yerine İstanbul'a hareket eder. 25 Ağustos 1919 Pazartesi günü de İstanbul'a varır.³⁴

Âlim Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu sıralarda, Amiral Bristol başkanlığındaki in-
celeme kurulu İzmir, Aydın ve Manisa'da Yunan işgalinden doğan şikayetleri incele-
mektedir. Bu çerçevede Âlim Efendi'nin de heyetle görüşmesinin gündeme geldiği,
İzmir Valisi Ahmed İzzet Bey'in Dahiliye Nezaretine gönderdiği 2 Eylül 1919 tarihli
telgraftan anlaşılmaktadır³⁵; fakat, konuyla ilgili ne gibi girişimlerde bulunduğu
meçhuldür. Bu telgraftan anlaşıldığı kadarıyla, Âlim Efendi Eylül 1919 başlarında İs-

tanbul'dadır ve Vali Ahmed İzzet Bey, kendisinin inceleme kuruluyla İstanbul'da veya bir İtalyan vapuruyla gelerek, İzmir'de görüşmesinin mümkün olacağını belirtmektedir.

Âlim Efendi'nin Ârif Oruç'a anlattıkları arasında, Tahkik Heyeti ile görüşmeye çalıştığına dair ifadeler bulunmaktadır. Buna göre, Âlim Efendi Bursa'da iken, Amiral Bristol Heyeti'nin Manisa tarafına geçtiğini haber almış ve hemen Akhisar'a dönmüştür; fakat, o gelene kadar, Heyet incelemesini tamamlayarak Manisa'dan İzmir'e gitmiştir.³⁶ Dolayısıyla Âlim Efendi, Bristol Heyeti ile görüşmemiştir. Buna rağmen 22 Eylül 1919'da Manisa'ya gelen Heyet'in hazırladığı ve 7 Ekim 1919'da Paris Barış Konferansı'na sunduğu raporda Âlim Efendi'den de söz edilmektedir:³⁷ *"Müftü dışındaki Türk sivil makamları yetkilileri Manisa'da kalmışlar, Yunan makamları tarafından İzmir'e çağrılan müftü ise İstanbul'a kaçmıştır."*

Âlim Efendi, 25 Ağustos 1919 tarihinde İstanbul'a gelmiş, muhtemelen kendisinden alınarak yapılan, Türk Dünyası Gazetesi'ndeki haber ise, 30 Ağustos günü yayınlanmıştır. Âlim Efendi, Üçüncü Balıkesir Kongresi için 20 Eylül 1919'da Balıkesir'e gittiğine göre, İstanbul'da 25 Ağustos – 20 Eylül tarihleri arasında, yani 27 gün kadar bulunmuştur.³⁸

Bilindiği üzere Millî Mücadele yıllarında Balıkesir'de toplanan kongre sayısı beştir. Eldeki bilgiler, Âlim Efendi'nin bunlardan üçüncü ve beşincisine katıldığını göstermektedir. Birinci Balıkesir Kongresi'nin toplandığı 28 Haziran - 12 Temmuz 1919 ve ikincisinin toplandığı 26-30 Temmuz 1919 tarihlerinde Manisa'dadır. Dolayısıyla bunlara katılması söz konusu değildir. Dördüncü Balıkesir Kongresi ise 19-21 Kasım 1919 tarihlerinde toplanmıştır. Âlim Efendi bu tarihlerde muhtemelen Akhisar'dadır.³⁹

Üçüncü Balıkesir Kongresi 16-22 Eylül 1919 tarihlerinde toplanmış ve faaliyet göstermiştir.⁴⁰ İlk gün Kongre başkanlığına seçilen Hacim Muhittin Çarıklı'nın günlüğüne göre, Âlim Efendi 20 Eylül 1919 akşamı İstanbul'dan Balıkesir'e gelmiş ve Öğretmen Okulu'na yerleştirilmiştir. Çarıklı'nın günlüğündeki bilgi aynen şöyledir:⁴¹ *"Bu akşam İstanbul'dan Manisa Müftüsü Âlim Efendi gelmiş, fakat ben istasyona gidemedim. Vehbi, Neşet ile Dürümuallimine gönderilmiş, belki bu zattan biraz istifade ederiz."* Çarıklı'nın bu ifadesinden, Âlim Efendi hakkında önceden oluşmuş olumlu bir izlenime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

20 Eylül 1919 akşamı Balıkesir'e gelen Âlim Efendi, ertesi günkü kongre çalışmalarına katılmıştır. Nitekim yine Hacim Muhittin Çarıklı'nın günlüğünde, *"Kongre bugün İstanbul'dan gelen Manisa Müftüsü Âlim Efendi'yi kongre azalığına ve fahrî Heyet-i Merkeziye azalığına kabul etti"* denilmektedir.⁴² Çarıklı'nın verdiği bilgilere göre, Âlim Efendi kongre üyeliğine asaleten, Heyet-i Merkeziye'ye ise onursal (fahri) üye olarak seçilmiştir.⁴³

Âlim Efendi, Üçüncü Balıkesir Kongresi'nin çalışmalarına katıldıktan bir süre sonra, Akhisar'da karşımıza çıkmaktadır. Sivas Kongresi'nden sonra, Damat Ferit Paşa hükümetinin yerine Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulması ile İstanbul'un Kuvâ-yı Milliye'ye karşı daha ılımlı yaklaşması, basın da konuya daha fazla ilgi göstermesine yol açmıştı. Bu çerçevede, özellikle iki gazetecinin, Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye cephelerini gezerek gözlemlerini gazetelerinde yayımladıkları bilinmektedir. Bu gazeteciler Tasvir-i Efkar'dan Ârif Oruç ile Türk Dünyası'ndan Kâzım Nami'dir. Her ikisi de aynı tarihlerde Akhisar'a gelmişler ve Müftü Âlim Efendi ile görüşmüşlerdir.

Bu gazetecilerden, Âlim Efendi ile ilk görüşen Ârif Oruç'tur. Ârif Oruç, 9 Ekim'de Akhisar'da yaptığı görüşmenin notlarını, 10 Ekim günü gittiği Salihli'de kaleme almış ve bu yazı, 15 Ekim'de gazetede yayımlanmıştır.⁴⁴

Âlim Efendi, gazeteci Ârif Oruç'la yaptığı görüşmeden 20 gün sonra, 30 Ekim 1919'da, yine Akhisar'da, bu kez Türk Dünyası Gazetesi'nin sahibi, gazeteci Kâzım Nami (Duru) ile görüşür. Kâzım Nami, Âlim Efendi ile görüşmesini şöyle aktarır:⁴⁵

“Akhisar'da, Manisa Müftisi Âlim Efendi'yle de teşerrüf ettim. Bu zât hakikaten metin imanlı, vatanperver, hamiyetlidir. Yunanlıların hakaretlerine uğraması hamiyetinin derecesine delildir. Memleketin düştüğü elim felâketten son derece müteessir olmakla beraber, Allah'ın rahmetinden, nusretinden zerre kadar ümitsiz değildir. İlim, fazl itibarıyla de memleketimizin iftihar etmesine lâyıktır.”

Ârif Oruç'un verdiği bilgiye göre, Akhisar'da bir medresede kalan Âlim Efendi'nin, bu tarihten sonra da Akhisar'da Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyetlerine katıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Kâzım Özalp'ın anıları da bu durumu teyit eder mahiyettedir.⁴⁶ Aynı tarihlerde başka bir Manisalı, eski Belediye Başkanı Bahri (Saritepe) Bey de, Akhisar'dadır. O da direniş taraftarı olduğu için mutasarrıf Hüsnü Bey'le anlaşmamış ve işgalden önce görevinden istifa ederek, Manisa'dan Akhisar'a geçmiş ve Kuvâ-yı Milliye'ye katılmıştır.⁴⁷

Âlim Efendi 10-22 Mart 1920 tarihlerinde toplanan Beşinci Balıkesir Kongresi'ne veya diğer adıyla, “İzmir Şimal Mıntıkası Kuvâ-yı Milliye Heyet-i Umumiyesi”ne Akhisar'ı temsilen katılmıştır. Kongre zabıtlarına göre, Beşinci Balıkesir Kongresi'nin Akhisar üyeleri Müftü Âlim Efendi, Rıza Bey, Yayaköy Nahiyesi - Hacı Mustafa Efendi, Marmara Nahiyesi - Reşad Bey olarak verilmektedir.⁴⁸

Kongre Reisliğine Balıkesir delegesi Mehmed Vehbi Bey, Birinci Reis Vekillğine Akhisar delegesi Âlim Efendi, İkinci Reis Vekillğine Gönen delegesi Osman Bey, Kongre katipliklerine de Balıkesir delegeleri Basri ve Vasıf Beyler getirilmiştir.⁴⁹ Müftü Âlim Efendi'nin de İkinci Reis Vekili olarak katıldığı, “İzmir Şimal Mıntıkası Kuvâ-yı Milliye Heyet-i Umumiyesi”nin çalışmaları sonunda, işgal sona erinceye kadar diren-

meyi ve Sivas Kongresi'nin amaç ve kararlarına bütünüyle bağlılığı dile getiren bir dizi karar alınmıştır.

Beşinci Balıkesir Kongresi'nin, 22 Mart 1920 tarihinde alınan kararlarının altında, Akhisar temsilcisi olarak Müftü Âlim Efendi'nin ve Rıza Bey'in isimleri bulunmaktadır.⁵⁰ Kongre'nin sonunda, Türk milletinin azim ve imanı sayesinde, yakında bütün badirelerden kurtulacağı ve millî istiklâlini mutlaka temin edeceği vurgulanmıştır.⁵¹ Kongre çalışmalarının tamamlamasından sonra, Âlim Efendi'nin faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Faaliyetleri izlenememekle beraber, kongre çalışmalarından sonra Âlim Efendi'nin azil sürecinin başlatıldığı görülmektedir. TBMM açılmadan önce, Şeyhülislâm Dürrişâde Abdullah Efendi'nin hazırladığı, 11 Nisan 1920 tarihli fetva ile, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Anadolu hareketi ve Kuvâ-yı Milliye, bir iç isyan olarak tanımlanmıştır. Fetva, bu harekete katılanların ve destek verenlerin öldürülmelerinin, şeriata uygun olduğunu duyurmaktaydı.⁵² Fetva, şüphesiz, doğrudan Âlim Efendi ile ilgili değildir; fakat, içeriği dikkatli irdelendiğinde, Yunan işgaline direniş yanlısı olan veya Kuva-yı Milliye'ye katılan ve kongreleri yöneten her şahıs gibi, Âlim Efendi'nin de bu fetvanın muhatabı olduğu açıktır.⁵³

Şeyhülislâmın fetvası, Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi ile birlikte, toplam 20 kişilik müftü ve müderris grubu tarafından hazırlanan, bir karşı fetvayı doğurmuştur. Ankara Fetvası olarak anılan bu fetva, Kuva-yı Milliye'ye destek veren din bilginleri ile müftülere imzalatılmıştır.⁵⁴ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 5 Mayıs 1920 tarihli nüshasında yayınlanan fetvanın altında imzası bulunan 153 din adamından birisi de Âlim Efendi'dir; ancak, Âlim Efendi burada "Balıkesir Kadı-i Sâbıkı Âlim" şeklinde geçmektedir.⁵⁵ Bu ismin, Manisa Müftüsü Âlim Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tarihlerde, Balıkesir ve çevresinde bu isimle başka bir din adamı yoktur. Âlim Efendi bu tarihlerde Balıkesir'de bulunduğu için, böyle bir yazım hatasının ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.⁵⁶

Ankara Fetvası'na imza atan Âlim Efendi'nin, görevden azledilme gerekçelerinden birisi de, İstanbul Fetvası'na muhalefet etmesi ve Ankara Fetvası'nı imzalamış olmasıdır. Azil gerekçesine bu hususun dahil edilmesi de dikkat çekicidir. Âlim Efendi'nin azil süreci, 24 Nisan'da başlamış, gerekçeleri de yazışmalarda yer almıştır; fakat, Ankara Fetvası'nın 5 Mayıs 1920 tarihinde, Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanmasından sonraki yazışmalarda, azil gerekçelerine bir de, "*Fetava-i Şerife ve Beyan-name-i Hümayun ahkam-ı münifisine bilvücuh muhalif*" olması ilave edilmiştir. 5 Mayıs'dan önceki belgelerde yer almayan bu gerekçenin, Ankara Fetvası'nın yayınlanması ve Âlim Efendi'nin adının burada görülmesinden hemen sonra, belgelere girmiş olduğu gözden kaçmamaktadır.⁵⁷

Âlim Efendi'nin görevine son verilmesi, önce 8 Mayıs 1920 tarihinde, "Encümen-i İntihab-ı Memurin-i İlmiye"de karar altına alınmıştır. Encümen'in, Şeyhülislâm'a sunulan tavsiye niteliğindeki kararı, 18 Mayıs'da Şeyhülislâm kararına dönüşmüştür.⁵⁸ Karar sürecini özetleyen, sözü edilen belgedeki kayıt şu şekildedir:

*"Yunan Fevkalade Komiseri tarafından İzmir'e celb edilmesi üzerine Akhisar'a kaçtığından ve Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak ederek rüesası meyanına dahil ve akd olunan kongrelere gidüb gelmekde ve ahiren Balıkesir Kongresi'ne de reis-i sani intihab edildiğinden şu hal ve hareketiyle devam-ı memuriyeti ve Yunan işgal-i askerisi altında bulunan bir makam-ı fetvanın vekâletle idaresi gayr-ı caiz olduğundan bahisle azli hakkında Dahiliye Nezareti'nden gelen tezkere üzerine mümaileyh Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakı ve rüesa meyanına duhulü caiz olmadığı sıfat-ı kudsiye-i ifta ile gayr-ı kabil-i telif ve hareketi Hükümet-i Seniyye'ce neşr ve ilan eden Fetava-i Şerife ve Beyanname-i Hümayun ahkam-ı münifesine bilvücu muhalif bulunmuş olduğundan Encümen-i İntihab-ı Memurin-i İlmiye'ce azli bittensib tarih-i mezkurda makam-ı sami-i fetvapenahiye mucibince işarı aliyyesiyle tevşih buyurulmasından nâşi infisal eylemiştir."*⁵⁹

Eldeki bilgi kırıntıları, Âlim Efendi'nin bu tarihlerde Balıkesir'de bulunduğunu, bu sürenin en az 18 Haziran 1920 tarihindeki bayrama kadar sürdüğüne işaret etmektedir. Hatta Tevfik Balyalı'nın anılarındaki bilgi dikkate alındığında, Balıkesir'in işgal edildiği tarih olan 30 Haziran'a kadar Âlim Efendi'nin Balıkesir'de bulunduğu söylenebilir.⁶⁰ Kâzım (Özalp) Paşa'nın geride cephe kurmak üzere Balıkesir'den ayrılırken kentin güvenliğini kendilerine teslim ettiğini söyleyen Balyalı, anılarında sözlerine şöyle devam ediyor:⁶¹

"Çok fena günler geçirmeye başladık. Birçok çapulcu ceteler Balıkesir'e geldi. Memleketi yağma etmek istediler. Güç hal ile kurtarmaya çalışıyorduk. Bir taraftan Yunanlılar tayyare ile Balıkesir'i bombardıman etmeye başladılar, bombalar, sıklet merkezi Sarpoglu Oteli'ne yağıyordu. Manisa Müftüsü Âlim Efendi çoluk çocuğu sokak ortasında bırakarak İstanbul'a kaçmış, bu çocukları ve daha birçok zavallıları vagona yerleştirirken memleketi çeviren Yunanlılar Balıkesir'i aldılar ve biz de saika-i talih esir düştük."

Âlim Efendi'nin Yunan işgalinin Balıkesir ve Bursa gibi önemli merkezlere yayılması üzerine, İstanbul'a gittiği, burada bir dostunun evinde saklandığı ve kurtuluşa kadar İstanbul'da kaldığı bilinenler arasındadır. Burada iken çocuklarını da yanına alarak, eğitimleriyle ilgilenmiş ve gözden uzak durmuştur. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un başarı ile gelişmesi ve Manisa'nın da işgalden kurtulması üzerine, hemen Manisa'ya dönmüş ve müftülük makamına geçmiştir. Büyük bir kalabalıkla karşılanan Âlim Efendi, Milli Mücadele'deki faaliyetleri dolayısıyla, TBMM tarafından, beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile onurlandırılmıştır.⁶²

Sonuç

Batı Anadolu'daki müdafaa-i hukuk ve direniş örgütlenmesinin, Aydın valisi Nureddin Paşa'nın yönlendirmesiyle diğer bölgelerden bazı farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Hem cemiyet hem de kuva-yı milliye örgütlenmelerinin Nureddin Paşa etkisi taşıdığı Manisa örneğinde görülmektedir. Özellikle din adamlarının örgütlenmesi bu farklılığın en bariz yönüdür. Manisa Müftüsü Âlim Efendi'nin faaliyet ve örgütlenme biçimi, kendisinin milli duyarlılığı ve medeni cesaretini gösterdiği gibi, Nureddin Paşa'nın direniş örgütlenme modelinden bir hayli etkilenmiş olabileceğini de göstermektedir.

KAYNAKLAR

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA, DH KMS),

D. 49/1-80, Lef 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17.

D. 54-3/34, Lef 21.

BOA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT),

D. 117/114, Lef 2, 3, 4.

BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş (DH EUM AYŞ),

D. 9/61, Lef 2, 5.

İstanbul Müftülüğü, Bâb-ı Meşihat Arşivi (İM, BMA),

Dosya No: 1882/759.

Yayınlar

Ahmed, Türk İstiklâl Harbi Başında Milli Mücadele, Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

Apak, Rahmi, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK, Ankara 1990.

Ankan, Zeki, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

Ârif Oruç, "İzmir Mektupları", Tasvir-i Efkâr, 15 Teşrin-i evvel 1335.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), Haz: Şerafettin Turan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1967.

Balyalı, Tevfik, Canlı Tarih, Manisa 1964.

- Berber, Engin, Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar Bir İzmir Kabusu, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir 2002.
- Bilgi, Nejdet, "Milli Mücadele'nin Başlarında Batı Anadolu (Kâzım Nami'nin Gözlemleri)", Manisa Araştırmaları, 2, Manisa 2002.
- Bilgi, Nejdet, İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi, Manisa Belediyesi, Manisa 2008.
- Bolak, Ahmed Aydın, "Alaşehir Kongresi'nin 66'ncı Yıldönümü Vesilesiyle Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri ile İlgili Kısa Tebliğ", Milli Mücadele'de Balıkesir, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990.
- "Büyük Kongre Mukarreratı", Köylü, 22 Mart 1335.
- Çelebi, Mevlüt, "Saruhan Sancagında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", Tarih İncelemeleri Dergisi, XX/2 (Aralık 2005).
- Hakimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336, s. 1.
- İlgürel, Mücteba, Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 1999.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, Son Sadrazamlar, IV, Dergah Yayınları, İstanbul 1982.
- İpekçi, Abdi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, Cem Yayınevi, İstanbul 1981.
- K. N., "Kuvâ-yı Milliye Cephelerinde", Türk Dünyası, 13 Teşrin-i sani 1919.
- Kâzım Nami, "Cemaat Teşkilatı", Türk Dünyası, 2 Kânunievvel 1335/1919.
- Köklü, H. Nusret, Manisa İşgalden Kurtuluşa, Ankara 1976.
- "Manisa Müftisi Şehrimizde", Türk Dünyası, 30 Ağustos 1919.
- Muzaffer Ordumuzun Kumandan-ı Muhteremi Ferik Nureddin Paşa Hazretleri'nin İzmir Müftisi Rahmetullah Efendi Hazretleri'ne Yazdıkları Mektubun Suretidir, [tyt].
- Özalp, Kâzım, Milli Mücadele 1919-1922, I, TTK, Ankara 1985.
- Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, TTK, Ankara 1993.
- Su, Kâmil, "Unutulmayan Hemşehrilerimiz Bahri Sarıtepe Manisa Eski Milletvekili ve Belediye Başkanı", Manisa Hür Işık, 4596, 11 Temmuz 1978.
- Tanör, Bülent, Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920), YKY, İstanbul 2002.
- Tekeli, İlhan -Selim İlkin, Egede'ki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK, Ankara 1989.
- Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi I İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- Turan, Mustafa, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Uluçay, Çağatay - İbrahim Gökçen, Manisa Tarihi, Manisa Halkevi, İstanbul 1939.
- Yalazan, Talat, Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922), I. Cilt, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1994.

NOTLAR:

* CBÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Manisa

¹ İsmet İnönü'nün kendi ifadesi şöyledir: "... benim kanaatımca, Milli Mücadelenin, bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi son derece güç, fakat harikulade isabetli bir karar olmuştur... Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında bu, harikulade bir buluştur. Emsali de hemen hemen yok gibidir". Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul 1981, s. 35-36.

² Bülent Tanör, Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920), İstanbul 2002, s. 131-132.

³ Tanör, s. 132-133.

⁴ Muzaffer Ordumuzun Kumandan-ı Muhteremi Ferik Nureddin Paşa Hazretleri'nin İzmir Müftisi Rahmetullah Efendi Hazretleri'ne Yazdıkları Mektubun Suretidir, [yty], s. 5.

⁵ Nurettin Paşa'nın, cemaat teşkilatından yoksun olduğu için Müslümanların millî varlıklarını koruyamadıkları görüşü, Milli Mücadele yıllarında basında da tartışılmıştır. Bunlara bir örnek, Ahmed Emin'in Vakit gazetesinde konu hakkında bir yazı yayınlaması üzerine, Türk Dünyası'nda Kâzım Nami'nin kaleme aldığı yazıdır. Kâzım Nami cemaat teşkilatını ülkemizde ilk kez, Tuna vilayetinde Mithat Paşa'nın uyguladığını, bunun izlerini yıllar sonra Edirne'de gördüğünü, fakat hiç de iyi sonuç vermediğine şahit olduğunu söyledikten sonra şöyle devam ediyor:

"Tanzimat teşkilatı Avrupalılaştırmak istemiş, eski tarzı yüzerek yerine, yabancı bir tarz koymuşdur ki terak-kimize mani olan asıl sebeplerden en büyüğü budur. Devletle millet arasında tuhaf bir ikilik meydana çıktı. Halk ruhuna tamamiyle yabancı görünen yeni şekle ısınamamış, ona temessül edememişti. / Halbuki beri tarafa gayrimüslim unsurlar, kiliselerinin 'Teokratik' teşkilatı sayesinde başları bir noktaya bağlı olarak, mil-liyetlerini, hatta devlet içinde bir devlet denecek kadar idari muhtariyetlerini saklamışlardı. / İşte gayrimüslim unsurların cemaat teşkilatı kurun-ı vustâdan beri gelen açıkda ruhanî, fakat hakikatte idarî, siyâsî bir muhtariyetin zaruri neticesidir. Filhakika bu teşkilat Hristiyan, Musevî vatandaşlarımızı millî inkişâfları hususunda çok yardım etmiştir. Bu milletlerin dinî, lisanî hülâsa harsi varlıklarını muhafaza edebilmeleri bil-hassa cemaat teşkilatı sayesinde." Kâzım Nami yazının devamında, ülkemizde Tanzimat'a kadar devletin zaten büyük bir cemaat teşkilatına ben-zediğini ve her şeyi bir noktaya bağlayan bu sistemin, çağdaş olmadığı için değiştirilmeye çalışıldığını, ülke-mizin yeniden bu Teokratik anlayışa değil, demokratik anlayışa ihtiyacı olduğunu, eskiyi geri getirmenin çözüm olamayacağını, zaten milletimizin bünyesine de uygun olmadığını belirtiyor. Ayrıca gayrimüslim un-surların kendi millî varlıklarını koruma duygusuyla bu teşkilattan yararlanarak gelişmelerinin, gerçekte bu teşkilatın ürününü sayılamayacağını da vurguluyor. Kâzım Nami, "Cemaat Teşkilatı", Türk Dünyası, 2 Kâ-nunievvel 1335/1919, s. 1. Kâzım Nami aynı konuyu, bu tarihlerde bir iki kez daha ele almıştır.

⁶ Muzaffer Ordumuzun, s. 4-5.

⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, Egede'ki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara 1989, s. 63.

⁸ Engin Berber, Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar Bir İzmir Kabusu, İzmir 2002, s. 54.

⁹ "Büyük Kongre Mukarreratı", Köylü, 22 Mart 1335.

¹⁰ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Ankara 1993, s. 174.

¹¹ Zeki Arıkan, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), Ankara 1989, s. 229.

¹² Çağatay Uluçay - İbrahim Gökçen, Manisa Tarihi, İstanbul 1939, s. 59.

¹³ BOA, DH KMS, 49/1-80, Lef 2-3, 8-10.

¹⁴ Nejdet Bilgi, İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi, Manisa 2008, ss. 79-81.

¹⁵ BOA, DUİT, 117/114, Lef 2-4.

¹⁶ Uluçay - Gökçen, s. 59, 62; H. Nusret Köklü, Manisa İşgalden Kurtuluşu, Ankara 1976, s. 11, 13.

¹⁷ BOA, DH KMS, 49/1-80, Lef 12-17.

¹⁸ BOA, DH KMS, 49/1-80, Lef 4,5,6.

¹⁹ Bilgi, İstiklâl Yolunda , s. 91.

²⁰ Uluçay -Gökçen, s. 59.

²¹ Uluçay -Gökçen, s. 63.

- ²² Mevlüt Çelebi, "Saruhan Sancagında İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler", Tarih İncelemeleri Dergisi, XX/2 (Aralık 2005) s. 22.
- ²³ Kâzım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, I, Ankara 1985, s. 12-13.
- ²⁴ BOA, DH EUM AYŞ, 9/61, Lef 2, 5.
- ²⁵ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 123-124.
- ²⁶ Ârif Oruç, "İzmir Mektupları", Tasvir-ı Efkâr, 15 Teşrinievvel 1335.
- ²⁷ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 124.
- ²⁸ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 125.
- ²⁹ "Manisa Müftüsü Şehrimizde", Türk Dünyası, 30 Ağustos 1919.
- ³⁰ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 125-132.
- ³¹ Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923), Ankara 1999, s. 183.
- ³² "Manisa Müftüsü Şehrimizde", Türk Dünyası, 30 Ağustos 1919.
- ³³ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 133-136.
- ³⁴ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 134.
- ³⁵ BOA, DH KMS, 54-3/34, Lef 21.
- ³⁶ Ârif Oruç, "İzmir Mektupları", Tasvir-ı Efkâr, 15 Teşrinievvel 1335.
- ³⁷ Ahmed, Türk İstiklâl Harbî Başında Milli Mücadele, Haz. İsmail Aka, Vehbî Günay, Cahit Telci, İzmir 1993, s. 103; Talat Yalazan, Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922), I. Cilt, Ankara 1994, s. 50. Orijinal metin, Yalazan, I, Ek-15 ve Turan, Yunan Mezalimi, s. 447'de verilmiştir.
- ³⁸ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s.145.
- ³⁹ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s.145.
- ⁴⁰ Mücteba İlgürel, Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, İstanbul 1999, s. 123.
- ⁴¹ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çanklı'nın Kuvayı Milliye Hataları (1919-1920), Haz: Şerafettin Turan, Ankara 1967, s. 65.
- ⁴² Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri, s. 66.
- ⁴³ Tekeli-İlkin, s. 208.
- ⁴⁴ Ârif Oruç, "İzmir Mektupları", Tasvir-ı Efkâr, 15 Teşrinievvel 1335.
- ⁴⁵ K. N., "Kuvâ-yı Milliye Cephelelerinde", Türk Dünyası, 13 Teşrinisanı 1919; Nejdî Bilgi, "Millî Mücadele'nin Başlarında Batı Anadolu (Kâzım Nami'nin Gözlemleri)", Manisa Araştırmaları, 2, Manisa 2002, s. 154.
- ⁴⁶ Özalp, s. 136.
- ⁴⁷ Kâmil Su, "Unutulmayan Hemşehrilerimiz Bahri Santepe Manisa Eski Milletvekili ve Belediye Başkanı", Manisa Hür Işık, 4596, 11 Temmuz 1978, s. 2.
- ⁴⁸ Ahmed Aydın Bolak, "Alaşehir Kongresi'nin 66'ncı Yıldönümü Vesilesiyle Milli Mücadelede Balıkesir Kongreleri ile İlgili Kısa Teblig", Milli Mücadele'de Balıkesir, İstanbul 1990, s. 140; İlgürel, s. 276.
- ⁴⁹ İlgürel, s. 288.
- ⁵⁰ İlgürel, s. 288; Rahmi Apak, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara 1990, s. 117.
- ⁵¹ İlgürel, s. 216.
- ⁵² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, IV, İstanbul 1982, s. 2054-2055; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi I İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş, Ankara 1991, s. 116-117.
- ⁵³ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s.163.
- ⁵⁴ Turan, Türk Devrim Tarihi I, s. 127-128.
- ⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336, s. 1.
- ⁵⁶ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s.165.
- ⁵⁷ Bilgi, İstiklâl Yolunda, ss. 167-176.
- ⁵⁸ Bilgi, İstiklâl Yolunda, ss. 174-175.
- ⁵⁹ İM, BMA, Dosya No: 1882/759, "Bab-ı Fetva Sicil Müdüriyeti" başlıklı belge.
- ⁶⁰ Bilgi, İstiklâl Yolunda, s. 178-179.
- ⁶¹ Tevfik Balyalı, Canlı Tarih, Manisa 1964, s. 19.
- ⁶² Bilgi, İstiklâl Yolunda, ss. 180-190, 203-205.

“Demirci Mehmet Efe” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Zeki ÇEVİK*****Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliyeci Bir Aydın:****Hasan Basra (Çantay) Bey****Özet**

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’nı Mondros Mütarekesi ile sonlandırdı. Hemen sonra da İtilaf Devletleri’nin haksız işgal ve uygulamaları başladı. Türk Milleti ise, Anadolu ve Trakya’da birbirinden bağımsız Müdafaa-i Hukuk anlayışıyla örgütlenmeye başladı. Genellikle tecrübeli İttihatçı kadroların kurduğu cemiyetlerde kongreler düzenlendi. Bu kongrelerde başlangıçta mahalli; ancak, giderek bölgesel ve ulusal ölçekte ve tam bağımsızlığı amaçlayan kararlar alınarak uygulamaya geçildi. Kuva-yı Milliye dediğimiz gönüllü direniş birlikleri bu kararlar sonucu oluşmuştur.

Batı Anadolu’da, özellikle İzmir’in Yunan askerlerince işgali ile başlayan katliamlar bu örgütlenmeyi hızlandırmıştır. Hatta ülke geneline yayılmasına ve bütünleşmesine sebep olmuştur. Balıkesir’de de işgalden bir gün sonra başlayan örgütlenmede ve halkın bilinçlenmesinde, bu bildiriye konu olan Hasan Basri Bey’in katkıları büyüktür. O, yeri gelmiş çıkardığı Ses Gazetesi ile İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti’ni çileden çıkaracak yayınlar yapmış, yeri gelmiş silahı eline alarak yurt savunmasında ölümü göze almıştır. Bu çalışmada, Türk Milleti’nin özgürlük ve bağımsızlığını kazanmasında bir Kuva-yı Milliyeci olarak Hasan Basri Bey’in örnek mücadelesi ele alınıp incelenmiştir.

I. Meclis’e Karesi Mebusu olarak seçilen Hasan Basri Bey, atak ve etkin mücadelesini mecliste de sürdürmüştür. Burada onun Meclis zabıtlarına geçen konuşmalarda, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk hakkındaki görüş ve düşüncelerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri, Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk, İzmir.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi’nden hemen sonra, başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Trakya’da birbirinden bağımsız olarak müdafaa-i hukuk anlayışında pek çok dernek kurulmuştu. Bir çoğu, İttihatçıların Balkan savaşı sırasında kurup ülke genelinde örgütledikleri Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri’nden deneyimli kişiler, Batı Anadolu’da da kongreler düzenleyip çalışmalar yürüttüler. Böyle bir örgütlenme İzmir’in işgalinden bir gün sonra Balıkesir’de de görüldü. 16 Mayıs 1919’da Okuma Yurdu toplantısından sonra, bir mevlit bahanesiyle 19 Mayıs 1919 tarihinde Alaca Mescit toplantısı Balıkesir’deki örgütlenmenin ilk ciddi adımıdır. Balıkesir Hareket-i Milliye Redd-i İlhak

Heyet-i adıyla bu oluşum Balıkesir’de dört yerel kongre toplanmış, Hacim Muhittin Çarıklı başkanlığında Alaşehir Kongresi ile örgütlenme bölgesel bir nitelik kazanmıştır.¹

Bu bildiriye konu olan Hasan Basri (Çantay) Bey, Balıkesir’deki bu milli uyanışa, çıkardığı Ses Gazetesi (17 Ekim 1918-13 Mart 1919 tarihleri arasında toplam 22 sayı) ile katkıda bulunmuş çok yönlü çalışmalarıyla halkın bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Ses Gazetesi İzmir’in işgalinden kısa süre önce Meclis-i Vükela kararıyla kapatılmış, kendisi hakkında da tutuklama kararı çıkarılmıştır.

Ayrıca Hasan Basri Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin son toplantısına (16 Mart 1919) da Balıkesir’i temsilen katılmıştır. Kendisi, İstiklal Marşı’nın şairi Mehmet Akif Bey’i de Balıkesir’e davet ederek Zagnos Paşa Camii’nde İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri’ni rahatsız eden konuşmayı (20. Ocak 1920) yapmasını sağlayan kişidir. Ankara’da TBMM açıldıktan sonra Karesi Mebusu olarak I. Meclis’te görevini sürdüren Hasan Basri Çantay’ın haksız işgaller ve Kuva-yi Milliye çalışmaları hakkında Meclis konuşmalarında da çok ilginç ve ayrıntılı bilgiler vardır. Bu çalışmada, belirtilen çerçevede Hasan Basri Bey’in o zor günlerde Batı Anadolu’da bir Kuva-yi Milliyeci aydın olarak, her çeşit haksızlığa ve işgallere karşı yürüttüğü örnek mücadelesi ele alınıp incelenmiştir

HASAN BASRİ (ÇANTAY) BEY KİMDİR?

Balıkesir’in köklü ailelerinden Çantayzade’lere mensup olan Hasan Basri Çantay, 18 Kasım 1887 tarihinde Balıkesir’de dünyaya gelmiştir. Babası, tüccardan Çantayzade Halil Cenabi Efendi, annesi ise Kepsut’lu Sincanlıoğulları’ndan Hatice Hanım’dır. İlk tahsilinden sonra Balıkesir İdadisine kaydolmuş; ancak, babasını kaybettiği için tahsili yarım kalmıştır. Nafia dairesinde memuriyete başlayan Hasan Basri Bey, bir taraftan da yarım kalan tahsilini tamamlama gayreti içinde olmuş, Balıkesir’in ünlü alimlerinden ders ve bilahare icazet almıştır.

Hasan Basri Bey’in basın hayatına girişi 1908 Meşrutiyeti’nin ilk yıllarına rastlar. İlk gazetesi fazla uzun ömürlü olmayan “Nasihat” idi. İkinci gazetesi “Balıkesir” in ilk nüshasını 15 Eylül 1909’da çıkarır. 31 Ocak 1911 tarihinden itibaren Hasan Basri Bey, gazeteyi Cemil Efendi’ye bırakır. Mutasarrıf Semih Bey zamanında 11 Şubat 1911’den 3 Temmuz 1912’ye kadar “Yıldırım” Gazetesi’ni çıkarır. İlk sayısı 14 Nisan 1914’de neşredilen “Karesi” Gazetesi tutulur ve hayli kar ederek Balıkesir Vilayet Matbaası kurulur. Hasan Basri Bey bu dönemde Balıkesir İl Daimi Encümeni Başkanlığı görevini yaparken, bir taraftan da Balkan Harbi üzerine, hocası Hacı Ahmet Kadanoz başkanlığında kurulan “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”nde faal rol oynar.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Karesi milletvekili olarak katılan Hasan Basri Bey, kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Balıkesir’de pek çok sağlık,

eğitim ve kültür kurumunun kurucusu ve mensubu olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Yayınlanmış on bir eseri bulunan Hasan Basri Çantay, 3 Aralık 1964 tarihinde vefat etmiştir. Kabri İstanbul'da Edirnekapi şehitliğindedir.²

SES GAZETESİ VE HASAN BASRİ BEY

Hasan Basri Bey'in Mondros Mütarekesi'nin arifesinde Balıkesir'de neşretmeye başladığı kısa ömürlü Ses Gazetesi'nin ilk sayısı 17 Teşrin-i evvel (Ekim) 1334/1918 Perşembe günü, son sayısı ise 13 Mart 1335/1919 Perşembe günü haftalık olarak yayınlanmıştır. Toplam 22 sayı çıkabilmiştir. Gerçekten de o zor günlerde müdafaa-i hukuk anlayışıyla, Kuva-yı Milliyeci bir ses getiren bu gazete İngilizlerin telkiniyle ve onların güdümündeki İstanbul hükümetince kapatılmış, sahibi, mes'ul müdürü ve başyazarı Hasan Basri Bey'in tutuklanarak İstanbul'a celbi istenmiştir.³

Mahalli bir gazetenin, İstanbul'da Bakanlar Kurulu (Meclis-i Vükela) kararıyla kapatılıp sahibi ve başyazarı hakkında tutuklanma kararı çıkarılmasına sebep olan gerekçe acaba neydi? Bunu gazete de çıkan cesur ve yurtsever içerikli yazılara baktığımızda açıkça görebiliyoruz. Gazetenin, hakları ve hukuku çiğnemen bir halkın cesur sesi olduğunu da, merkezi hükümet ve onun arkasındaki İtilaf Devletleri'nin çileden çıkıp böyle bir karar almaları, sanırız kanıtlamaktadır.

Ses Gazetesi'nin başlık klişesinde Hasan Basri Bey'in yakın dostu olan Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in yazıp gönderdiği şu dörtlük bulunuyordu:

*“Düşman sesi duymak istemezsen
Kardeş sesidir uyan bu sestem
Kalkınca görür ki akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu sestem.”*

Ses Gazetesi'nin ilk sayısında⁴ gazetenin sahib-i imtiyazı Çantayzâde Hasan Basri Bey'in kaleme aldığı “Gideceğimiz Yol” başlıklı makalenin girişinde memleketin I. Dünya Savaşı sonrası durumu değerlendirilmiş ve gazetenin çıkış sebebi açıklanmıştır. “Onun gideceği yol şudur: Ahlâk yolu” diyor Hasan Basri Bey ve ekliyor: “Ses'in dili sade Türkçe'dir. O çapraşık dillerle uğraşmayacak, milletinin, Anadolu köylüsünün söylediği tatlı dil ile konuşacaktır.” Bu makalede: “Milletleri yıkan yaman şey, ahlâksızlıklardır. 'kale içeriden alınır' sözü ne kadar doğru ise, 'içeriden verilir' sözü de o kadar doğrudur” deniliyor. “Hiçbir şahsî ve siyasî tesir altında bulunmayan ve bütün gayesi Müslümanlığın yücelmesinden, kurtulmasından ibaret olan” Ses Gazetesi'nin köylerde “muallimlik ve imamlik” yapan hocalarımızın “dinî, millî, vatani bir hizmet” yapacaklarını belirtiyor.

Yine hatıralarında o kara günleri ve Ses Gazetesi'nin çıkış sebeplerini şöyle anlatıyor:⁵

“Biz genel savaştan yenilerek çıkmıştık. Memleketin her yanında büyük bir ümitsizlik vardı. İstanbul ve bir çok şehirlerimiz, ecnebilerin boyunduruğu altında idi ve bu hal

gitgide diğer şehirlerimizi de sarmak üzere idi. Gazeteler sansür altındaydı. İstanbul'daki Meb'uslar Meclisi'nde bulunan (Amanoloidi) gibi Rum meb'uslar ve diğer Rum ve Ermeni vatandaşlar açıktan açığa Türk'e hakaret ediyorlardı. İftiralar sayısızdı. Memleketin ileri gelen adamları hayatlarından emin değildi. Türkiye'de, hele Balıkesir'de eşkıyalık o kadar ilerlemişti ki, biz bağlarımıza, tarlalarımıza bile gidemiyorduk. Köyler kasabalar basılıyor, Türk ağaları en feci işkencelerle öldürülüyordu.

Herkes ümitsizlikle susmuş, (vık) diyemiyordu. Ben o kara günlerde Balıkesir'de (Ses) adında bir gazete çıkaracaktım. Türk'ün çiğnenen haklarını müdafaa edecektim. Bir çok arkadaşlarımın:

- Canım, senin bir gazeten mi bu dünyayı düzelterek? Başına felaket açarsın, vazgeç, yapma, etme! Demelerine rağmen 17 Ekim 1918 tarihine rastlayan Perşembe günü ilk nüshasını çıkardım ve memleketin her yanına gönderdim.

Zaman oldu, Türk'e hakaret eden istilacıların aleyhinde mecburi müdafaa yazıları yazdım. Vakit oldu, Rum ve Ermeni vatandaşlarla karşılıklı kavgalar ettim. Hele Eşkıya hakkındaki yazılarım çok şiddetli idi.

Halk tamamen ümitsizdi. Onlara ümid vermek lazımdı. İstanbul mektupları adıyla yazılar neşrediyordum. 'Eşref Edip' Bey tarafından yazılan bu mektuplar muhitte çok güzel tesirler yapıyordu. Bu millet ölmeyecekti.

Kara günlerimizde de hala ihtikarlarla hala yağmalarla meşgul adamlar vardı. Onları fırsat buldukça hırpalamaktan ayrılmadım.

Herkesi 'İttifak-ı Mukaddes'e, 'Milli Hareket'e çağırıyordum."

Hasan Basri Bey, bu kısa ömürlü gazetede memleketi ve Balıkesir'i ilgilendiren her konuda yazılar yazmış, haksızlıkların üstüne korkusuzca yürüyerek gerçekten de, yurt genelinde Türk'ün haklı ve gür sesi olmuştur.

İZMİR BÜYÜK KONGRESİ VE HASAN BASRİ BEY

Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra İzmir'de resmen kurulan⁷ Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin⁸ kuruluş amacı, tüzüğünün 2. maddesinde, "Vatanın maddi manevi ilerlemesini ve yücelmesini sağlamaya çalışmak, halkın fikirlerini ve hissiyatını medeni dünyaya duyurmak için girişimlerde bulunmak ve memlekette ekseriyeti teşkil eden halkın hukukunu ispat etmek" şeklinde ifade edilmiştir. İktidardaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın "İttihatçılık ve bir çeşit Bolşeviklik" suçlamasıyla karşı karşıya kalan cemiyet bir süre etkili olamamıştır.

İzmir'in Yunan askerlerince işgalinden aylarca önce, 1919 yılı Ocak ayı başlarından itibaren, Ege Bölgesi'ndeki Rumlar sistemli bir şekilde Müslüman ahaliye yönelik terör eylemlerine girişmişlerdi. Hatta bu eylemler Marmara Bölgesi'ne de yayıldığından işler iyice çığırından çıkmıştı. İtalyan siyasi temsilcisi Cavaliero Manfredi de 23 Şubat 1919

tarihinde bir konuşma sırasında ağzındaki baklayı çıkarmış, Nurettin Paşa'ya: "Yunanistan, Batı Anadolu'nun Yunan murakabesine verilmesini temine çalışmaktadır... Fransa Yunanlılara yardım etmektedir. Artık Osmanlılar için son sözlerini söylemenin zamanı gelmiştir. İtalyan murakabesine taraftar olduğunuzu gösteriniz." demişti.⁹ Tüm bu gelişmeler İzmir hakkında Paris'te bir karara varıldığını gösteriyordu. Bu durumda Batı Anadolu Türklüğü için bir şeyler yapılmalıydı. Bu amaçla Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti liderleri İzmir'de Batı Anadolu'nun kaderini tayin etmek, meydana gelebilecek bir Yunan işgali karşısında alınacak tedbirleri belirlemek amacıyla büyük bir kongre toplamaya karar vermişlerdi.¹⁰ Bu amaçla 17. Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nurettin Paşa, Aydın Vilayeti'ne bağlı bütün sancak ve kazalara ayrıca Menteşe ve Karesi sancaklarına çektiği telgrafla, her kaza ve sancağın belediye başkanları, müftüleri ile her kazadan dört, sancaklardan iki delegenin İzmir'de toplanacak kongreye gelmelerini istiyordu.¹¹

Hasan Basri Bey, anılarında kendisinin de dahil olduğu Balıkesir temsilcileriyle Kongreye katılmak üzere 15 Mart 1919 Cumartesi günü Balıkesir'den İzmir'e trenle hareket ettiklerini belirtiyor.¹² Hasan Basri Bey, Balıkesir Gar'ından itibaren bir gayrimüslim vatandaş tarafından takip edildiğini anlar, bu yüzden de Manisa'da tren-den iner ve başka bir trenle İzmir'e gider. İzmir'e ulaştıktan sonrasını da Hasan Basri Bey'den dinleyelim:

"...Gece arkadaşların indiği İzmir Merkez Otel'i'ne ulaştık. Arkadaşlar uyumuşlar. Ben Sabri Bey'in yattığı odaya vermişler. Uyumadım, sabaha kadar rapor tanzimi ile meşgul oldum.(Hazırlanan bu raporda Venizelos'un iddialarının aksine memleketin Türk yurdu olduğu savunulmuştur.)

16 Mart 1919 Pazar sabahı arkadaşlarla birleştik. Vali ve kumandan Nurettin Paşa'yı ziyaret ettik. O, bize muhtemel tehlikeye karşı gizlice hazırlanmamızı, memlekette sükunu muhafazaya çalışmamızı tavsiye etti.

Ben yalnızca Anadolu Gazetesi idarehanesine gittim. Orada tesadüfen Celal(Bayar) Bey ile görüştim. Bana nasıl olup da tevkif edilmediğimi sordu ve kendisinin de anbean tutuklanmayı beklemekte olduğunu söyledi; ancak, böyle bir şey olursa kaçacağımı da ilave etti.

Esasen ben de o fikirde idim. Kongre, 17 Mart 1919 Pazartesi günü görüşmelere başlayacaktı... O günün sabahına karşı uyumuşum. Korkunç rüyalar içinde Sabri Bey tarafından uyandırıldım.

Henüz kahvaltı etmemiştim. Aşağıda Pelitköylü Mehmet Cavit Bey tarafından çağırıldığımı söylediler, gittim, meğer o gün henüz Balıkesir'den gelmiş. Dedi ki:

- "Şifre var. İzmir'e belki yarım saat sonra tebliğ edilecek, yakalanacaksın..."

Artık hazin bir maceraya girmiş olacaktım. Otele çıktım, büyük bir odada toplanmış olan arkadaşlarımdan yalnız Hocam Müftü Efendi'yi dışarı çağırdım.

-“Buradan uzaklaşmak mecburiyetindeyim. Hakkınızı helal ediniz. Ne yapacağımı söylemeyeceğim. Belki sizi zorlarlar, yemin ettirirler.” dedim.

Muhterem ihtiyar ağlamaya başladı ve hıçkırıklar arasında ;

-“Yerden göğe kadar... Hak selamet versin!” dedi. Elini öptüm, ayrıldım.

Zavallı boğazından hasta idi, kendisini bir gün evvel doktora muayene ettirmiştik. Sabri Bey'e de evrakı, bavulu ve raporu teslim ettikten ve kısaca bilgi verdikten sonra otelden çıktım.

Benim aldığım tertibat Balıkesir mıntikasına ve vaziyetine göre idi. Arkadaşlarım tutuklanma ihtimalinden haberdar olmadıkları için, İzmir Kongresi'ne iştirakime Balıkesir'de çok ısrar etmişlerdi. Ben sadece hakkımda gelecek şifrenin, bana gizlice haber verilmedikçe, İzmir vilayetine tebliğ olunmamasını temin etmişim. Karesi mutasarrıfı Hasan Vassaf Bey, Damat Ferit Hükümeti'nin çok sadık bir adamı idi. Ben İl daimi encümeni müzakerelerinde bile kendisiyle durumlar hakkında kavgalar çıkarıyorduk. Şifrenin İzmir'e tebliğini tehire söz veren de maiyetindeki emin bir şifre memuru idi.”¹³

Hasan Basri Bey'in katılamadığı, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin, 17-19 Mart 1919 tarihlerinde toplanan, 37 müftü ve 37 belediye başkanının katılımıyla, açılan “Büyük Kongre”sinde,¹⁴ kongrenin kâtipliğini de yapmış olan Cami Bey,¹⁵ Wilson Prensiplerini açıklayarak, bu prensiplere göre İzmir'in işgal edilemeyeceğini savunmuş, buna rağmen bir işgal halinde Türk Milleti'nin bunu kabul etmemek için her çareye başvuracağını belirtmiştir.¹⁶ Büyük Kongre'ye toplam 165 delege katılmıştır.¹⁷ Kongrenin Başkan Vekillerinden biri de Balıkesir Belediye Başkanı Keçecizade Hafız Mehmet Emin Bey'dir. Kongrede ayrıca işgal ihtimalinin İtilaf Devletleri katında hemen protesto edilmesi ve bir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulması kabul edildi.¹⁸ Son olarak büyük devletlere gönderilmek üzere bir muhtıra kabul edildiği gibi, Sultan'a gönderilmek üzere bir heyetin hazırlanması da kararlaştırıldı.¹⁹

Ege Bölgesi'nde Yunanlılara karşı direnme amacıyla kurulan ilk örgüt bu İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti idi. Cemiyet, Büyük Kongre'ye katılan delegeleri milli bir hedef çevresinde toplaması, aralarında bağlantı kurması ve işgallere karşı ne yapılması gerektiğini göstererek tarihi misyonunu yerine getirmiştir.²⁰

HASAN BASRİ BEY'İN KAÇAKLIK GÜNLERİ

Hasan Basri Bey, dokuz ay on gün süren kaçaklık günleri ile ilgili hatıralarını, sohbetlerinde sıkça geçen “kaçaklık devri” terimini merak edip soran evlatlığı Mürşit Çantay'a hitaben kaleme almıştır. Zira hatıralarının ilk baskısının başında ve hatıraların en

sonunda ki sözlerde bunu açıkça görüyoruz.²¹ Tabi günü gününe tuttuğu notları yandığı için Hasan Basri Bey bu hatıraları ancak 1939 yılında kaleme alabilmiştir.²²

İzmir’deki Büyük Kongre’ye yakalanacağı için katılamayan H. Basri Bey, Mehmet Cavit Bey ile onun köyünde yani Burhaniye’nin Pelitköyü’nde buluşmak üzere Karşıyaka üzerinden kiraladığı bir yaylı araba ile ve “Muallim Salim” takma adıyla Menemen’e hareket eder. Artık kaçaklık günleri başlamıştır. O gün akşam üzeri Menemen’e, daha sonra da yağmur altında, çamurlu yollara bata çıka, arabayı birkaç kez devirerek ve zifiri karanlıkta meşakkatli bir yolculuğun sonunda gece yarısında Ali Ağa Çiftliği (o zaman nahiye merkezidir) ne gelirler. Burada Güzelhisar Çayı’nın taşıdığını ve geçit vermediğini haber alırlar. Ertesi gün (18 Mart 1919) tekrar Menemen’e dönen Hasan Basri Bey bu defa bir “fıstık tüccarı” kıyafeti ve kimliği ile tekrar hareket eder ve Güzelhisar Çayı’nı geçerek Reşadiye (o zaman nahiye merkezidir)’ye ulaşır. Nahiye müdürü dostudur ve onun evinde misafir olur. Daha sonra da Bergama’ya geçer (20 Mart 1919). Bergama’da bir çiftlikte saklanan Hasan Basri Bey, 26 Mart 1919’da yine tebdil kıyafet sarp ve ıssız yollardan Kozak Nahiyesi’ne ilerlerler. Önce Bağyüzü Köyü’ne gelirler. O hala fıstık tüccarıdır. Orada Ayvalık’tan gelen kötü haberleri alır. Ayvalık Rumları ve İngiliz temsilci kazayı adeta teslim almışlardı.. 27 Mart 1919’da yine sapa ve ıssız dağ yollarından Armutova ve Karaağaç Köyleri üzerinden Pelitköy’e ulaşırlar. Burada Mehmet Cavit Bey’in evinde gizlenir. 4 Nisan 1919’da da Burhaniye’ye geçer orada saklanır.

Öz yurdunda böyle köşe bucak kaçarak yaşamak Hasan Basri Bey’i çok üzmüştür. Hatıralarında bu üzüntüsünü şöyle dile getiriyor: “Zavallı hacı Dayı, bana kendi eliyle sepet içinde yemekler taşıyordu. İki gün geçti ve esaret gücüme gidiyordu. Hapishanede olsaydım eşlerimle, dostlarımla konuşabilirdim. Daha rahat vakit geçirebilirdim.....Şimit’in (Balıkesir’deki İngiliz temsilci) hakaret tükürüklerine boğduğu Türk vatanperverleri bu havali halkından idi. Türk bir mutasarrıf, Türk bir memur ne diye beni araştırıp takip ediyordu? Balıkesir’de beni yakalamak için gece gündüz uğraşan 22 memur vardı. Ben onlara ne yapmıştım? Benim hangi hıyanet ve cinayetimi takip ediyorlardı? Vaat edilen 600 lira mükafat mı onları böyle koşturuyordu?”²³ Hasan Basri Bey kabına sığamıyor, bir şeyler yapmak istiyordu. O böyle köşe bucak saklanacak adam değildi; ancak, bir yandan da hasta eşi Nazmiye Hanım’ı düşünüyor, onun beş parasız olduğu aklına geldikçe, yüreği yanıyor ve ağlıyordu.

Nihayet Hasan Basri Bey, 9 Nisan 1919 günü sabaha karşı kendisini almaya gelen tekel memurluğundan emekli Haşım Bey ile bir barut arabası içinde Balıkesir’e yola çıkar. Gece yarısı Balıkesir’e ulaşırlar. Bir müddet Başçeşme mezarlığında saklanan Hasan Basri Bey aynı gece gizleneceği evin çatı katına götürülür. Balıkesir’de vatanperver kişilerle sürekli irtibat ve istişare halinde olan Hasan Basri Bey, 20 Mayıs 1919 günü gece yarısına doğru, çete kıyafeti içinde hala oğlu ve kayınbiraderiyle Kepsut

(o zaman nahiye merkezidir)’a hareket eder.Bu sırada da Balıkesir merkezde ilk müdafaa-i hukuk örgütlenmesi Alaca Mescit toplantısı ile başlamıştır (19 Mayıs 1919). Kepsut’ta Nahiye Müdürü Emin Bey ile köyleri dolaşıp halkı uyandırma ve bilinçlendirme çalışmalarına başlayan Hasan Basri Bey o günleri şöyle anlatıyor: “ ...Emin Bey ile alenen köylerde dolaşmaya başladık. Artık ne muallimlik , ne fıstık tuc- carlığı yoktu, çetecilik vardı. omzumda ağır bir İngiliz mavzeri, belimde kama, bomba, göğsümde kat kat fişekler, dürbün.... Her gittiğim köyde açıktan hitabeler veriyor- dum.”²⁴

Bu arada Hasan Basri Bey, uzun zamandır Kepsut Dağları’nda gezen ve bir türlü yakalanamayan Susurluk’un Kürse Köyü’nden İzzet Efe’ye haber gönderir. Emin Bey’in bulunmadığı bir zaman ve mekanda İzzet Efe ve altı arkadaşıyla buluşur. Onları ikna ederek kayıtsız şartsız emrine tabi olmaları konusunda yemin ettirir. Daha sonra da bu dürüst ve vatansever insanları Nahiye Müdürü ile elini öptürerek barıştırır.²⁵

Bu arada Balıkesir merkezde oluşturulan “Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Hey’eti” adıyla başlayan direniş örgütlenmesi kongre hazırlıklarıyla meşguldür. O dönemde Balık- esir’de dört kongre toplanmıştır.²⁶ Hasan Basri Bey Kepsut Köyleri’nde çalışmalarını yürütürken, 10 Ağustos 1919 günü Balıkesir Mutasarrıfı Hilmi Bey ile Miralay Kazım(Özalp) Beylerden bir davet alır. Balıkesir Sultani (Lise) binasında kendisine Sivas Kongresi’ne Balıkesir delegesi olarak gitmesi teklif edilir. O da bunu kabul eder; fakat, daha sonra gitmesinden vazgeçilmiştir. Kendisi Mutasarrıf Hilmi Bey’den şehirde serbestçe dolaşabileceği garantisini almasına rağmen, İngiliz temsilcinin protestosu yüzünden, ailesini de yanına alarak tekrar Kepsut’a kaçmak zorunda kalır. İzzet çete- siyle yine dağlarda dolaşmayı sürdürür.²⁷

Üçüncü Balıkesir Kongresi’ne katılamayan Hasan Basri Bey, bu kaçaklığa son vermek üzere emrindeki İzzet çetesiyle her şeyi göze alarak 27 Aralık 1919 tarihinde Balıkesir’e gider. Silahlı olarak şehirde gezmeye başlar. O anları şöyle anlatıyor: “ *Ondan sonra ne mümessil kaldı, ne tarassut, ne de hafife ve casus, ne korku! Yaşasın Hürriyet.*” *Hatıralarını yine oğluna atfen bütün Türk gençliğine hitaben şöyle noktalıyor: “ Oğlum, dokuz ay on gün devam eden bu kaçaklık devrimden sonra sanki bir çocuk gibi yeniden dünyaya gelmişim.....Evladım, şu günler (1939) hayatımızın en mesut günleridir. Ne bir tek düşman, ne (Damat Ferit) kalmadı. Artık istiklalimize kavuştuk. Artık Türkiye bizindir ve şimdi siz, babanızın senelerce evvelden beri sayıkladığı güneşin altında hür ve müstakil yaşıyorsunuz. Bu günlerin kıymetini iyi, çok iyi bilin evladım.*”²⁸

I. MECLİS'TE KARESİ MEBUSU HASAN BASRİ BEY

I. Meclis'e Karesi Meb'usu olarak seçilen Hasan Basri Bey 9 Mayıs 1920 tarihinde yemin ederek görevine başlamıştır.²⁹ Renkli ve mücadeleci kişiliğini Meclis çalışmalarına da yansıtan Hasan Basri Bey'in açık ve gizli celselerde, gerek Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yi Milliye çalışmaları, gerekse Batı Anadolu'daki, Yunan işgal ve meza-limine dair ilginç konuşmaları vardır. Biz burada sadece “Müdafaa-i Hukuk” ve “Kuva-yi Milliye” hakkında ki görüşlerini yansıtan konuşmalarından örnekler vereceğiz.

Açık celse zabıtlarından tespitimize göre; “*Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında Dahiliye Vekaleti'nden istenen on bir maddelik istizah takriri*”³⁰ münasebetiyle Meclis'te heyecanlı tartışmalar yaşanmıştır. Burada Hasan Basri Bey, Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'leri hakkında şu görüşleri ileri sürer: “....*Milli heyecandan, milli isyandan, milli feverandan doğan müdafaa-i hukuk cemiyetlerini muhakeme ederken o zamanın milli feveanlarını, milli heyecanlarını, milli galeyanlarını duymak; hissetmek, o zamanın kafasıyla düşünmek lazımdır....*” “...*Fakat Ali Beyefendi'ye (Karahisar-ı sahip mebusu Ali Çetinkaya) soruyorum, İzmir'in facia-i işgali ferdasında milli fevean ve galeyandan doğan milli hareketlerin temel taşı atan Muhterem Ali Bey, ilk kurşununu, Müdafaa-i Hukuk grupları bugün hakaret görsün diye mi attı? Elbette Ali Bey bunlara katiiyen razı değildir....*” “....*Efendiler, istizah edilen mevad meyanında en hafif mesele herhangi bir arkadaşımızın, kardeşimizin, vatandaşımızın bigayrihakkın tevkif olunması meselesidir, hatta bunun bigayrihakkın tevkif olunduğu itiraf edilmiştir. Fakat bu itirafın netice-i tabiyesi olan mesuliyet bir kimse hakkında tatbik edilmişmidir?...*”, “....*Vekil Beyefendi'nin (Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey) sözünü aynen not ettim: ‘Bilasebebi kanuni hiç kimseyi kaldırmadım, kaldıramam’ dediler. İstirham ederim. Trabzon'da cereyan eden acıklı ahval acaba müsebbiplerinin azli için bir sebebi kafi-i kanuni teşkil etmez mi? Ve acaba koca bir memleket bazı şahısların zihniyetine kurban mı edilmek isteniyor? Efendiler ben, maalesef bugün düşman ayağı altında çiğnenen bir daire-i intibahiyenin bedbaht bir mebusuyum. İnşallah memlekete gideceğiz. Eğer Trabzon'dan gelen bu telgraflar, bugün elimizde olup da bizim memleketimizden geleydi göğsüm hissi iftiharla kabarırdı ve böyle telgrafların gelmesini temenni ederdim. Hakkını müdafaa eden bir millettir ki yaşamak hakkına maliktir...*”

Hasan Basri Bey, “çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekaleti tezkeresi” üzerine Meclis'te gizli oturumda ki görüşmelerde de “çetecilik” ile “Kuva-yi Milliye” arasındaki farkları şöyle açıklamıştır:

“*Mevzuu müzakere olan mesele şu tezkerede yazılan meseleden ibaret idi; fakat, bilâhare dallandı, büyüdü, başka bir cereyana doğru gitmeye başladı.*”

Bir kere Kuva-yı Milliye ile çeteciliği aynı şey zannetmek bendenizce hatadır. Kuva-yı Milliye eğer Kuva-yı Milliye ise çete değildir. Eğer arkadaşlarımızdan biri sırf hükümete, orduya muavenet etmek endişesi ile böyle bir vesika vermiş ve Kuva-yı Milliye teşkilatı yapmış ise herhalde memlekete ihanet etmiş addedilemez ve bir mebus olmak haysiyetiyle ihanetten âzadedir. Yok eğer tezkerede yazıldığı gibi memleketi soyan, memlekette çapulculuk eden, memlekette asayiş bozan, memlekette her türlü fenalığı yapan bir çete teşkilatı meydana getirmek istemişse bu hareketi hakikaten bir ihanettir ve tecziye edilmek lâzımdır. Yalnız böyle alelamya mebuslardan bazıları tarafından vesika veriliyor; demek ve bu tarzda beyanatta bulunmak zannederim. Muvafık değildir. Vesikayı veren kimdir, vesika Hükümete orduya muavenet için mi verilmiştir, yoksa arz ettiğim şekilde bir çete teşkili emeli ile mi verilmiştir?

Sonra bendeniz arz ettiğim veçhile, hiçbir mebus arkadaşımız böyle asayiş ihlâl edici mahiyette bir vesika vermesi mümkün değildir. Arz ettiğim gibi, Hükümete muavenet içindir ve binaenaleyh samimiyetten mütevellit bir teşebbüstür. Yalnız Kuva-yı Milliye'ye lüzum var mı, yok mu meselesinden evvel, vesika verilmek meselesi mucibi muhafaza ve tenkit olabilsin.

Efendiler Ömer Lütfü Beyefendi tarafından tarihçesi beyan buyurulduğu veçhile, Kuva-yı Milliye'nin ilk doğduğu muhit, İzmir havalisidir.

Bilfiil Yunan işgali dolayısıyla ahali müdafaa-i meşrua mecburiyetinde kaldı. Heyecan-ı milli neticesinde bir Kuva-yı Milliye teşkilatı meydana geldi. Bu teşkilât herhalde çetecilik teşkilatı değildi. Bir müdafaa-i meşrua idi. Kendi daire-i intihabiyem namına arz ediyorum ki bizde efendiler, Cenab-ı Hakk'a şükürler olsun çetecilik olmamıştır. Kuva-yı Milliye demek memleketin asayişini muhafaza eder, memleketin iffetini, namusunu muhafaza eder, memlekette namuskârlığı esas olmak üzere tanır bir teşkilât demektir.

Mademki müsaade olunuyor, bendenizde bildiklerimi arzedeceğim (Mevzuun haricine çıkılmasın sesleri) Bizde Kuva-yı Milliye bu şekildedir ve sizi bütün namusumla temin ederim ki daire-i intihabiyemdeki Kuva-yı Milliye hiçbir çapulculuk yapmamıştır. Gayet namuskârane çalışmıştır. Bu Kuva-yı Milliye'nin bakayası bugünde yine namuskârane olarak cephede harp ile meşguldür. Kuva-yı Milliye'yi çetecilikle tevhit etmek hata-yı âzimdir. (çok doğru sesleri)

Sonra Kuva-yı Milliye'nin ibka veya ilga maddesi henüz hallolunmamıştır, buyuruldu. Efendiler, Kuva-yı Milliye'yi ilga etmek için memleketi yüzde yüz muhafazaya, müdafaaya muktedir olduğumuza kanaat hâsıl etmek ve Kuva-yı Milliye'nin –arz ettiğim gibi- çetecilikten âzade olan Kuva-yı Milliye'nin heyecanı milli ve meşrudan doğmamış olduğunu kabul etmek lâzımdır. Efendiler, madem ki celse-i hafiye de bulunuyoruz. Dertlerimizi samimi bir halde söyleyelim. Efendiler, filhakika bazı yer-

lerde Kuva-yı Milliye namı altında icrayı şekavet eden, çapulculuk eden birtakım kuvvetler türemiş ve bu kuvvetler memlekette büyük zararlar yapmıştır. Bu gayrı kabili inkâr... Fakat ben kabahati lâıyıkı ile vatani hislerle mücehhez olmayan ve cehil içinde pûyan olan efrattan ziyade bu efradın cevalân ettiği memleketlerin eşrafında bulunuyorum.

Efendiler, memlekette namuskârlığı hâkim kılmaya âzim olan eşraf, memlekette emin olunuz, hiçbir çapulculuk yaptırmaz. Dışarıdan gelsin, içeriden gelsin ordulara yardım kılacak teşkilâtı halkın ruhundan doğma bir harekete getirmek lâzım gelir. Hulâsa olarak arz ediyorum. Eğer hakikaten memleketi yıkan çete....”³²

“Lozan Konferansı’nın müzakere safahatı ve vasil olunan son şekil hakkında” görüşmeler sırasında ise, onun İzmir’in işgali sonrasında halka Kuva-yı Milliye’yi kurduran gücün ne olduğunu açıkladığı görüşlerine şahit oluyoruz:

“Basri Bey (Karesi)–Efendim, bendenizden evvel kürsüye çıkan Erzurum Mebusu-u Muhterem Salih Efendi hocamız vaktiyle Napolyon’un dediği gibi (üç defa) – para lazımdır buyurdular. Vakıa bu asrın muharebelerinde en mühim unsur paradır. Fakat para yalnız bir harbin muvaffakiyetiyle tetevvücüne (taç giyme) kafi bir amil-i yegane, bir unsur-u yegane değildir. Efendiler, Yunanlılar İzmir’i istila edip garbi Anadolu’da bir çok memleketlerimizi zulümlerle, şenaatlerle çiğnemeğe başladığı zaman milleti ayaklandıran unsur ve amil para değildi. İman idi. O vakit meydanda ne Büyük Millet Meclisi, ne hükümet ve de diğer erkan mevcut idi. Yalnız bir halk kuvveti ve o halktaki iman idi ki müdafaada ettikten sonra biliyorsunuz ki, vaziyet-i maliyemiz pek elim idi. Bu elim vaziyet karşısında bu milleti en büyük zafere isal eden şey yine bu milletin kalbindeki kuvvet, iman olmuştur.”³³

TBMM’nin seçtiği Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın komutasındaki Türk ordusu, 9 Eylül 1922 günü, Yunan kuvvetlerini İzmir’de denize dökerek büyük bir askeri zafer kazandı. Zaferin Lozan Barış Konferansı’nda masa başında da kazanılmasından kısa bir süre önce, görüşmelerin kesintiye uğradığı süreçte, yine Meclisin bir gizli oturumunda bu iflah olmaz Kuva-yı Milliye’nin, Hasan Basri Bey’in milletin vekili olarak şu haykırışına rastlıyoruz:

“Karşımızdakiler tahribat ve tamirat namı altında ne kadar mutaassıbane bizden pay koparmaya çalışıyorlarsa heyet-i murahhasamızın daha büyük bir alâka ile bizim hukukumuzu daha şiddetle müdafa etmelerini beklemek hakkımızdır. Eğer bu hukukumuz istihsal olunmazsa ben - Karesi livası namına söylüyorum - katiyen ve sittî sene bu şerait altında sulhû kabul edemem.”³⁴

SONUÇ

Hasan Basri Çantay, zaferden sonra kurulan Atatürk Türkiye'sinde devlet ve milletin yücelmesi yolunda çalışmalarını ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. O hiçbir zaman halka tepeden bakmayan, halkın içinde ve halkla omuz omuza yürümeyi şiar edinmiş bir aydıındı. Türk- İslam ahlakını ölçü alan, çocuk ve gençlerin eğitimine çok önem veren Hasan Basri Bey, daima bu inanç ve anlayışını hayata geçirebilmenin gayreti içinde oldu. Pek çok sosyal ve kültürel derneğin kurucusu ve yöneticisi oldu. Aynı zamanda da kalemi elinden hiç bırakmadı. Çocuk kitapları, şiirler ve hatıralarının yanında üç ciltlik Kur'an-ı Kerim mealini yazdı. Özellikle din alimi olarak tüm dünyada tanınan Hasan Basri Bey'in Balıkesir'de yaşadığı evi bir kültür merkezi, bir müze yapma girişimlerimiz sonuçsuz kalmıştır.³⁵

Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası'nı göğsünde gururla taşıyan bu iman ve ahlak abidesi Kuva-yı Mllyeci, seçkin şahsiyetiyle gelecek nesillere daima örnek olacaktır. Onun ufak tefek fiziki yapısında, bitmek tükenmek bilmeyen enerjisinin kaynağı gerçekten insanı şaşırtmaktadır. Bizim tespitlerimize göre bu kaynak, başta Allah'a, sonra da Türk Milleti ve Devleti'ne olan bağlılığı, imanı ve sevgisi olsa gerektir . Bir de atalardan yadigar hürriyet ve bağımsızlık aşkı. Bu yüzden o ve onun gibi Kuva-yı Milliyeci aydınlar, aynı hasletlere sahip önderlerini, Mustafa Kemal'i bulmuşlar ve Milli Mücadele'yi zafere ulaştırarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuşlardır.

KAYNAKLAR

- ARIKAN, Zeki. Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989.
- AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- BAYAR, Celal. Ben de Yazdım, c. 5, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) , Dâhiliye Gelen Defteri, Bâb-ı âli Evrak Odası 373 no'lu Kalem-i Mahsusa (13 Mart 1335/10 Cemaziyelâhır 1337).
- ÇANTAY, Hasan Basri, Kara Günler ve İbret Levhaları, İstanbul: Ahmed Said Matbaası 1964.
- ÇANTAY, Hasan. Basri, Kara Günler ve İbret Levhaları, Haz.Yusuf Akgül, Balıkesir Belediye Başkanlığı- Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Balıkesir, 2006.
- ÇEVİK, Zeki. Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş(1918-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002.
- ÇEVİK, Zeki. " Hasan Basri (Çantay) Bey'in Ses Gazetesi'ne Göre Balıkesir'de Asayiş Meselesi ve Balat (Dursunbey) "Dursunbey-Balıkesir (Alaçam Dağları ve Dursunbey I. Ulusal Sempozyumu : Bildiriler, İstanbul 2003, s.187-191.
- JAESCHKE, Gotthard. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayını , 1970.
- ÖZER, Fuat. Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Hey'eti ve Balıkesir Kongreleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,1988. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SAKALLI, Bayram. Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, İz Yay., İstanbul, 1997.
- SARIHAN, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.1, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1993.
- SES GAZETESİ, 17 Teşrin-i evvel (Ekim) 1334/1918, sayı: 1, sayfa: 1, sütun:1-2.
- TAÇALAN, Nurdogan. Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, , İstanbul: Milliyet Yay., 1971.

TANÖR, Bülent. Yerel Kongre İktidarları, Afa yay., İstanbul,1992.
TANSEL, Selahattin. Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1991.
TBMM ZC. cilt: 20, TBMM Matb., Ankara 1959; (İçt. 50, 8.6.1338/1922), s.260-305.
TBMM ZC(TBMM Zabıt Ceridesi). cilt: 20, TBMM Matb., Ankara 1959, (İçt. 50, 8.6.1338/1922, celse: 2), s.295-296.
TBMM GCZ (TBMM Gizli Celse Zabıtları. 24 Nisan 1336/1920 - 21 Şubat 1336/1921), cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, 2.baskı, (İçt. 123, 27.12. 1336/1920, celse: 1), s. 265-267.
TBMM GCZ (TBMM Gizli Celse Zabıtları. 6 Mart 1338/1922-27 Şubat 1338/1923), cilt: III, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara 1985, (İçt. 182, 28.1.1338/1922, celse: 3), s.1252-1254.
TBMM GCZ, (TBMM. Gizli Celse Zabıtları. 2 Mart 1339/1923 – 25 Teşrinievvel 1339/1923) , cilt: IV, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1985, 1.Baskı, (İçt. 3, 3.3. 1339/ 1923, celse : 3 s. 63-64.
TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. “Hasan Basri Çantay” maddesi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1993; c.8.
UGUR, Müteba. Hasan Basri Çantay, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1994..

NOTLAR

* (Yrd. Doç. Dr.), Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Çağış Kampüsü 10145-BA-LIKESİR. e.posta: zcevik41@hotmail.com; Gsm: 0 532 221 56 44; İş Tlf: 0 (266) 612 10 00; Faks: 0 (266) 612 12 15

¹ Zeki Çevik, Milli Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş(1918-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s.20-21, 61-70.

² Hasan Basri Çantay, Kara Günler ve İbret Levhaları, İstanbul: Ahmed Said Matbaası 1964, s. 5-40; Müteba Ugur, Hasan Basri Çantay, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1994, s. 1-67; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.8, “Hasan Basri Çantay” maddesi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1993, s.218.

³ “ Balıkesir’de münteşir Ses Gazetesi’nin tatili ve gazete müdürünün tevkifi ve bilâcelp İstanbul Divân-ı Harb-i Örfisi’ne teslimi Meclis-i Vükela kararıyla 232 numarasıyla cevap yazıldı.” BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) , Dâhiliye Gelen Defteri, Bâb-ı âli Evrak Odası 373 no’lu Kalem-i Mahsusa (13 Mart 335/10 Cemaziye’l-âhır 337).

⁴ Ses Gazetesi, 17 Teşrin-i evvel (Ekim) 1334/1918, sayı: 1, sayfa: 1, sütun:1-2.

⁵ Çantay, 1964 , s. 5-7.

⁶ O dönemde Balıkesir’de eşkıyalık ile ilgili geniş bilgi için bk. Zeki Çevik, “ Hasan Basri (Çantay) Bey’in Ses Gazetesi’ne Göre Balıkesir’de Asayiş Meselesi ve Balat (Dursunbey) “, Alaçam Dağları ve Dursunbey I. Ulusal Sempozyumu : Dünü-Bugünü- Yarını İle Dursunbey , 02-03 Eylül 2002, Dursunbey-Balıkesir (Alaçam Dağları ve Dursunbey I. Ulusal Sempozyumu :Bildiriler, İstanbul 2003, s.187-191)

⁷ Kaynaklarda ,İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti’nin kuruluşu hakkında değişik tarihler verilmektedir: 7 Kasım 1918- Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, s.27; 23 Kasım 1918- Zeki Arıkan, Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s.63; 1 Aralık 1918- Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.1, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1993, 48 ; Bayram Sakallı, Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi, İz Yay., İstanbul 1997, s.203.

⁸ Cemiyetin kurucu ve yöneticileri ; Moralizade Halit ve Nail, Menemenlizade Muvaffak, Haşım Enveri, Nazmi, Emekli Binbaşı Hüseyin Lutfi, Abdurrahman Sami, İtibar-ı Milli Bankası İkinci Müdürü Naci, Tokadizade Şekip, Salepcizade Mithat, sabık Dahiliye Müsteşarı Cami, sabık Adliye Nazırı İsmail Sıtkı, talebe müfettişi Ragıp Nurettin, Şerifpaşazade Remzi ve sabık İzmir Mektupcusu Hasan Vasıf Bey’lerdi. Z. Arıkan, a.g.e., s.63.

- ⁹ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayını 1970, s.18.
- ¹⁰ Nurdoğan Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul: Milliyet Yay., 1971, ikinci baskı, s. 186.
- ¹¹ Celal Bayar, Ben de Yazdım, Cilt 5, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 1630.
- ¹² "...Ben de Balıkesir temsilcileri arasındayım. Hatırimda kalan arkadaşlarım şunlardı: Hocam Müftü Kodanazzade Hacı Ahmet Efendi, Maarif(egitim) Müdürü Sabri Sözen Bey, Emekli Miralay (albay) Rıza Bey, Zarbalızzade Hulusi Bey, Belediye ve Ticaret Odası Reisi Keçecizade Hafız Mehmet Emin Bey, Bandırma'yı temsilen Bandırma Muhasebe-i Hususiye Memuru Nazım Bey ve diğer Kaza temsilcileri. (Müftülerle belediye reisleri tabii üyelerdendi.)" Hasan Basri Çantay, Kara Günler ve İbret Levhaları, Haz.Yusuf Akgül, Balıkesir Belediye Başkanlığı- Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Balıkesir 2006, s. 36.
- ¹³ Çantay, 2006, s. 37-38.
- ¹⁴ Sarıhan, s. 174.
- ¹⁵ Cami (Baykut) Bey, daha sonraları ilk TBMM'de Dahiliye Vekili olarak görev yapmıştır.
- ¹⁶ Bayar, s. 1630-1634.
- ¹⁷ Bülent Tanör, Yerel Kongre İktidarları, Afa yay., İstanbul 1992, s.125.
- ¹⁸ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1991, s. 171.
- ¹⁹ Jaeschke, , s. 66.
- ²⁰ Taçalan, , s. 199-200.
- ²¹ Çantay, 1964, s.4-5; Eserin yeni baskısında da, Hasan Basri Bey, "Söz başı Yerine..." başlıklı önsözde oğlunun ısrarlarına dayanamayıp "kaçaklık devrini" kaleme aldığını söylüyor. Çantay, 2006, s. 33-34.
- ²² H. Basri Bey, hatıralarının ilk sayfasına şu notu düşmüş: "Oğlum (Mürşid)'in isteğiyle bir şema halinde yazıp Balıkesir "Türk Dili" gazetesinin 18,19,20,21,24,25,26,27 Ocak 1939 tarihli nüshalarında neşrettiğim bu yazıları -kara günlerimizin acı bir hatırası olmak ve gösterilen arzuları yerine getirmek üzere- broşür şeklinde de yayımlıyor ve bunları bugünün gençliğine armağan ediyorum. H. Basri Çantay", Çantay, 1964, s. 3.
- ²³ Çantay, 1964, s.23; Çantay, 2006, s. 51.
- ²⁴ Çantay, 1964, s.32'de dipnot (1)'de H. Basri Bey şu notu düşmüş: " Emin Bey'e demiştim ki: ' Sen memur-sun, bizimle gezme! Senin yalnız himayen kafi!'. Merhumun bana verdiği cevap şudur: ' Millet esir olduktan sonra benim memuriyetim yerin dibine batsın! O zaman Kepsut nahiye idi" ; Çantay, 2006, s. 59.
- ²⁵ Çantay, 1964, s. 32-33.
- ²⁶ 1. Kongre: 26-31 Temmuz 1919,2. Kongre: 16-22 Eylül 1919, 3. Kongre: 19-21 Kasım 1919, 4. Kongre: 10-23 Mart 1920 tarihlerinde toplanmıştır. Fuat Özer, Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Hey'eti ve Balıkesir Kongreleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,1988 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 82.
- ²⁷ Çantay, 1964, s. 35-39.
- ²⁸ H. Basri Bey bu kongrenin tarihini 19-29 Kasım 1919 olarak veriyor. Çantay, 1964, s. 40.
- ²⁹ Çevik, Milli Mücadele'de, s.303
- ³⁰ Bu önerenin verilmesine Trabzon'da Vali vekili ve kumandan'ın bazı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini tutuklaması yol açmıştır ki, bu tartışmalar meclis zabıtlarında tam 45 sayfadır. TBMM ZC, cilt: 20, TBMM Matb., Ankara 1959; (ıçt. 50, 8.6.1338/1922), s.260-305
- ³¹ TBMM ZC(TBMM Zabıt Ceridesi), cilt: 20, TBMM Matb., Ankara 1959, (ıçt. 50, 8.6.1338/1922, celse: 2), s.295-296.
- ³² TBMM GCZ (TBMM Gizli Celse Zabıtları , 24 Nisan 1336 /1920 - 21 Şubat 1336/1921), cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, 2.baskı, (İçt. 123, 27.12. 1336/1920, celse: 1), s. 265-267.
- ³³ TBMM GCZ (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 6 Mart 1338 /1922-27 Şubat 1338 /1923), cilt: III, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara 1985, (İçt. 182, 28.1.1338/1922, celse: 3), s.1252-1254.
- ³⁴ TBMM GCZ, (TBMM. Gizli Celse Zabıtları ,2 Mart 1339/1923 – 25 Teşrinievvel 1339/1923) , cilt: IV, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1985, 1.Baskı, (İçt. 3, 3.3. 1339/ 1923, celse : 3), s. 63-64.
- ³⁵ Balıkesir merkezde kendi adını taşıyan mahallede bulunan üç katlı ve bahçeli bu şirin evin restore edilip bir kültür evi haline getirilmesi sözünü , yine bir Hasan Basri Çantay paneli (04.12.2004 – Balıkesir) sırasında, o zamanki Belediye Başkanı Sayın Sabri Uğur'dan almamıza rağmen , varislerinin izin vermemesi yüzünden girişim gerçekleşmemiştir. Bu ev bugün yıkılmıştır. Z. Ç.

“Demirci Mehmet Efe” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Müslime GÜNEŞ****Mütareke ve İşgal Döneminde Aydın Sancağı'nda
Eğitim ve Eğitim Kurumları****ÖZET**

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybedip İtilâf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde şartları oldukça ağır Mondros Mütarekesi'ni imzalamakla yeni bir döneme girdi. Mütarekeyle birlikte Anadolu'nun işgali süreci de başladı. Mondros ve Sevr Antlaşmalarını imzalayarak yıkılışını dünyaya duyuran Osmanlı Devleti, Anadolu'da İstiklal Savaşı'nı başlatan Türk halkını işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi. Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'nun işgali sürecinde yaşanan olaylar bilim dünyasında çok çeşitli boyutlarıyla ele alınmış ve alınmaktadır. Ancak mütareke ve işgal dönemlerinde eğitim tarihi kapsamında yapılan araştırmalar ise oldukça sınırlıdır. Milli Mücadele'nin bu boyutu hep ihmal edilmiş, derinlemesine incelenmemiştir. Milli Mücadele döneminde Yunan işgalini en ağır hasarla noktalayan yerleşimlerden biri Aydın kentidir. Yunanlıların Anadolu'yu terk ettiği 1922 yılı sonbaharında bıraktıkları bilanço çok korkunçtu. Dâhiliye Vekâleti'nin resmi belgelerinde Aydın sancağında Yunanlıların 28.351 ev, 89 cami ve mescit, 6.640 han, hamam ve dükkân, 133 fabrika, yağhane, debbağ hane, 140 okul ve medrese, 20 resmi bina yakıcıları, çeşitli işkence ve zulümlerle 1267 Türk'ü öldürdükleri belirtilmiştir. Milli Mücadele sırasında işgal nedeniyle kenti terk etmiş olan Türkler; Yunan işgalinden kurtuluşunun ardından Aydın'a geldiklerinde yağmalanmış, yanmış bir şehirle karşı karşıya kalmışlardır. 1919'larda 30 bin nüfusa sahip güçlü bir tarımsal ekonominin var olduğu kentte, 1922 yılı sonlarında bu çarpıcı tablodan hiçbir eser kalmamıştı. XX. yy başlarında toprağının verimli, ve zengin olmasına karşılık yaşayan insanların yoksulluk içinde bulunduğu Aydın'da eğitim ve kültürel alanda gerilik hemen dikkati çekmekteydi. Yunan işgali sırasında Aydın'daki eğitim kurumları büyük bir tahribat yaşadılar, okullar kullanılamayacak hale geldi. Yunan Eğitim Genel Müdürlüğü işgal ettikleri yerlerdeki okulları ya kapatmışlar, ya da öğretimine izin verdikleri okulların programlarında değişiklikler yaparak kendi ders müfredatlarını uygulamışlardır. Nitekim işgalciler bununla yetinmemiş, Malumat-ı Vatanîye dersini programdan kaldırmış, her derecedeki okullara Yunanca dersi koyup bu dersten sınıf geçmeyi zorunlu hale getirmişlerdir. Rumca'yı resmi dil ilân etmişlerdi. Bu bildiride Milli Mücadele'de işgali en yoğun yaşayan Aydın'da eğitim öğretim faaliyetleri ve Milli Mücadeleye çok önemli destekleri olan Hacı Süleyman Efendi ve Esat Hoca gibi müderrislerin çalışmaları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Aydın, Mütareke, Milli Mücadele, eğitim, öğretim.*

I- Mütareke ve İşgal Öncesi Dönemde Aydın Sancağı'nda Eğitim

İdareci 1867 Vilayet nizamnamesi ile ülkenin yönetsel olarak bölünüşüyle vilayet merkezi İzmir olmuş ancak eyaletin adı Aydın Vilayeti olarak kalmıştır. Buna göre Aydın Vilayeti; İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli ve Menteşe olmak üzere 5 sancağa ayrılıyordu. Aydın sancağı da Nefs-i Aydın, Nazilli, Bozdoğan, Çine ve Söke'yi içeriyordu. 1890 Aydın Vilayet Salnamesine göre nüfusu 205.577 kişinin yaşadığı Aydın'da nüfus açısından da bir çeşitlilik söz konusuydu. Bu rakamın 188.598'i Müslüman, 10.907'si Ortodoks Rum, 634'ü Ermeni, 114'ü Katolik yabancı, 2024'ü Musevilerden oluşmaktaydı. Sancakta bu dönemde 17'si ortaöğretim düzeyinde olmak üzere 73 okul vardı. Okullardaki 292'si kız olan toplam öğrenci sayısı da 2045'ti; ancak, Müslümanlar o dönemde yaşam biçiminin bir parçası olarak kız çocuklarını okula göndermezlerdi. Musevi okullarında da kız öğrencinin olmadığı Aydın'da, 102 öğrencili yalnız kızların gittiği Fransız Rahibe Okulu vardı. 1908 yılına gelindiğinde nüfus sayımlarındaki durumu ise şöyledir.¹

Dinler	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	108.472	106.958	215.430
Hristiyan	12.618	14.327	26.945
Musevi	1.402	1.437	2.839
Genel Toplam	122.492	122.722	245.214

II. Mütareke ve İşgal Döneminde Aydın Sancağı'nda Eğitim ve Eğitim Kurumları

Osmanlı eğitim sistemi içinde çok başlı ve karmaşık bir yapı söz konusudur. XVIII: yüzyıldan itibaren eğitim kurumlarını modernleştirmeye yönelik çalışmalarda önemli artış gözlenmekle birlikte; savaşların ve bu savaşlardan kaynaklanan sorunların yaşandığı bu dönemde, eğitimde gerek teşkilatlanma gerekse planlananların uygulanması konusunda başarı sağlanamamıştır.

Eğitim siyasası ya da amacı, bir ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik durumu ile ilişkilidir. 1920'lerde ülkenin durumu, bu bakımdan çok kötü idi. 1911'de Trablusgarp, 1912'de Balkan, 1914'te I. Dünya Savaşı ile zaten harap düşmüş ülke,² Mondros Mütarekesi'ni müteakip bir de işgallerle karşı karşıya kalmıştı. Mondros (1918) ve Sevr (1920) Antlaşmaları'nı imzalayarak yıkılışını dünyaya duyuran Osmanlı Devleti, Anadolu'da İstiklâl Savaşı'nı başlatan Türk halkını, işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi.³ 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Sevr Antlaşması'nın yaratıcıları olan İtilaf Devletlerine karşı ulusal devrimi Samsun'da başlatıyordu. Böylece, Türk milleti 1919–1922 arasında devam edecek uzun bir bağımsızlık savaşına giriyordu. Yeni bir millet kurma görevini yüklenirken Atatürk

ve arkadaşları; eğitimi en etkili araç olarak görüyorlardı.⁴ 1918–23 ara dönemi ölüm kalım sorunlarının karabasanında, eğitimi elbette ki öne alamazdı; ama, cumhuriyete doğru bir yolu akıllarına koyanlar, ulusal bilincin ve egemenlik haklarına sahip çıkma erdeminin eğitimle kazanılacağını bilmekteydiler.⁵

İşgal Yıllarında Anadolu’da Eğitimin Genel Durumu

1920 yılından önce ise ülkemizde yaygın bir medrese teşkilatının yanında, devlet memuru yetiştirmek amacı ile büyük merkezlerde açılmış birkaç yüksek dereceli meslek okulu ve az miktarda orta dereceli okul bulunmaktaydı. Milli Eğitim sisteminin; toplumun sosyal ve ekonomik gelişmesine paralel olarak düzenlenmesi için yapılan çalışmalar, TBMM’nin kurulduğu günden başlayarak sürekli bir gelişme göstermiştir.⁶

1920 yılı başlarında ise Anadolu’da eğitim alanında çok başlı bir yönetim söz konusuydu. Biri TBMM’nin ilk vekili Rıza Nur’un başkanlığındaki TBMM yönetimi, diğeri de İstanbul’da bulunan Maarif-i Umumiye Nezareti idi. Buna bir de Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerde Yunanlıların Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü eklenmiştir.

“İstanbul Maarif Nezaretinin İstanbul dışındaki okullar üzerinde herhangi bir etkinliği yoktu. Hatta öğretmenlerini bile kontrol altında tutamıyordu. Öte yandan Yunanlıların Anadolu’ya tayin ettikleri Eğitim Genel Müdürü de verdiği bir emirle işgal altındaki yerlerin bütün okullarını Yunan hükümetine bağlıyor ve genelgesinde şöyle diyordu. “Şimdilik yalnız dil dersleriyle tarih öğretimini değiştiriyoruz. Rumca resmi dil olacaktır. Bundan sonra özel ve resmi okullar yoktur; hepsi bir idare altında toplanmıştır. Bunlara karşılık Ankara Maarif Vekâleti, zaten kendilerini desteklemekte olan Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak Anadolu eğitimini Ankara’ya yöneltmeye çalışıyordu”.⁷

Batı Anadolu’nun İşgali ve Aydın Sancağında Eğitim Kurumları

XX. yy başlarında toprağının verimli ve zengin olmasına karşılık, yaşayan insanların yoksulluk içinde bulunduğu Aydın’da ise eğitim ve kültürel alanda gerilik hemen dikkati çekmekteydi. Kolektif hareket etme olgusunun hiçbir zaman gelişmediği Aydın kentinde halk, hemen her eksikliğin giderilmesi işini hükümete ya da yerel yöneticilere havale etmiştir.⁸ Osmanlı döneminde Batı Anadolu’nun tarımsal üretim potansiyeli nedeniyle yabancıların kontrolünde bölgede yapılan demiryolu hattıyla İzmir limanına bağlanmış ve XIX. yüzyıl sonlarında oldukça gelişmiş bir vilayet durumuna gelmiştir; ancak, yy. sonlarında yaşanan yıkıcı şiddetteki depremler ve 1919–1922 arasındaki Yunan işgalinin bölgede yarattığı tahribat şehrin sosyal kültürel ve ekonomik gelişmesinde büyük ölçüde darbe etkisi yapmıştır. Özellikle işgal yılları tüm Batı Anadolu’da olduğundan daha fazla Aydın kentinde hissedilmiş, şehir bir harabeye dönmüştür.⁹

1919 yılında Anadolu'da işgallerin başladığı süreç, Anadolu halkı için sancılı bir dönemin başlangıcı anlamına geliyordu. Batı Anadolu'nun işgali acele alınmış bir karar değildir. Bu işgal, kökeni geçmişe dayanan planların, büyük kavgaların ve bitmeyen paylaşımların en son noktasıdır. Batı Anadolu gerek Osmanlı İmparatorluğu gerek batılı güçler tarafından önemi yadsınamaz bir bölgedir.¹⁰ Bölgenin coğrafi ve ekonomik önemini keşfeden güçlerin bu yöreyi işgalleri de XX. yüzyılın ilk çeyreğine rast gelir. Nitekim 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla başlayan işgallerle birlikte Yunan kuvvetleri 18 Mayıs akşamına kadar İzmir ve Urla yarımadasındaki duruma hâkim oldular. Yunanlılar daha sonra bir mukabele görmeden Manisa istikametine ilerlediler. 26 Mayıs'ta Manisa işgal edildi. Bu şekilde Yunan kuvvetleri Gediz Havzası istikametinde ilerlemeye başladı. Takip eden günlerde Turgutlu, Tire, Saruhanlı Yunanlıların eline geçti; ancak, Yunan kuvvetleri Aydın- Denizli istikametinde işgallerini genişletmeyi tercih ettiler. Venizelos 300.000 Yunan muhacirini yerleştirmek için Menderes Ovası'na büyük önem veriyordu. Bu arada Kuşadası'ndaki İtalyanlardan önce, Aydın'a ulaşmak istiyorlardı. Oysaki müttefikler konseyi Yunanlıların Selçuk ve Ortaklar'ın doğusuna geçmesini engellemiştir. Venizelos Aydın'daki işlerin kötü gitmesine dair belgeler uydurarak ve İngiliz temsilcisinin onayını alarak bu yörenin işgaline giden süreci açmış oldu. Bu karışık durumun hâkim olduğu günlerde 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker de, Aydın'da işgale karşı koymak için uyarılarda bulunmak ve tertibatta bulunmak için çaba harcamıştır. Albay Şefik Aker'le birlikte diğer subayların ve mutasarrıf vekili ile Aydın eşrafından bazılarının bulunduğu bir toplantıda Aydın'da bir protesto mitingi yapılması yönünde bir karar alınmıştır.¹² İşgal yıllarında Anadolu'nun değişik yerlerinde de İzmir'in işgalini protesto mitingleri düzenlenmiş ve mitinglerde öğretmenler de görev almışlardır; fakat, o yıllarda Anadolu'da diğer öğretmenler ve aydınlar, İstanbul'daki öğretmen ve aydınlar kadar çok sayıda ve güçlü olmadıkları için bu mitinglerde ikinci derece rol oynayabilmişlerdir.¹³

Milli Mücadelenin Aydın'da güçlü bir örgütlenmesi yoktu. İzmir'in işgali üzerine giderek gelişen ulusal bilinçlenmenin ilk belirtileri bu miting alanında ortaya çıkmıştır. Bu mitingde halkı işgale karşı bilinçlendirmeye çalışan bir öğretmeni görmekteyiz. İzmir'in Yunanlılarca işgali haberi Aydın'da duyulur duyulmaz halk galeyana gelerek, 19 Mayıs 1919 sabahı şimdiki 7 Eylül İlkokulu'nun bulunduğu yerde bir miting yapılmıştır. Miting Aydın Mutasarrıf Vekili Yenişehirli Fuat Bey'in "*halkın heyecana kapılarak bazı taşkınlıklar yapması ve bu yüzden asayişin bozulması ihtimalini*" öne sürerek mitinge engel olmak istemesine karşın yapıldı. Mitingde lise öğretmenlerinden Sabri Bey bir konuşma yaparak halkı işgallere karşı silahlı direnişe çağırırdı.¹⁴ Konuşma halk üzerinde olumlu etkisini gösterdi. Mitinge katılanlar topluca "*vatanın her karış toprağı için bütün Türk milletinin kanını son damlasına kadar akitacağını ve İzmir'in işgaline rızalarının olmadığını*" belirtip yemin edip işgale karşı ilk tepkilerini vermişlerdir. Daha sonra İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilciliklerine bir protesto telgrafi gönderildi.¹⁵

27 Mayıs 1919 'da Yunan kuvvetleri biri şehrin güneyinden Tellidede istikametine, diğeri kuzeyinden Topyatağı istikametine, üçüncüsü de Ulu yoldan şehrin merkezine olmak üzere üç koldan Aydın'a girmiştir.¹⁶ İşgal sırasında herhangi bir olay olmamış, yerli Rumların alkışları arasında işgal gerçekleşmiştir.¹⁷ İşgali takiben ilk tecavüzler de gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁸ Bunlardan ilkin Topyatağı Mevkii'ndeki Askeri Hastane ve yine aynı mevkide bulunan Sultani Mektebi¹⁹ oluşturmuştur. Yunan işgali ile birlikte Aydın'daki eğitim kurumları büyük bir tahribat yaşadılar, okullar kullanılamayacak hale geldi. Bunlar arasında en şanssız olan Topyatağı'ndaki Sultani Mektebi idi. Yunanlılar her gittikleri yerde olduğu gibi, Aydın'da da ilk olarak okullara el atmışlardır. Aydın Topyatağı'ndaki Sultani Mektebi bu amaç doğrultusunda işgal edilmiştir. Bu okul o dönemde başarılı bir uygulama içerisindeydi. Sultani Mektebi'nin Yunan İşgal Kuvvetlerini işgalini müteakip okulda okuyan 123 kadar yetim çocuk dışarı atıldığı gibi okulun masaları da kırılmıştır.²⁰ Okul Müdürü Şevki Bey, Müfettiş Kemal Bey ve Müdür Muavini Mehmet Hulusi Beyler'in imzalarını taşıyan raporda burada gelişen olaylar şöyle anlatılmıştır. "Yunan topçu birliği top, havan malzemeleri ile birlikte Topbaşı mevkiindeki Sultani Mektebi'ne geldiler. Yunan Topçu birliğinin önünde kılavuz olarak, Aydın Reji Müdürü Yorgaki'nin oğlu bulunuyordu. Yerleşmek üzere okula girmek isteyen bu insanlara kapıda bulunan muhafız tarafından bu binanın yetim çocuklar okulu olduğu, öğrencilerin gece de okulda yatıp kalktukları, bu sebeple bu binanın işgal edilmemesi nazik bir şekilde söylenmiş ise de kapı görevlisinin bu sözlerine kızan Yunan askerleri zorla okula girerek top ve topçu ağırlıklarını, katır ve arabalarını okulun avlusuna doldurmuşlardı. Bu durumu seyreden nöbetçi öğretmen tarafından kendilerine okulun içinde öğrencilerin bulunduğu, askerlerin gecelemeleri için müsait yer olmadığı söylendiğinde buna da kulak asmayan askerler tarafından öğrencilerin dersaneleri ve yatakhaneleri işgal edilmişti. Böylece okulun faaliyetlerine son verilmiş ve burada yatıp kalkan yetim bir koğuşa yerleştirilen yetim çocukların ve kimsesiz çocuklar zor durumda kalmışlardı. Yunanlıların okula yaptıkları saldırılar bununla da kalmayıp okulun içinde içki masaları kurarak, getirdikleri Rum kadınlarla zevk ve rezalete de başlamışlardı. Bütün mevcudu ile bir koğuşa yerleştirilen yetim çocukların karşısında yapılan ahlak dışı gösterilerle Müslüman Türk çocukların ahlak ve inançlarının bozulmaması için çocuklara yeni bir yer bulununcaya kadar içki ve kadın âlemlerine ara verilmesi için Yunan subaylarına başvurulmuş ise de hakaret dolu bir ret cevabının dışında başka bir şey alınamamıştı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi okula bir de Yunan bayrağı çekilmiştir. Başka bir çare bulunamadığı için yetim çocuklar başlarında müdürleri olduğu halde İzmir'e gönderilmişlerdir. Daha sonra ise okulda bulunan eşya ve giyecekler, yerli Rumlar ve Yunanlılar tarafından yağma edilmiştir. Bu olaya bütün öğretmenler ile öğrenciler tanık olmuşlardır."²¹ Okulun esas binası işgal yıllarında talebesi İzmir, Denizli ve Muğla'ya nakledilmek suretiyle kapatılmış olan "Aydın Sultanisi'nden" kalmıştır. Etrafı duvarlarla çevrili olan 9000 metrekareden fazla bir saha içinde bulunan bina, işgal

yıllarında işgal kıtaları komutanlığı karargâhı ve kurtuluştan sonra bir süre, Yunan esirleri garnizonu olarak kullanılmış, ondan sonra da Sanat Okuluna tahsis edilmiştir.²²

Düşman kuvvetlerinin işgal ettikleri her yerde ilk hedef aldıkları yerlerin başında her kademedeki çeşitli eğitim kurumları ve öğretmenler gelmiştir. Okulları ya da öğretmenleri açıkça ya da sinsice sindirmek ve hizaya sokmak için her yola başvurmuşlardır. Bu sayede Türkleri asimile edip yok etmeyi, gelecek kuşaklara kendi düşüncelerini aşılamayı ve işgallerini daimi hale dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Böylece bir memleketi ele geçirmenin iki vazgeçilmez kaidesinin “ordu ve okul” olduğu gerçeği bir defa daha kendisini göstermişti.²³

Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde eğitim kuruluşlarının bir bölümünü kapatmak, bir bölümünü işlemez hale getirmekle yetinmemişlerdir. Ayrıca öğretimini sürdüren okullarda ders programlarını da diledikleri biçimde değiştirmişlerdir. Mesela, İzmir, Aydın ve Manisa merkezleriyle ve bunlara bağlı ilçelerdeki bütün okullarda “Malumatı Vataniye- Yurttaşlık Bilgisi” derslerini kaldırmışlar, tarih dersi programlarını da değiştirmişlerdir. 1921-1922 öğretim yılı başından itibaren de orta dereceli okullarla medreselere, ilkokullara Yunanca dersi koymuşlar ve bu dersten sınıf geçme zorunluluğu getirmişlerdir. Yunan dilinin yayılmasını, yeni yetişen Türk gençleri tarafından öğrenilip benimsenmesini gaye edinen bu hareket üzerinde ciddi biçimde durulmuştur. Dersin öğretmenliğine atananların seçiminde titizlik gösterilmiş, sivil öğretmen bulunmayan yerlerde bu görev yetenekli subaylara gördürülmüştür.²⁴

Mütareke ve işgal yıllarında Aydın’da bulunan Türk okullarından pek çoğu eğitim ve öğretime ara vermek zorunda kaldılar.” Dâhiliye Vekâletinin (İçişleri Bakanlığı) 22 Eylül 1922 tarihli tezkerelerine (raporlarına) ek olarak yazılmış, 19 Ekim 1922 tarihli Müsteşar Ahmet Münir imzalı tezkereye göre, Aydın Mutasarrıflığından gelen telgrafta, Yunan askerleri, Aydın, Nazilli, Söke Kazaları’nın merkezinde, Atça, Karacasu Nahiye merkezinde ve Bucak ve Karapınar Köyleri’nde toplam 140 okul ve medrese binasını yakmışlardır; fakat, Karapınarlılar, Yunan çetelerinin bunca yaptığı tahribat ve mezalime rağmen, bulundukları yerdeki Rum okuluna dokunmamışlardır.²⁵

Aydın ve çevresi bu dönemde Yunan işgalinin dışında bir de İtalyan işgalini yaşamıştır. İtalyanlar, Kuşadası ve Selçuk İstasyonunu 14 Mayıs 1919’ da işgal ettiler. Milli Mücadele döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman; o döneme ait kaynaklarda ve İtalyan işgali altındaki bölgelerde yaşamış insanların buluştukları ortak nokta, “İtalyanların Türklere çok iyi davrandıklarıdır... İtalyan işgallerine karşı mukavemet edilmemesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. Yunan işgallerine karşı bölge insanının varını yoğunu ortaya koyarak direnirken; İtalyan işgallerine karşı direnmek bir yana, Yunan işgali tehlikesine karşı İtalya’yı bir kurtarıcı olarak görmesi iki ülkenin işgal politikaları, halka karşı tutumları ve Anadolu toprakları hakkında besledikleri

niyetlerle yakından ilgilidir. Halk ile İtalyan askerleri arasında kurulan iyi ilişkiler 1919 yılı ile ve Yunan işgal tehlikesine karşı sınırlı kalmamıştır. Halkı böyle bir yola sürükleyen temel nedenin canlarını koruma isteği olduğu açıktır. Öte yandan İtalyanlar, halkın zayıf noktalarını çok iyi tespit etmişler, bundan da yararlanmak istemişlerdir. Okul, Hastane, postane gibi kurumlarla halka hizmet verirken kendi propagandalarını da yapmışlardır.²⁶ İtalyan işgali yukarıda belirtmiş olduğumuz nedenlerden ötürü farklılık arz etmektedir.

Mütareke ve işgal yıllarında Aydın'da bulunan Türk okullarından pek çoğu eğitim ve öğretime ara vermek zorunda kaldılar. İşgal öncesinde yaşanmış olan I.Büyük Savaşla birlikte, tüm sorunların üzerine bir de buna eğitim ve öğretim alanında kaynak yetersizliği ve mevcut öğretmen kadrolarının sayılarının azalması ve pek çok öğretmenin uzun bir dönem maaşlarını alamama sorunları eklendi. "Yunan işgalinin, 1918-1919 öğretim yılının sonunda gerçekleşmesi nedeniyle bu dönemde önemli eğitim sorunlarıyla karşılaşılmadığı iddiasına katılmak mümkün değildir."²⁷

Bu dönemde azınlık okulları ile yabancı okullar da üzerinde durulması gereken bir konu teşkil etmektedir. Aydın'da yaşayan gayr-i Müslimlerin de işgal öncesi dönemde okullarının varlığı bilinen bir gerçektir. Gayr-i Müslimler, Aydın'daki sayılarına oranla oldukça fazla sayıda okulda modern anlamda eğitim ve öğretim faaliyetini yürütmüşlerdir. XIX. yy sonlarında ruhsat alıp eğitim-öğretime başlayan Rüşdi ve idadi mektepler içerisinde Rumların Söke'de 7, Aydın'da 1, Nazilli'de de 2 idadi mektepleri bulunuyordu. Ermenilerin ise Aydın'da 1876 yılında açılmış Kırkoryan isimli mekteplerinin dışında, bir de Söke'de mektepleri vardı. Nazilli'deki Ermeni Okulu "Nersisyan Rüşdi Mektebi" de 1886 yılında eğitim ve öğretime başlamıştı. Aydın'daki tek Musevi Okulu olan Gabriel Arya da 1884'de açılmış,²⁸ XX. yy başlarında 110 erkek öğrencisiyle faaliyet göstermekteydi.²⁹ Aydın merkezde XIX. yy sonlarında azınlıklara ait 1 Yahudi, 2 Ermeni, 3 Rum okulu yanında köylerde de 39 azınlık okulu bulunmaktaydı³⁰; ancak, Şubat 1919'da bir Paris gazetesine verdiği demeçte Yunanistan Başbakanı Venizelos yalnızca Aydın ve Bursa illerinde 652 Rum Okulu ve bu okullarda 91.548 öğrenci bulunduğunu iddia eder. Yunanlılar Anadolu'daki tüm okulların sayısını 2228, öğrenci sayısını 4930 olarak gösterirler. Bunlar kuşkusuz Avrupa kamuoyunu, Anadolu'da Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırma amacıyla abartılmış rakamlardır; fakat, o yıllarda Anadolu'da çok Rum Okulu ve öğretmeni bulunduğu da gerçektir.³¹

İşgal Yıllarında Eğitim Alanında Karşılaşılan Sorunlar

1919-1920 öğretim yılında, Türk okullarının önceki yıllarda karşılaştıkları sorunlara işgalden kaynaklanan yeni sorunlar eklenecekti. İşgal sırasında birçok öğretmen Yunanlılarca tutuklanmış ve işgal bölgesi dışına çıkartılmıştı. Bunların aylıklarının ne şekilde ödeneceği bilinemiyordu."³² Bu öğretim yılı işgal altında başlamış ve oldukça

sıkıntılı geçmiştir; çünkü, bu dönemde işgal yüzünden görevlerinden ayrıлып geri gelmeyen öğretmenlerin aylıklarının ödenmesi meselesinin yanında başka meseleler de kendini göstermiştir. Öğretimin düşman işgali altında yapılması, işgal kuvvetlerinin ve yerli Rumların maddi ve manevi baskıları, bazı derslerin öğretmensiz kalmaları bunlar arasında sayılabilir.³³ 1921-1922 öğretim yılı başında İzmir ve yöresindeki Osmanlı hükümet kuruluşları, özellikle milli eğitim yürekler acısı bir durumda idi. Sakarya yenilgisi işgal makamlarını belirgin bir şekilde huzursuz yapmış ve hırçınlaştırmıştı. Bunun sonucu olarak Türk halkı sıkıştırılmaya, aydınlar tutuklanmaya başlamıştı. İzmir dışındaki işgal bölgelerinde Manisa, Aydın ve Ödemiş'te sultaniler kapatılmıştı.³⁴

Bu tarihlerde Anadolu'nun birçok yerinde de ilkokul öğretmenleri ve öğretmen okulu öğretmenleri maaşlarını zamanında alamıyorlardı. Tıpkı öğretmen okulu öğretmenleri gibi, uzun zaman maaşlarını alamayan ilkokul öğretmenlerinin bir kısmı, öğretmenliği bırakarak başka mesleklere geçmeye başlamıştı.³⁵ Aynı sebeple bazı yerlerdeki ilkokul öğretmenleri ise toplu grevleri tercih etmişlerdi.³⁶ O kadar ki, bu şekilde yoksulluk ve sefalet içerisine düşen öğretmenlerin Maarif Vekili Hamdullah Suphi'ye göndermiş oldukları şikâyet mektup ve telgraflarının sayısı binlerle ifade ediliyordu.³⁷

Bazı okulların öğretmenlerinin maaşı, eskiden beri her vilayetin “ Muhasebe-i Hususiye” adlı özel bütçesinden verilirdi. İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanununa göre; her vilayetin tahsildarları halktan vergi toplarlar ve kendi sınırları içinde çalışan memurlara maaş verirlerdi. Bu arada halktan toplanan vergiler arasında “ Hisse-i Maarif” adıyla önemli bir vergi de vardı ve bununla ilkokul, öğretmen okulu ve idadi öğretmenlerinin maaşları verilirdi. Eskiden de doğru dürüst yürümeyen bu işlem, savaş dolayısıyla hepten durdu. Öyle ki 1920 Türkiyesinin en önemli sorunu, bu öğretmenlerin maaşı oldu. Öğretmenler dört beş ay, hatta daha fazla süre maaş alamıyorlar, geçinmek için ev eşyalarına satıyorlar, borç içinde bunalıyorlar, birçoğu meslekten ayrıлып polis, jandarma ve kâtip oluyordu.³⁸ Ayrıca İlkokul öğretmenlerine maaş verilemeyişin temel nedeni Yunan işgalinden sonra devletin icra gücü olan polis ve jandarmanın eskiden olduğu gibi kullanılamayışı nedeniyle “ masarif-i mecburenin layıkıyla tedarik edilememesiydi.”³⁹

İşgal yıllarında Aydın Sancağı'nda görevli öğretmenlerin de maaşların ödenmesi için yardım istendiği; ancak, bunun tahsisatına imkân olmadığına ilişkin bilgilere arşiv belgelerinde de rastlıyoruz.⁴⁰ Aydın iptidai muallimlerinin biriken maaşlarının verilmesi ve kendilerinin mağdur edilmemesi hususunda Maliye Nezaretine yapılan başvuruların sonuçsuz kalması bu süreçte yaşanan belli başlı sorunlar arasında yer alıyordu.⁴¹ İşgalle birlikte Aydın'da görev yapmakta olan öğretmenlerin bir kısmının İtalyan işgal bölgesi olan Antalya'ya kaçmış olduklarını ve birikmiş maaşlarını alabilmek amacıyla Aydın Vilayetine başvurdukları yine belgelerden takip edebiliyoruz.⁴²

1920'de TBMM Hükümetine bağlı illerde (o zaman İstanbul padişaha ve onun hükümetine bağlı, İzmir ve çevresi de Yunan işgalinde idi.) 3495 ilkokul(682'si kapalı), 3316 ilkokul öğretmeni, 5 tam devreli (12) yıllık sultani, 32 sultani ve idadi (9 yıllık), 13 öğretmen okulu (4 yıllık öğrenci sayısı 422), 4 kız öğretmen okulu (5 yıllık Öğrenci sayısı 314) bulunuyordu. Büyük Millet Meclisine bağlı illerde 581 kapalı 2354 ilkokul, açık okullarda 1511'i ilkokul çıkışlı olmayan, daha çok medresede okumuş 3061 öğretmenin çalıştığı belirtilmektedir. Köyler için okuldan söz edilmemektedir.⁴³

TBMM, kurulduktan hemen sonra, Bakanlar Kurulunu da hemen teşkil ederek Misak-ı Milli sınırları içindeki Türkiye'nin yönetimini derhal üzerine almıştır. Orduyu ve milis kuvvetlerini yanına alan Mustafa Kemal, Anadolu halkını da tam olarak İstiklal Savaşı'na inandırmak ve Ankara Hükümetlerinin yanında yer almalarını sağlamak için öğretmenlere ve eğitime çok büyük önem vermiştir. Savaşın en kızışkın olduğu dönemlerde M. Kemal, maaşını alamayan öğretmenlerin durumlarıyla ilgileniyor, Maarif Müdürlüklerine ve Vilayetlere yazılar yazıyor, Anadolu öğretmenlerini örgütüyor, onlara bir Maarif Kongresi toplattırarak, toplantının açış konuşmasını yapıyordu. Bu çalışmalarla hazırlık döneminde Anadolu eğitimi başarılı bir şekilde Ankara'ya bağlanmış ve fikri yönden de eğitim inkılaplarına hazır hale gelmiştir.⁴⁴

“Yunan işgali altındaki ikinci eğitim dönemini kapsayan 1920–1921 öğretim yılı başlamadan önce, Yunan makamlarının Aydın Vilayeti yönetimini devralması bölgedeki Türk eğitimini olumsuz etkilemişti. Yüksek Komiserlik'in beş yıllık bir süre için yönetimi devralınan bir bölgeyi Yunanistan'a katabilmek yolunda engel olarak gördüğü her düşünceyle, kişi, kurum ve kuruluşları etkisiz hale getirmeye çalışacağına şüphe yoktu. Bu nedenle, onları diğer insanlardan farklı kılan birikimlerden ötürü, Yunanistan'ın “enosis “ için atacağı adımlar konusunda, soydaşlarını uyarıp yönlendirebilecek ve yetişen kuşakların zihninde “Türk “ idealini canlı tutabilecek olan Türk öğretmenler ve bir bütün olarak Türk eğitim sistemi Yüksek Komiserliğin doğal hedefi konumundaydı. “⁴⁵

İşgale Karşı Direnişte Öğretmenler ve Öğrenciler

Bazı yerlerde de öğretmenler gece asayiş için nöbet tutup gündüz de derslerine girmişlerdir. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinden yetişen muallimlerle aydınların rolleri ise hareketin en sıcak ve samimi gerçeğiydi. Mitinglere, kongrelere, milis güçlerine ve ordu saflarına katılan muallimlerden 30'u ise ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçildiler.⁴⁶

Kurtuluş Savaşında bazı öğretmenlerin cepheye koşarak düşmanla mücadele ettiklerini, bazılarının şehit düştüğünü biliyoruz. Özellikle 1921 yılı başlarında düzenli ordu kuruluncaya kadar, öğretmenlerden yer yer Kuva-yı Milliye denilen milli direniş

için silahlı örgütlenme ve mücadeleye karışanlar çoktur.. Ancak cephede fiilen çarpışan öğretmenler gönüllü öğretmenlerdir; çünkü, 7 Mart 1921 tarihli bir kanun, öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir.⁴⁷ Kurtuluş Savaşı döneminde TBMM Hükümeti, öğretmenlere, aydınlara, bazı isyan bölgelerinde, isyancıları doğru yola getirmek için kurulan nasihat heyetlerinde ve daha genel olarak, halkı Milli Mücadele'nin amaçları hakkında aydınlatmaları için görevler vermiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı döneminde halk eğitimi çalışmalarının temel özelliği, halkı milli dava yolunda bilgilendirmek, birleştirmek olmuştur.⁴⁸

Anadolu insanının varlık yokluk mücadelesine girişip adeta yeniden dirildiği Kurtuluş Savaşı'nda, toplumun her kesimi gibi müderrisler (medrese hocaları) de medreseleri ve öğrencileriyle beraber üzerlerine düşeni hakkıyla yerine getirmişlerdir. Medrese hocaları, tıpkı öğretmenler gibi, çoğu yerde onlarla omuz omuza verip işgallere karşı halkı uyandırıp bilinçlendirmede; miting ve protestolara katılmada; kongrelerin, müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin her türlü faaliyetlerine iştirak etmede; TBMM'nin açılışında ve bu kutsal çatı altında milletvekili olarak hizmet etmede olağanüstü görevler ifa etmişlerdir. Hatta bütün bunların yetmediği çare olmadığı noktada Balkan, Birinci Dünya ve Çanakkale Savaşlarında olduğu üzere, öğrencileriyle birlikte sıcak savaşın yaşandığı cepheye koşmada; kısacası Mili Mücadele'nin her safhasında aktif ve müspet bir rol oynamışlardır; ancak, hemen belirtmeliyiz ki, bu dönemde tam olarak kaç medresenin kullanılamaz duruma düştüğü ve ne kadar müderris ve talebenin cepheye gittiği, ne kadarının şehit ve gazi olduğu hakkında kesin ve etraflı bilgiye sahip değiliz.⁴⁹

Batı Anadolu'da Nazilli müderrisi, I. Dönem TBMM'ne İzmir'den milletvekili olarak seçilen Hacı Süleyman Efendi de Aydın'da bu mücadelede aktif rol oynayan müderrislerdendir. Hacı Süleyman Efendi, Nur-u Osmanî Medresesi'nde eğitim görerek 1880 yılında üstün başarı ile müderrislik diploması alarak mezun olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk meclisine Aydın Mebusu olarak katılmıştır. Hacı Süleyman Efendi, İzmir'e Yunan askerinin ayak bastığını öğrenince, Nazilli ve çevresi halkını, Milli Mücadele lehine bilinçlendirmek üzere hemen faaliyete geçmiştir. Onun özverili gayret ve çalışmasıyla, Demirci Mehmet Efe gibi bir kişi eşkiyalıktan vatanseverliğe yöneltilmiştir. Başka bir ifadeyle, Kurtuluş Savaşı'mızda üstün hizmetleri görülen Demirci Mehmet Efe, Milli Mücadele'ye katılmıştır.⁵⁰

Ayrıca, halkın düşmana karşı direnme gücünü arttırmak için cami ve meydanlarda konuşmalar yapmıştır. Daha sonra mücadelesini Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak devam ettirmiştir. Nazilli Heyet-i Milliyesi'ni toplamıştır. Bilindiği gibi 6-8 Ağustos 1919 (Birinci), 19-20 Eylül (İkinci) ve 6 Ekim 1919 (Üçüncü) tarihlerde Nazilli'de üç kongre yapılmıştır. Bu kongrelerin toplanmasında Hacı Süleyman Efendi'nin önemli hizmetleri olmuştur.⁵¹ Kendisi Sivas Kongresine de katılmış, burada Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür.⁵² I. Dönem TBMM'nde İzmir milletvekili

olarak görev yapmıştır. TBMM'ye sunduğu tekliflerden biri de o günün koşulları göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir. İşgal acılarının yaşandığı bu süreçte Hacı Süleyman Efendi'nin öğretmen maaşlarının aksatılmadan ödenmesiyle ilgili önergesini TBMM'ne sunduğu tarihte (22 Mayıs 1920) Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşma, o dönemde öğretmenlerin içinde bulunduğu zorlulukları göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Hacı Süleyman Efendi bu konuşmasında “ İzmir’den, Aydın’dan, uzak yerlerden beldemize gelen birtakım hanım ve erkek öğretmenlerin maaşları verilemediğini belirttikten sonra, öğretmenlerin üç, dört ay, hatta altı ay maaşlarını alamadıklarını ve halkın galeyana geldiğini” belirtmiştir. Köylerde yalnız erkekler için değil, kızlar içinde okul açılması ve kız çocuklarının okutulmasının önemine değinirken; bir çocuğun 7-8, 10 yaşlarına kadar ana kucağında terbiye gördüğü için kadınların ilimle, kültürle ziynetlenmesinin önemini vurgulamıştır. Kadınları yüksek mertebede bulunan bir milletin sırtı hiçbir zaman yere gelmez; hulasa devlet ve milletin mutluluğa ulaşması kültür derecesine bağlıdır diyen Hacı Süleyman Efendi, aynı zamanda 4 Ekim 1920 günü yine Meclis kürsüsündedir. Bu kez de “İlkokulların Mahalli Ahaliye Terki” hakkında bir kanun teklifini Meclise sunmuş; ancak, bazı milletvekillerinin ve Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur’un muhalefeti nedeniyle kanunlaşamamıştır.⁵³

23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan TBMM’nin 337 milletvekilinden kesin olmayan rakamlara göre 24’ü memleketin mümtaz müderrisleri tarafından seçilmiştir. Bu şahsiyetlerden bir diğeri de Hoca Esat (İleri) Efendi’dir. Kendisi 1882 Gümölcine doğumludur. İdadi ve medrese hocalığı yaparken, 38 yaşında I. dönemde Aydın, II. dönemde Menteşe (Muğla) milletvekili seçilmiştir. Şer’i ye ve İrşat Encümenlerinde çalışmıştır. TBMM’nin 21 Kasım 1923 tarihli kararıyla kırmızı- yeşil şeritli İstiklal Madalyasıyla taltif edilmiştir.⁵⁴

Esat Hoca, İzmir’de Yunan işgalinin başlamasıyla, gençlerden topladığı gönüllüler ve zeybekler ile Aydın ve Köşk Cephesi’nde düşmanla çetin savaşlara girmiştir. Aydın Cephesi Komutanı Tahir (Özbek) Bey, Esat Hoca’nın cephedeki kahramanlıkları üzerine şu kıymetli hatırasını nakletmektedir. “ *Milli Mücadele’de Aydın ve Ödemiş Cepheleeri harp harekâtı reisi bulunduğum cihetle pek muhterem bir hocamızdan bahsetmek vaciptir. O da I. BMM’ de Aydın Mebusu olarak bulunmuş olan Hoca Esat Efendi’dir. Aydın’da Sultani Mektebi’nde muallim ve Aydın Hilal-i Ahmer (Kızılay) reisi iken, işgal üzerine silaha sarılarak cephemize gelmiş, elbisesini çıkarıp hakiki bir muharip (savaşçı) olarak bizimle muharebelere iştirak etmiştir.... Muhterem hocamızın gerek muharebe gerek siyaset sahalarında büyük hizmetleri vardır. Aydın Muharebesinden sonra Yunan mezalimini İstanbul Hükümeti’ne ve İtilaf Devletleri temsilcilerine anlatmak üzere, halk temsilcisi olarak Aydın Belediye Reisi Reşat Bey’le birlikte Rodos yoluyla İstanbul’a gitmesi milletlerarası bir inceleme heyetinin gelmesine ve lehimizde rapor verilmesine dair büyük hizmetleri paha biçilmez olup takdir*

ve yüceltmeye değerdir. Aydın ve çevresinde eda ettiği eşsiz milli gayret ve faaliyetlerinin yanında, belki de Kurtuluş Savaşı esnasındaki hiçbir kıymetle ölçülemeyecek esas hizmetini, “Milli Ordu Fahri Müftüsü” sıfatıyla yerine getirmiştir. Bu hizmeti esnasında, düzenli ordu saflarında ve cephelerde düşmanla göğüs göğse çarpışan Mehmetçik ile omuz omuza verip onların manevi güç, moral ve mukavemetlerini takviye etmiştir. Öbür taraftan işgallerin olanca şiddetiyle yaşandığı bu karanlık ve buhranlı devrede yayınladığı, halkı birliğe ve yardımlaşmaya teşvik eden “Verin Zavalhılara”, “Ah Aydın”, ve “Hilal-i Ahmer” gibi çeşitli risaleleri de fevkalade faydalı olmuştur. Onun bu destansı hizmetlerinden, başta Mustafa Kemal Paşa (bundan dolayı ona “İleri” soyadını bizzat kendisi vermişti) ve Mareşal Fevzi Çakmak Paşa olmak üzere Milli Mücadele’nin önde gelen komutanları daima hayırla söz etmiş ve büyük bir minnetle yad etmişlerdir. Ayrıca TBMM’nin 23 Kasım 1923 tarihli kararıyla kırmızı yeşil şeritli istiklal madalyası ile taltif edilmiştir. Müderris Esat İleri, 15 Nisan 1957’de geçirdiği feci bir trafik kazası sonucunda İzmir Torbalı’da hayata gözlerini kapamıştır.”

İşgal bölgelerinde Aydın Sancağı örneğinde gördüğümüz gibi Hacı Süleyman Efendi ve Esat İleri gibi Milli Mücadele’ye katkıları olan müderrisler ve öğretmenlere Anadolu’nun diğer bölgelerinde rastlamak mümkündür. İşgal bölgelerinde kalan öğretmen ve memurlara görev verilip verilemeyeceği zaferden sonra hükümetçe incelenmiştir. 28 Eylül 1922 tarihli bir kararnameye göre, “İzmir, Manisa ve Aydın emsali gibi daha evvelce düşman işgaline geçen memalik-i memurini ile muallimini amadei hicret (ayrılmak üzere) iken mahalleri ahali-i islamiyesinin vaki olan ibramı (ısrarı) ve düşman tarafından söndürölmek istenilen maarif-i islamiyenin an-ı halasa (kurtuluşa) değin idamesi maksadıyla hicretten sarf-ı nazar edenlerin düşman hizmetini kabul etmiş sınıftan addedilmeyerek bu baktaki Heyet-i Vekile kararının bunlar hakkında tatbik edilmemesi... Esbab-ı mücbireye binaen işgal altında bulunan mahallerde kalan ve bilahare istihdam olundukları müddet Yunanlılar tarafından takip ve hapis ve tevkif edilen memurin ve mualliminin cevaz-ı istihdamı hususunun Heyet-i Vekilece teemmül edilmesi karargir olmuştur.”

İşgal acılarının belleklerinde en derin izler bıraktığı kesim de kuşkusuz çocuklar olmuştur. Bu yıllarda pek çok çocuk da öksüz ve yetim kalmıştır. Yunan işgalinin korunçuluğunu bir çocuk gözüyle gönler önüne seren Feyza Zaim de; anneannesinden dinledikleriyle, yetişkinliğinde eriştiği bilgi ve belgeleri ustaca harmanladığı Milli Mücadele günlerini anlattığı “Ateşler İçindeydi Germencik” adlı romanında, savaş döneminde çocukların katlanmak zorunda kaldıkları zorlukları anlatmaktadır.⁵⁷

Yunan işgali sürecinde henüz yedi yaşında olan Sultanhisarlı Selahattin Ofçay ile sözlü tarih çalışması yapan Sayın Bingöl Dürük adlı öğretmenimizin “Sultanhisarlı Çocukların İşgal Anıları” adlı eserinde de o sancılı dönem çocuk gözüyle şöyle dile getirilmektedir. “Yedi yaşındaydım.” O yıl okula başlamıştım. Okulumuz Sultanhisar’da

şimdiki Merkez Camii avlusunda, tek katlı yan yana dizilmiş üç odaydı. Sınıfın kapısı doğrudan bahçeye açılır, önünde de hayat dediğimiz bir taşlık vardı. Hocamız Hafız Ali Efendi'yi hem çok sever, sevdiğimiz kadar da korkardık. Bir gün hocamızın elinde bir gazete ile (sanırım ismi Sada-yı Hak olacak), yüzü sapsarı, siyah kaşlarının gürlüğü daha bir belirginleşmiş, üzgün bir halde sınıfa girdiğini gördük. Sert ve titrek bir sesle; çocuklar, beni dinleyin dedi. Bizde ses yok, merak ve heyecanla ona bakıyorduk, çünkü onu hiç böyle görmemiştik. Yavaş, ağır ve ağlamaklı, Yunan İzmir'e ayak basmış, yakında buraya da gelir. Okulu tatil ediyorum. Herkes evine gitsin evde çalışsın dedi. " Biz okulun en küçükleri olduğumuz için durumun pek farkında değildik, yalnız korkunç bir olayın başlangıç haberini almanın üzüntüsü ile okuldan ayrıldık. O günün civil civil çocuk seslerinin yerine yalnız nalinların seslerini duyduğumu şimdi bile anımsıyorum. Bir de hiç ağlamaz gülmez diye bildiğimiz hocamızın sessizce ağlayışını... " ⁵⁸

Yunan işgali öncesinde Koçarlı'da posta müdürlüğü yapan ve işgallerin yaşandığı dönemde Aydın' da Nazilli Kuva-i Milliye Sekreterliği görevi yapan Cevat Sökmensüer 'de bu süreçte çocukların bu mücadeledeki kahramanlıklarını anılarında şöyle dile getirmektedir: " Askerlerimiz ve çeteler tarafından öldürülen Yunan askerlerinin silahlarını kapam gençler durmadan düşman askeri öldürüyorlardı. Diğer taraftan Aydın'dan halkın acele çekilmesi ilan olunmuştu. Aydın halkının çok acele olarak Aydın'dan kaçmaları, iç açıcı bir durumdu. Yastık altındaki veya sandıkta sakladığı parasını alamayıp perişan bir halde yollara dökülmüşlerdi. İncirliova'dan gelecek düşman takviye kuvveti gelmeden halkın yüzde doksanı Aydın Menderes Köprüsü'nü geçmişlerdi. Öldürülen Yunan askerlerinden alınan silahlarla Aydın'lı çocuklar çok iş gördüler. Biraz ihmal edilse idi halk, evleri ile birlikte yanacaktı. Halk kısmen Çine'ye, daha yaşlılar Karahayıt ve Koçarlı Nahiyelerine, aç susuz gelebilmişlerdi. Mekteplerin kapalı olması nedeniyle ana, baba ve yavrularının imhasına imkân kalmamıştı. " ⁵⁹

SONUÇ

7 Eylül 1922 tarihinde Yunanlılar Aydın'dan ayrıldıklarında bıraktıkları manzara oldukça korkunçtu. Türkler işgal sırasında göçle terk ettikleri topraklarına Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından dönerken; 7-8 bin civarında gayr-i Müslim nüfusta Aydın'dan ayrılmıştı Aydın'lı Türkler ise şehirlerine geri döndüklerinde yanmış, yıkılmış, talan edilmiş ev, dükkân, okul, medrese, mağaza, mahalleler karşısında korkunç bir manzarayla karşılaştılar. Sonuç olarak Aydın Sancağı iki farklı işgal yaşadı. İtalyan işgalinden çok farklı seyreden Yunan işgali Batı Anadolu'da çok ciddi tahribata yol açtı; bundan eğitim kurumları da çokça nasibini almıştır. Aydın'daki eğitim kurumları Cumhuriyet dönemine Yunan işgali'nin yaratmış olduğu tahribat ve Osmanlı eğitim sisteminin eskimiş yapısından kısa sürede kurtularak yeni kimlikleriyle faaliyete geçmişlerdir.

KAYNAKLAR

- ATASE Arşivi, K1 402,, Ds (13-7),F.2.
Aydın Vilayet Salnamesi 1308, 1310.
Aydın Erkek Sanat Enstitüsü 1952–1953 Albümü, Aydın 1953.
AKYÜZ, Yahya. Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık, 11. Baskı, Ankara, 2007
BİNBAŞIOĞLU, Cavit. Başlangıcından Günümüze Türk Eğitim Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.
BERBER, Engin. Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922, Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
BORAK, Sadı. Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974.
ÇELEBİ, Mevlüt. Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.
ÇOLAK, İsmail. Kurtuluş Savaşının Eğitim Ordusu Kuva -yı İlmiye, İstanbul, 2008.
DEMİRAYAK, Saadetin. “Kuva-yı Milliye'nin Aydın'da Doğuşu”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Aydın, 2007.
AKYÜZ, Yahya. Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848–1940), Ankara, 1978.
DÜRÜK, Bingül. Sultanhisarlı Çocukların İşgal Anıları, Nazilli, 1992.
ERGÜN, Mustafa. Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
GÜNEŞ, Günver. “ Milli Mücadele'nin Başlarında Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Nazilli'de Yerel Örgütlenme”, Milli Mücadele'de Aydın ve Cephe 1, Milli Mücadele İçinde Nazilli Kongrelerinin Yeri ve Önemi, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul 2007.
GÜNEŞ, Müslime ve Günver Güneş,” Atatürk Döneminde Aydın'da Eğitim”, Atatürk ve Cumhuriyet'e Armağan, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No 30, Editörler: Günver Güneş ve Mehmet Başaran, Aydın, 2009.
GÜNEŞ, Günver, Atatürk ve Aydın, Aydın, 2006.
GÜNEŞ, Günver. “Yunanistan'ın Aydın'ı İşgali ve İşgalin Bölgede Yarattığı Tahribat”, Milli Mücadelede Yörük Ali Efe ve Aydın Sancağı, Editörler: Günver Güneş ve Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007.
GÖLDAŞ, İsmail. İstanbul İlkokul öğretmenlerinin Grevi (1920), İstanbul, 1984.
Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C. II, Kısım: 1, Ankara, 1965.
GÜNEŞ, Müslime. “Cumhuriyet öncesi Dönemde Aydın'da Eğitim”, Aydın Aydın.
KAYA, Yahya Kemal. İnsan Yetiştirme Düzenimiz, 4. Baskı, Ankara, 1984.
Maarif Salnamesi 1319,1320.
ÖZALP, Reşat ve Aydoğan Ataunal, “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
ÖZTÜRK, Cemil. Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, TT Kurumu, Ankara, 1996.
PULLUKÇUOĞLU YAPUCU, Olcay. “Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağı'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Aydın, 2007.
SÖKMENSÜER, Cevat. Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Karınca Matbaacılık, Tarihsiz, İzmir.
SAKAOĞLU, Necdet. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Mart, 2003.
SU, Kamil. Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir Vilayeti), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982.
SARIKOYUNCU, Ali. Atatürk Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2003.
26/Z/ 1337 Dosya No: 39, Gömlek:34, Fon: DH. UMVM
14/CA/1338, Dosya No:46, Gömlek: 5, Fon: DH. UMVM
11/C/1338, Dosya:68, Gömlek:10, Fon: DH. UMVM .

İNAN, M. Rauf. “1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983.
ZALM, Feyza. Ateşler İçindeydi Germencik, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

NOTLAR:

- ¹ Yurt Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1982, s.995.
- ² Cavit Binbaşıoğlu, Başlangıcından Günümüze Türk Eğitim Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009, s.371.
- ³ Necdet Sakaoglu, Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Mart, 2003, s.157.
- ⁴ Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, 4. Baskı, Ankara, 1984, s.86.
- ⁵ Sakaoglu, s.157.
- ⁶ Reşat Özalp ve Aydoğan Atınnal, “Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.105.
- ⁷ Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.11.
- ⁸ Müslime Güneş ve Günver Güneş, “Atatürk Döneminde Aydın’da Eğitim”, Atatürk ve Cumhuriyet’e Armağan, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No 30, Editörler: Günver Güneş ve Mehmet Başaran, Aydın, 2009, s. 24.
- ⁹ Günver Güneş, Atatürk ve Aydın, Aydın, 2006, s.1
- ¹⁰ Olcay Pullukuoğlu Yapucu, “Yunan İşgali Öncesi Aydın Sancağı’nın Sosyo- Ekonomik Yapısı”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Aydın, 2007, s.31.
- ¹¹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C. II, Kısım: 1, Ankara, 1965, s.89.
- ¹² Saadetin Demirayak, “Kuva-yı Milliye’nin Aydın’da Doğuşu”, Milli Mücadelede Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Aydın, 2007, ss. 61-62.
- ¹³ Yahya Akyüz, Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848–1940), Ankara, 1978, s.203.
- ¹⁴ Asaf Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, Aydın, 1964, s.102.
- ¹⁵ Yurt Ansiklopedisi, C II, İstanbul, 1982, s.1007.
- ¹⁶ Gökbel, s.130.
- ¹⁷ Günver Güneş, “İzmir’in İşgali ve İzmir’deki Yankıları”, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı:9, (Şubat 2007), Ankara, 2007, ss.23-56.
- ¹⁸ Aydın Merkez Komutanlığının 57’nci Tümen Komutanlığına göndermiş olduğu raporda Aydın’da cereyan eden olaylar şöyle anlatılmaktadır: “...Hava karardıktan sonra bir büyük evin kapısı kırılarak 14 kadar Yunan Efzun askerleriyle birkaç yerli Rum içeriye girip odada bulunanları soyduktan sonra 10–14 yaşlarında bulunan kızların dördünü ayırıp götürmek istediler. Kızların annelerinin yalvarmalarına karşılık Türkçe olarak edepsizce ve münasebetsiz sözler sarf ederek katliama başladılar. Üç kadınla iki erkeği öldürürken üç kız ve bir erkeği de yaraladılar... Çocukları anneleriyle birlikte kesmek ve bunların mahrem yerlerini açmak, burun, kulak el ve ayaklarını kesmek gibi vahşet ve cinayetler bu canavarların nazarında hiçbir şey değildir... Aydın’da şehri terk etmek üzere olan Yunan kuvvetleri ve Yerli Rumlar 205 kişiyi daha şehit etmişlerdir. Yunan işgalinden kurtularak özgürlüğe kavuşmanın bedeli maalesef Aydın’da da çok ağır olmuştur. Kentte 1500 ev, 50 cami ve mescit 400 kadar mağaza ve dükkân 130 yağ ve pamuk fabrikası, 160 okul ve 20 resmi bina yakılmış ve yıkılmıştır. Bkz. Metin Ayışığı, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, Yeni Bin Yıla Girerken Türk- Yunan İlişkileri Sempozyumu Tebliği, Samsun, 5-6 Haziran 2002, s.23
- ¹⁹ Aydın’da halkın eğlence yerlerinden birisi olan Topyatağında 1895 yılında Aydın İdadisi olarak kurulan yerde faaliyete geçmiştir. Şehre tamamen hâkim ve nazır bulunan Topyatağı denilen alanda önceleri İdadî, sonraları Sultani adını taşıyan bir okuldur. Büyük zaferden sonra bu binada Aydın Sanatlar İdadisi adıyla eğitim ve öğretime başlamıştır. Aydın ilinde Cumhuriyet döneminde ilk Sanat Okulu, işgal yıllarında yanan ve yıkılan Aydın şehrinin yeniden imar etme çalışmalarında gerekli olan teknik elemanı yetiştirmek için 1924 yılında açılan “Aydın Sanayi İdadisi”dir. Bkz. Müslime Güneş, “Cumhuriyet öncesi Dönemde Aydın’da Eğitim, Aydın Aydın, Aydın Eski Eserler Sevenler Derneği Yayını, Aylık Tarih ve Kültür bülteni, Yıl:3, Sayı:36, (Ocak-Şubat), 2008.

- ²⁰ ATASE Arşivi, Kl 402., Ds (13-7),F.2.
- ²¹ Günver Güneş, “Yunanistan’ın Aydın’ı İşgali ve İşgalın Bölgede Yaratdığı Tahribat”, Milli Mücadelede Yörük Ali Efe ve Aydın Sancağı, Editörler: Günver Güneş ve Mehmet Başaran, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın, 2007, s.211; ayrıca bkz. Yurt Ansiklopedisi, C.II, 1982, s.1007, Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.142.
- ²² Aydın Erkek Sanat Enstitüsü 1952–1953 Albümü, Aydın 1953, s.8.
- ²³ İsmail Çolak, Kurtuluş Savaşının Eğitim Ordusu Kuva -yı İlmiye, İstanbul, 2008, s.88.
- ²⁴ Kamil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir Vilayeti), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.47.
- ²⁵ Çolak, s.89.
- ²⁶ Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, ss.95,131-132,138.
- ²⁷ Engin Berber, Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922, Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s.208.
- ²⁸ Müslime Güneş, “Cumhuriyet öncesi Dönemde Aydın’da Eğitim”, Aydın Aydın, s.2
- ²⁹ Maarif Salnamesi 1319,1320:440–443
- ³⁰ Aydın Vilayet Salnamesi 1308, 1310:264
- ³¹ Akyüz,, s.217.
- ³² Berber, s.404.
- ³³ Su, ss.19-20.
- ³⁴ Su, ss.44-45.
- ³⁵ Akyüz, ss.172–177.
- ³⁶ Akyüz ss176, İsmail Goldaş, İstanbul İlkokul öğretmenlerinin Grevi (1920), İstanbul, 1984.
- ³⁷ Cemil Öztürk, Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası, TT Kurumu, Ankara, 1996, s.43.
- ³⁸ Ergün, ss.11-12.
- ³⁹ Berber, ss.405.
- ⁴⁰ 26/Z/ 1337 Dosya No: 39, Gömlek:34, Fon: DH. UMVM
- ⁴¹ 14/CA/1338, Dosya No:46, Gömlek: 5, Fon: DH. UMVM
- ⁴² 11/C/1338, Dosya:68, Gömlek:10, Fon: DH. UMVM . Ayrıca bir başka belgede Aydın’ın işgali üzerine İstanbul’la göç etmiş öğretmen Nedime Hanım’ın birikmiş maaşını talep etmesi ve içinde bulunduğu zor koşulları dile getirmesi işgal döneminde öğretmenlerin yaşadığı sorunları gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bkz. 26/R/1338, Dosya:40, Gömlek:89, Fon:DH.UMVM
- ⁴³ M. Rauf İnan, “1920’lerde Türk Milli Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.55.
- ⁴⁴ Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1997, s.38.
- ⁴⁵ Berber, s.408.
- ⁴⁶ Sakaoglu, s.157.
- ⁴⁷ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık, 11.Baskı, Ankara, 2007, s. 318.
- ⁴⁸ Akyüz, s.323.
- ⁴⁹ Çolak, s.103.
- ⁵⁰ Sadı Borak, Hacı Süleyman Efendi, İstanbul, 1974, s.52.
- ⁵¹ Günver Güneş, “ Milli Mücadele’nin Başlarında Heyet-i Milliye’den Heyet-i Merkeziye’ye Nazillide Yerel Örgütlenme”, Milli Mücadele’de Aydın ve Cepheleri 1, Milli Mücadele İçinde Nazilli Kongrelerinin Yeri ve Önemi, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, İstanbul 2007, s.35-52.
- ⁵² Ali Sankoyuncu, Atatürk Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2003, ss.208-209.
- ⁵³ Sankoyuncu, ss.211-213.
- ⁵⁴ Çolak, s.110.
- ⁵⁵ Çolak, ss.128-130.
- ⁵⁶ Akyüz, Türkiye’de Öğretmenlerin..., s.217
- ⁵⁷ Bkz. Feyza Zaim, Ateşler İçindeydi Germencik, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.
- ⁵⁸ Bingöl Dürük, Sultanhisarlı Çocukların İşgal Anıları, Nazilli, 1992, s.21.
- ⁵⁹ Cevat Sokmenster, Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Karınca Matbaacılık, Tarihsiz, İzmir, s.37-38.

“Demirci Mehmet Efe” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN****Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları****Özet**

Amacı ve Kapsamı: Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti, mütareke koşullarına göre İtilaf Devletleri tarafından bir plan içerisinde işgal edilmekteydi. Bu işgaller içerisinde İzmir'in işgal edilmesi ve bu eylemin bizzat Yunan askerleri tarafından yapılması Anadolu'nun dört bir yanında büyük bir infial yaratmıştı. Yurdun hemen hemen her yerinde işgali protesto eden mitingler düzenlenmiş, siyasi arenada yerel Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri, Heyet-i Temsilîyeler oluşturulmuştu. Böylelikle halkta düşmana karşı direnme ruhunun ve kararlılıkla işgallere karşı örgütlü bir şekilde direnmek istek ve arzusu uyanmıştı. Kuva-yı Milliye ruhunun ve bilincinin yayılmasının arkasında kongrelerin büyük önemi bulunduğunu ortaya koymak.

Özgün Yönü ve İncelediği Alana Katkı: Kongrede alınan kararlar elde bulunan özgün belge ile karşılaştırma yoluna gidilerek, diğer belgelerde yer almayan bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve özellikle Sivas Kongresine gidiş ile ilgili özgün belgeler değerlendirilmiştir.

Yöntemi ve Başlıca Bulgular: Bu konu ile ilgili yazılar derlenilmeye çalışılmış ve yeni bulgularla desteklendirilmiştir.

Değerlendirmeler: Kongrelerin aldığı kararlar ve uygulamalar sonucunda, Milli Mücadelenin büyük bir başarı sağladığını söylemek olasıdır.

Anahtar Kelimeler; *Nazilli, Asaf Gökbel, Şefik Aker, Aydın, Kuva-yı Milliye*

İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 30 Ekim 1918'de imzalanması Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına uygun bir zemin yaratmıştı.

Sekiz yıl süren bir savaş geçmişi'nin ardından, bir zamanların muhteşem Osmanlı İmparatorluğu yenilmiş, orduları dağıtılmış, terhis edilmiş, geriye bir avuç asker kalmış; morali çökmüş, savaşlarda büyük insan kayıplarına uğramıştır. Silah, cephane, ulaşım yolları, haberleşme araçları, liman ve tersaneleri galip devletlerin denetimine bırakılmıştır. Ayrıca, İtilaf Devletleri, ülkenin her hangi bir yerini güvenlikleri tehdit edildiği anda işgal edebilme hakkını elde ederken, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması için de gerekli yasal dayanaklarını oluşturmuşlardır.¹

Hükümetin iyi niyetli mesajlarına karşın, 3 Kasım 1918'de Musul, 9 Kasım 1918'de İskenderun Limanının İngilizler tarafından işgal edilmesi önlenememekteydi.

13 Kasım 1918'de de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan karma donanma İstanbul Limanı'na girmektedir.²

12 Mayıs 1919'da da müttefikler Venizelos'a Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri serbestliğini verdiler.³ 15 Mayıs günü Vali İzzet Bey'in "bazı bedhahlar, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlar. Yalandır. Tekzip edilir." demeci gazetelerde yer alırken, Yunan gemileri İzmir Limanı'na demirlemişlerdi.⁴

Bu gelişmeler sonucu Türkiye ne olacaktı? Amerikalı yazar Michael Llewellyn Smith, şunları yazmaktaydı. "Türkiye Kastamonu, Ankara ve Konya vilayetlerini içine alan, acınacak haldeki küçük bir Anadolu tahıl ambarına dönüştürülecekti... [Ancak] Bu boyun eğmenin altında her an patlayabilecek ulusal nefret duyguları yatıyordu. Anadolu'nun denetlenmeyen iç bölgelerindeki saklı silahlar ortaya çıkarılacak ve yepyeni bir Türk **Anka Kuşu** savaşın külleri arasında doğup yükselecekti".⁵

Özellikle İzmir'in işgali olayı, İzmir'in Yunanlılara bırakılması kararı bütün Ege kıyısındaki halkın üzüntüsünü ve heyecanını arttırmış, Anadolu halkı üzerinde bütünleşme ve karşı koyma ruhu bakımından olumlu bir etki yaratmıştı.

İzmir'de sivil direnişi örgütlenmek amacıyla Müdafaa-ı Hukuku Osmaniye Cemiyeti ve işgallere karşı koymak için de Redd-i İlhak Heyeti'nin oluşturulmasına karar verilmektedir.⁶

İzmir'in işgal edildiği haberi Aydın'a kadar ulaşmasının ardından tüm gün dükkânlar açılmadı. İzmir'in işgali haberini Aydın'da o günleri yaşayan Asaf Gökbel şöyle aktarmaktadır: "15 Mayıs 1919, günlerden Perşembe... Saat, sabahın altısı var yok... Hükümete doğru çıkıyorum... Bit Pazarının ağzındaki Haki'nin Kahvesine uğradım. Şehrin müteneffizanından, ileri gelen Tüccarlarından muayyen bir zümrenin devam ettikleri bu yerde, henüz تنها. İkinci derecede birkaç hükümet memuru esnaftan, tüccardan birkaç zengin, baş başa vermiş, dertli dertli konuşuyorlar... Büyük devletlerin oynadıkları oyun onların kalbini yaralamış.

... Kara haber, bir yıldırım hızı ile bütün Aydın'a yayılmış. Memleketi bir matem havası kaplamıştı... O gün akşama kadar dükkânlar açılmadı. Halk kahvelerde, sokaklarda avare avare dolaştı durdu. Yurdun her yanı gibi Aydın da matem içinde idi".⁷

Bu arada, İzmir'in işgaliyle birlikte Aydın Vilayetinde kalan tek askeri birim Şefik (Aker) Bey komutasındaki 57. Tümeni.

Albay Şefik Bey makamına toplantıya çağırdığı Aydın'ın ileri gelenlerine; "sivil halkın hükümetin emrini ve kararını tanımayarak işgale karşı durması meşru bir karar olduğundan gerekli silahları tümen deposundan verebileceğini" ısrarla belirtti. Toplantıda bulunanlardan bir kısım taraftar görünürken, bir kısım da muhalefetten geri durmadılar.⁸

Bir gün sonra Aydın'da kalabalık ve anlamlı bir toplantı yapılmıştır.

Yunan İşgalının Yayılması

Aydın Metropolitinin başkanlığındaki Rum zenginlerinden oluşan heyetler İzmir'e giderek işgal kumandanı Miralay Zafirios'u işgal için Aydın'a davet ediyorlardı.⁹

Venizelos, 20 Mayıs tarihli emrinde “... *Fevkalade mümessilin muvafakatı ile yerlileri de silahlandırabilirsiniz. Aydın'ı işgal etmeyi lüzumlu hissediyorsanız yapınız; ancak daha fazla güneye inmeyiniz; çünkü, İtalyanlarla tartışma çıkarma taraflısı değilim, siz de bundan kaçınınız. Denizli Sancağı'nın, şimdilik işgal mıntıkasının dışında kalması lazımdır. Asayişin temini için (!) Aydın, Manisa ve Ayvalık sancaklarının işgal edilmesi gerekir...*” diyordu. Venizelos'un bu emri üzerine İzmir'deki Yunan Kumandanı Zafirios, Fitzmaurice'den izin almadan yetkisiz durumdaki İngiliz Askeri Müşaviri Albay Smith'le yaptığı bir görüşmeye dayanarak Aydın'ın Manisa'nın ve Turgutlu'nun işgali için izin veriyordu.¹⁰

Bu sırada Miralay Şefik Bey, askeri birliklere ve sivil idareye dokunmayan İtalyanların bölgesine geçmiş, Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerini kontrol altında bulundurmaya amaçlamıştı. ¹¹

Aydın ve Çevresinde Oluşan Müdafaa-ı Milliye Heyetleri

Aydın'da direniş yanlılarının teşebbüsleri hayal kırıklığı ile sonuçlanmış ve kent Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Şimdi yapacak tek bir şey kalmıştı. Direniş cephesini Çine'ye doğru çekilmiş olan bölgede ki tek askeri birlik olan 57. Tümen'in bulunduğu alana doğru çekmekti.

Ege Bölgesi'ndeki Yunan işgalinden kaçanlar Aydın'da bir direniş olamayacağını anlamışlardı. Çine'ye dönen Asaf (Gökbel), terhis edilen yedek subaylardan Teğmen Necmi (Aydıncı), İzmir'den kaçan Yüzbaşı Faik (Cenat), Teğmen Zekai (Kaur) ile Tümen Kumandanınca daha 24 Mayıs'ta tümen kasası ve dosyalarını Çine'ye götürmeye memur edilen tümen yaveri Aydın'lı İsmail Hakkı ve Tümenin ağırlıklarını Çine'ye nakle memur edilen Yüzbaşı Ahmet Bey bu grubun içindeydiler. Bu grup Asaf Beyin evinde ve kasabanın dışında Hisarbahçe'de toplanarak yapılabilecekleri araştırmıştır. Gözler bölgede yer alan efelere çevrilir. Çine ve çevresinde böyle bir işi başara-bilecek çapta iki grup vardı. Yörük Ali Efe ve Killoğlu Hüseyin Efe.

25 Mayıs'ta Çine'nin Yağcılar Köyü'ne çekilerek gelişmeleri buradan izlemekte olan efelerle ilk teması Asaf Bey kurmuştur.¹²

Haziran ayının ikinci haftasından itibaren Batı Anadolu'da direniş merkezleri belir-meye başlamıştı. Buna göre kuzeyde Balıkesir, doğuda Alaşehir, batıda ise dikkatler Nazilli üzerine çevrilmiştir. Nazilli merkezince denetlenen cephele-r ise Söke, Çine, Umurlu, Köşk ve Sarayköy olarak şekillenmiştir.¹³

Çine İtalyanların işgal bölgesi olmasının güvencesine de sahip olmasının etkisiyle ilk direniş merkezi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴ Burada kurulan teşkilat efelerin liderliğinde kurulan ilk Kuva-yı Milliye teşkilatıdır. İlk liderlik şerefi de Yörük Ali Efe'ye aittir. İkinci önemli noktada bu müfrezenin içinde efe ve gönüllülerin yanında subaylar, memurlarda vardır; ancak tüccar, büyük toprak sahibi gibi kesimlerin olmayışı da bir eksikliktir.¹⁵

Çine de direniş örgütlenip ilk gönüllüler, Aydın'ın Büyük Menderes köprüsüne gittiği 16 Haziran 1919'da Şefik Bey 57. tümen birliklerine yeni bir düzen vermeye çalıştığı bir sırada Aydın ile Söke arasında Koçarlı Nahiyesinde de geçici bir Milli Heyet yönetimi kurmuşlardır. Koçarlı sivil yönetimi, halktan para toplayarak, askeri erzak ve levazıma el koyarak, Aydın'dan kaçan göçmenlerin beslenmesini sağlamış, soyguncu çetelere karşı yöreyi korumuş, daha sonra Yeniköy ve Yoran Nahiyelerini de bu örgütlenmeye katarak Kuva-yı Milliye'ye yardımcı olmuştur.

Büyük Menderes Havzası'nın güney kıyılarında Yunanlılar da Söke'ye göz koymuşlar ve İtalyanlarla siyasi rekabet içine girmişlerdi. Bu kargaşa ortamı içerisinde Söke'de Heyet-i Milliye 57. Tümen komutanının teşebbüsleri sonucu Söke Heyet-i Milliyesi oluştu.¹⁶ Mahmut Esat Bey de Söke Heyet-i Milliyesine bağlı olarak Kuşadası'nda bir başka milli kuvveti örgütlemiştir.¹⁷

Türk direniş cephesi genişlemeye başladıkça Yunanlılarda ciddi bir panik havası yaratmıştır. Nitekim 16 Haziran'da ki Malgaç Baskını Yunanlıların korkularını iyiden iyiye arttırmış, işgal kuvvetleri Nazilli'yi 20 Haziran'da boşaltarak Aydın'a doğru çekildiler. Sivil direniş meyvelerini vermiş ve Yunan kuvvetleri önce Sultanhisar, ardından Köşk ve Umurlu da çetelerin saldırılarına maruz kalmışlar ve Aydın'a zar zor ulaşabilmişlerdir.

Nazilli Heyet-i Milliyesi ise Yunanlıların Nazilli'yi boşaltması ve Yörük Ali müfrezesinin çekilmesinin ardından Sarayköy müfrezesinin şehre gelmeleri ve güvenliği sağlamaları sonrası oluşmuştur.¹⁸ Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Heyet-i Milliye oluşumuna yönelik çalışmalara başlamış, Avukat Ömer, Hoca Süleyman, Mollaoglu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccardan Ali Haydar, Müftü Salih, Sultanoglu Sadık Bey aza olarak katılmıştır.¹⁹ Nazilli eşrafı ile birlikte ilk toplantı Avukat Ömer Lütfü ve Sami Kutluğ Beyin yazıhanelerinde yapılmıştır. Toplantıdan sonra teşkilatta yer alacak kişiler tespit edilmiştir.²⁰

Heyeti oluşturan üyelerin Balıkesir'den Antalya'ya çizilen hattın batısında kalan yani Yunan ve İtalyan işgal bölgelerinden gelmesi bu oluşumu yerel olmaktan uzaklaştırıp bölgesel bir özellik taşımasına neden olmuştur. Bu kadar geniş katılımı bir teşkilatın kısa sürede oluşturulması ve katılımcıların birçoğunun dışarıdan gelmesi kuşkusuz bunun daha önce planlanmış ve çevre illere duyurulmuş olduğunu göstermektedir. Bunu takip eden günlerde de Nazilli'de teşkilatlanma çalışmalarını başlatmak üzere

Tahir Bey gönderilmiştir. Haziran ayında da Rauf Bey Nazilli'ye gelerek Dereköy'de Hacı Süleyman Efendi ile milli mukavemet teşkilatının kurulması hakkında görüşmüştür.²¹

Bu çalışmalar sonucunda Nazilli Heyet-i Milliyesi oluşturulmuş ve görev dağılımı yapılarak kongre toplanıp bu görevleri üstleninceye kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

I. Nazilli Kongresi

Yunanlılara karşı kazanılan başarının devam ettirilememesi örgütlenmenin önemini ortaya koymuştur. Bölgedeki efelerin başına buyruk eylemlerini sürdürmeleri ve buna bir son verme düşüncesi, cephe ve cephe gerisindeki gereksinimlerin karşılanması²² için bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı. Kongre yeri olarak Nazilli seçilmişti ki bunun nedenleri olarak başta ilçenin uygunluğunu söyleyebiliriz. Cepheye yakındı ve ilçe kaymakamı, İstanbul hükümeti taraftarı olmasına rağmen, Kuva-yı Milliye'nin kontrolü altında bulunduruluyordu.²³

Asaf Gökbel kongre fikrinin 30 Mayıs 1919'da Çine'ye gelen Yüzbaşı Faik Bey tarafından ifade edildiğini belirtiyor. Yüzbaşı daha sonra toplanacak kongre ile direniş hareketini halka mal etmeye çalışmıştır. Bu son derece önemlidir; çünkü, halk içinde dayanak bulmayan hareketlerin başarı şansı yok gibidir. Bu düşünceler doğrultusunda harekete geçildi ve bir taraftan Hacı Süleyman Efendi'nin çabaları diğer taraftan da bölgede bulunan komutanların çalışmaları sonucu kongre hazırlıkları kısa sürede tamamlandı. Arkasından da Nazilli Heyet-i Milliyesince yöredeki livalara ve kazalara Nazilli'de bir kongrenin toplanacağı bildirilerek ikişer delegenin gönderilmesi istenmiştir.

Kaynaklarda farklı tarihlerde toplandığı ifade edilen I. Nazilli Kongresi bu çalışmalar sonucunda toplanmıştır. 14 Ağustos 1335 tarihinde yayınlanan kongre kararlarının başında *“8 Ağustos 1335 tarihinde Nazilli'de in'ikad eden kongrede ittihaz olunan mukarrerattır”*²⁴ yazılı bir cümle yer almaktadır. Bu da bize kongrenin muhtemelen 8 Ağustosta toplanmış olabileceğini gösterirken, Aydın Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'in Nazilli Heyet-i Milliyesi vasıtasıyla kongre Heyet-i Milliyesine çektiği başarı telgrafı da kongrenin 6 Ağustos'ta toplandığını düşündürmektedir.

I. Nazilli Kongresi'nin kapsadığı alan 57. Fırkanın coğrafi bölgesini içine alıyordu. Yani Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya livalarıyla İzmir'in Ödemiş ve Kuşadası kazaları ve bazı bucak merkezleriydi.²⁵

Katılan delegelere gelince; Toplantının reisliğini Karacasu delegesi Mustafa Talat Efendi yapmıştır. Bozdoğan'dan Mehmet, Çal'dan Mehmet Emin*, Denizli'den Mehmet Emin, Garbi Karaağaç'dan Mehmet Hilmi, Gülbeyli'den Mustafa Kazım, Güney'den Eyüp

Hilmi*, Kadıköy'den (Babadağ) Mehmet Cemal*, Mehmet Sabri, Karacasu'dan Mehmet Vehbi, Mustafa Hulusi, Mustafa Talat, Mehmet Lütü, Nazilli'den Zühtü, Tavas'dan Hacı Hüseyin Mazlum Baba ve Yenipazar'dan Ali'dir.²⁶

Kongrenin aldığı kararlara bakacak olursak;

"8 Ağustos 1335 tarihinde Nazilli'de in'ikad eden Kongre'de ittihaz olunan mukarrerattır.

1. Memalik-i İslamiyyeyi hiçbir ahd ve mütarekeye müstenid olmayarak işgal eyleyen Yunan Hükümeti'nin Ahali-i İslamiyeye bila sebep reva gördüğü enva-ı mezalim zaruretiyle husule gelen ve teskini kabil olmayan galeyan-ı milliyi hüsn-ü idare ve tevellüdü muhtemel olan asayişsizliği temin, amâl ve harekât-ı milliyeyi tevhid için teşekkül eden ve etmekte bulunan [cemiyetimize] Heyet-i Milliye tesmiye kılınıp [ve] bu cemiyetin iktisâb-ı resmiyet eylemesi için cemiyetler kanununa tevâfikan hükümet-i mahalliyyeye her mahal şubâtı tarafından birer beyanname itâ kılınacaktır.

2. Heyet-i Milliye namına teşekkül etmiş olan [işbu] cemiyetin maksad ve gayesi vilayet-i dâhiliyede el-yevm işgal olunan Memalik-i Osmanniye'nin Yunan tecavüzünden masun bulundurulması için idari, siyasi ve fiili müdâfaa ve Hükümet'in vukû bulacak teşebbüsâtına müzâheret edilmekten ibarettir.

3. Bu gayeye vüsul için Aydın Livası, Nazilli namına Merkez-i Umûmi olmak üzere Denizli [ve] Muğla livâlarında, [ve] Çine, [ve] Karacasu, Bozdoğan, Sarayköy, Buldan, Çal, Garbikaraağaç ve Tavas kazalarıyla Sobuca, Karahayit, Köşk [ve] Sultanhisar, Atça, Kuyucak, [maa] Burhaniye, Kadıköy, Güney, [ve] Baklan, [ve] Erle [Irla], [ve] Kal'a-ı Tavas ve Honaz nahiye merkezlerin[de]in birer şube [-i]si [maliye] teşkil edilmiştir. Ve Denizli ve Muğla merâkizinde depo ittihaz olunmuştur, Ma'heza Heyet-i Milliye merâkizi vilayet, [ve] liva ve kaza ve nevahide olmak üzere kabul edilmişse de icab-ı hal dolayısıyla bazı kurada dahi teşkili lâzım gelirse merbût bulundukları Heyet-i Milliye'nin vereceği karar[la] ile teşekkül eder ve merâkiz azaları kurâ halkından dahi ittihâb [intihab] olabilecektir.

4. Üçüncü maddede zikr ve ta'dad edilen Heyet-i Milliye'nin vezâif-i siyasiyesi Hükümet-i hâziranın amâl ve makasidi dairesinde Vilâyetimizde bulunan Yunanlıların tard ve te'dibine müşhasırdır [münhasırdır].

5. Vezaif-i idareye ve müdâfaası milli asker teşkili ve idare ve murakabe etmekten ibaret olup, cephelerede lüzumu kadar mücâhid ve gönüllü asker sevki ve teslih ve iâşesi Heyet-i Milliye tarafınca temin ve celb olunacak efrâdın miktarında vesâit-i müdâfaasına mevcûdu nispetinde karargah kumandanları tarafından tayin kılınacaktır. Asayiş-i mahalliye için teslihi lâzım gelecek kuvvetlerin her mahal Heyet-i Milliyelerinin lüzum gösterecekleri miktarda gönüllü efrâddan mürekkeb olup işbu efrâdın emr ve iâşeleri Heyet-i Milliye tarafın[dan]ca tedarik ve vezâifinde nüfu[z]s-ı

hükümeti de temine matuf ve [istihdam] [ve] murākabe mesuliyetleri her mahal Heyet-i Milliyesine ricâ olunacaktır.

6. Heyet-i Milliye merkez ve şuaabâtı lüzum görecekları memurları ücretle istihdama selâhitdar olup, ücret-i mezkûre mahallerince takdir ve mücahidin ailelerine münâsib miktarda muâvenet olunacaktır.

7. Heyet-i Milliye'nin, cephe[ye]de mücâhidin ve mahalli masârat-ı zaruriyesinin temini ahaliden verilecek nakdi ve aynı teberruâtın dercine mütevakıf olup teberruât miktarının tayini her mahallin Heyet-i ihtiyarına ve erbâb-ı vukufundan her şahsın istihsâlât-ı maliyesi hakkında verilecek malumata müsteniden Heyet-i Milliye'nin vereceği karar dairesinde kabul ve her güne harekât-ı ferdîye men edilecektir. Nakdi ve fiili tekâlifattan imtina edenlerin cezası mücâhidin rüesası tarafından ittihaz ve yine onlar tarafından tatbik edilecektir.

8. Harekât-ı millîye ve fecâyi-i vâkıa dolayısıyla muhtac-ı iâşe olan muhacirin ve madurin ve mücahidin ailelerinin işlerini temin suretinde el-yevm mevcut işe-i zehârenin Heyet-i Merkeziye'ce tevzi' edilmek üzere Heyet-i mezkûreye teslimini Hükümet-i Müşfikamızdan taleb-i istirhâm edilecektir.

9. Heyet-i Milliye'nin, Kuva-yı Milliye'si tarafından vesait-i müdâfaa ile münâsib her iki esnân-ı erbâb-ı hakkında davet vukuu'nda mücahidin meyânına bil-fiil dâhil olmayarak yüz lira teberruâtta bulunanların işbu teberruâtı daveti müteâkib kabul ve işleriyle meşgul olarak müteberrini saire meyânında bulunacaklardır. Ancak, işbu yüz lira teberruâtın hükmü üç ay olacaktır. Yalnız Heyet-i Milliye rüesâ ve azâ ve müstahdemini ile mükellefiyet-i askerîye kanununun istisnâları muharrer olanlar davet edilmeyecektir.

10. Mücâhidin rüesâsı, ümerâ ve zâbitan sınıfına dâhil bulunduklarından mûmâ-ileyhin için teberruât mükellefiyeti kabil-ı [sayeü'l-] tatbik olmayacaktır.

11. Bâlâda muharrer Heyet-i Milliye vezâif ve hidemâtının tetkiki için Kongre Heyeti'nin nezâret-i tahtında merkez ve hiçbir mahal Heyet-i millîyesine tâbi olmamak suretiyle ve mezkur Kongre Heyeti tarafından tayin olunacak müfettişin azimet ve avdet masârif-i nakliyesiyle merkezden tarih-i harekâtından itibaren mukarrer yevmiye üç lira merkezden tesviye olunacağı gibi müfettiş tarafından tanzim olunacak levâyih ve raporlar, Kongre Heyeti'ne takdim ve teftişât-ı şikâyet ve ihbârâta ve Merkez-i Umûmiye'nin göstereceği lüzuma müstenid bulunacaktır. Müfettiş, göreceği lüzuma mebni ve Kongre'ye karşı mesuliyeti kendine râci' olmak üzere mesuliyeti tahakkuk eden heyeti ve müstahdemini tebdile salâhiyattardır.

12. Merkez-i Umûmiye'nin tayin ve tesnib edeceği mevkiide sene-i maliye şühurunun bidâyet-i iptidasında üç gün devam etmek üzere Kongre in'ikâd ve muharrerâtı ittihâz eder ve fevkalade husus zuhûrunda merkez-i umûmiyenin daveti caizdir.

13. Merkez ve Denizli ve Muğla şubâtında bir Maliye ve İrşâdiye ve İstihbariye ve gönüllü ve esliha derç ve cem-i fedâkarân ve muhâcirine Muâvenet, Nakliyat ve Mübâyaât, Sıhhiye daireleri teşkil ve bu teşkilatın müdürleri Heyet-i milliye âza-ı tâbiyelerinden olacaktır. Şubât-ı sâire idarelerini teşkilde muhtar olacaktır.

14. Esâsen mücâhidin maiyetinde bulunan gerek muvazzaf ve gerekse gönüllü efrâdın mükellefiyet ve terhisleri rüesâ-yı mücahidinin salâhiyetine mevdudur.

15. Merkez-i Umumî'den bizzât veyahut mücahidinin tavassutuyla taleb olunacak teberraâtın mahalli mesârifât-ı zarûriyyesinden fazlası merkeze derhal irsâl olunacaktır.

16. Heyet-i Milliye'nin kaffe-i şubâtın vezâifi ve bu heyetler hakkında ifâ olunacak teftişât ve mukarrerât el-yevm mer'il-icrâ bulunan kâvanini hükûmete tâbi tutulacaktır.

17. Birinci defa in'ikâd etmiş olan ber-vech-i bâlâ Kongre mukerreratı ahkâmının birer sureti musaddakası Heyet-i Merkeziye tarafından merbût şubât-ı milliye heyetlerine gönderilerek Kongre Heyeti'nin ikinci in'ikâdında ikmâl-i nevâkıs edilmek üzere mevâd-ı mezkûre ahkâmı derhal mevki-i tatbîke konulacak ve ikinci defa içtimâ' edecek Kongre'de bulunacak zevat-ı esâs ve teferruât hakkında her şubenin mütalâasıyla mücehhez olarak gelmiş olacaktır.

18. Her mahâl Ahali-i İslâmiyesinin şayan-ı itimâd olan zevat bilâ-içtimâ' müntehib olacak ve içlerinden rey-i hafî ile herhangi birisini aza intihâb ve Merkez-i Umûmi ile liva merâkizinde oniki ve kazalarda dokuz ve nevâhide yedi ve kurâ da beş azayı tecavüz etmemek üzere intihâb olunacak aza arasında rey-i hafî ile bir reis ve bir reis-i sani intihâb olunacaktır.

19. Ber-vech-i bâlâ on sekiz maddeyi muhtevi kongre mukarreratı ittifâk-ı rey ile kabul edilerek vaz'ı imza edilmiştir.

Denizli Murahhası Mehmed Emin

Çal Murahhası Mehmed Emin

Nazilli Murahhası Zühtü

Garbikaraağaç Murahhası Mehmed Hilmi

Karacasu Murahhası Mehmed Vehbi

Karacasu Murahhası Mustafa Hulusi

Bozdoğan Murahhası Mehmed Mazlum Dede

Tavas Murahhası Hacı Hüseyin

Yenipazar Murahhası Kadri Kazım

Gülbeyli Murahhası Mustafa

Kadıköy Murahhası Mehmed Hilmi

Güney Murahhası Hilmi

17 Ağustos 335 işbu suret aslına mutabıktır.

Kongre çalışmalarını başarıyla tamamlamış ve oy birliği ile bir dizi kararlar almıştır.²⁷

Bu kongre kararları ile Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin merkeziliği kesinleşmiş, nahiye merkezlerinde şubeler açılma yoluna gidilerek, Denizli ile Muğla'da depolar kurulmuştur.

Askere alma, iç güvenliği sağlama, vergi toplama, düşmanla savaşma, ücretli memur alma gibi Hükümetin bazı görevlerini kongre üstlenmiştir, maliye, irşadiye, istihbarat, askerlik ve sıhhiye işlerine bakan şubelerden oluşan bir teşkilat kurmuştur. *"Bu özel-lilikleriyle söz konusu yapılanmanın adeta küçültülmüş bir bakanlar kurulu ya da mikro bir kabineye"* benzemektedir.²⁸

I. Nazilli Kongresi işgallere karşı halkın dayanışma içerisine girdiğini göstermekteydi. Aydın, Muğla, Denizli, Burdur ve Antalya kongre sonucu merkeze bağlanmıştı.

Özellikle sağlık işleriyle yakından ilgilenilmiş, sağlık teşkilatı düzenli ordunun kurulmasına kadar cephe ve cephe gerisinde hizmet yapmıştır.

I. Nazilli Kongresi; Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından zahmetsiz ve çarpışmaksızın gerçekleştiren işgali karşısında önemli bir tepkidir. I. Nazilli Kongresi'nde içinde bulunan şartlar değerlendirilmiş ve imkânlarda zorlanarak Yunanlılara karşı mücadele etmek için gerekli teşkilatlar kurulmuş, iş bölümü yapılmıştır. Kongrenin gayesi; Yunan işgaline karşı koymak ve işgal sona erinceye kadar da mücadeleye silahla devam etmektir. Kongrenin en büyük faydası ise dağınık haldeki mücadele guruplarını ve Heyet-i Milliye'leri tek merkezde toplamış olması idi. Aydın, Muğla, Denizli, Burdur ve Antalya'nın Nazilli merkezine bağlanmasıyla Kongre mahalli boyutlarından sıyrılmıştır.²⁹

II. Nazilli Kongresi:

I. Nazilli Kongresi'nin 12. ve 17. maddeleri gereğince Nazilli'de ikinci bir kongre yapılmıştır. Kongrenin toplanma tarihi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazıları bu tarihi 19 Eylül, bazıları ise 23 Eylül olarak kabul ederler.³⁰

Kongrenin toplanma gerekçesi ise güney cephesindeki örgütlenmeyi, Alaşehir Kongresinde alınan kararlar çerçevesinde yeniden düzenlemek ve cephenin siyasal odağı olacak Heyeti Merkeziye'yi oluşturmak düşüncesidir.³¹

Batı Anadolu'da toplanan Kongreleri'nin birbirinden bağımsız ve ilgisiz olduğu düşünülebilir. 27 Haziran - 12 Temmuz 1919'da toplanan I. Balıkesir, 26-30 Temmuz 1919'da toplanan II. Balıkesir Kongreleri bölgesel olmuştu ve kuzey-batı Anadolu'yu

kapsıyordu. 6–9 Ağustos 1919'da toplanan I. Nazilli Kongresi' de, güney batı Anadolu'yu kapsıyordu ve birbirlerine temsilci göndermemişlerdi. Ancak, 16–25 Ağustos 1919'da Alaşehir'de toplanan Kongre, II. Balıkesir ve I. Nazilli Kongrelerini birleştirmişti; çünkü, Alaşehir Kongresi, Balıkesir Kongresi kararlarının doğrultusunda karar vermiş, hatta Balıkesir Kongresi kararlarının birçoğunu kabul etmişti. II. Nazilli Kongresi de Alaşehir Kongresi kararlarını kabul ettiğinden Batı Anadolu'nun tamamı, tek bir fikir etrafında toplanmıştı.

Kuva-yı Milliye'nin idari, siyasi ve askeri yönden teşkilatını en iyi derecede organize etmek, bölgedeki Heyet-i Milliyeleri tek bir merkeze bağlamak için, önce II. Balıkesir sonra da Alaşehir Kongresi'nde, Heyet-i Merkeziye kurulmasına karar verilmiş ve kurulmuştu.

Alaşehir Kongresi'nin 14. Maddesi'nde, Denizli ve Nazilli'de de Heyet-i Merkeziyeler oluşturulmasına karar verilmiş ve II. Nazilli Kongresi'nde Nazilli Heyet-i Merkeziyesi kurularak, bölgedeki bütün Heyet-i Milliyeler ona bağlanmıştı. II. Nazilli Kongresi'ne Aydın, Denizli, İzmir, Manisa, Muğla, Isparta, Antalya, Burdur, illeri ile onlara bağlı ilçe ve nahiyeleri temsilen delegeler katılmıştı.

O günkü idari taksimat dikkate alındığında; II. Nazilli Kongresi'nin, Alaşehir Kongresi kararlarını kabul etmekle; Aydın, İzmir, Denizli, Manisa, Muğla, Uşak, Balıkesir, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Antalya illeri, onlara bağlı ilçeler ve nahiyelerin katıldığı düşünülürse, Marmara, Ege ve Batı Akdeniz Bölgesi'nin II. Nazilli Kongresi'nin kapsamı alanına girdiğini söyleyebiliriz.³²

Kongre Ali Beyzade Ali Bey'in evinde Antalya delegesi Nuri Bey'in reisliğinde toplanmıştır. Kongre'de kâtiplik görevlerini Çal Delegesi Müftüzade Emin ve Nazilli Delegesi Avukat Ömer Lütfü Beyler üstlenmişlerdir.

II. Nazilli Kongresine katılan delegeler ve temsil ettikleri yerler;

Alaşehir Kazası / Manisa: Mütevellizade Akif, Mahzar ve Ömer Beyler,

Antalya Merkez: Nuri ve Tahsin Beyler,

Apa–Garb-i Karaağaç Kazası Köyü / Denizli: Hacı Hamdi Efendi, Aydınli Musulluzade Hacı Ahmed Efendi

Atça-Nazilli Kazası Nahiyesi / Aydın: Abbas ve Tapucuzade Ali Efendiler,

Bademiye – Ödemiş Kazası Köyü / İzmir: Hacı İbrahim ve Ahmed Efendiler,

Balyambolu / Beydağı – Ödemiş Kazası Nahiyesi / İzmir: İsmail Hakkı ve Abdullah Efendiler,

Bozdoğan Kazası / Aydın: Ali Bey, Hacı Ahmetzade Süleyman Efendi,

Buldan Kazası / Denizli: Hacı Rasih Efendi, Kara Ahmedzade Halil Ağa,

Burdur / Merkez: Şamdanizade Osman ve Tayyazade Osman Beyler,

Çal Kazası / Denizli: Müftüzade Emin,

Çardak - Garb-i Karaağaç Kazası Köyü / Denizli: Rıza Bey ve Hüsnü Efendi,
Çivril / Denizli: Çorbacızade Mehmet Ali,
Denizli / Merkez: Helvacıade Mehmet Emin,
Dalama – Merkez Kaza Nahiyesi / Aydın: Mustafa ve Hacı Hüseyin Efendiler,
Eğirdir Kazası / Isparta: Hacı Ahmed Efendi,
Eşme Kazası / Manisa: Müftü Hacı Nafiz Efendi,
Garb-i Karaağaç Kazası / Denizli: Mehmed [Kamil] ve Ahmed Latif Efendiler,
Keçiborlu nahiyesi / Isparta: K[G]öbekli Sadık ve Hacı Hüseyin Efendiler,
Güney / Günay - Buldan Kazası Nahiyesi / Denizli: Eyyüb Efendi,
Honaz – Merkez Kaza Nahiyesi / Denizli: Tevfik Bey ve Haraç / Hoca Ahmed [Ziya] Efendi,
Isparta: Müfti-i Sabık Hacı Hüsnü Efendi, Üçkoyunizade Ali Efendi,
Kadıköy: Mehmet ve Ahmet Efendiler,
Karacasu Kazası / Aydın: Müftü Hulusi Efendi, Tahsin [Hulki] ve Emin Beyler,
Karahayit Merkez Kaza Nahiyesi / Aydın: Küçük Mehmetağazade Mehmet Efendi,
Kuyucak - Nazilli Kazası Nahiyesi / Aydın: Zihni ve İsmail Hakkı Efendiler,
Nazilli Kazası / Aydın: [Avukat] İlhami ve [Avukat] Ömer [Lütfi] Beyler,
Sandıklı Kazası / Afyon: Ahmed Efendi,
Sarayköy Kazası / Denizli: Müftü Ahmed [Şükrü] ve Hüseyin Efendiler,
Sultanhisar - Nazilli Kazası Nahiyesi / Aydın: Ahmed ve Ali Zühtü Beyler,
Tavas Kazası / Denizli: Mehmed Kemal [Kamil] ve Hacı Ali Beyler,
Muğla / Merkez: Müftüzade Sadettin Bey,
Bodrum Kazası / Muğla: Dede Rıfkıoğlu Fuat Bey,
Fethiye Kazası / Muğla: Eski komiser Arif Bey,
Köyceğiz Kazası / Muğla: Necmettin (Aydınlı) Bey,
Marmaris Kazası / Muğla: Hafız Mehmet Efendi,
Milas Kazası / Muğla: Eski Subay Emin Bey.³⁴

Kongre sonrası kurulacak olan Heyet-i Merkeziye, cephe ve cephe gerisinde önemli görevleri üzerine almıştır. Aynı ve nakdi bağışların toplanması, haberleşmenin sağlanması, cephelerin levazım ve her türlü ihtiyaçlarının temin edilmesi, sağlık konusunda da önemli duyarlılığın gözetilmesi, hastane açılması ve sağlık elemanı temin edilmesi görevler arasındaydı.

III. Nazilli Kongresi:

Nazilli Kongresi'nin 12. maddesine göre; her ayın ilk günlerinde kongre toplanmasına karar verilmişti; ancak, üçüncü kez kongrenin toplanma nedeninin asıl sebebi, Alaşehir Kongresi'nin 14. Maddesi'nce karar verilip II. Nazilli Kongresi'nin 3. Maddesinde kabul edilerek kurulan, Nazilli Heyet-i Milliye-i Merkeziyesi'nin ilk toplantısını yapmasıdır. Gerçekte Heyet-i Merkeziye üyeleri zaten 1 Ekim 1919'da Nazilli'de toplanacaklardı. Harekât-ı Milliye Redd-i İlhak Aydın ve Havalisi Heyet-i Merkeziyesi

6 Ekim 1919'da toplandı. Toplantıya Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Antalya, Isparta livaları ile İzmir'in Kuşadası ve Ödemiş kazalarından birer delege katıldı. Bu toplantı III. Nazilli kongresi olarak da adlandırılır.³⁵

III. Nazilli kongresi'nin toplanmasına asıl sebep, katılan üye sayısı hakkında da bilgi verilerek, eksik kalan listenin tamamlanmak istenmesidir.

Toplantıda bir başkan tespit edilip 21 maddelik Heyeti Merkeziye talimatnamesi kabul edildi. Talimatnameye göre maliye, levazım, teşkilat, istihbarat, sıhhiye ve teftiş encümenleri kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu encümenlerin tespiti, çalışma biçimleri ve görevleri belirlenmiştir.

Böylece Nazilli, Kuva-yı Milliye'nin merkezi durumuna gelmiş ve Heyet-i Merkeziye'nin kurulmasından sonra kontrolü öylesine eline almıştı ki, Hükümet telgraflarını Nazilli'den geçirmiyordu.

6 Ekim 1919'da III. Nazilli Kongresi toplanarak, Sıhhiye Şubesine Kala-yı Tavas Murahhası Hacı Sadık ve Dinar Delegesi Ali Efendi'leri seçtiler.³⁶ 10 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1919 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti mühürlü bir telgrafta:

“Kuva-yı Milliye Heyet-i Merkeziyesi Riyaset-i Aliyyesine

Havaların soğumakta olması hasebiyle bitlerin zuhur ve az bir zamanda fevkaledede tezayüd edeceği bedihi bulunduğundan gerek taharet ve gerek hıfzı's-sıhha nokta-yı nazardan buna karşı mücadele için tedabir-i atıyyeyi nazar-ı dikkate almak zaruridir. Efendim.

Evvela; Hastahaneye bir karantina tesisi ve bunun için büyük ve müsaid bir binanın ve müştemilatın ihzarı.

Saniyen; Gelecek olan hastaların yatmazdan evvel istihmaları esbabının temini.

Salisen; Bi'l-umum hastegân elbise, yatak ve sairelerinin daima etüvden geçmesi için kemal-i sûratle münasib miktarda etüv be aleti celbi.

Rabian; Hastegân için fazlaca miktarda iç çamaşırı, yatak, yorgan, çarşaf ve gılâflarının tedariki.

Hamisen; Etibba ve müstahdemin-i sıhhiye içün beyaz gömlek tedariki” denilerek, bitlerle savaşımın yolu gösterilmekteydi. Bunun için aşağı Nazilli'de bir karantina evi açılması ve bitlenenlerin oradaki hamamlarda yıkanması kararlaştırmaktaydı.³⁷

Nazilli – Sivas Kongresi İlişkisi

Manisa'dan, Alaşehir'den, Denizli'den Sivas Kongresi'ne delege gönderdiği bilinmektedir; ancak, delege sayısı ve isimlerde farklılık var. Listelerde, Aydın veya Nazilli'den

delege yoktur. Oysa, Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında; isim vermemekle birlikte, Balıkesir ve Aydın'dan delegelerin seçildiğini yazmaktadır.

Milli Mücadele'nin içinde olan Asaf Gökbel de, Aydın'ı temsilen bu kongreye katılım olup olmadığını bilmediğini belirtmektedir. Bir başka ifadeye göre; Hacı Süleyman Efendi, Rauf Bey'in aracılığıyla Sivas'a çağrılarak; Kongreye, Nazilli'yi temsilen katılmıştı. Yine bir başka ifadeye göre; Demirci Mehmet Efe, Haziran 1919'da Mustafa Kemal'den aldığı bir telgraf üzerine; Aydın'ı temsilen Muğla (Menteşe) Mutasarrıfı Hilmi Bey'i, Nazilli eşrafından eski Aydın Mebusu Hacı Süleyman Efendi ve yakın dostu Çerkes Yusuf Bey'i göndermişti. Oysa bu kişiler, Sivas Kongresi'ne temsilci olarak değil, 27 Ekim 1919'da Nazilli Heyet-i Merkeziyesi adına Sivas'a görüşme yapmak üzere gönderilmişlerdi. Nazilli Heyet-i Merkezi üyelerinden olan Hacı Süleyman Efendi'nin başkanlığında, Denizli'den Başağazade Yusuf ve Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey Nazilli'den Dinar'a kadar trenle gitmişlerdir. Dinar'dan Afyon Karahisar'a kadar araba ile Afyon'dan Ulukışla'ya kadar tekrar seyahat etmiş, Ulukışla, Niğde ve Kayseri yolu ile 13 Kasım 1919'da Sivas'a varmışlardır. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul olunan Nazilli Heyeti 25 Kasım 1919'da Sivas'tan ayrılarak tekrar Kayseri, Niğde, Ulukışla, Konya, Afyon Karahisar, Sandıklı ve Dinar yolu ile 13 Aralık 1919 günü Nazilli'ye dönmüşlerdir. Bu dönüş sırasında da yapmış oldukları tüm masrafları gerekçeleri ile birlikte kuruş kuruş yazmışlar ve dökümünü vermişlerdir. Belgeden de anlaşılacağı üzere yol masraflarının bir kısmı Hacı Süleyman Efendi, bir kısmı da Yusuf Bey tarafından karşılanarak liste Merkez Heyete sunulmuştur*.

Listeden bazı bilgiler;³⁸

Kuruş	Para	İzahat	Tarih
1000	0	Dinar'da İken Efe'ye verilen	27 Teşrin-i Evvel 335
350	0	Sandıklı'da Otel Parası	28 Teşrin-i Evvel 335
50	0	Karahisar'da Karoçe (Carosse) Parası	30 Teşrin-i Evvel 335
47	0	Kayseri'de Yemek Parası	8 Teşrin-i Sani 335
26	0	Sivas'ta Yemek Parası	28 Teşrin-i Evvel 335

Nazilli'nin bu eylemi ve genel olarak Batı Anadolu'daki kuva-yı milliye Hareketi'nin Sivas ile yakınlaşmaya başlaması Foreign Office'in de dikkatini çekmiş, Batı Anadolu'nun resmen Doğu Anadolu'daki oluşum ile birlikte hareket ettiğini vurgulamaya başlamışlardı.

Sonuç

Direnişin uzun soluklu bir hale getirilmesi, gerekli insan gücünün sağlanması, bunların beslenmesi, silah ve cephane ile teçhiz edilmesi, cephe gerisinde ise düzenin sağlanması Nazilli Kongreleri'nin aldığı kararlar ile gerçekleştirilmekteydi. Nazilli, Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesinde önemli bir merkez olmuştur. Efe ve zeybekleriyle büyük bir özveriyle katkıda bulunmuş, milli heyetlerin örgütlenmesinde Nazilli Kongrelerinin büyük etkisi ve ağırlığı olmuştur. Bölgedeki sivil oluşum önce Nazilli Heyet-i Milliyesi ardından Nazilli Heyet-i Merkeziyesi adlarıyla işgalci Yunan Ordusuna karşı mücadele ederek Kuva-yı Milliye'nin askeri, siyasi ve idari teşkilatlanmasının yanında; yiyecek, giyecek, barınma, taşıt, ulaşım, haberleşme, sağlık, istihbarat, muhacir ve mücahid ailelerine yardım ve hizmet götürmüştür.³⁹

KAYNAKÇA

- AKER, M. Şefik. "İstiklal harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı", Askeri Mecmua, Cilt I. 1 Mart 1937, sayı 45.
- AKŞİN, Sina. "Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.
- ALBAYRAK, Mustafa. Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 1998.
- ARIKAN, Zeki. Mütareke Ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30Ekim 1918- 8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 1989.
- ATEŞ, Toktamış. Türk Devrim Tarihi, İstanbul 1993.
- AYBARS, Ergün. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir 2000.
- AYDINEL, Sıtkı. Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara 2002.
- BAŞARAN, Mehmet. Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi, Aydın 2006
- BAYAR, Celal. Ben de Yazdım, C. VII, İstanbul 1997.
- BERBER, Engin. Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922 Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancığı, Ayraç Yay. Ankara 1997.
- BORAK, Sadı. Hacı Süleyman Efendi, İzmir 1990.
- ÇOŞKUN, Alev. Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün / Ödemiş Direnişi, İstanbul 1996.
- DAYI, Esin. Nazilli Kongreleri, Erzurum 1998.
- GÖKBEL, Asaf. Milli Mücadelede Aydın, Aydın 1964.
- GÜNEŞ, Günver. "Milli Mücadele'nin Başlarında Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Nazilli de Yerel Örgütlenme", 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Milli Mücadele Tarihi İçinde Yeri Ve Önemi, Aydın İli Ve İlçeleri Kültür Ve Eğitim Derneği Yay., İstanbul 2005
- GÜNEŞ, Müslime. "Milli Mücadele'de Koçarlı", Milli Mücadele'de Menderes'in Öte Yakası Koçarlı Cephesi (Edit: Mehmet Başaran), İstanbul 2007.

HALICI, Şaduman. “Milli Mücadele’de Kuşadası Cephesi ve Mahmut Esat Bozkurt”, Milli Mücadele’de Kuşadası Cephesi Ve Önderleri, (Edit: Günver Güneş), İstanbul 2007.

HALICI, Şaduman. Yeni Türk Devletin Oluşumunda Mahmut Esat Bozkurt (1992–1943), Ankara 2004.

KURAT, Yuluğ Tekin. “Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir’in İşgali Sorunu”, VII. Türk Tarih Kongresi, 25–29 Eylül 1970 Bildirileri, Ankara 1973.

MORALI, Nail. Mütarekede İzmir Olayları, TTK yay. Ankara 1973.

MUSLU, M. Ali. İlçemiz Çine, Hür Efe Matbaası, İzmir 1985.

PARLAK, Türkmen. Yunan Ege’ye Nasıl geldi, İşgalden Kurtuluşa I, İzmir 1982.

TANÖR, Bülent. Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları (1918–1920), İstanbul 1992.

TEKELİ, İlhan. – İLKİN, Selim. Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş savaşına Geçerken Uşak heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara 1989.

TÜRKEŞ, Ünal. Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul 1973

TÜTENK, Mehmet Akif. Milli Mücadele de Denizli, İzmir 1949.

NOTLAR:

¹ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir 2000. s. 79–80; Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul 1993, s. 189; Engin Berber, Sancılı Yıllar: İzmir 1918–1922 Mütareke ve İşgal Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yay. Ankara 1997, s.167.

² Alev Çoşkun, Kuvayı Milliye’nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün / Ödemiş Direnişi, İstanbul 1996, s. 33–39.

³ Yuluğ Tekin Kurat, “ Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir’in İşgali Sorunu”, VII. Türk Tarih Kongresi, 25–29 Eylül 1970 Bildirileri, Ankara 1973, s. 848; Sina Akşin, “Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir’e Çıkarma Kararı”, III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s.181.

⁴ Berber, s. 220; Zeki Arıkan, Mütareke Ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30Ekim 1918- 8 Eylül 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 1989, s. 70.

⁵ Türkmen Parlak, Yunan Ege’ye Nasıl geldi, İşgalden Kurtuluşa I, İzmir 1982, s. 335.

⁶ Nail Morali, Mütarekede İzmir Olayları, TTK yay. Ankara 1973, s. 29.

⁷ Asaf Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, Aydın 1964, s. 96–97.

⁸ M. Şefik Aker, “İstiklal harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı”, Askeri Mecmua, Cilt I. 1 Mart 1937, sayı 45, s. 112–113.

⁹ Gökbel, s. 102–117.

¹⁰ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş savaşına Geçerken Uşak heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara 1989, s. 23–24.

¹¹ Aker, s. 57.

¹² Aker, s. 23–26; M. Ali Muslu, İlçemiz Çine, Hür Efe Matbaası, İzmir 1985, s. 12

¹³ Tekeli- İlkin, s. 114.

¹⁴ Gökbel, s. 150; Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Çine Heyet-i Milliyesi, Aydın 2006, s. 42.

¹⁵ Sıtkı Aydınel, Güney Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara 2002, s. 93.

¹⁶ Aker, s. 73–75; Müslime Güneş, “Milli Mücadele’de Koçarlı”, Milli Mücadele’de Menderes’in Öte Yakası Koçarlı Cephesi (Edit: Mehmet Başaran), İstanbul 2007, s. 38–39.

- ¹⁷ Şaduman Halıcı, Yeni Türk Devletinin Oluşumunda Mahmut Esat Bozkurt (1992–1943), Ankara 2004, s. 57. Şaduman Halıcı, “Millî Mücadele’de Kuşadası Cephesi ve Mahmut Esat Bozkurt”, Millî Mücadele’de Kuşadası Cephesi Ve Önderleri, (Edit: Günver Güneş), İstanbul 2007, s. 48–49.
- ¹⁸ Esin Dayı, Nazilli Kongreleri, Erzurum 1998, s. 63.; Gökbel, s. 172.
- ¹⁹ Dayı, s. 63; Gökbel, s. 172. Günver Güneş, “Millî Mücadele’nin Başlarında Heyet-i Milliye’den Heyet-i Merkeziye’ye Nazilli de Yerel Örgütlenme”, 85. Yılında Nazilli Kongrelerinin Millî Mücadele Tarihi İçinde Yeri Ve Önemi, Aydın İli Ve İlçeleri Kültür Ve Eğitim Derneği Yay., İstanbul 2005, s.26.
- ²⁰ Tekeli - İlkin, s. 148–149.
- ²¹ Sadı Borak, Hacı Süleyman Efendi, İzmir 1990, s. 79–80.
- ²² Tekeli- İlkin, s. 179; Dayı, s. 65.
- ²³ Celal Bayar, Ben de Yazdım, C. VII, İstanbul 1997, s. 104.
- ²⁴ Mustafa Albayrak, Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 1998, s. 110.
- ²⁵ Gökbel, s. 372.
- * “Asıl Çal delegeleri Tevfik ve Derviş Bey’lerdi”. Bkz. Bayar, s. 105
- * Esin Dayı’nın kitabında Hilmi
- * Esin Dayı’nın kitabında Mehmet Hilmi
- ²⁶ Gökbel, s. 372; Mehmet Akif Tutenk, Millî Mücadele de Denizli, İzmir 1949, s. 32.
- ²⁷ Dayı, s. 70–74. [] içindeki düzeltimler tarafımda bulunan Nazilli Kongrelerine ilişkin özgün tutanaklardan alınarak yapılmıştır.
- ²⁸ Dayı, s. 83–84. Bülent Tanör, Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları (1918–1920), İstanbul 1992.
- ²⁹ Dayı, s. 77–78.
- ³⁰ Dayı, s. 83–84.
- ³¹ Tekeli, İlkin, s. 218.
- ³² Dayı, s. 102–103.
- * Asaf Gökbel’in tuttuğu notlarında yer almaktadır. Özgün belge tarafımızda bulunmaktadır.
- * Asaf Gökbel’in tuttuğu notlarında yer almaktadır. Özgün belge tarafımızda bulunmaktadır.
- * Haraç Ahmed Efendi olarak Bayar, s. 200; Asaf Gökbel’in tuttuğu notlarında “Hoca Ahmed Ziya” olarak yer almaktadır. Özgün belge tarafımızda bulunmaktadır
- * Tasi Bey olarak Bayar, s. 200; Asaf Gökbel’in tuttuğu notlarında “Tahsin Hulki” olarak yer almaktadır. Özgün belge tarafımızda bulunmaktadır
- ³³ [] içindeki düzeltimler tarafımda bulunan Asaf Gökbel’in tuttuğu notlarına dayanarak oluşturulmuştur.
- ³⁴ Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla, İstanbul 1973, s. 329–331; Dayı, s. 89.
- ³⁵ Aker, s. 231; Tanör, s. 22; Gökbel, s. 379.
- ³⁶ Dayı, s. 79 – 112.
- ³⁷ Özgün Belge arşivimizde bulunmaktadır.
- * Bakınız Belge 2
- ³⁸ Mehmet Başaran, “Nazilli Kongrelerinin Sivas Kongresi İle Birleşme Yolculuğu”, Millî Mücadele Tarihi İçinde 85. Yılında Nazilli Kongreleri’nin yeri ve Önemi, (Editör Yrd. Doç. Dr. Günver Güneş, İstanbul 2002, s. 79–84.
- ³⁹ Tekeli- İlkin, s.169.

“Demirci Mehmet Efe” Oturumu**Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI****Kuşadası ve Söke’de Kuva-yı Milliye’nin
Örgütlenmesi ve Milli Mücadele*****Özet**

Türk Kurtuluş Mücadelesi; vatan ve ulus yaratma, Türk ulusunu, Türk vatanında özgür ve bağımsız yaşatma savaşıdır. Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde başarıya ulaştırılan Milli Mücadele; bölgelerin, kentlerin, kasaba ve köyler halkının bu mücadeleyi nasıl sahiplendikleri sorusuna verilen yanıtlarla daha da anlam kazanmakta, Türk ulusunun bağımsızlık aşkını, topraklarına sahip çıkma güdüsünü, inanç ve kararlılığını ortaya koymaktadır.

Bu bildiride; Milli Mücadele’nin Kuşadası ve Söke bölgesinde nasıl filizlendiği, Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesi sırasında karşı karşıya kalınan güçlüklerin nasıl aşıldığı, yerel mücadelenin ulusal güçlerle nasıl birleştiği, Türk’e ait topraklar üzerinde Yunanistan ve İtalya gibi iki müttefiki kimi zaman uzlaşmaya kimi zaman silahlı çatışmaya sürükleyen anlaşmazlıkların Kuşadası ve Söke bölgesindeki Milli Mücadele’yi nasıl etkilediği belgesel kaynaklara dayanılarak ele alınacaktır.

Kuşadası ve Söke’de verilen mücadele; işgalci güçler ne denli güçlü olursa olsunlar, sahip olduğu topraklar üzerinde özgürlüğü birlikte tatmak isteyen, bu uğurda el, gönül ve inanç birliği yapan insanların özgürlüklerinin ellerinden alınamayacağını, uygar ve onurlu bir yaşam kurup sürdürebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuva-yı Milliye, Albay Şefik Bey, Mahmut Esat Bey, Yunanistan, İtalya

GİRİŞ

Kuşadası ve Söke kazalarının bulunduğu topraklar eskiçağlardan itibaren pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.¹ Ege Denizi’ne uzanan kıyılara, verimli ovalara ve yeterli su kaynaklarına sahip olması bölgenin demografik, ekonomik ve toplumsal gelişiminde pozitif katkı sağlamış, aynı zamanda birer tehdit unsuru da olmuştur. Coğrafi yapısı ve stratejik konumu nedeniyle bölge yerleşik kültürlerin gelişmesine olanak tanımıştır. Balkanlardan ya da Ege adalarından gelen göçmenler için de çekim alanı olmuştur. Farklı kültürleri içinde barındırması ise hem ticari hem de sosyal yaşama canlılık katmıştır.² Ekonomik açıdan üretilen değerler yalnızca bölgenin gereksinimlerini karşılamakla kalmamış, aynı zamanda İmparatorluk ekonomisine de girdi sağlamıştır. Bölgede yaşayan Müslüman olmayan nüfus ise Avrupa ticaret çevreleri ile bağlantı kurulmasını kolaylaştırmıştır. Kuşkusuz bunda bölgenin kıyı ile olan bağlantısının da büyük payı vardır. Özellikle Kuşadası Limanı, bölgenin dünyaya açılmasını kolaylaştırmıştır; ancak, kıyı ile olan bağlantı, Ege adalarına olan yakınlık, Müslüman ol-

mayan nüfusun diğer Anadolu kentlerine oranla daha yoğun olması kimi olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Korsanlık, kaçakçılık, özellikle savaş dönemlerinde karşı karşıya kalınan saldırılar çoğu kez can ve mal kayıpları ile sonuçlanmıştır. Verimli ve sulak topraklar, Avrupa kıtası ile denizden bağlantı ve bölgede yaşayan Hristiyan nüfus da Avrupa'nın emperyalist bakışlarını bu bölgeye yöneltmesine de yol açmıştır.³ Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ise büyük devletlerin emperyalist amaçlarını tetiklemiştir. Saray ve İstanbul Hükümeti 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile iki yüz yıllık Doğu Sorunu'nun bir kalemde çözülebileceği sanısına kapılırken, emperyalist devletler savaş süresince yaptıkları paylaşım tasarılarını uygulamaya koymakta duraksamamışlar, Anadolu'yu dört bir yandan işgale koyulmuşlardır. Söke ve Kuşadası'nın içinde bulunduğu Türk toprakları ise İtalyanlarca işgal edilmiştir.

1. BATI ANADOLU'DA İTALYAN-YUNAN ÇEKİŞMESİ VE İŞGALLER

İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sürerken Anadolu topraklarını üleşmişler, 1917'de St Jean de Maurienne'de yapılan görüşmeler sonunda ise; Mersin dışında Antalya, Konya, Aydın ve İzmir'in İtalya'ya verilmesini kabul etmişlerdi.⁴ Ne var ki aynı yıl savaşa dahil olan Yunanistan'ın İzmir ve hinterlandının kendisine verilmesi koşulu da kabul edilmişti. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde devletlerin çıkarları ve çekişmeleri iyice belirginleşti. İtalya, İzmir'de dâhil olmak üzere Batı Anadolu'da egemen olmak düşüncesindeki ısrarını sürdürüyordu. Yunan Başbakanı Venizelos da Batı Anadolu'yu Yunan topraklarının içinde kabul ediyor ve Anadolu'da 125 bin km²'lik bir toprak parçasını elde etmeyi amaçlıyordu⁵ Anadolu'da güçlü bir İtalya'nın Ortadoğu'daki emellerini şimdi olmasa bile gelecekte sıkıntıya düşüreceğinin farkında olan İngiltere⁶ ise Anadolu'nun işgalini İngiliz askerleri ile gerçekleştirme olanağından yoksundu. Zira savaş sonunda askerlerini terhis etmişti ve kamuoyunu yeni bir savaşa ikna etmesi neredeyse olanaksızdı. Bu nedenlerle İngiltere'nin Anadolu'nun işgali için uygun bir neden ve uygun bir güç bulması gerekiyordu. Yunanistan'ın tarihi emellerinin ve demografik yapı iddialarının Wilson İlkeleri'ne uygun olması İngiltere'yi giderek Yunanistan'a yaklaştırdı. İtilaf Devletleri'nin yenik devletlerle yapacakları barışın ilkelerini görüşmek üzere 18 Ocak 1919'da bir araya geldikleri Paris Barış Konferansı görüşmelerinde İngiltere Başbakanı Lloyd George, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un İzmir ile çevresinin Yunanistan'a bağlanması yönündeki isteğinin savunuculuğunu üstlendi. Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri de İtalya'ya ve isteklerine sıcak bakmıyordu.

Batı Anadolu'yu işgalde müttefiklerinin desteğinden yoksun kalan İtalya Yunanlılardan önce davranmak için eyleme geçti. İtalyan Hükümeti 16 Mart'ta, Rodos'ta bulunan donanmasına Kuşadası'ndan Antalya'ya kadar olan bölgeyi yönetme yetkisi verdi. 18 Mart 1919'da bir torpidosunu Kuşadası limanına gönderdi.⁷ 21 Mart'ta Antalya'ya

çıkacaklarını açıkladı. 28 Mart'ta da Hristiyan mahallesindeki bir patlamayı bahane ederek kenti işgal etti. 18 Nisan'da ise bir torpil tarama gemisi, torpil aramak gerekçe- siyle Kuşadası Körfezi'ni dolaştıktan sonra limana demir attı.⁸ İtalyanlar 23 Nisan'da Köyceğiz'e, Bodrum'a, Alanya'ya, Marmaris'e, 24 Nisan'da ise 1.300 askerle Konya'ya yerleştiler. 29 Nisan'da "Caio Duilio" adlı zırhlıyı İzmir limanına gönderdiler. İtalyan- ların attığı bu adımlar İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi için müttefiklerinin desteğine gereksinimi olan Lloyd George'a önemli bir koz verdi. Lloyd George, İzmir'in İtalyanlarca işgal edileceği söylemini kullanarak Amerika ve Fransa'yı ikna etmeye ça- balarken,⁹ Yunanlılar da İtalyanların gövde gösterilerine yanıt vermeye yöneldi. 3 Mayıs'ta Yunan bandıralı bir vapur Kuşadası limanına demirledi. Vapurdan Kuş- adası'na çıkan Sisam kaymakam vekili, polis müdürü, belediye başkanının kâtibi Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey ile iki saat süren bir görüşmeden sonra aynı gün Sisam'a geri döndü. Yunanlıların bu hareketi İtalyanları tetikledi.¹⁰ Bu arada Barış Konferansı'nın 6 Mayıs'taki toplantısında Fransa, İngiltere ve Birleşik Amerika temsil- cileri Venizelos'un İzmir'i işgal etme isteğini onayladı.¹¹ Bu oldu-bittiği kabullenmek zorunda kalan İtalya, Yunanistan'dan önce işgal sahasını genişletmek için adımlarını hızlandırdı. İtalya'nın hedefi Kuşadası, Selçuk ve Söke'yi egemenliği altına almak böylece Aydın yolunu Yunanistan'a kapatmaktı.

2. KUŞADASI, SELÇUK VE SÖKE'NİN İTALYANLARCA İŞGALİ

İtalyanların Albay Alessandro Ciano komutasındaki Regina Elena Kruvazörü 7 Mayıs'ta Kuşadası'na geldi. Kaymakam Ferruh Bey, kaptan tarafından gemiye çağırılarak gemi- nin bir hafta limanda kalacağı kendisine bildirildi. Kruvazördeki İtalyan askerleri her gün öğleden sonra Kuşadası'na çıkmaya ve güneş batmak üzere iken dönmeye başladı.¹² İtalyanlar bir yandan Kuşadası ve çevresinde keşifte bulunup¹³ gümrük iske- lesi inşa ederken¹⁴ öte yandan bölgedeki işgallerini de sürdürdüler. Marmaris'e, Fethiye'ye ve Bodrum'a yerleştiler.¹⁵ 14 Mayıs'ta ise 450 kadar silahlı askerle Kuşadası'nı işgal ettiler.¹⁶ Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey, yanında Kuşadası Limanı Başkanı da bulunduğu halde ikinci kez Regina Elena Kruvazörüne giderek İtalyan ko- mutanı ziyaret etti. Kuşadası'na asker çıkarmalarının Mütareke hükümlerine aykırı olduğunu, iç güvenlik sorunları da yaşanmadığını söyleyerek işgali protesto etti. Alessandro Ciano ise İtalya Hükümetinin asker çıkarmakta "fena" bir amacı ol- madığını, mülki ve idari görevlilerin eskiden olduğu gibi işlerini yürütebileceğini, Kuşadası'nda güvenlik sorunu olmamakla birlikte gelecekte çıkabilecek olayları önle- mek istediklerini, üstelik bu işgalin Osmanlı Hükümeti ile İtalya hükümeti arasında verilen ortak bir kararın sonucu olduğunu belirtti. Ferruh Bey, güvenlik konusunda gelecekte de hiçbir olayın meydana gelmeyeceği konusunda tam garanti vererek işgale son verilmesini istediye de İtalyan komutan, üstlerinden aldığı emri aynen ve gecik- meksizin uygulamak zorunda olduğunu, bununla birlikte işgali usulen protesto et- mekte serbest bulunduklarını belirtti. Ferruh Bey'in, Bağçecik yönüne neden asker

çıkarıldığı sorusuna ise “Selçuk nahiyesine memur bulundukları” yanıtını verdi. Yanıt, Selçuk’un da işgal edileceği anlamına geliyordu. Kruvazörden ayrılan Ferruh Bey, Söke’de bulunan İngiliz temsilci Hoder nezdinde işgali protesto etti, ancak olumlu bir yanıt alamadı.¹⁷

Kuşadası’nın işgalinin ardından Bağçecik’e çıkan 150 kadar İtalyan askeri 14 Mayıs’ta Selçuk yönünde yürüyüşe geçti.¹⁸ Aynı gün istasyonu ve kazayı işgal altına alan İtalyanların hedefi Söke idi. Albay Alessandro Ciano, yaveri ve emir çavuşu ile birlikte Söke’ye hareket etti. Saat 17.30’da kazaya ulaştı. Burada yaptığı konuşmada, Kuşadası ve çevresindeki İtalyan işgal kuvvetlerinin amacının halkın huzur ve güvenliğini sağlamak olduğunu, Osmanlı memurlarının görevleri dışındaki işlere karışmaması gerektiğini bildirdi. Ayrıca, 15 Mayıs günü Söke’ye 100 asker göndereceğini, -Yunanlıları kastederek- bölgeye başka bir hükümet kuvvetinin gelme olasılığı bulunmadığını belirterek İtalya’nın Söke’yi işgal politikasını açıkladı.¹⁹

St Jean de Maurienne Antlaşması ile kendilerine bırakılan Anadolu topraklarının önemli bir bölümünü işgal eden İtalyanlar Yunanlıların Aydın yolu üzerindeki Selçuk’ta tutunmak ve işgal alanlarını Söke’ye kadar genişletmek istiyordu. 15 Mayıs sabahı kanlı bir gösteri ile İzmir’i işgal eden²⁰ Yunan ordusunun yerli Rumlardan da aldığı destekle ilerlemesi İtalyanları hızlı hareket etmeye yönlendirdi. İtalyanlar, 15 Mayıs’ta Selçuk’taki kuvvetlerinden 1500 piyade, 200 süvari, dört makineli tüfekten oluşan bir askerî gücü Söke yönünde harekete geçirdi.²¹ 17 Mayıs günü öğleden önce de üç subay eşliğinde Kuşadası’ndan çıkan 200 asker Söke’ye gelerek buradaki kuvvetlerle birleşti.²² İtalyanlar aynı gün olaysız bir şekilde Söke’de yerleştiler.²³ İtalyan komutanı Tegmen Ugo Luca halkı toplayarak “Birkaç günden beri aranızda bulunuyoruz.. Biz buraya Sultan’ın emriyle geldik. Sizlere yardım edeceğiz, sizlere medenî şeyler öğreteceğiz, sizi zorla değil, kalple fethedeceğiz” dedi. Komutan konuşmasını sürdürürken İtalyan bayrağı da direğe çekiliyordu. Bundan yararlanarak bayrağı işaret eden Luca “Bu bayrak, işte böyle şerefle yükselir; ancak, kanla iner” diyerek halkı adeta aba altından gösterdiği sopa ile korkuttu. Onun bu tehdit edici sözleri halkta ilerlerde doğabilecek tehlikelere karşı hazırlıklı olmak konusunda ilk uyanışı da başlattı.²⁴

İtalyanların 14 Mayıs’ta işgal ettiği Kuşadası ve 17 Mayıs’ta yerleştikleri Söke, İtalyan ve Yunan askerlerinin işgal sınırı oldu. Hedefi Aydın’a yerleşmek olan, bu nedenle Kuşadası-Söke mıntikasını işgal sınırları içine almak isteyen ve yerli Rumlardan da destek gören Yunanistan kimi zaman İtalyan işgal bölgelerine girdi. Söke’de iki kez yerleşme girişimi İtalyanların baskısı ile önlendi; ancak, İtalya, işgali altında bulunan Selçuk’ta aynı tavrı sergilemedi. Aydın’a ilerlemeyi düşünen Yunan ordusunun²⁵ güzergâhında, Söke ve Kuşadası’na giden yolun kesiştiği bir noktada bulunan Selçuk’taki birliklerini çekerek Yunan işgalini kolaylaştırdı.²⁶ Çatışmaktan kaçındığı Yunan ordusunun Aydın yolunu açtı. Böylece İtalya, Kuşadası’nın bir bölümünün Yunan işga-

line girmesini kabullendi(22 Mayıs).²⁷ Aynı zamanda Milli Mücadele süresince Batı Anadolu'daki Yunan ve İtalyan işgal hatları da belirginleşti; ancak, Yunanistan'ın Kuşadası ve Söke'ye yönelik emperyalist amaçları sürdü. Gerek bu amaçları, gerekse amaca ulaşmak için yerli Rumlarla birleşerek yaptığı insanlık dışı uygulamalar bölgede Kuva-yı Milliye'nin oluşumunu hızlandıran en önemli etken oldu. Kuşadası ve Söke bölgesinde Kuva-yı Milliye, İtalyanlara karşı değil Yunanlılara karşı örgütlendi.

3- KUŞADASI VE SÖKE'DE KUVA-YI MİLLİYE'NİN ÖRGÜTLENMESİ

Kuşadası, Selçuk ve Söke'de gerek yerli Rumlara gerekse Yunan güçlerine karşı verilen mücadele I. Dünya Savaşı sonunda 17. Kolordu'ya bağlı bulunan 56. Fırka ile 21. Kolorduya bağlı olan 57. Fırka birliklerince örgütlendi. Mondros Mütarekesi'nden sonra terhisten kurtulan²⁸ bu iki fırkadan 56. Fırka karargâhı İzmir'e taşındı. 56. Fırka'ya bağlı olan 174. Alay Söke'ye çekildi. 57. Fırka ise 17. Kolorduya bağlandı. Fırka karargâhı Antalya'dan Aydın'a taşındı. 1919 yılı Mart ayında Söke'deki 174. Alay 57. Fırka'ya bağlandı. Komutanlığını Albay Şefik Bey'in yaptığı 57. Fırka Söke ile Kuşadası'nı da içine alan bölgedeki güvenlikten sorumlu kılındı. Terhise tabi tutulmamasına karşın firarlar ve salgın hastalıklar nedeniyle 57. Fırka'nın mevcudu düşmüştü. Kalanlar da savaşma yeteneğinden ve moral gücünden yoksundu. İstanbul Hükümeti'nin tavrı nedeniyle askere alımlar yapılamadığı gibi halkta bu yönde bir bilinç yoktu.²⁹ Halk silahlı direniş düşüncesini benimsemeyen Sarayın ve İstanbul Hükümetinin karşı koymama politikasının etkisi altında idi. Oysa, Yunan zulmü ve vahşeti Batı Anadolu'yu adeta kuşatmıştı.

İzmir'i işgal eden Yunan ordusu zaman yitirmeksizin ileri yürüyüşe geçmiş, işbirlikçilerinin desteğini de alarak Müslümanları katletmeye başlamıştı. Batı Anadolu topraklarını kısa sürede kan gölüne çeviren bu eylemlerden Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı Söke ve Kuşadası da olumsuz etkilendi. Özellikle Selçuk'un Yunanlılarca işgalinden sonra Rum eylemleri arttı. Bölgenin askeri açıdan yeterince güçlü olmaması, var olan subay ve erlerin önlem almak konusundaki duraksamaları nedeniyle Rumların Selçuk İstasyonu çevresindeki köylere dağılarak baskı ve zulüm yapmalarının önüne geçilemedi. Demiryolu hattı boyunca bulunan Yunan askerleri Selçuklu Rumlarla birlikte Müslüman köylerini basmaya, evlerini yıkmaya, hayvanlarını ve eşyalarını yağmalamaya başladılar.³⁰ Yunan birlikleri de bölgeyi çeşitli noktalardan bombalayarak pek çok yerleşim yerini yangın felaketi ile de yüz yüze bıraktılar. Selçuk ve Aziziye İstasyonları'nda demiryolu müstahdemi bulunan Rumlar da silahlanarak Müslüman yolcuları "hayvan gibi" öldürmeye, trenden indirdikleri kadınlara tecavüz ederek, erkekleri "ötede-beride keserek" cesetlerini ortadan kaldırmaya yöneldiler. Çocuğunu, ailesini, malını kaybeden yüzlerce Müslüman, Kuşadası merkezine göç ederken "Türk'ün mahvını icraya çalışan" ve Aydın'a kadar bütün güzergâhı idareleri altına alan Selçuk Rumları, oluşturdukları çetelerle "gece-gündüz" Müslümanları öldürmeyi

sürdü. “Menderes Nehri binlerce İslâm cesetleriyle” doldu. İmparatorluğa karşı isyan bayrağını açan yerli Rumların neredeyse tümünün evi adeta birer silah ve mühimmat deposu haline getirilmişti. Trenler durmaksızın Rumlar için işliyor, Yunanistan’dan İzmir’e çıkarılan silah, top, cephaneye ne varsa her gün trenlerle bölgeye taşınıyor, Yunan topçuları tüm bölgeyi ateş ve kan içinde bırakıyor,³¹ Yunan karargâhı da demiryolu telgrafıyla “ufak bir sebeple büyük bir vakıa” yaratmaya çalışan Rumlara “mütemadiyen” talimat yağdırıyordu.³² Öyle ki Yunan subayların yönergeleri ile hareket eden Çirkince (Şirince) Rumlarının Selçuk ve Aziziye yönlerinde Müslüman köylerine baskın düzenlemeleri, ne buldularsa yağmalamaları üzerine Yunan askerleri ile sıcak çatışmadan kaçınan İtalyanlar bölgeye bir müfreze göndermek zorunda kaldı. Rumların el koydukları eşyalar geri alındı. Yağmayı gerçekleştiren üç Rum da İtalyanlarca idam edildi³³; ancak, Rum çeteleri halkın elindeki silahları toplamayı, yerli Rumlar ise “akın akın” Yunan ordusuna katılmayı sürdürdü. Yaşananlar, İzmir’deki olayları andırıyordu.³⁴ Miralay İsmail Bey’e göre “Balkanları andırır cinayetler oluyor”du.³⁵ Rumların saldırılarını “bir katliam” hazırlığı olarak niteleyen Selçuk’taki Üsteğmen Mehmet Efendi ise durumun son derece nazik olduğuna dikkati çekerek üst makamlardan ne yapacağını soruyordu. Kuşkusuz bu duraksamanın nedeni İstanbul Hükümeti’nin işgallere eylemsel olarak karşı konulmaması yönündeki sert tavrı idi.³⁶ Buna karşın 57. Fırka Komutanı Albay Şefik Bey, askerî birimlerden işgallere karşı koymalarını istedi. Silah depolarını da açık bıraktırarak halkın silahlanmasını sağladı. Böylece, bölge halkı işgale karşı koyma konusunda cesaretlendirildi.³⁷

Albay Şefik Bey, halkın askerliğe soğuk bakması, hükümetin hemen her tarafta nüfuz ve etkinliğinin kırılmış olması, firarlar yüzünden askerî birliklerdeki mevcudun düşmüş olması karşısında gerek düşmana, gerekse halka etkili olabilecek kuvvetin “hükümet güçlerinden başka bir kuvvet” olması gerektiği kanısındaydı.³⁸ Bunun için de ulus gücüne dayanma kararını örgütlenmelerle ortaya koymaya, yerli Rumların taşkınlık ve Müslüman katlini önlemek amacıyla yurtseverleri silahlı direniş düşüncesinde birleştirmeye yöneldi. Oluşturulacak silahlı birlikler için “Kuva-yı Milliye” kavramını kullanmayı yeğledi. Kuva-yı Milliye oluşturulması yönündeki düşüncesini Harbiye Nezareti’ne de sundu.³⁹ Yunanlıların ve işbirlikçilerinin katliamları da halkı direniş düşüncesinde birleşmeye yönlendirdi.

Albay Şefik Bey, İzmir’in işgal haberinin ardından Kuva-yı Milliye’yi önce Aydın’da örgütlemek istedi. Depolarda bulunan silah ve cephanenin ulusa ait olduğu düşüncesinden hareketle direniş için gerekli güce sahip olduklarını belirterek Aydın’daki yerel yöneticileri ikna etmeye çalıştı; ancak, yerel hükümetin ve Hürriyet ve İtilafçıların olumsuz tutumları nedeniyle onları direniş düşüncesinde birleştiremedi.⁴⁰ Örgütlenmeyi İtalyan işgal bölgesi içinde olan Çine’de gerçekleştirmeyi uygun buldu. Böylece Kuşadası’nı ve Söke’yi de güvenceye almış olacaktı.⁴¹ 16 Haziran’da; 135. Alay karargâhını, alayın ağırlıklarını ve bir taburunu Bağarası’nda bıraktı.

135. Alay'ın III. Taburunu tüm ağırlıklarıyla Çine'deki 175. Alay Kumandanlığı emrine gönderdi. Bir taburunu da Söke'de konuşlandırdı. 175. Alay Komutanlığına, 135. Alay Komutan Muavini Binbaşı Hacı Şükrü Bey'i atadı. Alay karargâhını Çine'de tuttu.⁴² Asker kaçaklarını önleme için de kaçaklara "vur" emri çıkardı.⁴³

Şefik Bey, Söke ve Kuşadası halkını da koruyabileceği kanısında olduğu için bölgedeki askerî örgütlenmeye özel bir önem veriyordu. Zira, Söke mıntıkasında Rum nüfus yoğunluğuydu. İtalyanlar bölgedeki Rum-İslam çatışmasını İtalyan çıkarlarına uygun buluyordu. Buna karşın İtalya ile Yunanistan'ın çıkarları çatışıyor, bu nedenle yerli Rumlarla İtalyanlar arasında da kimi zaman sorunlar yaşanıyor. Şefik Bey, Türk halkının yaşamlarını güvence altına alabilmek için İtalyan-Yunan çekişmesinden ve rekabetinden de yararlanabileceğini düşündü. Üstelik, Söke ve Kuşadası mıntıkası, demiryolu boyunca ilerlemekte olan Yunan ordusunu geriden tehdit edecek bir konumda bulunuyordu. Dolayısıyla bu bölgede askerî ve millî kuvvetler oluşturmak ve bu kuvvetlerle ilerleyen Yunan birliklerine saldırılarda bulunmak da mümkün olacaktı. İtalyanların, ne Türkler ne de Yunanlılar yanında ya da karşısında bir tavır almayacaklarını sezinleyen Şefik Bey, Söke'de oluşturulacak kuvvetlerle Yunanlıların Aziziye-Germencik-Balatçık hattı üzerindeki birliklerine ve demiryoluna yapılacak saldırılarla etkin sonuçlar alınabileceğini de düşünüyordu. Hem Yunanlılara baskınlar verebilmek hem de halkın ulusal direnişe katılımını sağlamak amacıyla 'millî bir heyet' ve 'millî bir kuvvet' oluşturma kararı aldı. Ardından da bu kararını uygulamaya koydu. 16 Haziran'da Söke'de Mevki Kumandanı bulunan 135. Alay'dan Binbaşı Saip Bey'i telgraf başına çağırdı ve ondan "gerekenlerle" ilişki kurmasını, Söke'de millî bir kuvvet toplama olanaklarını araştırmasını ve Yunanlara yapılacak baskınlar için desteklerinin sağlanmasını istedi.⁴⁴

Görüş birliğinin sağlanması üzerine aynı gün 57. Fırka Kurmay Subayı Yüzbaşı Selahattin Bey'i de Söke'ye gönderdi.⁴⁵ Ondan da kazanın genel durumu ile Rumların, Müslümanlar aleyhindeki düşünce ve eylemleri hakkında incelemelerde bulunmasını istedi. Selahattin Bey de hızla harekete geçti. Öncelikli olarak Söke'nin genel durumu ile ilgili incelemesini tamamladı. 19 Haziran'da çalışmaları ile ilgili raporunu Şefik Bey'e sundu. Sisam'dan gelen Rum eşkıyanın yerli Rumlarla birlikte Söke çevresindeki Türk köylerine baskınlarını sürdürdüğüne; yolcu, çoban, oduncu, kadın, kız, erkek ayrımı yapmaksızın bölge halkının "boğazlandığına", gözlerinin oyulduğuna, ateşte yakıldıklarına, denize atıldıklarına dikkati çekti. Buna karşın Müslüman halkın "sahipsiz" olduğunu, bölgede güvenliği sağlamak amacıyla geldiklerini söyleyen İtalyanların umursamaz bir tavır takındıklarını, kaza kaymakamının da Rum taşkınlıklarının önünü almaktan aciz olduğunu, hatta bu nedenle Müslüman halkın saldırısına bile uğradığını belirtti. Bu durumda halkın kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğuna işaret eden Selahattin Bey, bölgede silah ve cephaneye gereksinim duyulduğuna dikkati çekti. Rum baskınlarına karşı Söke Mevki Kumandanı Binbaşı Saip

Bey'in sevk ve idaresinde 150 silahendazdan⁴⁷ oluşan bir millî müfreze örgütlediğini; ancak, bu müfrezenin elinde de yalnızca 50 tüfek bulunduğunu belirterek Şefik Bey'den 100 tüfek daha istedi. Bunun üzerine Şefik Bey, Milas'ta Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Rifat Bey'den 400 tüfek ve bu tüfeklere göre cephanenin acilen ve en kestirme yoldan Bağarası'ndaki 135. Alay Komutanlığına gönderilmesini bildirdi. Selahattin Bey'e çektiği tel ile de 'düşmana misilleme yapmalarını, hükümetten icraat ve himaye bekleyecek bir zamanda olmadıklarını ve gönderilen silahlarla millî bir teşkilat kurmalarını" emretti.⁴⁷

Bu emir, İstanbul'dan kopuşun ifadesi olduğu kadar ulusun kendi gücüne dayanarak geleceğini belirlemeye yönelmesinin de işareti idi. Nitekim Şefik Bey'in girişimleri ve Selahattin Bey'in Söke'deki çalışmaları ile kısa sürede örgütlenme gerçekleştirildi. Mıntıka Kumandanı unvanı ile Binbaşı Saip Bey'in sevk ve idaresinde milis kuvvetler düzene kondu. 135. Alayın II. Taburu da Saip Bey kumandasında 30-40 mevcutlu olarak Söke'de yerleşti. Tegmen Selim ve Tegmen Kemal beyler de Saip Bey'in maiyetinde görevlendirildi. Bu güçlerin dışında Söke'de bulunan bir ağır makineli tüfek takımı, Bağarası'nda Yarbay Mazhar Bey kumandasında 50 mevcutlu ve iki makineli tüfekli I. Tabur, Aydın'ın 8 kilometre güneyinde 175. Alay Kumandan vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kumandasında Menderes Köprüsü Müfrezesi ile bu alaya bağlı 80-100 piyade ve dört makineli tüfekli II. Tabur ve 50-60 mevcutlu III. Tabur, ayrıca bir seri cebel Skoda obüs taburu ile 2 top ve 40 atlıdan oluşan mızraklı süvari bölüğü de Söke ve çevresinde bulunan askerî gücü oluşturuyordu.⁴⁷ Söke'deki bu kuvvetler Germencik civarındaki Yunan kuvvetlerine baskınlar yapmak üzere görevlendirildi.

Yine Selahaddin Bey'in kısa zamanda sonuç veren girişimlerinin ardından 19 Haziran 1919'da Söke Heyet-i Milliyesi kuruldu.⁴⁹ Ömer Ağazade Mehmet Bey başkanlığında kurulan Heyet-i Milliye'nin ikinci Başkanı Tütüncüzade idi. Ömer Ağazade Hasan, Hacı Ziya Beyzade İbrahim, dava vekillerinden Bekir ve Ali Kâhya oğlu Süleyman, Tahir, Giritli Mehmet ve Kâtib-i mesul Hacı Kâzımzade Ahmet Fevzi Beyler de üyeleri oluşturuyordu. Söke Heyet-i Milliyesi aynı zamanda Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesini de destekledi. Söke Millî Müfrezesi komutanlığına Giritli Cafer Ağa (Caferaki) getirildi.⁵⁰ Kuşadalı Mahmut Esat Bey de Söke Heyet-i Milliyesi'ne destek verdi.⁵¹ Ayrıca, Söke'de Kız Mektebi denilen yerde oluşturulan "yeraltı teşkilatı"nda Kuşadalı Mahmut Esat Bey, Feride Hanım, Nurullah Bey ve Ahmet Bey "Çalıküşu" parolasını kullanarak mücadelelerini sürdürdüler.⁵² Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe gibi bölgede yer alan zeybekler de Şefik Bey'in girişimleri ile mücadeleye ortak edildiler.

Oluşturulan Kuva-yı Milliye birliklerinin kumandanları bu örneklerde olduğu gibi bölgenin ileri gelen sivillerinden oluşuyordu. 57. Fırka Kumandanlığı, bunlara

yardımcı olmak üzere refakatlerine muvazzaf ve ihtiyat subayı da gönderdi.⁵³ Söke’de oluşturulan bu güçler 21 Haziran 1919’dan itibaren Rum eşkiya ile eylemsel olarak savaşa başlayarak Türk halkının güvenliğini sağlamaya özen gösterdi.

Yunanistan’ın Batı Anadolu politikası ve yerli Rumların bu politikayı uygulamaya koymak için verdiği destek ve yaptığı katliamlar Söke’deki asker ve sivil aydınları birleştirirken Kuşadası halkı da direniş etrafında bütünleşti. İzmir’in işgali ile birlikte Kuşadası’nda Balıkçı Hasan Reis ile Balıkçı Mehmet Reis’in de üyesi olduğu bir direniş örgütü kuruldu. Örgüt üyeleri, büyük gizlilik içinde ve düzenli olarak üyelerin evlerinde toplantılar yaparak işgal karşısında alacakları tavrı saptamaya çalıştı. Bu toplantılara, Şubat 1919’da Kuşadası’ndaki İtalyan askerlerinin komutanlığına getirilen; ancak, daha sonra bölgedeki Kuva-yı Milliye gücüne İtalyan çıkarları gereği destek veren Kont Sforza’nın yaveri Teğmen Ugo Luca da katıldı.⁵⁴ İtalyanların o günlerde işgal sahalarını genişletmeye dönük eylemlerine karşın Luca’nın bu toplantılara katılmasına izin verilmesi, Yunan ordusunun Batı Anadolu’da ilerlerken yaptığı katliamlara karşılık İtalyan işgal kumandanlığının Kuşadası ve Söke halkına ‘dostça’ yaklaşmasının ve yerel hükümetlerin işlemlerine karışmamasının sonucuydu.⁵⁵

Kuşadası’nda Balıkçı Hasan ve Mehmet Reisler’in girişimleri ile olası bir Yunan işgaline karşı başlayan bütünleşme, Mahmut Esat Bey’in bölgeye gelmesi ile güç kazandı.⁵⁶ Kuşadalı olan ve İstanbul’da hukuk eğitimi aldıktan sonra Lozan’da, Fribourg Üniversitesi’nde hukuk doktorasını tamamlayan Mahmut Esat (Bozkurt), doğduğu toprakların Yunan işgaline düştüğü haberini de burada almıştı. Öğrenimi sırasında Lozan Türk Yurdu Derneği’nin başkanlığını yapan ve bu dernek çatısı altına Türklerin ve Türk dünyasının haklarını savunan Mahmut Esat Bey, kendisi gibi İsviçre’de bulunan ve Cenevre Türk Yurdu üyesi bulunan Ödemişli arkadaşı Saracoğlu Şükrü Bey ile ülkeye dönme kararı aldı. İki genç 1919 yılı Haziran başlarında İsviçre’den İtalya’ya geçtiler. Onları Lozan ve Cenevre’deki mücadelelerinden tanıyan Yunan Başbakanı Venizelos ülkeye dönüşlerini engellemeye çalıştı. Bu amaçla İtalyan Hükümeti’ne başvuruda bulundu; ancak, amacına ulaşamadı.⁵⁷ Haziran ayı ortalarında Liççiri isimli İtalyan nakliye gemisi Kuşadası önüne demir attı. Gemi, İtalyanlara gereksinimleri olan malzeme ile birlikte bir miktar da asker getirmişti. Teğmen Ugo Luca, kaptanla görüşmek üzere gemiye çıktı. Ambarda; gemiye gizlice binen, silahları ellerinden alınarak kelepçelenen iki “Jön Türk”ün olduğunu öğrendi. İsviçre’den İtalya’ya geçen ve Napoli’de gizlice gemiye binen bu “Jön Türk”ler Mahmut Esat ve Saracoğlu Şükrü Beyler’den başkası değildi.⁵⁸

Teğmen Ugo Luca’nın verdiği bilgilere göre amaçları İzmir’e çıkmak ve millî harekete katılmak olan bu gençler, gemide yakalanmış, silahları ellerinden alınarak kelepçelenmişti. Gemi Kaptanı, “mahalli hükümete teslim edersiniz” diyerek gençleri Luca’ya teslim etti. Luca, bir manga İtalyan askerinin korumasında gençleri dairesine götürdü.

Kuşadası'ndaki direniş örgütünün üyelerinden olan Hasan Reis'in de bulunduğu bu odada, Mahmut Esat ve Saracoğlu Şükrü Beyler'e kahve ve sigara ikram etti, silahlarını geri verdi. Bu tavır karşısında gençlerin şaşırıldığını fark eden Hasan Reis "kumandan bizdendir, sizi serbest bırakıyor" açıklamasını yapma gereği duydu. Ertesi gün Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey Luca'yı ziyarete geldi. Mahmut Esat ve Şükrü Beyler'in kendisine teslim edilmesini istedi. Luca, suçlarını sordu. Ferruh Bey, "hükümet idaresine karşı gelmek ve hükümeti yıkıcı mahiyette faaliyette bulunmak(tan)" arandıklarını ve haklarında önceden verilmiş bir tutuklama yazısı olduğunu belirtti. Luca, Ferruh Bey'e "nöbetçinin uyumasından yararlanarak" kaçtıkları için, Mahmut Esat Bey'i ve Şükrü Bey'i teslim edemeyeceğini söyledi. Ferruh Bey, sinirlenmiş göründü. Durumu İstanbul'a rapor edeceğini söyledi. "Nazır Beyefendinin" kaçıştan hiç hoşlanmayacağını da ekledi. Ardından da gülümseyerek Mahmut Esat ve Saracoğlu Şükrü Beyler'le tanışmak istediğini, bir sakıncası yoksa Hasan Reis'in evinde yapılacak olan toplantıya katılmayı arzu ettiğini belirtti.⁵⁹

Bu konuşma ve yaşananlar o günlerin siyasal ve psikolojik ortamını yansıtmakla kalmıyor, iki gerçeği daha ortaya koyuyordu. İlki; işgalin tüm olumsuzluklarını birebir yaşayan yerel idareciler için boğaza bakan yalılardan gelen emirlerin ne ifade ettiği, daha doğrusu hiçbir şey ifade etmediği idi. Sadece bu bile Osmanlı Hükümeti'nin halkın ve yerel yöneticilerin yanında siyasal erkinin kalmadığını, Osmanlı İmparatorluğu'nun kâğıt üzerinde kalmış devletlik niteliğini, yerel yöneticiler ile halkın el ele vererek vatan için inisiyatif alma yürekliliğini gösterebileceğini kanıtlıyordu. İkincisi; bu karşılaşma ile başlayan Mahmut Esat Bey, Saracoğlu Şükrü Bey, Ferruh Bey ve Teğmen Ugo Luca arasındaki "dostluk" ilişkisinin anlattıkları idi. Yunan işgalinin yıkıcı etkileri karşısında İtalyan işgali kalıcı bulunmuyor, İtalya da böyle bir algılamaya neden olacak uygulamalardan kendi çıkarı gereği kaçınıyordu. Türk toprakları üzerinde her iki tarafın da adeta "düşmanımın düşmanı dostumdur" ilkesi çerçevesinde kurdukları ilişki Kuşadası ve Söke'de Milli Mücadele'nin gelişmesinde büyük etki yapacaktı. Nitekim bu görüşmenin ardından serbest kalarak bölgedeki millî mücadelenin örgütlemesi konusunda yoğun bir çaba içine giren Mahmut Esat Bey, İtalyanların "göz yumması" ile "cidal cephesinin" yoksun olduğu "siyasi bilgi" eksikliğini tamamlayacak bir unsur oldu. "Hürriyet ve İtilafçıların sinsî sinsî uzattıkları zehirli dillerine" karşın, hem bilgisi hem de silahıyla ulusal amaç doğrultusunda çalışmaya başladı.⁶⁰

Mahmut Esat Bey, 1919 Temmuz ayı ortalarında Kuşadası'ndaki örgütlenmeyi tamamladı. 120 kişilik bir Millî Müfreze oluşturdu.⁶¹ Kuşadası'nda kurduğu Heyet-i Milliye'nin başkanlığını üstlendi.⁶² Menderes Nehri'nin güney sahilinde oluşturduğu gözetleme bölgeleri ile Rumları izlemeye aldı.⁶³ Temmuz ayından itibaren de Yunan keşif kolları ve birlikleri ile karşı karşıya geldi.⁶⁴

Söke ve Kuşadası'nda subayların, halkın, efelerin desteği ile oluşturulan direniş örgütleri, kendi inisiyatiflerini ve yerel olanakları kullanarak Yunanlılara ve onların işbirlikçisi olan Rumlara karşı mücadeleye giriştiklerinde Türk ulusunun haklı sesini dünyaya kabul ettirecek ihtilâl de Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ivme kazanmış, Sivas'ta yapılan kongrede ulusal bütünleşme sağlanmıştı.

Sivas Kongresi'nin ardından yayınlanan tüzük ekine uygun olarak bölgede askeri güçler yeniden yapılandırıldı.⁶⁵ Küçük Menderes Nehri'nden Büyük Menderes Nehri'ne uzanan, batıya doğru Söke ve Kuşadası'nı da içine alarak, Küçük Menderes'in denize döküldüğü yere kadar olan bölge 57. Fırka Cephesi adını aldı. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye içinde durağan ve gezici birlikler oluşturuldu. Şefik Bey "Aydın Havalisi Kuva-yı Umumiye Kumandanı" oldu. Bölgedeki tüm güçler Ankara'da Temsilciler Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olan Albay Refet Bey'in komutasına verildi. Askeri formül gereğince İstanbul Hükümeti ile bağ da sürdürüldü.⁶⁶ 1920 yılı Şubat ayında ise Küçük ve Büyük Menderes Havzaları'nda bulunan bütün Türk kuvvetlerine "Menderesler Grubu" adı verildi ve bu grup 57. Fırka Kumandanı Albay Şefik Bey'in komutasına bırakıldı. Menderesler Grubu Cephesi ve kuvvetleri Albay Şefik Bey'in buyruğuyla Balyanbolu, Aydın, Koçarlı, Söke ve Kuşadası olmak üzere beş mıntıkaya bölündü. Söke mıntıkası; Koçarlı nahiyesi sınırından başlayarak Kuşadası kazası sınırına kadar olan bölgeyi, Kuşadası sınırı ise; kaza sınırındaki cepheden denize kadar olan bölgeyi içine aldı ve her iki mıntıkada da güvenlik ve baskın müfrezeleri oluşturuldu.⁶⁷

Bu çerçevede Söke'de Yüzbaşı Faik Bey'in girişimleriyle Söke İleri İnzibat ve Mücahidin Mıntıkası, Söke Geri İnzibat Mıntıkası ve Merkez İnzibat Mıntıkası örgütlendi.⁶⁸ Faik Bey, gereksinim duyduğu silahları Söke'ye bağlı köylerden toplayarak birliklerini silahlandırdı. Cephane ise 57. Fırka tarafından Nazilli'den gönderildi. Söke Heyet-i Milliyesi de birliklerin diğer gereksinimlerini karşıladı. Faik Bey, Balatçık ve Germencik yönlerine sevk ettiği müfrezelerle Yunanlıları taciz etti. Bölgedeki İtalyanlarla herhangi bir anlaşmazlığa düşmeme politikası güderek onların siyasal çalışmalarını da bilinçli bir şekilde izledi.⁶⁹ Onun girişimleri ile iç güvenlik önemli ölçüde düzene sokuldu. Telgraf hatları hızla tamamlandı. Askerî bir revir de yapıldı.⁷⁰

Kuşadası bölgesinde ise Mahmut Esat Bey, Sivas Kongresi'nin ardından yayınlanan ek tüzüğe uygun olarak biri daimi, diğeri nizamiye bölümü gibi donanımlı iki askeri kıta örgütledi. Ayrıca İsviçre usulünce, görev verildiğinde silah başı yapabilecek bir kuvvet daha oluşturdu.⁷¹ Bunlardan ilkinde "Akıncı" adını verdi. İkincisini ise "Milis Jandarma" adı altında örgütledi, böylece milis güçlerinin İtalyanlarca terhis edilmesini önledi.⁷² Mahmut Esat Bey'in girişimleri ile her köyde, Kuva-yı Milliye heyetlerinin küçük bir modeli olan ve hareket günlerinde "ahz-ı asker" şubesinin görevini yapan "Kocabaş Meclisi"⁷³ ile Kuşadası'nda Kuva-yı Milliye'ye bağlı olarak bir de "Muhacirin Şubesi"

oluşturuldu. Muhacirin Şubesi, 1800 göçmenin beslenmesini üstlenebilecek kapasiteye çıkarıldı.⁷⁴

Mahmut Esat Bey örgütlenmesini tamamladıktan sonra Şefik Bey'in verdiği emirler doğrultusunda Yunan güçlerine baskınlar yapmaya yöneldi. Selçuk ile Kuşadası arasındaki tüm bağlantıları kesen, insan ve mal geçişini durduran, bu nedenle Kuşadası'ndaki tüccarları ve halkı zor durumda bırakan Yunanlılara misilleme kararı aldı. Bu amaçla Söke kaymakamlığından Söke ile Balatçık arasındaki demiryolu hattını kesmesini istedi⁷⁵; ancak, Söke Kaymakamı bu isteğin aksine hükümet ve yerel makamlar nezdinde yaptığı girişimlerle hattın kesilmesini önlemeye yöneldi.⁷⁶ Mahmut Esat Bey ise Söke-Balatçık hattını Kuva-yı Milliye'nin desteği ile kesme kararı aldı. Bu amaçla "Cenubî Aydın Mıntıkası Kumandanı" Yörük Ali Efe ile ilişkiye geçti. Onu Kuşadası'na çağırdı; ancak, İtalyanların girişimi ile Yörük Ali Efe hattın kesilmemesi yönünde ikna edildi.⁷⁷ Bu gelişmeler üzerine Mahmut Esat Bey mücahitleri ile birlikte harekete geçti. Söke'ye giderek demiryolu istasyonunu ablukaya aldı. İşletmeden sorumlu İngiliz hat çavuşunu hattı kesmeye zorladı. Başarılı da oldu. Söke-Balatçık demiryolu hattı ile birlikte telgraf hattı da kesildi. Hat çavuşunun telgraf hatlarında onarım yapma girişimi de önlendi.⁷⁸

Mahmut Esat Bey, demiryolu hattını kesmek için verdiği mücadelenin yanı sıra kendisine ait olan Arvalya Çiftliği sırtlarında 1920 yılı Ocak ayında oluşturduğu bir hattın Yunan birliklerine karşı baskınlarını sürdürdü. Gerekli olan cephane ve hayvanları ise hem 57. Fırka Komutanlığından hem de İtalyanlardan sağladı.⁷⁹ Bölgedeki Rumların örgütlenmelerini engellemeye ve faaliyetlerini durdurmaya dönük bir dizi önlem aldı. Zira, Söke ve Kuşadası dolaylarındaki Rumlar, Yunan adalarıyla sıkı ilişkilerini sürdürüyordu. Adalardan Kuşadası'na gelen Rumlar da Yunan işgal bölgelerine rahatlıkla ulaşip bilgi aktarabilmekte, ayrıca yerli Rumlarla ilişkiye de geçerek dağıttıkları broşürlerle bölgedeki Türkleri kışkırtabilmekteydi. Rumlar, adalardan getirdikleri yiyecek ve hayvanları da Kuşadası üzerinden Yunan işgal bölgelerine geçirebiliyordu.⁸⁰ Mahmut Esat Bey, Kuşadası'nda bu tür çalışmalar yapan yerli ve adalı Rumlara ve onlara yardım eden Türklere karşı savaş açtı. Sahil köylerinde bulunan mücahitleri ile Yunan kaçakçılarının ve Yunan işgalcilerinin Türk sahillerine çıkmasını engellemeye çalıştı. Askerlerinin başında iç bölgelerdeki düşmanla çarpışmaya gittiğinde ise sahili korumak üzere mutlaka bir müfreze bıraktı.⁸¹ Kuşadası'nda bulunan milis kuvvetler ise özellikle Sisam'lı Rumların kaçakçılık faaliyetlerine karşı sahilde önlem aldılar.⁸²

Bölgedeki Kuva-yı Milliye güçleri Yunanlılar kadar İstanbul Hükümeti'nin olumsuz politikaları ile de başa çıktı. Hükümetin Kuva-yı Milliye'yi yasaklayan bildirilerine karşın sistemli bir örgütlenme gerçekleştirildi. Milis güçlerinin, çalışmalarını "jandarma" adı altında yürütmesi sağlanarak İstanbul Hükümeti'ne bağlı yerel yöneticilerin tepki ve engellemeleri önledi. Kuva-yı Milliye; Rum çetelerine, adalardan Türk topraklarına sızan Rum kaçakçılara, işgalci Yunan ordusuna karşı 1920 Haziran ayına

kadar silahlı mücadelesini sürdürdü. Kuşadası ve Söke'den iç bölgelere gıda ve hayvan sevkıyatının önüne geçti. Böylece Yunan ordusunun beslenmesine engel oldu. Yunanistan'ın Kuşadası merkezine ve Söke'ye yerleşme umutlarını yok etti.

Bölgedeki yurtseverler, Avrupa'nın demokratik devletlerinin, Anadolu Türklerinin demokratik haklarını görmezden gelmelerine de aldırmadılar. Sarayı ve İstanbul Hükümeti'ni etki altına alan İtilaf güçlerinin İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarını sonlandırmasının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri ile Ankara'da salâhiyet-i fevkaladeyi hâiz bir meclis toplanması için yapılan milletvekili seçimlerini tüm bölgeyi içine alacak şekilde Kuşadası'nda yaptılar ve 23 Nisan 1920'de açılan BMM'ye adaylarını gönderdiler.⁸³

TBMM'nin açılmasının ardından Kuşadası mıntıkasındaki Türk birlikleri subay kadroları ile desteklendi. Yüzbaşı Edip Efendi, Kuşadası Müfrezesi'nin subay kadrosunu oluşturdu. Seçimlerde İzmir'den milletvekili seçilen Mahmut Esat Bey BMM'nin açılış törenlerinde bulunduktan sonra Kuşadası cephesine döndü. Yunan işgali altındaki Selçuk ile İtalyan işgali altındaki Kuşadası'nı adeta bir hat olarak kesen Arvalya Çiftliği'nde Yunan güçlerine karşı kurduğu cepheyi güçlendirdi. Ardından bölgedeki askerî gücün artırılmasına dönük bir dizi önlem alındı. Kuşadası Müfrezesi'ne bağlı olan Topçu Üsteğmen Mümtaz Efendi Çanlı'da konuşlandırıldı. Topçu Üsteğmen İsmail Efendi ise Akçaova'da Mücahidin Reisi Halil Efe'nin yanında müşavir olarak yer aldı. İhtiyat zabıt vekili piyade Süreyya Efendi 30 kişilik müfrezesiyle birlikte Naipli'de, ihtiyat zabıt adayı, bomba ve tahrip memuru İzzet Efendi ise Mahmut Esat Bey'in çiftliğinde konuşlandırıldı. Kıdemli Başçavuş Hasan Efendi ise müfrezenin hesap memur vekili olarak mücahitler yanında görevlendirildi.⁸⁴ Düzenli bir örgütlenmeye ve askeri donanımına kavuşturulan Kuva-yı Milliye Yunanlılara karşı mücadelesine hız verdi. Mahmut Esat Bey'in milis güçlerine katılan ihtiyat subayı Ragıp Bey, Mahmut Esat Bey'den aldığı direktiflerle 22 Haziran'da 1920'de Yunan güçlerine karşı harekete geçti. Kuşadası Müfrezesi ile birlikte Cellât istasyonuna ve oradaki Yunan müfrezesine gece bombalı baskın düzenledi. Yunanlılara azımsanmayacak kayıplar verdirdi. Sağ kalanlar; ancak, kaçarak kurtulabildi.⁸⁵ Bununla birlikte Cellât Baskını bölgedeki Kuva-yı Milliye'nin İtalyanlarca sorgulanmasına da neden oldu.

4-KUVA-YI MİLLİYE'NİN ÇALIŞMALARININ ENGELLENMESİ

Cellât baskınının ardından Yunan Genelkurmayı Kuşadası ve Söke çevresinde Kuva-yı Milliye güçleri karşısında güç durumunda kalan birliklerini güçlendirmek üzere Aziziye'ye yeni birlikler gönderdi.⁸⁶ Selçuk'ta bulunan, top ve mitralyözlerle donatılmış bir Yunan taburu da içinde olmak üzere Yunan birlikleri 2 Temmuz sabahı Kuşadası sınırını geçti. Kuva-yı Milliye güçleri Yunan ilerleyişini durduramadı⁸⁷; ancak, İtalyan işgali altında örgütlenen Kuva-yı Milliye'nin eylemleri sonucunda Yunan işgal güçlerinin uğradığı kayıplar ve Türk güçleri karşısında kaldıkları zor durum İtalya ile Yu-

nanistan'ın siyasal ilişkilerini gerdi. Hatta, iki işgal ordusunu Anadolu topraklarında silahlı çatışma noktasına da getirdi. Cellât baskının ardından yeniden donatılan Yunan birliklerinin İtalyan işgal sahalarına girmesi ve İtalyan güçlerinin Yunan askerlerine karşılık verirken Türk milislerinden destek alması iki ülke arasında ilişkileri daha da gerdi. Venizelos, İtalya'yı Sevr Antlaşması'nı imzalamamakla tehdit etti.⁸⁸ Bu tehdit, İtalya'nın geri adım atmasına neden oldu. Önce İtalyanların işgal kuvvetleri kumandanı değişti. Yeni komutan Kuşadası'nda resmî polis ve jandarmalardan başka hiç kimsenin silah taşımaması hakkında bir emir yayınladı. Bunun üzerine Kuşadası'ndaki iki bölük nizamiye erinin silahları yerel hükümet tarafından alındı ve askerler evlerine gönderildi.⁸⁹

İtalya'nın kurtuluş mücadelesi veren silahlı güçleri engellemeye yönelik bu uygulamasını İstanbul Hükümeti de idarî açıdan destekledi. Söke Kaymakamı Hikmet Bey ile Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey "Kuva-yı Milliye teşkilatının âmillerinden oldukları" anlaşıldığı ve "haklarında takibat-ı kanuniye ifa edilmek üzere" 22 Ağustos'ta padişah iradesi ile görevden alındılar⁹⁰; ancak, bölgeyi Yunan işgaline karşı savunmakta kararlı olan Türk askerî makamları Kuva-yı Milliye'yi Milas'a kaydırma kararı aldı. Muğla ve Havalisi Kumandanı Mehmet Nuri Bey'in girişimleri ile Milas'ta yeni bir örgütlenme yapıncaya dek oluşturulacak Kuva-yı Milliye taburunun geçici olarak Söke'deki jandarma taburuna bağlanması kararlaştırıldı.⁹¹ Diğer bir deyişle Kuva-yı Milliye, jandarma güçlerinin arasına karıştırıldı. Öte yandan Albay Şefik Bey 57. Fırka Kumandanlığı görevinden alınarak Konya ayaklanması nedeniyle Ağustos 1920'de oluşturulan Takip Müfrezesi'nin komutanlığına atandı. Şefik Bey aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Vekâleti adına Antalya'da İtalyanlardan silah ve cephane sağlanması görevi ile de yükümlü kılındı.⁹² 57. Fırka Komutanlığına ise 29 Temmuz 1920'de Albay Nazmi Bey (Solok) atandı. Bölgedeki Kuva-yı Milliye, Kuşadası ve Söke dışında çalışmalarını sürdürdü. Kısa süre sonra TBMM Ordularının kurulması ile bu güçler de askerî düzen ve disiplin altına alındı. Anadolu'nun pek çok kenti, kasabası, köyü gibi Kuşadası ve Söke de geleceğini TBMM'nin askeri ve siyasal başarılarına bağladı.

Düzenli ordunun kurulmasının ardından İnönü'de kazanılan iki zafer TBMM Hükümeti'nin İtilaf Devletleri tarafından siyasal bir varlık olarak tanınmasının önünü açtığı gibi Sovyet Rusya ile yapılan Moskova Anlaşması TBMM Hükümeti'ne hem askerî ve parasal yardımın kapılarını araladı hem de İtilaf Devletlerine karşı bir koz olarak siyasal gücünü artırdı. Bekir Sami Bey'in yaptığı ikili anlaşmaların TBMM'de kabul görmemesi hatta sert eleştirilerle karşılaşması ise ulusalcıların Misak-ı Milli ilkelerini gerçekleştirmek konusundaki kararlılığının ifadesi oldu. İtalyanlar ise Antalya'daki birliklerini Menderes Bölgesi'nde toplayarak Anadolu'yu sömürgeleştirme politikasını ekonomik ayrıcalıklar elde etme siyasetine dönüştürdü. Sakarya'da pek çok yitkilere karşı elde edilen zafer ise Türk gücünün öyle kolay kırılmayacağını, Türkleri Avrupa'dan ve Anadolu'dan atmaya dönük haritaların uygulamada -kağıt ve

kalemle çizildiği kadar- kolay olmayacağını ortaya koydu. Anadolu insanı Sakarya’da elde edilen zaferi büyük coşku ile kutlarken, ‘Türklerin Sakarya’da yenildiği’ne yönelik ilk haberle adeta yıkılan Kuşadası ve Söke halkının zafer coşkusu daha anlamlı oldu. Zafer, “Ankara’nın taşına bak, gözlerimin yaşına bak; Biz Yunan’ı mağlup ettik şu feleğin işine bak” ezgileri eşliğinde yöreye yeni bir can verdi.⁹³

Parçalanma ise Anadolu’da değil, İtilaf Devletleri arasında oldu. Fransa, Ankara İtilafnamesi ile TBMM işgal ettiği bölgelerden çekilirken, itilafname İtalyanların Türkiye ve Türkler konusundaki tutumlarının ve çelişkilerinin ortaya çıkmasına da yol açtı. Başlangıçtaki yerleşme politikası yerini önce nüfuz mıntıkası, ardından ekonomik ayrıcalıklar elde etme siyasetine bıraktı. Bu ayrıcalıklara kavuşmak için de işgal bölgelerini boşaltma kararı aldı. İtalyanlar, 1 Nisan’da önce Söke’den ardından da Kuşadası’ndan çekileceklerini yerel makamlara bildirdiler.⁹⁴ Çekilme tarihi olarak 28 Nisan’ı işaret ettiler de 20 Nisan’da Söke’den 26 Nisan’da da Kuşadası’ndan tümüyle çekildiler.⁹⁵ Böylece TBMM Hükümeti’nin gerekli önlemleri almasına fırsat vermeden işgal bölgelerini boşalttılar, Söke ve Kuşadası’nı adeta Yunanlılara teslim ettiler. Yunanlılar 21 Nisan’da Söke’yi işgal ettiler. Kuşadası’nı işgale ise 24 Nisan’da başladılar.⁹⁶

Yunanlılar üç ay aşkın bir süre kaldıkları Söke ve Kuşadası’nı adeta hayalet kent haline getirirken⁹⁷ bölge halkı tüm duyu organları ile Afyon ovasından yükselecek sese kulak vermişti. Mustafa Kemal Paşa, ‘Bir avuç ata yurdunda tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak için’ çıktığı yolda İtilaf Devletlerinin önlerine sürdüğü Yunanistan’a son darbeyi Büyük Taarruz ile vurdu. Ardından bizzat yönettiği Başkumandan Meydan Muharebesi ile Yunan ordusunu dağıttı. TBMM Orduları, Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı Akdeniz’e kadar düşmanı kovalama emri üzerine yürüyüşe geçti. Türk ordusunun yürüyüş haberini geç de olsa alan Batı Anadolu’daki Yunan güçleri bulundukları yerlerdeki yaşam izlerini yok etmeye yöneldi. Yunan güçleri Batı Anadolu’nun pek çok kenti, kasabası ve köyü gibi Söke ve Kuşadası’nda da taş taş üstünde bırakmadılar. Yüzlerce insanı canından, malından, namusundan ettiler.⁹⁸ 5 Eylül’de Söke’yi yaktılar. 6 Eylül sabahı, “kuşluk vakti”, Süreyya (Örgeevren) Bey yönetimindeki akıncı birliği alev, kül ve duman içindeki Söke’ye girdi ve burasını Yunan işgalinden kurtardı. Aynı gece Rifat Bey’in emrindeki piyade taburu da şehre girdi. Böylece 3 yıl 3 ay 18 gün esaret altında kalan Söke halkı özgürlüğüne kavuştu.⁹⁹

Yunanlılar ve onların yerli işbirlikçileri Rumlar, Yunan adalarına kaçış için en kestirme yol olan Kuşadası’na yöneldiler, orayı da ateşe verdiler.¹⁰⁰ Bölgede Kuva-yı Milliye’yi örgütleyen Mahmut Esat Bey’e ait ev ve helvahaneyi yerle bir ettiler.¹⁰¹ Yunanlılar kasabayı ateşe verirken Kuşadası eşrafından Necati ve Mustafa Beyler beraberlerinde İtalyan konsolos vekili olduğu halde Söke’ye giderek Kuşadası’nda yaşananları Türk askerî yetkililerine anlattılar. Yunanlıların Kuşadası Hükümet Konağı’nı, çarşısı ve mahalleleri ateşe verdikten sonra 40 Müslüman’ı beraberlerine alarak Selçuk’a çekil-

diklerini, bunlardan ikisini ikişer yüz lira fidye karşılığında serbest bıraktıklarını, birinin yaralı olarak kaçmayı başardığını, geri kalanları idam ettiklerini, sekiz yüz lirasını aldıkları Adalıoğlu Osman'ı ise sekiz yerinden süngülediklerini, dükkânların tümüyle yağma edildiğini, evlerin de soyulduğunu anlattılar. Necati ve Mustafa Beyler'in "bir an evvel" Türk birliklerinin Kuşadası'na gelmesi isteği karşısında hemen Söke'de bir askerî müfreze hazırlandı ve Kuşadası'na gönderildi. Bu müfreze 7 Eylül'de Kuşadası'nı ve Kuşadalıları özgürlüğe kavuşturdu.¹⁰²

11 Eylül'de Söke'deki yangın tümüyle söndürüldü. Aynı gün Selçuk'ta da Türk birlikleri egemen oldu.¹⁰³ TBMM Orduları 18 Eylül'de Anadolu'da tek bir Yunan askeri bırakmadı. TBMM Hükümeti bir yandan kazanılan zaferin siyasal sonuçlarını almaya çalışırken öte yandan halkın, kazanılan zaferin nimetlerinden yararlanması için yanan yıkılan yurt topraklarını yeniden imar etmeye başlayarak 'halk devleti' kavramını söylemde bırakmadı, uygulamaya da koydu.

SONUÇ

Söke ve Kuşadası'nda sivil-aydın yurtseverler İtilaf Devletleri'nin baskılarına ve İstanbul Hükümeti'nin duyarsızlığına karşı işgalci Yunanlılara ve onların yerli işbirlikçilerine karşı ülkenin güç koşullarında Kuva-yı Milliye'yi örgütlediler. Savundukları toprakların doğa ve iklim koşullarına olan hâkimiyetleri, kültürlerinin kendilerine kazandırdığı askerî bilgi birikimleri, bağımsız yaşama inanç ve ülküsü ile 1919 yılı Haziran ayından itibaren yürüttükleri mücadele ile gelişmiş savaş tekniğine ve gücüne sahip düzenli Yunan ordusunu yıprattılar; ancak, düzenli ve disiplinli Yunan ordu birlikleri karşısında kesin sonuç alma şansları da yoktu. Bu nedenle TBMM orduları ile güç ve inanç birliği yaptılar. Yunanistan'ın Anadolu'ya dönük tarihsel iddiaları ve işgal sırasında bölge halkına yaşattığı acı karşısında işgalci İtalyan güçleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak çatışmaktan kaçındılar. Yunanlıları "düşman" olarak gördüler. İtalyanları ise "misafir" olarak nitelediler.

Anadolu'nun her kentinde, kasabasında köyünde olduğu gibi Kuşadası ve Söke'de de yurtseverler verdikleri mücadele ile; işgalci güçler ne denli güçlü olursa olsunlar, yıkıcı propagandaları ile insanları ne denli bölmeye çalışırlarsa çalışsınlar sahip olduğu topraklar üzerinde özgürlüğü birlikte tatmak isteyen, bu uğurda el, gönül ve inanç birliği yapan insanların özgürlüklerinin ellerinden alınamayacağını, uygar ve onurlu bir yaşam kurup sürdürebileceğini bir kez daha kanıtlanmış oldular.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüd) Arşivi,

- İSH-1, KN: 11, GN: 37, BT: 18.03.35 (1919).
- İSH-1, KN: 11, GN: 60, BN: 60-1, BT: 11.5.35 (1919).
- İSH-1, KN: 11, GN: 61, BN: 61-1, BT: 11.5.35 (1919).
- İSH-1, KN: 15, GN: 66, BN: 66-1, BT: 16.6.35 (1919).
- İSH-1, KN: 17, GN: 106, BN: 106-1, BT: 14.5.35 (1919).
- İSH-1, KN: 17, GN: 109, BT: 15.05.1919.
- İSH-1, KN: 17, GN: 115, BN: 115-1, BT: 16.5.35 (1919).
- İSH-1, KN: 17, GN: 119, BT: 15.05.35 (1919).
- İSH-1, KN: 17, GN: 129, BT: 19.05.35 (1919).
- İSH-1, KN: 18, GN: 12, BN: 12-2, BT: 25.5.35 (1919).
- İSH-1, KN: 20, GN: 5, BN: 5-7.
- İSH-1, KN: 37, GN: 58, BN: 58-1, BT: 12.5.35 (1919).
- İSH-2, KN: 30, GN: 152, BT: 11.05.35 (1919).
- İSH-2, KN: 37, GN: 83, BN: 83-1, BT: 18.5.35 (1919).
- İSH. 2, KN: 37, GN: 88, BT: 23.05.35 (1919).
- İSH-2, KN: 37, GN: 158, BT: 13.10.35 (1919)
- İSH-3, KN: 65, GN: 177, BN: 177-1, BT: 21.10.1334 (1918).
- İSH-3, KN: 84, GN: 19, BN: 19-1, BT: 28.5.35 (1919).
- İSH-3, KN: 84, GN: 51, BN: 51-3, BT: 22.5.35 (1919).
- İSH-3, KN: 92, GN: 32, BN: 32-1, BT: 27.5.35 (1919).
- İSH-3, KN: 94, GN: 100, BN: 100-3, BT: 9.10.35 (1919).
- İSH-6, KN: 258, GN: 36, BN: 36-1, BT: 23.7.35 (1919).
- İSH-6, KN: 274, GN: 1, BN: 1-6, BT: 24.4.36 (1920).
- İSH-8, KN: 432, GN: 171, BN: 171-1/171-2, BT: 9/10.5.35 (1919).
- İSH-8, KN: 432, GN: 188, BN: 1881-1, BT: 12.5.35 (1919).
- İSH-8, KN: 432, GN: 212, BN: 212-1/212-2, BT: 14.5.35 (1919).

ATASE Arşivi,

- İSH-8, KN: 432, GN: 212, BN: 216-1, BT: 15.5.35 (1919).
- İSH-8, KN: 432, GN: 224, BN: 224-1, BT: 17.5.35 (1919).
- İSH-8, KN: 433, GN: 31, BN: 31-1, BT: 17.6.35 (1919).
- İSH-8, KN: 439, GN: 115, BN: 115-1, BT: 14.01.1920.
- İSH-8, KN: 439, GN: 122, BN: 122-2, BT: 19.02.1920.
- İSH-8, KN: 439, GN: 124, BN: 124-1, BT: 19.6.36 (1920)
- İSH-8, KN: 439, GN: 127, BN: 127-1, BT: 26/27. 2.36 (1920).
- İSH-8, KN: 439, GN: 130, BN: 130-1, BT: 02.03.1920.
- İSH-8, KN: 439, GN: 144, BN: 144-1.
- İSH-10, KN: 580, GN: 193, BT: 22.8.36 (1920).
- İSH-11, KN: 716, GN: 47, BT: 13.7.36 (1920).
- İSH-14, KN: 1013, GN: 74, BT: 10.7.36 (1920).
- A. 63324 DN:13, Fihrist: 72-1, BT: 03.06.36 (1920).

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

- DUİT, DN: 115, GN: 7, BN: 2.
- DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-3, BT: 6.1.1920.
- DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-4.
- DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-6, BT: 28.12.1919.
- DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-7/ 9-8, BT: 29.1. 1920; 5.2.1920.
- DH. EUM.ECB, DN: 23, GN: 96, BT: 20.4.35 (1919).
- DH.KMS., DN: 52-4, BN: 3, GN: 3-2 / 3-3 / 3-4 / 3-5 / 3-6;
- BT: 06.06.35 (1919).

DH.KMS., DN: 59-1, BN: 29, BT: 24.5.35 (1919).

DH.KMS., DN: 52-2, BN: 30, BT: 24.5.35 (1919).

TBMM Arşivi

İlhamî Bey Dosyası, “Tedkik-i İntihab Neticesini Mübeyyen Mazbata”;

B-Belgesel Kaynaklar

Gazi Mustafa Kemal, Nutuk-Vesikalar, Ankara, 1927.

Salnâme-i Vilayet-i Aydın, Hicrî 1308/ Miladî 1890-91, Defa 13.

Salnâme-i Vilayet-i Aydın, Hicrî 1326/ Miladî 1908, Defa 25.

Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti, Tarihsiz,

C- Gazeteler

Anadoluda Yeni Gün, 13 Eylül 1922, No: 969-592; 15 Eylül 1922, No: 971-594.

İkdam, 28 Kanunuevvel 1919, No: 8218, s. 1.

İstiklâl Savaşı Gazetesi, (Haz. Ö.S.Coşar), 19 Mayıs 1919.

Takvim-i Vekayi, 2 Kanunuevvel 1334 (1918), No: 3409

Tanin, 7 Ağustos 1915, No: 2384, s. 1.

Vakit, 25 Nisan 1922, No: 1571., 27 Nisan 1922, No: 1573; 1 Mayıs 1922, No: 1577.

Takvim-i Vekayi, 2 Kanunuevvel 1334 (1918), No: 3409

D- Kitaplar

AKŞİN, Sina. İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele [Mutlakiyete Dönüş 1918-1919], c. I, 2.b., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

APAK, Rahmi. Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK, Ankara, 1990.

AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu’da Kuvâyı Milliye Harekâtı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kaynak Eserler Dizisi: 40, Ankara, 1990.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik. Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, Birinci Kitap, TTK Basımevi, Ankara, 1959.

ÇAĞBAYIR, Yaşar. Söke, Ayma Matbaa, İzmir, 1989.

ÇAĞLAR, Günay. İtalyanlar’ın Menderes Bölgesini Boşaltmaları ve Bu Esnada Ortaya Çıkan Bazı Hadisiler, Erzurum, 1996.

ÇELEBİ, Mevlüt. Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

GÜN, İsmail ve Ahmet Özdemir. Söke Tarihi ve Coğrafyası I, C.H.P. Basımevi, Aydın, 1943.

HALICI, Şaduman. Yeni Türkiye Devleti’nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

HELMREICH, Paul C. Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar. Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi, çev: Şerif Erol, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

Hüseyin Rahmi, Cihan Harbi Esnasında Avrupa Hükümetleriyle Türkiye-Anadolu’nun Taksimi, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1926.

JAESCHKE, Gotthard. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

KARAL, Erver Ziya. Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, 2.b, T:C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.

KARPAT, Kemal. Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

KİTSİKİS, Dimitri. Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.
LENCZOWSKI, George. The Middle East in World Affairs, Cornell University, New York, 1987.
Mehmet Şefik (Aker), İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, c. I (104 Sayılı Askeri Tarih Mecmuası Tarih Kısmı), Yıl: 11, Sayı: 45, 1 Mart 1937, Matbaa-ı Askeri, İstanbul, 1937.
İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, c. II, (105 Sayılı Askeri Mecmua Tarih Kısmı), Askeri Matbaa, İstanbul, 1937.
İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, c. III, (106 Sayılı Askeri Mecmua Tarih Kısmı) Askeri Matbaa, İstanbul, 1937.
MELEK, Kemal. Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 1985.
SARIHAN, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. I, TTK, Ankara, 1993.
SONYEL, Salâhi R. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c. I, TTK, Ankara, 1987.
SÖKMENSÜER, Cevat. Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Hatıralarım, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1978.
ŞAPOLYO, Enver Behnan. Kuvayı Milliye Tarihi-Gerilla, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1957.
TANSEL, Selahattin. Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.
TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK, Ankara, 1989.
Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972.
Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi, c. II, k. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963, s. 107.
UMAR, Bilge. Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002.

E- Makaleler

ÇELEBİ, Mevlüt. "Kuşadası'nda İtalyan İşgali", Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, 2007, ss. 40.
Çınar, Bedirhan. "Türkiye İçin Dövüşen İtalyan Generali-2", Milliyet, 5 Ocak 1959. "Türkiye İçin Dövüşen İtalyan Generali-3", Milliyet, 6 Ocak 1959.
GÜNEŞ, Günver. "Yunan İşgali'nin Söke ve Çevresinde Yarattığı Tahrifat", Milli Mücadelede Aydın Cephesi 3-Söke Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, 2007.
HOWARD, Harry N. "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları-II", (Çev: Müge Yılmaz), Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, c. 6, Eylül 1970, S. 36, s. 23.
ORHONLU, Cengiz. "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları 'Tehcir'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, C. XXXVII, S. 147, Temmuz 1973, ss. 485-495.
ÖZTÜRK, Adil Adnan. "Balkanlar ve Girit'ten Kuşadasına Yapılan Göçler (1878-1912)", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, Kuşadası: 23-26 Şubat 2000, İzmir: Meta Basım, 2001, 265-275.
SİREL, Münir. "Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanığı", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 4, Ocak 1968, s. 1 ss. 15-21.
YENEROĞLU, Elif. "Aydın Vilayeti Salnamelerinde Kuşadası Kazası", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, Kuşadası: 23-26 Şubat 2000, Meta Basım, İzmir, 2001, ss. 219-224.

NOTLAR:

* Yrd.Doç.Dr. Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Anadolu University, History Department of the Literature Faculty).

¹ Salname-i Vilayet-i Aydın, Hicri 1308/ Miladi 1890-91, Def'a 13, ss. 409, 815-817, Salname-i Vilayet-i Aydın, Hicri 1326/ Miladi 1908, Def'a 25, ss. 402, 409-410; Elif Yeneroğlu, "Aydın Vilayeti Salmelerinde Kuşadası Kazası", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, Kuşadası: 23-26 Şubat 2000, Meta Basım, İzmir, 2001, ss. 220-221.

² Bölgenin demografik yapısı için bkz. Erver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, 2.b, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997; Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003; Adil Adnan Öztürk, "Balkanlar ve Girit'ten Kuşadasına Yapılan Göçler (1878-1912)", Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu, Kuşadası: 23-26 Şubat 2000, Meta Basım, İzmir, 2001.

³ Bölge, I. Dünya Savaşı sırasında da İtilaf Devletleri donanmalarından atılan toplardan payını almıştır. Hatta Çanakkale Savaşları'nın bütün şiddetiyle sürdüğü günlerde, 21 Temmuz 1915'te yapılan saldırıda Kuşadası'nda birden fazla ev yanmış, iki kişi de yaşamını yitirmiştir. Bkz. "Tebliğ-i Resmî", Tanin, 7 Ağustos 1915, No: 2384, s. 1.

⁴ Paylaşım Tasarıları ile ilgili olarak bkz. Hüseyin Rahmi, Cihan Harbi Esnasında Avrupa Hükümetleriyle Türkiye-Anadolu'nun Taksimi, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1926; George Lenczowski, The Middle East in World Affairs, Cornell University, New York, 1987; Kemal Melek, Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, 1985; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. I, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

⁵ Tansel, s. 156.

⁶ Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz, s. 49; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele [Mutlakiyete Dönüş 1918-1919], c. I, 2.b., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 231; Paul C. Helmreich, Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi, Çev: Şerif Erol, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 27-34.

⁷ ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 11, GN: 37, BT: 18.03.35 (1919).

⁸ BOA, DH. EUM.ECB, DN: 23, GN: 96, BT: 20.4.35 (1919).

⁹ Akşin, c. I, ss. 269-270.

¹⁰ ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 11, GN: 61, BN: 61-1, BT: 11.5.35 (1919); İSH-2, KN: 30, GN: 152, BT: 11.05.35 (1919).

¹¹ Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c. I, TTK, Ankara, 1987, s. 52; Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. I, TTK, Ankara, 1993, s. 226, Kitsikis, s. 199.

¹² ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 11, GN: 60, BN: 60-1, BT: 11.5.35 (1919).

¹³ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 432, GN: 171, BN: 171-1/171-2, BT: 9/10.5.35 (1919); Mehmet Şefik (Aker), İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, c. I (104 Sayılı Askeri Tarih Mecmuası Tarih Kısmı), Yıl: 11, Sayı: 45, 1 Mart 1937, Matbaa-i Askeri, İstanbul, 1937, s. 55.

¹⁴ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 432, GN: 188, BN: 188-1, BT: 12.5.35 (1919); İSH-1, KN: 37, GN: 58, BN: 58-1, BT: 12.5.35 (1919); İSH-1, KN: 17, GN: 106, BN: 106-1, BT: 14.5.35 (1919).

¹⁵ ATASE Arşivi, İSH. 1, KN: 17, GN: 109, BT: 15.05.1919.

¹⁶ ATASE Arşivi, İSH-3, KN: 92, GN: 32, BN: 32-1, BT: 27.5.35 (1919).

¹⁷ ATASE Arşivi, İSH. 1, KN: 17, GN: 119, BT: 15.05.1919; İSH-8, KN:432, GN:212, BN: 212-1/212-2, BT: 14.5.35 (1919), Saat: 17.40; İSH-8, KN:432, GN:212, BN: 216-1, BT: 15.5.35 (1919), M. Şefik (Aker), c. I, ss. 57, 72

¹⁸ ATASE Arşivi, İSH. 1, KN: 17, GN: 109, BT: 15.05.1919.

¹⁹ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 432, GN: 221, BN: 221-1/221-2, BT: 16.5.35 (1919).

²⁰ Bilge Umar, Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002, s. 32; Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları 'Tehcir'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, C. XXXVII, S. 147, Temmuz 1973, ss. 485-495.

²¹ ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 17, GN: 115, BN: 115-1, BT: 16.5.35 (1919); İSH-1, KN: 20, GN: 5, BN: 5-7.

²² ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 432, GN: 224, BN: 224-1, BT: 17.5.35 (1919).

- ²³ ATASE Arşivi, İSH-2, KN: 37, GN: 83, BN: 83-1, BT: 18.5.35 (1919); İSH. 1, KN: 17, GN: 129, BT: 19.05.1919; Aydın, s. 83; M. Şefik (Aker), İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı, c. II, (105 Sayılı Askeri Mecmua Tarih Kısmı), Askeri Matbaa, İstanbul, 1937, ss. 75, 81-82.
- ²⁴ İsmail Gün ve Ahmet Özdemir, Söke Tarihi ve Coğrafyası I, C.H.P. Basımevi, Aydın, 1943, s. 101; Enver Behnan Şapolyo, Kuvayı Milliye Tarihi-Gerilla, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957, s. 81; Şefik (Aker), c. II, s. 81; Sarıhan, c. I, s. 248, Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 106.
- ²⁵ ATASE Arşivi, İSH. 1, KN: 17GN: 119, BT: 15.05.1919; Şefik (Aker), c. I, s. 57.
- ²⁶ ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 18, GN: 12, BN: 12-2, BT: 25.5.35 (1919).
- ²⁷ ATASE Arşivi, İSH-3, KN: 84, GN: 51, BN: 51-3, BT: 22.5.35 (1919); M. Şefik, c. I, ss. 93-95; Türk İstiklâl Harbi-Batı Cephesi, c. II, k. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963, s. 107.
- ²⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1962, ss. 128-129.
- ²⁹ ATASE Arşivi, İSH-3, KN: 65, GN: 177, BN: 177-1, BT: 21.10.1334 (1918); Takvim-i Vekayi, 2 Ka-nunuevvel 1334 (1918), No: 3409; Şefik (Aker), c. I, ss. 14-15, 78.
- ³⁰ ATASE Arşivi, İSH-3, KN: 94, GN: 100, BN: 100-3, BT: 9.10.35 (1919).
- ³¹ BOA., DH.KMS., DN: 52-4, BN: 3, GN: 3-2 / 3-3 / 3-4 / 3-5 / 3-6; BT: 06.06.35 (1919).
- ³² BOA., DH.KMS., DN: 59-1, BN: 29, BT: 24.5.35 (1919).
- ³³ BOA., DH.KMS., DN: 52-2, BN: 30, BT: 24.5.35 (1919).
- ³⁴ ATASE Arşivi, İSH-3, KN: 84, GN: 19, BN: 19-1, BT: 28.5.35 (1919);
- ³⁵ ATASE Arşivi, İSH-1, KN: 18, GN: 12, BN: 12-2, BT: 25.5.35 (1919).
- ³⁶ İstanbul Hükümeti, askerî ve mülkî makamlara "meselelerin hallinin kuvvetle değil sulh konferansını hükümet lehine çevirecek siyasî teşebbüsler ile kâbil olacağı(nı)" bildiriyordu. Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, Milli Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, Birinci Kitap, TTK Basımevi, Ankara, 1959, ss. 159-160.
- ³⁷ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 433, GN: 31, BN: 31-1, BT: 17.6.35 (1919); İSH-1, KN: 15, GN: 66, BN: 66-1, BT: 16.6.35 (1919).
- ³⁸ Şefik (Aker), c. II, s. 76.
- ³⁹ Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuvayı Milliye Harekâtı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kaynak Eserler Dizisi: 40, Ankara, 1990, ss. 73-75.
- ⁴⁰ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 433, GN: 31, BN: 31-1, BT: 17.6.35 (1919); İSH-1, KN: 15, GN: 66, BN: 66-1, BT: 16.6.35 (1919).
- ⁴¹ Şefik (Aker), c. II, ss. 3-4.
- ⁴² Şefik (Aker), c. II, s. 73; Aydın, s. 86.
- ⁴³ İstiklâl Savaşı Gazetesi, (Haz. Ömer Sami Coşar), 19 Mayıs 1919.
- ⁴⁴ Şefik (Aker), c. II, ss. 44, 75.
- ⁴⁵ Şefik (Aker), c. II, s. 76.
- ⁴⁶ Gerektiğinde karaya çıkarılan tüfekli deniz erlerine silah-edâz deniyor.
- ⁴⁷ Şefik (Aker), c. II, ss. 81-82; Aydın, s. 83.
- ⁴⁸ Türk İstiklâl Harbi, c. II, k. I, s. 144; Şefik (Aker), c.II, ss. 24, 104.
- ⁴⁹ Cevat Sökmensüer, Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi, Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler, Hatıralarım, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1978, ss. 72-74; Şapolyo, s. 92; Sarıhan,c.I, s. 331.
- ⁵⁰ Şefik (Aker), c. II, s. 83; Aydın, s. 84.
- ⁵¹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Egede Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyeti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK, Ankara, 1989, s. 167; Şaduman Halıcı, Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılan-masında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 57.
- ⁵² Aydın, ss. 84, 37 nd. Aydın, bu bilgiyi o günleri yaşayan ve bu gizli örgütün içinde yer alan Ahmet Ko-caoğlu ile yapılan görüşmeye atıf yaparak veriyor. Bu yeraltı teşkilatını oluşturan isimler ile Reşat Nuri Gün-tekin'in yazdığı ve 1922 yılında Vakit gazetesinde tefrika edilen "Çalılıkıuşu" isimli romanının kahramanları arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır. Romanın başkahramanının ismi de Feride'dir. Nurullah Bey'in ismi ise romanda Hayrullah Bey olmuştur. Bu gün Kuşadası'nda Çalılıkıuşu'nun yaşadığı ev de restore edilerek zi-yaretçiye açılmıştır.
- ⁵³ ATASE Arşivi, İSH-2, KN: 37, GN: 158, BT: 13.10.35 (1919).

- ⁵⁴ Bedirhan Çınar, "Türkiye İçin Dövüşen İtalyan Generali-2", Milliyet, 5 Ocak 1959.
- ⁵⁵ ATASE Arşivi, İSH-2, KN: 37, GN: 88, BT: 23.05.1919.
- ⁵⁶ Mahmut Esat (Bozkurt)'un biyografisi için bkz. Halıcı, 2004.
- ⁵⁷ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 50.
- ⁵⁸ Çınar, "Türkiye İçin Dövüşen İtalyan Generali-2", Milliyet, 5 Ocak 1959.
- ⁵⁹ Halıcı, s. 56.
- ⁶⁰ Halıcı, s. 56; B. Çınar, "Türkiye İçin Dövüşen İtalyan Generali-3", Milliyet, 6 Ocak 1959; M. Şefik (Aker), c. II, s. 161.
- ⁶¹ Rahmi Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK, Ankara, 1990, s. 109.
- ⁶² Tekeli ve İlkin, s. 163
- ⁶³ ATASE Arşivi, İSH-2, KN: 37, GN: 158, BT: 13.10.1919; Şapolyo, s. 92.
- ⁶⁴ ATASE Arşivi, İSH-6, KN: 258, GN: 36, BN: 36-1, BT: 23.7.35 (1919).
- ⁶⁵ Tüzük için bkz. Gazi Mustafa Kemal, Nutuk-Vesikalar, Ankara, 1927, s. 191 (Ves. No: 188).
- ⁶⁶ ATASE Arşivi, İSH-6, KN: 274, GN: 1, BN: 1-6, BT: 24.4.36 (1920); Şefik (Aker), İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cıdalı, c. III, (106 Sayılı Askeri Mecmua Tarih Kısmı) Askeri Matbaa, İstanbul, 1937, ss. 13, 22- 25.
- ⁶⁷ Şefik (Aker), c. III, ss. 23-27.
- ⁶⁸ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 124, BN: 124-1, BT: 19.6.36 (1920)
- ⁶⁹ Şefik (Aker), c. III, ss. 54-55.
- ⁷⁰ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 127, BN: 127-1, BT: 26/27. 2.36 (1920).
- ⁷¹ Aydın, s. 294.
- ⁷² ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 122, BN: 122-2, BT: 19.02.1920.
- ⁷³ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 122, BN: 122-2, BT: 19.02.1920.
- ⁷⁴ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 122, BN: 122-2, BT: 19.02.1920.
- ⁷⁵ BOA, DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-4.
- ⁷⁶ BOA, DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-6, BT: 28.12.1919.
- ⁷⁷ BOA, DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-3, BT: 6.1.1920.
- ⁷⁸ BOA, DH.-İ.UM., DN: 20-8, BN: 2-101; 9-7/9-8, BT: 29.1. 1920; 5.2.1920.
- ⁷⁹ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 115, BN: 115-1, BT: 14.01.1920.
- ⁸⁰ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 130, BN: 130-1, BT: 02.03.1920.
- ⁸¹ ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 115, BN: 115-1, BT: 14.01.1920.
- ⁸² ATASE Arşivi, İSH-8, KN: 439, GN: 144, BN: 144-1.
- ⁸³ TBMM Arşivi, İlhami Bey Dosyası, "Teddik-i İntihab Neticesini Mübeyyen Mazbata"; "İzmir İntihabâtı", İkdâm, 28 Kanunuevvel 1919, No: 8218, s. 1.
- ⁸⁴ ATASE Arşivi, A. 63324 DN:13, Fihrist: 72-1, BT: 03.06.36 (1920).
- ⁸⁵ ATASE Arşivi, İSH-14, KN: 1013, GN: 74, BT: 10.7.36 (1920).
- ⁸⁶ Aydın, s. 339; Şefik (Aker), c. III, s. 190.
- ⁸⁷ ATASE Arşivi, İSH-11, KN: 716, GN: 47, BT: 13.7.36 (1920).
- ⁸⁸ Harry N. Howard, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları-II", çev. Müge Yılmaz, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, c. 6, Eylül 1970, S. 36, s. 23; Sevr Anlaşmasını kabul eden Saltanat Şurası Tutanağı için bkz. Münir Sirel, "Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 4, Ocak 1968, s. 15-21.
- ⁸⁹ ATASE Arşivi, İSH-10, KN: 580, GN: 193, BT: 22.8.36 (1920).
- ⁹⁰ BOA, DUİT, DN: 115, GN: 7, BN: 2.
- ⁹¹ ATASE Arşivi, İSH-10, KN: 580, GN: 193, BT: 22.8.36 (1920).

⁹² Albay Şefik (Aker) Takip Müfrezesi Komutanlığı görevini 1 Mart 1921'e kadar sürdürdü. 21 Haziran 1921'e kadar 6. Tümen ve aynı zamanda Dinar-Menderes Havalisi Komutanlığı; 23 Haziran-Kasım 1921 arası Antalya ve Havalisi Komutanlığı, Kasım 1921-Nisan 1922'de 7. Tümen Komutanlığı, Nisan-Ağustos 1922'de Konya'da Batı Cephesine bağlı Özel Askeri Mahkeme Başkanlığı, Ekim 1922-Kasım 1923'te Elazığ'da 11. Kolordu Askeratma Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulundu. 21 Şubat 1931'de emekliye ayrıldı. Bkz. Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1972, ss. 78-80.

⁹³ C. Sökmenster, ss. 76-79.

⁹⁴ Mevlüt Çelebi, "Kuşadası'nda İtalyan İşgali", Milli Mücadele'de Kuşadası Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, 2007, s. 40; Günay Çağlar, İtalyanlar'ın Menderes Bölgesini Boşaltmaları ve Bu Esnada Ortaya Çıkan Bazı Hadiseler, Erzurum, 1996, s. 19.

⁹⁵ "İzmir Mektupları", Vakıf, 27 Nisan 1922, No: 1573, s. 2; Çelebi, Kuşadası'nda İtalyan İşgali, s. 42.

⁹⁶ "Söke ve Kuşadası Ahalisi Dahile Doğru Çekilmeye Başlamıştır", Vakıf, 25 Nisan 1922, No: 1571.

⁹⁷ "Menderes Vadisinde Vaziyet", Vakıf, 27 Nisan 1922, No: 1573; "Söke'nin İşgalinden Müttevellid Vaziyet", Vakıf, 1 Mayıs 1922, No: 1577.

⁹⁸ Yunanlıların Yeni İşgal Ettikleri Söke Havalisinde Yunan Askerlerinin Vahşeti, Tarihsiz, s. 62; Günver Güneş, "Yunan İşgali'nin Söke ve Çevresinde Yaratdığı Tahribat", Milli Mücadelede Aydın Cepheleri 3-Söke Cephesi ve Önderleri, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Yayınları, Aydın, 2007.

⁹⁹ Yaşar Çağbayır, Söke, Ayma Matbaa, İzmir, 1989, s. 47.

¹⁰⁰ Çağbayır, s. 54.

¹⁰¹ Mahmut Esat Bozkurt'un kızı Gün Bozkurt Tekand'ın verdiği bilgi. Gün Bozkurt Tekand, Yunanlıların verdiği bu zarar dolayısıyla TBMM kararı ile babasına 50 bin liralık Harıkzede (yangında zarar gören) belgesi verildiğini ancak babasının ülkenin içinde bulunduğu ekonomik yoksunluklar nedeniyle bu parayı tahsil etmediğini belirtiyor.

¹⁰² "Düşman Kaçtığı Yerleri Yaktı Kuvurdu-Aydın, Nazilli, Kuşadasında Bi-hesab Zayıyat" Anadolu'da Yeni Gün, 13 Eylül 1922, No: 969-592.

¹⁰³ "Ayasuluğ ve Kozpınar 11 Eylülde İstihlas Edildi", Anadolu'da Yeni Gün, 15 Eylül 1922, No: 971-594.

Doç. Dr. Kemal ARI

DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Mustafa Kemal Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Stratejisinde Kuva-yı Milliye’nin Yeri ve Önemi

Nutuk /Söylev, Kurtuluş Savaşı’nı ve sonrasındaki devrimleri Atatürk’ün kendi bakışından anlattığı belgesel bir yapıttır.¹ Nutuk salt onu okuyanın öznel bakışı ile bir dönemin değerlendirmesi değildir; çok yerde belgelere dayanılarak nesnel bir yön-temle, Türkiye’nin kuruluş sürecinin tarihsel oluşum süreci irdelenmiştir. 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın İkinci Olağanüstü Kurultayı’nda yaptığı uzun konuşmada Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın, ulusa dayanılarak nasıl verildiğini anlatır. Bu toplantıda yalnız fırkanın delegeleri yoktu. Aynı zamanda dö-ne-min ünlü bürokratları, bakanlar, ordu komutanları ve yüksek rütbeli subaylar, diplo-matlar ve gazeteciler de yer alıyorlardı. Sadece fırka üyesi olarak bu konuşmayı izleyenlerin sayısı, 200’ün üzerindeydi. Yine o dönemde, fırkanın 315 milletvekili bu konuşmayı izlemişlerdi. Gazi, günde ortalama altı saatlik bir konuşma yaptı.²

Konuşmasında, ulusal savaşın başında ulusun karşı karşıya kaldığı zorlukları, İstanbul merkezli işbirlikçi oluşumu, kafası karışık, ne yaptığını ve ne yapacağını bilmez siyasetçileri, Anadolu’da yurtseverlerin işgaller karşısındaki çaresizliğini, baskı ve yıkımları, iç ihanet cephelerini, ulusal cephe oluşturma yoluna giden sivil asker bürokratların çabalarını; sultan ve halife destekli İstanbul yönetiminin bu ulusal kıpır-danmalardan rahatsızlığını, bunları yok etmek için girişimlerini; kışkırtmaları, ken-disinin Anadolu’ya geçişinden sonra, bir ulusal birlik görüntüsü ve duruşu yaratmak için hangi kesimlerle işbirliğine yönelmek zorunda kaldığını ayrıntılı biçimde anlatı-yordu.³

Türk Ulusal Savaşı’nın önderi, belki de, tarihte bir ilki gerçekleştiriyordu. Bir söz sanatı türü olarak söylevin tarihte değişik türleri, kimi olaylarla örtüşük biçimde ortaya koydu; ancak, bir devlet adamının, kendi özgür istenciyle ulusunun karşısına çıkarak ve isteyerek, yaptıklarının hesabını bu denli uzun bir zamana yayılan konuşmasıyla or-taya koyduğu görülmemişti. Kimse ona, ulusuna karşı hesap vermesi gerektiğini söylememiş; hiçbir yasal zorunluluk onu böyle bir sürecin içine itmemişti. O; kendi özgür istenciyle ortaya çıkmış, günler, hatta aylar boyu süren hazırlıklar sırasında ken-disine yardım edenlerle belgeleri toplamış, metinler oluşturmuş, sonunda ulusuna açıklamalarda bulunmak için karşısına çıkmış ve Eski Antik Dönem’e kadar inen bir sanat türü olan “söylev – nutuk - hitabe” örneğini ortaya koymuştu. Nutuk, değindiği konular ve anlatım biçimleri yönüyle irdelendiğinde, büyük tarihsel olaylara, dramlara, trajedilere, coşkulara, atılımlara, kavgalara, uğraşlara, düş kırıklıklarına ve daha sayısız

yaşama ilişkin boyutlara açılım yapabilen, içinde insan ve toplum olan, ulusuyla birlikte bir önderin çirpınışlarını, arayışlarını ve çabalarını somut ve yalın biçimde ortaya koyan bir söz sanatı ve belgesel yapıtı.

Büyük Nutuk'ta o, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 30 Ekim 1918'de imzalanan ve Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakan Mondros Bırakışması sonrasında ortaya çıkan genel görüntüyü ortaya koyarak başlar. O görüntü, Türkler açısından bakınca gerçekten tam bir karanlık tablodur.

Ülke her yandan işgal edilmekte, önemli stratejik noktalar işgal edilmekte, ordusu dağıtılmakta; tersanelerine girilmekte ve Türklük, tarihten silinme sürecinin içine itilmektedir. Nutuğun sonunda Atatürk'ün Gençliğe Seslenişi'nde değindiği her bir konu, bütünüyle Kurtuluş Savaşı'nda Türk Ulusu'nun gerçekte karşı karşıya kaldığı sorunlar yumağıdır. Bir anlamda ulusu için ortaya koyduğu öngörüler, ulusunun zaten başına gelmiş, bunun uğraşlarını ve savaşımını vermiştir. Zorunluluk durumunda, özgürlüklerin sağlanması, bağımsızlıkların gerçekleştirilmesi için gelecekte karşılaşılabilecek bir durumda, çözüm bir soluk geride, yaşanmış olan geçmiştir.

Bu karanlık tablonun ortasında kuşkusuz, çelişik, iç içe, kimi zaman zıt pek çok şey vardı. Her şeyden önce ulus tutsak duruma düşmüş, yurt parçalanmanın kıyısına gelmiş, tarihsel yanlışların ve başarısızlıkların faturası, ulusal varlığı silip süpürecek derecede kabarmıştır. Atatürk'ün saptamasına göre, bundan daha da acı olanı; ülkenin yazgısından sorumlu olanların çözüm yolu diye önerdiklerinin gerçekte bir kurtuluş reçetesi ortaya koymaktan uzak düşler olduğudur. İngiliz sığınmacılığı, Amerikan mandacılığı gibi yöntemlerin, Türkiye'nin ve Türklerin zaten bağımsızlıkları yok olma durumuna gelmişken, bunu kalıcı kılmaktan, ulusun direniş içgüdüsünü öldürmek ve yok etmekten başka hiçbir anlamı yoktur. Kısacası ulus, başsız ve çaresizdir. Dört bir yandan kuşatılmış, değerleri alt üst edilmiş; toprakları işgale uğramış; yazgısından yüzyıllarca sorumlu olanlar, işbirlikçi bir tutum, tavır ve süreç içine girmişlerdi.

O zaman yurt, tarihin en karanlık günlerini yaşıyorsa, ulus başsız ve çaresizse, sorumlular sorumluluklarını yerine getiremiyorsa, siyaset toz dumansa; yurtseverler ne yapmalıdır?

Sultan ve halife, geçmişte yaşanan ve Türkleri özellikle İngilizler'le karşı karşıya getiren olayların nedenini, İttihatçılara atma kolaylığında bulmuştu. O tarihlerde, ülkede İttihatçılardan başka bir siyasal parti daha vardı: "Hürriyet ve İtilaf..." Sanki İttihatçılar'ın kanlı düşmanı gibi, iki ayrı gruptan birini temsil ediyorlardı. Savaştan ülke yenik çıkınca, sanki dedikleri çıkmış umacılar gibi, İttihatçılara karşı büyük bir kinle ve işgüzarlıkla basın aracılığıyla saldırıya geçmişlerdi. Ortalık kayınıyordu. En olmadık yerlere ulaşıyorlar, İttihatçı düşmanlığı üzerinden prim yapmaya çalışılıyor; Hürriyet ve İtilaf'ın ve onun katıksız savunucularının, kalem silahşorlarının peşine takılmış

yönetim, sırf yaranma siyaseti ve reçetesi üzerinden, bir düşsel politikanın izleyiciliğini yapıyordu.. Ülkede bir yandan saray merkezli, bir yandan da Hürriyet ve İtilaf etkenli odaklardan yönlendirilen bir İttihatçı düşmanlığı kışkırtılıyor, dimağlar bu düşmanlıkla dolduruluyor; gözler kararmış, yürekler tutulmuş bir biçimde İttihatçı avcılığı yapılıyordu. Avcılığa soyunanlar olunca, avlananlara elbette yurt dar gelmişti. Bir fetret devri gibi, karmaşa ve kalkışma korkuları, yanında çözülüşü de getirmişti. Çözülüş yaşanırken, dış etkenler, kendilerine yakın işbirlikçiler arayışına doğal olarak girmişti. Avcılığa soyunanlar, İtilaf ülkeleri gözünde pırım yapmaya, itibar görmeye soyunmuşlardı. İttihatçılar ise sindirilmiş bir halde ya fırsatını bulurlarsa yurt dışına kaçıyorlar ya da sinip bir köşede kendilerini gizlemeye çalışıyorlardı. İtilaf devletlerinin yöneticileri ise ülkede görülen bu karmaşadan bol bol yararlanmasını biliyorlardı. Ülkede; Kürtçülük, Rumluk, Ermenilik gibi hareketleri ve duruşları destekliyorlar; işlerine geldiği zaman dinsel duyguları kullanarak, şeriat istek ve özelemlerini harekete geçirmesini biliyorlardı. Binbaşı Noel gibi kimi İtilaf subay ve ajanları, yeni bir Lawrens olma hevesine yönelmişlerdi. Kürtleri ayaklandırarak, Türkleri ve hatta ayaklanmayan diğer Kürtleri arkadan vurdurmak, bölünüşü içten ve derinden başarmak istiyorlardı. Hiç değişmeyen ve böyle zamanlarda görülen “*böl/ parçala/ yönet*” siyaseti, başarıyla Osmanlı ülkesinde uygulanıyordu. Ülkenin gerçek sahipleri ise birbirlerine düşmüş; itibar, makam, mevkii gibi kişisel hırslar ulusal duyguların üzerine çıkmış; ulus kan ağlarken, kan emiciler, semirme yarışına girişmişlerdi.

Mondros Bırakışması imzalanmadan önce, Osmanlı Hükümeti, İngiltere’nin, Osmanlı Hanedanı’nı bir anda gözden çıkaramayacağını ve kendilerine bir egemenlik alanı yaratacağını umuyorlardı; oysa gizli anlaşmalarla İtilaf Bloğu, Osmanlı Devleti’nin de savaş sonrasında nasıl paylaştırılacağını çoktan kararlaştırmıştı. Buna karşın, Vahdetin ve hükümeti, bütünüyle İngiliz yanlısı bir politika oluşturmaktan geri kalmadı. İngiliz Muhipleri adıyla bir cemiyet kuruldu. Padişah bu derneğin manevi koruyucusu; Damat Ferit Paşa da onursal başkanıydı.

Bu arada, Türkler cephesinde, siyasi belirsizlik ve kargaşa bütün ümitleri alt-üst edecek bir akış izlemekteydi. Çoktan beri görülen siyasetin kronikleşmiş ihtiras hastalığı, siyaseti temsil edenlerin psikolojilerine bütünüyle hakim olmuştu. Çeşitli partiler birbirini suçlama yarışı içindeydiler. Zaten, sanık sandalyesine İttihat ve Terakki oturtulmuştu bile... Eline değneği geçirebilen, abalının sırtına yüklenmekten geri kalmıyordu. Mondros Mütarekesi’nin mürekkebi kurumadan, İttihatçı liderlerin vatandan kaçmaları, kalan ittihatchıları son derece zor bir durumda bırakmıştı. Paris Konferansı’na katılmanın ve yenilmişlerin sonlarından kurtulmanın yolları araştırılmaktaydı. Son derece çocukça bir gerekçe de bulunmuştu:

Evet; Türkiye savaşa girmiş ve yenilmişti; ama savaşa girmede Türk halkının reyi alınmamıştı. Öyleyse, millet suçlu da olamazdı. İttihat ve Terakki’nin bir avuç yöneticisi,

kimseye danışmadan, hatta, halkın eğiliminin tersine bir davranışla savaş kararı vermişti; doğru ve geçerli olan buydu. Şu halde, milletin değil, bu partinin ve parti yöneticilerinin cezalandırılması gerekmekteydi. İttihatçılar içeride tutuklanır ve mahkemelerde cezalandırılırken, galip devletlere dönülerek: *“Görüyorsunuz, bizi savaşa sürükleyenleri mahkûm ettik. Onlarla halkın hiç bir payı yoktur. Bizi de konferansa alınız ve herhalde milletçe bir cezaya müstahak görmeyiniz!”* denilecekti.

Osmanlı aydınının da kafası karmakarışık. Pek çok aydın, artık, hiç bir şey yapılamayacağını düşünüyorlardı. Bir kısmı, Amerikan Mandacılığı'nı savunuyordu. Yani onların isteği, Amerika'nın, Türkleri Türkler adına yönetmesiydi. O tarihlerde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson 14 ilke olarak bilinen ünlü muhturasını yayınlamış, Türklerin çoğunluk olarak yaşadıkları bölgede, Türklere egemenlik alanı verilebileceğini söylüyordu. Bu mandacı aydınlar da bu söyleme güvenerek, Amerika'nın desteğini talep ediyorlardı.

Bunun yanı sıra, işgaller de başlamıştı. Mondros Bırakışması'nın maddeleri bahane edilerek, Anadolu'da işgaller başlamış, işgallerin olmadığı yörelerde de Osmanlı'dan artakalan azınlıkların kendi hayallerini gerçekleştirmek amacıyla isyan hareketlerine tanık olunmaktaydı. Türk vatanseverleri Müdafa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Dernekleri kurarak bu işgalleri önlemeye çalışıyorlardı. Bunun yanı sıra, dağlarda Kuva-yı Milliye adı verilen milis direniş güçleri oluşturulmuş, pek çok vatansever bu güçlere katılmıştı. Özellikle, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri ve İzmir'de bir katliam gerçekleştirmeleri büyük bir tepki doğurdu. Anadolu'nun dört bir yanında mitingler düzenlendi; yeni ulusal direniş örgütleri ortaya çıktı.

İşte, bu ortamda Atatürk 9. Ordu Müfettişi olarak Osmanlı Hükûmeti'nin onayı ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'dan Anadolu topraklarına çıktı. Padişah-Halife Vahdettin Atatürk'ü, Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontus ayaklanmasını bastırması ve İngilizlerin bölgeyi işgal etme tehditlerinin gerekçelerini ortadan kaldırması için görevlendirmişti; oysa Atatürk, Padişah'ın kendisine tanıdığı görev ve sorumlulukların çok ötesinde bir büyük projeyi başlatmayı planlamış ve uygulama aşamasına koymuştu. O, Anadolu'da bir ulusal kurtuluş savaşı başlatmayı düşünüyordu. Ulusun bu zor durumda kendisine destek vereceğini, padişahın teslimiyetçi politikasının ulusa hizmet etmeyeceğini düşünüyordu. Bu nedenle, derhal, Müdafa-i Hukuk Dernekleri ile ilişkiye geçerek kafasında oluşturduğu amacı uygulamaya koymak için çaba harcıyordu.

Atatürk'ün genel amacı şuydu: “Ulusal Egemenliğe dayanan, kayıtsız koşulsuz tam bağımsız, yeni bir Türk Devleti kurmak...”

Onun bu amacı, padişahlığın ve halifeliğin kaldırılması ve yerine ulusal egemenlik prensibine dayanan bir cumhuriyet rejiminin getirilmesini; emperyalist güçlere karşı bir ulusal bağımsızlık savaşı verilerek, tam bağımsızlığın sağlanmasını; Osmanlı Dev-

leti'nin artık, ömrünün tamamlandığını düşünerek, yeni bir Türk Devleti'nin kurulmasını kapsıyordu; oysa bu amacını Atatürk, bu kadar açıkca söyleyemezdi; çünkü, tepkiler ulusal mücadeleyi en başından çıkmaza sokabilirdi.

Bu nedenle, şöyle bir strateji izledi: Yapmak istediklerini bir sır gibi saklamak; yeri ve zamanı geldiğinde bir bir uygulama aşamasına sokmak...

Bu stratejiye dayalı olarak Anadolu Hareketi, bütün yönleriyle eski Osmanlı Devleti'nin anlayışını reddeden bir boyutta gelişti. Belki görünürde, eskiyi reddetmeye dönük politikalar bir anda rahatlıkla ortaya atılamadı; hatta, zaman zaman Mustafa Kemal'in kendisi bile padişahlığı ve halifeliği destekler, över konuşmalar yapmış, amacının padişahlığı ve hilafeti kurtarmak olduğunu söylemişti; ama Mustafa Kemal, bir taraftan bu tür bir yöntem izlerken, diğer taraftan da, gelecekte hilafet ve saltanat makamının hukuki otoritesini kırabilecek açık kapılar bırakmıştır. Süphesiz bunda, onun yapmak istediği şeyleri gerçekleştirme yönteminin etkisi vardı.

Tekrar anımsatmak gerekirse; Nutuk'ta ele alındığı şekliyle, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda gerçek amaç, Mustafa Kemal tarafından saltanatı ve halifeliği kaldırmak, cumhuriyeti getirmek, milli bir devlet kurmak şeklinde saptanmıştır. Amaca ulaşmada izlenecek yöntem de, zamanın olgunlaşmasını beklemek, uygulamayı evrelere ayırmak, üstelik de yapılmak istenilen şeyleri ulusal bir sır olarak saklamak, bunları milletin vicdanındaki gelişme yeteneğine bağlamak şeklinde saptanmıştı. Bu temel prensipler ve yöntem, milli mücadelemiz boyunca Mustafa Kemal tarafından başarıyla ve ısrarla kullanılmış; padişahlığın ve hilafetin 'teokratik mutlak egemenlik' anlayışından milli egemenlik ya da başka bir deyişle cumhuriyete geçiş, böyle bir formülün başarıyla uygulamasıyla gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, bu noktada Anadolu'yu işaret etmiştir. Yalnız, Anadolu'da değil; Doğu Trakya'da da kıpırdanmalar vardır. Yurtseverler, mevcut duruma karşı isyan etmişler, her türlü baskılara, engellemelere karşın, göz göz direniş kıvılcımlarını yakmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk bunu bir umut olarak görüyor, bu umut ışığına yüzünü dönüyordu. Yıllar sonra, 1935 yılında dönemin en ünlü gazetelerinden Cumhuriyet'e yaptığı bir açıklamada: "Ben" diyordu, "1919 yılı mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir güç yoktu. Yalnız, büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte, ben bu ulusal kuvvete, Türk milletine güvenerek işe başladım. Ben, Türk ufuklarından bir gün mutlaka bir güneş doğacağına, bunun hararet ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki bunu adeta gözlerimle görüyordum".⁴

Mustafa Kemal'in gördüğü kuşkusuz Anadolu'daki direnç ruhu ve Kuva-yı Milliye hareketiydi. Mustafa Kemal Atatürk aslında, Anadolu'ya geçmeden önce bu gücün

varlığını görmüş; buna dayanarak bir şeyler yapılabileceğini tasarlamıştı. Nutuk'un başlangıcında, genel durum ve görünüş ele alınırken, bütün bunlar açık bir biçimde görülmektedir. Öyle ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta, kurtuluş savaşının başındaki etkenler ve aktörler açısından bakılınca çizdiği olumsuz tablonun içinde tek olumlu yön, yurtseverlerin bu arayışlarıdır. Nutuk'un başlangıcında Atatürk bunu; bölgesel kurtuluş çarelerinin içinde ele alıp irdeler.

Kimi bölgelerde aydınlar ve yurtseverler, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden kopacakları vehmine kapılmışlardır. Kimi bölgelerde de Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağı ve Osmanlı ülkesinin taksim edileceğini bir olupbitti gibi görerek kendi başarılarını kurtarmanın yollarına gitme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Bu endişeleri ve arayışları anlamak olanaklı olmakla birlikte, bütüncül bir kurtuluş için yeterli olamayacağı da açıktı.⁵

Bu süreçte, Kuva-yı Milliye'nin yeri neydi? Daha doğrusu Atatürk, öngördüğü, uygulanabilir saydığı ve izlediği yön ve stratejisinde Kuva-yı Milliye'ye nasıl bir işlev yükledi? Bu süreçte ve yöntemde, bu halk gücünün yeri ve önemi neydi?

Kuva-yı Milliye, yeniden devlet oluşun ilk aşamasında, halkın kendi içinde çıkardığı bir sivil güçtü. Hiç kimseden, hiç bir makamdan emir ve görev almamış, ulusun kendi vicdanı bu gücü yaratmıştı. Kuşkusuz, kendi içinde farklılıklar vardı; ancak, henüz ordu ortada yokken, ulusun dayanabileceği tek güçtü. Bir yandan sultan ve halifenin, öteki yandan sömürgeci güçlerin dağıtılmasını istedikleri bu yurtseverlerin oluşturdukları direniş örgütleri, Anadolu direnişinde Mustafa Kemal Paşa'nın ilişkiye girdiği en önemli güçler oldular. Daha Samsun'dan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın temel arzusu, Anadolu'nun kendi bağrında çıkmış olan bu ulusal güçlerle ilişkiye geçmekti. Bunu da başardı. Bırakışma koşullarına aykırı olarak, ordunun İtilaf güçlerine teslim edilmesi gereken silahlarının bir kısmını gizlice bu güçlerin eline geçmesini sağladı. O, bu güçlerin, ulusun gerçek temsilcileri oldunun ayırdındaydı; ancak, mevcut yapılarıyla bir şeyler yapma olanağı yoktu. Örneğin Aydın'ın işgalinde Kuva-yı Milliye güçlerinin ya da Çerkez Ethem ve adamlarının yararlılıkları ortadaydı. Urfa'da, Maraş'ta, Antep'te, hatta İzmir'de ilk başkaldırıyı başlatan, direnişe geçen, ilk kurşunları atanlar bu güçlerdi. Bu nedenle o; Kuva-yı Milliye'yi Büyük Millet Meclisi kuruluncaya dek, daha etkin kılmak gerektiğini düşünüyordu. Meclis kurulunca, o zaten kendi ordusunu yaratacaktı. Atatürk'ün anlayışına göre, bu aşamada gene kuva-yı milliye bitmeyecek, içerik ve kalıp değiştirerek, ulusun ordusunu da içine alarak, anlam ve kapsam değiştirecekti.

Türk Kurtuluş Savaşı, nasıl "Anadolu Hareketi" olarak tanımlanıyorsa; Kuva-yı Milliye de bu hareketin içinde ve temelinde yer alan en önemli oluşumlardandır. Başından beri, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yöntem, kapsam ve amacının hangi yönde ilerleye-

ceğini stratejik bir şekilde yürüten Mustafa Kemal, halkın kendi çabalarıyla oluşturduğu Kuva-yı Milliye'nin ve diğer güçlerin, örgütlü bir biçimde düzenli ordunun oluşumuna ön ayak olmalarını istemiştir. Nitekim muharebeler esnasında düzenli bir ordunun, Anadolu İhtilali'ni ne yönde etkileyeceği de I.-II. İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve nihayetinde, Sakarya ve Büyük Taarruz'a giden süreçte yaşanan kahramanca mücadelede kendini göstermiştir.

Anadolu halkının, özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda yitirdikleri evlatlarından sonra, böyle bir silahlı gücün oluşumunda sarf ettikleri çabalar dikkat çekicidir. Teknik açıdan birçok eksikliği bulunan Kuva-yı Milliye'nin, örgütlenme ve kitlelere, vatanın içinde bulunduğu durumu aktarma açısından önemi azımsanamaz.

Hatay-Dörtöyöl'da başlayan ve işgalci güçlere karşı her geçen gün artan tepkiler, Atatürk'ün önderliğinde, toplumsal bir başkaldırıya dönüşmüş ve nihayetinde 1923 Aydınlanması'yla Türk Devrimi'nin İhtilal Aşaması sonlanmıştır. İhtilal Aşaması'nda, Kuva-yı Milliye'nin eylemleri ve "birlik güçleri oluşturma" hedefi de topyekun bir hareketi sağlamış ve böylece Kurtuluş'a-Devrim'e giden süreçte askersel alt yapıyı oluşturmuştur.

Kuva-yı Milliye'nin Türk Ulusal Kurtuluş Savaşındaki yeri ve önemi, tüm bu gerçekler ve tespitler göz önünde tutulup açıklanırsa konuya ilişkin daha sağlıklı yorum getirilmesi sağlanır.

NOTLAR

¹ İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, TTK.Yayınları, Ankara 1980.

² Ayrıntı için bkz. A.g.m., çşt. syf.; ayrıca bkz. Kongar, Emre: "Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi", Türk Dili Söylev Özel Sayısı, c. XXXV. (1977).

³ İlk baskısı 1927 yılında Türkiye Teyyare Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen Nutuk, bu zamana dek en çok baskısı yapılan yapıtlar arasında yer alır.

⁴ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s.1.

⁵ Nutuk, s.9.

Prof. Dr. Sadık SARISAMAN

Afyonkarahisarlıların Anılarında Milli Mücadele

GİRİŞ

Bu bildiri Afyon karahisar Garnizon Komutanı Mahmut Boğuşlu tarafından yaptırılan röportaj kasetlerinin çözülmesi ve değerlendirilmesi sonucunda oluşturulmuştur. Kara Kuvvetleri komutanlığı Yurtiçi Batı Bölge Komutanlığı'nın 25 Ocak 1982 tarih ve 335-82/81-518 sayılı yazıları gereğince Afyonkarahisar'ın köy ve kasabalarında Milli Mücadeleye şahit olmuş olan Afyonkarahisarlılarla bu röportajlar yapılmıştır. Röportaj yapılan kişilerin o dönemde çocukluk ve yetişkinlik çağında oldukları görülmektedir. Bu kişilerin bazıları Gazi olup Milli Mücadelede fiilen yer almışlardır.

Bu çalışma bir sözlü tarih çalışmasıdır. Bilindiği üzere tarihin kaynaklarından bir tanesi de sözlü kaynaklardır. Sözlü kaynakları kullanırken tarihçi tarih metodolojisi ilkelerine titizlikle riayet etmelidir. Bu araştırmada gerekli titizlik gösterilmiştir.

Burada ele alınan sözlü kaynaklar ana kaynak niteliğindedir. Kullanılan sözlü kaynaklar anı türünde olup Afyonkarahisar mahalli tarih araştırmaları açısından da önemlidir. Bu yönüyle röportajların büyük kıymete haizdir. Bu röportajların Büyük taarruzun sosyal boyutlarının ortaya çıkarılmasında ve Afyonkarahisar'ın işgal yıllarındaki sosyal hayatı hakkında kıymetli bilgiler verdiği görülmektedir. Yazılı kaynaklarda görülemeyen teferruatları öğrenebilmek bu sayede mümkün olmuştur.

1. Halkın “Yunanlı” Karşılığı Kullandığı Tabirler

Milli Mücadele döneminde Afyonkarahisar halkının “Yunanlı” karşılığında “köpek” kelimesini kullandığını görüyoruz. Birkaç örnek vermek gerekirse 1321’li Ahmet oğlu Ali Osman Akbaş “Köpek, müslüman kılıcı karşısında dayanamadı. Buradan sağına, soluna bakmadan topunu, tüfeğini hatta tayyarelerini bile kurtaramadı kaçtı gitti” demektedir. Yine 1313’lü Hüseyin Parlak da “Bu köpeğin sorgu mahalli var dedi. Şuraya dedi sürekli olarak ateş et dedi” ifadelerini kullanıyor. Bir başka röportajda da “Bak ben önde gidiyorum, benim akşam kör kurşunu geldi köpeğin. Buramdan yaralandım bak, dedi. Sardım dedi”denilmektedir. Aynı röportajın bir başka yerinde de “ayaklarımız yalın ayak. Köpek ne zaman öldün ne zaman şiştin ha... çizmeler kısa kısa şurlarda. Kiminde potin var. Onları gari kimini çıkarabildiğimizi çıkardık kiminin üstünü kestik çekdik ayaklarımızı düzledik” ifadeleri yer almaktadır.

Çakırözü Köyü’nden Mehmet Karakaya’nın anlatımında da Yunanlı için “köpek” tabirini kullanmıştır. O diyor ki: “Ayağıma bi ayakkabı denk getiremedim. Dolu ayakkabılar böyle kene ayağı gibi köpeğin ayakları, yörü dedim. Ayağımda çarık var bizim yörü bakalım”.

2. Köylerin İşgali

Anılardan anlaşıldığı kadarıyla Yunan kuvvetlerinin köyleri işgali sırasında genellikle köylülerin herhangi bir karşı koyması söz konusu olmamıştır. Köylüler beyaz bayrak çekmek suretiyle teslim olmayı tercih etmişlerdir. Örneğin Hacı Veli Köyü'nden 1320 (1920) Doğumlu Halil Demirdelen köylerinin işgali sırasında yaşananları şu sözlerle ifade etmektedir: “Efendim şimdi Yunan gelirken silah attı. Biz bayrak çektik teslim bayrağı köye geldi”.

Karacaören Köyü'nden Süleyman Gümüş'ün anılarına göre ise Karacaören Köyü'nün işgali de şu şekilde olmuştur: “Anam rahmetlikle çapadaydık biz,aşağıda harman yeri deriz orada.Baktık süvariler bu yana doğru toz duman geliyo. Dediler ki yonan süvarileri geliyo kaçalım. Hep beraber kaçtık, kadın, kız, erkek ve kaçtık.Buraya köye sığındık. Mustafa varıdı ve anamın başından yaşmağı aldı, minareye teslim bayrağı çekti. Evet, İngilizlere esir düşen harb görmüş adam bu. Bunu önümüze düşürdük. Ondan keri kapılara vardılar gali, bütün silahları, gılıçları, tüfekleri nerde ne varsa yığıdıla, şeyin önüne caminin önüne yığıdıla. Kale gibi ondan keri bunları aldık dan keri tekrar geldiler. Goyunu, sığırı hiçbir kapı sekmemece hiç bişey gomadıla. Bütün yani yiyeceği içeceği sürdüler Allah ısmarladık”.

3. İşgalden Sonra Yapılan Uygulamalar

3.1.Silah Toplama

Yunanlıların işgalden sonra ilk yaptıkları iş silahları toplamak olmuştur. Afyonkarahisarlıların anılarında silah toplama ile ilgili olarak çok sayıda anlatımlar vardır. Örneğin; Sorgun Köyü'nden Mustafa Oğlu Ahmet ile yapılan röportaj şöyle:

-Muhtara tembih ediyor ne kadar silah varsa hepsini toplayeceksin.

-Muhtar kimdi o zaman.

-O zaman muhtar şeydi Ümmilerin Ahmad vardı.

-Evet.

-Biri o koruyucuydu Deli Mehmet esmer oğlan idi muhtar.

-Neyse onlar bu silahları toplatıyola anladın mı? Koruyucular o Şabanoğlu Ümmilerin avradınla bu şimdiki İbaş var ya İbaş, onun babası, o alıp gidiyo silahları Yunan'a teslim ediyo.

Görüldüğü üzere Yunanlılar bu konuda işbirlikçilerden ve koruculardan da faydalanıyorlardı. Hatta Yunanlılar ve yerli işbirlikçileri silahlar teslim edilmez ise darp ve işkence yöntemlerine de başvuruyorlardı. Akçaşar Köyü'nden Ahmet Sever bizzat işkenceye maruz kalanlardandır. O başından geçenleri şöyle anlatıyor: “Dövdüler

sövdüler. Baktım kurtulamacam dövcek. Boyna dövüyo canım, debmenin altına alarak cavurlar. Şimdi efe dövüyo, anama varı vedi, dekmeyi attı. Çocuklar düştü. Çinne bakem çinnedi çıktı. Ordan geldim, gittim ordan gurtulamayacam. Çiftenin birini gettim: Birinin kundagını getmişim birinin namlısını gettim, burda böldüm”.

Yine bir başka Gazi silah toplanması hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Emir vermişler, gidin köylerden silah, uzun silah, patlak derler tabancaya, bıçak öyle toplayın. Orayı kapattılar. Bir takım süngüyü taktılar. Pencereden görünüyor böyle, ondan sonra doldur kapadılar. Zabit geldi, ondan sonra tercümanı girdi. Bakın dediler, Türkler size bir saat müsaade. Türkçe bide. Süngü, bıçak, tabanca, patlak, uzun silah varsa getirin size bir saat müsaade dedi, kapıyı örttü çıktı. O dedi yok deyem o dedi yok deyem koca köyün ahalisi şurda bir bacaya üç kişi sığmışız şimdi Abdi var bizim Yusuf’un babası. Biri o, biri ben, birde Hasan rahmetlik vardı. Öleceğiz orda bir çeyrek kadar on beş dakika durdu gene geldi gavur. Bakın yarım saatiniz kaldı dedi gene yok diyelim dediler. Üç çeyrek geçti yine yok dendi. Saat tamam oldu yok dediler. Ondan sonra içeriye geçti şöyle bir göz gezdirdi, hocayı daha kuvvetli gördü, aldılar götürdüler. Bir manga esker şurda şu kadar sopayı hazırladılar. Hemen ayaklarını soydular. Urganı taktılar oraya, urganı ayaklarına taktılar. Bir omzu değişiyor yere, asıyolar. Vur bakam, vur bakam, vur bakam. Buradan gölgesini görüyoruz. Orda çardaktan burada dövüyolar. Burada görüyoruz gölgesini enip bindiğini duvardan. Can kalmadı hiç kimsede. Ne zaman biri sarmaşıyor ah anam ah derken toktur muayene ediyor indiriyor. Ahır kapısına olduğu yere seriveriyolar. İçeri geçiyor bi daha seçiyor onu dövüyolar. Bi daha seçiyor onu dövüyolar. Burada ahırda Yusufgilin bekârı vardı, şark tarafında ne değerli adamdı Mustafa. Onu köyün içinde vuruyolar. Onu orda öldürüyorlar. dövülenlerin olduğu yere yatırıverdiler beni. Onların tırnakları söküldü neler neler o zaman efendim”.

3.2. Camilerin Durumu

Yunanlıların zaman zaman camileri de askeri amaçlarla kullandıkları ve ibadethane olarak kullanılmasını engelledikleri görülmektedir. Böyle bir uygulama Karacaören Camii için söz konusu olmuştur. Karacaören Camii’nin durumu ile ilgili olarak Süleymanoğlu Ahmet Yavuz şunları söylüyor:

“Yonan Afyon’a geldiğinde, bizim köye süvarileri geldi. Süvarileri geldiğinde caminin avlusuna muhtar ve imamı çağırdı. Bütün silahları, toparlattırdı. Silahları, patlar ne varsa hepsini toparlattırıp camiye doldurdu. Camiye çekti. Çıktı gitti. Möhörledi. Camiye doldurdu depo halinde, ona göre oraya möhörledi, mumladı. Möhörledikten sonra Çay istikametine çekilip gittiler. Sonra Çay’a doğru gittiklerinde onlar çekilip gittikten sonra bir vakit köylü dışarıda Cuma namazını kılmak için çıktı, dışarıda kılındı. Meydanda kılındı.”

Yunanlılar bir ara Ayazini Camiini de askeri hastane olarak kullandılar; ancak, bir süre sonra halk durumu Yunan fırka kumandanına bildirdi. İbadethane ihtiyacı dolayısıyla caminin tekrar ibadete açılması talebinde bulunuldu.. Fırka kumandanı talebe olumlu cevap vererek camiyi ibadete açtı.İsmail Demir bu olayları şöyle anlatıyor:

“Bu camiyi hastane yaptı. Peder rahmetliynen muhtar gidiyo izin istiyola. Bizim mübarek günümüz geliyo, ibadet etcez diyola, namaz gılcaz diyola. Bu arada sonar tercümana söylettiriyo. Ne olyo bak, ne deyo, hay hay deyo. Herkes dinine hizmet edebilir deyo. Fırka gumandanı XIII: Fırka Kumandanı şindi hastaları aşağıdan galdırdı. Yokarı galdırı vedi. İramazanan terefiyi orda gıldık. Bayram ettik. Öylece galdı gari. Bi daha da aşağıya indirmede hastayı”.

3.4.Köylerin Yönetimi

Yunanlılar köylerin yönetiminde muhtarları etkili kıldılar. Köylüye yaptıracakları işleri muhtar vasıtasıyla yürüttüler. Bazı yerlerde her ay muhtar değiştirme yoluna gittiler. Bunun sebebi köydeki bütün aileleri kendileri ile işbirliği yapmaya mecbur etmekte. İsmail Demir Ayazini'deki uygulamayı şu şekilde anlatıyor:

-Köyü idare etmek için kendi kendimize teşkilat kurduk. Muhtarlık kendimizdeydi. Bi ay sende bi ay bende.

-Değişik şekilde.

4. Yerli İşbirlikçiler

Dünya tarihi boyunca her ülkede işgalci yabancı güçlerle işbirliği yapan kişiler var olmuştur. Milli Mücadele de bu işbirlikçilerden ari değildir. Milli Mücadeleye şahit olanların anlatımları işbirlikçilerin varlığını ortaya koyuyor. Anlatımlarda bazı işbirlikçilerden sitayişle bahsedilirken bazılarının kötülüklerine işaret edilmektedir. Sitayişle bahsedilen işbirlikçilerin bölgelerindeki halkı ve halkın menfaatlerini korudukları ifade edilmektedir.

Kendisinden bahsedilen işbirlikçilerden birisi Kütahya'nın Yülük Köyü'nden Veysel Ağa'dır. Veysel Ağa halktan silahların toplanması konusunda da görev yapmıştır. Akçaşar Köyü'nden Kazım Kılınç'ın anlatımında Veysel Ağa ve işbirlikçiler hakkında şunlar söyleniyor:

-Dövüyo sövüyo eee İbrahim Çavuş'un evinde av silahı varıymış, Deli Kadir'in evinde av silahı varıymış . Deli Mıstık da hep deliden gidiyolar gari yaa

-Evet

-Av silahı varıymış bunları bul beni o Veysel Ağa yakaladı

-Nereli Veysel Aga

-Yülük Köyü'nden

-Kütahya'nın Yölük Köyü'nden yunanların namına çalışıyor

-Yunanlıların namına çalışıyor. eziyet aç galyola senden benden ondan sonra dövüvedile sövüvedile dövüvedile sövüvedile bubam rahmetlik dedi olum başın sıkıya gelise dedi hasan emmigilin hendeği dedi oyduym oyduym da oraya dedi silahları sok-tugunda taş kafasını toprağa endirivedim dedi

-Gerekirse ordan al diyo

-Başın sıkıya gelirse ordan al teslim et dedi dövüdüler sövüdüler baktım kurtulamacam dövcek boyna dövüyo canım debmenin altına alarak cavurlar. Şimdi efe dövüyo

-Çeteler çeteler dövüyo

-Onlar çete yazılanlar orda galı kendi memleketimizin çocukları

-Türklerden Türklerden

-Türklerden atın vurun vurun deye ateş ettiricekler bana korksun da deyvesin deyo yani.

-Evet

-Bende deyvedim hem onu hem onu dövüyo gari. Burda dövmekte dursun taa sonra dedeme dedimki böyle böyle silahları istiyolar dedim. Oğlum fırlayın neyse oraya dedem ile girdik eşeleyevedik, marit gömmüşle, Yonan fişengi gömmüşler. Aman olum ört burdan kaçam dedi. Ört burdan kaçam. Ordan kaçtık geldik döv bakem söv bakem döv bakem söv bakem İbrahim Çavuş'un karısı nerde dedi sordu Efe

-Veysel Efe Kütahyalı

-Veysel Efe garısına da deyvemişti silahları gömdüğü yeri. Neyse beni yine köyde dövüyolar boyna duttular dört tane Yonan askeri beni şey efeler elimden golumdan ayaklarımdan kaldırdılar şurda hanım varıdı salladılarda bahçeye düşüttürdüler beni.

-Evet

-Hanım beni deyve demişim vay anasının amına goduğumun oğlu dedi hani anan yogudu diyodun dedi anam da bidaha kendi kardeşimiz var taze çocuk bi de halan öldü de onun çocuğunu emziriyo demek anan bu mu dedi anama varı vedi tekmeı attı. Çocuklar düştü. Çinne bakem çinnedi çıktı. Ordan geldim, gittim, ordan gurtulamayacam, çiftenin birini gettim birinin kundagını getmişim birinin namlısını gettim burda böldüm.

-Bu bunun değil dedi,

-Tamam tamam dedi magzayı bulduk dedi altın silah makineli top tüfek bulduk dedi.

-Hepsi bunda

-Hepsi bunda dedi. Benden ötürü gari. Beni dve dve beni burdan eve aldı gitti, bizim eve. Tfegi aldıktan sonra nerden buldun (diye sordular). Pırtı kuyusu vardı. Pırtı kuyusuna duttum da atıverdim evin köşesine. Nerden çıkardın. Şurda çifteler, orda iki denesi. O çiftelerde orda. Beni hemen ble tekmeynen delikten soktu içeriye. Odaya haber gönderdi.

-Kapalı odada kapalı odada

-Kapalı odada Őeylen Kadir Ağayla Şey Halil İbrahim Ağa'nın ayaklarını bağlamış el-lerini bağlamıőla,. boğazlarına geirevemiőle.Biz ordan gelesiyeye kadar o adamların boyunlarından hemen hemen koparcamıő ipler.

-Sıkıca bağlamıőlar

-Etin içine gömülmüőler. Fako hoca rahmetlik vardı. O dedikine seni vurcam dedi. Nereye gaıyon dedi yukarıya. Karabacak rahmetlik vardı. O dedi ki inek yıkılmış inek dedi. Efendim dedi beş tane ocugum var dedi. Ayrıca doğru sledi beş tane ocugu var dedi Fako hocaya dedi seni vurcam dedi senin gurőunun bana geçmez dedi at hemen gurőunu dedi.

-Bagrını aıvedi

-Bagrını aıvedi aynı bu vaziyette oturuyo. Dv bakam, söz bakam, beni dv bakam sv bakam. Aslıhanlar'dan Ali Efe vardı. Dn de Yonanlılar çok dövdü beni dedim. Yetivesin beni ölüm dercesine getirisin sen dedim. Öteki Aslıhanlardan Ali Efe dedi ki bagrımdan tuttu yetivesin artık kaktırıverdi. Hadi dedi bu seferlik seni affettim dedi. bunlara süt yogurt kat ne ekmek bulca yesinler dedi efe. Efe diyo kamçısı varımış kamçısı at kamçısı

-Hee

-Kamçı Őeylen gmőnen her yani gamının gümüş. (Efe) beygir bağlamış

-Efe bağlıyo

-Efe bağlıyo. Kamçı otlagin içinden kalmış. Bizim eve Şey ettiğinde gamıyı aradık bulamadık, yok. Dört dene efe, sekiz dene Yonan askeri efe goyup gidiyo. Güney kydeydik. Benim içim var diyo. Ben oraya gada gitem, kamçı bulunursa bulunsun bulunmazsa evi ateőlen dumanını ordan grcem diyo.

-Evet

-Amcam vardı Hikmet'in dedesi Agama diyo ki len Ahmet Amcan gilin evine beygir bağladı diyo, efe diyo.

-Evet

-Git oraya bak. Oraya gidiyo, bakıyo. Orda şey, gamçı ordaymış. Evi yakamadıla. Gamçı da bulundu. Beygirin ayaklarına varasıya kadar gümüş döktürmüş ya, oydurmuş tırnaklarını kendi suçu gayış gayış gayış şeyden yürüyemiyo taa böyle gümüşten. Affetti neyse. Ordan bıraktıla onla gittile. Bi gecede gine burda Hasan gilin evde yatılar.

-Evet

-On altı tane başlarına bizim gençlerden topladı yonan askeri. Şey o efelerden başını bekletti .

5. Yunan Mezalimi

5.1..Gasp

Milli Mücadeleyi yaşayanların anılarında Yunanlıların köylerden hayvan ve yiyecek gasp ettiğine dair örnekler çok fazladır. Ağcalı Köyü'nden Mehmet Türkoglu anılarında şunları söylüyor:

-O işgal günlerinde Yunanlılar sizlerden o gün için hayvan, koyun aldılar mı?

- Hiç gomadan aldılar. Hiç gomadan.

-Ne kadar mesela koyun olarak tahminin?

-Tahmin 3000 koyun falan götürdüler.

-3000 koyun. Sığır?

-400 de sığır, biz güdüyorduk kendimize ait 400 de sığır gitti. 400 sığır, kendimiz güdüyorduk o anda.

Benzer ifadeler Abdullah Güney ve Kazım Kılınç tarafından da kullanılmaktadır.

Abdullah Güney”3000’e yakın hayvanımız gitti. Hatta daha fazla olabilir. Ben çobanım 150 hayvanımız şahsen kendimizin gitti” demektedir. Kazım Kılınç da “Ben kendim çobanıdım. Goyunu çıkardım şuraya tepeye tarlalara. Ordan beş on Yonan askeri geldi. Goyunun yarısını böldü götürdü. Ondan sonra ordan goyunları aldık, başka tarafa götürdük, oraya geldik. Orada on iki çobanıdık oturuyoduk. Bize geldiler. İki Yonan askeri orda buldular. Otdüğümüz halde bizi dövdüler, tokatladılar, selam aldirdılar, otdular gonuştular. Ondan sonra kalkılar ayağa, bir deynek benden aldılar bi deynek

kendileri aldı. Goyunun bi tarafına onla geçti bitarafına biz. Goyunu bide orda bölüştüler. iki sefer goyunu bi günde böldüler. Bölelerdi alıla gideler iki gün sonra üç gün sonra bida geliledi. bida böle giderlerdi. sığıra ertesi gün bidaha geliledi”.

Gasp faaliyetini ihtiyacın ötesinde sadece Türklere maddi olarak zarar vermek hedefine yönelten Yunan askerleri de vardı. Mehmet Ceylan'ın anlatımı bu tür faaliyetlere örnek teşkil eder. O, diyor ki;

“Ben sekiz yaşındaydım Yunan geldiğinde. Evvel köyün aklını aldı. Köyümüzün aşağı yanında bulunan suyun içinde olan kazı ve çıkan koyunu topladı ve direkmen kuzuya geçti. Bu topladığı hayvanları sadece kellesini koparıp ciğer ve böbreklerini aldılar gövdelerini saçtılar ve gittiler”.

5.2. Angarya

Yunanlılar Türk halkını mevzi ve istihkam kazmak, odun kestirmek ve taşımak, su taşımak gibi angarya işlerde de çalıştırıyorlardı. İstenilen miktarda kazı yapamayanlara darp uygulandığı oluyordu. Yunanlılar angarya karşılığı olarak genellikle hiçbir ücret ödememişlerdir. Angarya işinin birkaç gün sürmesi halinde yiyecek karşılığı olmak üzere düşük bir ücret öderlerdi. Ödedikleri bu ücret ise Yunan kantinlerinden satın alınan yiyecek maddelerini karşılamaya dahi yetmezdi. Güney Köyü'nden Abdullah Güney'in sözleri angaryanın boyutunu ortaya koyuyor. Abdullah Güney şunları söylüyor:

- Yunanlar mevzi kazdırma, su taşımak ve benzeri işler için sizden kaç kişiyi çalıştırdılar?

- Bizden mi? 20,18 yaşından 30 arasında bulunan gençler çalışmadım diyenin alnını karışlarım. Tamamıyla çalışmışlardır.

Angarya uygulamasına tabi tutulan İsmail Oğlu İsmail ise şunları söylüyor:” Burdan götürdüler en az 50-60 kişi istikam kazdırmaya. Valla sırtımıza koygonları verirledi işitmedin mi? Get filan hep get bire gammatur derlerdi. Söverledi bide. Bundan başka tepeye götürdüledi, Paşa Dağı'na götürürledi istikam gazdırmaya bu köyden”.

Ayazini Köyü'nden İsmail Demir'in anlatımında angarya ile beraber darp uygulaması da yer almaktadır. Bu konuda Onun anlatımı şöyledir: “İstihkam gazdırdı. İstavroz denilen bi köpek vardı haşa huzur öne gelen askeri neyse başıbozuğu döverdi benim yanımda. Ben gazmaynan gazıyodum. Benim amcam vardı. Benim ailemin amcası. Oturuvermiş arkamdan atıyordu küreynen. Hemen böyle gelivedi (Yunan), vura vura çamurun içine yıktı. Anladığımı oturmak yok”.

İhsaniye Ağcalı Köyü'nden Mehmet Türkoğlu ise kendilerine angarya karşılığı para ödendiğinden bahsediyor. Mehmet Türkoğlu kendisiyle yapılan röportajda şunları söylüyor:

-Yunanlılar size mevzi kazdırdı mı?

-Kazdırdılar.

-Ne şekilde kazdırıyorlardı? Kaçar kişi?

-Onar kişi onar kişi, götürdüler, kazdırdılar.

-Size parada veriyorlar mıydı?

-Onar kuruş veriyorlardı.

Benzer bir anlatımı aynı köyden Mustafa Ünlü de tekrar etmiştir; ancak, onun anlatımına göre kendilerine yiyecek verilmediği için bu parayı tasarruf etmeleri mümkün olamamıştır. Mustafa Ünlü'nün anlatımı şöyledir:

-Kaçar kişi götürülürdü?

-Onar kişi.

-Derilerimiz cila değiştirdi.

-On kuruş muydu? Frank derdi biz ne anlıycaz franktan.

-Kantin açılar, burada o zaman kantin vardı.

-O kantine geri veriyordunuz orda, yiyecek alıyordunuz değil mi?

-Evet evet

Aynı Köyden Mehmet Alptekin de angaryadan bahsediyor. Onun anlatımı da şöyledir:

-İstikama gittik gittik. İstikama gittik her şeyi indirdin mi onu koyvercen, günlük kazılacaksa kazıyorsun koyuveriyorlar. Kazamazsan alıkoyuyorlar.

-Herkes belli bir yeri veriyordu. Buraya kazacaksın kazanı serbest bırakıyordu kazamayanı?

-Kazamayanı alıkoyuyordu.

Akçaşar Köyü'nden Ahmet Sever de angaryaya tabi tutulmuştur. O Yunanlılar için odun kestiklerinden ve taşıdıklarından bahsetmektedir: "Odun çektiriyorlar. Arabayla öküzlerle odunu getiriyoz odunu ölçüyoz sobaya bu kadar. O Ali'ye kes deyo, Ali kesiyor".

Ali Osman Akbaş'ın anlatımına göre küçük yaştaki erkeklere de angarya uygulanmışlardır. O şunları söylüyor: "Bi gün odun kesmeye gücüm yetmez tüfekle döver. Falaka ile döverler. Gözünün yaşı kurumaz".

5.3.Darp ve İşkence Uygulaması

Yunanlılar tarafından çeşitli nedenlerle sivil halka darp ve işkence uygulandığı görülmektedir. Bu nedenlerin en önemlisi “çete üyesi olmak ya da çeteye destek olmak” iddialarıdır. Çete suçlamasına muhatap olanlardan bir tanesi Karacaören Köyünden Kazım Kılınç’tır. Kazım Kılınç bu sebeple babasına yapılan darp uygulamasını şu şekilde anlatıyor:

-Burda benim evin olduğu yerde orda giderken beni orda ganiynan yakaladıla Yonanla. Yonan askerleri nereye gidiyon dedi bana. Ben de Kınık Köyü’ne gidiyom dedim. Türkçe biliyo. Netcedin orda dedi. Teyzemi dedim macur çıkardınız ya dedim ötesi berisi vaa onları getcekdım dedim. O anda bubamla teyzem çıktı endiler yanıma. bubama sordular nereye gidiyon dedi.Ben un getmeye (gidiyorum dedi).. Sen çeteye un daşıyon(dedi).

- Türk askerlerine un daşıyon diye

- Türk askerlerine un daşıyon diye bubama tüfegin ucunu çevirdiler. Vurukan vurukan bileğini kundaktan kopartdırdı (ayırdı) tüfegin.

- Muhtarı getirdi, birkaç kişi bölüklerden geldi ondan sonra burda yaz bakam ifade ver bakam velhasıl bu ifadeyi verip durukana gine sopayı eline aldı bubamı vur bakam döv bakam vur bakam döv bakam aynı tüfegi iyice kopardı bubam aynı tüfegi aldı Vangel. Dövyüyo cavur asker dövüyo bubamı neyse ondan sonra bıraktılar”.

Kazım Kılınç’ın sadece babası değil kendisi de çete suçlaması ile karşılaşmıştır. O, bu sebepten kendisine de darp uygulandığını ifade ederek şunları söylemektedir: “İfade aldı çete dedile ya gali. Bubamgille sonra ondan sonra bubam gille patırdılar kendi kendileri şöyle şöyle iki tane kısa deynek beni buradan endirdikten sonra çeşmenin önünde daş varıdı guyu daşı oraya kadar zopayla döve döve döve meydan zopası iki tane deynek kırdılar. Biri kırıldı bittiYonan askerinin bi daha başladı öbir değneklen bi deynekte bitti.Ayan’ın bubası varıdı ırahmatlık Kürt Umar onu dövmüşler dövmüşler oğlunu bul diye. Ondan sonra kalktılar koyun guzu kestiler, kebab yaptılar, kabirlerin yanında yidirdiler içirdiler.O Yonan askerlerine hoca dediki bana o Yonan askerine zabıtine bu çocuk dedi, ölcek dedi. Bunu goyam gidelim, beni orda godular gittile. Kırk kişimi elli kişimi Tazlar’a götdüler”..

İhsaniye Ağcalı Köyü’nden Mustafa Ünlü de çete suçlaması yapılarak Yunanlılar tarafından süngülip yaralananlardandır. Onun anlatımı şöyledir:

-Samanlık, oraya gizlenmiştin öyle mi?

-Evet, şehre yaralı götürüyorlardı omuzlarıyla. Biz de oraya saklandık o zaman. Bizi görünce çete dedi bana.

-Bizde saklandık götürüyorlar diye. O zaman bana sen çetesin dedi. Çat dedi süngüyü vurdu.

-Peki senin süngü yarası nasıl iyi oldu?

- Süngü yarası mikroptur da onların kendi doktorları beni sarıverdi. Doktor da Arnavutmuş. O zaman öle dediler. Türkçe biliyordu.

-Yaran iyi olduktan sonra, süngünün yarası iyi olduktan sonra sen de mevzi kazmaya götürüldün mü Yunana?

-Ya büsbütün biz kalırdık, tepede yatarıdık.

Yunanlılar Büyük Taarruz başladığında ezan okuyan din görevlilerini bile çeteci olarak değerlendirmekten geri durmamışlardır. Onların bu tutumu deyim yerindeyse havadan nem kapmaktır. İsmail Demir'in babası ezan okuduğu için darp uygulananlardandır. İsmail Demir şunları söylüyor: "Türk taarruzu başladığında Sen Kemal'a övünyon diye, ezan okuyodu burada peder rahmetliye zopa vurdula, peder rahmetli yattı oraya".

5.4.Tecavüz

Yunanlıların Müslüman kadınlara tecavüze yeltendiklerine dair anılar da yer almaktadır. Sincanlı'nın Karacaören Köyü'nden Kazım Kılınç şunları anlatıyor:

-Egretin kadınlarından kadınları aldıla. Çocuklarını dambaşlardan gali aşağı atıla. Aşağı terslikmiş terslikten o garı yunan askerleri varımış gali biz görmüyo.

-Sabahleyin ırzına geçerkene gözümlen gördüm o kadınları

-Yunanlılar geçiyodu, beş altı Yonan Türk kadınlarını o Yonanlılar bizde hala da dün yukarı çıkıyo bizi dövcek öldürcekler deye o kadınların uçkurlarını kesmişler koparmışla. Çocuklar zaten dambaşlarda sokaklarda ağlaşıyo. Fistanlarını toplamışlar efendim evlerine gittiler

Yine Kazım Kılınç Yunanlılar'ın ölümle sonuçlanan bir tecavüz teşebbüsünden de bahsetmektedir. O şunları söylüyor:

-Şu Fadime Aba'yı govaladıla. Tarıkgilin analarını ki kardeşini kız kardeşini yanına ordan garı garşı çıkıyor kız kardeşini korumak için iki üç daş atıyo. Onlar da mavzeri tutuyo, taa buradan göysünden arka taraftan aşam üstü kadın öldü. Yonanın doktoruna göttüle gettile. Yunan doktoru geldi buraya ölü bu dedile. Çünkü bağırsak bütün içeriye girmede o kadının. Fadime halamın arkasına hücum ediyola, o tersine tüyüyo, önüne düşüvöyo, bizim burlarda düşüşü acarıdı Fadime halam birini atıyo, birine variyo, birini atıyo biri variyo taa evin önüne variyo. Aman aba yetiş abası da eteklerine daş topluyo, varı veriyo cavura iki üç daş vuruyo. Vuruşun cavur mavzeri

(doldurup ateş ediyor).Buradan girdi gürşun bağırsaktan çıkıveriyö, bağırsaklarını böle topluyo. Valla iki gavuru köyden sürdü çıkardı.

-Yaralı halinde

-Yaralı bağırsakları böle kucagında. Ondan sonra Alem Paşa'dan toktur geliyo cavurun. Eyvah diyo. O gün ölüyo gecesine ölüyo yaa

Güney Kasabası'ndan Abdullah Güney de Yunan askerlerinin kadın istediklerini, kadın alabilmek için darp uygulamaktan geri durmadıklarını ifade eder. O, bu konuda şunları söylüyor:“Gece yedi tane Yonanlı geldiler. Girdiler bize. Taa alta ebemi yatırdılar, onun üstüne dedemi, onun üstüne beni, benim üstüme de Hüseyin'i yatırdılar. Hüseyin'in şuraya süngüyü dayadılar. Bize gadın bul dediler. Yok dedim. Hem de o zaman imkân yok”.

Sorkun Köyü'nden Yaşar'ın anlatımında da tecavüz olayından bahsedilir:

“Yalnız bi gelin, iki kız dümenin dibine oturmuşlar gelmemişler. Yaylaya giden gâvurlar o bir kızın kulakları sağır idi; ama, güzel idi kabadayı.Kulağı duymiydi. Onun ırzına geçmişler. O gari kibirine yediremedi, sonra hastalandı öldü. O ikisi gâvur idi biri İslam idi demiş üçü de geçtiler ırzıma dedi”.

İhsaniye Ağcalı Köyü'nden Mehmet Türkoğlu'nun ifadesine göre ise Yunanlılar kaçmaya çalışan kadınları öldürmekten de geri durmamışlardır. Türkoğlu, şöyle diyor: “İki tanede kadın kaçıp giderkenene kaçıp giderken vurdular, burada. Onları götürdük mezarlığa”.

6. Büyük Taarruz

6,1.Büyük Taarruzun Psikolojik Yönü

Büyük Taarruzda Türk ordusunun moral değerlerinin üst düzeyde tutulabilmesi için azami gayret sarf edilmiştir. Bunun için propaganda yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Bu propagandalardan bir tanesi Yunan'ın kurşununun kalitesiz olduğu ve uzağa gitmeyeceği söylentisidir. Bir anlatımda şöyle denilmektedir: “Bi tanesi de ağızlığı sokmuş şuraya cıgara iceyo, lan korkma arkadaş deyo, Yunanın kurşunu gitmez deyo”.

Moral değerleri yüksek tutabilmek için uygulanan metotlardan bir tanesi de Türk kadınlarının bile Yunanlıları alt ederek esir almayı başarabildiği tezidir. Erkek egemen toplumda fizik gücü ve cesaret gerektiren işlerde erkeğin kadının başardığından daha fazlasını başarabilmesi gerekmektedir. Bu bir onur meselesidir. Hüseyin Parlak'ın anlatımında askerlerin onuruna hitap edilerek savaşma kabiliyeti artırılmaya çalışılmıştır. Hüseyin Parlak şunları söylüyor:“Şuhut kasabasında geceledik. Mahmud'un boğaza

geldik. Geceleyin de sabaha karşı bir komutan geldi. Herkese birbirinize hakkınızı helal edin dedi. Birbirinizden alıp vereceğiniz varsa alıp verin dedi. Helalleşin birer abdest alın ikişer rekat namaz kılın sonra helalleşin. Biz otururkana bir kadının başında beş süvari var ve bize doğru geliyordu. Yüzünü görmedik yüzü peçeliydi. Ayaklarında sarı çizme belinde kasutura atın üstünde oturuyor. Sonra bize merhaba dedi. Bak yalancının şıracısı yanındadır, sorun bunlara dedi ahşam ben depeyi bastım yirmi beş- otuz tane esir aldım ben kadın halimde iken siz yapamazsınız dedi. Biz de daha fazlasını yaparız dedik. Ondan sonra geceleyin de vardık tarlanın içinden geçtik askerlen cepheye vardık.

6.2. Türk Ordusundaki Kıyafet Yetersizliği

Gazilerin anılarından Büyük Taarruz ve takip harekatı sırasında Türk ordusunda kıyafet yetersizliğinin önemli bir sorun teşkil ettiği görülüyor. İnli Köyü'nden Kadir Karataş Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın askerinin sefaleti karşısında ağladığından bahsetmektedir. O, diyor ki:

-Ali İhsan Paşa hee. Her şeyettiğinde (geldiğinde) böyle merhaba yavrularım deyirdi. Hemen çevreye vardı. Geçer giderdi. İki üç de sağ başı çevirin dedi. Sol başı da çevirin, orda yavrularım derdi. Şimdi üçüncüye ben size gelerek dedi. Ben ağlayarak gittiğimde acab bu Paşa neye (ağlıyor) dersiz dedi. Ben bu sakalı bu ocak da ağarttım dedi. Böyle sefilik görmedim dedi. Yüz yüze bakacak yanım yok dedi. Yani perperişanız yav. Kimimiz sıtma kimimiz gara kimisi elbise falan yok yani.

- Mendili gözlerine niye alırdı?

- Ağlardı.

Yine Kadir Karakaş'ın anılarında belirtildiğine göre Büyük Taarruz ve takip harekatı sırasında da askerinin giyecek sıkıntısı devam etmiştir. O, diyor ki: "Yonani govduktan keri dahasına ordan bizi tabi ayaklarımız yalın ayak. Köpek ne zaman öldün, ne zaman şiştin ha. Çizmeler kısa kısa şurlarda, kiminde potin var. Onları gari kimini çıkara-bildiğimizi çıkardık kiminin üstünü kestik çekdik. Ayaklarımızı düzledik (Gülüyor) onun ölümlerden".

İnli Köyü'nden bir Gazi'nin anlatımı da İzmir'e giren askerinin kıyafet sorununun hala devam ettiğini göstermektedir. Gazi şunları söylemektedir: "11. gün İzmir'e girdik. Ayağımda çarık yağdı, anamın şalvarını geydim gittim valla. Böyle burlarımız yarık böyle yırtık. Bi besemet verdi. Onu da giderken yedik gali besemet yok. O da gayboldu. Sen bana ben sana açık üzümünden müzümünden Manisa'nın üzümünden falan idare olduk".

6.3.Sivil Halktan Kılavuz Olarak Yararlanılması

Milli Mücadele’de gerek Yunanlılar gerekse Türkler sivil halktan kılavuz olarak da yararlanmışlardır. Kılavuz kullanımı özellikle dağlık ve sarp arazilerde söz konusu olmuştur. Akçaşar Köyü’nden Ahmet Sever Türk askerine yaptığı kılavuzluğu şu şekilde anlatıyor:

“Düşmanın külli kısmı Aslahanlar tarafında. Bizim esker burada Bakırca denilen cephelerde. Aşam гаранlığı oldu. Şurda evin önünde oturuyorum. Bir zabıt ünledi; subay;buraya gel genç deliganlı. Seyittim vardım, yakama yapıştı, goymadı. Yörtü bakalım, nolcak Bakırcak caddesine gideceğiz. Bizim götürdüğümüz cephe de develerle beraber dedi. Eh yörüdük bilmiyom dedim amma garşıma bir ehtiyar geldi. Çok yaşlı adamdı. Ona sor dedim ben. Ona sordu o biliyom dedi. Yalınız gözüm görmez benim dedi. “Aha bu genç deliganlıyı götürelim, seni getirsin,dedi. Barabar gittik. Tam şurdan Güney Köyü’ne, Yıldırım Köyü’ne yani işleyen yolun olduğu yere vardık. Beni ordan çevirdiler. Ben geri geldim ondan sonra”.

6.4.İstihbarat Çalışmalarında Sivil Halktan Yararlanma

Karşı tarafın kontrolündeki bölgeden gelen sivil halkın askeri makamlarca istihbarat amacıyla sorgulandığını görüyoruz. Taraflar karşı taraftan bölgelerine gelen insanları bilgi kaynağı olarak görüyorlardı. Güney Köyü’nden Abdullah Güney de sorgulananlar arasındadır. O, Süvari Kolordusu Kumandanı Fahrettin Altay tarafından sorgulanışını şu şekilde anlatıyor:

“Fahrettin Altay Tokuşlar’dan Çiğli’den girdi. Bizim burayı buldu ve ben de o gün Uşak’tan geldiydim, beni yakaladılar. Fahrettin Altay ifademi aldı. Nerelerde düşman var? dedi бага”.

6.5.Askerlerin Anılarında Büyük Taarruz

Büyük Taarruza katılan askerler taarruz öncesi psikolojiyi anılarında teferruatlı bir şekilde anlatıyorlar. Bu anlatımlardan bir tanesi 23. Fırka 63. Alay 2. Taburu’nda bulunan Mehmet Karakaya’ya aittir. Karakaya 26 Ağustos sabahını şöyle anlatıyor:

-Bakın arkadaşlar dedi, alay tabur kumandanı şöyle çekti, emir verdi. Koklaşın, helalleşin, bugün saat bilmem kaçta dedi, top patlıyacak dedi, helalleşin dedi. Benden yana helal olsun dedi. Siz de helal edin dedi. Bak dedi, şimdi dedi, eğer geri kaçacak olursanız dedi, Yunanlılar geride sizi vuracak dedi, geri kaçan olursa dedi. Herhalde ki öyle bir kulağımızı çekti. Bakalım gene, cıgara içme yok, parola verdi. Bizim fırkanın parolası” mert” dedi. Karaçavuşun oğlu var, orada ağıllar var orda ağılardan geçtik atladık. Herkes dedi on beş adım aralıklarla ava çıksın dedi. Yamacı kavradık git bakalım git bakalım herkes yatsın dedi. Baş siperi kazsın dedi; ama, seslenme yok bunu da aldık. Hiç bir kıpırdanma yok herkes on beş adım aralıklarla baş siperi kazdık

yattık. Yat bakalım yat bakalım yatarken Yunanlı köpekleri ürmeye başladı. Yunan'ın istihkamından..

-Yani tüfekler mi patlamaya başladı ? Yunanistan şeylerinden ait diyorsun

-Bizim kokumuzu aleyo, ürüyo. Onlar da yoklama yapmaya başladılar. Tak tak tak, bizde yok öyle bir şey emir yok bize yatak yattık yattık.

Taaruz Günü ile ilgili olarak Kadir Karakaş'ın anlatımı ise şu şekildedir:

-Şöyle emir verdiler, yani her kim burdan yürürken gazmasını küreğini tıkırdatırsa deyu sudan atlarken sulardan su içmeye eğilirse öyle sarkıntılık edenleri silah patlamak yok ,hemen süngüleyeceğiniz dediler. Ordan bizi çektiler gece, ha bakalım ha bakalım ne kadar gittiysek orayı bilemeyiz, artık, gece gidiyoz. Ora vardık, orda bölük durduk, orda durduk beşer adım aralıgnan açılın dediler. Beşer adım herkes açıldı. Herkes olduğu yere beş adım aralıklı gazmasını çıkarsın küreğini çıkarsın kendini gözetecek kadar siperinizi gazın dediler. Orda bize bunu konuştular. Biz beş adım aralıklı ordan ayrıldık, gazmaları çıkardık. İstihkamı bi gazıyoz, bi uzanıyoz içine. Bi daha tam hücum emri gelinceye dek boyna böyle uğraşcanız dedile. Başka bi vazifeniz yok. Orda bu emirleri verdi herkes kendine göre siperini yaptı. Azıcık gün yayıldıktan kerı o zaman bizim Emin Bey de alay komutanımız vardı şöyle ortamıza çıktı, yavrularım dedi, analarınız bugün bu saat gudak kuşu doğurmuştur dedi. Allah'ını peygamberini seven aldığımız emirlere, bak ben önde gidiyorum, benim akşam kör kurşunu geldi, köpeğin, buramdan yaralandım, bak dedi, sardım dedi. Bu yaramlan ben işte aldığım göre bi elinde dabancası var bi elinde bastonu var, hücum emrini verdiler.

- Nasıl geçtiniz tel örgüleri?

- Tel örgüleri telde makasçılar vardı önden, onlar girdi onlar giriverdi kesti.

- Onların açtığı yerden siz de devam ettiniz.

- Devam ettik.

Tınaztepe Büyük Taarruz sırasında Türk Ordusunu en çok uğraştıran mevzilerden birisi idi. Tınaztepe'ye taarruz etmek görevi 15. Kolorduya ait iken 23. Kolordu ile ihtiyattaki 3. Kolordu da Tınaztepe'ye yardım etmişti. Kadir Karakaş Tınaztepe taarruzunu anılarında şöyle anlatıyor:

- (Yunan'ın)topu, o bize göz açtırımyo gari. Tabi top bi ora bi ora (atılıyor).Orda da durduğundan biliyo orların neresine atılacağını. Dereye tepeye böle hâsılı bizi gerisin geri Kocatepeye aşırđı, bu yana, aşam karanlığı oldu. Karanlık olunca başladı ardımıza gazlı bez atmaya gari orlarda fundalık (var).

- Gazlı bezlerle yakıyo mu yani?

- Vay vay düştüğü yeri hemen gavuruveri, düştüğü yeri gavuruveri. Orda ben yattığım yerde o attı bizim üstümüze doğru geldi. Orda biz gaktık ben orda yaralandım.

Kadir Karakaş'ın anlattığına göre o, yaralandığı halde savaşı devam etmek istemiştir; fakat, komutanları izin vermemiş ve evine göndermişlerdir. O yaralıların sıkıntılarını ve evine dönüşünü şöyle anlatıyor:”Artık canlıları (yaralıları) doldurdula. Ben orda dedim piyade çavuşuna, çavuşum benim yaram hafif dedim. Deee Çay'ı bulcaz. Yani, valla bizi idam ederler dedi. Yaralı harbe gitme dedi. Geç şu yana dedi geçirdi. Biz ordan döndük gari. Dumlupınar'ın yarısını gördüm ben yarısını görmedim. Ordan geri geldim. Dört günde mi Üç günde mi Çay ilçesine geldim. Çay ilçesinde hafif yaralılar insin dediler, indirdiler.Orda bizi ala kodular. İki gün durduk, üçüncü . gün ekmek yok aş yok. Hafif yaralılar çıksın dediler. Biz hafif yaralılar çıktık. Memleketiniz nerde, neresi? Bizim yakın şurda şurda. Memleketi yakın olanlar memleketine gitsin dediler. Burda ekmek aş yok, hiç olmazsa burada ki kalanlar sizin istihkakı onlar yesin dediler.

Anılarda Tınaztepe'deki savaşlarda Türk topçusunun kazaen Türk askerlerinin ölümüne yol açtığından da bahsedilmektedir. İsmail Oğlu İsmail'in bu husustaki anısı şöyledir:

-Gepri Çayı vardı, şurda,İncesuyun yanında: Oraya bizim esker oraya karargah kurmuş. Orda bizimkiler top atıyola, topu tutturamıyola, gavurun istihkamına tutturamıyo, o da bizim eskerin üstüne düşüyo. Sonra da haber veriyola, ama orda çok esker kırıldı bizim.

- Orada kırılan eskerin mezarı burada mı şimdi?

- Burada orda bellidir şimdi İkizgaya'da.

Balçıkhisar Kasabası'ndan Mustafa Yahşi'nin 26 Ağustos sabahı ile ilgili anlatımı ise şu şekildedir:

-Bir emir daha geldi, aşağıdan şafak yıldızı bi minare boyu çıkar çıkmaz toplar patlacak, herkes kulağına dikkat etsin zarı patlar dedile. O zamana kadar bir minare (boyu) çıktı, iki minare (boyu) çıktı.

-Top sesi yok

-Üçüncü minare boyunda zingırdadı ortalık. Sabah namazından evvel azıcık da şafak söküyo, ama, şeyler kesin değil teller kesildi, ateşe başlandı. Ateş etmeye başladık, iki mangası vuruldu. Bizim şu yakadan şu yakaya atlakana ateş, makineli tüfek hazırimış gedikte. Ordan bi ateşe başladı manganın ikisi. Hemen hepisi yaralandı. Anam anam dedi, getti. Başladılar götüdüle yaralıları.Gabak gabağınan tokuşur da hiç yaralı olma

mi. Ateş ateş ben otamatıkteydim. Ateş, ateş, ateş, ateş, ateş söktüremedik. Eeee (İstihkamin) önüne ekin ekmiş ,çavdar ekmişle istihkamin önüne, şeyi gördüğümüz yoğun ku. İstikamı gördüğümüz yoğun ku. Ateş ediyoz boyna, boşuna ateş ediyoz.

-Evet

-Sıvamış onarmış da çimentonun içine girmiş içinde oynuyo. Sıçan oynar gibi olmadı söktüremedik. Sabahınan üç defa girdik, üç defa bozamadık, toplan (top ile) gelişin bozduk. Üçüncüde bozduk emme o topla gelince bozduk piyade bozamıyodu

Büyük Taarruzda Yunanlıların taarruzu beklemedikleri ve bir baskın taarruzuna uğradıkları muhakkaktır. Yunan Birinci Kolordu Kumandanı General Trikopisin 25 Ağustos'u 26 Ağustos'a bağlayan gece Belediye binasında balo vermesi bu iddiayı doğrulamaktadır. Hatta Gazilerin anlatımı Afyon'daki kumandanları gibi siperlerdeki Yunan askerlerinin de eğlenceye dalmış olduklarını gösteriyor. Mustafa Yahşi şunları söylüyor:

-Hücuma geçtik inanırmısın oğlum benim önümde in gibi bir şey, girdim. Kapıyı üstünü şöle örtmüşle, içine girdiydim, şöle orta yerde sofa var

-Evet

-Sofra neymiş irakı içmişle, garı oynatmışla, çıplak garı oynatmış. Hee kadınları oynatmışla, çıplak ölmüş. Gidiyokana istihkamları bozulduğunda garının boğazını sıkmış gitmiş.

-İstikamda

-İstikamda

-Yani istikamda kendi askerleri bozulunca kaçarken kadınlarımızın boğazlarını çıplak boğup öldürüp bırakıp gitmişler diyosunuz

-Evet.

6.6.Büyük Taarruz ve Halk

Büyük Taarruz günü cepheye yakın köylerde halk top sesleriyle uykudan uyanmıştır. Büyük Taarruzun halka etkisi açısından o güne dair anıları aktarmak yararlı olacaktır. Tınaztepe'den İsmail oğlu İsmail'in anlatımı şu şekildedir:

“Şafak sökerkene tam karanlığında harmanda yatıyoruz. Biz harmandayız. Tarlada bir top patladı. Asker mi attı bilen yok. Şafak sökeken tak tuk tak tuk (savaş başladı). Babası vardı bizim Mahmut'un, donbayları toplamışlar. 8-10 tane donbay, ne urganı var. (Donbayların urganı yok). Hadi bakalım bizi gavurun önlerine kattıla akıveriyola”.

6.7.Yunan Kuvvetlerinin Geri Çekilmesi.

Büyük Taaruz'da mağlup edilen Yunan kuvvetlerinin çekişi de Afyonkarahisarlı gazilerin anılarında yer almaktadır. Yunanlıların Ayazini'den çekilmesi İsmail Demir'in anılarında şu şekilde anlatıyor:

-Bütün ganıları topladıla. İaşe topladıla. yani. Atlı arabalara bütün köylülerin gonşuların eline vermişle. Hayvanların yularını peder rahmetlinin eline vermişle, hocanın yanına. O arada deyo ki peder rahmetli; ey gomşula, Yonan gaçıyo aklınızı başınıza toplayın deyo. Yonan gaçıyo aklınızı başınıza toplayın deyo peder rahmetlik. Allah için böyle bak, yularını ativeriyo. Hemen eve girdi oturdu. Elinde süngülü nöbetçi geldi. Bir adımı kapının içeride bir adımı dışarıda. Sizin arabagız yok mu dedi. Biz de bizim arabamız yok dedik. Hemen gerisin geri döndü godu gitti.O arada beni aldı peder rahmetlik bi aralığımız varıdı. Aralığın içine goydu beni üstüme mıhladı. Akşam oldu şu Hacı Mustafa'yı da benim yanıma, ikimizi oraya goydu. İkimizi orada mıhladı. Bu yol akşamdan sonra bizi çıkardı oradan. Orayı ateşe verilese çocukları çıkar çokcuklar yanar dedi. Bizi de oradan çıkardı. Sabahtan oldu ne gavur galmış ne bişey galmış, gitmiş heç bişey galmamış. Bi dene gavur galmamış. Ben de o gün sabahınan bi dene tüfek buldum, vurdum aşağı gitmiş idim. Şöyle fişengiynen beraber sakladım da aşağıya.. O gavur geçerken bu gavura attım ben vuramadım. O güne gelesiye gada silah gullanmadım... Asker yalın ayak, başı gabak simsiyah kesilmişle. Orda bi ada vardı. O adada Yonanın şeyi vardı, deposu. Eeee pantol , ceket, palto askerine giydirdile büyükler. Ben de bi dene zabıt paltosu gettim idi. O bidenesi de çıkışmadı.

Akçaşar Köyü'nden Kara Veli Türk askerlerinin demir yolunu kesişini şöyle anlatıyor: "Yonan treniydi. Yonan treni kaldı orda Başkimse'nin altında. Sonra bir türlü hayvan götürüyorlarmış. Bizim ekserler ellerinden aldılar Başkimse'ye koydular. Oralarda olan, karakolda olan demiryolundaki nöbetçileri, bekçileri bizim esker kırdı geçirdi".

6.8.Yunanlıların Geri Çekilirken Beraberlerinde Götürdükleri İnsanlar

Yunanlılar geri çekilirken beraberlerinde götürdükleri insanlar oldu. Milli Mücadele'ye şahit olmuş olan kişilerin bu yönde anlatımları da vardır. Tınaztepe'den Ahmet Söylemez Yunanlıların köylerinden 15-20 kişiyi alıp götürdüklerini ifade etmektedir. Balçıkhisar'dan Mustafa Yahşi'nin anlatımı daha teferruatlıdır. O diyor ki:

-Bunlar koyun sığır her şey götürdülerdi kadınlarımızı topladılar kadınlarımızı götürdüler

-Evet

-Kabadayı erkeklerimizi aldılar gittile onları da gaybettile.

SONUÇ

Türk tarihçiliğinin ihmal edilen boyutlarından bir tanesi de “Sözlü Tarih” çalışmalarıdır. Sözlü tarih özellikle yakın dönem tarihi olaylarının ortaya konulmasında büyük öneme haizdir. Bu çalışma Milli Mücadele dönemini konu alan bir sözlü tarih çalışmasıdır. Milli Mücadele’ye şahit olanların hemen hemen terk-i hayat eyledikleri bir zamanda onlara ait röportaj bantlarının ele geçirilmesi bizim için büyük bir fırsat oluşturmuştur. Bu bantlar sayesinde Afyonkarahisar halkının Milli Mücadele’deki konumları ve durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma Yunan işgalindeki bölgeler halkının Milli Mücadele’deki durumunu anlamamız açısından da fikir sahibi olmamızı kolaylaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle Afyonkarahisar örneğinden hareketle Yunan işgali bölgesindeki halkın Milli Mücadeledeki durumları, konumları ve bu hareket karşısındaki tutumları hakkında yaklaşık olarak bilgi ve fikir sahibi olabiliriz.

Bu araştırma işgal döneminde Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen angarya, gasp, darp, tecavüz uygulamalarının hangi boyutlara ulaştığını ortaya koymuştur. “Yunanlı” karşılığında “Köpek” tabirinin kullanması halkın işgalci Yunan kuvvetlerine bakışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Köylerin Yunanlılar tarafından işgalinde halkın dikkate değer bir direnişi olmamasına rağmen Yunanlıların ilk yaptığı iş halkın elindeki silahları toplamak olmuştur. Ayrıca Yunanlılar ibadet mekanı olan camileri depo yada hastane olarak kullanmaktan geri durmamışlardır. Köylerin yönetiminde muhtarları kullandıkları gibi yerli işbirlikçiler de onlara hizmet etmişlerdir. Öte yandan gazilerin anıları savaş sırasında bile Türk ordusundaki kıyafet yetersizliğini ortaya koymaktadır. Öyle ki; askerimiz Yunan ölülerinin ayakkabılarını ve elbiselerini giymek zorunda kalmışlardır.

“Ali Fuat Cebesoy” Oturumu**Buket SARI¹****Alaşehir Kongresi'nin Basına Yansımaları ve
İbrahim Tahtakılıç'ın Alaşehir Kongresi'ndeki Faaliyetleri****Özet**

Batı Anadolu ve Kuva-yı Milliye için çok önemli yere sahip olan “Alaşehir Kongresi'nin Basına Yansımaları ve İbrahim Tahtakılıç'ın Kongredeki Faaliyetleri” isimli bu çalışmadaki amacımız; dönemin şartları içerisinde Kongre'nin basında nasıl yer aldığını inceleyerek, Kongre'nin iki numaralı ismi olan İbrahim Tahtakılıç'ın Kongre toplantılarında yaptığı konuşmalardan yola çıkarak alınan kararlardaki etkisini ortaya çıkarmaktır. Böylesine önemli bir Kongre'nin dönemin tek iletişim aracı olan gazetelerde çıkan haberler derlenerek konunun kamuoyu tarafından nasıl algılandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dönemin ulusal ve yerel gazeteleri incelenerek konuyla ilgili haberler taranmıştır. Kurtuluş mücadelesinin ilk defa organize etmeye çalışan Alaşehir Kongresi'nde Reis vekilliğini yapan İbrahim Bey, Kongre'nin en cesur isimlerindendir. Kongre'nin çalışmaya başladığı ilk günden itibaren varlığını hissettiren ve alınan kararlarda etkili olan İbrahim Bey; diğer delegelerin gözünden kaçan noktaları yakalayarak Kongre'nin amacından sapmaması için sarf ettiği çabaya dikkat çekilerek Kongre'nin çalışma ortamı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alaşehir Kongresi, İbrahim Tahtakılıç, Basın

ALAŞEHİR KONGRESİ'NİN BASINA YANSIMALARI**Milli Mücadele Döneminde Basın**

Milli Mücadele yıllarını etkileyen basını Milli Mücadele karşıtı basın, yabancı basın ve Milli Mücadele'yi destekleyen basın olarak üç grupta toplamamız mümkündür. Milli Mücadele karşıtı ve yabancı basın Atatürk'ün önderliğinde başlatılan, Anadolu harekâtına ateş püskürürken, bir yandan da İstanbul Hükümeti'nin bu harekâtı önleyici icraatına geniş yer verilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Milli Mücadele basınına da Anadolu ve İstanbul basını olarak iki gruba ayırabiliriz. Bu yıllarda İtilaf Devletleri'nin baskı ve kontrolü ile İstanbul Hükümeti'nin basına uyguladığı sansür, gazetelerin serbest ve bağımsız hareketini önlemiş, onları birçok engelle karşı karşıya bırakmıştır. Elbette ki bu şartlar altında Milli Mücadele'den ve Mustafa Kemal Paşa'dan bahsetmek çoğu zaman mümkün olmamış, hatta gazete sayfaları bazen boş sütunlar halinde çıkmıştır. O karanlık zor günlerden aydınlık günlere geçilmesinde en büyük yardımcı, Milli Mücadele'yi destekleyen Anadolu gazeteleri olmuştur. Bu gazetelerin, padişah ve İstanbul Hükümeti'nin baskı ve kontrolünden uzak kalışı ve genellikle işgal altında olmayan şehirlerde yayınlanması, bağımsız hareket etmelerini kolaylaştırmıştır.² Anadolu basını Milli Mücadele'nin sesini bütün yurda duyurmaya çalışmıştır.

Alaşehir Kongresi

Milli Mücadele'nin, Türk milletinin istiklal isteğinden doğduğunun en kesin kanıtı, daha Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçmeden önce vatanın her köşesinde milletin kendiliğinden oluşturduğu kuruluşlar ve cephelerin varlığıdır.³

Batı Anadolu Bölgesi'nde Yunan işgaline karşı oluşan sivil direnişin önemli adımlarından biri de hiç şüphesiz Alaşehir Kongresi'dir. İzmir'in işgali öncesinde, İzmir'de düzenlenen Maşaklık (Bahri Baba) protestosu ile başlayan direniş hareketi, önce yerel kongrelerle güçlendirilmek istenmiştir. Bu kongrelerden bir de 16–25 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen Alaşehir Kongresi'dir.⁴

Alaşehir Kongresi'nin temeli, 26 Temmuz 1919'da düzenlenen Balıkesir Kongresi'nde atılmıştır. Alaşehir'de bir Kongre toplanması kararı, I. Balıkesir Kongresi'nde, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi tarafından 11 Ağustos 1919'da alınmıştır. Alanına karar doğrultusunda toplanan Alaşehir Kongresi'nin amacı, Balıkesir Kongresi'nin kararlarını ve faaliyetlerini yaymak, düşmanı mümkün mertebe bir çember içine alarak, bölgedeki direniş hareketini birleştirmek, her iki bölgedeki teşkilatı derlenip toplamaktır.⁵ Kongreye Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Afyon, Uşak, Nazilli, Sarayköy, Buldan, Ödemiş, Manisa, Salihli, Alaşehir, Akhisar, Gördes, Kula, Eşme, Demirci, Sındırgı, Soma, Balıkesir, Ayvalık, Afyonkarahisar ve İnegöl bölgelerinden Reddi İlhak Heyetlerince seçilen 42 delege katılmıştır.⁶ Bu bakımdan Kongre'nin etkisi, Balıkesir Kongresi'ne nazaran daha geniş bir sahayı kapsamış,⁷ Yunanlıların Anadolu'dan atılması yönünde önemli kararlar alınmıştır.

Böyle bir kongrenin Alaşehir'de toplanması elbette tesadüf değildir. Öncelikle Alaşehir Bandırma'dan Denizli'ye kadar uzanan ve Yunanlılarla cephe teması olan bütün bir bölgeyi kapsayan bir konuma sahipti.⁸ Bu sayede, Ege Bölgesi'nin ortasında yer alan Uşak-Alaşehir yöresi ile Güney Ege'de bulunan Aydın ve Denizli Bölgesi'ndeki direniş örgütleri ile daha yakın ilişki sağlanarak, aradaki kopukluğun kaldırılması planlanmıştır.

Alaşehir'in Batı Anadolu Bölgesi'nde ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunu kavrayabilmek için Alaşehir'in hangi yollar üzerinde bulunduğunu belirtmekte fayda var. Alaşehir Gediz Vadisi'nin doğusunda Afyon, Aydın ve Balıkesir için yolların kavşak noktasında bulunmakta olup ulaşım imkânları gelişmişti. Turgutlu-Ahmetli-Sart-Salihli-Monamak(Yeşil Kavak) hattı ile kolayca Alaşehir'e ulaşabilmekteydi. Balıkesir ve çevresi içinde yine mevcut demiryolu büyük kolaylık sağlamaktaydı. Balıkesir, Soma, Akhisar yoluyla Manisa'ya gelenler, Yunan ve İtilaf Devletleri kontrol noktalarını aşarak Turgutlu'ya gidebilmekteydi. Akhisar ve Salihli yolu, Kuva-yı Milliye'nin kontrolünde olduğu için güvenli bir ulaşım kanalı vazifesi görmekteydi.⁹

Böylesine önemli bir yerde kongre toplanması Osmanlı Hükümeti'ni endişeye sevk etmiştir. Osmanlı Hükümeti, Alaşehir Kongresi'ne engel olmak için Denizli Mutasarrıfına 13 Ağustos 1919 tarihli bir telgraf göndermiştir; ancak, Balıkesir Kongresi'nde olduğu gibi Denizli Mutasarrıfından bu konuda herhangi bir teşebbüs olmamıştır.¹⁰ Dâhiliye Nazırı Adil Bey, kongrenin kanun dışı olduğunu, bunları tertip edenlerin derhal tevkif edilerek İstanbul'a sevk edilmeleri gerektiğini bildiren yazısı da etkisiz kalmıştır.

12 Ağustos 1919 Salı günü çıkan gazete haberinde Alaşehir Kongresi'nin toplanması hakkında şu bilgiler verilmektedir;

“Şehrimizde cumartesi günü Denizli'den Bandırma'ya kadar bütün Milli Teşkilatın temsilcilerinin iştiraki ile büyük bir Milli Kongre toplanacaktır.

“Damat Ferit'in bütün tehditlerine rağmen: Alaşehir'de Milli bir kongre toplanıyor Kongre'ye Denizli'den Bandırma'ya kadar bütün teşkilatın delegeleriyle efeler ve cephe temsilcileri katılacak.

Karesi ve Saruhan Hareketi Milliye Reddi İlhak Heyeti Merkeziyesi, dün yaptığı toplantıda Alaşehir Kongresi'ne cepheler temsilcilerinden Heyeti Merkezi Reisi Hacim Muhittin Bey ile Hoca Abdulgafur Efendi'nin iştirakine karar vermiştir. Önce Alaşehir toplantısına 12 kişi ile Balıkesir'in katılması katileşmiş iken cephelerdeki durum dolayısıyla bu kadar temsilcinin birden ayrılması doğru görülmemiştir. Hacim Muhittin Bey ile Hoca Abdulgafur Efendi dün trenle kongreye hareket etmişlerdir.

16 Ağustos 1919'da Alaşehir'e gelen Hacim Muhittin Bey öğleden sonra saat 15.00'da diğer üyelerle birlikte kongrenin toplandığı ilk bina olan Hüseyinpaşazade Mustafa Bey'in evinin salonunda, kongreyi açmıştır. Daha sonra Alaşehir'i Mütevellî zade Akif Bey'in fikrine uygun olarak “umumi” bir mahâl tespit edilmiş ve 18 Ağustos 1919 tarihinden sonra, kongre toplantıları Fevziye Mektebinde yapılmıştır.¹¹ Çalışmalarına hemen başlayan kongrede yapılan ilk toplantıda, Kongre Reisliğine Hacim Muhiddin Bey seçilmiştir. Reis vekilliğine Balıkesir Murahhası Hüseyinpaşazade Mustafa ile Uşak Murahhası İbrahim Bey, Kongre kâtipliğine ise Edhembeyzade Ömer Bey ile Müftüzade Abdulgafur Efendi seçilmiştir.¹²

Kongresine cepheler temsilcilerinden Heyeti Merkezi Reisi Hacim Muhiddin Bey ile Hoca Abdulgafur Efendi'nin iştirakine karar vermiştir. Önce Alaşehir toplantısına 12 kişi ile Balıkesir'in katılması katileşmiş iken cephelerdeki durum dolayısıyla bu kadar temsilcinin birden ayrılması doğru görülmemiştir. Hacim Muhittin Bey ile Hoca Abdulgafur Efendi dün trenle kongreye hareket etmişlerdir.

16 Ağustos 1919'da Alaşehir'e gelen Hacim Muhittin Bey öğleden sonra saat 15.00'da diğer üyelerle birlikte kongrenin toplandığı ilk bina olan Hüseyinpaşazade Mustafa

Bey'in evinin salonunda, kongreyi açmıştır. Daha sonra Alaşehirli Mütvellizade Akif Bey'in fikrine uygun olarak “umumi” bir mahal tespit edilmiş ve 18 Ağustos 1919 tarihinden sonra, kongre toplantıları Fevziye Mektebinde yapılmıştır.¹³ Çalışmalarına hemen başlayan kongrede yapılan ilk toplantıda, Kongre Reisliğine Hacim Muhiddin Bey seçilmiştir. Reis vekilliğine Balıkesir Murahhası Hüseyinpaşazade Mustafa ile Uşak Murahhası İbrahim Bey, kongre kâtipliğine ise Edhembeyzade Ömer Bey ile Müftizade Abdulgafur Efendi seçilmiştir.¹⁴

Seçimlerden hemen sonra çalışmalara başlayan kongre, 18 Ağustos 1919 Pazartesi günü yapılan oturumda partililik ve çetecilik akımlarını reddederek gerçek amaçlarının Yunanlıları yurttan çıkartmak olduğu belirtilmiştir.

“Zatı Şahane ile Sadarete arzına maksadı esasiyeden, birisinin de İzmir düvel-i mu'telife generallerinden mürekkep Tahkikat Komisyonun ifayı vazife ettiği şu zamanda Yunan mezalim ve vahşetleri hakkında tetkikat icrasıyla mufassal bir rapor izhar ve Komisyon'a takdimden ibaret bulunduğu Komisyona Reisi ve İngiliz generali Milne cevaplarına iblağına”

karar veren kongre, tarafından Padişah'a ve Sadaret makamına gönderilen ve Öğüt Gazetesi'nde yayınlanan telgrafta şunlar ifade edilmiştir;

“Atabe-i Felek Mertebe-i Cenab-ı Hilafetpenahiye

Yunan askerlerinin her türlü uhut ve hukuk hilafını memleketimizi işgal ve envai mezalim ika eylemesinden mutahassıl galeyan ve heyecan-ı milli neticesinde sevgili mukaddes yurdumuzdan düşmanı tard ve teb'id ve muhafaza-i vatan ve namus emniyesiyle memlekette sükûn-u asayiş ihlal maksadından azade ve sırf gaye-i vatan ile mütehassıs olarak vücade gelen muntazam kuvvetlerle icra edilen müdafaa neticesinde Yunanlıların men-i tecavüzatı hakkında tedabir-i ciddiye ittihazı ve vukua getirilen feceyiin enzar-ı medeniyeye arz ve iblağı maksatlarını istihdaf ederek Balıkesir, Saruhan livalariyle, Alaşehir, Uşak, Aydın, Denizli ve havalisinden müntehap azaların içtimaiyle Alaşehirde akteylediğimiz kongrenin gaye-i amal-i asakir-i mezkurenin men-i tecavüzat ve vilayetimizden ihracı maksad-ı vatanperveranesine matuf olup, mezalim ve şenayii vakıa teessüratından mütevellit şiddet ve zaruret neticesinde ihtiyar olunan bir müdafaa-i vataniyeden ibaret olduğu zat-ı akdes-i şehriyalarına ve zat-ı saltanatlarına merbutiyet ve sadakatnamemizi mücahedemizin fatiha ve gaye-i muvaffakiyatı bilerk, her an izdiyad-ı ömür ve afiyet-i şahaneleri duasını ref-i bargah-ı aha diyetle hakipay-ı celil-i tacidarilerine arz eyleriz, ferman. 18 Ağustos 335”

Alaşehir Milli Kongresi Reisi Hacim Muhittin¹⁵

Kongre'nin Padişah'a gönderdiği telgrafta; ;padişaha duydukları sadakat belirtilerek, rejim konusunda padişahın endişeleri giderilmeye çalışılmıştır.¹⁶

General Milne'ye gönderilen telgrafta ise şunlar ifade edilmiştir;

“İzmir'de İtilaf Orduları Başkumandanı ve Muhtelit Tahkikat Komisyonu Reisi General Milne Cenaplarına,

Düvel-i Muazzama-i Mutelifenin İzmir şehrini muvakkaten Yunan işgal-i askerisi altında alınacağına dair Hükümet-i Seniyeimize tebliğ buyrulan nota üzerine icrayı hareket eden Yunan askerleri, karar hilafına İzmir şehrine tecavüz ile malum olan mevaki kadar sahne-i işgaline teşmil ve masum ahaliye bir çok mezalim ika edilme- siyle memlekette efkar-ı vatan perverane geleyana gelerek milli kuvvetlerle müdafaa- i vatan mecburiyeti hâsıl olmuş ve anın neticesi olarak Balıkesir, Alaşehir, Uşak. Karahisar ve Aydın ve havalisi ahalisi taraflarından mürsel murahhasların içtimaiyle Alaşehir'de bir kongre akdedilmiştir. İşbu Kongre'nin istihdaf eylediği gaye, mem- leketin sükun ve asayişini ihlal edecek çeteler teşkili olmayıp hakk-ı istihlal ve tari- himizi tanımayarak vilayetimizin memleketlerine ilhak ve ihrazı ekseriyet ümidiyle, olanca fecayii ika eden düşman Yunan askerlerinin memleketimizden ihracı ve Yunan mezalim ve cinayatinın âlem-i medeniyete arz ve enzar-ı amme-i hak ve vatanperver- aneye vazını ve sırf bu gayeye matuf ittihaz-ı mukarrettan ibaret bulunduğunu zat-ı asi- lanelerine arz ve izah ile kesb-i şeref eyleriz. 18 Ağustos 335

*(Kongre Heyeti tarafından imza edilmiştir.)*¹⁷

Sadarete gönderilen telgrafla ilgili olarak gazete yer alan haberde şu ifadelerle yer ve- rilmektedir;

Damatı İstemiyorlar

Düncü toplantıda delegelerden bazıları İstanbul Hükümeti'ni tenkit etmişleridir. Bu arada Kongre başkanı Hacim Muhiddin Bey, padişaha telgraf çekerek, Kongre adına Damat Ferit'in değiştirilerek “ milli arzuyu takdir edecek” yeni bir hükümetin teşkiline imkân verilmesinin istenmesini teklif etmiştir.

Teklifini savunurken Hacim Muhiddin Bey demiştir ki:

“-Gayemizin sırf Yunanlıların memleketimizden tardından ibaret olduğunu ne İstanbul anlamış ve ne de Hükümet'e anlatmak mümkün olmuştur. Bizi birçok yük altına koy- muşlardır.

Ne kadar Evsaf-ı sefile varsa atfettiler. Vatanın kurtuluşu için cansiperane çalışırken böyle itham olunursak şüphesiz hepimizin teessürü, mucip olur."

Bu teklif hakkında bugün karar verilecektir.

Telgraflar

Kongre, padişaha, Sadarete ve General Milne'ye telgraflar çekilmesini de kabul etmiştir. padişaha çekilen telgrafta gayenin, Anadolu'dan Yunan'ı taretmekten başka bir şey olmadığı Saltanat'a bağılı bulunduğı belirtilmektedir.

Kongrede delegelerin bir kısmı Damat Ferit'e telgraf çekilmesinin lehinde bulunmamışlar ve bu telgraf reye konduğunda 12 delegenin müstenkif kaldığı görülmüştür. Telgraflarda Kongre'nin particilikle hiçbir alakası bulunmadığı da belirtilmektedir.

Alaşehir Kongresi Heyeti 20 Ağustos 1919'da yaptığı toplantıda Kongre'nin toplanma amacını duyurmak için bir beyanname yayınlanmasına karar vermiştir. Bu beyannameye göre Kongrenin amacını;

- a) Zalim Yunan düşmanını topraklarından tart etmek
- b) Harekât-ı Milliye yi birleştirmek, güçlendirilmek
- c) İşgalden beri Yunanlılar tarafından yapılan vahşete dair bilgi toplayıp dünya-âleme ilan etmek¹⁸ olarak üç madde halinde tüm kamuoyuna duyurmuştur.

Kongre'nin 19 Ağustos Salı günü yaptığı toplantıda direniş güçlerinin nasıl teşkilatlanması gerektiği hakkında uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden çıkan sonuç Kuva-yı Milliye birlikleri için oldukça önemlidir. Teşkilat Nizamnamesi olarak belirlenen bu kararlar, 20 Ağustos 1919 tarihinde gazeteler yoluyla "Kuva-yı Milliye Teşkilatlanıyor" başlığı ile halka şu şekilde duyurulmuştur;

"Kuva-yı Milliye Teşkilatlanıyor"

Alaşehir Kongresi'nde mühim kararlar alındı; Abdulgafur Hoca "Milli kuvvetlere yardım etmeyenlerin şer'an idamı bile caizdir." dedi.

Milli cephede savaşan askerlerin iâşesi, giyimi için gerekli paranın nasıl temin edileceği hususunda da müzakereler cereyan etmiştir. Bazıları bunun iane şeklinde olmasından bahsetmişlerdir. Parayı veremeyecek olanlara karşı ne şekilde davranılacağı tartışılırken Abdulgafur Hoca Efendi şöyle bağirmiştir:

"Tahsil olunacak para iane değildir. İane cebren verilmez. Bu, vatan müdafaası ve din ve ırz için tahsil olunacak bir meblağdır. Bunu vermek her Müslüman için farzdır. Vatanın kurtuluşu malen olsun bedenlen olsun her ferd üzerine farzdır. Hatta diyebilirim ki bu hususta karşı gelenlerin şer'an idamı bile caizdir." Hareketi Milliye Reddi İlhak Heyetleri'nin asker ve para toplamak, bunları cephelere sevk etmek yetkileri bulunduğuna dair karar kabul edilmiş ve bu heyetlerin cepheye gitmek istemeyenlere veya cepheden kaçanlara ceza vermeye de yetkileri olduğu ilan edilmiştir.

Ayrıca her heyetin, sabit kadrolu bir inzibat kıtası da bulunacaktır.

Milli Kongre'nin dünkü toplantısında, Yunan karşısında Milli Kuvvetleri teşkilatlandırılması ve cephe gerisinin de muntazam bir idareye kavuşturulması konusunda kat'ı kararlar alınmıştır.

Bilhassa cephe kumandanlarının geri ile meşgul olmamaları, geri ile meşgul olacak Heyeti Merkeziye'lerin de cephe işlerine karışmamaları uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Diğer taraftan para toplamaya ve geri işlerine müdahale edecek cephe kumandanlarının "tebdil-i" de kararlaştırılmıştır.

Geri teşkilatının köylerden başlamasına ve levazım mali şubelerinin de teşkiline karar verilmiştir.

21 Ağustos'ta Perşembe günü yapılan toplantıda, General Milne'nin cevabi telgrafına tüm delegeler tarafından tepki ile karşılanmış, gösterilen tepki 23 Ağustos 1919 tarihli gazetelere şu şekilde yansımıştır;

Kongre sırasında alınan 26 maddelik kararları iki başlık altında toplama mümkündür; Batıdaki direniş hareketini bütünleştirme, eşgüdüm sağlanma ve örgütlemeyi tamamlama

Yunan işgaline karşı izlenecek ana siyasa ile İstanbul H k meti Anlaşma Devletleri ile ilişkilerin saptanması ortaya çıkan yeni sorunlara karşı nasıl davranılacağı.¹⁹

25 Ağustos'ta son toplantısını yapan Alaşehir Kongresi Batı Anadolu için önemli kararlar alarak kapanmıştır; fakat, ertesi gün İstanbul'dan gelen Ragıp Nurettin'in ısrarı ile 26 Ağustos'ta yapılan özel toplantı yaparak "Genel Hareket-i Milliye Reddi İlhak Kurulları temsilcilerinden oluşan ve Alaşehir'de toplanan Birleşik Kongre  yeleri kendilerini 17 Mart 1919 da ilk kongresini yapan Müdafa-i Hukuk-i Osmaniye Derneği'nin doğal kurucu üyelerinden sayarak dernek merkezinin İzmir'den İstanbul'a taşınmasındaki nedeni taktir eder ve yeni merkezi yetkili görür." kararını alarak kongreyi İzmir Müdafa-i Hukuk-i Osmaniye Derneği ile  zdeleştirilmişti.

Alaşehir Kongresi, Milli Mücadele döneminde vatanın tehlikesi karşısında tek bir kitle halinde nasıl birleşildiğini göstererek sivil direnişin en güzel örneğini oluşturmuştur. Batı Anadolu Bölgesi için çok önemli kararlar alan bu Kongrede Kuva-yı Milliye'nin daha iyi teşkilatlanması için yeni kurumlar oluşturulup gerekli eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.²⁰ Ayrıca toplantılarda yazılan yazılarda ve verilen emirlerde Kongrenin millett n aldığı g   açıkça sezilmekteydi²¹; ancak, ne var ki Alaşehir Kongresi tüm Ulus'u kapsayamamış bölgesel olmaktan ileriye gidememiştir. Kendi içerisinde de bir lider yaratamayan bu kongre daha sonra Ankara'yla birleşerek çalışmalarına son vermiştir.

İBRAHİM TAHTAKILIÇ'IN ALAŞEHİR KONGRESİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

İbrahim Tahtakılıç (1871–1937)

İbrahim Bey, 1871'de Uşak Bozkuş Köyü'nde doğmuştur. İlköğrenimine köyünde bir özel hocayla başlayan İbrahim Bey medrese eğitimi görmek üzere ilk önce Uşak'a daha sonrada İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'da medrese öğrenimi yanında Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi gibi fikir adamlarının görüşlerini tanıma imkânı bulmuştur. Özellikle Namık Kemal'in etkisinde kalmıştır. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir.²² İbrahim Bey Arapçasını ilerlettiğinde ve medreseyi tamamladığında iyi yetişmiş bir din adamı olma dışında bir de siyasi mücadeleler adamı hüviyetini almıştı.

İbrahim Bey medrese öğrenimi sonrası 15 Ekim 1902'de Uşak'a müderris olarak tayin edilmiştir. Bu görevde iken terfiyen 17 Ağustos 1908'de Uşak müftüsü olarak atanmış ve bu görevi 11 Eylül 1910 tarihine kadar devam etmiştir. Burada şehrin ileri gelenlerinden Banazlızade Hacı Mehmet Bey'in kızı Halime Hanım'la evlenmiştir. 8 Ekim 1910 tarihinde Kütahya livası İlköğretim Müfettişliğine tayin edilmiştir. Bir yıl kadar bu görevi sürdürdükten sonra istifa etmiştir.²³ 1912 yılında bir buçuk ay kadar Uşak kaymakamlığına vekâlet eden İbrahim Bey yapılan çağrıya uyarak karısı ve iki çocuğunu bırakarak üç yüz kişilik gönüllü kuvvetlerin başında Balkan Savaşı'na katılmıştır. İbrahim Bey 1918'de yapılan Meclis-i Meb'usan seçimlerinde Kütahya mebusluğuna seçilmiştir. Milli Mücadele'nin başlamasıyla Ulusal hareket yanında yer alan ve önemli hizmetleri olan İbrahim Bey, 16 Ocak 1921 tarihinde Niğde mutasarrıfı olarak atanmıştır. İbrahim Bey bu görevinden 11 Mayıs 1921 tarihinde ayrılmıştır. 1 Mart 1923 tarihinde Uşak vaizliğine tayin edilmiştir. Vaizlik görevini Kütahya milletvekili seçilene kadar devam etmiştir. 1927 ile 1937 arasında TBMM'de Kütahya milletvekili olarak görev yapmıştır. Milletvekili iken 1 Ekim 1937 tarihinde ani bir bunalım sonucu intihar ederek vefat etmiştir.²⁴

Soyadı kanunundan sonra İbrahim Bey aile lakabı olan “Paşaoğlu” yerine “Tahtakılıç” soyadını almak istemiştir. (İbrahim Bey siyasi mücadelelerinde saltanat ve saray çevresiyle mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştur. “Taht'la” yapılacak bu mücadelenin her vasıtasıyla bu arada gerekirse “Kılıç'la” yapılmasını savunduğundan çevresinde Tahtakılıç diye adlandırılmıştır)²⁵.

İbrahim Tahtakılıç, Hacim Muhittin Çarıklı'dan sonra Ege Bölgesi Kuva-yı Milliye hareketinin önder ve önde gelen kişilerindendir. Balıkesir Kongresi Reisi olarak Alaşehir Kongresi'ni düzenlemekle görevli Hacim Muhiddin Bey'le temasa geçerek 16 Ağustos'ta Alaşehir'e gelerek Uşak delegesi olarak kongrenin çalışmalarına katılmıştır. Kuvayı Milliye hareketine yürekten inanmış bir kişi olan Uşak temsilcisi İbrahim Bey Alaşehir Kongresi'nde aktif konuşmalarıyla önemli bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştır.

Alaşehir Kongresi 16 Ağustos 1919 Cumartesi günü çalışmalarına başlamıştır. İlk oturumda yapılan seçim sonucunda 30 oy alan Hacim Muhiddin Bey reis, 27 oy alan İbrahim Bey ise reis vekilliğine seçilmiştir. Çalışmalarını 10 gün sürdüren Kongre'de İbrahim Bey 16 Ağustos'ta 4, 17 Ağustos'ta 6, 23 Ağustos'ta 10, 24 Ağustos'ta 12 ve kongrenin son günü olan 25 Ağustos'ta da 1 defa söz alarak toplamda 33 defa konuşma yapmıştır.²⁶

Kongrenin başladığı ilk gün olan 16 Ağustos Cumartesi yapılan ilk toplantıda varlığını hissettirerek toplantı saatlerinin belirlenmesinde Nazilli ve Aydın cephelerinden kim-
senin gelmemesi üzerine, haber vermek üzere gönderilecek telgrafın Heyet-i Umumi'ye
tarafından imzalanmasına karar verilmesini sağlamıştır. Daha ilk toplantı olmasına
rağmen İbrahim Bey Alaşehir Kongresi'nde yapılacak işlerin düzenlenen bir kadro ve
bütçe dâhilinde yapılması gerektiğini şu şekilde açıkça belirtir:

“İbrahim Bey;

Kongre Heyeti umumiye itibariyle kongredir. Hususiyet itibariyle Meclis-i millidir. Galip Bey'in buyurdukları gibi menatık itibariyle encümenler teşekkül eylemelidir. “Acaba siz hidemat-i Milliye’de ne kadar asker istihdam edebiliriz? Şimdiden bir bütçe yapmak kabil mi? Bir bütçe bir kadro tanzim edelim ki ahalinin emniyetini istihsal etmiş oluruz ve hem de yürüteceğimiz yolu bilelim şimdi faraza Alaşehir ve Salıhlı cephesinde sekiz yüz kuvvet istihdam olunuyor. İcabında birkaç yüz ve bin olabilir? Velhasıl az çok bir kadro ve bir bütçe tanzim olunmalıdır efendim.

İbrahim Bey, 17 Ağustos Pazar günü oturum sonunda görevli olarak Uşak'a gitmek için izin istemiştir. Yapılan oylama sonucu üç gün izin verilmiştir. Bu sebeple 18 -22 Ağustos tarihleri arasında İbrahim Bey'in kongre toplantılarına katılamamıştır.

23 Ağustos 1919 Cumartesi günü yapılan toplantının gündemi oldukça önemli konuları kapsıyordu. General Milne'nin gönderdiği nota, zahire meselesi ve Sivas Kongresi'ne delege gönderilmesi ile ilgili konular görüşülmüştür. İbrahim Bey bu konularda oldukça önemli açıklamalarda bulunarak alınan kararlara etki etmiştir.

Yapılan ilk celsede General Milne'nin notasına karşı Yunanlılara karşı yapılacak mücadelenin niteliği hakkında; “Biz onların taarruzlarını def için müdafaada bulunuyoruz. Yoksa biz taarruzda değil! Men, Def'i taarruzdayız efendim.”

Kongrenin görüştüğü diğer bir konu da zahire meselesidir. Zahrenin Yunanlıların eline geçmesini engellemek için Hacim Muhiddin Bey zahire ticaretini yasaklanması teklif etmiştir. Bu teklife karşı çıkan İbrahim Bey;

*“Efendim! Zahire ihracını men etmekten murad, yunanlıların bizden istifadelerini men etmek ise müdahhar yalnız buraları değildir. Adana, Mersin ve daha buna mümasil birçok yerlerden zahire cel edebilirler. Binaenaleyh menetmek suretiyle maksat temin edilmeyeceğinden sarfınazar olunsun efendim.”*²⁸

demıştır. Zahire ticaretinin yasaklamasının gereksiz olduğunu söylemesi üzerine yapılan oylama sonucu zahire ticaretinin yasaklanmaması kararı alınmıştır.

Kongrenin gündemine gelen beşinci politika konusu olan Sivas Kongresi'ne delege gönderme konusudur. Bu konuda İbrahim Bey'in tavrı oldukça dikkat çekicidir.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ne Batı Anadolu'dan temsilci gönderilmesi için Alaşehir Kongresi'ne telgraf çeker. Kongre Reisi Hacim Muhiddin Bey Sivas'a çok geniş bir grupla katılmayı ileri sürerken, İbrahim Bey bu konu üzerinde düşüncelerini

*“Sivas'taki kongrenin ne gibi esas üzerine içtima ve ne gibi müzakerat cereyan ettiğini bilmiyorum... O da bizim gibi mahallidir. Binaenaleyh onlarla anlaşmak lüzumu bendiniz için yoktur. Eğer onlar bizim bulunduğumuz vaziyete yardım ederlerse sem'ana ve ta'na yok, bizim bulunduğumuz şu halin harici şeylerle iştigal ederlere oraya mu-rahhas göndermeğe lüzum yoktur.”*²⁹

diyerek Sivas'ta toplanan Kongre'yi Alaşehir Kongresi gibi mahalli bir kongre olarak değerlendirmiştir.

Yapılan oylamada Sivas Kongresi'ne delege gönderilmesine gerek yoktur kararı çıkmıştır.

İbrahim Bey'in İstanbul Hükümeti'ne karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda sorduğu soru dikkat çekicidir:

*“Kabineyi istifaya davet ettik: Gelen kabine bizim arzumuz hilafına hareket ederse ona ne suretle muamele edeceğiz.”*³⁰

Demesi üzerine Hacim Muhiddin Bey; “mesele kongre ya da hükümet meselesi değil efradı milletin hepsi ile alakalıdır. Bu memlekette Damat Ferit Paşa'nın ne kadar alakası varsa bizimde o kadar vardır! O da bu memleket evladı bizde... Hareketi Milliye'ye her mâniayı atlamak ile mükelleftir.” diyerek düşüncesini açık bir dille savunmuştur.

Kongre'nin son günü olan 25 Ağustos 1919 Pazartesi günü yapılan oturumda Demirci'den kongreye gelen telgraflar üzerine İbrahim Bey bu konuların kendileriyle alakalı olmadığı hükümetin işi olduğunu vurgulayarak,

*“Bu harik nazarında mevzii ve mahallidir, umumi değildir. Bu muavenet meselesi hükümete ait bir vazifedir.”*³¹

diyerek bölgeyle ilgili tüm kararların kongrede alınmaması gerektiğini belirterek kongrenin esas amacında sapmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kongre Reisi Hacim Muhiddin Bey'in gelen delegelere teşekkürlerini sunmak için yaptığı konuşmadan sonra Abdulgafur Efendi'nin okudu dua ile kongre kapanmıştır.

Alaşehir Kongresi; mali teşkilat ile buna esas olan idari kararlar: II. Balıkesir Kongresi ile ilgili sonuçların değerlendirilip uygulamada ortaya çıkan eksiklikleri gidermeyi ve teşkilatlanmayı genişletmeyi amaçlamıştır. Çıkarılan talimatnameler Batı Anadolu direnişinin temel prensiplerini ortaya koyacak diğer kongrelerce de mahalli farklılıklar göz önünde tutulmak şartıyla kabul edilecektir.

Batı Anadolu Bölgesi için oldukça önemli bir yere sahip olan Alaşehir Kongresi'nin Reis vekilliğini yapan İbrahim Bey Kongre'nin en cesur isimlerindendir. Düşündüklerini söylemekten hiçbir zaman çekinmeyerek inandıkları şeyleri sonuna kadar savunmuştur. kongrenin çalışmaya başladığı ilk günde varlığını hissettiren İbrahim Bey çalışmalara ağırlığını koymuştur. Alınan kararlarda etkili olan İbrahim Bey diğer delegelerin gözünden kaçan noktaları yakalayarak yanlış kararlar alınmasına engel olmuştur. Özellikle kongrenin amacından sapmaması için sarf ettiği çaba dikkate şayandır.

KAYNAKLAR

- AĞAOĞLU, Samet. Kuvayı Milliye Ruhu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- ALBAYRAK, Mustafa. Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- ALDAN, Mehmet. Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- BAYKAL, Hülya. "Milli Mücadele'de Basın", I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1994, ss.879-887.
- CAN, Bahattin. "Uşak'ta Kuva-yi Milliye ve Atatürk'ün Uşak Ziyaretleri", 21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu, C. I, İstanbul, 2001.
- ÇARIKLI, Hacim Muhittin. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıkılı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), TİTE Yayınları, Ankara, 1967.
- İLGÜREL, Mücteba. Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- KONUKÇU, Enver. Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- KONUKÇU, Enver. "Milli Mücadele Başlangıcında Alaşehir", Milli Mücadele'de Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919) Bilimsel Toplantısı (16 Ağustos 1985) Bildirileri, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1988.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖZTOPRAK, İzzet. Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Türk İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.
- SARIKOYUNCU, Ali. Atatürk Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.149.
- SARIKOYUNCU, Ali. Milli Mücadele'de Din Adamları, C.II, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, s.334.
- TAHTAKILIÇ, Ahmet. Dönüşü Olmayan Yol, Akademi Matbaası, Ankara, 1989.
- TANSEL Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, Başbakanlık Yayınevi, Ankara, 1973.
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TURAN, Mustafa. Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi, C.I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- TUTSAK, Sadiye. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak (1923-1933), İzmir, 1998.

NOTLAR

- ¹ Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
- ² Hülya Baykal, “Millî Mücadele’de Basın”, I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (21–23 Eylül 1987) Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1994, ss.879–887.
- ³ Samet Ağaoglu, Kuvayı Milliye Ruhu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.154.
- ⁴ Ahmet Tahtakılıç, Dönüşü Olmayan Yol, Akademi Matbaası, Ankara, 1989, s.18.
- ⁵ Mücteba İlgürel, Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s.119.
- ⁶ Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu’da Kuvayı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, ss.263–264.
- ⁷ Ali Sarıkoyuncu, Atatürk Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.149.
- ⁸ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul 1998, s.229.
- ⁹ Enver Konukçu, Alaşehir Kongresi (16–25 Ağustos 1919), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.55.
- ¹⁰ İlgürel, ss.120–121.
- ¹¹ Konukçu, s.55.
- ¹² Hacim Muhittin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919–1920), TİTE Yayınları, Ankara, 1967, s.206.
- ¹³ Konukçu, s.55.
- ¹⁴ Hacim Muhittin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919–1920), TİTE Yayınları, Ankara, 1967, s.206.
- ¹⁵ Çarıklı s.39.
- ¹⁶ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Ege’de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Türk Tarık Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.203.
- ¹⁷ Çarıklı, s.39
- ¹⁸ Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919–1923), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 268.
- ¹⁹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, C.I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, (Bilimsel) s.282.
- ²⁰ Mustafa Albayrak, Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.139.
- ²¹ Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.II, Başbakanlık Yayınevi, Ankara, 1973, ss.63–65.
- ²² Tekeli ve İlkin, ss.365–366
- ²³ Ali Sarıkoyuncu, Millî Mücadele’de Din Adamları, C.II, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, (Millî Mücadele) s.334.
- ²⁴ Sarıkoyuncu, Millî Mücadele, s.335.
- ²⁵ Tekeli-İlkin, s.366.
- ²⁶ Konukçu, s.76.
- ²⁷ Sadiye Tutsak, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uşak (1923–1933), İzmir, 1998, s.21.
- ²⁸ Çarıklı, s.178
- ²⁹ Çarıklı, s.179
- ³⁰ Tutsak, s.21.
- ³¹ Çarıklı, s.184

“Ali Fuat Cebesoy” Oturumu**Filiz Akın ÖZCAN*****Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ******Ali Orhan İlkurşun ve Ödemiş Kuva-yı Milliyesi****Özet**

15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali sonrası Batı Anadolu’da doğrudan doğruya halk örgütlenmesiyle oluşan Kuva-yı Milliye içinde en etkili yerlerden biri Ödemiş idi. Ödemiş’teki örgütlenme Kuva-yı Milliye için önemli bir model oluşturmuştur. Ödemiş aynı zamanda tüm Batı Anadolu’da Yunan birliklerine karşı silahlı, etkin ve tamamen sivillerin katılımıyla oluşan ilk örgütlü yerel direnişin adı olmuştur. Bu direniş neredeyse tüm araştırmacı ve yazarlar tarafından Milli Mücadele tarihinde önemli dönemeçlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu direnişin tarihi olarak belgelenmesi Ödemiş Halkevi’nin 1930-1940’lı yıllarda başlattığı bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ödemiş ve çevresinde Milli Mücadele dönemine ait bütün tarihi malzeme söz konusu dönemde Ali Orhan İlkurşun tarafından derlenip toplanmıştır. Ali Orhan İlkurşun, Ödemiş-Aydın-Tire-Salihli-İzmir civarında faaliyet göstermiş ve o dönemde hayatta olan Kuva-yı Milliye hareketi içinde yer almış efe zeybek ve askerlerden toplamış olduğu mektup, anı, fotoğraf türü malzemeyi bir araya getirerek ciddi bir arşiv oluşturmuştur. 1951 yılında Halkevleri kapatıldıktan sonra oluşturduğu bu arşivi evine taşıyan Ali Orhan Bey “İlkkurşun Savaşı ve Milli Mücadele’de Ödemiş” isimli yayınlanmamış çalışmalarını bu belgelere dayanarak yazmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde de tefrika olarak değişik içeriklerde yayınlanmış olan evrak İlkurşun’un vefatından sonra ailesi tarafından Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne bağışlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Orhan İlkurşun, Ödemiş, Ödemiş Kuva-yı Milliyesi, Yiğit Ordusu.

Yaşamı

Ali Orhan İlkurşun’un biyografisine dair Türkiye’de hiçbir araştırmada ve kaynakta bilgi bulunmuyor. O nedenle tıpkı diğer Kuva-yı Milliye önderleri gibi Ali Orhan Bey’in biyografisini yazmak iğneyle kuyu kazmak gibi bir şey. İlkurşun’un biyografisine ait dokümanlara iki kaynaktan ulaşma olanağı bulduk. Birincisi Ödemiş ve Ankara nüfus idarelerindeki kayıtlar, ikincisi ise kendisinin İnkılâp Tarihi Enstitüsüne hatıratını teslim ederken bıraktığı evraklar içinden çıkan kayıtlardan. Yaşamı ile ilgili çok fazla ayrıntılı bilgiye sahip olamadığımız Ali Orhan İlkurşun, Ankara Yenimahalle nüfus kütüğündeki verilere göre,¹ 01.07.1886’da Birgi’de doğmuştur. Babasının adı Ahmet, annesinin adı ise Habibe’dir. Cemile adlı eşinden Ahmet İhsan(1924), Mehmet İrfan(1926), Hatice Şükran(1932), Mustafa Orhan(1936) ve Habibe Türkan(1936) adlarında beş çocuğu dünyaya gelmiştir.

Osmanlı Devletine birçok cephelerde hizmet ettiği yazdığı hatıratından anlaşılan Ali Orhan Bey, Mondros Mütarekesi ile birlikte terhis edilmiş yedek subaylardan biriydi.² 14 Mayıs günü Ödemiş'te açtığı dükkâna mal almak amacıyla İzmir'e gittiğinde, Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edileceği İzmir'in Müslüman-Türk halkı tarafından haber alınmış yaşanan telaşa bizzat tanık olmuştur. Kendi anlatımıyla o günün gecesi gerçekleştirilen maşatlık mitingine katılmış ve ertesi gün işgalle birlikte meydana gelen olaylara tanıklık etmiştir. Gördüğü vahşetin Ödemiş'te ve memleketin diğer topraklarında yaşanmaması için yedek subay kıyafetini giyerek milli mücadeleye katılmıştır. Bu konuda hatıratında kullandığı bir ifade şöyledir:

*“Ben İzmir'in feci işgalini gördüm, ikinci bir işgal faciası daha görmek niyetinde değilim.”*³

Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından 1923 yılı sonlarında açılmış olan Ödemiş Türk Ocağı'nın kurucusu ilk üyesi ve ilk başkanı olmuştur.⁴ Ali Orhan İlkurşun, 1934 Yılında Beydağ Nahiye Müdürlüğü yapmış,⁵ daha sonra 1935'te Kiraz Nahiye Müdürü olmuştur. Soyadı kanunu çıkarıldıktan sonra Ali Orhan Bey İlkurşun soyadını almak için Ödemiş Belediyesine müracaat etmiş ve 05.02.1935 tarihinde 57 no'lu mazbata isteği üzerine kendisine verilmiştir.⁶ Ali Orhan Bey 1935 yılı başlarından itibaren tarihi İlkurşun soyadını kullanmaya başlamıştır. 1940'lı yıllarda Ödemiş Halkevi Tarih Müze Başkanı olarak görev yapmıştır.⁷ Bu dönemde 19 sene boyunca emek vereceği Milli Mücadele dönemi üzerine bir çalışma hazırlamaya başlamıştır.⁸ 1963 yılında hükümet tarafından kendisine *“Vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmıştır”*.⁹ Ali Orhan Bey 24.10.1970 yılında yaşamını yitirmiştir.¹⁰

Ali Orhan İlkurşun'un Milli Mücadele Dönemine Dair Çalışmaları

Zannedildiği gibi Ali Orhan Bey'in Milli Mücadele dönemine dair çalışmaları Ödemiş Halkevi'nde kütüphane ve yayın kolunda bulunduğu tarihlere tesadüf etmez. Aksine epay gerilere gitmek gerekir. Öyle ki daha 1932 yılında Ödemiş'te yayınlanan Yeni Ödemiş Mecmuasında¹¹ 15 Kanun-ı Sani 1933 tarihli 4. sayıdan itibaren “Milli Mücadele Hatıraları” başlığı ile Milli Mücadele'ye dair ilk hatıralarını yayınlamaya başlamıştır.¹² Bundan önce İzmir gazetelerinde Ödemiş'teki Kuva-yı Milliye faaliyetleri ile ilgili küçük mektuplar yazmışsa da bunlar içinde en dişe dokunur olanı Yeni Ödemiş'te yayınladığı hatıralardı. Ali Orhan Bey 11 sayı yayınlanmış olan dergide 8 tefrika çıkmış olan hatıratı edebi bir dille süslenmiş mütareke döneminin siyasi gelişmeleri verildikten sonra İzmir'in işgali anlatılmış ardından Ödemiş'in işgali ve gelişen olaylar aktarılmıştır. Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Ali Orhan Bey'in tespit ettiğimiz yayınlanmış bu ilk hatıratı bilgi açısından pek tatmin edici değildir. Büyük olasılıkla Ali Orhan Bey'in elinde daha doyurucu kaynak, belge ve doküman bulunmadığı için yazmakta zorlanmış olmalıdır.

Ödemiş Kuva-yı Milliye'si ile ilgili en geniş araştırmayı yapmış olan Ali Orhan Bey 20 yıla yakın sürmüş olan çalışmaları sonrası dosyaladığı dokümanlarını 1950'li yılların başlarında elinden çıkarmayı düşünmektedir. Bunun ekonomik nedenlerle olduğunu hatıralarından öğreniyoruz. Ali Orhan Bey'in hatıratında, eserini Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne veya Genel Kurmay Harp Tarihi Encümenine vermek istediği ve bunun için Ankara Tank Okulu ve okul karargâhında yazıcı bulunan oğlu İhsan İlkurşun'u bu işe memur ettiğini belirten bir belge mevcuttur. Belge, Ödemiş Üçeylül Mahallesi Muhtarı tarafından imzanın Ali Orhan Bey'e ait olduğunu belirtmek amacıyla 17 Mayıs 1948 tarihinde tasdik edilmiştir. Yine belgenin üzerinde Harp Tarihi Encümenliğinin kaşesi bulunmakta ve 27 Mayıs 1948 tarihi yazmaktadır. Hatıralar dosya içinde Milli Eğitim Bakanlığına sunulmuş, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından 1951 yılında bu hatıralar Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsüne yönlendirilmiştir.

Çalışma daktilo metin halindedir. Çalışma hazırlanırken halkevi temsilcilerine, belediyelere, kaymakamlıklara, bölge müftülerine mektuplar yazılarak toplanan bilgi ve belgeler, bölgede Kuva-yı Milliye hareketine katılmış olan Yüzbaşı Tahir Fethi, Üsteğmen Ahmet Rifat, Refik Şevket (İnce), Eczacı Tevfik (Kocaman), Şükrü Konuk, Öğretmen Hamdi Göksel, Öğretmen Faik Kızıltan, Selim Örsel'in Ali Orhan Bey'in ricası üzerine gönderdikleri hatıratları ve yine o dönemden hatırladıkları üzerine yazdıkları mektuplar da dâhil edilmiştir. Ayrıca halktan bazı kimselere Ödemiş'te kurulan gizli cemiyetler hakkında sorular sorulmuş ve şahısların buna verdikleri yanıtlar da bu çalışmaya eklenmiştir.¹³ Bazı efeler ve kızanlarıyla da dönemin önemli konuları hakkında söyleşiler yapmış, bunları da çalışmasına eklemiştir. Sözlü tarih çalışmasını belli bir yöntem, metod izlemeden gelişigüzel evrak toplamak şeklinde yapan Ali Orhan Bey topladığı malzemeyi de nasıl değerlendireceğini bilemediği için bunları yazarken de elindeki dokümanları yorumlamadan aynen yayınlamayı uygun görmüştür. Ali Orhan İlkurşun kimi zaman araştırmaları için mahalline giderek orada bilgi toplamıştır. Örneğin Edincikli Pıtır Hüseyin'in anılarına bu şekilde sahip olunmuştur.

Ali Orhan Bey, çalışmalarından derlediklerini 1958 yılında Ege Ekspres Gazetesi'nde 91 Bölüm halinde yayınlanan "Haydin Efeler" adlı bir seri makale ile kamuoyuna sunmuştur.¹⁴ Yazmış olduğu hatırat ve yayınlamış olduğu bu çalışma ile İzmir ve çevresinin işgaline ve Ödemiş direnişine ışık tutmaya çalışmış, o dönemde elimizde fazla bilgi olmayan bir konuya işgal döneminde Kiraz'daki yapılanmaya ve burada kurulan cepheye ışık tutmuştur.

Ali Orhan İlkurşun'a ait ve çok fazla bilinmeyen yayınlanmamış çalışmalarından biri de "*Akbaş Baskını Kahraman Şehit Hamdi Veyahut Anzavur Ve Gavur İmam İsyancıları*" adını taşımaktadır. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Y. 634 numara da daktilo

metin halinde bir dosya içerisinde bulunmaktadır. Ali Orhan Bey'e ait Ege Ekspres Gazetesi'nde yayınlanmış olan "Haydin Efeler" isimli 91 bölümlük tefrika yazıları da bu dosya içerisinde yer almaktadır. 1963 yılında "19 yıllık araştırmalarının mahsulü olan" çalışmasının basılması veya farklı biçimde değerlendirilmesi amacıyla Türk Tarih Kurumu'na müracaat etmiş olan Ali Orhan İlkurşun'un çalışması Şevket Atuf Kansu, Afet İnan, Cemal Tükin, Tahsin Özgüç, Halil İnalçık, Faik Reşit Unat'ın bulunduğu bir komisyon tarafından incelenmiş "*müşvedde halinde bulunan eserde vak'a müşahedelerine ve ilgililerin hafızalarına dayanan ve bu konular için değerli olan bir takım belgeler mevcut ise de eser tertibi ve olayları izahı bakımından ilmi bir manzaradan mahrumdur. Ancak bir emek mahsulü olduğu gibi, bir başkasının aynı konuda böyle bir dokümantasyon toplaması da güçtür. Bu itibarla malzeme olarak faydalanılabilecek bir kaynak olarak kurumca satın alınmasına*" karar verilerek Temmuz 1963'te 1000 TL'ye satın alınmıştır.¹⁵ Türk Tarih Kurumu komisyonunun yaptığı değerlendirme Ali Orhan İlkurşun'un yaptığı bütün çalışmalarının niteliği açısından çok doğru bir tespittir.

Ali Orhan Bey'in Hatıratını Oluştururken Kullandığı Kaynaklar

Ali Orhan İlkurşun'a ait gazete ve dergilerde yayınlanmış ve arşivlerde yayınlanmamış birbirine benzeyen birçok hatıratı olduğu için burada en derli toplu bir şekilde görünen Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde bulunan hatıratını merkez alarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

—Ödemiş Kuva-yı Milliye Kumandanı Tahir (Özerk) Bey'in mektup ve anıları¹⁶

—Alaşehir Mevki Kumandanı Süleyman Sururi(Emekçil) Bey'in 24.04.1945 tarihinde Ali Orhan Bey'e gönderdiği hatıratı¹⁷ Hatıratın 96–97–98. sayfalarında bulunan, "Kuva-yı Milliye'de Keles Cephesi", başlıklı yazı Süleyman Sururi Bey tarafından az bilinen Keles(Kiraz) Cephesi ile ilgili ayrıntılı bilgilerden oluşmaktadır. Sayfanın en sonunda 24.4.1945 tarihi bulunmakta ve Ödemiş Halkevi Başkanlığı mührü üzerinde aslı gibidir yazmaktadır.

—İzmirli İsmail Efe'nin hatıratı¹⁸

—Aydın Milli cephesinde Menderes Milli Alay Kumandanlığı yapmış bulunan Jandarma Albayı Nuri Vural Bey'in hatıraları¹⁹ ile Aydın Milli cephesinde Aydın Milli Alayı Kumandanlığı yapmış olan Emekli Albay İsmail Hakkı Aytuna'nın hatıraları Aydın cephe savaşları ile ilgilidir.²⁰ Milli Ordu Müftülüğü vazifesini ifa etmiş bulunan Sabık Aydın Milletvekili Esat İleri'nin anlattıkları da benzer özellikler taşımaktadır.²¹ İstiklal Savaşı'nın ilk hamlelerini yapan kahramanlarımızdan Milli Ordu Müftüsü ve Sabık Aydın Milletvekili Sayın Esat İleri kıymetli hatıralarında Ödemiş'teki direnişten bahsederken kendilerinden de bahsetmiştir:

“Düşman kollarını sallaya sallaya her tarafı işgal etmişti. Yalnız, evet yalnız kahraman Ödemişliler bu zillete aziz vatana karşı İtilaf Devletleri’nin o hainane hareketlerine ve İstanbul Hükümetinin bu işgale karşı göz yummasına tahammül edemediler. Haki pakine altı yüz yıl mukaddem aşağı İzmir Kalesi’ni zaptetmek için harp ederken şehit düşen Omurbey’in ve babasının ve kardeşlerinin metfun bulundukları yerlere düşmanı ayak bastırmamak üzere ayaklanan Ödemiş evlatlarından Hamit Şevket, Ali Orhan ve jandarma yüzbaşısı Tahir gibi emsali nadir kahramanlar İlkurşun adı verilen Hacıilyas civarından düşman kuvvetlerine karşı gelmişler, büyük kahramanlıklar göstermişler, milli tarihimize şerefli sayfeler açmışlardır.”

—Ödemiş İlkurşun direnişinde çok mühim rolleri geçmiş bulunan Ahmet Rıfat Ke-merdere’nin Celal Bayar’a hitaben yazılmış ve bir nüshası 1944 yılında Ali Orhan Bey’e gönderilmiş olan hatıraları da hem milli mücadele tarihimiz hem de Ödemiş Kuva-yı Milliyesi açısından önemli bir belgedir.²²

—Eski Adalet bakanlarından ve Manisa Milletvekili Refik İnce’nin Ali Orhan Bey’e yazdığı cevabi mektup²³

—Balıkesir Milli Tabur Kumandanlarından Bigadiçli Osman Erbaş’ın hatıraları²⁴

—Merhum Ödemişli Eczacı Tevfik Bey’in (Kocaman) hatıraları²⁵

—Selim Bey’in (Örsel) Ali Orhan Bey’in mektubuna cevap olarak gönderdiği hatıraları²⁶

—Celal Bayar’ın konu hakkındaki şifahi beyanatları²⁷

Ayrıca Ali Orhan İlkurşun İzmir’in işgali ve atılan ilkkurşuna ilişkin geniş bir tartışma konusu yaratmıştır. Bu kendisine gelen mektuplardaki açıklamalarda somut bir biçimde görülmektedir. Bu çerçevede konuyla ilgili kişiler arasında

—Reddi İlhak Milli Heyeti’nin başta gelen kurucularından Ragıp Nurettin Ege’nin Ali Orhan Bey’in ricası üzerine 11.01.1947 tarihinde gönderdiği hatıraları²⁸

—General ve Eski TBMM Reisi Albay Kazım Özalp’in yayınlanmış hatıraları²⁹

—Haydar Rüştü Öktem Bey’in İzmir’in işgali ile ilgili notları³⁰

—Radoviş Muhacirlerinden Ödemiş Barut Bayii sahibi Hacı Ahmet oğlu İsmail Kalender’in 29.07.1936 tarihli ifadesi³¹

—İzmir Sultani Mektebi’nin ikinci Müdürü Kemal Alanbay’ın anlattıkları³²

Ödemiş’te kurulan gizli cemiyetler hakkında sorular sorulup ifadeleri kaydedilmiş kişiler:

—Merhum Paşa oğlu Mehmet Karagöz’ün yazılı ifadesi³³

—Hacı Mümtaz Damadı Nazım Afşar³⁴

—Müderrislerden Hacı Abbas Damadı Hamdi Efendi³⁵

Ali Orhan Bey, İzmir'in İşgali olayının çeşitli yerlerdeki akislerini öğrenmek için de çeşitli müftülöklere ve Halkevleri'ne mektuplar yazmış konu ile ilgilenenlerin bilgilerine müracaat etmiştir. Ali Orhan Bey'in isteğine yanıt verenler arasında hatıratı isimlerini tespit edebildiğimiz kişiler şunlardır:

—Aydın'daki akisler Emekli Albay Hüsnü Aksencer'in hatıratı ile³⁶

—Alaşehir'deki akisler, Alaşehir Halkevi'nin 25.09.1946 tarihli 148/109 sayılı cevabi yazısı ile³⁷

—Kula'daki akisler, Kula Halkevi'nin 08.12.1946 tarih ve 87 numaralı yazıları ile³⁸

—Seferihisar'daki akisler, Seferihisar Halkevi'nin 18.12.1946 ve 20 sayılı cevabi yazıları ile³⁹

—Birgi'deki akisler, Birgi'den Salih Özben'in hatıraları⁴⁰.

—Denizli'deki akisler, Denizli Müftülüğüne gönderilen mektuba cevap olarak gelen 11.10.1946 tarihli ve 299 sayılı yazı⁴¹.

—Bergama'daki akisler, Bergama Halkevi'nin 14.10.1946 tarih ve 480 sayılı cevabi yazısına ek olarak Bergama Eski Tapu Memuru Şahap Orhun'un yazıları⁴².

—Burhaniye'deki akisler Burhaniye Halkevi'nin 31.03.1947 tarih ve 21 sayılı yazılarına ek olarak gelen İlçe Müftüsü Mehmet Karhan Efendi'nin hatıraları⁴³

—Urla Halkevi'nin 18.11.1946 tarih ve 78 sayılı cevabi yazıları ile gönderilen ve yetkili bir heyet tarafından ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış tarihçeden tanzim edilen iki resmi mazbata⁴⁴.

—Edremit'teki akisler, Edremit isimli eserden faydalanılarak anlatılmıştır.⁴⁵

Ali Orhan İlkurşun'un evrakları içerisinde yer alan belgelerde İzmir'in işgalinin İstanbul'daki yankılarına da değinilmiş, bu olaya bir tepki niteliğinde İstanbul'da gerçekleştirilen Fatih Mitingi hakkında bilgi verilmiştir:

—Bu bölüm, Ödemiş Cumhuriyet Savcısı Esat Tuğ ve Avukat İbrahim Yayla'nın bilgilerinden ve Enver Behnan Şapolyo'nun notlarından yararlanılarak yazılmıştır.⁴⁶ Ayrıca hatıratı İbrahim Yayla'nın Bayındır'a giden heyet hakkında 01.04.1949 tarihli mektubuna da yer verilmiştir.⁴⁷

—Aydın 57. Tümen Komutanı Albay M. Şefik Aker'in resmi içerikli yazılarına çeşitli yerlerde başvurulmuştur.⁴⁸

—İşgalin geçici olduğu ve sükûnetin muhafaza edilmesi gerektiği konusunda İzmir Valisi İzzet Bey tarafından gelen talimatların Bekir Sami Bey tarafından çevre nahiyelere gönderilmesi hususunda O dönemde Adagide Bucak Müdürü olan ve Cumhuriyet döneminde Ödemiş'te dava vekilliği ile meşgul olmuş olan Osman Baytekin'in cevabi yazıları.⁴⁹

—Vali İzzet Bey'in telgrafının nahiyelere bildirilmesi konusunda önemli bilgiler vermiş olan o dönem tahrirat kalemi memuru olan ve cumhuriyet döneminde Birgi nüfus memurluğu yapmış olan Ekrem Gündaş'ın cevabi yazıları.⁵⁰

—Ali Orhan İlkurşun'un hatıratındaki en önemli bölümlerden biri Ödemiş Kuva-yı Milliyesi'nin oluşumu sırasında yörede meydana gelen ve direniş planlarının gecikmesine sebep olan Hanaylıoğlu Mehmet Emin Ağa, Hakkı Paşa oğlu Fahri Bey ve Yanık Halil İbrahim Efe'nin, Dıkileç Mustafa Efe ve Araplı Hasan Efe çetesinden oluşmuş 14 kişilik bir grup tarafından öldürülmesi konusunda Ali Orhan Bey 23 Temmuz 1919 günü Dıkileç Koca Mustafa ile 24 Temmuz 1919 günü de cinayeti bizzat işlemiş bulunan zeybeklerden Çolak Ahmet ve arkadaşları ile ve de Araplı Hasan Efe ile görüşmüş, onların bu konu hakkındaki ifadelerini çalışmasına eklemiştir.⁵¹

—Nazmi Topçuoğlu'nun yazılan hatıratın bazı bölümlerinin doğruluğunu onayladığı ifadeler de hatırata eklenmiştir.⁵²

—Hamit Şevket İnce Bey'in savaş hadiselerinden evvel teşkilat hakkında şifahi ifadeleri⁵³

—Emekli Muallim Halil Dural'ın Ali Orhan Bey'in isteği üzerine gönderdiği cevabi mektup⁵⁴

—Çal Müftüsü İzzet Çalgüner'in Hatıraları⁵⁵

—28 Mayıs 1948 tarihli *Ödemiş Gazetesi*⁵⁶

Ali Orhan İlkurşun'un anlattıkları, bilgisine müracaat edilenlerin verdiği bilgiler 1919–1920 yılları ile sınırlıdır. Kısmen 1921 yılı olaylarından o da küçük çete muharebelerinden oluşmaktadır. Bölgede Yunan yönetimi, yunan mezalimi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama dair nerdeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Öyle ki, Ödemiş'in işgalden kurtuluşu bile anılara girememiştir. Bütün ayrıntıları düşünen Ali Orhan Bey'in büyük olasılık bu konularla da ilgili elinde malzeme bulunuyordu; fakat, bunları kullanma konusunda yeterli birikimi ve altyapısı olmadığı için değerlendirme alanının dışında bırakmış olma ihtimali yüksektir. Ali Orhan Bey'e ait olan evrakın belki en çok merak konusu olacak sorulardan birisi bu kadar çok insanla nasıl irtibata geçmiş olduğudur. Bunların adreslerine nasıl ulaştığı ve yalnızca posta kanalıyla bu kadar önemli evrakı nasıl bir araya getirmiş olduğudur. Ali Orhan Bey'in Türk Ulusal

Bağımsızlık Mücadelesi'ne ne denli vakıf olduğu görüşlerini aldığı kişilerin birinci derece de olaylarda rol oynamış olmalarından da anlaşılmalıdır.

Ali Orhan Bey, kendi hatıralarının dışında en çok belki de konumları nedeniyle Ödemiş Kuva-yı Milliye ve Jandarma Tabur Komutanı Tahir Özerk Bey'in ve Ahmet Rifat Kemerdere'nin hatıralarından yararlanmıştır.

Hatıratın ana konusu Ali Orhan Bey'in de içinde olduğu İlkurşun direnişi ve Keles Cephesi'dir.

Ali Orhan İlkurşun hatıratın birçok yerinde İlkurşun savaşının tarihteki önemine değinmiş, bu çarpışmanın meydana getirdiği milli heyecanın ve kurtuluş umudunun Batı Anadolu da direniş hareketlerinin başlamasına neden olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷

Ali Orhan İlkurşun'un Hatıratında Geçen Yer Adları:

Ali Orhan İlkurşun'un hatıralarında ağırlığı Küçük Menderes bölgesi olmak üzere, Gediz havzasının güney hattı ve İlkurşun tartışmaları içinde sıkça söz edilen Ayvalık ve çevresinde bulunan yerleşim birimleri sıkça tekrar edilmiştir. Buna göre İlkurşun'un yazdıkları göz önüne alındığında İzmir, Ödemiş, Tire, Bayındır, Torbalı, Tire, Keles(Kiraz), Balyambolu(Beydağ), Birgi, Bozdağ, Kaymakçı, Bademiye, Fata(Gökçen), Hacıilyas(İlkkurşun), Alaşehir ve buraya bağlı Osmaniye Köyü, Karaburç Köyü, Tekke Ormanı, Salihli, Eşme, Kayaköy, Ahmetli, Ayvalık, Edremit, Urla, Burhaniye, Aydın, Afyon, Denizli gibi yerleşim birimleri ve bu yerleşimlerde olan bitenler ele alınmıştır.

Ali Orhan (İlkkurşun) ve Ödemiş Kuva-yı Milliyesi

Kurtuluş Savaşı'na ilişkin yazılmış hemen tüm araştırmalarda Ödemiş ismine rastlamak bizi şaşırtmamalıdır; çünkü, Ödemiş Kuva-yı Milliye'sinden ve İlkurşun direnişinden söz etmeden Milli Mücadele'de Batı Cephesi'ni tanımlamak mümkün değildir. Ali Orhan İlkurşun da bu fikirdedir. İlkurşun'un anıları İzmir'in işgali olayıyla başlar. Onun kavgası Ödemiş'te başlayacaktır.

İzmir'in işgali için tüm hazırlıklar tamamlanmış, kentte yurtsever Türklerin bütün çabalarına rağmen⁵⁸ 15 Mayıs 1919'da İzmir, İtilaf donanmalarının gözetiminde Yunan ordusu tarafından işgal edilmiştir. Yerli Rumların çılgın gösterileri altında kente giren Yunanlılar kısa sürede ortalığı kan gölüne çevirdiler. İzmir'in işgali ve Yunan katliamı Anadolu'da duyulduğunda büyük bir heyecan ve tepki yarattı. Yunanlıların İzmir'i işgali Türk ulusunun milliyetçilik duygusunu ateşledi. İzmir adı İstiklal Savaşı'nın amacı ve savaş stratejisinde odak noktası oldu. İzmir'in işgalinden sonra üç koldan Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan birliklerinin bir kolu da Menderes vadisi boyunca Torbalı-Bayındır ve Ödemiş'e doğru yöneldi⁵⁹. İzmir'in art bölgesinde yer alan Ödemiş'te İzmir'in işgali haberi ulaştığında büyük bir tepki oluştu. İzmir işgal edildiyse sıra Ödemiş'e de gelecekti.

Ali Orhan Bey, İzmir'in işgali olayının Ödemiş'te duyulmasıyla birlikte yedek subay kıyafetini giyerek Jandarma Tabur Komutanlığına ilk koşan yedek subaylar arasındadır. Ödemiş Ticaret Odası'nda yapılan toplantı esnasında, önceden İzmir Valisi İzzet Bey'in emriyle direniş fikrine karşı çıkan Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami(Baran) Bey'i direnişi gerçekleştirebilmek uğruna kaçırıp ortadan kaldırmayı önermiş cesur bir insandır.

İzmir'in işgalinin Ödemiş'teki yankılarını Ali Orhan Bey şu şekilde anlatmaktadır. *"İzmir'in işgali günü Jandarma Tabur Komutanlığı'nda bir toplantı yapılmış, bir gizli komite kurulmuştur. Komite memleketin müdafaası ve kurtarılması için her çareye başvurmak ve her şeyi yapmak için karar almıştır. Bu maksatla zincirleme yemin edilmiştir. Yalnız içlerinde yeminden kaçınmak isteyen bir jandarma teğmeni, ölümle tehdit edilmek suretiyle yemine mecbur olmuştur.*

Merhum İnce'nin mektubuna göre, cemiyeti teşkil edenler arasında Jandarma Tabur Kumandanı Tahir, Yüzbaşı Hüsamettin, Üsteğmen Ahmet Rıfat vardır. Din adamları olarak da müderris Hacı Mustafa ve Hacı Mümtaz Efendiler göze çarpıyordu. Aynı gün birçok yedek subaylar üniformalarını giyerek faaliyete geçmişlerdi.

Bu teşekkülden Üsteğmen Ahmet Rıfat'ın hatıralarında da bahsolunmaktadır. Ahmet Rıfat'a göre kurucuların sayısı 11'dir ve her kurucunun numaraları vardır. Tahir Bey 1 numaralı aza idi. Refik Şevket'in numarası 2 idi. 7 numara kendisine yani Ahmet Rıfat'a verilmişti. Doktor Mustafa ve Eczacı Tevfik Beylerle, Müftü Hacı Hüseyin Efendi ve daha bazı hamiyet sahibi vatandaşlar komiteye dâhildiler. Ahmet Rıfat'ta Refik Şevket gibi bu tarihi teşekküle(gizli cemiyet)demekten ileri gitmiyor. Bundan başka, öğretmenler yedek subaylardan mürekkep ikinci bir gizli cemiyet kurulmuştu. Her iki cemiyetin birbirinden haberi yoktu. Bunlar toplantı yapmıyorlardı. Güvendikleri ve gözlerine kestirdikleri bir kimse olursa تنها sapa sokaklarda yahut şehir dışına götürülerek onunla konuşuyorlardı. Maksat ve gayeyi apaçık anlatıyorlar ve yemin ettiriyorlardı. Bilhassa gençler arasında aza seçmeye çalışıyorlardı. Hükümetin baltalama işinde fazla şiddet göstermesi, adeta düşman hesabına göz kulak olması komitelerin sınıksız ve kalın bir sır perdesi arkasında çalışmasını gerektiriyordu. Bu komiteler için hükümet en az düşman kadar tehlikeliydi. Öğretmenlerle yedek subayların kurdukları cemiyette 20 kadar kahraman çalışıyordu. Hedef hazırlıkları tamamladıktan sonra dağa çıkmak ve umumi bir ayaklanmaya yol açmaktı. Tam istiklal elde edilinceye kadar ve vatandan son yunan askeri defedilinceye kadar mücadeleye devam edilecekti. Bunlara (İlkkurşun Cephesi) denildiği de oluyordu.

Aynı gün öğleden sonra belediyede bir toplantı yapıldı. Bina tıklım tıklım doluydu. Ve önüne hayli kalabalık birikmişti. Refik Şevket Bey müdafaanın şart olduğundan bahsederek heyecanlı bir konuşma yaptı. Sonra müzakereler başladı. Ne yazık ki asıl teşebbüs toplantıda hazır bulunanlardan askeri kaymakam Halim Pertev ve topçu kay-

makamlığından emekli Iraklı Suat Bey’le onlara uyan birkaç korkak ve hamiyetsizin menfi ve bozguncu müdahaleleriyle yarım kaldı.

Ne olursa olsun gayeye doğru ilerleyebilmek için akşama doğru Ticaret Odası’nda ikinci bir toplantı yapıldı. Bu defa ancak kendilerine güvenilebilecek kimseler haberdar edilmişti. Konuşmalar çok hararetli oldu. Nihayet şu kararlara varıldı:

Refik Şevket Bey, Tire ve Bayındır murahhaslarını da alarak Kuşadası’na gidecek orada İtalyanlardan silah koparmaya çalışacaklardı”

İzmir’in işgali sonrası direniş konusunda özellikle idarecilerin olumsuz tutumları ve bu duraksayışın yarattığı hayal kırıklığı Ali Orhan Bey’in satırlarına şöyle yansiyacaktır... ”İzmir valisi Kambur İzzet, en can alınacak noktada milli şahlanışı baltalamıştır; fakat, Ödemiş’teki baltalayış da bundan ileri kalmamıştır. Bundan sadece o sırada Ödemiş’te vazife gören idare adamları sorumludur. Eğer İzmir’in işgal günü Ödemişlilerin ruhlarında uyanan mukavemet ateşi otorite sahibi kimseler tarafından körüklense idi, daha ilk günlerden düşman karşısında Türkü dimdik ve silahlı bulacaktı. Milli kuvvetler teşekkül edecekti. Bunların bir kısmı Torbalı istikametinde harekete geçecekti. Bir kısmı Manisa üzerine sevkedilecekti. Oradaki 48000 piyade tüfeği ile kamalı ve kamasız 80 top ve mühim miktarda cephanenin düşman eline geçmesi önlenecekti. Ödemiş deppoylarında ve halkın elinde bulunan 3000 tane silah üstün kahraman ve üstün silahşor Ödemiş gençleri tarafından en müessir bir şekilde kullanılabilirdi. Milli heyecan ve milli intikam duygularının en gergin bir hale vardığı o günler en ufak bir mukavemet gösterisi derhal memleket çapında yankılar yaratacaktı. Kahraman ve çilekeş Bayındırlılarla Tireliler harekete katılmakta gecikmeyeceklerdi. Manisa’daki silahların mukavemet kuvvetlerine geçme neticesinde ilk Yunan birlikleri perişan edileceklerdi. Bunlar olmadı. Daha doğrusu bunların nihayetinin tahakkuku için milletçe çok uzun bir çileye katlanmamız lazım geldi.

Bizler vicdan mesuliyetini her türlü mesuliyetin üstünde tutmasını bilmeyen vatan ve milletin alın yazısını kendi hayatlarından daha önce düşünemeyen nankörlerin ve karaktersizlerin kurbanı olduk. Böylelerin mühim mevkileri ellerinde bulundurmaları değil savaş ve işgal zamanlarında hatta barış zamanlarında bile bir millet için en müthiş bir talihsizliktir.

İşte egeliler bütün bu zorluklara rağmen toparlanmaya ve düşmana karşı koymaya çalışmışlardır. Hükümetin tutmuş olduğu meşum yoldan ayrılmaması Egelilerin o efe ruhlarına asla gem vuramamıştı”.

Ödemiş’te direniş arayışları İzmir’in işgali olayı duyulduktan sonra iyiden iyiye artmıştı; ancak, bir türlü sağlıklı bir direniş örgütü oluşturulamıyordu. Ali Orhan İlkurşun sorunu beş başlık altına toplayarak açıklamıştır.

“ Durumu ağırlaştıran sebepler nelerdi? Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1-İstanbul'dan ve vilayet merkezinden her gün gelmekte olan tamimlerde, Yunan işgaline karşı sükûnetin muhafaza edilmesi emrolunuyor, milli kıyam hareketlerine girecek olanların en ağır surette cezalandırılacağı bildiriliyordu. Bu tamimler derhal nahiyelere telefonla bildirilmekte ve köylere kadar ulaştırılmaktaydı.

2-Gençlerin kurduğu ikinci gizli cemiyetin mensuplarından yedek subay Ahmet Şükrü, Muallim Faik, Muallim Hamit Beyler polis vasıtasıyla tevkif ve hükümete celbedilmişlerdi. Bu gençlere elleri kelepçeli olarak Yunan işgal kuvvetleri kumandanlığına teslim edilecekleri tebliğ olunmuştu. (Böyle yüz karası bir tedbirin tatbikine çok şükür Kadı İsmet Efendi mani olmuştur.)

3-Aynı gün Yunanlılar Torbalı'yı işgal etmişlerdi. Böylece cüretleri büsbütün artan Rum ve Ermeni papazlarıyla komitecileri Yunan ordusunun Ödemiş'i işgale davet etmek üzere telgraf çekmek ve hükümete de çektirmek maksadıyla kiliselerle kaymakamlık dairesi arasında mekik dokumaya başlamışlardı.

4-15 Mayıs'ta Ödemiş beldesinde yapılan toplantıyı akim bıraktıran şahıslar vatanseverler aleyhindeki uluorta sözlerini ve tehditlerini arttırmışlardı.

5- Dedesi Rodoslu bir Rum mühtedisi olan Ekmekçinin Rıfat adamlarıyla birlikte harekete geçmiş Rumlardan ve Ermenilerden para toplayarak bu paraları Ödemişin yegâne askeri kuvveti olan makineli tüfeklerin başındaki çavuş, onbaşı ve efrada yol parası diye dağıtıp hepsinin birden firar etmelerini sağlamıştı.

20 Mayıs Ödemiş'te vaziyetin son derece ağırlaştığı bir gün oldu. 19-20 Mayıs gecesi, eczacı Tevfik Bey'in evinde jandarma kumandanı Tahir, Doktor Mustafa, Eczacı Tevfik ve Hakkı paşa oğlu Fahri Beyler arasında bir toplantı daha yapılmış ve bu yaşlı vatanseverlerin son toplantısı olmuştu.

Orada neler konuşulduğunu anlamak kabil olamamışsa da kanaatimce, ilk gizli vatan cemiyetini teşkil eden zatların maneviyatı o gece kırılmıştır.

Hanaylıoğlu Mehmet Emin Ağa, Yanık Halil İbrahim Efe ve Hakkı Paşa oğlu Fahri Bey 20 Mayıs Salı sabahı Ödemiş'i terk etmiş ve üç gece sonra sabaha karşı Beydağ Nazilli yolu üzerinde, Taşoluk Mevkii'nde bir eşkiya çetesi tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmişlerdir.

Eğer hayatta kalsalardı bu zatların Kuvayı Milliye çerçevesi içinde çok hayırlı, çok mühim işler başaracakları şüphesizdi. Daha ileride bu hadiseye tekrar temas edilecektir.

Milli bir mukavemet imkânı sağlayabilmek için, geceli gündüzlü çalışmış olan Jandarma Kumandanı Tahir Bey de 20 Mayıs gününden itibaren 180 derecelik bir dönüşle tam aksi istikamette vaziyet almıştır. Kendi mıntıkasında herhangi bir milli

teşekkül vücuda gelmesine şiddetle mani olmuştur. Diğer zatlar da bir daha sahnede görülmemişlerdir.

İtalyanlardan silah temini için Kuşadası'na giden Refik Şevket İnce de araya Yunanlıların girmesiyle yollar kapandığından geri dönememiş böylece ilk gizli vatan cemiyeti dağılıp gitmiştir.

Daha Paris Barış görüşmelerinde İzmir'in Yunanlılara verileceği haberi İzmir'de duyulduğunda bir dönem bu kentte İttihat ve Terakki'nin Katib-i Mesulü olan Celal Bey (Bayar) kaçınılmaz bir Yunan işgaline karşı direniş hatları oluşturmak amacıyla; Mart 1919'da Ödemiş'e geldi. Yanında Sarı Edip Efe de bulunuyordu.⁶⁰

Ödemiş'te İnceoğlu Şevket Bey'in evinde gerçekleşen toplantılar yapıldı. Bu toplantılara Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey yanında, Ödemiş jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Tahir (Özerk) Bey, Alimoğlu İsmail Efe, Gökçen Efe de katılırken, Yunanlılara karşı direniş örgütü kurma konusunda uzlaşıldı.⁶¹ Bu faaliyetlerden haberdar olan İzmir Valisi İzzet Bey Ödemiş Kaymakamı Zühtü Bey'i görevden aldı. Kendisine daha yakın olan Kemalpaşa Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'i 28 Mart 1919 tarihinde Ödemiş'e tayin etti.⁶² Ödemiş'teki bu hareketlilik direniş umudunda olan pek çok yurtseveri bu kente çekecek önemli bir faktördü; ancak, direniş girişimlerini tehlikeli bulan hükümet direnişi kırmak için önlem almakta gecikmedi. Jandarma Genel Komutanlığınca Teğmen Ahmet Rıfat (Kemerdere) Bey'in emrinde kırk er ve hemen arkasından Yüzbaşı Hüsamettin Bey Ödemiş'e gönderildi. Alınan önlemleri denetlemek için Albay Ali Kemal Bey de Ödemiş'e geldi⁶³; ancak, gerek Teğmen Ahmet Rıfat Bey ve Yüzbaşı Hüsamettin Beyler aldıkları vazifenin aksine Milli Mücadele yolunda hareket edeceklerine dair Ödemiş'te "Gizli Cemiyet" üyeleri tarafından ikna edildiler. Bu gizli cemiyet Refik Şevket Bey, Hamit Şevket Bey, Eczacı Tefik, Doktor Mustafa Şevket, Hakkıpaşaoğlu Fahri, Müftü Hacı Hüseyin Efendi, Müderris Mustafa, Hacı Mümtaz damadı Kazım, Kulalı Softaoğlu İbrahim, Hanaylıoğlu Mehmet Emin, Belediye Reisi Ali Bey'in çalışmalarıyla kuruldu. Birgi gibi bazı bucaklarda da teşkilatını genişlettiler.⁶⁴

Gizli cemiyetin kurulması ile gelişen olayları değerlendiren Alev Coşkun Ödemiş direnişini üç aşamada belirtir⁶⁵: Yunan işgal kuvvetlerinin 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkışıyla başlayan toplantılar dönemi, gizli örgütlerin ortaya çıkış dönemi, sivil halkın silahlanarak işgalci, Yunanlılarla savaşı.

İzmir'in işgali haberi 15 Mayıs 1919 sabahı Teğmen Naci tarafından Yüzbaşı Tahir'e bildirildi. Tahir Bey eşraftan Hacı Mümtaz Efendi'yi çağırttı ve onunla birlikte gelen üç arkadaşıyla orada mücadele kararı alındı. Bu gruba Ödemiş'teki ihtiyat zabitleri de katıldılar⁶⁶. Bu arada 17 Mayıs tarihli bir telgrafta Kaymakam Bekir Sami Bey

Ödemiş'in vilayetle olan haberleşmesinin kesilmesinden ve Yunanlıların Ödemiş'i işgal edeceği haberinin yayılmasının Müslüman ahali üzerinde yaptığı olumsuz etkiden söz ediyordu⁶⁷. Tahir Bey bu gelişme karşısında Ödemiş mühimmat deposundan halka silah ve mühimmat verilmesini emretti; ancak, Kaymakam Bekir Sami Bey buna müsaade etmedi.

Yunan ilerleyişinin devam ettiği 24 Mayıs 1919'da 57. Tümen Kumandanına Ödemiş Askerlik Şube Başkanı çektiği telgrafla "Nasıl hareket etmesi gerektiğini" soruyordu⁶⁸. Albay M. Şefik Bey'den (Aker) gelen cevapta silahların köylülere dağıtılmasını ifade etmesine karşın⁶⁹ Ödemiş'te cephane depodan çıkarılamadı. Tire de işgal haberini alan Gökçen Efe kızanlarıyla birlikte Yüzbaşı Tahir Bey'in emrinde olduğunu söyleyerek bir miktar bomba istedi⁷⁰.

Ödemiş'te Kuva-yı Milliye'yi organize etme çalışmaları İzmir'in işgalinin ilk gününden itibaren sürerken, oluşturulan gizli cemiyette yaptığı ilk toplantıda Tahir Bey'i Ödemiş-Tire-Bayındır ilçeleri Mıntıka Kumandanlığına tayin ederek⁷¹ bir dizi kararlar aldı⁷². İlçenin yönetimine doğrudan el koymak olan bu kararların ardından Belediye'de toplantı yapılması kararlaştırıldı. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey bu gelişmelere uzak kalırken direniş karşıtı tutumunu sert ve engelleyici bir biçimde 29 Mayıs 1919 tarihine kadar sürdürdü.⁷³

25 Mayıs'ta Bayındır, 28 Mayıs'ta da Tire işgal edilince 29 Mayıs 1919 Perşembe günü Tahir Bey ve Ödemişli yedek subaylar toplanarak kaymakamlık makamına çıkmışlardır. İçlerinde Ali Orhan Bey'in de bulunduğu bu yedek subaylar bir saatten fazla süren bu toplantıdan sonra Ödemiş direnişi konusunda önceden olumsuz bir tutuma sahip olan Bekir Sami(Baran) Bey'in Yunan kuvvetlerine karşı koymayı kabul ettiğini halka müjdelemişlerdir.

Ali Orhan Bey, 29 Mayıs 1919 günü kaymakamlık makamındaki bu toplantıdan sonra Ödemiş gençleri, öğretmenler ve diğer yedek subaylarla birlikte silah deposuna gitmiştir. Direniş zamanı Jandarma Komutanı Tahir(Özerk) Bey, yedek subayları toplayarak içlerinden birini cephe komutanlığına seçmelerini söyleyince Ali Orhan Bey cephe komutanlığına seçilmiştir.

Şafak zamanı düşmanla savaşmak için Hacılyas İstasyonu'na varıldığı zaman Ali Orhan Bey, yedek Subay Ahmet Şükrü Bey'e emir vererek istasyon telgraf binasını tahrip ettirmiş, yedek subaylardan Şeref, Aziz ve Hamdi Beyler'e de bombalar ile şimendifer hattının tahribi emrini vermiştir; ancak, tüfekçiyef bombaları bu işe yeterli gelmediğinden orada ele geçirilen saban, sürgü ve kayaları hat üzerine yığdirmiş, bu sayede treni durdurarak içinde bulunan kuvvetleri ateş baskınına uğratmayı ve Ödemiş'e girmelerini engellemeyi amaçlamıştır.⁷⁴

Hacı İlyas Köyü'nün yaslandığı tepeden itibaren kuzeye doğru giden tepelerin 4.sünü teşkil eden büyük tepeyi, Ali Orhan Bey Kumanda Tepesi olarak adlandırmış ve kendisi orada kalmıştır. Ali Orhan Bey, sağ taraftaki tepeleri Ahmet Şükrü ve Salih Beylere ve daha sağda bulunan yüksek Kayaköy tepelerini de Sezai Çavuş ve Kara Çavuş'a vermiştir. Sağ Cenahı teşkil eden bu son yüksek tepelerin ilk kuvvetleri Kayaköylüler idi. Soldaki tepelere de yedek subaylardan Sarıgöllü Selim ve Osman Duygulu Beyler yerleştirilmiştir. Ali Orhan Bey ve emrindeki kuvvetler bu şekilde Derebaşı İstasyonu ve Toyranlı Çiftliği ovalarına tamamen hâkim bulunmaktaydı.⁷⁵

Öğle zamanı pencerelerinde yeşil dallar bulunan İzmir-Ödemiş treni görülerek cephe komutanı tarafından makas memuruyla Yunan komutanına haber yollanmış, bunu duyan Yunan Komutanı makiniste trenin geri hareket etmesi emrini vererek İlkurşun tepelerinde mevzilenmiş kuvvetlerle temas etmeden geri dönmüşlerdir. Ali Orhan İlkurşun'un Yunan kuvvetlerine teklifi treni boşaltması ve burada bir meydan savaşı yapılması yönündeydi. Ali Orhan Bey'in Yunan kuvvetlerine ani bir saldırıda bulunmayıp haber göndermesinin nedeni trende bulunan sivil halkın zarar görmesini istememiş olmasıdır.

Kuva-yı Milliye'nin Ödemiş'te Doğuşu

"...29 Mayıs... İzmir'in işgali üzerinden iki kanlı hafta korkunç bir silindir gibi geçmiş...25 Mayıs'ta Aydın ve Bayındır, 28 Mayıs'ta Tire işgal edilmiş... Aynı felaketin Ödemiş'i de sarması bir gün, hatta saat meselesi..."

Türkler çaresizlik içinde, yorgunluk, yokluk ve başsızlık ıstırapı ile kabuklarına çekiliyorlar, nankör birer unsur olduklarını ispat eden Rum ve Ermeniler sinsi sinsi dolaşmaktalar... İşgal kanserinin daha da derinlere sıçramasını sağlamak için her türlü tertipleri alıyorlar..."

Fakat nedense Ödemiş'e açıktan açığa bir şey yapmayan Rum ve Ermeniler bütün taşkınlıklarını sonraya bıraktılar..."

İşte vaziyet böyle idi. Yunanlılar Aydın'a bir piyade alayı, bir efzon taburu, bir batarya dağ topu ve bir bölük jandarma ile girdiler. Tire ve Bayındır'ı takviyeli üç efzon taburu ile işgal ettiler.

O gün Ödemiş durgundu. Öğleüstü, birisi yanıma geldi:

—Hükümet konağında toplantı yapıldı. Ödemiş'e girecek olan Yunan kuvvetlerini törenle karşılayacaklarmış, dedi. Bu maksatla Rumlardan, Ermenilerden ve Türklerden bir heyet seçilmiş.

Benimle konuşan adam, heyete dâhil olanların isimlerini de saydı. En başta Lutfi Hoca geliyordu.

Hemen, Lütü Hocayı aramak için Meyhane Boğazı'ndaki medresesine gittim, bulamadım. Geri dönerken Büyük Cami'nin kapısı karşısında Gümülcineli hoca İsmail Efendi ile karşılaştım. Aramızda şöyle bir konuşma oldu:

—Bugün hükümet konağında yapılan bir toplantıda Ödemiş'e girecek Yunan kuvvetlerini törenle karşılamak üzere bir heyet tertip edilmiş. Bu heyette sen de varmışsın.

—Evet, böyle bir heyet tertip edildi. Bende dâhilim.

—Avrupa'da dolaşmakta olan Yunan başvekili, Türklerin Yunan ordusunu bir kurtarıcı olarak ve memnurlukla karşılamakta olduklarını iddia edip duruyor. Sizler bu hareketinizle düşmanın iddialarını beslemiş olmaktadır. Bu Türk milletini esarete sürüklemek demektir. Ben böyle düşünürüm. Söyle bana sizin tuttuğunuz yol nedir? Ne düşünüyorsunuz? Düşmanı karşılama ve onun karşısında eğilme işini yapmayı kim havale etti? Türk milleti mi?

Çok heyecanlıydım:

— Hoca, hoca diye devam ettim, suallerin cevaplarını belki şimdi vermek zorunda değilsin; fakat, şimdiden vereceğin cevapları tasarlamalısın. Zira gün gelecek, sen ve senin gibiler şimdiki yaptıklarınızı kafalarınızla ödeyeceksiniz!

Sözlerim İsmail Efendi'yi çok fazla üzmüştü. Bu adamın ne olursa olsun hüsnüniyetle hareket ettiğinden şüphem yoktu. İsmail Efendi çok üzgün bir sesle bana şöyle cevap vermeye çalıştı:

—İşler hiç de yolunda gitmiyor oğlum, dedi. Biz Balkan harbinde de böyle yol tutmuştuk ve biraz faydasını görmüştük; fakat, burası Ege'dir. Anadolu'nun eşiğidir. Burası oraya yani Trakya'ya uymaz. Burada arkamız koca Anadolu ve Türk memleketleridir. Yunan başvekili de Türkler tarafından Yunanlıların sevinçle karşılandıklarını iddia ettiğine göre neden biz hakikaten böyle davranalım, biz Venizelos'u yalancı çıkarmalıyız. Ben, şimdi doğru kaymakama gideceğim. Bütün bunları anlatacağım.

Ve dediği gibi, yanımdan ayrılarak hızlı adımlarla hükümet konağının yolunu tuttu.

Ödemiş'in İstanbul'a Baş Kaldırışı

“...On yedinci kolordu kumandanı Bekir Sami Bey'in gönderdiği yazılı emrin hılasası aşağı yukarı şöyle idi: Ödemiş'te millî bir hareketin vücuda getirilmesine çalışılması ve Yunanlıların kollarını sallayarak Ödemiş'i işgal etmelerine imkân bırakılmaması ordu ve devlete ait silah ve cephanelerle harp teçhizatının düşman eline geçmesine meydan verilmemesi için şimdiden ya emin bir yere naklolunması yahut imha edilmesi... Bu işler yapılmadığı takdirde mesul tutacağım ve ağır cezalar vereceğim...”

Tahir Bey emri okuduktan sonra vaziyetin büsbütün ciddileştiğini görerek bir toplantı yaptı. Toplantıda Hamit Şevket Bey de dâhil olmak üzere kaza kaymakamı, askerlik şubesi reisi, müftü ve ileri gelenlerden bazı kimseler vardı.”

Kemerdere’nin bahsettiği bu toplantı 30 Mayıs sabahı yapılmıştır.

Ben mesut hadiseden biraz geç haberdar olmuşum. Toplantı hükümet konağında yapılmıştı. Konağın bitişiindeki kiraathaneye gittiğim zaman, hemen bütün arkadaşlarımı orada buldum.

Karanlık basmak üzereydi. Benim kiraathaneye girmemden az sonra jandarma tabur kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Tahir Bey, yanında Hamit Şevket Bey olduğu halde, jandarma dairesinden çıktı. Önümüzden geçerken hepimiz, ayağa kalktık onların arkasından yürüdük. Hep birlikte hükümet konağına girdik üst kata çıktık.

Tahir Bey’le Hamit Bey kaymakamın odasına girdiler. Biz koridorda kaldık. Bir türlü içeri girmeye cesaret edemiyorduk. Her geçen dakika bize asırlar gibi geliyordu. Zaten bozuk olan sınırlarımız büsbütün geriliyordu. Gözlerimizi kaymakamın kapısına dikmiştik. Sabırsızlık ve isyanla bakıyorduk. Vicdanlarımızda beyinlerimizde kıyametler kopuyordu:

—Artık yetmez mi? Daha ne zamana kadar? diye haykırmak istiyorduk.

Nihayet kapı hafif bir gıcırıtı ile aralandı. Bir baş göründü: Hamit Şevket Bey’in başı... Bu baş bize doğru uzandı:

—Efendiler, içeriye buyurunuz.

Artık bizler de tarihi sahneye girmiştik. Kaymakamın odasına pek esrarlı bir sessizlik hâkimdi. Gaz lambasının sarımtırak ışığı, koca odanın karanlığını kovmaya kâfi gelmiyordu. Tavanın köşeleri karalıklar içinde eriyip kayboluyordu.

Daha önceden gelmiş ve kenarda bir koltuğa yerleşmiş olan Rasim Bey’i (General Rasim Aktuğ) neden sonra fark edebildik.

Bekir Sami Bey, ortadaki büyük yuvarlak masanın önünde ayakta duruyordu. Çok heyecanlı idi. Milletin selameti için hükümete isyan etmek kararını vermişti; çünkü, başka çare kalmamıştı. Yorgun olduğu da belliydi.

Tahir ve Hamit Beyler’le birlikte, bizler de masanın etrafında yer aldık. Bekir Sami Bey bir nutuk söyledi. Son derece gösterişsiz ve kısa olan bu nutku, hatırlayabildiğim kadarıyla nakledeyim:

“Efendiler, günlerden beri neler çektiğimi ben bilirim. Bir taraftan, yüksek makamlardan aldığım menfi emirlerin tesiri altında ezilip bocalarken, bir taraftan da milletimin üzerine çöken felaketi düşünerek vicdan azabı ile yanıp kavruluyordum. Müdafaa

tarafı olan gençlerin görüşlerini artık bende benimsemiş bulunuyorum. Geciktiğim için beni affediniz. Bugün sizinle beraberim ve sizlerden biriyim.”

Bekir Sami Bey, sözlerini vatanın selameti emrine hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğimize ve kanımızın son damlasına kadar direneceğimize dair bizleri yemine davet etmek suretiyle bitirdi.

Hepimiz kalplerimizden taşan bir hevesle ve bütün varlığımızla yemin ettik. Mesuttuk, hafiflemiştik; enerji dolu idik. Artık işler yoluna girmişti. Tehlikede olan en aziz varlığımız, şerefimiz kurtulacaktı. Kuva-yı Milliye teşekkül etmişti. Ödemiş’te muvakkat bir milli hükümet kurulmuştu. Açıkça hıyanet halinde bulunan İstanbul hükümetine karşı açıkça baş kaldırılmıştır, bütün bir düşmanlı âlemine karşı harp ilan etmek şerefine de kavuşuyorduk.

Milli kumandanımız Tahir Bey bize şu emri verdi:

—Derhal üniformalarınızı giyerek süvari kışlasında(bu bina Mezarbaşı’ndadır ve halen mevcuttur. Emniyet dairesi olarak kullanılıyor.) toplanınız!

Sevinçten uçarcasına evlerimize, hanlardaki odalarımıza koştuk, hazırlıklarımızı tamamladık.

Ödemiş’in Protestosu

Ödemiş Kaymakamı’nın 29/30 Mayıs 1335(1919) tarihli protestosu:

“İzmir ve İstanbul’da İtilaf devletleri mümessillerine

İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyeti vadeden büyük milletlerin necip evlatları; Paris’te sulh konferansının kararı ile ne büyük bir cinayet işlediğini artık idrak ediyorsunuzdur zannedirim.

Bugün burada başlayan galeyan-ı milli vatanımın perişanlığı, İslam âleminin felaketi ve insaniyetin heyecanları arasında, Kuva-yı Milliye’nin süngüleri altında bunları yazıyorum. Bu sözler sizi artık ikaz ederek, fazla kan akmasına meydan vermeyeceğimize milletimizin ve devletimizin namusu kâfidir.

Muazzam devletlerin âlicenap mümessilleri, akdettiğiniz mütareke bizim ve sizin namusumuz değil midir? Biz riayet ettik. Siz ise ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmir’imizi Yunanlıların mülevves çizmelerine çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettiniz. Şehitlerimizi bize zorla istihfaf ettirdiniz. Silah ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükümet muhaberatını sansür koymayı taahhüt ettiğiniz halde resmi telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Türkün, dünyanın dört bir yanından yükselen feryadına kulaklarınızı tıkadınız.

Hristiyanların canları da, malları da bize daima mukaddes bir emanettir; çünkü, biz galeyana gelmişsek sırf insani duygularla galeyana gelmişizdir. Emin olunuz ki, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bu emanetleri mahfuz tutacağız, emniyette bulunduracağız.

Bir türlü anlayamadığımız, kavrayamadığımız hakikatler bugün ortaya çıkmaktadır: işte Türkiye ve işte İslam âlemi, medeni vazifesini yerine getirmeye başlamaktadır. Yunan işgal kuvvetleri İzmir'den çekilmediği takdirde, varlığımızın korunması yolunda bundan sonra dökeceğimiz kanların mesuliyeti sizlere ve temsil ettiğiniz hükümetlere ait olacaktır. Yirminci asrın insanlık cemiyetini yaşatmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Bir kere silah patlarsa netice pek acı ve amansız olacaktır. Artık biliniz ki söz kalemin değil silahındır!

ÖdemişKaymakamı Bekir Sami.

Kuva-yı Milliye'nin ilk raporu: 29/30 Mayıs 1335

Alaşehir'de 17. Kolordu Kumandanlığına,

1- Şimdiye kadar düşman karşısına çıkamamaklığımızı intaç eden sebepler zat-ı kumandanilerinin yaveri Yüzbaşı Rasim Bey vürut edince zail oldu. Bugün tedarik edebildiğim kuvvetle, Kayaköy, Hacı İlyas, Fata cephe olmak üzere, Tire, Bayındır taraflarını işgal etmiş olan düşmana karşı ileri karakolları tesis edeceğim. Yarında itibaren kuvvetim çoğalınca, teşkilatımı ikmal edip cephe mi ileri süreceğim.

2- İhtiyat zabitlerini silâh altına davet ettim. Ceman on beş kişidir.

3- Bu gece, suretleri bağlı telgraflar makam-ı vilayete ve İstanbul'daki itilaf mümessillerine çekildikten sonra İzmir ile aramızda olan telgraf tellerini keseceğim. Şimen-diferle de Yunan askerleri nakledildiğinden bunları da sabaha karşı basacağım. Kuvvetimin günbegün tezayüt edeceği ve civar kasabalarla irtibat tesisi için lüzumlu tedbirler ittihaz edileceği, mümkünse bize bir makineli tüfek bölüğünün gönderilmesi...

4- Cenabı Hakk'ın inayeti ve Peygamberi Zîşan'ın ruhaniyeti ile saye-i kumandanilerinde Yunan kuvvetlerini temdir edeceğimizi arz ve temin ederim.

Zat-ı kumandanileri ile Keles(Kiraz) tarafından irtibat temin edeceğim.

Ödemiş Kuva-yı Milliye Kumandanı Tahir Fethi

Gecenin koyu karanlığı içinde yedek subaylar eski askerlik şubesinin geniş meydanında silah ve mühimmat deposuna doğru yürüyorlar...

Daha önceden emir almış bulunan depo memuru Yüzbaşı Nazmi Efendi elinde bir büyük fenerle deponun önünde...

Nazmi Efendi kapıyı açıyor. Feneri yedek subaylardan birine teslim ediyor ve oradan çekilip gidiyor.

Depoda neler var. 93 Modeli 240 tane Alman tüfeği, hiçbiri mekanizmalı değil; çünkü, İngilizlerle Fransızlar onlara el koymuşlar ve tüfeklerden çıkardıkları mekanizmaları sandıklara yerleştirip mühürlemişlerdi.

Fakat şimdi işin rengi değişmişti: teşebbüsü Ödemiş gençliği ele almıştı. Mühürlü sandıklar sürüklene sürüklene çıkarılıyor zorlanıp parçalanarak açılıyor... Hakikatte zorlanıp parçalanmış Mondros Mütarekesi'dir. Ödemiş gençliği, Türklüğün mahvı için bir plan olan bu mütarekeyi tanımıyor.

İyi niyete dayanmayan her sözleşmenin akıbeti işte budur. Artık Ödemiş gençliği her şeye hâkimdir. Tepeden tırnağa silahlanmış. Artık işler yoluna girecektir; çünkü, ıstırapın yanı sıra kalplerin intikam hislerini harekete geçirecek silah ve mühimmat ele geçirilmiştir. Artık mukaddesi macera başlayabilir. Artık ölünse de zararı yoktur.

Hakikatte elimizde silahlarla, deponun önünde fenerin ışığında peydah olan kocaman gölgelerimizle her birimiz devleşmiştik. Büyük neticeyi elle tutulur derecede yakın görüyorduk. Kalplerimiz şevk ile doluydu.

Depoya el koyanların isimlerini şuracıkta sıralamadan geçemeyeceğim:

Selim Kayalar, Selim Örsel, Aziz Kurtcebe, Ali Orhan, Hamdi Akahın, Muallim Faik, Tatar Nuri...

Diğer arkadaşlar süvari kışlasında çalışmakta idiler.

İlk Tarihi Emir Alınıyor

29/30 Mayıs... Gecenin üçte ikisinden fazlası akıp gitmiş, şafak sökmesine az zaman kalmıştı. Silahlanma işini bitiren yedek subaylar Mezarbaşı'ndaki süvari kışlasının üst katında bir odada toplanıyorlardı.

Hükümet konağındaki toplantıdan ve yemin merasiminden sonra Tahir Beyle Hamit Şevket Bey de oraya gelmişlerdi. Birkaç yedek arkadaşımızla birlikte harıl harıl çalışıyorlardı. İşleri pek çok ve çok mühimdi: ilanları, beyannameleri hazırlamak civar kazaları işgal etmiş olan düşman birliklerinin kumandanlarına çekilecek protesto telgraflarının metinlerini tertiplemek, raporları yazmak ve telgrafhane ile daimi temas...

Son haftalarda sözde hükümetin yüz kızartıcı bir alet haline düşmüş olan telgraf makinesi artık tarihi vazifesini yapmaya başlamıştı; çünkü, artık telgrafhane Kuva-yı Milliye'nin emrindeydi ve hayatı ve şerefi için durmadan çalışıyordu.

Gerek sahne, gerek ekip canlı ve yakışıklı idi. Evvela Tahir Bey dâhil birkaç saat önce-sine kadar Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı olan bu değerli askerin ciddi ve sevimli siması tam askerce karakterine ilave ettiği kibarlığı ile etrafındakilerin her an artan sevgi ve bağlılığını topluyordu. Yanındaki genç avukat Hamit Şevket Bey'le fedakâr arkadaşları da başlı başına maneviyat kaynağı idiler.

Diğer taraftan, bellerine ve çaprazvari göğüslerine kuşandıkları fişeklikleri, tabancaları, hançerleri, bomba ve dürbünleri ile tam teçhizatlı 13 yedek subay...

Tarihi oda, süvari kışlasının üst katında sabaha karşı toplandığımız oda derin ve mana-lı bir sessizliğe gömülmüştü. Verilecek emirler sabırsızlıkla bekleniyordu. Bütün göz-lerde azim ve irade, intikam duyguları ve çarpışma aşkı apaçık okunmaktaydı.

Herkes iliştigi sandalyeden bir an evvel kalkmak istiyormuş gibi elindeki tüfeği dimdik ve sınıksız parmaklarda kuvvetli birer pençe kavrayışı göze çarpıyordu.

Düşmanla karşılaşma dakikasının yaklaşmakta olduğu şüphesizdi. Bir an evvel mühim muntakalar tutulmalıydı. Düşman hiç ummadığı bir mukavemetle sersemlemeliydi.

Tahir Bey de genç bir kumandan olarak bu manzarayı gururla ve hazla seyretmekten kendini alamıyordu. Göğsünün güvenle kabardığı fark ediliyordu. Gözlerinde haklı bir hayranlıkla bu tepeden tırnağa silahlı gençleri süzerek şu tarihi emri verdi:

—Hacı İlyas sırtlarında cephe kuracaksınız. Aranızdan birini cephe kumandanı seçin.

Bunun üzerine merhum Sarıgöllü Selim Bey Ahmet Şükrü Bey'i gösterdi; fakat, Ahmet Şükrü ayağa kalkarak parmağını arkadaşlardan birine doğru uzattı:

—Bu işi, dedi en iyi Ali Orhan yapar; ona verelim.

Böylece çok yüksek bir fazilet ve feragat örneği vermiş oluyordu. Ben de bütün arkadaşlarımdan ve kumandanımdan teveccüh ve itimatlarının neticesi olarak, o şerefli vazifeye nail oldum. O anda duyduğum gurur ve sevk ömrümün sonuna kadar en değerli saadet kaynağım olacaktır. Bu münasebetler o tarihi odadaki ülkü arkadaşlarımdan hayatta olanları şükran ve saygı duygularıyla ve hayata gözlerini yum-muş bulunanları da rahmetle anmak isterim.

Yedek subaylardan merhum Sarıgöllü Selim Mehmet, Ahmet Şükrü, Salih Vecdi, Selim Örsel, Aziz Kurtcebe, Ali Orhan, Hamdi Akalın, Osman Şeref Duygulu, Aydın Ahmet, muallimlerden de Faik Remzi ve Tatar Nuri Beyler'le dışarıda harekete hazır bekleyen 12 jandarma eri, cepheyi açmak üzere hemen yola çıkacak olan 25 kişilik kadroyu temsil ediyordu.

İngiliz Telgraf Makinesi Ve Rayı

30 Mayıs... Şafak söküyor... Hazırlıklar bitmiş... Vazife alınmış... Artık kaybedecek vakit yok...

Derin uykusuna dalmış olan Ödemiş'in bir ucundan bir ucuna iki bekçiden başka hareketimizin farkına varan olmadı.

İki saatlik yürüyüşten sonra Hacı İlyas İstasyonu'na vardık (şimdiki İlkurşun) ortalık yeni yeni ağarıyordu. Milli istiklal mücadelemizin temel cephesini teşkil eden Hacı İlyas sırtları sağ yanımızda uzanmaktaydı.

İlk iş olarak istasyondaki telgraf makinesini tahrip ettik. Bunun için bizden emir alan Ahmet Şükrü Bey tereddütsüz olarak tarihi vazifesini derhal yerine getirdi.

İkinci emrimi arkadaşlardan yedek istihkâm subayı muallim Şerefeye verdim:

—Mevcut bombaları bir araya getir ve tren hattını boz.

Şeref diğer arkadaşlarıyla beraber çalışarak muazzam bir bomba demeti yaptı. Tüfenkçiyef markalı bu bombalar çok zayıftı. Rayları parçalayamadık. Bunun üzerine tren yoluna kocaman taşlar, ağaç kütükleri, saban vesaire mânialar koyduk.

Hat üzerinde bulunan diğer kasabalara olduğu gibi Ödemiş'e de düşman herhalde trenle gelecekti. Maksadımız işgal katarını mecburi bir duraklama ile oyalamak ve bu arada bir baskın ateşine tutmak ve zayıata uğratmaktı. Hem böylece düşman Türk toprağında ilk defa olarak ciddi bir mukavemetle karşılaşmış olacaktı.

İlk darbemizi İngilizlere ait telgraf makinesiyle yine İngilizlerin olan tren yoluna vurmamız sebepsiz değildi. Bizler yalnız Yunanlılara karşı intikam hisleri beslemekle kalamazdık. Vatan ve milletimize zararlı olan her varlık ortadan kalkmalıydı.

İzmir işgalinin arifesinde İzmir limanına gelip yayılmış olan İtilaf Donanması'nın kumandanı İngiliz Akdeniz Filosu Amiralı Caltrop tarafından On Yedinci Kolordu Kumandanı Nadir Paşa'ya verilen sert nota her an zihnimizde idi. Kirlî Yunan emellerine hizmet etmekten başka hiçbir gayesi olmayan amiral notasında şöyle demişti:

“İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Eğer bu esnasında bir harekât gösterecek olursanız kuvvetli itilaf donanmasıyla şehri yıkacağım.”

Aynı donanma on binlerce subay ve er ordusuyla 15 Mayıs'ta Yunan işgalini kolaylaştırmış ve günlerce devam eden Yunan vahşetini sadist bir hazla doya doya seyretmişti.

Şu halde İngiliz telgraf makinesi ve İngiliz rayı da bizim için aynı derecede(mahvolası) şeylerdi.

Cephe, Ramazan'ın İlk Günü Kuruldu

1335(1919) yılı Mayısının otuzuncu günü Cuma idi ve Ramazan'ın ilk gününe rastlıyordu. O sabah doğan güneş Hacı İlyas sırtlarında Ödemiş gençlerinin alınlarına

vurdu. Bu mübarek güneş bütün memlekete hayır getiriyordu. Bizler bunun farkında idik; fakat, aynı cuma sabahı milyonlarca Türk oruçlu ağızlarıyla Ulu Allah'a ümitsiz dualarını tekrarlamaktan başka bir şey yapamıyorlardı.

Her an beklenen düşmana karşı muharebe usullerinin gerektirdiği vaziyeti aldık. Her taraf, her köy, her kasaba keşmekeş içindeydi. Göz karartıcı bir manevi kaos hali hüküm sürüyordu. Dört yandan istilaya uğrayan vatanın içinde türlü türlü muzır emeller kıpırdamaya başlamıştı. İç düşmanlar ve korkaklar insana adeta toprağa basarken bile dikkatli davranmak lüzumunu telkin etmekteydi.

Başta padişah ve sadrazam olmak üzere bütün vezirler, paşalar ve devlet politika adamları sanki küçük dillerini yutmuşlardı. Onların sükûtu karşısında her sınıftan ve her tabakadan halk kütleleri de hadiselerin korkunç seyrini heyecanla takip ediyordu. Millet çapında bir can çekişmenin sanki son sızmaları idi bu.

Göğüslemeye hazırlandığımız düşmanın arkasından nice nice alaylar, tümenler ve ordular bulunduğunu bilmiyor değildik. Bir avuç gencin arkasında ise değil bir tabur hatta manga bile itiyat yoktu. Bizler milli bir ilham halinde fişkırmıştık.

Milli varlığın yaşama gücünü devam etme ve toparlama gücüne inanıyorduk.

İtilaf kuvvetlerinin ve Wilson Prensiplerinin yardımı ile büsbütün ağırlaşan Yunan davranışı üzerlerimizden bir ölüm silindiri halinde geçmeye azmetmiş görünüyordu.

Yunanlılar bilhassa medeni cesaret ve milli haysiyet sahibi Türk aydınlarına karşı son derece amansız idiler. Onları türlü işkencelerle öldürerek dehşet salmak ve her türlü mukavemet imkânlarını kökünden kazımak istiyorlardı.

Gençlik neler yapmakta idi? Neler yapabilecekti? Her yanı saran çeşitli tehlikelere omuz silkerek ne kadar müddet ayakta kalabilecekti? Gençlik bir yandan kayıplara uğrarken bir yandan kuvvetini arttırabilecek miydi?

İlkkurşun savaşı kuvvetlerinin esas unsurlarını teşkil eden yedek subaylar Birinci Cihan Harbinde birçok cephelerde çeşitli düşmanlarla karşılaşmışlardı. Silahın her türlüşünü görmüşlerdi. Hangi vaziyetlerde ne tür bir tutumun uygun düşeceğini biliyorlardı. Bir serdengeçti olarak bu işe atıldıklarının da pekâlâ farkında idiler. Her şeyin çökmeye yüz tuttuğu bir sırada hayattan evvel düşünülecek birçok aziz ve kutsal şeyler vardı. Düşmana saldırmak bir kahramanlık olduğu kadar yaşamak içgüdüşünün emrettiği en son çareydi.

Üzerinden işgal silindiri geçmiş her vatan parçasından ancak derin ve büyük iniltieler geliyordu. Düşmanla işbirliği yapmakta menfaati olan soysuzlar durmadan bozguncu haberler uydurmaktaydı.

Ödemiş'te Kurulan Hükümet

Hacı İlyas(İlkkurşun) Köyü'nün yaslandığı sırtlar bir muharebe sahnesi olmaya hazırlanırken Kuva-yı Milliye heyeti de Ödemiş'te boş durmuyordu. Uyku ve durak bilmeden hazırlanan protestolar İtilaf Devletleri mümessillerini terletmekteydi.

El yazısı ile çoğaltılan beyannameler etrafa dağıtılıyordu. İlk tarihi rapor da yola çıkarılmıştı. Gecesini korkulu rüyalar içinde geçiren Ödemiş sabahleyin tellal sesleriyle ve müezzinlerin nidaları ile uyandı.

Sokaklardan taştan minarelerden dökülen büyük haber şu idi:

“Kuva-yı Milliye kuruldu. Milli cephe Hacı İlyas sırtlarında düşmanı kolluyor. Eli silah tutanlar, silahlanmak üzere askeri depoya gelsinler.”

Nahiyeler ve köyler telefonla durumdan haberdar edilmişti. Duvarlara beyannameler yapıştırılıyordu. Beyannamenin sureti (aynendir):

Ödemiş Halkına,

30.07.1335

1. Kuva-yı Milliye namı ile sahai faaliyete çıkan Türk kuvvetleri elyevm ordu halini almış bulunduğundan işbu orduya “Yiğit Ordu” adı verilmiştir.
2. Muahidi Muharrem Edip Bey(Sarı Efe) maiyeti erkânı ile bugün kafil-i milliyemize iltihak ediyorlar. Kendisi cephe vazifesine başlayacaktır.
3. Bayındır ve Tire civarında ileri karakollarımız vazife-i vataniyelerini ifa ediyorlar. Herkes iş ve güçleriyle meşgul olmalıdır.
4. Herkes Kuva-yı Milliye'nin elyevm kesbettiği kuvvet ve şiddeti ve mücahidin-i İslamiyyetinin kalplerinde yaşattıkları azim ve imanı dikkat nazarına alarak, ticaretgâhlarını açıp evvelki gibi kemali serbesti ile muamelesine devam etmelidir.

Yiğit Ordusu Kumandanı

Tahir Fethi

Ahmet Rifat Kemerdere'nin hatıralarında Kuva-yı Milliye kumandanı Tahir Bey'in teşkil ettiğini bildirdiği milli heyet tarafından alınmış olan karar şu maddelerle belirtilmektedir:

a) Bu günden itibaren Ödemiş'te Kuva-yı Milliye namı altında bir teşekkül vücuda getirilecektir. Bunu kumandanı Ödemiş Jandarma Tabur Kumandanı Tahir Bey'dir. Müşaviri ve emir eri subayı İncoğlu Hamit Şevket Bey'dir. Erkânı Harbiye reisi vazifesini de Jandarma Bölük Kumandanı Ahmet Rifat Bey ifa edecektir.

b) Bugünden itibaren Ödemiş Hükümeti İzmir ve İstanbul Hükümet Reisi Kaymakamı Bedri Simavi'dir. Mumaileyh aynı zamanda cephenin geri hizmet ve ikmal işlerinin de reisidir. Şube reisi milli kuvvetlerin levazım reisidir.

c) Bugünden itibaren Hacı İlyas Köyü'nde ve Hacı İlyas Tepesi denilen yerde milli bir cephe kurulacaktır. Yunan kuvvetlerinin buradan ileriye geçmelerine mani olunacaktır.

d) Bugünden itibaren Ödemiş'te bulunan bütün genç itiyat subayları silâhına celbedilecek ve bunlara vazifeler verilecektir. Yine bugünden itibaren şimdilik, kâfi silah ve malzeme bulununcaya kadar silâh altına yalnız gönüllüler alınacak ve cepheye sevkedilecektir.

e) Jandarma ve askerlik şubesi depolarında bulunan silah ve cephanenin tamamı Kuva-yı Milliye kumandanı emrine verilecek ayrıca adliye depolarındaki silah ve cephaneler de alınacaktır.

f) Bugünden itibaren bir seyyar hastane tesis edilecek milli cephede teşkilatını kuracaktır.

g) Yapılacak milli icraat ve harekâtı muhalefetle karşılayacak olanlar derhal kurşuna dizileceklerdir. Bütün bunlar el ve duvar ilanlarıyla ve münadiler vasıtasıyla halka ilan edilecektir.

h) Aydınla muhabere ve muvasalayı temin etmek üzere Mendegüme Köyü'nde 10 kişilik bir irtibat kuvveti bulundurulacak ve bunlara Çolak Yusuf Efe kumanda edecektir.

i) Toplantıda tespit olunan bu mukarrerat Ödemiş kazası nahiye ve köylerine ve mümkün olan civar vilayetlerin kaza ve nahiyelerine ilan edilecektir.

Halkın Eseri

Bir Milli hükümet reisi sıfatıyla Ödemiş Kaymakamı İtilaf Devletleri mümessillerine Protesto telgrafları çekiyor... Kuva-yı Milliye kumandanı da rapor gönderiyor ve nihayet yukarıdaki iki vesika...

Bütün bunlar apaçık göstermektedir ki, Kuva-yı Milliye daha ilk kurulduğu günden itibaren milletin mukadderatını doğrudan doğruya ele almak zarureti anlamış ve bu maksatla ilk tedbir olarak İstanbul hükümetinin otoritesinden(!) sıyrılmak yoluna gitmiştir.

Kuva-yı Milliye'yi tarih ekranında ilk günlerinden itibaren milli hükümet karakterinde görmemizin sebebi budur. Yerini daha sistemli bir harekete terk edinceye kadar Kuva-yı Milliye bütün varlığı müddetince bir milli hükümet vasfını muhafaza etmiştir.

Kuva-yı Milliye'nin yiyecek ihtiyacını kimler karşıladı? Atını silahını kim tedarik etti? Mutfrezelerini kimler doldurdu? Yarasını kimler sardı? Sonuna kadar Kuva-yı Milliye ile kimler haşır neşir oldu?

Köylüsüyle, kasabalısıyla ve şehirlisiyle Türk halkı!

Tarihte hiçbir teşekkül, bizim Kuva-yı Milliye'miz kadar adına layık olamamıştır. Bu millet mucizevî kahramanlıklarla varlığını kurtarmıştır. Fevkalade şartlar içinde bile bir nevi halk idaresiyle yaşayabileceğini ispat etmiştir.

Buna karşılık Damat Ferit Paşa'nın Kuva-yı Milliye'yi daha doğuş aşamasında boğmak için başvurmadığı tertip kalmamıştır. Milli kahramanlar için idam fermanları çıkartılmış, milli cepheleler gerisinde Kuva-yı İnzibatiye(Aznavurcular) gibi bozguncu kara kuvvetler teşkiline girişilmiştir.

Birçok vesikaların teyit ettiği acı bir hakikat varsa o da şudur:

Eğer İstanbul hükümeti'nin başında sadrazam olarak bir Damat Ferit ve nazır olarak bir Ali Kemal, bir Mehmet Ali ve İzmir'de vali olarak bir Kambur İzzet bulunmasaydı, mühim mevkiileri vicdanlı ve cesur devlet adamları tutsalardı, milli çile o kadar uzun sürmez, o derece işkenceli olmazdı. Sivil ve askeri makamları işgal eden vazifeliler müşkül durumlara düşmez vatan ve millet için zararlı roller oynamış sayılmak talih-sizliği ile karşılaşmazlardı.

İlkkurşun Savaşı Neden Efsaneleştirildi

Milli ordu müftüsü vazifesini yapmış olan eski Aydın milletvekillerinden Esat İleri'nin hatıralarında da İlkkurşun savaşına müstesna bir yer verilmiştir. Uyanık ve vatansever bir din adamı aynen şöyle demektedir:

“Düşman, kollarını sallaya sallaya her tarafı işgal etmişti. Yalnız, evet yalnız, kahraman Ödemişliler bu zillete, aziz vatana karşı İtilaf Devletlerinin yaptıkları o insafsızca hareketlere ve İstanbul hükümetinin işgale göz yummasına tahammül edemediler. Hak-ı pakında (temiz toprağında) 600 yıl önce, aşağı İzmir kalesini zaptetmek için harp ederken şehit düşen Umur Bey'in ve Aydın oğlu Mehmet Bey'in ve kardeşlerinin medyun bulundukları yerlere düşman ayağı bastırtmamak için ayaklanan Ödemiş evlatlarından Hamit Şevket, Ali Orhan, Jandarma yüzbaşısı Tahir Bey gibi emsali nadir kahramanlar, İlkkurşun adı verilen Hacı İlyas civarında, düşman kuvvetlerine karşı gelmişler, büyük kahramanlıklar göstermişler ve milli tarihimize şerefli sayfeler açmışlardır.”

Eski Emniyet Umum Müdür muavini ve İstiklal Savaşı sırasında Ödemiş Jandarma Bölük Kumandanı olan Ahmet Rıfat Kemerdere'nin hatıralarına da bir göz atalım:

“Denizli'de Komiser Hamdi Bey'in yanında üç gün kalıp da yaraları biraz iyileştikten sonra İstanbul'a hareket edeceğim zaman, Denizli'de Necip Bey namında bir zatın

milli teşkilat kurmakla meşgul olduğunu öğrendim ve mumaileyhe Ödemiş hakkında izahat etmek için Komiser Hamdi Bey’le birlikte yanına gittik. O gün Necip Ali Bey bana, Yunanlıların Ödemişlilere yaptıkları muharebede beş bin telefata verdiklerini söylemiş ve bu haberin mevsuk(doğru) olduğunun Atina resmi makamlarından tereşşuh ettiğini(sızdığını) ilave etmiştir. Hâlbuki benim görmüş olduğuma göre, Yunanlılar bu taarruzu Tire’de bulunan bir tabur efzon askeri ve Bayındır’dan da bir müfreze ile yapmış ve iki koldan Hacı İlyas Tepelerine doğru taarruza geçmişlerdi.”

“Bu kuvvetlerin mevcudu olsa olsa iki bin olabilirdi. Şu halde beş bin Yunan askerinin telef olduğuna dair haber hakikate uymamakta idi. Lakin o sıralar halkın maneviyatının yükseltilmesi için böyle mübalağalara ihtiyaç muhakkaktı. Bu sebeple, bana bu haberi terkip etmek yerine susmak ve haberin doğruluğunu tasdik eder yollu bir tavır takınmak düşmüştü.”

Balıkesir taraflarında milli tabur kumandanlığında bulunan Osman Erbaş, hatıralarında şu noktaları belirtiyor:

“Her yede alıp yürüyen zararlı propagandalar yüzünden vaziyet en feci, en tehlikeli halini almıştı.

Balıkesir havalisinin bazı yerlerinde de milli hareketler aleyhine cereyanlar baş göstermişti. Tam bu sıralarda idi ki, Ödemişlilerin Yunanlılara kahramanca saldırdıkları haberinin etrafa yayılması o uğursuz isyan hareketlerinin sönmesinde, o gafil vatan-daşlarımızın da uyanarak milli hareketlere katılmalarında amil oldu. İşte o zaman Ödemişlilerin o kahramanca hareketleri benim göğsümü kabartmış ve gözlerimi sevinç yaşlarıyla doldurmuştu. Onun içindir ki efsaneler kadar cazip olan o İlkurşun hadisesini asla unutamam.”

İlkkurşun Tartışmaları Ve Ali Orhan Bey’in Kanaati

Ali Orhan İlkurşun, İlkurşun Savaşı’na ilişkin çalışmasına bu olaya ilişkin pek çok kişinin fikir ve düşüncelerini ekleyerek geniş yer ayırmıştır.

“Hacı İlyas sırtlarından evvel İzmir’de ve Ayvalık’ta müstevliye karşı silah kullanılmıştır. Hal böyle iken Ödemişliler niçin Hacı İlyas Savaşı’nı İlkurşun Muharebesi adı ile ileri sürüyorlar ve bu savaş niçin İlkurşun Savaşı olarak umumi bir kabule mazhar olmuştur? Eğer hadiselerin karakteristik vasıfları ve akış tarzları hakkıyla kıymetlendirilecek olursa, bunun bir münakaşa ve tereddüt mevzuu olmasına asla mahal bulunmadığı derhal fark edilir. Zira Hacı İlyas Muharebesi, vatan ve istiklali korumak gibi asil bir gayeyle kurulan milli bir teşekkül tarafından yapılmış ve istiklal mücadelesi meselesinin tutuşmasında amil olmuştur.

“Hacı İlyas Savaşı, Kuva-yı Milliye’nin ilk hamlesini ve bütün bir husumet dünyasına karşı topyekûn harp ilanını ifade eder. Bunun içindir ki, ona haklı olarak İlkurşun Savaşı denilmiştir.

Ali Orhan İlkurşun İzmir'de atılan ilkkurşunla Ayvalık'taki direnişi de değerlendirdikten sonra şöyle bir kanata varmıştır... Görülüyor ki Ayvalık Savaşı, resmi mahiyette ve hükümet emriyle sırf askeri kuvvet kullanılarak yapılmıştır. Kötü karakterli İstanbul Hükümeti, mutadî olan menfî durumuna dönmekte gecikmemiş ve mukavemet edilmemesi emrini vermiştir. Bu yüzden Ayvalık savaşı altı asırdan fazla bir müddet devlet ve milletin şan ve şerefini cihana tanıtan Osmanlı ordusunun müdafaa silahı olmuştur.

Lakin yıkılan bir devlet yerine bir yenisini kurmak kudret ve kabiliyetlerini bir kere daha ispat etmek fırsatını bulmuşlardır. Aynı tarihte yani 29 Mayıs'ta Ödemişliler Kuva-yı Milliye kurmaya başlamışlardır. Sabaha karşı da Hacı İlyas sırtlarında ilk milli cephe teşekkül etmiştir.

İşte Hacı İlyas sırtlarındaki mukavemet başlangıcı, bu sebeptendir ki İlkurşun Savaşı adını almaya layıktır.

Bu mevzuu böylece kaparken eski Adliye ve Milli Müdafaa vekillerinden merhum Refik Şevket İnce'nin 1942'de bana göndermek lütfunda bulundukları cevabi mektuptan her iki hadiseye de temas eden şu paragrafı nakletmek isterim.

Bu savaşların karakteristik vasıfları itibariyle birbirlerinden apayrı olduğunu belirten Ali Orhan Bey, farklılığı şu şekilde tanımlamaktadır.

Birincisi resmen hükümet emriyle yapılmış ve ordunun son davranışı olmuştur. Onun yüksek şerefini bu noktadan anlamak uygun düşer.

İkincisi ise, milletin ruhundan doğan Kuva-yı Milliye'nin İlkurşun'u, düşmanın bağına saplanmış. Millete bağındaki tükenmez enerjiyi seziren, kalplerdeki arslanları kükreten ve umumi kıyam hazırlayan maneviyat manivelası Hacı İlyas savaşıdır.

Bu arada şüphesiz İzmir'in işgalinin ertesi günü başlayan ve geceli gündüzlü 68 saat süren kanlı Urla savaşlarını da heyecanla hatırlamak lazımdır. Şu var ki Urla boğuşması birbirine düşman iki topluluk arasında cereyan etmiştir ve hadiseye Yunan kuvvetleri karışmış değildir.

18 Mayıs günü Yunan kuvvetleri Urla'ya geldikleri zaman cephaneleri tükenmiş olan Türkler, gelen bir askeri birliktir diye teslim olmuşlardır; fakat, gelenlerin askerlik vasıfları sadece üst idi, ruhlarına işlemiş değildi. Nitekim bunlar ne kadar vahşi ve zalim olduklarını işkenceleriyle ve ahlaksızca alçaklıkları ile ispat etmişlerdir.

Urla, Ayvalık, Hacı İlyas... Bunların her üçü de başlı başına birer kahramanlık destanıdır; fakat, Hacı İlyas sırtlarında Türk Milleti'nin mukavemet ruhunu ve yaşamak azmini gösteren ilk kurşunun atılmış olduğu da tarihi bir hakikattir.

30 Mayıs Sonrası Ödemiş'te Kuva-yı Milliye'nin Faaliyetleri

“Rum heyetinin Bayındır'a gitmesinden sonra vaziyet daha da gerginleşmişti. Her an düşmanın taarruzuna uğrayabilirdik. Bunu sezdiğim için elimin altında bulunan kuvveti muhafaza etmeye ve ona hâkim olmaya çalışıyordum.

31 Mayıs akşamının karanlıkları vadilerden ve ağaçlıklardan bir buğu gibi yükselip mordan siyaha dönerek sırtları, tepeleri ve tek tük bulutlar sardı. Nihayet; ancak, batı ufkunda dolgun bir pembelik kaldı ki o da çabucak eriyip gitti.

Sabahtan keşif koluna çıkmış olan Kayıkcıoğlu Molla Hüseyin Efe yanıma döndü. Anlattığına göre saatlerce ileriye uzanmış; fakat, düşmandan kimseye rastlamamıştı; çünkü, bir gece önce bu yüzden ağzımız yanmıştı.

Az sonra bir posta karşıma dikildi. Kuva-yı Milliye kumandanı Tahir Bey'in Tire istikametine gönderilmek üzere 80 kişi istediğini bildirdi. Ben de bu miktar kuvveti mevcudumdan ayırdım. Ahmet Şükrü(Avukat Şükrü Konuk) kumandasında yola çıkardım. Yedek subaylardan merhum Salih Vecdi, Hamdi, Aydınli Ahmet, Muallim Faik Beyler de müfreze ile hareket ettiler.

Merkezi teşkil eden Hacı İlyas sırtlarındaki kuvvette artık azalmıştı; ancak, seksen kişi kadardı. Yedek subaylardan Sarıgöllü Selim, Osman Duygulu, Selim Örsel, Şerif Duygu, Muallim Remzi ve Salih Zeki Beyler merkezde kalmışlardı. Ayrıca 7-8 jandarma vardı. Onları yanımdan ayırmıyordum. Karanlık bastıktan sonra jandarmalara verdiğim vazife şu oldu, soğuktan barınmak için gönüllülerin Hacı İlyas Köyü'ne inmelerine meydan bırakmamak.

...Savaş artık ölüm kalım boğuşması halini almıştı. Müfreze büyük bir gayret sarfederek en şiddetli mukabelede devam ediyordu. Bir aralık bizi fazla hırpalayan bir düşman makineli tüfeğinin başındaki askerin kollarını havaya kaldırarak yuvarlandığı görüldü; ancak, bunun üzerinedir ki müfreze çekilmek imkânını bulabildi. Bir saat kadar süren Zincirlikuyu çarpışması böylece son buldu. Müfrezenin bir kısmı Ödemiş üzerine, bir kısmı güneydeki dağlara çekildi”.

Ödemiş'te Yunan Telfatı 300'dür.

Lübbey Köyü'ne çıktığımız zaman karanlık basmıştı. Lübbeyli Ömer Efe'nin, yanında 25-30 silahşörle Lübbey Yaylası'nda olduğunu öğrendim. Yayla bir saatlik mesafedeydi; fakat, pek bozuk olan yol gece yolculuğuna müsait olmadığından köyde geceleme mecbur kaldım.

Burası Hacı İlyas sırtlarına en çok üç buçuk saat mesafedeydi. Köye karanlıkta varabildiğime göre savaşın öğleden sonra üçe dörde kadar sürdüğü muhakkaktı. Savaşın öğleyn bittiğini söyleyen arkadaşlar da var; fakat, onlar herhalde fazla heyecanlı olacak, zamanı iyi tayin edememiş olsalar gerek.

Yunan taburları, Kayaköy Dağlar'ından ve Doyranlı Çiftliği ilerisinde de hayli telefât verdiler; fakat, bunun miktarını tespit etmek mümkün olmadı. Zincirlikuyu muharebesinden sonra düşmanın geriye on altı araba dolusu ölü ve yaralı taşıdığını, o zamanlar oralarda ticaretle meşgul olan Tellal Bayram bana nakletmişti. Sonradan bu ifadenin doğruluk derecesini tahkik etmek üzere Tire'ye gittim. Gördüllü ve Çinyeri Köyleri'ne uğradım. Bilhassa tarihi hadiseleri büyük bir titizlikle, eksiksiz ve fazlasız anlatmak itiyadında olan köylülerimiz Tellal Bayram'ın sözlerini teyit ettiler.

Yunanlılar leşlerini ve yaralılarını arabalara ve cephe gerisine taşımışlar ve ateş hattına sokulan ilk süvari birliklerinden sağlam olarak hemen hiçbir fert kalmamıştı. Bu süvariler 200 kadar tahmin edilmektedir.

Düşman yaralıları sabahleyin bizim müfrezenin toplandığı çınar ağacının gölgesinde barındırmıştır.

Düşman bu darbenin acısını çıkarmak için Orta Anadolu'dan gelmiş orakçılardan üç, Güdüllü ve Karacalı Köyleri'nden de üç delikanlımızı şehit ettiler. Aradan günler ve haftalar geçtikten sonra da tarla ve bahçe kenarlarında, hendek aralarında münferit (tek, yalnız) ve üçer beşer ölümler görüldü. Bunların üzerlerinde silahları vardı; fakat, köylülerimiz can korkusu ile bu silahları götürüp Yunan makamlarına teslim ediyorlardı.

İlkkurşun hareketlerine iştirak eden arkadaşlarımızdan o zamanın Adagide Nahiye Müdürü Osman Bey, bizden ayrılıp İstanbul'a gittiği sırada Yunanistan'ın Drama mebusu Kemal Bey ile karşılaşmış, bu zat kendisine Yunan telefâtı hakkında şunları söylemiştir.

Ödemiş önlerinde yapılan savaşta Yunan telefâtı üç yüzdür. Haber Atina'da büyük heyecana mucip oldu. Mecliste sert münakaşalar yapıldı Pire ve Atina'daki dükkânlar matem alameti olarak kapandı.

Yunanlılar 1 Haziran 1919 günü taarruza geçerek Türk kuvvetlerini hazırlıksız yakalamışlardır. Ali Orhan Bey, zor şartlar altında bu çarpışmayı gerçekleştirmiş; ancak, sayıca ve askeri teçhizat bakımından Türk kuvvetlerinden üstün olan Yunan birliklerine karşı çok fazla direnemeyen kuvvetler dağılmıştır. Dağılan bu kuvvetler Lübbey, Subatan, Bozdağ ve Çavdar yaylalarından geçerek geri çekilmişler Yunan kuvvetleri de Ödemiş'i işgal etmişlerdir.⁷⁶

Ödemiş Kuva-yı Milliye Kumandanı Tahir, Jandarma Teğmeni Halil İbrahim ve Avukat Hamit Şevket İnce Beyler Keles ve Ozan yolu ile Alaşehir üzerinden, Salih Vecdi Can, Avcı Mustafa ve arkadaşları Birgi Bozdağ yolu ile çekilmişlerdi. Selim Bey ile Lübbey, Subatan, Bozdağ ve Çavdar yaylalarından geçerek çekilen Ali Orhan İlkkurşun ve diğerleriyle hepsi 10 kişilik bu grup üç dört gün içinde Eşme'de bulunan 17. Kolordu Komutan Vekili Kurmay Albay Bekir Sami Bey'in etrafında toplandılar.

Burada Salihli Cephesi oluşturuldu.⁷⁷ Ali Orhan Bey Tahir Bey tarafından Ahmetli'den çekilerek dağılan kuvveti toplamaya ve Ahmetli'yi geri almaya memur edildi ve görevini başarıyla tamamladı. Birkaç gün sonra Ahmetli tekrar işgal edildi ise de yapılan direnişte bu sefer kayıp verilmemiştir.⁷⁸

Kısa süre sonra Ali Orhan Bey Keles Cephesi'nde hizmet vermiştir. Yunan kuvvetlerinin Ödemiş havzasında her türlü hareketinde serbest kalmış olması tehdit ediciydi. Ödemiş-Keles bucağı yolu ile Alaşehir'e ve Beydağ üzerinden sarktıkları halde Salihli ve Aydın'ın Umurlu cepheleri tek bir silah atılmadan düşebilirdi. Ali Orhan Bey, bu ihtimaller üzerinde iyice düşünerek Alaşehir Kuva-yı Milliye Mevkii Kumandanlığına Ödemiş ve Keles cephesini açmaya hazır olduğunu arz eden bir müzekkere sunmuştur.⁷⁹

Ali Orhan İlkurşun-Ödemiş Kuva-yı Milliyesi ve Direniş Karşıtları

Ali Orhan Bey İlkurşun olayına belki tarihsel süreç içerisinde kendi konumu nedeniyle geniş yer ayırdığını düşünebiliriz; ama, neredeyse İlkurşun olayına temas ettiği kadar direniş karşıtlarının faaliyetlerine de temas etmesi bu konu hakkında duyarlılığını göstermektedir. Ali Orhan İlkurşun Milli Mücadele dönemi anlatılırken sadece kahramanlar ve zaferlerden değil, hamasetin bir tarafa bırakılarak direniş karşıtlarının yani yabancı bir işgal gücünü destekleyenlerin, bambaşka bir ifadeyle işbirlikçilerle de hesaplaşmak gereğini ortaya koymaktadır.

“...Bir Binbaşı Enver Paşa koskoca bir harbiye nazırını bertaraf etmiştir. Cemal Abdün-nasır, Necip Paşa'yı mevkiinden düşürmüştü ve zamanla mısırlıların hafızasından silmiştir. Demirci Mehmet Efe, İstanbul'dan vazife ile gönderilmiş olan Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'yı pervasızca tevkif etmiştir; fakat, Kuva-yı Milliye kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey, Yarbay Halim Pertev'i ortadan kaldırmak; hiç olmazsa bir yere kapamak iktidarını göstermedi.

Hâlbuki yukarıda belirtilmiş olduğu üzere milli heyetin tanzim ettiği karamamede hiyanet yoluna sapanların idam edilebileceklerine dair sarih bir madde vardı.

Tahir Bey'in zaaf ve tereddüdünden hain Yarbay Halim Pertev ile sayıları beşi altıyı geçmeyen baykuş ruhlu adamları pekâlâ faydalanmayı bildiler. Serbestçe çatlak sesler çıkarmaya başladılar. Efelerin, zeybeklerin, halkın arasına sokuldular ve zehirlerini akıttılar.

“Yunanlılar padişahın emriyle geliyor, asayiş düzelince çekilip gidecekler. Binaenaleyh onlara atılacak kurşun padişahımız efendimize atılmış sayılacaktır. Milleti yeni baştan kana boyamayın. Bu işlerin başına geçenler keselerini doldurmak isteyen bir takım serserilerdir. Sakın onlara kapılmayın, işinizin gücünüzün başına dönün.”

İçten içe yapılan bu maneviyat kemirmesi türlü komplolarla, tertiplerle büsbütün tesirli bir hal almaktaydı; fakat, vatansever gençler şartların ağırlığına tuz biber eken bu menfi ve sinsi propagandaya rağmen mücadele imanından zerre kadar kaybetmemişlerdi. Mukadder olan ilk hamlelerini yapacaklar ve ondan sonra şahlanmalarına devam edeceklerdi.

Aradan kırk yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen bugün bile her Türk vatandaşı bu satırları okurken gayri ihtiyari bütün sinirlerinin gerildiğini hissedecektir. Bunun içindir ki biraz da bu sinir gerginliğini yatıştırmak maksadıyla bozguncu hainlerin akıbetlerinden kısaca bahsediyorum.

Yarbay Halim Pertev, Milli Mücadele heyecanını söndürmek için son zehirlerini de saçtıktan sonra yine Ödemiş'te kalmıştı ve düşman kuvvetlerini şehrin giriş noktasında karşılamıştı; fakat, nankörlüğünün cezasını çok geçmeden gördü. Şöyle ki: Günün birinde Ödemiş'te bir Yunan subayı Halim Pertev'e hakarete bulundu. Ne insan ne de yarbay rütbesinde bir subay olarak hazmedilemeyecek kaba sözlere maruz kaldı. Canı sıkılan ve hiddetlenen Halim Pertev, zoraki bir sırtışla Yunan subayına şöyle mukabele etti:

—Ben size çok iyilikler yaptım.

Bunun üzerine Yunan subayı çok acı olmakla beraber çok yerinde bir karşılıkla Halim Pertev'e hak ettiği cevabı verdi:

—Eğer sen iyi bir adam olsaydın kendi milletine hayrın dokunurdu. Bir de utanmadan yılışık yılışık sırtıyorsun...

Ve iki tokat gibi fırlatılan bu iki cümleden sonra hain yarbayın suratına iki hakiki tokat şakladı.

Bu hakaretlere rağmen hala yaşamaktan utanmayan Halim Pertev artık Ödemiş'te tutunamayacağını anlamıştı. Bir yolunu bularak İstanbul'a gitti. Orada da rahat durmadı. İstirdada kadar Milli Mücadele düşmanlığında ayak diredi.

Büyük zaferden sonra askerlikten tardedilen hainler listesinde Halim Pertev de layık olduğu yerini buldu. Tahir Bey de Kuva-yı Milliye Kumandanı sıfatıyla artık bir bin-başı, bir yarbay, bir miralay değil en üstün vasıflara sahip bir general seviyesine çıkması lazım geldiğinin farkında değildi. İşgal ettiği mevkiin azametini takdir edemiyordu. Hâlbuki o salahiyyetin de mesuliyetin de en kritik noktalarında bulunmaktaydı”.

Halil Dural İle Tarih Önünde Hesaplaşma

Yarbay Halim Pertev'in adamlarından hemen hepsi de er geç cezalarını buldular. Bunlardan bir muallim olan Meyzinin Ahmet ile Sabuncu İsmail Ödemiş'e giren ilk askeri kıtalarımız tarafından derhal idam edildiler.

Ekmekçinin Rıfat diye anılan şahıs ise düşman askerleriyle birlikte firar ederek Atina'ya kapağı attı. İsmi kara listeye geçti. Umumi af kanunundan faydalanıp Ödemiş'e döndü; fakat, onun bu küstahça dönüşünü haber alan gençler, kendisini az kalsın linç edeceklerdi, zor kurtuldu. Ödemiş'te dikiş tutturamadı. Başını alıp gitti. Nereye gitti ise hiçbir yerde insan yüzüne bakamadı. Şerefli bir hayat hakkı artık onun nasibi değildi.

Hadımlı Lütü Hoca ise idam cezasından; ancak, nüfuzlu bir adamın yardımı ile kurtulabildi; fakat, o da kara listeye girmişti. Hayatının sonuna kadar bir zamanlar itibar gördüğü insanların muhitinden uzak tam bir hacalet içinde günlerini geçirdi.

Halim Pertev'in kara ruhlu hempalarından biri daha vardı ki her nasılsa dört ayaküstüne düşmenin yolunu bulmuştu. Bu adam 93 muhacirlerinden idi. Milli teşkilata düşmanlık bakımından Yunanlılara taş çıkartıyordu; fakat, istirdattan sonra hiçbir cezaya çarptırılmadan işin içinden sıyrıldı. Üstelik bir vatansever gibi geçinmeye muvaffak oldu. Hatta devlet bu adama emekli maaşı bile bağladı.

İsmi açıklamakta bazı mahzurlar bulunan bu vatansızdan, ben bu sahifelerde “vatan-sız” diye bahsedeceğim.

Direnış yanlılarına hakaretler yağdıran “vatansız” için Ali Orhan Bey “Ödemiş'te böyle-sine menfi ruhlu bir başka kimse görmedik”.dedikten sonra açıklamalarına şöyle devam eder. *“Ertesi gün Vatansız'ın, yanında Rumlar olduğu halde Bayındır'a gittiği söylendi. Onun orada hüsnüniyetle ve samimiyetle bir iş göreceğine ihtimal verilmezdi.*

Salih Özmen'in bu ifadesini hadisenin şahidi olan vatandaşlardan Kara Erkek Mehmet Efe de teyit etmekte ve üstelik biz onu yani Vatansız'ı sonra çok aradık; ama, bulamadık demektedir.

Ali Orhan Bey “Vatansız” diye tarif ettiği kişinin kendisine göndermiş olduğu mektup-taki değerlendirmeleri en ince ayrıntısına kadar eleştirdikten sonra kendi kanaatiyle yorumlarını tamamlıyor.

“...Vatansızın kim olduğu yazılarımın bu kısmına kadar okuyucularımca bilinmi-yordu. Kanunun icaplarına uyarak bunun esas ismini açığa vurmamıştım; fakat, o bana hakaret davası açarak, Vatansız diye kastedilen benim dedi. Delil olarak da Türklerden Rumlar ile birleşerek Bayındır'a ve Yunan kumandanı yanına kendisinden başka giden olmadığını ileri sürdü ve bu suretle kendisini bizzat kendisi teşhir etmiş oluyordu. Bu adam 93 muhacirlerinden Pomak bir çobanın oğlu idi. Adı, Halil Hafız'dı. Soyadı ile Halil Dural olmuştur.⁸⁰ Bunlar Ödemiş'te milli dava düşmanlığında sekiz kişi olmuşlar, dokuz kişi olamamışlardı. Bu sekiz kişinin beşi ise Türk kanı taşımayan yabancılardı. Memleketimizden Yunanlılar kovuldukları zaman bunlardan layık olduğu cezayı bulmayan da bu Halil Hafız olmuştı. Hâlbuki düşmanlıkta en çok ileri giden de bu olmuştı. Basın yayın mahkemesi sayın reisi kendisine barışma tek-

lifinde bulunmuş; fakat o, “cezasını istiyorum” diye bağırarak mahkeme salonunu inletmişti. Zamanında benden tam olarak alamadığı intikamını benim milletimin mahkemesi vasıtasıyla olsun yalan dolan yollarla almak istiyordu. Bu davayı açtıran ise Muhakkak ulu Tanrı idi. Çünkü o, yaptıklarının manevi cezasını olsun ölünceye ve hatta kıyamete kadar çekmeliydi; çünkü o, Türkiye’de düşmanın ayağına kadar giderek, “gel bizim memleketimizi işgal et” diyen tek bir adamdı.

Ali Orhan İlkurşun mahkemede dinlenen şahitlerin Halil Dural hakkında söylediklerini hatıralarında aynen aktarmıştır. Mahkeme de dinlenen şahitler arasında İbrahim Yayla, Salih Özben, Hamit Şevket İnce’de bulunuyordu. Uzun süre Ödemiş efkâr-ı umumisini de meşgul eden bu davanın nasıl sonuçlandığı hakkında maalesef bir bilgiye ulaşamadık. Bu konuda Ali Orhan İlkurşun’a ait evraklarda da bir şey gözümüze ilişmedi.

Sonuç:

Ödemiş’te Kuva-yı Milliye’nin oluşmasında ihtiyat subaylarının etkinliği inkâr edilemez bir gerçektir. Yüzbaşı Rasim, Albay Bekir Sami Bey’in emir subayı sıfatı ile Ödemiş’te Kuva-yı Milliye’nin kurulmasına önderlik etti. Bir başka ilginç örnek Ödemiş’te yedek subayların topluca Kuva-yı Milliye’ye katılmasıdır. Bunlardan Ali Orhan Bey’in İlkurşun Muharebe Komutanı olması ve daha sonra Yüzbaşı Süleyman Sururi ile işbirliği yapması, Ödemiş Kuva-yı Milliyesi’nde subayların etkinliğini gösterirken, dinine bağlı Müslüman halkın mücadeleye atılmasında Ödemiş’te Hacı Müm-taz Efendi gibi din adamlarının doğal lider görüntüsü çizdikleri ve bu arada Kaymakam Bekir Sami Bey’in baskınlara iştiraki örnek alınacak bir davranıştır. Gönüllü liderler, önder kadroda Celal (Bayar), Saracoğlu Şükrü, Hamit Şevket (İnce), Refik Şevket (İnce) bulunuyorlardı. Bunlar arasında Ali Orhan İlkurşun Milli Mücadele sırasında İzmir’de, Ödemiş’te, Küçük Menderes ve Gediz Havzaları boyunca cephelerin pek çoğunda yer almış önemli bir tanıktır. Ali Orhan İlkurşun Halkevi yöneticiliği sırasında titiz çalışmaları sonucunda İzmir’in işgali, Anadolu’daki tepkiler, Türk halkının direnişi, Ödemiş Kuva-yı Milliyesi’ne dair çok önemli belge ve dokümanları toplayarak iyi bir arşivci olduğunu da ispat etmiştir. Ali Orhan İlkurşun sadece tarih yapan değil, akademisyen, öğretmen ve yazar olmamasına rağmen tarih yazan kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Bir hatırat olarak tanımlanmasına karşın Ali Orhan İlkurşun’a ait çalışmalar sadece Ödemiş ve çevresindeki Milli Mücadele dönemine dair anlatıları içermekle kalmamış İzmir’in işgalinden itibaren neredeyse bütün Batı Anadolu’yu kapsayacak bir çerçeveyi oluşturmuştur. Kimi bölümlerin oldukça fazla ayrıntıya sahip olması belgeleri ve hatıratındaki anlatıları önemli kılmaktadır. Doktora tezi, yüksek lisans tezi, makale, bildiri gibi pek çok akademik çalışmada kaynaklık etmiş olan Ali Orhan İlkurşun’a ait dokümanlar özgün kitap ve belgesellere de kaynaklık yapmıştır. Elbette yalnızca Ali Orhan İlkurşun’un yazdıklarına dayanarak Ödemiş’in Kuva-yı Milliye dönemini aydınlatmak mümkün değildir; ancak, bu tür

çalışmalar bilimsel yöntemlerle geliştirilmiş araştırmalarla desteklendiğinde bir anlam ifade edecektir. Bu denli geniş bir araştırmacı kesime kaynaklık teşkil eden çalışmanın yayınlanmaması ise düşünülmesi gereken vahim bir durumdur.

KAYNAKÇA

Arşivler

ATASE
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Arşivi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Arşivi
Türk Tarih Kurumu Arşivi

Gazete ve Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Yolu
Düstur
Efe
Ödemiş
Türk Yurdu
Yeni Ödemiş

Kıtap ve Makaleler

AKER, M. Şefik. İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı, Cilt:2, Askeri Matbaa, Ankara 1937
APAK, Rahmi. Batı Cephesi Nasıl Kuruldu, T.T.K. yay Ankara 1990
AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu ve Kuva-yı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993
BAYAR, Celal. Ben de Yazdım, İstanbul 1968
COŞKUN, Alev. Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi, Cumhuriyet Kitapları, 5. Baskı, İstanbul 2007
DURAL, Halil. Bize Derler Çakırca, 19. Ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler, (Haz: Sabri Yetkin), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999
İLKURŞUN, Ali Orhan. Milli Mücadele'de Ege Bölgesi Ve İlkurşun Yayınlanmamış Hatırat, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
İLKURŞUN, Ali Orhan. Büyük Türk İnkılabından, Milli Mücadele Hatıraları, Yeni Ödemiş, sayı:4, 15 Kanun-ı Sani 1933, Ödemiş 1933
İLKURŞUN, Ali Orhan. "Haydın Efeler", Ege Ekspres Gazetesi 15 Mayıs 1958.
İLKURŞUN, Ali Orhan. Akbaş Baskını Kahraman Şehit Hamdi Veyahut Aznavur Ve Gavur İmam İsyancıları, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Y.634
GÜNEŞ, Ege.N. Babamın Emanetleri Ragıp Nurettin Ege'nin Birinci Cihan Harbi Günlükleri Ve Harbin Sonrası Hatıratı (Hazırlayan: Güneş N . Ege- Akter), Dergah Yayınları, İstanbul 2006
GÜNEŞ, Günver. Modernleşme Sürecinde Ödemiş Halkevi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: XXI, sayı:63, Kasım 2005, Ankara 2005
GÜNEŞ, Günver. Çağdaşlaşma Hareketleri İçinde Atatürk Döneminde Ödemiş Kentindeki Gelişmeler, Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2006, ATASE Yayını, Ankara 2006
GÜNEŞ, Günver. Milli Mücadele'de Ödemiş, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, S.1
ÖKTEM Haydar Rüştü, Mütareke Ve İşgal Anıları, (Haz: Zeki Arkan), TTK Yayını, Ankara 1991
SELEK, Sabahattin. Milli Mücadele, C. 1, İstanbul 1982
TAÇALAN, Nurdogan. Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1970
YAZICI, Nesimi. "Milli Mücadelede Bir Mücahit Veya Pıtır Hüseyin Efe'nin Anıları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, sayı: 29-30, Mayıs-Kasım 2002, Ankara 2002

NOTLAR

* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

** Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi- Tarih Bölümü

¹ Ali Orhan Bey'e ait nüfus bilgilerini Ödemiş'te değil de Ankara Yenimahalle'de ulaşmak bizim için sürprizdi. Nüfus kayıtlarının ne zaman ve hangi nedenlerle Yenimahalle'ye götürüldüğünü ise bilemiyoruz.

² Kafkasya Cephesinde Savaşına Dair Bkz; Ali Orhan İlkurşun, "Milli Mücadele'de Ege Bölgesi Ve İlkurşun" Yayınlanmamış Hatırat, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K113G18B18-223.

³ Ali Orhan İlkurşun, Milli Mücadele'de..., TİTE, K113G18B18-155

⁴ Ödemiş Türk Ocağı Künye Defteri, DEÜ Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Demirbaş No:39, Belge No:350, Günver Güneş, "Türk Ocağı Taşra Şubelerine Bir Örnek; Ödemiş Türk Ocağı", Türk Yurdu, cilt:23, sayı:192, Ankara 2003, s.30.

⁵ Mestan Yapıcı, Beydağ, Balyambolu, Palaipolis, İzmir 1995, s. 119.

⁶ Ali Orhan İlkurşun, Milli Mücadele'de..., TİTE, K113G18B18-99. Bu mazbata Belediye Başkanı Mustafa Bengisu zamanında alınmıştır.

⁷ Günver Güneş, "Modernleşme Sürecinde Ödemiş Halkevi'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt: XXI, sayı:63, Kasım 2005, Ankara 2005, s.986.

⁸ Nesimi Yazıcı, "Milli Mücadelede Bir Mücahit Veya Pıtır Hüseyin Efe'nin Anıları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, sayı: 29-30, Mayıs-Kasım 2002, Ankara 2002, s. 179-180.

⁹ Düstur Tertip:5, cilt:3-2, sayfa.2826, yasa:504.

¹⁰ Ankara Yenimahalle Nüfus Müdürlüğünden alınan bilgi

¹¹ Günver Güneş, "Çağdaşlaşma Hareketleri İçinde Atatürk Döneminde Ödemiş Kentindeki Gelişmeler", Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2006, ATASE Yayını, Ankara 2006, s.82.

¹² İlkurşun, "Büyük Türk İnkılabından, Milli Mücadele Hatıraları", Yeni Ödemiş, sayı:4, 15 Kanun-ı Sani 1933, Ödemiş 1933, s.13.

¹³ Alev Coşkun, Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi, Cumhuriyet Kitapları, 5. Baskı, İstanbul 2007, s.377-378.

¹⁴ Ali Orhan İlkurşun, "Haydın Efeler", Ege Ekspres Gazetesi 15 Mayıs 1958.

¹⁵ Ali Orhan İlkurşun, "Akbaş Baskını Kahraman Şehit Hamdi Veyahut Aznavur Ve Gâvur İmam İşyanları" Türk Tarih Kurumu Arşivi, Y.634.

¹⁶ İlkurşun, Milli Mücadele'de...,TİTE (K113G18B18-129. 130. ve 131. sayfalar)-(K113G18B18-152. ve 153. sayfalar)-(K113G18B18-194)-(K113G18B18-184 ve 185. sayfalar-Son iki sayfada el ve duvar ilanlarıyla Ödemiş halkına dağıtılan beyanname ve Alaşehir 17. Kolordu Kumandanlığına Tahir Bey tarafından gönderilen rapor bulunmaktadır. Beyanname için bkz; Sabahattin Selek, Milli Mücadele, s.132, Celal Bayar, Ben de Yazdım, cilt:6, s.1902, Alev Coşkun, Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2007, s.264. Belgelerin değerlendirildiği diğer kaynaklar için bkz; Miralay Bekir Sami Günsav'ın Anıları, s.68-69. Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002, s.118.

¹⁷ Süleyman Sururi Bey'den Ali Orhan Bey'e TİTE K113G18B18 ve TİTE K113G18B18-41

¹⁸ TİTE K113G18B18- s.85-86.

¹⁹ Albay Nuri Vural'ın açıklamaları daha çok Aydın bölgesinde cephe savaşları ile ilgilidir. TİTE K113G18B18-s.106

²⁰ TİTE K113G18B18-s.106.

²¹ M. Esat İleri'den Ali Orhan Bey'e TİTE K113G18B18-s.106, TİTE K113G18B18-s.176

²² Belge niteliğindeki önemli bir kaynak olan Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rifat'ın (Kemerdere) daktilo edilmiş 71 sayfalık mektubu Celal Bayar'ın isteği üzerine 15-05- 1942 tarihinde yazmaya başladığı hatıratı 17 günde tamamlanmıştır. Celal Bayar Ben de Yazdım isimli eserde Kemerdere'nin anılarını sıkça kullanmıştır. Mektubun birer kopyasını Ödemiş'teki arkadaşlarına da göndermiştir. Muhtemelen Ali Orhan Bey'de Kemerdere'nin hatıralarına bu şekilde ulaşmış olmalıdır. TİTE K113G18B-106-157-158-159-160-167-212-213-214.

²³ TİTE K113G18B18-170 ve hatıraları K113G18B18-136.

- ²⁴ TİTE K113G18B18-107.
- ²⁵ TİTE K113G18B18-132. ve 133. sayfalar-K113G18B18-134.
- ²⁶ TİTE K113G18B18-132.
- ²⁷ TİTE K113G18B18-161
- ²⁸ Ragıp Nurettin Ege ve Ali Orhan İlkurşun'un yazışmaları daha sonra Güneş Ege -Anter tarafından yayınlanmıştır. Bkz; Babamın Emanetleri Ragıp Nurettin Ege'nin Birinci Cihan Harbi Günlükleri Ve Harbin Sonrası Hatıratı, (Hazırlayan: Güneş N.Ege- Akter), Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s.330, Kitapta ayrıca Ali Orhan İlkurşun tarafından Nurettin Ege'ye gönderilmiş ve ilk kez yayınlanan 25-01-1951 tarihli bir mektup bulunmaktadır. Mektup için aynı eser bkz; s.342-345. TİTE K113G18B18-109-110ve 111.sayfalar, ayrıca TİTE K113G18B18-114 ve 115. sayfalar.
- ²⁹ TİTE K113G18B18-111. ve 112. sayfalar.
- ³⁰ TİTE K113G18B18-112 -K113G18B18-115. ve 116. sayfalar, Öktem'in anlattıkları geniş bir biçimde 1927 yılında Anadolu gazetesinde eski harfli yazı dizisi olarak yayınlanmış, daha sonra Zeki Arıkan tarafından kitaplaştırılmıştır. Bkz; Haydar Rüştü Öktem (1885-1951) Mütareke Ve İşgal Anıları, (Haz; Zeki Arıkan), TTK Yayınları, Ankara 1991
- ³¹ Bu kişinin ifadeleri "İlk silah nerede patladı" başlığı altında anlatılmıştır. TİTE, K113G18B18-121.
- ³² TİTE, K113G18B18-127.
- ³³ TİTE, K113G18B18-134.
- ³⁴ TİTE, K113G18B18-134.
- ³⁵ TİTE, K113G18B18-134.
- ³⁶ TİTE, K113G18B18-136.
- ³⁷ TİTE, K113G18B18-137.
- ³⁸ TİTE, K113G18B18-137.
- ³⁹ TİTE, K113G18B18-137.
- ⁴⁰ TİTE, K113G18B18-81. 82. ve 83. sayfalar, TİTE, K113G18B18-137, TİTE, K113G18B18-222.
- ⁴¹ TİTE, K113G18B18-138.
- ⁴² TİTE, K113G18B18-138.
- ⁴³ TİTE, K113G18B18-139.
- ⁴⁴ TİTE, K113G18B18-140.
- ⁴⁵ TİTE, K113G18B18-139.
- ⁴⁶ TİTE, K113G18B18-143.
- ⁴⁷ İbrahim Yayla çeşitli tarihlerde Ödemiş gazetelerinde sadece bu konu ile ilgili değil Ödemiş Kuva-yı Milliyesi hakkında başka yazılan da yayınlanmıştır. İbrahim Yayla, "İşgalden Kurtuluş'a Ödemiş", Ödemiş Gazetesi, 2 Eylül 1949.
- ⁴⁸ Örneğin TİTE, K113G18B18-151.
- ⁴⁹ TİTE, K113G18B18-153.
- ⁵⁰ TİTE, K113G18B18-153.
- ⁵¹ TİTE, K113G18B18-165, TİTE, K113G18B18-164, TİTE, K113G18B18-165.
- ⁵² Ali Orhan İlkurşun yazdığı bazı bölümlerin doğruluğunu tespit ettirmek amacıyla da sorduğu sorulara ve bazı konulara ilişkin bildiklerini ilgili kişilere gönderir sonra da onaylanmasını beklerdi. Nazmı Topçuoğlu'nun yazısı için bkz; TİTE, K113G18B18-171.
- ⁵³ Ödemiş Kuva-yı Milliyesi'nin oluşumuna birinci derecede rol oynayan Avukat Hamit Şevket İnce'nin bir de Tevfik Bıyıklıoğlu'na gönderdiği mektup vardır. TTK, Tevfik Bıyıklıoğlu Arşivi, Dosya No: 141. Bu mektup ile Ali Orhan İlkurşun'a verilmiş olan mektup arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.
- ⁵⁴ Halil Dural ile bir dönem mahkemelik olan Ali Orhan İlkurşun'un bilgi için Halil Dural'a müracaat etmesi ilginç bir durumdur. TİTE, K113G18B18-202 ve 203.sayfalar. Ali Orhan Bey'in hauratta konuyla ilgili değerlendirmeleri incelendiğinde Halil Dural'a olayla ilgili bilgi vermesi için niçin ricada bulunduğu anlaşılmaktadır. "Halil hoca'nın benimle tek kelime konuşmuş olması şöyle dursun yüzüme bile bakmış değildir. Fakat konuştuğunu bildirdiği bu sözleri ile aranan hakikatleri kendiliğinden meydana koymaktadır. Çünkü bu Rumların dönüşlerinde benim aileme ziyet ve hakaret etmemeleri için hüviyetimi belli etmememi tavsiye ettiğini söylemekle bunun birer Türk düşmanı ve halis yunan işgalini isteyen kimseler olduklarını bilmekte olduğunu açıklamakta ve gözlerini tepelerden ayırmadıklarını ifade etmekle de onların tam birer casus olduk-

larını-farkında olmayarak-ifşa etmektedir. Dahası da vardır: Arkadaşlar diye vasıflandırdığı bu Rumların korkmadan ve herhalde düşman işgal komutanı nezdine varabilmeleri için yanlarına katıldığını da kendisi söylemektedir.” Bu ifadeden Ali Orhan Bey’in Halil Dural hakkında kendi iddialarının doğruluğunu Halil Bey’in ifadesindeki tutarsızlıkları kullanarak desteklemek istediğini görmekteyiz. Bkz. TİTE, K113G18B18–204

⁵⁵ TİTE, K113G18B18–230- TİTE, K113G18B18–231

⁵⁶ TİTE, K113G18B18–104- TİTE, K113G18B18–104a- TİTE, K113G18B18–105- TİTE, K113G18B18–105a.

⁵⁷ İlkurşun, Milli Mücadele’de...,TİTE, K113G18B18–105, 29 Mayıs 1948 tarihli Ödemiş Gazetesi’nin 3. sayfasında Tarih Müze Şubesi Başkanı Ali Orhan İlkurşun tarafından yazılmış İlkurşun’un Asıl Manası adlı makaleden.

⁵⁸ Nurdoğan Taçalan, Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul 1970, s.185–200

⁵⁹ Sabahattin Selek, Milli Mücadele, C. 1, İstanbul 1982, s.234

⁶⁰ Bu faaliyetleri için bkz Celal Bayar, Ben de Yazdım, İstanbul 1967, s.1648 vd. ss. 1730–1750

⁶¹ Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu...,s.104–105.

⁶² Alev Coşkun, En Uzun 15 Gün..., s.206

⁶³ Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu..., s.105

⁶⁴ Celal Bayar, Ben de Yazdım..., C.6, s.1752

⁶⁵ Günver Güneş, Milli Mücadele’de Ödemiş, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, S.1; Alev Coşkun, En Uzun 15 Gün..., s.207

⁶⁶ Celal Bayar,Ben de Yazdım..., s.1824

⁶⁷ B.O.A. DH/İ-UM E/52–14, 17 Mayıs 1335 tarihli Bekir Sami imzalı telgraf.

⁶⁸ M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı, Ankara 1937, c.2 s.7

⁶⁹ ATASE Arşivi K.401, Ds: 16,F..96

⁷⁰ Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu..., s.107

⁷¹ Ali Orhan İlkurşun, Milli Mücadelede Ege Bölgesi ve İlkurşun, Yayınlanmış Hatıralar Yüzbaşı Tahir Bey’in hatıralarına atfen, s.25

⁷² Alman kararları için Bkz. A. Orhan İlkurşun, Milli Mücadele’de..., ss.28–29

⁷³ Rahmi Apak, Batı Cephesi..., s.61, S. Selek, Milli Mücadele..., ss.247–248, Alev Coşkun, En Uzun 15 Gün..., s. 211

⁷⁴ İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–2

⁷⁵ İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–2

⁷⁶ Hatıraların geniş bir değerlendirmesi Ali Orhan İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–4

⁷⁷ İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–4

⁷⁸ İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–6

⁷⁹ İlkurşun, Milli Mücadele’de..., TİTE, K113G18B18–7

⁸⁰ Vatanısız diye tarif edilen Hafız Halil Hoca yani Durahoglu Halil Rifat Bey, Ödemişli Mustafa Aga’nın oğlu olarak Halil Dural,1884 yılında Ödemiş’e dünyaya gelmiştir. Ödemiş Cami-i Kebir dâhilinde Bademiyeli Hafız Hüseyin’in Hıfz-ı Kuran’ına üç sene devam etmiş 1898 yılında hafız olmuştur. İzmir’de çeşitli okullarda okuduktan sonra 1903 yılında İzmir Dar’ul Muallimi’nden mezun olmasının ardından öğretmenliğe başlamıştır. Sırayla Ödemiş Zukur İptidai Mektebi, Ödemiş Numune Rüştiyesi, Ödemiş Numune-i Terakki Mektebi, Ödemiş İdadisinde öğretmenlik yaptı. Halil Bey 16 Kasım 1920’de Yunan kuvvetlerince muallimlik görevinden alınmıştır. Kurtuluştan sonra yeniden öğretmenliğe dönen Dural Ödemiş Mekteb-i İptidai, Ödemiş Zafer İlkokulları’nda öğretmenlik ve müdürlük görevlerinde bulundu. 1937 yılında emekliye ayrıldı. 1926 yılında İzmir Vilayeti dâhilinde Merkez dışında ilk kez Ödemiş’te Himaye-i Etfal Cemiyeti’ni kurmuş, Çocuk yuvasının kurulmasına öncülük etmiştir. 31 Ocak 1975 tarihinde 91 yaşında iken vefat etmiştir. Bkz; Halil Dural, Bize Derler Çakırca, 19. Ve 20. Yüzyılda Ege’de Efeler, Haz: Sabri Yetkin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999,

Doç. Dr. Bayram AKÇA*

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Muğla'nın Tepkisi

Özet: Bu çalışmada, Paris Barış Konferansı'nda Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasına izin verilmesi, İzmir'in işgaline karşı İzmir'de toplanan İzmir Müdafaa-yı Hukuk Büyük Kongresi'nin toplanması ve Muğla'nın buradaki rolü, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve buna Muğla halkının tepkisi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Paris Barış Konferansı, Yunanistan, İzmir'in işgali, İtilaf Devletleri, Muğla'nın tepkisi

Giriş

I.Dünya Savaşı devam ederken İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan antlaşmalarla İzmir İtalya'ya vaat edilmişti; ancak, aynı İzmir 26 Haziran 1917 tarihinde Yunanistan ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan bir antlaşma ile Yunanistan'a da vaat edildi. I.Dünya Savaşı İtilaf Devletleri tarafından kazanıldıktan sonra galip ve mağlup taraflar 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te Asya ve Avrupa'nın coğrafi, ekonomik ve stratejik haritasını yeniden belirlemek ve Avrupa Devletleri arasındaki yeni güç dengesini kurmak amacıyla toplandılar.¹

Paris Barış Konferansı başladıktan sonra Yunan temsilci I.Dünya Savaşı sırasında kendilerine vaat edilen İzmir ve havalisinin derhal kendilerine bırakılmasını istedi. Bunun üzerine İtalyan temsilci bu bölgenin 17 Nisan 1915 tarihli Londra ve 17 Nisan 1917 tarihli St. Jean de Maurienne Antlaşmaları gereğince kendilerine vaat edildiğini belirtti. Diğer yandan İngilizler ise Londra Antlaşması ile İtalya'ya sadece Antalya'nın vaat edildiğini, St. Jean Maurinne Antlaşması'nın ise Rusya'nın değişen tavrı nedeniyle geçerli sayılamayacağını ileri sürdü. Böylece Paris görüşmelerinde İngilizler Batı Anadolu'nun İtalyanlar yerine Yunanlılar tarafından işgal edilmesini tercih ettiklerini açıkça belirtmiş oldu.²

İzmir'in İşgaline Karşı İzmir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Büyük Kongresi ve Muğla

6 Mayıs 1919 tarihinde İtilaf Devletlerinin birkaç Yunan birliğinin “asayişli sağlamak ve Hristiyanları Müslüman katliamından korumak” için İzmir'e çıkmasına izin vermesinin ardından İzmir'in işgaline karşı ne gibi önlemler alınabileceğini belirlemek için 6 Kasım 1918'de kurulup 1 Aralık 1918'de resmen faaliyete geçen İzmir Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti 17- 19 Mart 1919 tarihleri arasında İzmir Müdafaa-yı Hukuk Büyük Kongresi'ni topladı.³

Büyük Kongre'ye Aydın Vilayeti, Karesi ve Menteşe Sancakları dahilinde bulunan İzmir, Manisa, Balıkesir, Aydın, Denizli ve Muğla Belediye Başkanları başta olmak üzere 37 Belediye Başkanı, 37 Müftü ve Belediye Meclisi üyesi ile sivil toplum örgütü üyeleri katıldı.

* Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Kongre açıldıktan sonra Başkanlığı'na İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa seçildi Başkan Vekilliklerine ise, Muğla Belediye Başkanı Zorbazâde Ragıp Bey'in yanı sıra Balıkesir Belediye Başkanı Hafız Mehmet Emin, Manisa Belediye Başkanı Bahri, Aydın Belediye Başkanı Emin ve Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik seçildiler. 17 Mart 1919'da açılan Büyük Kongre çalışmalarını 19 Mart 1919 tarihinde tamamladı ve aynı gün alınan bir kararla İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine aşağıdaki telgrafın çekilmesi uygun görüldü.

"1.Türk Milleti galip devletlerin takip ettiği politikalarının, kendilerini imhaya matuf olmadığına kani olmak ister ve bunun teminini arzu eder.

2.Doğuda mühim bir unsur olan Türk halkının maddi ve moral kalkınması, onun toprak ve milli istiklaline ve XV. yüzyıldan beri, Türk Milleti'nin kültürel merkezi olan başkentinin muhafazası ile kabildir.

3.Aydın Vilayeti, Karesi ve Menteşe Sancaklarında % 85 çoğunluğu teşkil eden Türkler, mülk ve servet bakımından da % 85'i temsil etmektedir. Bu itibarla bölgede yapılacak olan bir değişiklik veya zorlama, milli gayreti dumura uğratacağı gibi, Türk Milleti'ni ekonomik bakımdan müstevililerin esaretine sürükleyecek ve unsurlar arasında da devamlı çarpışmalara yol açacaktır.

3.Büyük devletlerin adaletine güvenen Türk Milleti, kendini felakete sürükleyen tehlike karşısında, metanetini muhafaza ederek, tabii haklarını kendi kendine korumasına meydan verilmeyeceğini ve yukarıda arz edilen nokta-i nazarların Sulh Konferansı'na telgrafla ıblığına tavassutlarını istirham eder."

Ancak bir süre sonra İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın görevden alınması ve İstanbul'da da Damat Ferit Paşa'nın iş başına gelmesiyle bu cemiyetin çalışmaları yarım kaldı⁴; fakat, İstanbul'da Damat Ferit Paşa'nın işbaşına gelmesi ve İzmir Valisi Nurettin Paşanın görevden alınması ile cemiyet çalışmalarına son vermek zorunda kaldı.⁵

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Karşı Muğla'nın Tepkisi

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir' in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine aynı gün Muğla'da, Muğla Belediye Başkanı Zorbazade Ragıp Bey'in Başkanlığı'nda Doktor Cemil Şerif Bey, Müftü Mehmet Zeki Efendi, Hacı Abbaszade Emin Efendi, Hacı Kadızade Sabri Efendi ve dava vekili Mehmet Cemal Efendi'den oluşan bir miting heyeti oluşturuldu. Bu heyet aynı gün İzmir'in işgalini protesto eden aşağıdaki dört maddelik metni hazırlayarak İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine ulaştırılmak üzere dönemin Mutasarrıfı Hilmi Bey'e sundular.

1.İzmir'in işgalini Muğla halkı adına protesto ederiz.

2.İzmir'in işgaline karşı İzmir'de oluşturulan Redd-i İlhak Cemiyeti'ne destek sağlamak amacıyla Muğla'da bir Heyet-i Milliye oluşturmak isteriz.

3.Bu hususta gereken bilgilerin Mutasarrıflık makamı aracılığı İstanbul Hükümeti'ne bildirilmesini isteriz.

4.Oluşturulacak bu heyete mutasarrıflığın her türlü maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyeceğini umarız⁶.

Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey bu protesto metnini aldıktan sonra Miting Heyeti'ne karşı şu konuşmayı yaptı: “Muğla'nın kahraman evlatlarının istekleri mutasarrıflık makamının da istekleridir. Mutasarrıflık size muin ve zahirdir. Müsterih olun, teşkilatınızı yapın. İcap ederse Allah'a kadar yürüyeceğiz ve şikâyetimizi yapmaktan geri durmayacağız”.⁷

15 Mayıs 1919 günü akşamı Muğla'da, Muğla Belediye Başkanı Zorbazâde Ragıp Bey'in başkanlığında Cemil Şerif Bey (Doktor), Hacıkadızade Hafız Sabri Bey (Sandık Emni), Zorbazâde Emin Kamili Bey (Çiftçi), Sinanzâde M.Cemal Bey (Dava Vekili), Serezlizâde Memiş Efendi (Belediye Meclisi Üyesi), Selimzâde İsmail Efendi (İmam), Mestan Efendi (Kereste Tüccarı), Serficeli Raşit Bey (Mutasarrıfın kardeşi) olmak üzere 9 kişi Yunan işgallerine karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere Muğla Belediyesi Binası'nda toplandılar. 16 Mayıs akşamı yukarıda ismi belirtilen 9 kişi durum değerlendirmesi yapmak için tekrar toplandı ve bunlara daha önce çeşitli nedenlerle gelemeyen Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi (İl Genel Meclisi Üyesi), M. Cemal Bey (Orman Mühendisi), Hüseyin Avni Bey (Doktor), İskender Bey (Hukuk Mektebi Öğrencisi), İbrahim Bey (Muğla Jandarma Mülâzımı), Gölçüklüzâde Şevket Bey (Çiftçi), Tokuçzâde Ömer Azmi Bey (İstatistik Memuru), Türidizâde Kamil Bey (Tüccar), Osman Bey (Eczacı), Karamollazâde Ethem Efendi, Şekerzâde Halil İbrahim Efendi ve Mehmet Bey (Muğla Hapishane Müdürü)' den oluşan 12 kişi daha katıldı.Bu ikinci toplantı sonrası yukarıda isimleri belirtilen 21 kişinin oluşturduğu gizli “Menteşeliler Müdafâ-yı Hukuk Cemiyeti” kuruldu.⁸

19 Mayıs 1919 tarihinde de “Menteşeliler Müdafâ-yı Vatan Cemiyeti” Muğla'nın önde gelen Ejderha oğlu Muhammed Efe, Topaloğlu Mehmet Efe, Topaloğlu Ahmet Efe, Hacı Geçioğlu Hüseyin Efe, Damgalıoğlu Tahir Efe, Gıvılatlı Halil İbrahim Efe, Sakaloğlu Efe, Tahsildar Feyzullah Efe, Aşçı Abdurrahmanoğlu Mehmet Rıfkı Efe, Aşçı Abdurrahmanoğlu Emin Efe, Mutasarrıfoğlu Rüştü Efe, Çavuş İbrahim Efe, Hacı İligoğlu Mehmet Efe, Helvacıların Mehmet Ali Efe, Güğerekli Cücümün Ali Efe, Çakıcı Mehmet Efe, Kısa Hasan oğlu Ali Rıza Efe, Kireççi Yörük Mehmet Efe'den oluşan 18 efe ve zeybeğini teşkilatlarına katarak ilk vurucu gücü oluşturdular. Bu vurucu güce hemen o günlerde “Muğla Sedengeçtiler Müfrezesi” adı verildi.⁹

22 Mayıs 1919 tarihinde yani İzmir'in işgalinden sonraki Muğla şehrinin ilk pazarı olan Perşembe günü “Miting Heyeti” şehrin Koca Han Mevkii'nde “Koca Han Mitingi” ni düzenledi. Bu mitingde Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi, Doktor Cemil Şerif Bey

(Baydur) ve Encümen Baş Mümeyyizi Zekai Bey (Eroğlu) birer konuşma yaparak Muğlalıları Milli Mücadeleye davet ettiler.¹⁰

Dr. Cemil Şerif Bey'in nutku;

“Çok aziz hemşehrilerin...

Senelerden beri geçirmekte olduğumuz Umumi harbin ferdasında, galip çıkan İtilaf Devletlerinin teşvik ve tergibiyle ve Yunanlı Venizelos'un ve Yunanlıların öteden beri ruhlarında yaşattıkları Büyük Yunanistan rüyasının (Megalo İdea) tahakkuku için duydukları hırs ve canavarlık hisleri, nihayet İzmir'in bağrında patladı.

Yunanlılar gibi korkak bir unsurun yaptığı bu hareket memleketin her tarafında kuvvetli akisler yapacak, maddeten mağlup ve fakat manen canlı Türk Milleti bu acıyı duyacak ve palikaryaları er geç denize dökecektir. İşte bunun bir misali...(Burada İzmirde kurulan Redd-i İlhak ve Müdafaa-yı Hukuk-u Osmani Cemiyetleri'nin Muğla'da da şubelerinin açılması için yazdıkları telgraflar okunmuştur).

Derhal bu cemiyetin şubesini Yeni Hayat Kulübü'nde açtık. İşte bu toplantıyı yapmakımız bu gibi müdafaa teşekkülünün teşebbüsü eseridir.

Çok asil kanlı ve cesur hemşehrilerim!

Anafartalar ve Cenup Orduları kahramanı ve yıkılan İttihatçıların ve bilhassa Enver Paşa'nın hatalı hareketlerine karşı çok kuvvetli mücadelelerde bulunan ve Ordu'da büyük sevgi ve itimat telkin eden Mustafa Kemal Paşa'da Anadolu'ya geçmiştir. Maksudı esasen yer yer başlayan Milli Müdafaa ruhunu ve kuvvetlerini tanzim ve idare etmek ve teşkilatlandırmaktır.

Çok Aziz hemşehrilerim!

Bu kara ve tehlikeli günlerde gayet soğukkanlılıkla, bu teşkilat için elbirliği ile çalışalım. Herkesin uhdesine terettüp eden vazifeleri hemşehrilerimizin seve seve yapacaklarına kaniyiz.Tekrar ediyorum, bu Yunan işgali bir mukaddimedir.Adana'da Ayıntap'da Fransızlar, İstanbul'da İtilaf Devletleri, Şark'ta Ermeniler, Pontusçular ve başta İstanbul Hükümeti ve Sultan ve Halife bu Milli Müdafaa hareketine karşı duracaklardır..Bin bir çeşit tezvirat ve propaganda yapacaklardır.Bunların hiç birine kulak asmayalım.Vazifelerimizi yapalım.Müdafaa hazırlıkları yapmaya çalışalım.Hiç korkmadan, telaş ve tereddüt etmeden uğraşalım; çünkü, elimizden giden imparatorluk topraklarından ana ve öz vatanımızı mutlaka ve mutlaka kurtarmağa mecburuz ve kurtaracağız; çünkü, buralara düşman çizmeleri gelirse ne yaparız?

Ya hayat veya ölüm!

Bu işgaller belki bizim için Suri İsrail tesiri yapacak ve yorgun argın harpten çıkan milletin meyyus ruhuna ümitsizlik yerine ümit, bedbinlik yerine nikbinlik, acz yerine ce-

saret ve metanet verecektir. O zaman Türkiye kendi milli hudutları dahilinde kalacak mücadeleden mutlaka muvaffak olacaktır. Tam ve müstakil bir milli varlık teessüs edecektir.

Ağlamayınız hemşehrilerim...(Çünkü toplantının içinde kadın ve erkeklerden bir çok ağlayan vardı.

Gülünüz...

Bu kara günler muvakkattır. Türk'ün yüksek benliği, bilhassa izzetinefsi yüksektir. Mutlaka Türk bir volkan olacak, içerideki ve dışarıdaki bütün düşmanları hak ile yeksan edecektir. Buna inanınız. Tefeül etmiyorum, böyle görüyorum. öyle düşünüyorum; çünkü, tarihte Türk hiçbir zaman esir ve köle olmamıştır ve yine olmayacaktır.

Zulmün topu var, güllesi var, kalası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedi her gecenin gündüzü vardır.
Millet yoludur, hak yoludur, tuttuğumuz yol,
Ey hak yaşa, ey sevgili millet... yaşa... Varol...

Büyük şairimizin bu sözlerini unutmayalım. İmanlarımızı kırmayalım. Çalışalım, uğraşalım hemşehrilerim...

Allah muinimiz olsun!¹¹

Encümen Başmümeyyizi Zekai Bey'in Nutku

"Ey şimdiye kadar keyiflere kurban, naehil ellerde baziçe olan zavallı millet...

Artık tamamen yok edilmek üzere ölüm uçurumunun başına getirildi ve uçuruma yuvarlanmak üzeresin...

Artık yaşamağa veya ölmeye kendin karar vereceksin...

Harp te mağlup olduk. Büyük devlet dediğimiz devletler, topumuzu, tüfegimizi elimizden aldılar. Memleketimizi taksim ediyorlar. Biraz evvel okunan İlhak-ı Red Heyeti telgraflarından da anlaşıldığı üzere İzmir ve civarını da amansız düşmanımız olan Yunanlılara verdiler.

Ve bugün İzmir Yunanlılar tarafından işgal edildi.

Bugün değilse bile yarın yayılmak üzere yola çıkacaklar. Ellerini kollarını sallayarak gidecekleri yerlerde onları çıkarmaya çalışmak çok zor olacaktır. Bize intikam kastiyle yapacakları zulümler akla havsalaya sığmayacaktır. Onun için onları yolda karşılamak hırpalamak lazımdır.

Bunun için bu gece hükümetin karşısındaki kahvenin bahçesindeki binada böylece ve hatta daha kalabalık bir halde toplanalım. Biz nizamname hazırlayalım ve yarın camiye gelecek halka okuyup kabul ve tasdik ettirdikten sonra hemen tatbika başlayalım.

Çalışma bizden, Tevfik Allah' tandır.¹²

27 Mayıs 1919'da da bütün Muğlalılar adına Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Müftüzâde Saadettin Efendi on arkadaşıyla birlikte imzalı bir protesto telgrafını İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Yüksek Komiserliğine gönderdi. “ Bu müessif hadiselerin bir an evvel izalesi için bütün hükümetlerin teşebbüste bulunması” istenilen telgraf şöyle devam ediyordu:

“Livamızın Fethiye, Bodrum, Marmaris, Kazaları hiçbir sebep olmaksızın işgal edildiği gibi, İzmir'in de bu defa Yunan askerleri tarafından işgal olunduğu teessürle işitilmiştir. Daha önce arz ve izah edildiği vechile bu mahaller Türklerin milli hatıratı ile dolu tarihi yurtlarıdır. Genel nüfus itibariyle %80 nini Türklerin teşkil ettiği bu havalide Türkler ile diğer unsurlar arasında Umumi Harpte bile birliği bozacak hiçbir hadise olmamıştı. Bu havalinin, yani Anadolu'nun Osmanlı memleketinden irtibatının kesilmesi hiç şüphesiz dünya sulhunu ihlal edecek önemli bir hadisedir. Bütün Türkler son derece heyecanla, vatanları uğruna hakimiyetlerini korumaya ve devam ettirmeye azmetmişlerdir. Milletlerarası hukuka, adalet kaidelerine ve hakkaniyete uymayan işbu müessif vaziyetin düzeltilmesi için bütün milletlerin hükümetlerinin acele ve adillane teşebbüslerde bulunmalarını sabırsızlıkla bekleriz”¹³.

Muğla halkı daha sonraki dönemlerde de Milli Mücadele'ye olan katkılarına devam etti.6 Ağustos 1919'da toplanan I.Nazilli Kongresi'ne, 19 Eylül 1919'da toplanan II. Nazilli Kongresi'ne ve 6 Ekim 1919'da toplanan III. Nazilli Kongresi'ne katılan Muğlalılar burada kendilerine yüklenen vazifeleri en iyi şekilde yerine getirerek özellikle Yunan'a karşı Aydın'da verilen savaşlara maddi ve manevi destek sağlamıştır.

Sonuç

Milli Mücadele döneminde bütün yurttta olduğu gibi Muğla'da da İzmir'in işgaline karşı sert tepki gösterilmiştir. Bu tepki;

1- Paris Barış Konferansı yapılırken Yunan işgali ihtimaline karşı İzmir'de toplanan İzmir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Büyük Kongresi'ne Muğla, Belediye Başkanı Ragıp Bey ile temsil edilerek burada alınan kararları aynen onaylaması,

2- 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan işgaline uğraması üzerine 22 Mayıs 1919'da Muğla'nın Perşembe Pazarı günü Bozüyük'lü Hacı Süleyman Efendi, Doktor Cemil Şerif Bey (Baydur) ve Encümen Baş Mümeyyizi Zekai Bey (Eroğlu), birer konuşma ya-

parak Muğlalıları Milli Mücadele’de davet ettiği bir miting düzenlenmesi,

3- Muğlalılar kendi bölgesi Yunan işgaline uğramamış olmasına rağmen işgale uğrayan Aydın Bölgesi’ne asker, askeri malzeme ve para göndererek Aydın Cephesi’ndeki Kuva-yı Milliye Hareketi’ne destek vermesi,

4- Muğla, Aydın Cephesi’nin tanzimi için toplanan I ve II. ve III. Nazilli Kongrelerine iştirak ederek burada kendine verilen maddi ve manevi görevi en iyi şekilde yapmaya çalışarak ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

Akça, Bayram, Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla, Ankara,2002

Albayrak, Mustafa, Milli Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri, Ankara,1998

Aydın, Sıtkı, Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara,1993

Bayar, Celal, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, Cilt.5,İstanbul,1997

Çelebi, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkiler, Ankara,2002

Çelebi, Mevlüt, Menteşe Sancağında İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt. XX, Sayı.1, Temmuz 2005

Gönlübol, Mehmet -Sarı, Cem, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası, Ankara,1997

Türkeş, Ünal, Kurtuluş Savaşı’nda Muğla, İstanbul,1973

NOTLAR

¹ Mustafa, Albayrak, Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, 1998, s.18- 19

² Sıtkı Aydın, Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekâtı, 1993, s.14- 15, Mehmet Gönlübol –Cem Sarı, , Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası, Ankara, 1997, s.4

³ Mevlüt Çelebi, Menteşe Sancağında İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkiler, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt. XX, Sayı.1, Temmuz 2005, 38, Albayrak, a.g.e, 23-24

⁴ Albayrak, a.g.e, 46- 49, Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, 1997, 145- 148

⁵ Akça, a.g.e., 9

⁶ Mevlüt Çelebi, Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 2002, 97, Akça, a.g.e, 11, Çelebi, a.g.m, 41,

⁷ Ünal Türkeş, Savaşı’nda Muğla, İstanbul, 1973, 255

⁸ Akça, a.g.e, 11- 12

⁹ Akça, a.g.e, 12

¹⁰ Türkeş, a.g.e, 252- 254

¹¹ Türkeş, a.g.e, 18-21

¹² Türkeş, a.g.e, 21-22

¹³ Çelebi, a.g.m, 42-43

Yrd. Doç. Dr. Ayten CAN TUNALI *

Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi ve Aydın Kuva-yı Milliyesi

ÖZET

Aydın'da Kuva-yı Milliye hareketi içinde yer alan Esat Efendi, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda büyük hizmetleri geçmiş ve bu nedenle 21 Kasım 1923 tarihli TBMM kararıyla kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile onurlandırılmıştır. 1882 tarihinde Gümölcine'de doğan Esat Efendi'nin (İleri) babası İlmiye sınıfı mensuplarında Müderris Mehmet Hilmi Efendi II.Meşrutiyet Dönemi'nde I. Dönem (1908-1912) Gümölcine Mebusu, II.Dönem' de Kırkkilise (Kırklareli) Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'da yer almıştır.

Esat Efendi de babası gibi siyasetle yakından ilgilenmiş, İttihat ve Terakki Kulübü'nün Gümölcüne Livası (Sancağı) Başkanlığı'nı üstlenmiştir. Balkan Savaşı çıkınca da halkta milli duyguları uyandırıp halkı yüreklendirmek amacıyla Gümölcüne'nin büyük camilerinde vaazlar vermiş, savaşa gönüllü olarak katılmış, kendi ifadesiyle “*Bulgarların çok zulmüne duçar*” olmuştur.

Balkan Savaşları sonrasında (1911-1912) Gümölcine'nin işgali üzerine İstanbul Hükümeti tarafından Gümölcine'den göç ettirilenlerin arasında Esat Efendi ve ailesi de bulunmaktadır. İstanbul'a gelen Esat Efendi burada Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu cemiyet 31 Ağustos 1913 yılında kurulan ve ilk Türk Cumhuriyeti olma özelliğine sahip olan Garbi Trakya Muvakkat Hükümeti' (Batı Trakya Müstakil Hükümeti yada Batı Trakya Türk Cumhuriyeti diye de anılmaktadır) nin kurulmasında etkili olmuştur.

Esat Efendi Balkan Savaşları sonrasında Bulgarlarla İstanbul, Yunanlılarla da Bükreş Antlaşmaları sonucu Batı Trakya Bölgesinin bu iki devlete bırakılması ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin lağvedilmesinden sonra İstanbul Hükümeti'ne yaptığı öğretmenlik yapmak istediğine dair başvurusu kabul edilerek Aydın Sultanisi'ne öğretmen olarak atanmıştır.

I.Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Aydın'da bulunan Esat Efendi'den İstanbul Hükümeti'nin Maarif Nezareti tarafından Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine yatılı öğrencileri de yanına alarak İstanbul'a dönmesi istenmişse de “...*vatan ve millete hıyanettir...*” diyerek bu isteğe uymamıştır.Aynı zamanda Aydın Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer reisliklerini de yapan Esat Efendi Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Anadolu'daki milli hareketin gelişmesini ve genişlemesini önlemek amacıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilen Nasihat Heyetleri'nden Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki heyet 29 Nisan 1919'da Aydın'a geldiğinde heyete karşı aldığı tavırla dikkatleri üzerine çekmiştir. Esat Efendi'nin bu cesur tavrı heyetin Anadolu'da gördüğü ilk tepkidir .

Esat Efendi Aydın'da da Gümülcüne'den çok iyi bildiği Yunan zulmüne karşı silahlı olarak cephede savaşmasının yanı sıra cephedeki askerlere moral vermek amacıyla vaazlar vermiş, cephe gerisinde askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmıştır. Esat Efendi'ye bu yararlı çalışmalarından dolayı bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe de kendisine "*Fahri Ordu Müftüsü*" unvanını vermişlerdir.

Çine Milli Ordu Müftüsü unvanı ile İstanbul fetvasına karşı hazırlanan Ankara Fetvasına imza atan Esat Efendi dünya basınının ulusal direnişi zalimane olarak göstermesi, Anadolu'da Hristiyanlığın tehlikeye girdiğini yazması üzerine, kendilerine haksızlık yapıldığını, asıl zulmü Yunan askerinin Müslüman halka yaptığını, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul hükûmetine iletmek üzere oluşturulan komitede görev almış toplanan imzalarla birlikte şikâyetlerini dünya kamuoyuna duyurmak için İstanbul'a götürmek üzere Rodos yolu ile Aydın'dan ayrılmışlardı. Üç kişilik bu kurulda Esat Efendi, Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ilk sırada yer almaktadır.. Diğer üyeler Aydın Belediye Reisi Reşat Bey ile mütercim Şemseddin Bey'di.

İzmir'in Yunan işgalinden kurtulması sonrasında Atatürk'ün arkasından İzmir'e ilk girenlerin arasında yer alan Esat Efendi I. TBMM'nde Aydın, II.TBMM'nde Menteşe Milletvekilliği yapmıştır. Soyadı Kanunu ile "**İLERİ**" soyadını alan Esat Efendi aktif siyasi hayattan ayrıldıktan sonra da İzmir'in Torbalı ilçesine yerleşerek 15 Nisan 1957 yılında bir trafik kazasında ölünceye kadar burada yaşamıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Aydın Kuva-yı Milliyesi, Esat Efendi, Çine Milli Ordu Müftüsü, Nasihat Heyeti, Esat İleri,

ESAT EFENDİ VE AYDIN KUVA-YI MİLLİYESİ

Bilindiği gibi Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında çok sayıda din adamı da yer almıştır. Bu din adamlarının amacı işgal altında bulunan Anadolu'yu yabancı işgalinden kurtarmanın yanı sıra birlik ve beraberliği de sağlamak olmuştur. Hepsı vatansever, gizli kalmış birer kahraman olan din adamları halkı düşman işgaline karşı bilinçlendirmenin yanı sıra ellerine silahlarını da alarak cephelerde savaşmışlardır. Anadolu'da Kuva-yı Milliye oluşumunda din adamlarının etkisi ve katkısı yadsınamaz. Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi de bunlardan biridir.

Hoca Esat, Aydın Sultanisi Muallimi Esat, Esat Efendi, Gümülcineli Esat, Çine Milli Ordu Müftüsü Esat, I.TBMM Aydın Mebusu Esat ve Soyadı Kanunu'ndan sonra aldığı **İLERİ** soyadıyla Esat İLERİ aynı kişidir.

I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Tebaası Müslümanları cihada çağırmak amacıyla **Cihat-ı Ekber'i** yazan Esat Efendi bunların yıllarca yönetimi altında yaşadıkları Os-

manlı Devleti'ne ihanetlerini görünce hayal kırıklığına uğramıştır. Bu hayal kırıklığı onu yıldırmanın yerine vatansever duygularını daha da kamçalamıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında Aydın Sultanisinde öğretmen olan Esat Efendi aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin başkanlığını da yürütmektedir. Belgeler bize kendisini sözü geçen biri, iyi bir teşkilatçı olduğunu gösterir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliğinin yanı sıra 1919'da Aydın Sultanisi Muallimi Sabri Bey ile Aydın Heyet-i Milliyesi'nin kurucusu olarak karşımıza çıkar.

Bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan ve orada yaşayan soydaşlarımızın sorunları hala bitmeyen Lozan Barış Antlaşması ile Yunanlılara bırakılan Batı Trakya'da Gümilcine'de 1882'de doğan Esat Efendi Yunan zulmünü, Bulgar işgalini yaşamış, hatta sadece 55 günlük bir cumhuriyet olan Batı Trakya Hükümet-i Müstakilesi'nin kurucuları arasında yer alan biri olarak, Aydın'da da Yunan işgaline karşı direnenlerin arasında, ön saflarında yer almıştır.

Esat Efendi daha işgal öncesi, İstanbul Hükümeti'nin işgale karşı gelinmemesi hususunda halka nasihat vermek amacıyla oluşturulan Nasihat Heyetleri'nden 29 Nisan 1919'da Aydın'a gelen Şehzade Abdürrahim Heyeti'ne karşı aldığı tutumla da tam bağımsızlık konusundaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 16 Mayıs 1919'da Aydın'da toplanan işgali protesto eden mitingde tekrar karşımıza çıkar. Bir çok zengin, tüccar Aydınlinın şehirden kaçtığı günlerde Esat Efendi direniş örgütleyen Miralay Şefik Aker ve diğer vatanseverlerin yanında yer alır. Aydın Kuva-yı Milliye Örgütlenmesinin içindedir. Halkı ve bir askerimizi vaazlarıyla direniş lehine bilgilendirmenin ve moral vermenin yanı sıra silahını da alarak cepheye savaşmıştır. Ayrıca Esat Efendi tam teçhizatlı Yunan güçlerine karşı savaşan askerlerimiz ve milislerimize yiyecek, içecek, giysi gibi yardımların toplanmasında da oldukça etkili olmuştur.

Bütün bu vatan topraklarının düşman işgalinde kurtulması için yaptıkları nedeniyle kendisine **Milli Ordu Muftuluğu** unvanı verilmiş, yine bu nedenle Mustafa Kemal Paşa tarafından I.TBMM'nde Aydın Mebusu, II.TBMM'de Muğla Mebusu olarak görev alması istenmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında verdiği hizmetler ve gösterdiği yararlılıklar nedeniyle de Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Başta da belirttiğimiz gibi Esat Efendi Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan çok sayıda din adamından biridir. Bu din adamları Kuva-yı Milliye Örgütlenmesinin sağlanmasında etkili olmuşlardır. İşgale karşı direnişin sağlanmasında, vatanın kurtulmasında ve ulus devletin kurulmasında başarılı olan Kuva-yı Milliye nedir? Nasıl oluşmuştur? ve ilk ulusal Kurtuluş ateşinin yakıldığı Aydın Kuva-yı Milliyesi hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Arapça bir kelime olan “Kuvva” sözcüğü “güç” anlamına gelir. Dilimize ise “Kuva-yı Milliye” terimi “ulusal güçler” anlamında girmiştir. Kuva-yı Milliye yapılanması, işgal altındaki ülkelerde halk tarafından oluşturulmuş sivil, direniş örgütlerine verilen addır. “Kuva-yı Milliye”, ülkemizde ulusal Kurtuluş Savaşına katılan herkesi kapsayan bir kavram olarak kullanılmıştır.¹

Anadolu'nun Yunan, İngiliz, Fransız, İtalyan birliklerince işgal edildiği ve Mondros Mütarekesi ile ağır barış koşullarının dayatıldığı dönemde çeşitli yörelerde Osmanlı ordusunun silahlarının alınıp dağıtıldığı günlerde doğan milli direniş örgütlerine verilen isimdir Kuva-yı Milliye. Kurtuluş Savaşı'nın ilk savunma kuruluşu olan Kuva-yı Milliyecilerin ilk silahlı direnişi Güney Cephesi olarak adlandırılan Dört Yol'da 19 Aralık 1918'de Fransızlara karşı başlamıştır.

İlk örgütlü Kuva-yı Milliye hareketi ise İzmir'in işgalinden sonra bazı vatansever subayların halkı örgütlemesi ile Ege Bölgesi'nde başlamıştır. Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye birlikleri düzenli ordu kuruluncaya kadar geçen sürede Yunan birliklerine karşı vur- kaç taktiği ile savaşmıştır. İşgal altındaki bölgelerde kurulan Kuva-yı Milliye Birlikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile birleştirilmiş ve I. İnönü Savaşı sırasında da düzenli orduya dönüşmüştür.

Kuva-yı Milliye'nin amacı hiçbir devletin ve ulusun egemenliğini kabul etmeyerek, Türk milletinin kendi bayrağı altında yaşama hakkını ve bağımsızlığını oluşturmaktır. Kuva-yı Milliye terimini ise ilk kez 1913 yılında Bulgar çetelerinin zulüm ve tecavüzlerine karşı direnen, İttihat ve Terakki Partisi tarafından görevlendirilen Akıncı Müfrezeleri Kumandanı Kuşçubaşı Eşref'in “Umum Milli Kumandanı, Umum Çeteler Kumandanı ve Kuva-yı Milliye Müfettişi” unvanını almasıyla görürüz. Yine burada kurulan ilk Türk Cumhuriyeti olma özelliğine sahip “Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi” Erkan-ı Harbiye Umum Reisi Süleyman Askeri Bey'e verilen “Garbi Trakya Kuva-yı Milliye Komutanı” unvanında da görürüz..² Kuva-yı Milliye sadece 55 günlük ömrü olan bu Cumhuriyetin 27.000 kişilik ordusuna verilen addır aynı zamanda.³ Bir İstiklal Marşı, bayrağı, mahkemeleri, pasaport kanunu, posta pulu olan bu Cumhuriyet ne yazık ki batılı devletlerin baskısı üzerine kendi kendini feshetmek zorunda kalmıştır.⁴

Kelime anlamı olarak “Milli Kuvvetler”, “Ulus Güçleri” demek olan Kuva-yı Milliye terimine Anadolu'da ilk kez 29 Kasım 1918 yılında yapılan ve 7 Aralık 1918 yayınlanan Milli Kongre bildirisinde rastlarız. Buna göre “...vatanın yüksek ve hayati menfaatlerini temin ve müdafaa gibi mühim bir vazife ile teşekkül eden ve faaliyete başlayan cemiyetimizin maksadı Kuva-yı Milliye'nin birleştirilmesinden, tek ve toplu haldeki bütün çalışma ve faaliyetlerin tanzim ve müşterek gayeye doğru sevk ve idaresinden ibarettir” denilmektedir.⁵ Burada adı geçen cemiyet “Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti”dir.

Erzurum Kongresi bildirisinin 3. maddesi de “Kuva-yı Milliye’yi tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi hakim kılmak esastır” demektedir.⁶

Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Hareketi ise Yunanlıların Mondros Ateşkes Antlaşması’nın “İtilaf Devletleri kendilerinin güvenliğini tehdit eden herhangi bir durumun ortaya çıkması halinde hangisi olursa olsun stratejik noktaları işgal etme hakkına sahip bulunacaktır.” diyen 7. Maddesi gereğince 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmeleri üzerine başlamıştır.

İzmir’in işgal edilmesi ve Yunanlıların bununla yetinmeyip Aydın’a doğru ilerlemeleri Aydın’daki 57. Alay Kumandanı Miralay Mehmet Şefik Aker ve bir grup vatanseveri endişelendirmiş, bu nedenle de İstanbul Hükümeti’nin İşgale karşı çıkılmamasını isteyen direktiflerine rağmen işgale karşı gelmişlerdir. Dağıtılan 17. Kolordu’nun Aydın ili ve ilçelerine gelen bir avuç muvazzaf subay direniş için halkı da yanlarına almak istemişler, bu amaçla da bölgede etkili olan efelerden yararlanmayı uygun görmüşlerdir. Miralay Şefik Aker 23 Mayıs 1919 tarihli Harbiye Nazırlığına sunduğu bir raporda “*Anadolu’yu işgalden kurtarmak için en iyi önlemin Kuva-yı Milliye örgütü kurmak*” olduğunu belirtmiştir.⁷

Yunan güçleri İzmir’in işgalinden sonra İzmir- Aydın Demiryolu Güzergahı üzerinden Menderes Vadisi boyunca geçtikleri yerleri ve 27 Mayıs 1919’da da hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan Aydın’ı işgal etmişlerdir. Bunun üzerine Aydın’da bulunan Tegmen Zekai Bey, Yedek Subay Nemci , Yüzbaşı Faik, Tümen Komutan Yaveri İsmail Hakkı ve Halim Memduh Bey’ler Yunan işgaline karşı koymak için Aydın dağlarında bulunan efelerin desteğini almak amacıyla Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe ile görüşmüşler, bu görüşme sonrasında ise 1 Haziran 1919’dan itibaren köylerden gönüllüler toplanmaya başlanmıştır.⁸

5/6 Haziran 1919’da Çine’ye çekilen dağıtılan 17. Kolordu’ya bağlı 57. Alay’ın komutanı M. Şefik Aker, Aksekili Mehmet Efendi , Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe Çine dışında bulunan askerlik şubesi binasında (Bu bina Çine Belediyesi tarafından restore edilerek 16 Haziran 2008 tarihinde Çine Kuva-yı Milliye Müze’si olarak hizmete açılmıştır.) Aydın Kuva-yı Milliyesi’nin temellerini atmışlardır.

Bu toplantıda alınan karar gereği 5 Haziran’ı 6 Haziran’a bağlayan gece Yörük Ali Efe ve yanındakiler 17 kişilik bir ekiple Çine’den kuzeye doğru yola çıkmışlar kendilerine yolda katılanlarla beraber 15-16 Haziran 1919 gecesi Sultanhisar’a 1,5 Km mesafedeki Malgaç Deresi’nin üstünde bulunan ve bir Yunan karakolunun bulunduğu Malgaç Köprüsü’ne baskın düzenlemişlerdir.⁹

Ulusal Kurtuluş Savaşı ateşinin ilk kıvılcımının yakıldığı yer olan Malgaç Köprüsü baskını Yunan işgaline karşı Milli direnişin de başlangıcı olur.

Burada kendisi hakkında bilgi vereceğimiz Aydın'da Kuva-yı Milliye Hareketi içinde yer alan aslen Gümölcüneli olan Esat Efendi, Batı Trakya'dan çok iyi tanıdığı Yunanlılar tarafından İzmir'in işgali ile başlayan süreç içinde çeşitli yararlılıklar göstermiştir. Aydın dolaylarında katıldığı çarpışmalar ve milis kuvvetleriyle düzenli birlikleri cesaletlendirmek üzere yaptığı konuşmalar çok yararlı olmuştur. Bu yüzden bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe de kendisine "*Fahri Ordu Müftüsü*" unvanını vermişlerdir.¹⁰ Aydın ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in mühür ve imzasını taşıyan ilk belge 12 Teşrinievvel 335(12.10.1919) tarihlidir.¹¹ Bu belgede Esat Efendi'ye savaş sırasında cephede ve cephe gerisinde gösterdiği yararlılıklar nedeniyle Milli Ordu Müftülüğüne uygun görüldüğü iletilmektedir. Yine açıkça görüldüğü gibi bu unvanın adı geçen kişilerce verilebileceğine dair bir kural ya da yasal düzenleme söz konusu değildir. Bununla beraber genel kabul görmüş Esat Efendi'nin bir sıfatı olarak kullanıla gelmiştir. Askerleri manen savaşa hazırlamanın yanı sıra mücahit olarak cephede savaştığına ilişkin başka bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim Dördüncü Fıkra Kumandanı Kaymakam Mehmet Nazım'ın kendisine gönderdiği 2 Şubat 1921 tarihli yazıda bu husus şöyle yer almaktadır:

*".....karlı ve yağmurlu bir havada herkesin ruhen düşkün olduğu günlerde kendisini cephemizin ileri hatlarına "Yaş Çayır" 'a vaaz ve irşad için gönderdim. ...siperlerimizde askerimize nasihat ve düşmana kurşun atmak suretiyle fiilen mücahedeye müşareket eyledi. Bundan memnun ve müftehir kaldığımı işbu vesika ile kendisine arz ve beyanı bir vecibe-i vicdaniye bildim"*¹². Bununla ilgili ilk belgemiz 12 Teşrinievvel 335 (12.10.1919) tarihli olup Aydın ve havalisi düzenli ordu kurulduktan sonra askerlerin zorunlu giderlerini karşılamakta büyük sıkıntı çekildiği bilinmektedir. Halkın gönüllü katkısını sağlamak üzere gruplar oluşturularak veya ferdi olarak söz geçenerin kent, kasaba ve köyleri dolaşarak yardım toplanmasında etkili oldukları görülmektedir. Esat Efendi de Güney-Batı Anadolu yöresinde halktan yardım alınmasında başarılı olmuş kişilerden birisi idi. Onun bu çalışmaları takdir toplamış ve kendisine Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabir) teşekkür etmiştir.¹³

Bu sıralarda takdir kazanmış başka hizmetleri de olmuştur. Aydın'da bulunan Kuva-yı Milliyeciler 30 Haziran 1919'da Yunan kuvvetlerini Aydın'dan çıkarmışlarsa da üç gün sonra büyük takviye alarak tekrar taarruza geçen Yunan birlikleri kenti yeniden ele geçirmiştir. Bu sırada dünya basınının ulusal direnişi zalimane olarak göstermesi, Anadolu'da Hristiyanlığın tehlikeye girdiğini yazması üzerine, kendilerine haksızlık yapıldığını, asıl zulmü Yunan askerinin Müslüman halka yaptığını, İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul hükümetine iletmek üzere oluşturulan komitede görev almış toplanan imzalarla birlikte şikâyetlerini dünya kamuoyuna duyurmak için İstanbul'a götürmek üzere Rodos yolu ile Aydın'dan ayrılmışlardı. Üç kişilik bu kurulda Esat

Efendi, Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı sıfatıyla ilk sırada yer alıyordu. Diğer üyeler Aydın Belediye Reisi Reşat Bey ile mütercim Şemseddin Bey'di.

Rodos'ta İtalyanlarla görüşmüşler, Yunan mezaliminin Avrupa basınına iletilmesi için yardımlarını almışlardı. Rodos Valisi'yle ve Anadolu İşgal Kuvvetleri Genel Komutanı'yla görüşmelerinde takındıkları tavır takdir edilmiştir. (Mezalime ilişkin belgeyi, o sırada Avrupa'da tahsilden dönen Şükrü Saraçoğlu, Mahmut Esat ile birlikte Fransızca'ya çevirmişlerdi.)

Batı Trakya'da 1882 yılında Gümölcine'de doğan Esat Efendi I.-II. Balkan Savaşları'nda Bulgar ve Yunanlılara karşı savaşmış, Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi'nin kuruluşunda yer almıştır. Kendisi hakkında en doğru bilgiyi bir çok kaynağın dışında 1945 yılında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Merhum Prof. Dr. Enver Ziya Karal Hoca'ya yazdığı mektuptan alıyoruz.¹⁴ Babası Müderris Mehmet Hilmi Efendi Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Gümölcine Mebusu olarak bulunmuş, Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi'nin dağılması için uğraştığını,¹⁵ kendisinin ise yine Gümölcine'de İttihat ve Terakki Kulübü Reisliği yapmış, gönüllü olarak Balkan Harbi'ne katılmış ve "Bulgarların çok zulmüne duçar oldum" diyerek bölgedeki Bulgar zulmünü anlatmaktadır.

Gümölcine'de medrese eğitimi alan , idadi ve sultanilerde öğretmenlik yapan Esat Efendi aynı zamanda şehrin büyük camilerinde işgal aleyhine halkı bilinçlendirmek, halkın milli duygularını güçlendirmek amacıyla vaazlar vermiştir. İstanbul Hükümeti'nin emri üzerine ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmiş burada Garbi Trakya Derneği'ni kurmuştur.¹⁶ Öğretmenlik yapmak istemesi üzerine İstanbul Hükümeti tarafından Aydın Sultanisi'ne atanan Esat Efendi I.Dünya Savaşı sırasında bu lisede öğretmenlik yapmış, İzmir'in Yunanlılar tarafında işgali üzerine Maarif Nezareti tarafından yatılı öğrencilerle birlikte İstanbul'a dönmesi istenmişse de "...vatana ve millete hıyanettir..." diyerek bu emre uymamıştır.¹⁷ I. Dünya Savaşı İstanbul Hükümeti tarafından Cihad-ı Mukaddes ilan edilince halkı İslam dinini ve Müslüman halkı korumak amacıyla savaşa teşvik etmek için **Cihad-ı Ekber** adlı eseri kaleme almış¹⁸; fakat, halkta herhangi bir direniş görmediği için I.Dünya Savaşı sonrasında önce İzmir, sonra da Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine silaha sarılarak bölgedeki 57. Tümen'in subayları ve Aydın Efeleri ile birlikte direnişe geçmişler, Gümölcine'den çok iyi bildiği Yunan zulmüne karşı halkı bilinçlendirmek amacıyla vaazlar vermiş cephele dolaşarak askerlere moral veren, onları cesaretlendiren konuşmalar yapmıştır. Başta da belirttiğimiz gibi bu çabaları nedeniyle kendisine bölgedeki düzenli birliklerin komutanlığını yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe tarafından "Çine Milli Ordu Müftüsü " ünvanı verilmiştir.¹⁹

Aynı zamanda Aydın Müdafaa-i Milliye²⁰ ve Hilal-i Ahmer Reisliklerini de yapan Esat Efendi, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Anadolu'daki milli hareketin gelişmesini ve genişlemesini önlemek amacıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilen Nasihat Heyetleri'nden Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki heyet 29 Nisan 1919'da Aydın'a geldiğinde heyete karşı aldığı tavırla dikkatleri üzerine çekmiştir.²¹ Nasihat Heyeti Aydın'a giderken yol üzerindeki istasyonlarda törenlerle karşılanmış, heyetin Aydın'da parlak bir şekilde karşılanması için yoğun hazırlıklar yapılmıştır. Halktan büyük katılımın olduğu karşılama töreninde din adamlarının olmayışı Şehzade Abdürrahim Efendinin dikkatini çekmiş, Aydın Mutasarrıf Vekili Fuad Bey'e "Aydın'ın müftüsü, imamı, hacısı, hocası olmadığından mı, yoksa başka bir maksatla mı heyeti karşılamaya gelmediklerini" sorduğunda Fuad Bey, "Aydın'da İttihat ve Terakki'ye mensup Esat Hoca'nın etkisi ve teşvikiyle karşılama törenine gelmediklerini" söyleyince, şehzade Esat Efendi ile görüşmek istemiş ve kendisi şehzadenin huzuruna getirilmişti. Şehzade, Esat Efendi'ye "... şehzadeyi bir misafir sıfatıyla olsun istikbal etmeniz lâzım değil mi idi?" diye sormuş, Esat Efendi'nin cevabı ise "Efendi hazretleri... sebep-i teşrifinizi bildiğimiz için istikbalinize varamadık. Bizim nasihata ihtiyacımız yoktur. Hristiyanlarla iyi geçinmediğimizi kim söylüyor? Eğer siz söylüyorsanız bütün cihan umumî efkârına siz ilân ve tebliğ etmiş oluyorsunuz. Bu havaliyi gezeceksiniz, Hristiyan mahalleleri mamur ve âbâdân (şen, bayındır), İslâm mahalleleri ise muhtac-ı ümrandır. Biz Türkler, cephelerde harp edip aziz vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar, bahçeler içinde yaşarlar. Servet, saadet, refah her şey onlarda, fakr-ü zaruret Türkler de toplanıyor. Nasihati bizlere değil, bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermeniz lâzımdır." Hocanın bu sözlerine sinirlenen şehzade hocaya, "padişahın vekilinin huzurunda bulunduğunu ve millet arasına tefrika soktuğunu" olmuştur. Ayrıca cevabında, "Aydın'da bütün münevverlerin aynı fikir ve kanaatte olduğunu" söylemiştir. Huzurundan ayrılmaya hazırlanan Esat Efendi'ye şehzade, "Hoca, bütün bu sözler İttihatçı ağzından çıktığı için bizce bir kıymet ifade etmez" demiş, bunun üzerine Esat Efendi, "Sözlerimin kıymetini ve içinde saklı hakikatlerin mahiyetini siz takdir edemezsiniz. Aziz milletimiz elbette takdirde gecikmez. Millet bizim yolumuzdadır. Sizin yolunuzda kimsecikler yürümez." cevabını vermiştir. Bu cesur sözler heyetin Anadolu'da gördüğü ilk tepkidir.

Esat Efendi ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki 153 müftü ve din adamı tarafından İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki Milli Mücadele'yi önlemek katkılarını engellemek amacıyla yayınladıkları 11 Nisan 1920 tarihli Şeyhülislam Dürriyade Abdullah imzalı fetvaya karşı yayınlanan Ankara Fetvasını **Gümülçineli Esat** adıyla imzalamıştır.

Aydın'ın Yunan işgali sırasında Müslüman –Türk halka yapılan zulüm ve tecavüzleri İtilaf Devletleri temsilcilerine ve İstanbul Hükümeti'ne iletme üzere hazırlanan

komitede Aydın Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi sıfatıyla yer alan Esat Efendi ve beraberindeki heyet²² başarılı olmuş, İtilaf Devletlerince bir Tahkikat Heyeti oluşturularak Yunan zulmünü incelemek amacıyla bölgeye gönderilmiştir.

I. TBMM'ne 10 Ekim 1920'de Aydın Mebusu olarak giren Esat Efendi Müdafaa-i Hukuk gurubu'nun ilk İdare heyetine katılmış, Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşunda ilk İdare heyetine girdiği gibi daha sonra Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüşecek olan Himaye-i Etfal'in de Heyet-i Merkeziye Azalığı'na seçilmiştir.²³ Aynı zamanda Mecliste Şer'iyeye, Evkaf, Milli Eğitim Komisyonlarında da çalışmıştır.²⁴ I. TBMM Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Aydın Milletvekili olarak giren Esat Efendi Ulusal Kurtuluş Savaşı süresince Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Şimdiye kadar hakkında çok az şey bildiğimiz Esat Efendi 23 Nisan 1921'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışında dua eden kişi olarak karşımıza çıkar. Yine Sakarya Meydan Muharebesi'nin en yoğun yaşandığı zamanlarda halkın korkuya kapılıp Ankara'yı terk etmeye başladığı anlarda Musalla Mevkii'nde halkı toplayarak vaaz vermiş ve halkı korkarak kaçmak yerine savaşmaya yönlendirmiştir.²⁵

Esat Efendi'yi 9 Eylül 1922'de İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşu üzerine Şehre gelen Mustafa Kemal Paşa'nın yanında görürüz. O da İzmir'e ilk girenlerin arasında yer alır.

Ordumuz Batı Cephesi'nde başarı kazanıp İzmir'e doğru ilerlerken Esat Efendi de Birinci Ordu Karargâhı'nda bulunmaktadır. Nurettin Paşa, Mustafa Kemal ve diğer subayların konuşmalarına tanık olduğunu "...Nurettin Paşa'nın Sırp sındığı Muharebesi gibi bir Rum sındığı harbi yapalım. Bütün düşman kuva-yı külliyesini esir etmek imkan dahilindedir.." dediğine tanık olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün, İzmir'de çıkmakta olan Anadolu gibi gazetelere milletvekilleriyle birlikte Afyon'u aldığımızı, düşmanın belini kırdığımızı ileten telgraflar çektiğini de yazmaktadır.²⁶

Esat Efendi'nin Aydın Mebusluğu sırasında 1921 yılında Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından TBMM nezdinde kendilerini temsil etmek üzere Murahhas (Delege) seçmek istediklerini bildirmişler²⁷; fakat, bu cemiyetin Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları tarafından kurulduğu için kabul etmediğini bildiren Esat Efendi zaten Doktor Hikmet Feridun Bey, İskeçeli Arif Beyler tarafında kurulan Garbi Trakya Komitesinin Ankara Hükümeti Temsilcisi olduğunu belirtmektedir.²⁸

Esat Efendi Aydın Mebusluğu sırasında kurulmuş olan düzenli orduya halkın gönüllü katkısını sağlamak amacıyla oluşturulan **Meclis İrşad Heyeti**'nde yer almış, Güney – Batı Anadolu yöresinde halktan yardım alınmasında başarılı olmuştur. Bu çalışmaları takdirle karşılanmıştır. 120 arkadaşı ile 1 Nisan 1923 tarihli TBMM'ndeki oturumda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ek maddesinin kaldırılması ve yeni seçim yapılmasına

ilişkin verdikleri kanun teklifi, mecliste görüşülerek kabul edilmiş, meclis feshedilerek yeniden seçime gidilmiştir.²⁹

16 Temmuz 1923'te yapılan seçimlerde II. TBMM'ne Menteşe (Muğla) Mebusu olarak giren Esat Efendi Şer'iye ve Evkaf, Layiha, İrşad, Diyanet ve Evkaf komisyonlarında çalışmış, Şer'iye ve Evkaf Komisyonu Katipliği, İrşad Komisyonu Başkanlığına seçilmiştir . Menteşe Mebusluğu sırasında bir çok konuda kanun teklifi ve önerge vermiştir. Bunlardan Garbi Trakya Türklerinin perişan durumları ve korunmaları, Yunanistan'ın Müslümanlara yaptıkları zulüm,³⁰ muhacirlerin yerleştirilmeleri işlemleri ve imar hareketleri, gelen muhacir sayısı, Aydın ve Menteşe sahillerine saldırıda bulunan Yunanlılarla ilgilidir.³¹

Lozan Barış Anlaşması'nın mecliste görüşülmesi sırasında Yunanlıları Batı Trakya'dan çok iyi tanıyan Esat Efendi antlaşmaya muhalefet etmiş, Batı Trakya ve Ege Adalarının Yunanlılara verilmesinin Misâk-ı Milli'nin vatanın emniyeti ana prensibine aykırı olduğu gerekçesiyle “ *Bu muhaede döktüğümüz kanların bedeli değildir. Harb meydanlarında kazandığımızı sulh masasında bir daha kaybettik. Elli sene sonra buralarda Türklükten eser kalmayacak...* ” “ *Ben Yunan Palikaryalarını bilirim. Onlara teslim ettiğiniz Türklerden bir gün gelecek ki: bir torba kemik bile alamayacaksınız* ” diyerek ret oyu anlamına gelen kırmızı oy vermiştir.³³

Daha önce de kısaca değindiğimiz üzere Esat Efendi Aydın milletvekili olarak 10 Ekim 1920'de Meclis'e katıldı. Şer'iye-Evkaf, İrşad ve Milli eğitim komisyonlarında görev aldı. Dönem içinde Meclis kürsüsünde on bir konuşma yaptı. Dört soru önergesi verdi. Başkanlığa sunduğu dokuz kanun teklifinden İhracat Vergisinin kaldırılmasına ait olanı 3 Ağustos 1921'de kabul edilerek yasalaştı(143 sayılı kanun).³⁴

21 Kasım 1923 tarihli kanunla TBMM, I. Dönem üyesi oldukları halde cephede ve İzmir Bölgesi kuzey grubunda cesaret ve fedakarlık gösteren (28) asker ve sivil milletvekiline Kırmızı - Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmesi hakkındaki öneri genel kurulda görüşülerek kabul edilmiş, bu kararla İstiklal Savaşının Başkomutanı, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Cephe, Ordu ve Kolordu Komutanları, Gazi Mustafa Kemal,Fevzi, İsmet, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Kazım, Cafer Tayyar ve Fahrettin Paşalarla sivil milletvekillerinden Mahmut Celal, Mustafa Necati, Reşat, Vehbi, Hacı Şükrü, Hoca Esat, Hamdi, Hüseyin ve Rıza Beyler İstiklal Madalyasına layık görülmüşler.³⁵ Esat Efendi'nin madalyası 23 Mart 1925 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yapılan törenle göğsüne takılmıştır.³⁶

II. TBMM'nde Menteşe Mebusluğu yaptıktan sonra aktif siyasi hayattan ayrılan Esat Efendi Soyadı Kanunu ile “**İLERİ**” soyadını almış İzmir'in Torbalı ilçesine yerleşmiştir. 15 Nisan 1957 yılında bir trafik kazasında ölünceye kadar burada yaşayan Esat İLERİ din, dil, edebiyat ile ilgili birçok eser yayımlamış, eserlerinde genellikle “Özbekoğullarında Gümülcinelî Mehmet Esat (İleri)” adını kullanmıştır.³⁷

Sonuç olarak, medrese eğitimi almış, fakat sadece dini konulara değil, memleket meselelerine kafa yormuş, meselelerin çözümü için yollar aramış, bir öğretmen, iyi bir teşkilatçı, yine çok iyi bir siyasetçi, vatanını seven, aydın, ilerici bir karaktere sahip olan Esat İleri bugün Batı Trakya’da kalan Gümülcine’de başlayan hayatı boyunca ideallerinden ödün vermemiş, Gümülcine İttihat Ve Terakki Cemiyeti Başkanlığı ile başlayan daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Üyeliği ile devam eden siyasi hayatında Mustafa Kemal Paşa’nın isteği ile I. Dönem Aydın, II. Dönem Menteşe (Muğla) Milletvekilliği yapmıştır. Lozan Barış Antlaşması’na ret oyu kullandıktan sonra siyasi hayatından çekilen Esat İleri; fakat, ölünceye kadar Cumhuriyet Halk Partili olma özelliğini sürdürmüştür.

Bugün gizli kalmış bir kahraman olan bu Aziz zat söz konusu vatanın korunması olduğunda harekete geçen bütün vatanseverler gibi, işgal altında olan vatan topraklarında ne din, ne dil, ne de kültürlerini özgürce yaşayamayacakları ve yaşatamayacakları bilinciyle hareket etmiştir.

KAYNAKLAR

AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara 1990.

AYDINEL, Sıtkı. Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe, Milli Mücadele’ de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Sempozyumu, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediyesi Yayınları Aydın 2007,

AKER, M. Şefik (Albay), 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdali, 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı , Cilt II, Sayı 46, 1 Haziran 1937

BIYIKLIOĞLU, Tevfik. Trakya’da Milli Mücadele, Ankara

CAN TUNALI, Ayten. “ Kurtuluş Savaşı’nda Esat Efendi (İleri)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 2007.

CAN TUNALI, Ayten. “ Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ve Gümülcinelili Esat Efendi” Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınlar Serisi 1; Samsun 2008.

COKER, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923, C.II, Ankara 1995.

COŞKUN; Alev. Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı İst. 2009, s.72.,” Ugur Mumcu’nun 19 Mayıs 1992’de Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınlanan Kuva-yı Milliye Nedir? Başlıklı yazısından alınmıştır.”

ÇELİK, Recep, Milli Mücadelede Din Adamları, I., İstanbul 1999.

GÖKBİLGİN, Tayyib. Milli Mücadele Başlarken, C.I, Ankara 1970, s.17-19, Sıtkı Aydın, Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe, Milli Mücadele’ de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Sempozyumu, Milli Mücadele’de Aydın-8, Aydın Belediyesi Yayınları Aydın 2007.

GÜNEŞ, İhsan, Türk Parlamento Tarihi, I ve II. Meşrutiyet, II. Cilt. Ankara, 1997..

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850–1950), Ankara 2000.

KUTAY, Cemal. “İrşat Heyetleri”, Tarih Konuşuyor, cx.VIII., Sayı 52, Mayıs 1968

KARAL, Enver .Ziya. Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908–1918), Ankara 1996.

KARAL, Enver.Ziya. Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789–1856), Ankara 1970.

MISIRLIOĞLU, Kadir, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, İstanbul, 1992.

NUTUK, C.I,

SARIKOYUNCU, Ali, Milli Mücadelede Din Adamları, C. I-II, Ankara,1997

TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem, C.3.

ÖZTÜRK , Kazım. Türk Parlamento Tarihi Tarih Araştırma Grubu, , Türk Parlamento Tarihi TBMM. II. Dönem 1923-1927, c. III, TBMM Vakfı Yayınları.

TİTEA, 71–10/1–6

TİTEA, 71–27.

TİTEA, 71–9

TİTEA,71–16,16/1

TİTEA,71–24, 71–16.

TİTEA. 71–12/1,12/3

[http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/yunan/133-Mentese Millet. Esat. htm](http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/yunan/133-Mentese_Millet_Esat_.htm)

NOTLAR

* Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Alev Coşkun; Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı İst. 2009, s.72., “Uğur Mumcu'nun 19 Mayıs 1992'de Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan Kuva-yı Milliye Nedir? Başlıklı yazısından alınmıştır.”

² E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi, c.IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918),TTK, Ankara 1996, s.343.,Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara

³ 1 Nisan 1923 günü I.BMM.'e Müdafaa-i Hukuk Grubu adına 120 milletvekili ile birlikte Lozan Barış Anlaşması'na karşı olan Esat Efendi 21 Ağustos 1923'de Antlaşma şartlarının görüşülmesi sırasında, Misak-ı Milli sınırlarına uyulmaması, Batı Trakya ve On İki Adalarla Hatay, Musul, Halep'in kuzeyi, Kıbrıs'ın anlaşma dışı kalması nedeniyle Lozan Barış Antlaşmasının kabulüne ret oyu anlamına gelen kırmızı oy kullanmış, Mecliste söz aldığı anda ise şunları söylemiştir. “--Antakya, Trakya kan ağlıyor”; “;--Balkan Harbi'nden sonra elli sekiz gün hükümet süren Trakya'nın özü sözü Türk'tür.”;—Yunana 'teslim ettiğiniz yüz binlerce Türk' ten bir avuç kemik bile alamayacaksınız.”

⁴ Ayten CAN TUNALI, “Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ve Gümülcineli Esat Efendi” Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 1; Samsun 2008, s.51.

⁵ Tayyib Gökbiğlin, Milli Mücadele Başlarken, C.I, Ankara 1970, s.17-19, Sıtkı Aydinel, Kuva-yı Milliye ve Yörük Ali Efe,Milli Mücadele' de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Sempozyumu, Milli Mücadele'de Aydın-8, Aydın Belediyesi Yayınları Aydın 2007, s.95-106

⁶ Nutuk, C.I, s.46.

⁷ Alev Coşkun, age. s.74.

⁸ Albay M. Şefik (Aker), 57. Tümen ve Aydın Milli Cıdalı, 105 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı , Cilt II, Sayı 46, s.25-27,40-41, 1 Haziran 1937

⁹ M. Şefik Aker, age.,s.76-78.

¹⁰ TİTEA.71-12/1-2-3; Ayrıca bkz. Ayten CAN TUNALI, “ Kurtuluş Savaşı'nda Esat Efendi (İleri)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, c.XXVI, Sayı.41,Ankara 2007 Mart, s.84. ; Ayten CAN TUNALI, “ Garbi Trakya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Ve Gümülcineli Esat Efendi” Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 1; Samsun 2008, s.52.

¹¹ Mühür ve imzanın okunmasında Esat İleri'nin Enstitüye verdiği belgeler listesinden yararlanılmıştır. Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Çine'de bulunan 175. Alayın komutanlığını yapmış, başka önemli görevler de üstlenmişti.Bkz. Sıtkı Aydınel, Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekatı, Ankara, 1990.,ss. 83, 86, 91, 165 vd.

“Milli Ordu Müftüsü Faziletli muhterem Hoca Esat Efendi

Aydın ve Ödemiş cephelerinde ilminiz ve silahınızla ifa ettiğiniz pek büyük hüsn-i hizmetinize karşı zât-ı alilerinizi milli ordu müftülüğüne tayininiz tensib edilmiştir. Arz-ı keyfiyetle emin olduğumuz hizmet-i vataniyenizin temadisini rica ederim efendim Fı 12 Teşrin-i evvel 335.

Aydın ve havalisi Umum Kuvayı Milliye Kumandanı (İmza ve mühür-Binbaşı Hacı Şükrü)”

Bundan 13 gün sonra kendisini Aydın ve Menteşe ve Havalisi Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak nitelendiren 713 numaralı ve Demirci Mehmet Efe mühür ve imzalı yazıda ise bu durum kendisine şöyle aktarılmaktadır.

“Gümülcineli Hoca Esat Efendi'ye

Öteden beri esbak etmekte olan hizmet-i vatan perveranenize binaen sizi ordu müftü makam-ı alisine tayin ettim. Kale'l-evvel hidemat-ı vataniyyede muvafakiyetinizi temenni ederim”

Üçüncü belge, o sıralarda kendisini Aydın mıntakası Kumandan-ı Cenubi olarak nitelendiren Yörük Ali Efe'ye ait olup 11 Eylül 1920 tarihini taşımaktadır. Bu belge de ; “Milli Ordu Müftüsü ve Büyük Millet Meclisi Azası Hoca-yı muhterem Gümülcine'li Esat Efendi” başlıklı olup, halkın, Yunan zulmünden şikâyetini ilgililere ulaştıran komisyonda görev alması, bir yıldan beri cephede toplanan askerler ve milislere “...telkinat-ı diniye ve teşvikat-ı farıza-ı cihadiyede bulunduğundan dolayı” kendisine verilen fahri ordu müftülüğünü kabul ettiğinden sevgi ve şükranlarını sunmaktaydı ve şöyle demektedir:

“ Milli Ordu Müftüsü ve Büyük Millet Meclisi Azası Hoca-ı Muhterem Gümülcineli Esat Efendi Efendim !

Hak- Pak vatanımızın muazzez kıtası olan Aydın'ı işgal eden ve millet-i islamiyeye reva görülen Yunan mezalimini anlatmak üzere Aydınlılar tarafından bi'l- intihab İstanbul'a azimete, gerek hükümete ve gerek mümes-sillere milletin tercümanı olarak Çine'ye bir Heyet-i Tahkikiye'nin vürudunu istirham ve bu ihtiyac-ı milleti ifham buyurarak bu arzu-yı a'mın is'afına muvaffak olduğunuz ve bir seneden beri müdafaa-i vatan gayesiyle cepheye toplanan efrad-ı millete telkinat-ı diniye ve teşkilat-ı karıza-ı cihadiyede bulunduğunuzdan dolayı uh-denize tevcih olunan Ordu Müftülüğü Fahri'yi kabul buyurdunuz. Buna bi'l-mukabele şükran bulunamaz.Zat-ı Ali-yi Fazilet-meali fazilelerine bir hatıra-ı müvedet vesile-i dua ve muhabbet olmak üzere şu....ahumum(?) takdim ile kesb-fakr ve mübahas eyledim efendim.

11 Eylül 1336 (11.09i1920)

Mühür-İmza

¹² TİTEA, 71-15. Dördüncü Fırka Kumandanlığı Erkan-ı Harbiyesi Hususi başlık ve Afyon 2.2.37 tarihli belge. Kurmay Albay Mehmet Nazım, 10 Ocak 1921'de 4. Piyade Tümeni komutanı olmuş, Eskişehir Muharebesinde 15 Temmuz 1921'de şehit olmuştur.

¹³ TİTEA,71-22/4 : “Burdur'da Aydın mebusu Esat Efendi Hazretlerine

Ordunun bu sıralarda muhtaç olduğu mevad-ı iâşenin tedarik ve mubayaasında sebk eden kıymetli muavenet-lerinize bilhassa arz-ı teşekkür eder ve iâşenin halen ve atiyen tanziminde bir buhrana ma'ruz kalmamak üzere mubayaaya hususundaki himem-i alilerinizin devam ve temadisini bilhassa rica ve arz-ı hürmet eylerim efendim Birinci Ordu Kumandanı Ali İhsan”

¹⁴ TİTEA, Kutu 71,Belge 27. Ayrıca bkz. Ayten CAN TUNALI, agm. s.83.

¹⁵ TİTEA, Kutu 71, Belge 9. Kartpostalın arkasına düşülen not.

- ¹⁶ I.BMM'ı Aydın Milletvekili olan Esat Efendi aynı zamanda Trakya –Paşaeli Cemiyeti'nin Ankara Heyeti temsilcilerinden biridir.
- ¹⁷ TİTEA, Kutu 71, Belge 27. Ayrıca bkz Ayten CAN TUNALI, agm., s.84.
- ¹⁸ Kadir Mısırlıoğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, Sebil Yayınları, II.Baskı, İstanbul 1969, s.339-346.
- ¹⁹ TİTEA, Kutu 71, Belge 12/1.,12/3., Bkz. A. CAN TUNALI, a.g.m. s. 86.
- ²⁰ Esat Efendi Aydın Heyet-i Milliye'sini 1919 yılında Aydın Sultani'si muallimi Sabri Bey ile kurmuştur.
- ²¹ Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasihası): 16 Nisan- 18 Mayıs 1919" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 18, Cilt: VI, Temmuz 1990.
- ²² TİTEA, 71-10/1-6. ,Bkz.A.CAN.TUNALI, Aa.g.m. s,85.
- ²³ Ayten CAN TUNALI, a.g.m.,s.85.
- ²⁴ Fahri COKER, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM. I. Dönem 1919-1923. c.III, Ankara 1995, s.138-139., Ali SARIKOYUNCU, Milli Mücadelede Din Adamları, c. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,1997,s.70-73., Recep ÇELİK, Milli Mücadelede Din Adamları-I, İstanbul 1999, s.98-99.
- ²⁵ Dün Ve Bugün; " Polatlı'dan Top Sesleri Geldiği Sırada Ankara'dan Kaçıldığı Günler."18.05.1956 yılında gazetede Esat İleri ile yapılan reportaj.
- ²⁶ TİTEA,71-27 19 Ocak 1945 tarihli mektubu.
- ²⁷ TİTEA,71-16,16/1
- ²⁸ TİTEA,71-24, 71-16.
- ²⁹ F.COKER, a.g.e.,s.741.
- ³⁰ <http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/yunan/133-Mentese-Millet-Esat.htm>
- ³¹ Türk Parlamento Tarihi Tarihi Araştırma Grubu, Kazım ÖZTÜRK, Türk Parlamento Tarihi TBMM. II. Dönem 1923-1927, c. III, TBMM Vakfı Yayınları.
- ³² Cemal KUTAY, Etnik-i Etery'a'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı.
- ³³ Kadir Mısırlıoğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, İstanbul ,1992
- ³⁴ Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T:B:M:M. I.Dönem 1919-1923, C.III, s. 139.
- ³⁵ TBMM Z. C. II. Dönem: c.3 s. 649.
- ³⁶ TBMM I. Dönem milletvekili olup aynı zamanda cephe'de ve İzmir bölgesi kuzey grubunda görev alıp cesaret ve fedakârlık gösteren asker ve sivil milletvekillerine kırmızı- yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmesi, TBMM Genel Kurulunda görüşülerek 21 Kasım 1923'te kabul edilmişti. Sivil milletvekillerinden Mahmut Celal, Mustafa Necati, Reşat, Vehbi, Hacı Şükrü, Hamdi, Hüseyin ve Rıza beylerle birlikte Hoca Esat Efendiye de madalya verilmesi uygun görülmüştü. (Bkz. TBMM Zabıt Cerideleri, II, Dönem: C.3, s. 9-10). Esat Efendi'nin Kırmızı Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası, Tayyare Cemiyeti Madalyası, Osmanlı Nişanı, 1990 yılında, Aydın'ın Yunan işgali sırasında kullandığı Mavzer, Mavzer Fişekleri ve Kasatura da 1994 yılında oğlu Sadık İleri tarafından Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi'ne bağışlanmıştır.Ayrıca torunu Çiçek Şimşir Hanımefendi de kendisinde bulunan Esat Efendi ile ilgili bilgi ve belgeleri hiç terettüt göstermeden tarafıma vermiştir. Kendisine ve değerli eşine teşekkür etmeyi bir borç bilirim.
- ³⁷ Ö. Faruk HUYUGÜZEL, İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950), T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2000, s.333-335.

Ece AYTEKİN - Serhan Kemal SAYGI

**Kuva-yı Milliye Öncülerinden Köprülü Hamdi Bey (Şehit Kaymakam)
(Köprülü-1886-Biga Civarı, 17 Şubat 1920)**

ÖZET

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra bu hareketin içerilere doğru yayılmasını önlemek için Batı Anadolu'da milli mücadele birlikleri kurulmuştur. Bu milli mücadele birliklerinin kahramanlarından biri de şehit kaymakam Köprülü Hamdi Bey'dir. Atatürk'ün büyük eseri Nutuk'ta "*Akbaş Kahramanı*" olarak andığı kaymakam Hamdi Bey, cesareti, çalışkanlığı ve üstün hizmet anlayışı ile sivrilmiş, vatan borcunu canıyla ödemiş, şehit mülki idarecilerimizdendir.¹ Atatürk, Hamdi Bey'i nitelerken kahraman sözcüğünü bilinçli olarak kullanmıştır. Kahraman, malından, gençliğinden, hayallerinden, beklentilerinden, vazgeçerek, ortaya düşüp canıyla bir doğruyu yaşatmaya çalışan insandır. Yakın tarihimizin bu önemli şahsiyetinin hayatını incelediğimiz zaman hem kahramanlık kavramını hem de özel bir dikkat ve heyecanı hak ettiği gerçektir. 34 yıllık kısacık hayatı renkli ve fırtınalı anılarla doludur. Köprülü Hamdi Bey daha önceleri de bazı kitaplara, makalelere hatta dizi filmlere konu olmuştur. Bu bildiri bu çalışmalara katkı koyması amacıyla hazırlanmıştır.

Kuva-yı Milliye Kavramı

Mondros Mütarekesi'nin uygulamaya konulmasıyla birlikte Milli Mücadele hareketinin başlaması ve düzenli ordunun kuruluşuna kadar geçen devre Kuva-yı Milliye olarak adlandırılmaktadır. Kuva-yı Milliye, tarih literatürümüzde düzenli olmayan silah ve birlikler için kullanılan bir tabirdir. Mondros Mütarekesi'nin ortaya koyduğu ağır şartları kabul etmeyen vatanseverler tarafından çok zor şartlar altında oluşturulan milli kuvvetler ile yapılan direniş hiç şüphesiz Türk İstiklal Mücadelesi içinde önemli bir yer tutmaktadır.

20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak isteyen emperyalist devletler Mondros Mütarekesi ile son ve büyük bir hamle yapmışlardı. Anadolu'nun ufak bir bölümüne hapsedilmek istenen Osmanlı Devleti emperyalistler tarafından parçalanmak istenmektedir. Bu durumdan kurtuluş için milletin kendisinin sahneye çıkarak vatani savunmasından başka bir çare kalmadığı zamanla anlaşılmıştır. Böyle bir zamanda Kuva-yı Milliye doğmuştur. Kuva-yı Milliye'yi oluşturan kuvvetler, ülkenin korunması ve savunmasının pekiştirilmesi, birlik ve beraberliğinin sağlanmasını hedeflemişlerdir. Bağımsızlık için halkın malını, canını, dinini, ırz ve namusunu koruyacak diğer deyişle ülkeye karşı olabilecek her türlü saldırıya müdahale edecek, büyük bir bölümü eski asker ve komutan ve onlara katılan Türk halkının kendi aralarında oluşturdıkları savunma birliklerine Kuva-yı Milliye adı verilmiştir.

Köprülülü Hamdi Bey'in Hayatı

Köprülülü Hamdi Bey, 1886 yılında Makedonya'nın Köprülü ilçesinde doğmuştur. Bu nedenle Köprülülü olarak tanınmaktadır. Babası Kolağası İbrahim Bey'in erken ölümü ile dayısı Celalettin Bey tarafından yetiştirilmiştir. İlköğrenimini Köprülü'de orta öğretimini Üsküp İdadisi'nde tamamlamıştır. Osmanlı Devleti'nin sonunun yaklaştığı yıllarda Balkanların karmaşık durumu içerisinde, siyasi anlamda gerileyen bir devlet düzeni, kargaşalıklar, yabancı devletlerin baskıları, kin ve hıyanet ile kuşatılmış tedirgin bir dünyada yetişmiştir. Bu olaylar onun üzerinde etkili olmuş, ruhundaki mücadele aşkını etkilemiştir.²

Hamdi Bey'in ilk gençliğine adım attığı 20. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu kötü gidişi durdurmak için çeşitli çareler arıyordu. 2. Meşrutiyet'in ilanı bu arayışın bir meyvesi olarak doğmuştu. Sultan 2. Abdülhamid ordunun baskısı ile 1876 Anayasa'sını yeniden yürürlüğe koymaya karar verdi ve 2. Meşrutiyet ilan edildi.(1908) Halk sokaklara döküldü. Sansür kalktı, imparatorlukta bir sevinç dalgası esmeye başladı. Maalesef ihtilalin getirdiği özgürlük havası uzun sürmedi. 2. Meşrutiyet, azınlıkların padişah çevresinde bütünleşmesini sağlayacağı yerde çözülmeyi hızlandırdı. Meşrutiyetin ilanından birkaç gün sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'e el koydu. Girit adası Yunanistan ile birleşmeye karar verdi. Siyasi anlamda devleti zor duruma sokan bu gelişmeleri iç huzursuzluklar kovaladı. İttihat ve Terakki hükümeti içerde çetin bir muhalefetle karşılaştı. 31 Mart olayı meydana geldi; fakat, umulanın tersine bu olay 2. Abdülhamid'in sonunu getirdi.

Tüm bu yaşananlar, Osmanlı aydını ve vatansever gençleri üzerinde etkili olmuştur. Hamdi Bey de bu gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Meydana gelen olaylar hakkında onun tam olarak neler düşündüğü bilinmemektedir; fakat, memuriyet ve mülki idare hayatına başladıktan sonra atılgan ve cesur tavrı yüreğinin vatan sevgisiyle dolu olduğunu göstermiştir.

Lise öğretimini İstanbul Mercan İdadisi'nde tamamlayan Hamdi Bey yüksek öğrenimini İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'nde 12 Ağustos 1910'da pekiyi derecesi ile bitirmiştir. Atık Köprülülü Hamdi Bey diye anılmaktadır. Eylül 1910'da Türkiye'de ilk defa açılan İhtiyat Zabıt Mektebini (Yedek Subay Okulu) gönüllü olarak tamamlamış ve asteğmen rütbesi almıştır.³

Hamdi Bey, memurluk hayatına Balkan Savaşları sırasında Kosova Maiyet memurluğu görevi ile başladı. Kendini bir anda savaşın içinde buldu. Yedek subay olarak cepheye çağrıldı. Bu sırada Vardar Ordusu, Sırp'lara karşı Kumanova, Pirlepe ve Manastır'da savaşlar veriyordu.

Hamdi Bey, Kumanova'yı Sırlara karşı savunan Cavit Paşa kuvvetlerinde görevlendirildi. Vardar ordusu düşman baskısına dayanamadı ve Berat yakınlarına çekildi. Orduda disiplin kalmamıştı, Hamdi Bey bunun üzerine kendisine katılan 200 kişilik bir kuvvetle çete muharebelerine başladı. Beraberindeki birlikle beraber çarpışarak Edirne'ye geldi ve Edirne'yi Bulgarlara karşı savunan Şükrü Paşa kuvvetlerine katıldı. Çetin geçen çarpışmalara rağmen Edirne kaybedildi.

Hamdi memurluktan mücadele adamına dönüştüğü bu süreçte belirgin değişimler yaşamıştır. Hamdi Bey'in Kosova Maiyet memurluğu yaptığı sıralardaki yaşadığı bu değişimi hemşehrisi Kazım Özalp şu şekilde anlatmaktadır:

"Başında koyu kazak karası bir kalpak... Çehresinde simsiyah bir Cemal Paşa sakalı... Sırtında rütbeleri sökülmuş, kışlık, hâki, eski bir subay ceketi... Ayaklarında yün konçlu bir çizme...

Bacağında asker pantolonu... Sağ elinde Karabağ filintası... Sol elinde sapı gümüş bir kamçı... Göğsünde, birkaç bölüğe yetecek kadar mermilerle dolu fişeklik... Belindeki fişekliki kemerden sarkan bir barabellum... Boynuna geçirilmiş kayışta sallanan bir askerî zays dürbünü... Yine boynuna geçirilmiş bir başka kayışa takılmış kocaman harita çantası... Ve belinden sarkan bomba."

"Yetişmiş bir aydın, fikir adamı, okumayı seven, çeşitli enstrümanları çalan, titiz ve şık giyinen bu Kosova Maiyet Memurundan cesur, ülkesini gerektiğinde silahıyla da savunan, gözünü budaktan esirgemeyen bir mücadele adamı"

Edirne'nin kurtuluşundan sonra Hamdi Bey yeniden memurluk hayatına döndü. Edirne Polis Müdürlüğü İdari Bölüm Başkanlığına getirildi.(Ocak 1914) Daha sonra Haziran 1914'de Demirköy kaymakamlığına getirilerek mülki idare hayatına başladı.⁴ Demirköy, Edirne'ye bağlı olup İstıranca Dağlarının kuzey eteklerinde Bulgaristan sınırında bulunuyordu. Burgarlar ile barış antlaşması imzalanmış olduğu halde, Bulgar komitacıları sınırı geçerek Türk köylerine saldırıyorlardı. Hamdi Bey ilçe kaymakamı olduktan sonra komitacılarla şiddetli bir mücadeleye girişti ve onlara karşı önemli bir başarı kazandı.

Hamdi Bey'in ilçeye yaptığı hizmetlerden biri olan Demirköy'de yaptırttığı caminin açılış törenine dönemin Edirne Valisi Hacı Adil Bey de katılmıştır; fakat, Vali Bey'in dönüş yolunda 23 Ağustos 1915 tarihinde acı bir olay meydana gelmiştir.⁵ Vali beraberinde oğlu, maiyeti ve Hamdi Bey olduğu halde günümüzde "Vali Mezarı" denen yere geldiği zaman Rumların teşvikiyle harekete geçen beş kişilik Bulgar çetesinin saldırısına uğramış atılan kurşunlardan biri valinin küçük oğlunun ölümüne yol açmıştır. Olaya çok üzülen kaymakam Hamdi Bey, katillerin yakalanmaları ve yok edilmeleri için her türlü çareye başvurmuştur. Yoğun takip neticesinde Vali Bey'in oğlunun ölümüne sebep olan eşkiyalar pusuya düşürülerek öldürülmüştür.

Hamdi Bey'in Demirköy kaymakamlığı sırasında önemli hizmetlere imza atmıştır. Otoriter ve son derece çalışkan bir kimsedir. Gösterişli atıyla ilçe köylerini düzenli bir şekilde gezerek halkın ihtiyaçlarını yerinde saptar ve bunların karşılanması yollarını arar. Esnafı sıkı şekilde denetler. İğneada ve Yeniceköy yolları gerçekleştirdiği köy yollarının başında gelmektedir. Yakın zamana kadar hükümet konağı olarak kullanılan bina da onun eseridir. Planını kendi çizdiği inşaatta Türklerle birlikte Rum ustalar da görev yapmıştır. Milli eğitime de önem veren Hamdi Bey merkezde yatılı bir okul yaptırmıştır.⁶

Birinci Dünya Savaşı ve Köprülülü Hamdi Bey

Hamdi Bey'in Kırklareli-Demirköy kaymakamlığı sırasında 1. Dünya Savaşı çıkmıştır (1914). Hamdi Bey kaymakam olduğu için savaşa katılmadı önce Malkara kaymakamlığına (Eylül 1915) kısa bir süre sonra da Keşan kaymakamlığına (Mart 1916) atandı. Balıkesir-Sındırgı kaymakamlığından sonra yine aynı ilin Edremit kaymakamlığı görevine getirildi (13 Temmuz 1917).

Hamdi Bey, Edremit kaymakamlığı görevine başladıktan sonra kasabanın dertleriyle yakından ilgilendi.⁷ Savaşın yarattığı sıkıntıları hafifletmek için çaba gösterdi. Edremit İdman Yurdu'nu kurdu. İdman Yurdu daha sonra Gençlik Kulübü adıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Edremit'te eski Kaymakam Hicabı Bey tarafından 1916 yılında kurulan Dar-ül-Eytam Cemiyeti'nin faaliyetlerine hız vererek şehitlerin çocuklarına sahip çıkmıştır. Hamdi Bey, kaymakamlıktan ayrıldığı zaman burada 105 şehit yavrusu barınıyordu.

Bazı kaynaklarda özellikle Hamdi Bey ile ilgili temel ve en kapsamlı kitap olarak bilinen Kamil Su'nun "*Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*" adlı kitabında Dar-ül Eytamı Hamdi Bey'i kurduğu belirtirse de Karesi Gazetesi'yle ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan Prof. Dr. Nesim Yazıcı konuyla ilgili aydınlatıcı bilgilere ulaşmıştır.⁸ Gazete haberine göre Edremit kaymakamı Hicabı Bey, kaza dahilinde asker, şehit, kimsesiz ve fakir ailelerin çektikleri sıkıntıya ve özellikle bunların çocuklarının sıkıntılarına bir çare bulunması hedefine yönelik olarak çalışacak bir komisyon kurmuştur. Hemen çalışmaya başlayan komisyon bir miktar para toplamıştır. Karesi Gazetesi'nin 37-141 sayılı ve 21 R. evvel 1335/15 Ocak 1917 tarihli nüshasında "*Pek Hayırlı Bir İş*" başlığıyla yer makalede bu alanda daha sonraki gelişmeler de ele alınmıştır, sonraki bir nüshada ise 26 Ocak 1918'de Edremit'te bir Dar-ül Eytam kurulduğu belirtilmektedir. Kuruluş nedeniyle duyulu bir tören de yapılmıştır.⁹

29 yaşında olmasına rağmen çalışkanlığı, zorlukları yenmek için gösterdiği gayret Edremitliler üzerinde olumlu etki yapmıştı. Hamdi Bey'i yakından tanıyan Ruhi Naci Sağdıç¹⁰ın anlatıklarına göre, Hamdi Bey, Dar-ül-Eytam ve İdman Yurdunun yanısıra; bir basımevi kurulmasına, bir gazete çıkarılmasına öncülük etmiştir. Kasabaya elektrik getirmek için etütler yaptırmış, kasabanın imar planını çizdirmiş, kanalizasyon işini

başlatmıştır. Edremit İdadisi'nde dersler veren Hamdi Bey, yurt gençleri ile birlikte çalışmalar yapmış, gerektiğinde sabahlara kadar onlarla beraber çalışmıştır.¹¹ Disiplinli bir idareci olan Hamdi Bey, memurların zamanında işe gelmelerine önem vermiş, sık sık kontroller yapmıştır.

Hamdi Bey'in Edremit kaymakamı iken İngiliz üsteğmen Atkinson adlı bir İngiliz temsilcisi ile yaptığı görüşmesi ilginç bir vakadır. Mütarekeden sonra Ayvalık'a Atkinson adında bir İngiliz temsilcisi gönderilmiştir. İngiliz temsilcinin bir gün Edremit'in Akçay ilçesine geleceği bildirilir. Ziyaretin sebebini anlamak isteyen kaymakam, eczacı Muzaffer Bey ve kasabanın birkaç ileri gelenini Akçay'a gönderdi. Atkinson, Muzaffer Bey ve arkadaşlarına kaymakam Hamdi Bey ile görüşmek istediğini söyler.

Hamdi Bey ile Atkinson arasındaki görüşme kaymakamlık makamında yapıldı. Atkinson, Hamdi Bey'den Edremitli Rum çocuklarından ve kızlarından din değiştiren bulunup bulunmadığını sormuş, Hamdi Bey bunun Türkler aleyhine özel maksatla çıkartılan bir iftira olduğunu söylemiştir.

İngiliz temsilci asıl merak ettiği soruyu hemen ardından sormuştur. Edremit halkının İngiliz mandası istediğini gözlemlediğini ve bu konudaki fikirlerini Hamdi Bey'den öğrenmek istemiştir. Hamdi Bey Edremit halkının böyle bir isteği olmadığını söyleyerek bu söylentiye kimin çıkardığını merak eder. Bunun üzerine Atkinson Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının böyle bir istekte bulunduğunu belirtmiştir. Bu cevaba oldukça üzülen Hamdi Bey, Atkinson'a belli etmemeye çalışarak Edremit ve civarında böyle bir dernek bulunmadığını bildirir ve bunun bazı maceracıların entrikaları olduğunu belirterek Atkinson'ın duymak istediği cevapları vermez. Konuşma bu şekilde sona erer. İngiliz temsilci ertesi gün Edremit'ten ayrılır. Hamdi Bey ise Hürriyet ve İtilaf fırkaları ölüm ile tehdit ederek Atkinson'la görüşmelerini men etmiş, evlerinden dışarı bırakmamıştır. Genellikle resmi işlerinde kanunlara saygılı ve dürüst bir kişi olan Hamdi Bey, yurt çıkarları söz konusu olduğu zaman mevzuat dışına çıkmaktan çekinmemiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere gerektiği zaman milli mücadeleye karşı olanlara karşı çok sert bir tutum almış ölümle bile tehdit edebilmiştir.

1919 yılının ilk aylarından itibaren İzmir'in işgal edileceği haberleri tüm Anadolu'da ve özellikle Ege'de giderek huzursuzluk ve tedirginlik yaratmaktaydı. Yerel yöneticiler başta olmak üzere halk çareler aramaya başlamıştı. Edremit ve Burhaniye de bu arayışın yoğun olduğu bölgelerden ikisiydi. Nitekim 4 Mart 1919'da "*Edremit, Burhaniye ve Havalisi Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" kuruldu. Cemiyet, kişisel ve parti düşüncelerini bir yana bırakarak; vatanın istiklalini ve yüksek çıkarlarını savunmaktan başka hiçbir amacı olmayan bir örgütlenme düzeni içinde kurulmuştur. Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşları tarafından kurulan bu cemiyet bir anlamda yöre halkının ruhunda muhtemel bir Yunan işgaline karşı koyma, direnme ruhunu ateşlemiştir.¹²

Edremit Mitingi

Edremit ve yöresinde İzmir'in işgal edilebileceği yönündeki haberler yoğun bir şekilde tartışılırken İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi'nde alınan kararlar gazetelerden takip ediliyordu.

Kongreye katılan Edremit ve Burhaniye delegelerinin 21 Mart 1919 tarihinde döneceklerinin öğrenilmesi üzerine Kaymakam Hamdi Bey yöre halkına meydana gelen olayları anlatmak için bu dönüşten faydalanmayı düşündü. Öğretmen Ruhi Naci Sağdıç ile birlikte bir miting organize etmiştir. Çoşku içinde geçen miting başarıya ulaşmıştır. Gece de fener alayı düzenlenmiştir.

Mitingten sonra üst makamlara telgraflar çekildi, yabancı temsilciliklere notalar verildi. Hariciye Nezaretine çekilen telgrafta şöyle deniliyordu:¹³

“Dün öğle vakti Edremit ve yöresi halkından binlerce kişi toplanarak olağan üstü milli gösterilere ilelebet Osmanlı bayrağı altında yaşamaya karar verip yemin ettik. Beşyüz küsur yıldan beri bu vatan için ecdadımızla beraber kanımızı döktükten sonra yabancılara güttükleri tahammülsüz davaya susup boyun eğmektense ölmeye hazır olduğumuzu bütün cihana ilan ederiz.”

Mitingi izleyen günlerde de Edremitliler, Kaymakam Hamdi Bey öncülüğünde İdman yurdu salonunda toplandılar ve bir Yunan işgali ihtimali üzerinde alınacak önlemleri tartıştılar.

Hamdi Bey'in Kaymakamlıktan Azli

Hamdi Bey'in ulusal kurtuluş yönünde yaptığı çalışmalar Hürriyet ve İtilaf fırkası yanlılarının hoş karşılanmıyordu. Onun bir mülki idarecinin faaliyet alanının dışına çıkan çalışmaları, mitingler düzenlemesi, halkı yurt savunmasına çağırması hükümetin iç politikasına karşı adeta bir başkaldırı olarak tanımlanıyordu. Hamdi Bey'i görevden uzaklaştırmak isteyenler sonunda başarıya ulaşır. Hamdi Bey, Karesi Mutasarrıflığının 5 Nisan 1919 gün ve 168 sayılı yazısıyla kaymakamlıktan alınır.¹⁴ Yerine kaymakam vekili olarak Kadı Mansur Efendi getirilmiştir. Yeni kaymakam Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarına daha yakın bir duruş sergilemekteydi. Hamdi Bey'in muhalifleri azledilmeyi yeterli görmemişlerdi.¹⁵ Kaymakam Köprülülü Hamdi Bey'in Edremit'ten uzaklaştırılması gerekiyordu. Sonunda bunu da başaran muhalifler genç kaymakamın kolluk kuvvetleri gözetiminde tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi hakkında Dahiliye Nezaretinden emir çıkarttılar; fakat, Hamdi Bey tutuklama kararından Balıkesir mutasarrıfı Hilmi Bey sayesinde kurtulmuştur.

Görevinden azledilen Hamdi Bey çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Yüksek mevkide görev yapan devlet bürokratlarının görevlerinden ayrıldıklarında çevresindekilerin bir anda siliniverdiği, makam sahibi iken edindiği dostlukların yok olduğu

günümüzde de bilinen bir gerçektir. Hamdi Bey de görevden ayrıldıktan sonra Burhaniye'ye yerleşmiş ve kendisini yalnızlık içinde bulmuştur.¹⁶ Yakın arkadaşı Ruhi Naci Sağdıç'ın dediğine göre onun gibi *“Cevher parçasının böyle bir kenara itilmiş, unutulmuş olması” kendisini ve yakınlarını çok üzmüştür*.¹⁷

Bu sıkıntılı süreci kısa sürede atlatan Hamdi Bey, aynı fikirleri paylaştığını gördüğü Burhaniye kaymakamı Özdemir Salim Bey, Burhaniye jandarma komutanı ve Burhaniye'nin ileri gelenleriyle vatan savunması için fikir alışverişinde bulunmaya başladı. İdari görevden ayrılmış olmasına rağmen kişiliği ile etkili olabilen, çevresinde sevilen bir kişi idi. Bu sayede bölgede milli teşkilatların kurulması için çalışmalarına başladı. Hamdi Bey, Edremit kaymakamlığından ayrıldıktan sonra çevrede çete sayısında katlarcasına çoğalma olmuştu. Bu çeteler, Edremit ve Burhaniye köylerini sürekli tehdit ediyordu. Hamdi Bey, Burhaniye'ye yerleştikten sonra, kendini tamamen memleket meselelerine ve siyasete verdi. Edremit ve Burhaniye civarında faaliyet gösteren çetelerle ilişki kurmaya çalıştı. Pek çoğuyla da karşılıklı konuşarak, onları memleket meseleleri hakkında bilgi sahibi yaptı. Ege adalarından geceleri tekneyle gelerek civardaki Müslüman köylerini basan Rum eşkıyalarına karşı onları uyanık olmaya çağırdı. Bu konuda da çoğunu ikna ederek adeta bir milis kuvveti oluşturdu.

Hamdi Bey'in çalışmaları muhalifleri ve özellikle Edremit'in yeni kaymakam vekili Kadı Mansur Bey'i rahatsız etmiştir. Kendisini tekrar tutuklatmayan isteyen Hürriyet ve İtilaf fırkası mensupları kaymakam vekili Kadı Mansur Bey'i de ikna ederler ve tutuklama için bir plan yaparlar. 24 Nisan 1919 tarihinde Edremit'te Darüleytam yararına at yarışları düzenlenir. Eski kaymakam Hamdi Bey de Darüleytamın kurucusu olduğu için yarışlara davet edilmiştir. Muhalifler at yarışlarının Hamdi Bey'in tutuklanması için bir fırsat olduğunu düşünmüşlerdir; fakat, olaylar istedikleri gibi gelişmez. Yarışlara bir at sırtında gelen Köprülülü Hamdi Bey kendisini tanıyanlar tarafından coşkulu sevinç gösterileriyle karşılanır.¹⁸ Bu sebeple muhalifler tutuklama kararından vazgeçmişlerdir.

İzmir'in İşgali ve Hamdi Bey'in Faaliyetleri

İzmir'in işgal edeceği söylentileri 1919 yılının mayıs başlarında artık ayyuka çıkmıştı. Hemen her gün gelen yabancı harp gemileri İzmir'de huzursuzluğu giderek artırmıştı.¹⁹ İngiliz donanma komutanı Amiral Calthroppe'dan İzmir 17. Kolordu Komutanlığına gönderilen birinci nota ile 14 Mayıs günü İzmir ve civarındaki bazı istihkamların İtilaf Devletlerince (İngilizler Karaburun ve Uzunada'yı, Fransızlar Urla, Eski ve Yeni Foça'yı, Yunanlılar Yenikale'yi) işgal edileceği bildirilmiştir. Ertesi gün Yunan müfrezeleri eşliğinde İzmir işgal edilmiştir.

İzmir'in işgalini Hamdi Bey, Edremit'in Altınoluk beldesinde bir düğünde haber almıştır. Herkesin keyfini kaçırان haber üzerine Hamdi Bey Burhaniye'ye dönmüştür.

İlçenin ileri gelenlerini toplayarak onları durumu anlatmıştır. İşgale karşı alınması gereken önlemler görüşülerek Müderris Şükrü Efendi'nin başkanlığında bir "*Redd-i İlhak Heyeti*" kurulmuştur. Hamdi Bey de milis örgütü kurulması için çalışmalara başlamıştır.

Hamdi Bey milis örgütü için çalışmalara başlayarak 172. Alay Komutanı Ali Çetinkaya ile görüşmüş, Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etmeye kalkışmaları halinde yapılması gerekenleri konuşmuştur. Görüşme neticesinde Burhaniye'de dört bölükten oluşan bir tabur meydana getirilmesi ve başına da Hamdi Bey'in getirilmesi kararlaştırıldı. Ayvalık cephesindeki Yunan işgali bu sayede durdurulmuş; fakat, Yunanlıların Bergama'yı işgali (5 Haziran 1919) üzerine Ayvalık cephesinde çatışmalar tekrar başlamıştır. Çatışmalar sürerken Ali Çetinkaya ile Hamdi Bey arasında anlaşmazlık baş göstermiştir. Bu anlaşmazlığın nedenlerinden biri düşmanın Ayvalık ve Bergama'yı boşalttığı yönündeki bir haberin kolordu komutanlığına aktarılmasıdır. Hamdi Bey askeri teamülleri aşarak cephe komutanı yerine direkt kolordu komutanlığına bu asılsız haberi bildirmiştir. Hamdi Bey'in büyük ihtimalle büyük bir sevinç içinde aktardığı bu haber sonraları Ali Çetinkaya ile arasının bozulmasına yol açmıştır. Bir diğer neden ise Ayvalık muharebeleri sırasında alay komutanı Ali Bey'in emriyle millî kuvvetler Karaağaç Mevkii'ne çekilmişlerdir; fakat, Hamdi Bey'in bundan haberi olmamış ve cephede zor durumda kalmıştır. Büyük bir zorlukla yanındakilerle birlikte kendini Karaağaç'a atabilmiştir. Bu sebeple kendisine haber vermeyen komutan Ali Çetinkaya'yı suçlamıştır. İkili arasındaki anlaşmazlığı çözmek için hem Kazım Özalp hem de Hacim Muhittin Bey araya girmişse de çözüm bulunamamıştır. İlk bakışta düzenli ordu ile Kuva-yı Milliye birlikleri arasında meydana gelen doğal bir rekabet mücadelesi olarak gözükse de olay büyük ihtimalle şahsidir. Cephe komutanlığından ayrılması Hamdi Bey'i son derece üzmüştür; bu yüzden Ali Çetinkaya'yı hiçbir zaman affetmemiştir. Yıllar sonra Ali Çetinkaya, Karaağaç'ta 1936 yılında Hamdi Bey anıtının açılışına katılmış Edremit halkevinde Gıyas Yetkin'e şunları söylemiştir: "*Hamdi Bey, İstiklal mücadelemizin ilk ve şerefli mücahitlerinden çok ama çok büyük bir insandı. Tabirime dikkat edin delikanlı büyük diyorum. Ne yazık ki, onu biz çok geç, hatta kaybettikten sonra anladık.*"²⁰ Ali Çetinkaya belki de eski silah arkadaşına son vazifesini yapmıştır.

Köprülülü Hamdi Bey, cephedeki görevinden ayrıldıktan sonra Yunan işgaline karşı Balıkesir ve Manisa merkez vilayet ve ilçelerinden oluşan delegelerle birlikte 26 Temmuz 1919'da Balıkesir Kongresi'ne katıldı.²¹ 31 Temmuz 1919'a kadar süren kongrede hararetli tartışmalar yapıldı. Yunan işgaline karşı alınması gereken önlemler görüşüldü. Hacim Muhittin Çarıklı, 61. Fırka Kumandanı Kazım Özalp, Mustafa Necati Bey, Vasıf Çınar ve Köprülülü Hamdi Bey'in öncülük ettiği kongrenin başkanlığına Hacim Muhittin Bey, vekilliklerine Mehmet Vehbi ve Sabri Beyler, katipliklere Abdulgafur ve Hasan Efendiler seçilmiştir.²² Toplam 29 kararın alındığı kongrede Padişah

Vahideddin'e, Sadrazam Damat Ferid'e, İngiltere, ABD, Fransa ve İtalya siyasi temsilcilerine de birer telgraf çekilmiştir.²³ Kazım Özalp hatıralarında Hamdi Bey'in Burhaniye Kuva-yı Milliye komutanı sıfatıyla kongreye katıldığından bahsetmektedir.²⁴

1. Balıkesir Kongresi'nin bitiminden sonra cepheye dönen Hamdi Bey, cephe komutanı Ali Bey ile olan anlaşmazlıklarının devam ettiğini görmüştür. Kısa bir süre Güre ve Edremit'te kalıp 5 ya 6 Eylül 1919 tarihlerinde Balıkesir'e hareket etmiştir. Balıkesir'e döndükten sonra ikinci Balıkesir Kongresi'nin çalışmalarına katılarak, etkili rol oynamış, bir ara Sivas Temsil Heyetine Balıkesir ve Saruhan ve Havalisi Harekat-ı Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi adına gönderilmesi düşünülmüş; fakat, Hamdi Bey nedeni tam olarak bilinmeyen bir sebeple bu görevden vazgeçmiştir.

Hamdi Bey'in üyesi bulunduğu Karesi(Balıkesir) ve Saruhan ve Havalisi Harekat-ı Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Merkez Heyeti, 1919 yılı Ekim ayının ikinci yarısıyla Kasım ayı başlarında en çok mebus seçimi, silah ve asker tedariki, Ahmet Anzavur ayaklanması ve Yunanlıların Soma, Salihli ve Bozdağ cephelerinde yaptıkları saldırılarla uğraşmıştır. Hamdi Bey de merkez heyeti azası olması sebebiyle tüm bu çalışmalarda aktif roller almıştır.

Anzavur Ayaklanması

Hamdi Bey milli kuvvetleri oldukça uğraştıran Anzavur ayaklanmasında da önemli rol oynamıştır. Ahmet Anzavur, Kuva-yı Milliye hareketine karşı ayaklanma başlatmış eski bir Osmanlı subayıdır, İstanbul Hükümeti tarafından sivil paşalık verilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. İngiliz gizli servisinin adamı olan Papaz Fru tarafından maddi olarak desteklenen Ahmet Anzavur, çok sayıda kişiyi etrafında toplamıştır.

Anzavur Ahmet ile görüşen Hamdi Bey onu mili mücadelenin karşısında durmaması için uyarmıştır. Bu görüşme İzmir'e Doğru gazetesinde şu şekilde haber verilmektedir.²⁵ “...*Türk kardeşlerine karşı bir serseriye tabi olarak hareket etmediler ve Anzavur bidayetinde ancak kırk kadar yağmager bulabilmişti. Mutasarrıflığa çektiği bir telgrafta Balıkesir'e gelip Heyet-i Merkeziyeden hesap soracağını bildiriyordu. Kumandanlık ve Heyet-i Merkeziye düşman ile meşgul olduğu bir zamanda dâhili meselelerle uğraşmak istemedi. Mamafih her hangi bir müsellağ harekete karşı icap eden tedbiri ittihaz etti. Bir müfreze-i askeriye sevk olundu. Heyet-i Askeriye Azasından Hamdi Bey de kâfi bir kuvve-i milliye ile müfrezeye müzahir olarak hareket etti. Aynı zamanda Hamdi Bey kendisiyle temas etti. Düşman ile uğraşıldığı bir zamanda böyle hareketlerin memleket için ne muzır tesirler ika edeceğini anlatarak teşebbüsatından vazgeçmesini talep etti. Anzavur birçok yeminler ederek zaten fena bir maksatla hareket etmediğini ve bir kuvvet toplayarak cepheye gitmek istediğini ve gösterilen bu hüsn-i niyet karşısında bazı taleplerinden de vazgeçeceğini temin etti...*”

Anzavur Ahmet, Hamdi Bey'e kendisinden bir zarar gelmeyeceğini söylemesine rağmen dört gün sonra Susurluk'u basarak ilk isyanını başlattı. Kışlayı ve kasabanın merkezi yerlerini yağma etti. Bunun üzerine hem nizami kuvvetler hem de Balıkesir Merkez Heyeti harekete geçti. Heyetin oluşturduğu ve çoğunluğu Balıkesir köylülerinden toplanan birliğin başında Köprülülü Hamdi Bey bulunuyordu. Hamdi Bey'in komutasındaki süvari birlikleri Demirkapı'nın (Susurluk'a bağlı köy) güneyinde Anzavur'un adamlarıyla karşılaştılar. Şiddetli çatışmalar sonucunda Anzavur Manyas'a kaçmak zorunda kaldı. Hamdi Bey'in çatışmalarda attan düşmesi sonucu el kemikleri kırılmıştır. Anzavur yenilgiden sonra toparlanarak Gönen'i ve Karacebey'i basmış çatışmalarda Anzavur'a ciddi kayıplar verilmesine rağmen ele geçirilememiştir.

Hamdi Bey'in Biga'daki Faaliyetleri

Balıkesir Merkez Heyeti Biga'da milli teşkilatın kurulması için çalışmalara başlamıştı. Biga'da 10 Eylül 1919 tarihinde Koca Müftü Mehmet Hamdi (Erdem) başkanlığında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütlenmeyi tamamlamasına rağmen kasabaya hakim olması mümkün olamamıştı. İlçe kaymakamı Sakıp Bey, Kara Hasan ve çetesinden çekiniyordu. Kara Hasan ve çetesi Anzavur takibi sırasında Milli kuvvetlere yardımcı olmuştu. Kuva-yı Milliye'ye yaptığı bu yardımlar vesilesiyle Balıkesir'de yayınlanan İzmir'e Doğru Gazetesi'nde Kara Hasan hakkında *"Muhterem Bigalıların gönderdiği Kuvve-i Milliye'nin kumandanı Kara Hasan Ağa kardeşimiz maiyetindeki kuvvetle 8 Kânunuevvel (8 Aralık 1919) tarihinde Gönen'e üç saat mesafede Ayvalıdere nam mahalde Anzavur'a tabii olan bazı Çerkes rüesasıyla altı saat devam eden bir müsademe yapmıştır. Hainlerden on beş maktul ve müteaddit mecruh vardır. Maktuller arasında şimdiye kadar birçok fenalıklar yapan şerir rüesa da dâhildir. Şayan-ı teessüftür ki eşkıyaya mensup bir Çerkes'in hayvanının Kara Hasan Ağa kuvveti tarafından alınması vesile ittihaz edilerek bir takım sebükmağzlar Anzavur'a iltihak ile salıfüzzihr müsademeye meydan vermişlerdir. Cezalarını gördüler. Millî azmin karşısında daima rezil ve perişan kalacaklarını anladılar."*²⁶ şeklinde bir haber bile çıkmıştı. Milli mücadeleye sağladığı bu desteğe rağmen Kara Hasan'ın çete çıkarlarını her şeyin üstünde tutması ona olan güveni azaltıyordu. Uzun tartışmalar sonucu kurulan Biga Müdafaa-i Hukuk Heyeti milis kuvvetlerinin azlığının yanısıra mali yönden de güçlü değildi. Biga'daki bu olumsuz gidişatı önlemek için Balıkesir Merkez Heyeti Köprülülü Hamdi Bey'i görevlendirmiştir. Hamdi Bey, Biga'da örgütlenmeyi sağlayacak, asker, cephane, silah tedarikiyle uğraşacak, yolsuzlukları önleyecek, en önemlisi de Müdafaa-i Hukuku güçlendirecekti.

Biga'ya gitmeden önce Balya Kasabası'na ve oradan da Gönen'e geçen Hamdi Bey, Sarıköy bucağına uğradıktan sonra 18 Ocak 1920 tarihinde Biga'ya gelmiştir. Kendisini burada Kara Hasan, Dramalı Rıza, Kani Bey ve Biga Müdafaa-yı Hukuk Reisi ve Müftü Hamdi Bey karşılamıştır. Biga'da o yıllarda Çerkezler, Çeçenler, Kumuklar, Ro-

manya ve Balkanlar'dan göç etmiş göçmenler; Pomaklar, Bosna'dan gelmiş olan Boşnaklar, Arnavutlar ve Lazlar yaşıyorlardı.

Belediye dairesine yerleşen Hamdi Bey ilk iş olarak kaymakam ile görüştü. Sonra belediyede kasaba ileri gelenleriyle toplantı yaparak geliş nedenini açıkladı. Kurtuluş için Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında kenetlenilmesi gerektiğini belirterek bu amaç doğrultusunda halktan destek istedi. Bu aşamadan sonra Hamdi Bey ve arkadaşları bütün güçleriyle Biga ve yöresinde güvenliği sağlama, milli davaya katılanların sayısını artırmak için çalışmalara başladılar. Silah ve cephane sağlamak için Biga Müdafaa-i Hukuk derneğinden genelge çıkarttılar. Bu çalışmalardan İzmir'e Doğru Gazetesi'nde şu şekilde bahsedilmektedir:²⁷ *"Biga'da bazı menfaatperestan Kuva-yı Milliye'yi alet itti haz ederek bir takım harekât-ı nalayıkada bulunmağa başlamışlardır. Heyet-i Merkeziye azasından Hamdi Bey kardeşimizi bu havalideki teşkilatı tevsik ve yolsuzlukları izale vazifesiyle tavzif ettiğinden müşarünileyh bir hafta evvel Gönen tarikiyle Biga'ya müteveccihen hareket etmişti. Şimdi memnuniyetle alınan haberlere göre Hamdi Beyefendi itti haz ettiği tedabir-i şedide-i hakîmane ve adilane sayesinde bütün mesaili bertaraf eylemiştir. Mücrimler tedip edilmiş ve Milli Teşkilat ciddi ve kati esaslara ibtina ettirilmiştir. Biga Müdafaa-i Hukuk Heyetinden Heyet-i Merkeziyeye Hamdi Bey'i gönderdiğinden dolayı teşekkürnameler gelmiştir. Biz de Hamdi Bey kardeşimizi ve kendilerine müzaheret eden Bigalı kardeşlerimizi tebrik ederiz".* Kısa süre içinde Biga ve civarında bir hayli silah ve cephane toplanmıştır.

Hamdi Bey'in sert ve otoriter tutumu Biga'da yerel otorite olan Kara Hasan ve çetesinin hoşuna gitmemişti. Kara Hasan her ne kadar milli kuvvetlerin yanında gözüke de çetesini daha ön planda tutan bir tutum sergiliyordu, ayrıca otoritenin yavaş yavaş Hamdi Bey'in eline geçmesi Kara Hasan'ı tedirgin etmişti.

Hamdi Bey, Kara Hasan'ın ilerleyen zaman içinde milli mücadeleye zarar vereceğini anladıktan sonra onu tutuklattı, çetesini dağıttı. Bu olay hem Biga yöresinin rahatlamasına hem de Hamdi Bey'in bölgedeki itibarına ve milli güçlere duyulan inancın pekiştirdi. Ayrıca bu olay Akbaş cephaneliği baskını için Hamdi Bey ve adamları için moral kaynağı olmuştur.²⁸

Akbaş Cephaneliği Baskını Hazırlıkları

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleriyle imzaladığı Mondros Mütarekesi bir silah bırakma anlaşmasından çok, içerdiği hükümlerle Osmanlı Devleti'nin tamamen teslimini öngören bir anlaşma görünümündeydi. Akbaş cephaneliği baskını da mütareke hükümlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir olaydır.²⁹

Mütareke hükümlerine göre İstanbul ve Çanakkale boğazları silahsızlandırılarak serbest geçişe hazırlanacak, denetimi de İtilaf Devletlerine bırakılacaktı. Sınırların korunması ve iç güvenlik için gerekli sayının dışındaki askerler terhis edilecek, yani ordu

dağıtılacaktı. Donanma da İtilaf Devletlerinin gözetimi altında limanlara çekilecekti. Bütün ulaştırma ve haberleşme hizmetleri İtilaf Devletlerinin denetimi altına girecekti. En önemli madde ise İtilaf Devletlerinin, güvenliklerini tehlikeye düşürdüğünü ileri sürerek istedikleri yeri işgal edebileceklerini öngören yedinci maddeydi. Bu hükümler gereğince Osmanlı Harbiye Nezareti 26 Kasım 1928 akşamına kadar Gelibolu yarımadası ile Çanakkale'nin Anadolu yakasının askeri birliklerinden arındırılmasını istedi. Bu emir doğrultusunda, 14. Kolordu ile 55. Tümen Gelibolu'dan Tekirdağ'a; 49. Tümen Malkara'dan Kırklareli'ye; 60. Tümen Eceabat'tan Keşan'a yer değiştirerek, Çanakkale Boğazı savunmasız bir hale getirildi.³⁰

Anadolu'nun pek çok yeri gibi Çanakkale boğazı da böylece işgale açık duruma getirildi. İngilizler 9 Kasım 1918 günü 200 kişilik bir kuvveti Seddülbahır'e 400 kişilik bir kuvveti de Kumkale'ye çıkararak Çanakkale Boğazının iki tarafını işgal ettiler. İşgalle birlikte silah ve cephane depolarına da el koydular. Bu cephaneliklerden en önemlisi Gelibolu sahilindeki Akbaş Cephaneliği'ydı.³¹ Gelibolu sancığına bağlı Eceabat Kazası'nın Akbaş Mevkii'nde bulunan bu cephanelik de İtilaf Devletleri tarafından kontrol altında tutuluyordu.³²

Bu sırada Batı Anadolu'da Yunan işgalinin genişleyerek sürmesi ve iç karışıklıkların meydana gelmesi Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephaneye olan ihtiyacı artmaktaydı. Nitekim 29 Ocak 1920 tarihli İstanbul İngiliz askeri istihbarat teşkilatınca hazırlanan rapora göre Fevzi Paşa'nın tahminiyle milli kuvvetlerin sayısı 15 bin idi. İstanbul'dan temin edilen, Mudanya ve Bursa üzerinden sevk edilen silah ve cephane de yetersiz kalmaktaydı. Zaten İstanbul'dan sevk edilen cephane sadece buraya gönderilmemekte aynı zamanda ihtiyaç nispetinde diğer cephelere de gönderilmekteydi. Ayrıca o sırada İzmir'in Yunanlılarca ilhak edileceği söylentisi yayılmıştı. Diğer taraftan Milne Hattı meselesi gündemdeydi ve Türk kuvvetlerinin cepheden 3 km geri alınmaları isteniyordu. İşte bunlara karşı Kuva-yı Milliye ve nizamı birlikler karşı tedbir almaya çalışmaktaydılar. Bu sebeple makul olan bütün kuvvetleri seferber ederek bir taarruz hazırlanmaktaydı. Bu sıralarda yine bu sebeple olacak 14. ve 20. Kolordulara tekrar asker alınması düşünülüyordu. Bunun için de tabi ki; çok sayıda silah ve cephaneye ihtiyaç vardı. İşte bu sebeple Anadolu'da bulunan ve İtilaf Devletlerinin kontrolü altında olan silah depolarından faydalanma yolu düşünüldü.³³

İtilaf Devletleri Akbaş'taki silah ve cephaneyi Bolşevik Ruslara karşı savaşan Çarlık yanlısı bir kuvvet olan Vrangel ordusu askerlerine vermeyi düşünüyorlardı.³⁴ İtilaf Devletleri Osmanlı Hükümeti'ne bu durumu resmen bildirmiş ve hükümet de kabul etmişti. Mütareke koşullarında bununla ilgili bir düzenleme olmamasına rağmen hükümetin de ses çıkarmaması ve İtilaf Devletleri'nin isteklerine boyun eğmesi sonucunda İtilaf Devletleri bu cephaneliği kendi üzerlerine alıp kendi malları muamelesi

yapılar. Bunun sonucunda silah ve cephaneyi Rusya'ya götürmek üzere, Ocak 1920'de Gelibolu limanına bir Rus gemisi dahi gelmiştir.³⁴

Akbaş, Gelibolu Yarımadası'nın doğusunda Büyük Anafarta ve Suvla Körfezi'ne giden yolun geçtiği Yalova Deresi ağzında küçük gemilerin demirlemesine elverişli bir koydur. Burası I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nı savunan Türk kuvvetlerinin de ikmal işlerinde kullanılmıştır. Burada bulunan cephaneliği Fransız askerleri çok sıkı bir şekilde koruyorlardı. Ayrıca İtilaf Devletleri donanmasına mensup küçük büyük birçok savaş gemisi boğazda devriye gezerek kuş uçurtmuyorlardı. İngiliz savaş gemilerinin üssü olan Çanakkale'nin Akbaş'a uzaklığı torpido hızıyla 15-20 dakikalık mesafede idi.³⁶ Cephanelikte aşağı yukarı 8 bin Rus tüfeği, 40 Rus mitralyöz ve 20 bin sandık cephane vardı.³⁷

Cephanelik ile Gelibolu ve Gelibolu ile de Çanakkale'nin telefon bağlantısı vardı Diğer yandan bölgedeki Rumlar, Türklerin her hareketini yakından takip ediyorlardı. Şüphelendikleri en ufak hareketi İtilaf Devletlerine ihbar ediyorlardı. Böyle bir durumda cephaneliğe baskın yapıp silah ve cephaneyi kaçırmak çok tehlikeli gözüküyordu. Buna rağmen içinde bulunulan sıkıntılı durum bu baskını yapmaya sebep oldu.

Düşünülen baskın kararını uygulamak için cephanelik çevresinde esaslı bir inceleme ve hazırlık yapmak gerekiyordu. Hamdi Bey çok güvendiği arkadaşı Dramalı Rıza Bey'i bu işle görevlendirdi.³⁸ Dramalı Rıza Bey, Hamdi Bey'den aldığı emir üzerine kıyafet değiştirip iki arkadaşıyla Biga'dan Lapseki'ye gitti Burada Bergos (şimdiki Umurbey) Bucak Müdürü Reşadettin Bey'le buluştu ve onunla birlikte Gelibolu yakasına geçtiler. Dramalı Rıza Bey bölgeyi incelemek amacıyla Gelibolu yakasında bir hafta kadar kaldı. Bu süre içinde köylü kıyafetine girerek cephane depolarının yakınlarında incelemelerde bulundu bazı kimselerle tanışıp onlardan kendisi için gerekli bilgileri topladı. Özellikle cephaneliğin, depoların nasıl korunduğunu, subay ve erlerin yatıp kalktıkları yerleri, nöbetçilerin sayısını ve nerelerde nöbet tutulduğunu, ne şekilde ve ne zamanlar nöbet değiştirildiğini, telefon hatların, depolardan deniz kıyısına giden yolları, kıyıda kayıkların yanaşabileceği noktaları araştırıp notlar aldı.³⁹

O yöredeki köylüler cephanelikteki Fransız subay ve erlerine, her zaman tavuk, yumurta ve meyve türü şeyler satıyorlardı. Dramalı Rıza Bey bu durumdan yararlanmayı uygun buldu. Köylü kıyafetine girip yanına bir arkadaşını da alarak satıcı rolünde cephaneliğe girmeyi başardı. Biraz da ucuza vermek suretiyle Fransızlarla hemen ahbaplık kurdu. Alış-veriş sırasında gerekli soruşturma ve incelemeleri yapmakla beraber her gün yanına değişik bir arkadaşını alarak ona da nöbet yerlerini, er koğuşlarını, subay odalarını, telefon hatlarını ve deniz kıyısına giden yolları öğretti. Dramalı Rıza Bey ayrıca Müstahkem Mevki komutanı Miralay (Albay) Halit Bey ile de anlaştı. Onu yapacakları bu baskın işinde kendilerine yardımda bulunmaya ikna etti. Dramalı Rıza Bey gerekli incelemeleri yaptıktan ve yeterli bilgiler toplandıktan sonra Biga'ya döndü.

İnceleme sonuçlarını, baskının nasıl yapılacağı hakkındaki görüşlerini Hamdi Bey'e anlattı. İki arkadaş yapılacak iş üzerinde tam bir anlaşmaya vardılar. Birlikte bir plan hazırladılar. Hamdi Bey durumu şifre ile 61. Tümen Komutanı Kazım Bey'e (Özalp) de bildirdi.⁴⁰

Hamdi Bey hiç vakit kaybetmeden, baskında görev alacak arkadaşlarını seçti ve hemen Lapseki'ye hareket edildi. Etraf casus kaynıyordu. Onun bu hareketi Çanakkale ve Gelibolu'da bulunan İtilaf Devletleri makamına hemen haber verilebilirdi. Bu makamları kuşkulandırmamak için, Biga'dan ayrılışa, Kara Hasan çetesinden kaçıp kurtulanların izlenmesi süsü verildi. Kasabada böyle bir haberin yayılması sağlandığı gibi yol boyunca rastladıkları herkese bu izleme işinden bahsedildi. Resmi kayıtlara göre, Hamdi Bey ve arkadaşlarının Lapseki'ye 18 Ocak 1920 tarihinde geldikleri anlaşıyor. Ertesi gün Dramalı Rıza Bey kafileden ayrıldı. Kara Hasan'ın tutuklandığı sırada kaçıp kurtulan çete mensuplarından bazılarını yakalamak bahanesiyle, yanında otuz kişilik bir kuvvet bulunduğu halde Bergos (Umurbey) Bucağı'na gitti. Hamdi Bey ise Lapseki'de kaldı. Hamdi Bey Lapseki'de bulunduğu süre zarfında cephaneliğe yapmayı düşündükleri baskından söz ederek tanıdığı birkaç kişiden kendilerine motor ve kayık gibi bazı araçlar bulmalarını istedi. Hamdi Bey'in bu isteğini Kayıkçı Hasip Ağa karşıladı.

Akbaş Cephaneliği Baskını ile Silah ve Cephanelerin Anadolu'ya Taşınması

Baskının yapılacağı gece İstanbul Boğaz Komutanlığı'nca gönderilen Bolayır vapuru ve Lapseki'den gelen kayık, motor ve mavnalar Bergos iskelesinde toplanmışlar ve verilecek işareti beklemeye başlamışlardı.

Baskın için 26 Ocak 1920 günü akşamı harekete geçildi. Bergos'da bulunan Hamdi Bey ve arkadaşları o akşam birden ortadan kayboldular. Hamdi Bey ve arkadaşları o gece Umurbey İskelesi'ne indiler. Hamdi Bey iskelede kaldı. Otuz kadar Kuva-yı Milliyeci motorla Gelibolu yarımadasına hareket etti. Bunlar baskın işinde, baskından sonra silah ve cephanenin kayıklara ve motorlara yükletilmesinde Dramalı Rıza Bey'e yardım edeceklerdi. Otuz kişi İtilaf Devletleri devriye gemilerine rastlamadan karşıya ulaşmak için motorlarla gece karanlıkta yol aldılar. Cephanelikten uzak bir yerde Gelibolu kıyısına çıktılar. Hemen baskın işine girildi. Herkes Dramalı Rıza Bey'in verdiği emirlere göre harekete geçti. Dramalı Rıza Bey gecenin karanlığından yararlanarak yanında aldığı kişilerle cephaneliğe gitti. Arkadaşlarından bir kısmını yolları tutmak, telefon hatlarını kesmek üzere Gelibolu ve Eceabat yönüne gönderdi. Bir kaç arkadaşını da Gazi Fazıl Baba türbesinin bulunduğu tepeye yolladı. Burada I. Dünya Savaşı'nda hastane olarak kullanılan bir baraka vardı. Cephaneliği korumakla görevli Türk subayları burada kalıyorlardı.⁴¹

Cephaneliğe giden Dramalı Rıza Bey ve arkadaşları önce cephaneliği koruyan dış nöbetçileri tutukladılar. Bunların ses çıkarmalarına meydan vermeden ellerindeki

silahları alındı. Arkasından Senagallilerin kaldığı koğuşa baskın yapıldı. Askerler her şeyden habersiz uyuyorlardı. Baskın planlandığı gibi kansız bir şekilde gerçekleştirildi. Hemen depoların kapıları açıldı. Cephane ve silahlar hızlı bir şekilde taşınmaya başlandı. Bazı köylülerde bu taşıma işine yardım ettiler. Yüz elli kişilik bir kalabalık cephanelik ile kıyı arasında durmadan gidip geliyordu. Baskın işi planlandığı gibi sorunsuz şekilde devam ederken karşı kıyıda Bergos İskeleyi'nde bekleyenlere daha önce kararlaştırmış oldukları gibi ateş yakılarak işaret gönderildi. Bu işaret üzerine Hamdi Bey de harekete geçti ve denizde bekleyen tüm araçlara hareket etmeleri emrini verdi.

Cephanelikten sandık sandık kıyıya taşınan cephan ve silahlar Bergos (Umurbey) iskelesinden gelen kayık, mavra ve motorlara çabucak yükletiliyor, yükünü alan araçlar hemen geri dönüyordu. Sonunda kıyıya taşınabilen bütün silah ve cephan taşıtlara yüklendi. Baskın böylece planlandığı gibi başarıyla sonuçlanmıştı. Yüklü kayıklar ve mavralar Bolayır motorunun yedeğinde, Umurbey İskeleyi'ne hareket edildi. Baskıncılar hareket etmeden önce depolarda kalan silah ve cephaneyi beklemek üzere bir jandarma eri ile topçu erlerinden birini Akbaş'ta bıraktılar. Yardıma gelen köylüler de evlerine döndüler. Dönüş sırasında da İngiliz devriye gemilerine rastlama tehlikesi vardı bu nedenle cephanelikteki Fransızlarla Binbaşı Bahri, Teğmen Hulusi ve Osman Beyler de Bolayır motoruna alındılar. Akbaş'tan gelen araçlar Bergos İskeleyi'nde yüklerini indirerek yerlerine döndüler. İskeleye bırakılan silah ve cephaneler oradan da kara taşıtlarına yüklendi. Yüklerini alan araçlar Kuva-yı Milliyecilerin koruyuculuğunda Lapseki yoluna doğru ilerlediler. Bu yoldan Beybaş ve Hacıkelender Köylerini geçerek Balcılara geldiler ve yüklerini buraya boşalttılar. Cephan ve silahların Balcılar'dan Çan'a ve oradan da Yeniceköy'e taşınması Yörükler tarafından yapılmıştır.⁴²

Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşları baskın sonrası Umurbey bucak merkezine döndüler. Olayın ardından kesilen telefon bağlantıları tekrar kuruldu ve bu da olayın duyulmasına sebep oldu. Hamdi Bey baskın olayını ve elde edilen başarıyı hemen o gün bir telgraf ile 61. Tümen Komutanı Kazım Özalp'a bildirdi. Özalp'ta başarılı baskını Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla bildirdi.

Akbaş Baskınının Yankıları

Akbaş baskının başarılı olması içerde ve dışarıda tabii ki farklı tepkilere neden oldu. Baskının başarıyla sonuçlanması Balıkesir Kuva-yı Milliyesi başta olmak üzere Heyet-i Temsiliye ve yurt genelinde büyük bir memnuniyet ve sevinç yarattı. Mustafa Kemal Atatürk de Nutuk'ta bu konuya şu şekilde yer vermiştir; "...Köprülülü Hamdi Bey adında kahraman bir arkadaşımız, Kuva-yı Milliye'den bir müfreze ile 26/27 Ocak 1920 gecesi sallarla Rumeli sahiline geçti. Akbaş cephaneliklerini ele geçirdi. Depo bekçileri olan Fransızları tutukladı ve haberleşme hatlarını kesti. Silahların hepsini

cephanenin bir kısmını ve muhafız Fransız askerlerini de gözaltında Lapseki'ye nakletti. Silahları ve cephaneyi Anadolu'ya gönderdikten sonra, Fransız erlerini iade etti. Akbaş deposunda 8 bin Rus tüfeği, 40 Rus makineli tüfeği, 20 bin sandık cephane bulunduğu tahmin ediliyordu.”⁴³ Bunun dışında Nutuk'ta Atatürk konuyla ilgili Heyet-i Temsiliye'yi bilgilendirmek için gönderdiği tamimlere de yer vermiş ve Köprülülü Hamdi Bey'i tebrik ettiğini hepsinde belirtmiştir.

Baskın gerçekleştiği gün açısından da oldukça önemlidir. Meclis-i Mebusan'da, Misak-ı Milli kararlarının ilan edildiği günün bir gün öncesinde gerçekleştirilen bu baskın büyük bir moral oldu. Herkese, işgallere karşı direnileceği ve istenilen hedeflere ulaşın-caya kadar mücadele edileceği böylece açık bir şekilde gösterilmiş oldu.

Akbaş baskının mücadele taraftarları arasında yarattığı bu olumlu tablo İtilaf Devletleri tarafında tabi ki geçerli değildi. Bu olay aksine İtilaf Devletlerinin saygınlık kaybetme-sine neden oldu. Bu nedenle İtilaf Devletlerinin temsilcileri olaya büyük ve sert tepkiler gösterdiler. İlk olarak Çanakkale ve Gelibolu'da bulunan İngiliz ve Fransız subayları geniş araştırma ve soruşturmaya başladılar. Olayın gerçekleştirildiği sabah İngilizlere ait olduğu sanılan bir torpido Umurbey'e iskelesine geldi ve top atışlarının ardından kıyıya yirmi otuz kadar deniz piyade askeri çıktı. Burada bulunan bir kayıkçı da sorguya çekildi. Buradaki araştırmaları sonuçsuz kalınca iskelede bulunan kahveci Mehmet Çavuş adında birini de yanlarına alarak Çanakkale yönüne doğru uzaklaştılar. Hareketleriyle gözdağı vermeye çalışıyorlardı. Deponun yönetimi tamamen İtilaf su-baylarının elinde olduğu için de mahalli yöneticileri suçlayamıyorlardı.⁴⁴ Etraftaki yakın köylerde de silah ve cephaneliği aramak için İtilaf güçleri tarafından araştırmalar başlatıldı.⁴⁵

Bu olayı fırsat bilen General Milne, Harbiye Nezaretine bir tezkere göndererek İstanbul'daki tüm silah depolarının kontrollerini ele geçirmek istedi; ancak, Harbiye Nezareti durumun hassasiyeti nedeniyle bunu kabul etmedi.

Diğer taraftan Wilson ise Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafla Akbaş'tan alınan silah ve cephanelerin Boğaz'ın öbür tarafına geçirildiğini ve Bergos (Umurbey) ü-zerinden Bandırma treniyle Balıkesir'e doğru gönderilmekte olduğunu belirterek, silah sevkiyatının durdurulmasını ve silahların kendilerine teslim edilmesini istemişti. Bunun üzerine İstanbul hükümeti bir yazı ile Balıkesir'e doğru nakledilen silah ve cephanenin İngiliz müfrezesine teslimini istedi. Aynı zamanda idari soruşturma açıl-masını talep etti. Olaydan sorumlu olarak gördükleri Kazım Bey'i (Özalp) de İstanbul'a çağırdılar.⁴⁶ Bu durumdan faydalanan İngilizler Bandırma'ya bir yüzbaşı komutasında iki yüz kişilik bir Hint birliği gönderdiler. Korgeneral Wilson Yusuf İzzet Paşa'ya gön-derdiği bir nota ile de kaçırılan silahların şubat ayı içinde ve olaydan sorumlu olan-larında 15 Şubata kadar kendilerine teslim edilmesini istedi. Harbiye Nezareti de bölgede bulunan 14. Kolordu Komutanlığına yazı göndererek tedbir alınmasını istedi.

İngilizlerin bölgedeki bu etkinlikleri üzerine Kuva-yı Milliye birlikleri de harekete geçti ve Susurluk'ta toplanılarak bazı etkinliklerde bulunulmasına karar verildi. İngilizlerin Bandırma'dan çekilmediği takdirde de İngilizlere saldırılması kararlaştırıldı.⁴⁷ Milli Mücadele yıllarında yayımlanan bir gazete olan İzmir'e Doğru Gazetesi'nde konuyla ilgili haberlere ve yazılara rastlanmaktadır. Bir haberde adeta işgalci güçlere gözdağı vermek istercesine *"Yunan işgali ve mezalimi devam ettikçe bu gibi olayların yaşanmasının normal olduğu"* belirtilmiştir.⁴⁸

Bu dönemde baskınla ilgili İngilizlerin sonuçsuz kalacak pek çok girişimi oldu. İngilizler General Bey komutasındaki bir heyetle Çanakkale taraflarında 5 Şubatta bir soruşturma daha başlattılar. Bu soruşturma başlar başlamaz da Çanakkale'ye 7 bin asker çıkarılacağı haberi yayıldı. Bu olay bölgede huzursuzluk meydana getirdiği gibi İngilizlerin asker sayısını 18 bine çıkararak Trakya'nın işgaline girecekleri şeklinde haberlerin yayılmasına neden oldu. Bu soruşturma heyetince Akbaş baskını ile ilgili sandıkları Gelibolu Mutasarrıfı Recep Bey, Belediye Başkanı, İstinaf Müdde-i Umumi, Polis Komiseri, eski Belediye Başkanı, Orman Memuru, Telgraf Müdürü, Bergos Bucak Müdürü Reşadeddin Bey, eşraftan bazı kimseler, iş adamları, sivil ve asker bazı memurlar evlerinden alınarak bir motorla 5 Şubat 1920'de Çanakkale'ye getirildiler. Bu gelişmeler üzerine I. Kolordu Komutanlığı ve Müdafı-ı Hukuk Cemiyetleri tarafından İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine protestolar gönderildi.⁴⁹

İngilizler soruşturmaya başladıktan bir süre sonra Akbaş depolarındaki kalan cephaneleri boşaltarak Çimenlik İskeleyi'ne yığdılar. Bir bölümünü de Boğaz dışına çıkardılar. Bunun yanında Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Gelibolu, Maydos, Bolayır, Bigalıkaile depolarını da boşalttılar.⁵⁰ İngilizler bu önlemlerin yanı sıra Çanakkale'de olağanüstü tedbir olarak sürekli devriyeler gezdirdiler. Başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletlerin bu tutumlarına bakılacak olursa; Akbaş cephaneliğine Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği baskının başarılı olması ve soruşturmaların sonuçsuz kalması İtilaf Devletlerini oldukça zor bir durumda bırakmış ve onları telaşa düşürmüştü.

İngilizler olayın peşini kolay kolay bırakmadılar. İstanbul Hükümeti nezdinde girişimlerine devam ettiler. İtilaf Devletlerinin amacı Milli Mücadele yanlısı kumandanların bu gibi bahanelerle görevden alınmalarını sağlamaktı. Diğer taraftan İngilizler aynı zamanda bu olayı kullanarak iktidardaki hükümetin yerine direkt etkili olacağı bir hükümetin iktidar olmasını sağlamak istemekteydiler. Bu sebeple İtilaf Devletlerinin hükümet üzerinde baskısı artınca ki onlar olayın sorumlusu olarak gördükleri Kazım Bey (Özalp) ve Yusuf İzzet Paşa'nın görevlerinden alınmasını Harbiye Nezareti'nden istediler. Osmanlı hükümeti olayı yerinde soruşturmak üzere eski 15. Kolordu Kumandanı Miriliva Ali Rıza Paşa'yı Bandırma'ya gönderdi. Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da 14. Kolordu Kumandanlığına yazdığı telgrafla Ali Rıza Paşa'ya her türlü

kolaylığın gösterilmesini istedi. Böylece Ali Rıza Paşa 15 Şubat 1920 günü Bandırma'ya gelerek görevine başladı. Ali Rıza Paşa burada yaptığı soruşturma neticesinde Akbaş olayında askeriye'nin sorumlu olmadığı neticesine vararak bunu bir raporla İstanbul'a sundu.

Köprülülü Hamdi Bey'in Şehit Edilmesi

Hamdi Bey, Akbaş baskını ile ele geçirilen silah ve cephaneyi emniyete aldıktan sonra, bu bölgede Sarıçalı (Sarıncaali), Yenişehir ve Üveycik (Üvecik)'te Osmanlı Devleti'ne ait cephaneliklerdeki silah ve cephaneyi de oradaki subaylarımızın yardımıyla Yeniceköy'e naklettirmiştir. Büyük fedakârlıklar ve zorluklarla yapılan bu nakil sonrası Hamdi Bey Çan'a geçmiş 10 veya 11 Şubat 1920 günü Biga'ya dönmüştür.⁵¹

Hamdi Bey Biga'ya geldikten sonra tekrar kuzeybatı cephelerine asker toplama çalışmalarına başladı. Akbaş'tan ele geçirilen silah ve cephaneye ile ve toplanacak bu kuvvetlerle Soma-Akhisar arasında büyük bir saldırıyla Yunanlıların İzmir'den çıkarılmaları planlanmıştı; ancak, Ankara'dan Yunanlıların Şubat ayı ortalarında genel bir saldırıya geçecekleri haberi alındı.⁵² Bu haberde alınması gerekli önlemler soruluyordu. Hamdi Bey, toplanması düşünülen 5 bin kişilik kuvvetin çeşitli ihtiyaçları için halktan yardım adı altında para toplanmasına karar verildi.⁵³

16 Şubat 1920 günü Anzavur Ahmet ve İmam Fevzi (Gâvur İmam) kuvvetleri iki koldan Biga'yı basmışlardır. Kısa süren çatışmaların ardından durumun kötüye gittiğini anlayan Hamdi Bey silah ve cephanenin bulunduğu Yeniceköy'e gitmeye karar verdi. Biga'dan ayrılmadan Balıkesir'de Kazım Bey'e makine başında durum anlatılır ve Yeniceköy'e yardım gönderilmesini ister. Daha önce 40 adamıyla Yeniceköy'e yardıma gitmiş olan Dramalı Rıza Bey silahları korumaya hazırlanır. Biga'dan hareket eden Hamdi Bey ise yolda dinlenmek üzere girdiği İnova Köyü'nde tedbirsizliğinden dolayı Gâvur İmam'ın bir grup adamına yakalanır. Eşkiyalar onu Biga'ya götürürlerken yolda işkence ile delik deşik ederek şehit etmişlerdir (17 Şubat 1920).⁵⁴ Feci bir şekilde öldürülen ve cesedi günlerce ortada kalan Köprülülü Hamdi Bey Bandırma'dan gelen 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzettin Paşa Biga'da Hamdi Bey ile diğer şehitleri hükümet yanındaki cami avlusuna gömdürmüştür.⁵⁵ Uluğ İğdemir anılarında bu konudan şu şekilde bahseder: "...Ne başını bırakmışlar ne vücudunu; paramparça etmişler zavallıyı. Tüylerin ürperdi rengim uçtu. Hamdi Bey'in naşı mübarekini canavarlar kirlî ayaklarıyla çiğnemişler, vücudunu parça parça etmişler alçaklar!"⁵⁶

Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolun en önemli aşaması olan Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Kuva-yı Milliye gücünün fedakâr kahramanlarından biri bu şekilde can vermiştir. Halka moral, İtilaf Devletlerine ise korku veren bu olayın kahramanı olarak Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşlarının bölgedeki işgal güçlerine karşı verdikleri mü-

cadele oldukça önemli ve anlamlıdır. Bu tür olaylar bağımsızlık mücadelesinde mücadele eden kuvvetlere ve halka itici güç ve moral kaynağı olmuş, mücadelenin başarıya ulaşmasında çok büyük rol oynamıştır.

Köprülülü Hamdi Bey'in öldürülmesinden sonra Yeniceköy'de bulunan Dramalı Rıza Bey ve adamları Anzavur ile Gavur İmam kuvvetlerince sarıldı. O sırada Hamdi Bey'in Balıkesir'den istediği yardım yola çıkmıştı; fakat, Rıza Bey'in bu yardım kuvvetinden haberi yoktu. Oysa Balıkesir'den Binbaşı Muhtar Bey ve Mustafa Necati Bey bir Kuva-yı Milliye Birliği ile Yeniceköy'e hareket etmişlerdir. Dramalı Rıza Bey ve arkadaşları, silah ve cephanenin Anzavur'un eline geçmemesi için onları ateşe verdi ve infilak ettirdi. (21 Şubat 1920).⁵⁷ İzmirli Doğru Gazetesi'nde Mahmut Esad, Köprülülü Hamdi Bey'in ölümü üzerine bir yazı yazmış ve ondan Yunan'ı hayal kırıklığına uğratmış olan bir Ayvalık kahramanı olarak bahseder.⁵⁸ Hamdi Bey'in şehit edilmesinin ardından 12 Mart günü de Paşa Camisi'nde mevlid okutulmuştur.⁵⁹

Akbaş baskınında çok büyük emeği geçmiş olan kahramanlardan biri de Dramalı Rıza Bey'dir. Silah ve cephanelerin Anzavur'un eline geçmemesi için onları kendi elleriyle yakan ve bunu bir türlü içine sindiremeyen Dramalı Rıza Bey kendini affettirmek için çareler arar. En sonunda Damat Ferit Paşa'yı öldürmeyi planlar ve bu amaçla İstanbul'a gider; fakat, bir ihbar sonucu yakalanarak Divan-ı Harp'te alınan bir kararla idam edilir.⁶⁰

Akbaş olayı, işgalcilere karşı girişilen mücadelede halka ve Kuva-yı Milliye'ye moral veren, mücadelenin boşuna yapılmadığını göstermiştir. Bunun yanında güçlü görülen İtilaf Devletlerine karşı başarılı olunabileceğinin sinyallerini veren olaylardan biridir. Köprülülü Hamdi Bey ile Dramalı Rıza Bey ve arkadaşları mücadelede ışık yakan birer kahraman, bağımsızlık mücadelesinde düşmana karşı taş ören birer Kuva-yı Milliye-cidirler.

Hamdi Bey, kısa süren mülki idare amirliği sırasında otoritesini tanıtmış, halk tarafından sevilmiş sayılmış, halkla diyalogunu çok iyi kurmuştur. Dürüst, cesur ve atılgan kişiliğe sahiptir.⁶¹ Atatürk, Nutuk'ta Hamdi Bey'in şahadetini şöyle anlatır:

“...Anzavur, Balıkesir ve Biga dolaylarında oldukça önemli ve tehlikeli durumlar yaratamaya muvaffak olabiliyordu. Balıkesir'de millî cephelemizi arkadan vurmak istiyordu. Başına bir sürü adam toplamıştı. Karşısına gönderilen millî kuvvetlerle, Biga'da kanlı bir çarpışma oldu. Anzavur galip geldi. Kuvvetlerimizi dağıttı. Erlerimizi ve subaylarımızı şehit etti. Akbaş kahramanı Hamdi Bey de, bu şehitler arasındaydı.”

Köprülülü Hamdi Bey'in yaptıklarını unutmayan Türk halkı 1936 yılında Çanakkale'ye bağlı Yenice'nin ilçe olmasıyla beraber TBMM kararıyla ve yöre halkının isteğiyle Koyuneli beldesi adını Hamdibey olarak değiştirmiştir. Beldedeki en büyük caddeye de Hamdibey Caddesi adı verilmiştir. Hamdibey beldesinde belediye önünde

“Şehit Hamdi Bey Parkı” yapılmış olup bu alana Köprülülü Şehit Hamdi Bey’in bir heykeli dikilmiştir. Yine Yenice’deki en büyük caddelerden birisinin adı “Hamdibey Caddesi” adını taşımaktadır. Bütün bu yapılanlardan yöre halkının kaymakamları Köprülülü Hamdi Bey’i hem çok sevdiğini, hem de unutmadığını söyleyebiliriz.

Son yıllarda Edremit ilçesinde de Köprülülü Hamdibey anısına çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Kaymakamlığını yaptığı Edremit ilçesinde Şehit Hamdibey Meydanı’nın tam karşısına Kaymakam Şehit Hamdibey heykelinin yapılması 2009 yılı içinde kararlaştırılmıştır. Atlı Atatürk Heykeli’nin altında bulunan Şehit Hamdibey büstü ise Edremit kaymakamlık binası bahçesinde hayatının biyografisi ile ayrıca değerlendirilmeye alınacaktır. Hamdi Bey’in adı bazı ilçe ve mahallelere verilerek yaşatılmaya devam etmektedir. Kırklareli İli Merkez İlçesine bağlı bir mahalleye de *Hamdibey Mahallesi*’dir; bunun yanı sıra Demirköy İlçesine bağlı bir de *Hamdibey Köyü* bulunmaktadır.

NOTLAR

¹ Mehmet Aldan, İz Birakan Mülki İdare Amirleri, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 410

² Kamil Su, Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara, 1964, s. 4

³ Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, c. 11, Ankara, 1954, s. 685-690.

⁴ Aldan, a.g.e. s. 410

⁵ A.g.e. s. 410

⁶ A.g.e. s. 410

⁷ Su, a.g.e. s. 16.

⁸ Prof. Dr. Nesimi Yazıcı, Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir’de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1997, Cilt 37, s. 124

⁹ Karesi Gazetesi, Nr.

¹⁰ Öğretmen, yazar (1887-1959).

¹¹ Zeynel Kozanoğlu, Hamdi Bey ve Akbaş Baskını, Güvendi Matbaası, Ankara, 1970, s. 9-10.

¹² Su, a.g.e. s. 30.

¹³ Ses Gazetesi, Balıkesir İdare-i Hususiye Matbaası, Balıkesir, 1919.

¹⁴ Zeki Çevik, “Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Cephaneliği Baskını”, TC İstanbul Üniversitesi, AlîTE Dergisi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, sayı 10, 5/2006, İstanbul, s. 8.

¹⁵ Su, a.g.e. s. 33.

¹⁶ A.g.e. s. 35

¹⁷ Kozanoğlu, a.g.e. s. 21

¹⁸ Su, a.g.e. s. 38

¹⁹ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 74.

²⁰ Su, a.g.e. s. 210.

²¹ Hacım Muhittin Çankılı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çankılı’nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Bogaziçi Üni. Yay., İstanbul, 2005, s. 119.

²² Adnan Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921, Ankara Genelkurmay Basımevi 1994, s. 142.

- ²³ Milli Mücadele Tarihi, c.1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2005, s. 173.
- ²⁴ Kazım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, c.I, Ankara 1971 s. 26.
- ²⁵ İzmir'e Doğru Gazetesi, 20 Teşrin-i sani 335 (20 Kasım 1919) s. 1,2
- ²⁶ İzmir'e Doğru Gazetesi, 11 Kanun-ı evvel 1335 (11 Aralık 1919)s. 2
- ²⁷ İzmir'e Doğru Gazetesi, 14 Kanun-ı sani 336(14 Ocak 1920)s. 2
- ²⁸ Bebek, a.g.e. s. 51.
- ²⁹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, s.3, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 21.
- ³⁰ Çevik, a.g.m, s.1.
- ³¹ Mücteba İlgürel, "Akbaş Cephaneliği Baskını", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, sayı 33, 81/1981, İstanbul, 1982, s. 271-272.
- ³² Özalp, a.g.e. s. 89.
- ³³ Sofuoğlu, a.g.m. s. 2-3.
- ³⁴ A.g.m., s. 4.
- ³⁵ Çevik, a.g.m., s. 2.
- ³⁶ Su, a.g.e., s. 137.
- ³⁷ Özalp, a.g.e., s. 91.
- ³⁸ A.g.e., s. 139.
- ³⁹ A.g.e., s. 139.
- ⁴⁰ A.g.e., s. 140.
- ⁴¹ A.g.e., s. 147-148.
- ⁴² A.g.e., s. 151.
- ⁴³ Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s. 268.
- ⁴⁴ Sofuoğlu, a.g.m., s. 7.
- ⁴⁵ İzmir'e Doğru, 27 Şubat 336 (1920).
- ⁴⁶ A.g.m., s. 7.
- ⁴⁷ A.g.m., s.9.
- ⁴⁸ İzmir'e Doğru, 13 Şubat 336 (1920).
- ⁴⁹ A.g.m., s. 10.
- ⁵⁰ Su, a.g.e., s. 178-179.
- ⁵¹ A.g.e., s. 161-162.
- ⁵² Çevik, a.g.m., s.19.
- ⁵³ İğdemir, a.g.e.,s. 87.
- ⁵⁴ A.g.e., s. 203-204.
- ⁵⁵ Su., a.g.e., s. 204.
- ⁵⁶ İğdemir, a.g.e., s. 12.
- ⁵⁷ Çevik, a.g.m., s. 21.
- ⁵⁸ İzmir'e Doğru, 27 Şubat 336 (1920).
- ⁵⁹ İzmir' Doğru, 12 Mart 336 (1920).
- ⁶⁰ A.g.m., s. 21.
- ⁶¹ M.Haluk Saygı, İdarecinin Sesi Dergisi, Türk İdareciler Derneği Yayınları, Ankara, Ocak-Şubat 2007, s. 56

Şakir ÖZDEMİR***Ahmet TIRAŞ******Serhat KARADURMUŞ*******Uşak'ta Kuva-yı Milliye Hakkında Sözlü Tarih Çalışmaları****ÖZET**

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte başlayan işgal hareketlerine karşı Türk Milletinin verdiği topyekun mücadeleyi ifade eden Kuva-yı Milliye, aynı zamanda halkın sivil inisiyatif kullanarak geleceğine sahip çıkma düşüncesini de ifade etmektedir. Yerel imkânlarla oluşturulan, gönüllü katılımcılarla hayat bulan Kuva-yı Milliye hareketi hakkında en önemli kaynak şüphesiz ki mücadeleyi yürüten halktır.

“Uşak'ta Kuva-yı Milliye” hakkında yaptığımız sözlü tarih çalışmasında ki temel amaç 29 Ağustos 1920'de Uşak'ın Yunanlılar tarafından işgaline tanıklık etmiş kişiler veya hayatta olan yakınlarının hatıralarını kayıt altına alarak ilerde yapılacak olan bilimsel çalışmalara yardımcı olmaktır.

Bu amaçla Uşak merkez, ilçe ve köyleri tarayarak 451 kişiyle görüşülmüştür. Elde edilen bilgiler görüntülü ve sesli kayıt altına alınmıştır. Bu çalışmamızda, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketinin önemli bir merkezi olan Uşak ve yöresinin milli mücadele dönemine ilişkin tarihine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uşak, Kuva-yı Milliye, Yunan İşgali, Sözlü Tarih Çalışması, Milli Mücadele

“Uşak'ta Kuva-yı Milliye” konulu sözlü tarih çalışmasıyla Uşak merkez ilçe, bağlı ilçeler ve köylerinde o yılları yaşamış, bazı olaylara tanıklık etmiş ya da bu yılları yaşayanların hatıralarını bizlere anlatabilecek durumda olan kişilere ulaşılmıştır. Kişilerin bu dönem hakkında hatırladıkları olaylar, bilgiler görüntülü ve sesli kayıt altına alınmış, görüşmelerin çözümü yapılarak yazılı hale getirilmiştir.

Bu çalışmanın amaçları şunlardır: Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması öncesinde Türk Milletinin verdiği bağımsızlık mücadelesine tanıklık etmiş kişiler henüz hayatta iken Milli Mücadele yıllarına ait hatıralarını, duygu ve düşüncelerini kendi sesleriyle kayıt altına alarak bir arşiv oluşturmak, yapılacak olan bilimsel çalışmalara veri oluşturmaktır.

Bu yöntemle elde edilen yeni bilgileri kamuoyu ile paylaşarak toplumun bu dönem olaylarına ilgisini artırmak varsa farklılıkları tespit etmektir.

Kaynak kişilerin ve ailelerinin ellerinde bulunan o yıllara ait belge, fotoğraf, madalya vb. materyalleri tespit etmek, kayda geçirmektir.

Yerel anlatış biçimi ile insanların hafızalarında sakladıkları o yılların duygusunu ortaya koyacak hikâyeler, şiirler, şarkılar bulabilmektir.

İşgale ve bağımsızlık mücadelesine tanıklık etmiş kişilerin bakış açıları, yaptıkları değerlendirmeleri ve öne çıkardıkları olayları tespit etmektir.

Milli Mücadele yıllarına ait, kişilerin tanık oldukları ve etkisi altında kaldıkları olayları bizlerle paylaşmalarını sağlayarak milli ve moral duygularını yükseltmektir.

1 Nisan 2009 – 15 Ağustos 2009 tarihleri arasında Şakir Özdemir, Ahmet Tıraş ve Serhat Karadurmuş tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada sırasıyla aşağıdaki yöntemler izlenmiştir: Öncelikle mevcut yazılı kaynaklar taranarak, Kuva-yı Milliye faaliyetlerine öncülük etmiş kişiler belirlenmiş ve hayatta olan yakınlarına ulaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerde üç ana grup hedef alınmıştır. Birinci grupta Uşak kazasında Kuva-yı Milliye faaliyetlerinde aktif görev alan kişilerin yakınları, ikinci grupta işgal yıllarını yaşamış kişiler ve üçüncü grupta da büyüklerinden duyduklarını anlatabilecek olan kişiler yer almıştır. Ayrıca önceki yıllarda yerel düzeyde kişi ve kurumların yapmış olduğu çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Bu çalışmada 41 erkek, 10 kadın olmak üzere toplam 51 kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır. Bunlardan 18'i şehir merkezlerinde 33'ü de ilçe ve köylerde yaşamaktadır. Kaynak kişilerden 1'i avukat, 1'i muhasebeci, 1'i milletvekili, 1'i gazeteci, 2'si işçi, 4'ü memur, 4'ü öğretmen, 6'sı esnaf, 8'i ev hanımı, 23'ü çiftçidir. Bu kişilerden 13'ü Kuva-yı Milliye faaliyetlerinde aktif görev almış kişilerin yakınları, 18'i işgale tanıklık etmiş kişiler ve 20'si de büyüklerinden duyduklarını aktaran kişilerdir. Milli mücadeleye tanıklık etmiş 18 kişinin yaş ortalaması 95,05' dir. Bu çalışma esnasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır: Gecikmiş bir çalışma olması, o dönemi yaşayan kişilerin çocuk yaşında olmaları nedeniyle olaylar hakkında verdikleri bilgilerin sınırlı olması ve bu gün itibariyle de yaşlılığa bağlı unutkanlıkların başlaması.

Görüşülen kişilerin bir kısmı nüfus kayıtlarının sonradan düzenlendiğini 5-10 yaş arasında küçük yazıldıklarını beyan etmiştir.

Kişilerin, o yıllara ait madalya, berat, askeri malzeme türünden hatıraların muhafazasına gereken özeni göstermediği bu sebepten pek çoğunun kaybolduğu görülmüştür.

Diğer yandan Uşak'ta Kuva-yı Milliye faaliyetleri içinde aktif görev almış kişiler hayatta iken bilgilerine müracaat edilmemesi, o yıllara ait hatıraların, aradan geçen 90 yıl içinde resmi kayıt altına alınamamış olması büyük bir eksikliktir. Görüşmelerde elde edilen bilgilerin bir bölümüne aşağıda yer verilmiştir

1. Uşak'ın İşgali Sırasında Halkın Tepkisi

Uşak'ın Yunanlılar tarafından işgali 29 Ağustos 1920 yılında gerçekleşmiştir. O yıllara tanıklık etmiş kişilerden Ulubey ilçesinden Mehmet Ali Dombaycı, Ulubey'in işgali sırasında yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“Yunanlılar Ulubey’e batıdan geldiler. Yunanlılar gelirken bizimkiler Ulu Cami’nin minaresine beyaz bayrak çektiler. Türkiye terki silah eder de müdafaaya çıkışılır mı? Can mı olur sivilde? Sivilin ordusu mu var?”¹

Ulubey ilçesinden 1914 doğumlu Alırza Minareci şunları anlatmaktadır:

“Ulubey’in girişine topu koymuşlar, ucunu Ulubey’e çevirmişler. Karşı çıkarsan ateş edecekler. Ulubey’in üzerinde Yunan uçağı geziyor. Karşı çıkılmaması için Nahiye Müdürü, Belediye Reisi önde gelen kişiler toplanmışlar yakçak yıkçak zararı bize olacak en iyisi bayrağı çekip teslim olmak demişler.”²

Ulubey, İnay Köyü’nden Ali Mercan işgal sırasında yaşananlar ile ilgili şunları anlatmaktadır:

“Köyde milis kuvveti vardı. Yunan işgali bilindiğinden bu kuvvet bir gece evvelisinden köyden ayrıldı. Yunanlılar ikinci vakti köye geldiler. Kim nasıl karşı gelecek, köyde doğru dürüst erkek var mı diye sorsan ya.”³

Banaz ilçesinden Necati Akın Banaz Köyü’ne Yunanlıların gelişini şöyle anlatmaktadır: *“Yunan askerlerinin köye gelişlerini babam şöyle anlattı. Bizim köyün girişinde köprü vardır. Köylüler Yunan askerlerini bu köprüde tuz ve ekmekle karşılıyorlar. Köylüler ne biliyorlar tuz ve ekmek onlara göre mukaddestir? Babam iyi hatırlıyor. Çocuk merakından köprüde karşılayanlar arasında babam da varmış.”⁴*

Yukarıdaki görüşmelerden Uşak'ın işgali sırasında Yunan askerlerinin herhangi bir direniş ile karşılaşmadığını öğreniyoruz. Yazılı kaynaklardan da biliyoruz ki İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra Uşak kazasında Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti ve Reddi İlhak Cemiyetleri kuruluyor. Alaattin Tiritoglu'nun kurduğu Uşak Akıncı Müfrezesi yanında yine Uşak'ı savunmak üzere kurulan Uşaklılardan oluşan Uşak Hücum Taburu, ihtiyat erlerinden oluşan Uşak Milli Piyade Taburu, Uşak'ın nahiye ve köylülerin yardımları ile kurulmuş olan Uşak Süvari Alayı, Kuşçubaşı Eşref Çetesi ve 1500 kişilik mevcudu ile 23. Fırkanın bulunduğunu biliyoruz.

Uşak'ın işgali sırasında 23. Fırkanın çarpışarak geri çekildiği ile ilgili duyduklarını Erice Köyü’nden Ali İhsan Akbay şöyle anlatmaktadır:

“Dayım, Ovaoglu Ali Karaman’dan duyduklarımı söylüyorum. O zaman 12-13 yaşlarındaymış. Bizim asker Sivashlı’dan beri yukarı doğru geliyor. Bir çatışma başladı

diyor. Tepedeki makineli tüfeği kullanan Türk askeri iki defa o Yunan askerlerinin saldırısını geri püskürtür. Yunan askerlerinin bir kısmı pamuk tepesinden bir kısmı Demirkaya'nın karşısından yan atışla bu askeri vurmuşlar. Çarıklı Çavuş denilen bu asker Türk askerlerinin geri çekilmesi için zaman kazandırmış. Sonradan köylüler olarak bu askerin şehit olduğu yere bir anıt mezar yaptırarak."⁵

Mevcut askeri birliklerin, Yunan ordusu karşısında Uşak'ı savunmada yetersiz kalması, kurulan heyet-i nasihalarla sivil halka direnilmemesi yönünde telkinlerde bulunması Uşak'ın işgalini kolaylaştırmıştır

2. Yunan Ordusunun Propaganda Faaliyetleri

Yunanlıların Uşak'ı işgali sırasında dedesi Ulubey belediye başkanı olan 1947 doğumlu Ahmet Toklu şunları söylemektedir:

*"Dedem ve toplumda lider konumda olan insanları toplayıp Afyon'daki cephelere götürüp gezdiriyorlar, Mustafa Kemal'in şansının olmadığını güvenmemelerini anlatmak istiyorlar. Maneviyatlarını bozmak istiyorlar".*⁶

Banaz ilçesinden Necati Akın bu konuda şunları anlatmaktadır:

*"Bunu Ali Rıza Bayram anlattı. Banaz'ın köylerinin muhtar, eşraf, aza gibi ileri gelenlerini bizim köye Yunanlılar toplamışlar. İngiliz iki de gazeteci varmış. O gazetecilere anlatmak istiyorlarmış ki, Türk halkı bizden çok memnun. Eyrek denen yerde herkes yerde oturuyor; ortada konuşmalar yapılıyor. Önceden hazırladıkları bir metni bir şahsın eline yazıp vermişler ve bu metni okumasını istemişler. O da orta yere çıkıp 'biz Yunanlılardan çok memnunuz' diyor. Çok memnunuz lafına Ahmet isminde bir delikanlı itiraz etmiş; 'hiç de memnun değiliz bize eziyet ediyorlar, horluyorlar her gün tavuklarımızı yiyorlar' demiş. Onun üzerine Yunan askeri bir dipçik vurmuş. İkisi kara kucak dövüşmüşler. Bu arada konuşmaya devam edilememiş. Yunan komutanı, birisi çıksın konuşsun demiş. Muhtarlardan sen konuş sen konuş kimse konuşmak istememiş. Susuz Köy'den Yüzbaşıoğlu lakabıyla tanınan birisine sen güzel konuşuyorsun demişler. Israr etmişler. O da orta yere çıkmış. Efendiler biz şu anda esiriz demiş. Kötü söz söyleyemem, iyi söylesem kimse inanmaz. O bakımdan bizim söylediğimizin bir kıymeti yok, demiş".*⁷

Yukarıda geçen ifadeleri kuvvetlendiren benzer anlatımlar diğer görüşmeciler tarafından da desteklenmektedir. Bu ifadelerden Yunanlıların işgali meşrulaştırmak ve halkın kurtuluş ümidini kırmak amacıyla önde gelen kişilere mevzilerini gezdirmişler, basın yolu ile Türk halkının Yunan idaresinden memnun olduğunu dünya kamuoyuna yaymaya, Milletler Cemiyetini etkilemeye çalışmışlardır.

3. Yunan Askerlerinin İşgal Yıllarında Karakol Olarak ve Barınmak Maksadıyla Yerleştikleri Mekanlar

Banaz, Çamsu Köyü'nden Mehmet Pınar şunları anlatmaktadır:

*“Köyde on bir dene oda vardı, dört odada kaldılar. Odalarda onar kişi durdular. Odanın birini mutfak yaptılar. Diğerlerinde yatıyorlar kalkıyorlardı. Silahlarını yatarken böyle göğüslerine kor yatarlardı, biz çocuktuk, onları izlerdik”.*⁸

Banaz, Kaplangı Köyü'nden Mustafa Çelik şunları anlatmaktadır:

*“Yunan burda bizim köyde 2 sene evlerimizde durdu. Üç tane karakol vardı. Bir tanesi dereye bir tanesi bizim bir tepe var orda, bir tanesi köyün üstündeydi. Böyle etrafımızda, karakolla vardı”.*⁹

Karahallı ilçesi Alfaklar Köyü'nden Ömer Aziz Büyüktuna şunları anlatmaktadır:

*“Bizim köyde Yunan askerlerinin levazım bölüğü varmış. Cephaneliği varmış. Neleri varsa Koca Camiye, buraya doldurmuşlar, kiler olarak kullanmışlar. O, hani size gösterdiğim bizim evin yanındaki evde Yunan komutanı kalmış”.*¹⁰

Ulubey ilçesinden Mehmet Ali Dombaycı şunları anlatmaktadır:

*“Ebemgilin ev hanay ev idi. O zamanın evlerinden birinci ev idi. Zabitlerden biri bizim evde kaldı. Yumurta boyarlar bana da verirlerdi. Ebem, anam, ben hayat evde durduk. Beni okşarlardı. Baban askerde mi öldü diye sorarlardı, bende he derdim. Kıyılarda karakolları vardı. Goca göl camisinde karavana pişerdi”.*¹¹

Banaz, Bağkonak Köyü'nden Kazım Çetin, şunları anlatmaktadır:

*“Şurda cami vardı. Camide durdular, eski camide. Bir de odalar vardı. 6 dene oda vardı. Oralarda duruyorlardı”.*¹²

Karahallı, Paşalar Köyü'nden Ayşe Çelebi şunları anlatmaktadır:

*“Yunan askerleri bizim köye geldiklerinde güzel evlerin sahiplerini kapı dışarı ettiler, kendileri yerleştiler. Evlerin sahiplerine nere giderseniz gidin dediler.”*¹³

Yunan askerleri Uşak merkez, ilçe ve köylerde karakol olarak ve barınmak maksadıyla evleri ve camileri kullanmıştır. Bazen aynı evin bir odasında Yunan komutanı diğer odasında hane halkı kalmış, bazen de beğendikleri evlerin halkını çıkarıp kendileri yerleşmişlerdir. Yerleştikleri ev ile Türklerin kaldıkları evler arasındaki bir evi boşaltarak tampon alan oluşturduklarını öğreniyoruz.

4. İşgal Sırasında Yunan Askerlerinin Türk Halkına Yaptığı Baskılar

Karahallı'dan, İbrahim Cambaz büyüklerinden duyduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“Bütün Karahallı halkının erkeklerini Ulu Cami'ye toplamışlar, ayıp olmasın ufak suyu

*tenekeye doldurmuşlar, cephane nerde silah nerde diye ıslamışlar ıslamışlar sicim ile dövmüşler”.*¹⁴

Karahallı, Alfaklar Köyü’nden Ömer Aziz Büyüktuna şunları anlatmaktadır:

“Kafir bu, bekçinin birini ora dikermiş birini bura dikermiş, birini öbür yana dikermiş. Adam gecedan erkenden işe gidebilirse gider, gidemeyen böyle evde beklermiş. Yavrum o günde vesait kara kağı senin benim öküzleri koşuyorlar cephanelerini taşıtırıyorlar. Gece olunca hanım isterlermiş. Muhtar bu duruma dayanamamış muhtarlığı o zamanla turşucu denilen köyün bekçisine devretmiş. Bekçi muhtar olmuş. Hatta Yunan buradan giderken Yunan komutanı muhtarın oğlu Ali Osman’ı da yanında götürmüş. Gamarların İsmail’in evinde köylüleri ayaklarından urganla tepesi aşşa asarlarmış,,

-Sende silah var?

-Yok

*Silah var mı yok mu diye dövrlermiş. Olmuş bunlar hep, Allah bir daha böyle şeyler getirmesin başımıza”.*¹⁵

Uşak-Bozkuş Köyü’nden Şaban Türk kendisinin de sorgulandığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“Köy meydanına üç sandalye koydular. Besbelli yukarıdan emir gelmiş. Birisinde Yunan kumandanı birisinde tercüman oturuyor. Sırayla çağırıyorlar. Eliyle gel diyor. Tercüman soruyor:

-Kimde silah var?

-Bilmiyon.

*Üçe kadar soruyor. Bilmiyon diyeni içeri alıyorlar, bi dövüyorlar, bi dövüyorlar inim inim inletiyorlar”.*¹⁶

İşgal yıllarında Ulubey’de Halil Efendi Cami’sinin karşısında oturan, Bekir amcasının öldüresiye dövüldüğüne şahit olan bunları anlatırken gözyaşlarını tutamayan Alırıza Minareci şunları anlatmaktadır:

*“Erkekleri camilere toplamışla, öyle vaktine kadar tutmuşlar. Yunan zabıtini kaldığı evde ev sahibinin bizden açık büyük oğlu varmış. Zabıt bu çocuğu tanıyor. O çocuk İnay’da bulunan karakola gidip esas komutanına haber vermiş, yanmaktan kurtulmuşlar. Ben bizim mahalledeki camide toplandığını gözümle gördüm”.*¹⁷

Sivaslı, Hacım Köyü’nden İsmet Erol büyüklerinden duyduklarını şöyle anlatmaktadır:

*“Kadınlar, evlerde çeşme yok kuyuya su almaya gidiyorlar. Kadınlar kendilerini çirkin göstermek için yüzlerine çamur sürmüşler”.*¹⁸

Şerif Hacı, dedesi Hacımlı Mehmet Bey ‘in ailesine yapılan baskılar hakkında şunları anlatmaktadır:

*“Dedem rahmetli Hacımlı Mehmet Bey’in mahiyetinde 40 kişilik milis birliği varmış. Dede rahmetlinin Kuvayı Milliyeci olduğunu bildikleri için Hacımlı Köyü’ndeki evini yakmışlar. Amcalarıma eziyet etmişler. Yeğeni Emin Ağa’yı kağına koşmuşlar. Küçük Mehmet diye bilinen yeğenini Yunanistan’a sürgün etmişler.”*¹⁹

Uşak-Ulubey, İnay Köyünden Ali Mercan kendi tanık olduğu ve hiç unutmadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

*“Arap Dayı diye birisi vardı. Onu istasyonun orda Yunan askerleri yere yatırdılar. Kerpetenle turnaklarını söktüler. Onlar silahlar var mı diye soruyorlar, o da ben de silah yok diye bağırıyor”.*²⁰

İşgal sırasında 11 yaşında olan ve Uşak’ın Karaağaç Mahallesi’nde oturan Ayşe Ebeci hatırladığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

*“Yunan askeri bizim atın çilbirine yapıştı. Götürecek, binip gidecek . Anam rahmetlik küreği eline aldı. Yunan askeri ile harp ediyor. Babam da geldi. Biz de anamı öldürüyorlar, babamı öldürüyorlar diye cıs cıs çığırıyoruz. Öte yandan bir komşu bize yardıma geliyordu. Atın üstündeki Yunan askeri yardıma gelen komşuyu gümbadak vurdu”.*²¹

Banaz, Düzkişla Köyü’nden Alırza Arslan şunları anlatmaktadır:

*“Yunanlılar Düzkişla Köyü’ne geliyorlar. Mustafa dedem Yunanlılara karşı olduğu için rahmetlik ebemi senin kocan bizden yana geçmedi diye şurda bir azat var, ayaklarından asmışlar. Dedemin evini yakmışlar. Köyün muhtarını, oğullarını, bizim köyden birkaç kişiyi Yenice Köyü’ne giderken yolda kurşuna dizmişler”*²²

İşgal sırasında Yunan ordusunun Türk halkına yaptığı baskı ve zulümlerin sayısını artırmak mümkündür. Yunan ordusu özellikle halkın elinde bulunan silahlarını almak için en küçük ihbarı değerlendirmiş, her türlü baskıyı yapmıştır. Kadınlar kendilerini korumakta zorlanmışlar. Türk halkı siper kazma, cephane taşıma gibi angarya işlerinde de çalıştırılmıştır.

5. Yunan Ordusunun Yağma ve Talan Faaliyetleri

Banaz Büyükoturak Beldesi’nden Eyüp Dotal şunları anlatmaktadır:

*“Yunanlılar yerden kaldırdığımız mahsulü elimizden alıyorlar. Senin anan benim anam yere düşen kelleleri topluyorlar, dövüyorlar el değirmeninde çekiyorlar, yufka yapıyorlar. Biz öyle büyüdük.”*²³

Banaz amsu Köyü'nden Mehmet Pınar Yunanlıların köylülere ait sığrılar ve palamutları nasıl topladıklarını şöyle anlatıyor:

*“Cuma günleri sığrılar Gaya Dere diye bir yer var orda topluyorlar. Banaz'ın Gedikler Köyü sevkıyat yeri. Oradan sığrılar trene bindiriyorlar. Atina Atina diye Yunanistan'a götürüyorlar. Palamutları da kesip angaryayla kağnılarla toplatıp Gedikler Köyü'ne getirip buradan Yunanistan'a götürüyorlar”.*²⁴

İşgal yıllarında Ulubey'de oturan Alırıza Minareci şunları anlatıyorlar:

*“Ulubey'de pek çok evde inek vardı. Sığır vardı. Sabah oban bu sığrılar dağda güder akşam geri getirirdi. Yunan askerleri ineklerin sağılacaklarını yolda çevirirler, sütünü sağırlar, ıkarıverirlerdi. Bizimde bir ineğimiz vardı. Ben ileriye kadar gider ineği değnekle dver kovalar ineği sağıdırmadan geçirirdim”*²⁵

Mehmet Alı Dombaycı kendisinin şahit olduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır:

*“Bizim ev hanay ev olduğu için Sadık dayı'nın ev ayağımızın altımızda kalıyor. Onların ayak damı var. Yunan askerleri o ayak damın üstünde halıları kilimleri yığmışlar darı saplarıyla üstlerini rtmşler. Karşıdan gördük biz. Hayattan seyrediyoruz. O darı saplarını atı atıverdiler, halıları kilimleri götürdüler. Ben bizim hayattan onları aldıklarını gördüm. Velhasıl arındılar, çekildiler, gittiler. Yunanlılar kaçarken Ulubey çarşısını yaktdılar. Bazıları mallarını dkknından kurtarmaya alıştdılar, bazıları kurtaramadılar. Giderken yaktdılar gittiler. Alacaksan al git niye yakıyorsun. Amcamgil çeker-ciydi, helacıydı. Ateşin içinde revakla kaynamış. Yalan Emin varlıklı adamdı. Annesinin boğazından altınları zorla alıyorlar.”*²⁶

Yunanlılar işgal sırasında Uşak'taki Türk halkının elinde bulunan her şeye keyfi olarak el koymuş, Anadolu'dan çekilirken götürebileceği her şeyi götürmeye çalışmış, gtremediğini Türklere de kalmasın mantığı ile ocuk, kadın demeden içindeki sivil insanlarıyla Uşak'ı yakmıştır.

DEğERLENDİRME

Bu alışma ile 51 kaynak kişi ile görüşülmüş, elde edilen bilgiler yazılı, sözlü ve görsel olarak kayıt altına alınarak bir arşiv oluşturulmuştur.

Kaynak kişilerin ve ailelerinin ellerinde bulunan o yıllara ait materyaller tespit edilerek, 1-3 Eylül 2009 tarihleri arasında Uşak Latife Hanım Kültür ve Sanat Evi'nde sergilenmiştir.

Yunan ordusunun evlere ve camilere yerleştiğini, işgalin başlarında halka iyi davrandığını, yiyeceği bile para karşılığında aldığını; ancak, Türk ordusu karşısında tutunamayınca Türk halkının topraktan kaldırdığı mahsulünden, kümesteki tavuğuna kadar her şeyine el koyduğunu, insani lllere sığmayan bir tutum sergilediğini, özel-

likle “silah var” ve “Kemalci” ihbarlarına karşı Türk halkına işkence yaptığı, sürgüne gönderdiği tespit edilmiştir.

Uşak’ın merkez, ilçe ve köylerinde yerli Rumların yaşadığı tespit edilmiş olup, bazı istisnalar dışında Yunan ordusuna dayanarak Türk komşularına eziyet ettikleri edilmiştir.

Yapılan görüşmeler sırasında işgali yaşayan kişilerin kurtuluş günlerini anlatırken gözyaşlarını tutamadıklarına şahit olunmuştur. Uşak’ın Yunan ordusu tarafından yakılması özellikle çekilirken yaptıkları yağma, talan ve tecavüzler sebebiyle Türk halkında Yunanlılara karşı büyük bir nefret uyanmıştır.

Görüşülen kişilerin tamamının yaşlı olmasına rağmen milli mücadele yıllarını anlatırken aynı coşku ve heyecanı yaşadıkları tespit edilmiştir.

Bu çalışma esnasında yaptığımız görüşmelerde halkımızın Mustafa Kemal’e büyük bir sevgi ve hayranlık duyduğuna, Türk ordusunun kazandığı bu zaferi yad eden şiirleri, türküleri o günkü heyecanla okuduklarına şahit olunmuştur.

Tablo -1. Söyleşi Yapılan Kişiler

S	Adı Soyadı	C	Doğum Tarihi	Mesleği	Yaşadığı Yer
1	İ. Azmi Yılcıoğlu	E	1952	Muhasebeci	Uşak
2	Şerif Hacım	E	1947	Avukat	Uşak
3	M. Akif Sakaalp	E	1925	Memur	Uşak
4	Süleyman Baş	E	1939	İşçi	Uşak-Banaz Çamsu Köyü
5	Mehmet Pınar	E	1914	Çiftçi	Uşak-Banaz Çamsu Köyü
6	Mustafa Çelik	E	1914	Çiftçi	Uşak-Banaz Kaplangı Köyü
7	Kazım Çetin	E	1913	Çiftçi	Uşak-Banaz Bağkonak Köyü
8	H.İbrahim Altunkaya	E	1935	Çiftçi	Uşak-Banaz Çamsu Köyü
9	Hatice Kalelioglu	K	1933	Memur	Uşak
10	İlter Bodur	E	1936	Memur	Uşak
11	Hilmi Okan	E	1936	Esnaf	Uşak
12	Hilmi Malkoç	E	1919	Esnaf	Uşak
13	Nazif Keleş	E	1929	Çiftçi	Uşak –Eşme Takmak Köyü
14	Ali İhsan Akbay	E	1938	Çiftçi	Uşak –Sivaslı Erice Köyü
15	Ahmet Akar	E	1915	Çiftçi	Uşak -Sivaslı
16	İrfan Salıcı	E	1929	Esnaf	Uşak
17	M.Ali Dombaycı	E	1914	Çiftçi	Uşak -Ulubey

18	Ali Rıza Minareci	E	1914	Esnaf	Uşak -Ulubey
19	Ahmet Toklu	E	1947	Esnaf	Uşak -Ulubey
20	Ahmet Ulaşan	E	1932	Çiftçi	Uşak-Karahallı Delihıdırılı Köyü
21	İbrahim Canbaz	E	1921	Çiftçi	Uşak -Karahallı
22	Ömer Aziz Büyüktuna	E	1925	Çiftçi	Uşak-Karahallı Alfaklar Köyü
23	Ali Aslan	E	1942	Çiftçi	Uşak –Banaz Düzkişla Köyü
24	İsmet Erol	E	1932	Çiftçi	Uşak- Sivaslı Hacım Köyü
25	Gülzar Uzun	K	1916	Çiftçi	Uşak- Merkez Akarca Köyü
26	Tekin Tiritoglu	E	1931	Esnaf	İzmir
27	Necati Akın	E	1934	Öğretmen	Uşak -Banaz
28	Ayşe Ebeci	K	1909	Ev Hanımı	Uşak
29	Hasan Bağcı	E	1943	Öğretmen	Ulubey
30	Atiye Doğruöz	K	1925	Ev Hanımı	Uşak
31	Şaban Türk	E	1903	Çiftçi	Uşak -Merkez Bozkuş köyü
32	Aral Dalkılıç	E	1936	İşçi	Uşak-Merkez Bozkuş Köyü
33	Sedat Bacak	E	1926	Öğretmen	İzmir
34	Ali Rıza Bodur	E	1948	Milletvekili	İzmir
35	Yaşar Aksoy	E	1947	Gazeteci	İzmir
36	Havva Taşdemir	K	1910	Ev Hanımı	Uşak- Merkez Derbent Köyü
37	Mehmet Ersin	E	1943	Öğretmen	Uşak
38	Ramazan Gökçe	E	1932	Çiftçi	Uşak –Sivaslı Erice Köyü
39	Hakkı Sayar	E	1919	Çiftçi	Uşak -Banaz Hasanköy
40	Ali Rıza Arslan	E	1950	Çiftçi	Uşak -Banaz Düzkişla
41	Ayşe Çelebi	K	1906	Ev Hanımı	Uşak- Karahallı Paşalar Köyü
42	Emine Hoş	K	1919	Ev Hanımı	Uşak-Merkez Ulucak Köyü
43	Nurten Sofuoğlu	K	1942	Ev Hanımı	İstanbul
44	Tomris Yasar	K	1927	Ev Hanımı	İzmir
45	Meryem Gündüz	K	1919	Ev Hanımı	Uşak
46	Nurullah Bektaş	E	1917	Çiftçi	Uşak-Merkez Derbent Köyü
47	Eyüp Dutal	E	1915	Çiftçi	Uşak –Banaz Büyükoturak
48	Ali Mercan	E	1910	Memur	UşakUlubey İnay Köyü
49	Remzi Taşçı	E	1949	Çiftçi	Uşak –Banaz Hasanköy
50	Veysel Özgül	E	1949	Çiftçi	Uşak –Sivaslı Hacım Köyü
51	İbrahim Işık	E	1945	Çiftçi	Uşak –Sivaslı Hacım Köyü

Tablo 2. Yakınları Milli Mücadele İçinde Yer Alan Kişiler

Sıra	Adı Soyadı	Milli Mücadele İçerisinde Yer Alan Yakını
1	İ. Azmi Yılandıoğlu	Uşak Müdafai Hukuk Cemiyeti Azası Bekir Yılandıoğlunun torunu
2	Şerif Hacım	Dedesi Mehmet Hacım, Uşak Müdafai Hukuk Cemiyeti Üyesi
3	M. Akif Sakaalp	Besim Atalay'ın yeğeni
4	Süleyman Baş	Yunan Orduları Komutanı Tirikopis'in yakalanmasını sağlayan Ceceli Kara Murat'ın torunu
5	Hatice Kalelioğlu	Dedesi Hamzaoğlu Ali Bey Uşak Müdafai Hukuk Cemiyeti Üyesi
6	İlter Bodur	Milli Mücadele Yıllarında Uşak Müftüsü olan Alırza Bodur'un yakını
7	A. Nazif Keleş	Milli Mücadele Yıllarında Eşme Müftüsü olan Ahmet Nazif'in torunu
8	Atiye Doğruöz	Uşak Müdafai hukuk Cemiyeti Azası İsmail Sofuoğlu'nun torunu
9	Ahmet Toklu	Dedesi Osman Toklu, İşgal yıllarında Ulubey belediye başkanı
10	Sedat Bacak	Uşak Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı Mustafa Bacak'ın yeğeni
11	Ali Rıza Bodur	İşgal Yıllarında Uşak Müftüsü olan Alırza Bodur'un torunu
12	Nurten Sofuoğlu	Uşak Müdafai Hukuk Cemiyeti Azası Osman Seyfi Kalemoglundun kızı
13	Tomris Yasar	Uşak Akıncı Müfrezesi Kumandanı Alaettin Tiritoglu'nun kızı

Tablo 3. Yunan İşgalini Gören Kişiler

S	Adı Soyadı	Doğum Yeri Ve Tarihi
1	Mehmet Pınar	Uşak- Banaz-Çamsu Köyü-1914
2	Mustafa Çelik	Uşak- Banaz-Kaplangı Köyü-1914
3	Kazım Çetin	Uşak- Banaz-Bağkonak Köyü-1913
4	Hilmi Malkoç	Uşak-Merkez-1919
5	Ahmet Akar	Uşak- Sivaslı-1915
6	M.Ali Dombaycı	Uşak- Ulubey1914
7	Ali Rıza Minareci	Uşak- Ulubey-1914
8	Ayşe Ebeci	Uşak-Merkez-1909
9	Şaban Türk	Uşak-Merkez –Bozkuş Köyü-1903
10	Havva Taşdemir	Uşak-Merkez-Derbent Köyü-1916
11	Hakkı Sayar	Uşak- Banaz-Hasanköy-1919
12	Meryem Gündüz	Uşak- Banaz-Baltalı Köyü- 1919
13	Ayşe Çelebi	Uşak- Karahallı-Paşalar Köyü-1906
14	Emine Hoş	Uşak-Merkez-Ulucak Köyü -1919
15	Ali Mercan	Uşak- Ulubey- İnay Köyü-1910
16	Eyüp Dutal	Uşak - Banaz - Büyükoturak Köyü- 1915
17	Nurullah Bektaş	Uşak- Merkez- Derbent Köyü-1919
18	Gülzar Uzun	Uşak-Merkez-Akarca Köyü-1916

KAYNAKLAR

- AKAR, Ahmet. 1915, Sivaslı/Merkez
AKBAY, Ali İhsan. 1938, Sivaslı/Erice
AKIN, Necati. 1934, Banaz
AKSOY, Yaşar. 1947, İzmir
ALTINKAYA, H.İbrahim. 1935, Banaz/Çamsu
ARSLAN, Ali Rıza. 1950, Banaz/Düzkişla
ASLAN, Ali. 1942, Banaz/Düzkişla
BACAK, Sedat. 1926, İzmir
BAĞCI, Hasan. 1943, Ulubey
BAŞ, Süleyman. 1939, Banaz/Çamsu
BEKTAŞ, Nurullah. 1917, Uşak/Derbent
BODUR, Ali Rıza. 1948, İzmir
BODUR, İlder. 1936, Uşak/Merkez
BÜYÜKTURNA, Ömer Aziz. 1925, Karahallı/Alfaklar
CANBAZ, İbrahim. 1921, Karahallı
ÇELEBİ, Ayşe. 1906, Uşak/Paşalar
ÇELİK, Mustafa. 1914, Banaz/Kaplangı
ÇETİN, Kazım. 1913, Banaz/Bağkonak
DALKILIÇ, Aral. 1936, Uşak/Bozkuş
DOĞRUÖZ, Atiye. 1925, Uşak/Merkez
DOMBAYCI, M.Ali. 1914, Ulubey
DUTAL, Eyüp. 1915, Banaz/Büyükoturak
EBECİ, Ayşe. 1909, Uşak
EROL, İsmet. 1932, Uşak/Hacım
ERSİN, Mehmet. 1943, Uşak/Merkez
GÖKÇE, Ramazan. 1932, Sivaslı/Erice
GÜNDÜZ, Meryem. 1919, Uşak/Merkez
HACIM, Şerif. 1947, Uşak/Merkez
HOŞ, Emine. 1919, Uşak/Ulucak
IŞIK, İbrahim. 1945, Sivaslı/Hacımköy
KALELİOĞLU Hatice 1933 Uşak/Merkez
KELEŞ, A. Nazif. 1929, Eşme/Takmak
MALKOÇ, Hilmi. 1919, Uşak/Merkez
MERCAN, Ali. 1910, Ulubey/İnay
MİNARECİ, Ali Rıza, 1914, Ulubey
OKAN, Hilmi. 1936, Uşak/Merkez
ÖZGÜL, Veysel. 1949, Sivaslı/Hacımköy
ÖZGÜR, Veysel. 1948, Uşak/Hacım
PINAR, Mehmet. 1914, Banaz/Çamsu
SAKAALP, M. Akif. 1925, Uşak/Merkez
SALICI, İrfan. 1929, Uşak/Merkez
SAYAR, Hakkı. 1919, Banaz/Hasanköy
SOFUOĞLU, Nurten. 1942 İstanbul
TAŞCI, Remzi. 1949, Banaz/Hasanköy
TAŞDEMİR, Havva. 1910, Uşak/Derbent
TİRİTOĞLU, Tekin. 1931, İzmir
TOKLU, Ahmet. 1947, Ulubey
TÜRK, Şaban. 1903, Uşak/Bozkuş
ULAŞAN, Ahmet. 1932, Karahallı/Delihıdırlı
UZUN, Gülzar. 1916, Sivaslı/Akarca
YASAR, Tomris. 1927, İzmir
YILANCIOĞLU, İ. Azmi. 1952, Uşak/Merkez

NOTLAR

* Uşak Vala Gedik Lisesi Tarih Öğretmeni / Müdür Yardımcısı

** Uşak Necati Özen Lisesi Tarih Öğretmeni / Müdür Yardımcısı

*** Uşak Sait Sabri Ağaoglu Lisesi Tarih Öğretmeni / Müdür Yardımcısı

¹ Mehmet Ali Dombaycı, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

² Alırza Minareci, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16.04.2009 tarihinde yapılan görüşme.

³ Ali Mercan, Uşak-Ulubey-İnay Köyü, 1910 doğumlu. 04.07.2009 tarihi görüşme.

⁴ Necati Akın, Uşak-Banaz, 1934 doğumlu, 30.04.2009 tarihinde yapılan görüşme.

⁵ Ali İhsan Akbay, Uşak-Sivaslı-Erice Köyü, 1938 doğumlu, 13. 05. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

⁶ Ahmet Toklu, Uşak-Ulubey, 1947 doğumlu, 16.04.2009 tarihinde yapılan görüşme

⁷ Necati Akın, Uşak-Banaz, 1934 doğumlu, 30.04.2009 tarihinde yapılan görüşme

⁸ Mehmet Pınar, Uşak-Banaz-Çamsu Köyü, 1914 doğumlu, 13. 02. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

⁹ Mustafa Çelik, Uşak-Banaz-Kaplangı Köyü, 1914 doğumlu, 03. 03. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁰ Ömer Aziz Büyüktırna, Uşak-Karahallı-Alfaklar Köyü, 1925 doğumlu, 17. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹¹ Mehmet Ali Dombaycı, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹² Kazım Çetin, Uşak-Banaz, Bağkonak Köyü, 1914 doğumlu, 12. 02. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹³ Ayşe Çelebi, Uşak- Karahallı, Paşalar Köyü, 1903 doğumlu, 04.07.2009 tarihinde yapılan görüşme

¹⁴ İbrahim Cambaz, Uşak-Karahallı, 1920 doğumlu, 17. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁵ Ömer Aziz Büyüktırna, Uşak-Ulubey-Alfaklar Köyü, 1925 doğumlu, 17. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁶ Şaban Türk, Uşak, Bozkuş Köyü, 1903 doğumlu, 23. 05. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁷ Alırza Minareci, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁸ İsmet Erol, Uşak- Sivaslı-Alfaklar Köyü, 1932 doğumlu. 17.04. 2009 tarihli görüşme.

¹⁹ Şerif Hacım, Uşak, 1942 doğumlu, 26. 02. 2009 tarihinde yapılan görüşme

²⁰ Ali Mercan, Uşak-Ulubey-İnay Köyü, 1910 doğumlu. 04. 07. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²¹ Ayşe Ebeci, Uşak, 1908 doğumlu, 14. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²² Alırza Arslan, Uşak-Banaz-Düzkişla Köyü, 1950 doğumlu, 12 .02. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²³ Eyüp Tural, Uşak –Banaz-Büyükoturak Köyü, 1915 doğumlu, 07. 07. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²⁴ Mehmet Pınar, Uşak-Banaz- Çamsu Köyünden, 1914 doğumlu, 13. 02. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²⁵ Alırza Minareci, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

²⁶ Mehmet Ali Dombaycı, Uşak-Ulubey, 1914 doğumlu, 16. 04. 2009 tarihinde yapılan görüşme.

Alev GÖZCÜ *

Refik Halit Karay'ın Düşünce Dünyasında Anadolu'daki Ulusal Direniş Hareketi ve Kuva-yı Milliye

Özet

Refik Halit Karay, Türk edebiyatında olduğu kadar, Türk düşünce dünyasında da adından söz ettirmiş bir yazardır. Anadolu'daki ulusal örgütlenmeye muhalefeti ile tanınan Mütareke İstanbul'unun bir entelektüelidir. Basın yaygın dünyasının da renkli bir kişiliği olan Refik Halit Karay, Anadolu'da emperyalizme karşı başlayan Kuva-yı Milliye hareketine ve ulusal direniş çabalarına şiddetle karşı çıkmış ve usta kalemiyle hicvetme yoluna gitmiştir. Onun bu hareketi ulusal duruşu temsil edenlerce hiç de olumlu karşılanmamıştır. Karay ise, bu çabalarının Türkiye'yi yok etmek isteyen emperyalist güçlerin işine yaradığını o dönemde ne yazık ki anlayamamıştır.

Bu bildiride; Refik Halit Karay'ın o dönemde yazdığı yazılardan örneklerle, başta Misak-ı Milli olmak üzere Anadolu'daki ulusal örgütlenmeye ve Kuva-yı Milliye'ye nasıl baktığı ortaya konulacaktır.

1. Kuva-yı Milliye ve İstanbul'un Ona Bakışı

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve ardından imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması onun sonunu getirirken Anadolu'da yeni bir süreç başlamış oluyordu. Mütarekenin haksız koşulları, Anadolu'yu bir esarete sürüklemekle kalmıyor aynı zamanda gelecek kuşakların da yaşama haklarını ellerinden alıyordu. İşte bu sürece itiraz eden Türk halkı, İtilaf Devletleri'nin haksız iş-gallerine ve İstanbul'un olumsuz tutumuna karşı başlangıçta bölgesel; fakat, giderek tüm yurda yayılan bir direnişe geçti. Bu süreç Kuva-yı Milliye dönemidir. Anadolu'da kendiliğinden ortaya çıkan ve Mustafa Kemal Paşa'nın katılımıyla gelişen Kuva-yı Milliye direnişi, İstanbul'un olumsuz tepkilerine neden oldu. Başta saray, hükümet ve İstanbul basınının bir kısmı; bu topyekûn onurlu direnişe karşı bir duruş sergiledi.

*“Kuvâ-yı Milliyeciler, yalnız İtilaf Devletleri ile değil, Damat Ferit Paşa Hükümetleri ve Milli Mücadele'ye muhalif basın ile de mücadele etmişlerdir... Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni, İttihatçılık, Bolşeviklik, asilik, dinsizlik vb. şekillerde suçlayarak... Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni kolayca tenkil edebilmek istemişlerdir ”.*¹

İstanbul basınında Anadolu'ya muhalefet eden ve Mücadele'nin karşısında olanlar arasında; *Alemdar, Peyam, Sabah, sonradan Peyam-ı Sabah, Ferda, Türkçe İstanbul, Ümit*² gibi gazeteler vardı. Gazete köşelerinde Anadolu halkının verdiği bağımsızlık mücadelesini, Kuva-yı Milliye'yi hareketini eleştiren ve genellikle bu hareketi itti-hatçılık, çetecilik, dinsizlik faaliyeti bolşeviklik³ hareketi gibi gösteren yazarlar arasında ilk akla gelenler, Ali Kemâl, Refi Cevat ve Refik Halit'dir.

Mütareke döneminde gerek İstanbul'da basın mensuplarının bir kısmı gerekse hükümet içinde yer alan siyasiler, Wilson Prensipleri Cemiyeti ve İngiliz Muhipleri Derneği gibi oluşumlarda bulunarak Amerikan mandası ve İngiliz himayesi için faaliyette bulunmuşlar ve adı geçen devletleri bu konuda açıktan davet ederek onların manda ve himayesini istemişlerdir.

*“İstanbul Hükümeti, işgallere silahla karşı koymanın bir fayda vermeyeceğine, memleketin sulh ve selametinin ancak ve ancak “gerçekçi bir siyaset” takip etmekle sağlanabileceğine içtenlikle inanmaktadır .”*⁴

Buna karşın Anadolu'da sömürgecilğe karşı direniş işgallerle birlikte başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'yla bu sürecin başına geçecek ve işgallere karşı başarılı olacaktı. İşte Anadolu'da sömürgecilğe karşı verilen bu mücadele süreci İstanbul'un, Kuva-yı Milliye karşıtı muhalif gazetelerince ve yazarlarınca yeriliyordu. Bu yazarlardan birisi de Refik Halit Karay'dır.

2.İstanbul Basının Tanınmış Bir Yüzü: Refik Halit (Karay)

Refik Halit Karay, Anadolu'da oluşan Milli Mücadele'ye muhalefeti ile tanınan Mütareke İstanbul'unun tanınmış bir yazarıdır. Basın yayın dünyasının da renkli bir kişiliği olan Refik Halit Karay, Anadolu'da emperyalizme karşı başlayan Kuva-yı Milliye hareketine ve ulusal direniş çabalarına şiddetle karşı çıkmış ve usta kalemiyle hicvetme yoluna gitmiştir.

15 Mart 1888 tarihinde İstanbul'da doğan Refik Halit Karay,⁵ 12 yaşına gelince Galatasaray Lisesi'ne gönderilir. Orada yatılı olarak 6 yıl okuduktan sonra 18 yaşında okuldan ayrılır ve 1907 yılında Hukuk Mektebi'ne kaydolar. Bu esnada Maliye Bakanlığı Merkez Dairesi Kalemi'nde de kâtip olarak çalışmaya başlar.⁶

Refik Halit, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, hem Hukuk Fakültesi'ni hem de kâtipliği bırakarak gazetecilik yapmaya başlamıştır.⁷ Bir değerlendirmeye göre Refik Halit; *“...kalemini doğuştan getirdiği mizah kabiliyeti yönünde denemesi sonucu meşhur olmuştur.”*⁸

Bu değerlendirmede olduğu gibi Refik Halit, hatıratını yazdığı yıllarda sürgün de kendisiyle ilgili çıkan kimi yazıları takip ettiğini ve özellikle hatıratını kaleme alması konusunda kıyametler koparıldığını yazmıştır; ancak, o, kendi hatıratıyla ilgili bu tartışmaların gereksizliğinden söz ederek şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

*"Göreceksiniz ki, politika bakımından kıyametler koparmaya değer bir tarafı yoktur. Bütün meziyeti üslubunda, mizahında ve pek acayip acı bir tarih devresini hoş sohbet şekilde ifadesindedir. ”*⁹

1909'da henüz 21 yaşındayken Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde başmakaleler yazmaya başlayan Refik Halit; babasının kendisine verdiği 200 altınla “Son Havadis”

Gazetesi'ni çıkarır ”¹⁰; fakat, 15 sayı sonra gazete kapanır. Daha sonra, “Sada-yı Millet”te çalışarak, gazeteciliğin yanında edebiyatla da ilgilenerek Fecr-i Atı topluluğuna katılır.¹¹ Bu dönemde “Kalem” dergisinde “Kirpi” takma adıyla mizah yazıları yazarak İttihat ve Terakki Fırkası'nı yermiş ve bundan dolayı da fırka yöneticilerinin dikkatlerini üzerine toplamıştır.¹² Fırkayı eleştiren bu yazıları geniş ilgi görmüştür.¹³

Refik Halit, “Cem” dergisinde başyazar olarak “Tarih-i Devr-i Mebusan” ve “Kirpi Natuvan” imzalarıyla yazılar yazmasının yanında, yine dönemin muhalif gazetelelerinden sayılan “Şehrah”ta da “Kirpi” takma adıyla yazıları görülür.¹⁴ İttihat ve Terakki mensupları Refik Halit'in, mizahi yazılarından kurtulmak için onu memur olarak İstanbul dışına göndermeyi bile istemişler; fakat, bu gerçekleşmemiştir.¹⁵

*“Yazılarıyla İttihat ve Terakki'yi tedirgin eden Refik Halit'e 1911 yılının sonlarına doğru kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları yakınlık duydu”.*¹⁶

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Refik Halit'le ilgili yaptığı değerlendirme Karay'ın Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla yakınlaşması noktasında bazı ipuçları vermektedir:

*“...Refik Halit'e hiçbir vakit politikacı denemezdi. Hele muhaliflere, hele ana muhalefet partisine en ufak bir meyli yoktu. Tam tersine, bunları daima bayağı ve külüstür bulur, küçümserdi; fakat, ne çare ki, bir yandan İttihat ve Terakki'nin kaba kuvvet idaresine karşı duyduğu tepki, öbür yandan yakınlarıyla, dost ve ahabplarının çoğunlukla İttihatçılar aleyhinde oluşları onu ister istemez muhalefet safına sürüklemiş bulunuyordu; fakat, bence bu sebepler de olmasaydı, Refik Halit gibi güçlü bir mizahçının politika arenasındaki İttihat ve Terakki pehlivanlarını bırakıp da Hürriyet ve İtilaf'ın; ancak, acınmaya değer cüceleriyle uğraşmak gibi bir zebunküslüğe düşeceği akla gelemezdi...”*¹⁷

1912 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası iş başına gelince Karay, Beyoğlu Belediyesi başkâtibi oldu; ancak, Babiâli baskınıyla iktidarı tümüyle ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimi 1913 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikasttan sonra basındaki ve siyasetteki muhalifleri susturmak için oluşturduğu sürgün listesine Refik Halit'i de aldı. Böylece o da Sinop'a sürgüne gönderildi. Sinop'ta evlenen Refik Halit, Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik arasında geçen sürgün hayatı sırasında çok fazla yazı yayımlayamadı; ancak, Bilecik'te te iken gönderdiği iki hikâye bir dergide R.H.rumuzuyla, daha sonra Ziya Gökalp'ın yönettiği Yeni Mecmua'ya gönderdiği hikâyeleri açık adıyla basıldı.¹⁸

Bilecik'teki sürgün süreci devam ederken, eşinin doğum yapması nedeniyle on günlük bir izinle İstanbul'a giden Refik Halit, burada Ziya Gökalp'le temasa geçer. Bu temaslar sonucunda Gökalp'in onu, bir nevi himaye etmesi ile Refik Halit, İttihat ve Terakki Fırkası'nın özellikle de Talat Paşa'nın hışmından kurtulur ve böylece bir anlamda sürgün hayatı sona erer.¹⁹

*“Robert Kolej’inde bir yıl kadar Türkçe öğretmenliği yapan Karay, ayrıca Vakit, Tasvir-i Efkar, Zaman, gazetelerinde yazılar yazdı”.*²⁰

Mütarekenin imzalanmasından birkaç ay sonra Gökalp’in koruyuculuğu altında “Yeni Mecmua”da gelişen yazı hayatı biter.²¹

2.1Mütareke Yıllarında Refik Halit

Refik Halit’in Mütarekenin hemen başında Zaman Gazetesi’nde yazdığını görüyoruz. Bu gazetede yazdığı yazılar sonradan “Sakin Aldanma, İnanma, Kanma” adlı bir kitapta bir araya getirilmiştir. Bir yoruma göre Refik Halit, mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra yazdığı bu yazılarla ülkenin sorunlarını gazete köşesine taşımış ve halkın dikkatini çekmeye çalışmıştır.²² Her ne kadar bu dönemde o, henüz bir siyasi çevreye dâhil olmamışsa da, daha Sinop’a sürgün edilmeden önce İttihat ve Terakki politikalarını eleştirmiş olması, Hürriyet ve İtilaf Fırkası lehine bir çevrede yer almasına ortam hazırlamıştır.

Refik Halit, Mütareke yıllarında Damat Ferit hükümeti kurulunca,

*“Ali Kemal’in Bey’in Maarif Nazırlığına getirilmesiyle boşalan Sabah Gazetesi baş-muharrirliğine getirilir... Sabah’taki ilk yazısı 5 Mart 1918 tarihinde yayımlanır. Yarı resmi bir hükümet gazetecisi tavrıyla yazdığı yazılar Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nı savunmak ve methetmek gayesine hizmet eder”.*²³

Refik Halit, 14 Nisan 1919 tarihinde Posta Nezareti genel müdürlük haline getirilip ve o da bu kurumun başına müdür olarak tayin edilince, Sabah Gazetesi’nde yazmayı sonlandıracaktır. Refik Halit, Damat Ferit hükümeti yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulunca, Posta Nezaretindeki müdürlük görevinden ayrılır ve yeniden yazarlığa başlar. Bu süreçte Refik Halit, Alemdar Gazetesi’nde “Aydede” imzasıyla yazılar yazar. “Aydede” takma adı kadar “Kırpi” adını da kullanır; ancak, 5 Nisan 1920 tarihinde kurulan Damat Ferit hükümetinde bir defa daha Posta Telgraf Umum Müdürü olacaktır; fakat, bu defaki Posta Müdürlüğü de Sadrazam Damat Ferit Paşa hakkında konuştuğu için görevinden azledilmesiyle sonuçlanır ve ardından yeniden gazeteciliğe döner. Bu esnada Peyam-ı Sabah Gazetesi’nde yazmak isteyen Refik Halit, gazete sahibi Mikran Efendi’nin Damat Ferit’ten çekinmesi nedeniyle bir süre bekler ve IV. Damat Ferit Hükümeti’nin düşmesinin ardından adı geçen gazetede yazmaya başlar. Bu süreçte Refik Halit, Peyam-ı Sabah’ta yazmasının yanı sıra bir de “Aydede”yi ayrı bir gazete olarak çıkarmak ister. Aydede, 2 Ocak 1922’den 9 Kasım 1922 tarihine kadar doksan sayı çıkar.²⁴

Refik Halit, “Posta Telgraf Umum Müdürü iken Anadolu Hareket-i Milliyesi” karşında yer alması, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların alınmaması, alınsa da çekilmemesini, aksine hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bildirmesi”²⁵

ve Kuvayı Milli'ye yönelik olumsuz yazıları yüzünden Ankara tarafından hazırlanan yüzellilikler listesine alındı ve Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı .

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta çeşitli yerlerde Refik Halit'in milli güçlerin haberleşmesini engellediği için gerekli cezalandırmanın yapılması gerektiğine değinmiştir. 3 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına bütün Vali ve Kolordu Komutanlıkları ile Bağımsız Mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafta şunları diyordu:

*“Müslüman halkı silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu içten yıkarak sonunda vatani savunmasız bırakmak için emir veren, ordunun sırlarını, şifrelerini çalmak için fiili tertiplere girişmek suretiyle açığa vuran ve Anayasa hükümleri gereğince dokunulmazlığı bulunan milletin özel haberleşmelerine engel olan... Ali Kemal, Süleyman Şefik Paşa... Millet Meclisi açılınca, Yüce Divan'a verilmek üzere hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in aynı sebeplerden derhal tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini kanunun dokunulmazlığı ve kutsallığı adına istemekteyiz”.*²⁷

İşte Nutuk'tan da anlaşılacağı gibi ulusal savaşın kazanılmasının ardından Refik Halit'te tutuklanacak kişiler arasında yer almıştır. Refik Halit kendisi gibi İstanbul'un muhalif yüzlerinden olan Ali Kemal'in linç edilmesinin ardından, korkarak Türkiye'den 9 (Kasım) 1922 tarihinde ayrıldı.²⁸

*“On beş yıl kadar süren sürgün hayatını Beyrut'ta ve Halep'te geçirdi (1922-1938), bu süre içinde, Halep'te çıkan Doğru Yol ve Vahdet Gazetelerinin yönetimini üzerine aldı ve Halep'te birkaç kitap da bastırdı. Af kanunu çıkınca yurda döndü.(Temmuz 1938) ve yeniden gazeteciliğe başladı. Tan ve başka gazetelerde romanlar, fıkralar, anılarını yayımladı, bir ara Aydede Dergisi'ni yeniden çıkardı.(1948-1949) İstanbul'da öldü ”.*²⁹

2.2. Refik Halit ve Kuva-yı Milliye

Refik Halit de İstanbul'daki çoğu kimse gibi Anadolu'da başlayan direniş sürecini yazılarında İttihatçılıkla özdeşleşen bir çete hareketine benzetmiştir.

Anadolu'da verilen Kurtuluş Savaşı'nın, bütünüyle ittihatçılığın uzantısı olduğunu düşünen Refik Halit; *“Bugün Anadolu'yu kaplayan Harekât-ı Milliye ve memleketi istila eden İttihatçı faaliyeti”* olarak tanımladığı ulusal direnişi ısırgan otuna benzetmiştir. *“Şimdiye kadar onu daima nazık bir elle tutup koparmaya kalktık, hem ellerimizi daldı, hem de daha kuvvetle fişkirip her tarafı kapladı; bir türlü kazmanın ucunu köküne daldırmak mümkün olmadı”* ³⁰ diyerek şöyle devam ediyor: *“Aldanmayalım, kanmayalım, inanmayalım! İttihat ve Terakki ısırganını kökünden koparmak, kazmayı da içine daldırmak lazımdır”.*³¹

Ne de olsa Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesinin nedeni İttihatçı kadrolardı!..

Refik Halit, kimi yazılarında eski İttihatçı kadrolar üzerinden Kuva-yı Milliye'yi yer-miştir. O, "Hareket-i Milliye" olarak da ifade ettiği ulusal direnişi küçümsemiş ve bunu bazen altından türlü fenalıklar çıkacak bir süreç olarak ele almıştır.

*"Hâlâ idrak etmek istemiyorlardı ki, "Harekât-ı Milliye" namı altında döndürülen bütün o karışık dolapların maksat ve gayesini artık bilmeyen, anlamayan kalmadı. Neler yapıldığını ve yapılmakta olduğunu da artık kör gördü, sağır işitti."*³²

O, Anadolu'da böyle bir savaşın başarılı olma ihtimaline düşünce dünyasında yer vermediği gibi bunu zaman zaman aslında Avrupa'nın bir oyunu olarak da görmüştür. Refik Halit de yaşadığı dönemin kimi yazarları ya da siyasileri gibi Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından o dönemin havasıyla bir takım arayışlara girmiştir. Örneğin, Wilson Prensiplerinden hareketle, 4 Aralık 1918'de³³ kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin içinde etkin görev üstlenenlerin arasında yer almıştır. Aslında adı geçen cemiyetin kurucuları arasında sonradan Milli Mücadeleye katılan örneğin Halide Edip (Adivar) gibi kimi isimler de bulunmaktadır; ancak, bu cemiyetin üyeleri arasında yer alan Ali Kemal ve Refik Halit gibi kimileri de ne yazık ki Milli Mücadele karşıtı olmuşlar ve hatta o süreçte katılanları asi olarak kabul edecek kadar da ileri gitmişlerdir.³⁴

Refik Halit, daha sonra ise, üyesi olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın, saray çevresinden bazı kişilerin, padişahın desteklediği 20 Mayıs 1919 tarihinde kurulan "Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti" olan derneğin de üyeleri arasında yer almıştır.³⁵

İngiliz mandasını savunan Alemdar Gazetesi,³⁶ bu cemiyetin kurulmasını 21 Mayıs 1919 günkü nüshasında duyurmuş ve oldukça olumlu karşılamış ve İngiliz yanlısı siyaset üzerinde durmuştur. Alemdar Gazetesi, bununla da kalmayıp *"Türk halkının İngilizlerin siyasal desteğini istediğine ilişkin bir metin için imza kampanyası bile açmıştır"*.³⁷ Böylece halkı bu cemiyete katılmaya teşvik etmiştir.

Refik Halit, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulmasının ardından 14 ay sonra 16 Temmuz 1920'de yapılan toplantıda pek hükümet üyesi, üst düzey yöneticiyle birlikte derneğe üye olmuştur.³⁸ Bu dernek başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da şubeler açmış; ancak, Anadolu'daki şubelerini Sivas Kongresi sonrasında kapatmak zorunda kalmış; fakat, yine de dernek faaliyetlerini Kurtuluş Savaşı sonuna kadar sürdürmüş ve Kuva-yı Milliye aleyhine çalışmıştır.³⁹

Refik Halit, kimi yazılarında İngiliz yanlısı bir siyaset izlemenin ülke çıkarlarına olacağı görüşünü de işlemiştir. Böyle bir siyaset izlemenin en azından ülkenin geleceği açısından bundan sonra yararlı olacağını belirtmiştir.

*“Bizim için tutulacak yegâne kuruluş yolu mütarekeden sonra, hemen İngiltere Devleti ile beraber yürümek için siyasi teşebbüste bulunmaktı. Bunu nedense yapamadık ...”*⁴⁰

Aslında Refik Halit’in zaman zaman Avrupalı devletlerle birlikte izlenecek siyaset konusunda yalpaladığını da görmekteyiz Zira o, “ *Lenin yerine Girinin* ”⁴¹ isimli yazısında Anadolu ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketini Avrupa’nın Osmanlı Devletine yeni bir oyunu olarak ele alırken, başka yazılarında da tek çözüm yolunu İngiliz yanlısı bir politika izlemeye bağlamıştır. Herhalde o tarihlerde İngiltere’nin olmadığı bir Avrupa siyaseti düşünülemezdi! Dolayısıyla Kuva-yı Milliye eğer Avrupa’nın bir oyunu ise bir Avrupalı devlet olan İngiltere yanlısı siyaset izlemek nasıl bir çözüm getirecektir? Bu soruya Refik Halit’in verecek cevabı yoktur! Kaldı ki Kuva-yı Milliye onun dediği gibi Avrupa’nın bir oyunu değil aksine; Avrupa’nın Anadolu üzerindeki oyunlarına karşı milli bir baş kaldırış hareketiydi.

Refik Halit’in “Amerikan Mandacılığı” ile İngiliz himayesi arasında da gidip gelmiştir. Bu o tarihlerde yaygındır. Nutuk’ta Mustafa Kemal Paşa’da kimilerinin Amerikan mandacılığını isterken kimilerinin İngiliz himayesini istediklerine vurgu yapmıştır. Zira Refik Halit de, Amerikan mandası düşüncesinin yaygınlaşmasında etkisi olan Wilson Prensipleri Cemiyeti üyeleri arasında yer almış olmasına karşın bir süre sonra İngiliz yanlısı bir politikayı Amerikan mandasına bir anlamda tercih etmiştir.

Refik Halit, Amerikan mandacılığı meselesiyle oldukça vakit kaybedildiğini, böyle bir siyasetin olamayacağını bu siyaseti takip etmek isteyenlerin ittihatçılar olduğunu söyleyerek bu düşünce yüzünden çok vakit kaybedildiğini belirtmiştir.⁴²

Refik Halit’in yazılarını yayımlayan Alemdar Gazetesi daha önce de yeri geldikçe vurgulandığı gibi Kuva-yı Milliye hareketine olumsuz bakan muhalif bir gazetedir. Kemalistler ya da “Kemaliler” olarak gördüğü Kuva-yı Milliyecileri sürekli yermiştir. Refik Halit, gazetenin bu genel anlayışın dışına hiç çıkmamış hicivli bir anlatımla Anadolu’da başlayan ulusal direnişi, Mustafa Kemal Paşa’yı eleştiren yazılar yazmıştır. Bu yazılardan; “*Lenin Yerine Girinin* ”⁴³ de, Sovyetler birliğiyle Osmanlı Devleti’ni karşılaştırmıştır. Bir anlamda Rusya’dakine benzer bir tablonun ortaya çıktığını, buradan hareketle nasıl Lenin yerine Girinin geldiyse de Türkiye’de de İttihat ve Terakki’nin uzantılarının hala devam ettiğini anlatmaya çalışmıştır. Hatta bir fıkradan yola çıkmıştır. Fıkraya göre adamın birinin Gülsüm adında bir karısı varmış; ama, gün gelmiş kadın ölmüş. Bunun üzerine adam yeniden evlenmiş ve yeni haremine adını sormuş. Kadın da “*Gülsüm*” demiş. Adam çok sevinerek “*Gülsüm yerine Gülsüm; Azrail ettiğini bulsun.*” diye haykırmış. İşte bu fıkrayı anlatan Refik Halit yazısına şöyle devam ediyor ve bu yazısını fıkraıyla özdeşleştiriyor:

“...Enver gitmiş sanılıyor; fakat, kâin yerinde duruyor. Talat güya kaçtı; fakat, sanki başucumuzda bekliyor. Cemal meydanda yok; fakat, farzet ki koynumuzda saklı... İşte

bu hal... Lenin'in yerine Grinin Cemal'in yerine Kemal" diyerek o, bir anlamda Leninlerle, Girininlerle, Enverlerle ve Cemallerle Mustafa Kemal Paşa'yı bir tutmakta ve hepsine birden "zorba ve eşkiya elebaşı" denilmektedir.⁴⁵

"Kuvâ-yı Milliye hareketi mensupları, Bolşeviklerle aynı kafayı taşıyan serseriler olarak nitelendirilmekte ve acilen bu eşkiyaların önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır".⁴⁶

Refik Halit, yazıların da çeşitli benzetmeler de yaparak Mustafa Kemal Paşa'yı yermiştir. Mustafa Kemal'i "Ankara'daki kahraman" olarak nitelendiren Refik Halit; "Kabahat postada"⁴⁷ isimli yazısında şöyle devam ediyor:

"Piyer Loti Cemiyeti'ne Ankara'daki kahramandan gelen davet cevabını okudunuz mu? Aynen böyle buyuruyor: 'Davetname-i âlileri ayın onunda vürud edmiş olduğundan aynı günde akd olunan içtimaada bulunmak imkânına hâsıl olmadığını kemal-i teessürle arz ederim...'⁴⁸

Yazar bu noktada kabahatin, sözüm ona postada olduğunu söylüyordu. Aslında o bu yazısında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan İstanbul'a gelememesine "Ankara'daki kahraman" diyerek gönderme yapıyordu.

"Vah, vah! Kabahat Postada demek. Üç gün evvel mektup eline geçseymiş edebilseymiş, millet paşası hemen trene atlayıp İstanbul'a şeref vereceklermiş. Al işte bir blöf. Bir hülya daha... İstanbul'a gelmeyi, geç; fakat, yapacağı bir iş vardı. Milletvekilleri gibi cemiyeti oraya çağırarak..."⁴⁹

Refik Halit bir yandan, Milli Mücadele sürecinde yer alanları alaycı bir üslupla doğru-
dan eleştirirken diğer yandan da kendilerini eleştiren Milli Mücadele yanlılarına şöyle cevap veriyor:

"Biz Hainler, Biz Vatan Düşmanları

Ah bizler ne hain, ne vatan düşmanı adamlarız... Faziletin, hamiyetin Allah bir zerresini ihsan etmemiş; işte Vakit, işte Akşam"⁵⁰ diyen Refik Halit, kendilerine taarruz edenlerle inceden alay ediyordu. Refik Halit, kendilerini eleştiren gazetecileri, onların gazetelerini "pak-damen" yani namuslu olarak nitelendiriyor buna karşın Refik Halit ve onun gibi düşünenleri ise utanmaz, küstah olarak nitelendirerek aslında Akşam ve Vakit gibi Kuva-yı Milliye'yi destekleyen gazetelere bu yakıştırmaları yapmış oluyordu.

"...onların o pak -damen muharrirleri her gün bunu yüzümüze vuruyorlar; bizi muhakkak yerin dibine sokuyorlar. Hala ne yüzle buralarda dolaşıyoruz, ne yüzle halkın içine çıkıyoruz, ne salahiyetle kalem oynatıyoruz. Bu ne küstahlıktır. Hiç ardan hicabdan nasibimiz yok mu?"⁵¹

Refik Halit aslında sadece Milli Mücadele'yi destekleyen basın çevrelerine değil aynı zamanda bu süreçte olumlu bakan toplum kesimlerini de şu şekilde eleştiriyordu.

“Hem sade pak-damen gazetelerle ehli hamiyet muharrirleri değil, halkın da mühim bir kısmı... Gazileri, tehcir kahramanları, ihtikâr üstatları, iâşe şehbenderleri, milli tüccarlar, bütün bu vatanperveran da aleyhimizde? ⁵²”. “Milletin ab-ı revanı onlardır. Bizi hamiyetsizlikle onlar muhakkak itham ediyorlar; mazilerinin temizliği, o şan ve şeref mazi onlara bu hakkı veriyor... ”.⁵³

Bu cümleden hareketle Refik Halit, yine konuyu ittihatçılara getiriyordu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan, I. Dünya Savaşı'na hiç gerek yokken girilmesinden ve özellikle de İngiltere'ye savaş açmış olmaktan ittihatçıları suçluyordu.

“...Şu Vatan ve Millet menfaatine aykırı olarak girilen savaşta, bugün kurtaracağını iddia ettiği neslin yarısını keşke o zaman Enver'in emri, Almanların maiyetinde akıl-sızca ve müsrifçe harcıyıp tüketmeseydi! Kimdir şu hatip ki kürsüden halka “sizi kurtaracağız” diye bağırıyor? Onlar bizim bildiklerimiz değil mi? Millî tüccar olup kanımızı fahişelere emdiren külhanbeyler, çeteler yapıp tabanımızı satırdan geçirten başıbozuklar, ceplerindeki altınlarını namus ve ırza tecavüz için destekleyen uşaklar, damatlar asan, Padişahlar süren nüfuzlu kimseler bunlar değil mi⁵⁴?”

Devletin kaderinde rol oynamış bu eski kadroların şimdilerde bir anlamda Kuva-yı Milliye yanlısı oldukları imasıyla Refik Halit, Kuva-yı Milliye tepki gösteriyordu. Yazar, mutlak suretle Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde yer alan milletvekillerinin, Anadolu mücadelesinin önderlerinin İttihat ve Terakkiyle bağları olduğunu iddia ediyordu. Refik Halit'e göre Türkler bir felaket karşıdaydı. Bu felaketin sorumlusu olan önemli bir kesimde şimdi Anadolu'da vatan kurtarıcılığına soyunanlardı.

“Kuva-yı Milliye adı altında yaptıkları kötülükleri alkışlaya alkışlaya bu milletin başına bu felâketleri getirenleri asla unutmayınız... ”⁵⁵

O, Ankara ve İstanbul arasındaki çelişkiyi ele alırken kendi düş dünyasında ironi temelli bir yapıda taraflar oluşturmaktadır. Kuşkusuz bunun gerçeklerle bir ilgisi yoktur; ama, yazar bu ironiyi kendine özgü bir anlatımla ve ısrarla pek çok yazısına yaymıştır.

“...Vatansızlar, hainler, satılmışlar... Filistinlerde Sarıkamışlarda tarih-i harbin görmediği bir hezimetleri millete tattıran komutanlar⁵⁶ onun kaleminde sanki bir resmigeçit yaparlar.

“Genel savaşta cahilce hesaplarından başka bir şey göstermedikleri halde, mütarekeden sonra Zaloğlu Rüstem kesilen o serserilerde bir zerre namus ve hayâ olsa, bir zerre vatan muhabbeti bulunsa, sebebiyet verdikleri bu faciaya karşı beyinsiz kafalarını çok-

tan patlatırlar, uğursuz varlıklarına nihayet vererek kurban eyledikleri mağdur milletin içten gelen âlicenaplığına mazhar olurlardı.⁵⁷

İstanbul, onun alaycı dilinde vatansızlar, hainler ve satılmışlar bu sahte kahramanların resmi geçitlerini ibretle izlemektedir. İlk anda akla gelen kişi midir? Bilinmez! “Vagon koli taciri ırz düşmanı o maarif ve posta nazırı⁵⁸” onun kalemiyle yarattığı dünyada birer aktör konumuna gelivermişlerdir.

“O hafi muahedeleri padişaha ve millete sormadan imzalayan, tamamıyet-i mülkiyemiz mevcut iken İngiltere’ye harp açan, tehcir kararlarını hazırlayan, Ferid Paşa değil miydi? Alkışçılıktan menfaat görenler, hülâsa memleketi irili ufaklı el birlikle şu hale getirenlere haykırınız: Hainler, deniler, vatansızlar, alçaklar! Fakat bu telinat aks-i seda gibi yine aynen geriye dönüyor: -Hainler, deniler, vatansızlar, alçaklar...⁵⁹”

Yazılarında sürekli olarak İttihat ve Terakki’yi Anadolu’da Kuva-yı Milliyeciler ile örtüştüren Refik Halit’in değindiği konular arasında “Ermeni Sorunu” da vardı. Tehciri, İttihat ve Terakki üzerinden, Kuva-yı Milliye’ye mal etmeye çalışarak bu hareketi bir anlamda oldukça kötü sonuçlar doğuracak ve milleti yeni felaketlere sürükleyecek bir eylem olarak görüyordu.⁶⁰

“...Hareket-i Milliye denilen hareket, eskisinden hiç farksız bir İttihat ve Terakki hareketidir...böyle yalanlara ve ahlaksızlıklara boğulmuş bir heyetten mi memleket fayda görecekt?...⁶¹”

O, adeta her türlü kötülüğün ittihatçılardan geldiğini topluma anlatmak için yazıyordu. İttihatçılar baskıyla, zorbalıkla, muhalefete yaşama hakkı vermeyen bir örgütlenmeydi Refik Halit’in gözünde...

İttihat ve terakki cemiyetinin, azil, tevkif, hapis gibi her türlü yaptırımı muhalefete uyguladığını yazan yazar, onların yaptıkları işlerde hiç bir düsturun geçerli olmadığını belirtiyor; İttihat ve Terakki geleneğinin; Anadolu’da etkili olan grup için de geçerli olduğunu ifade ediyordu⁶². O, bunun ittihatçılarca Anadolu’da çeşitli gazetelere yaptırıldığını söylemekten de geri kalmıyordu.

...“Zaten, yalnız İzmir’e Doğru değil, Anadolu’da Kuvay-ı Milliye’nin... Tenkilcilere neşrettirdiği diğer gazetelerin hepsinde böyle zati hücumlar vardır. Binaenaleyh diğer ümera ve asarı tetkike mahal yoktur”⁶³.

Milli Mücadele yıllarında sadece Anadolu’da değil İstanbul’da da kimi gazeteler Kuva-yı Milliye’yi yazılarında ve haberlerinde desteklemeye çalışıyorlardı. Refik Halit, Anadolu’da “İzmir’e Doğru” Gazetesi’nin özellikle ittihatçılar tarafından yönlendirildiğini onun gibi başka gazetelerde olduğunu söylüyordu;⁶⁴ ancak, Refik Halit’in Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basınla ilgili başka eleştirileri de bulunuyordu:

*“Millet Paşası, Anadolu’da yeni bir vergi tarh etmiş: Ahkâm Abonesi... Mebuslarımız karra ve kasabadan topladıkları abonman parasını İstanbul’a getirip refikimize teslim ediyorlarmış; Allah ziyade etsin. Tanin de vaktiyle böyle çıkardı”*⁶⁵.

O düşsel dünyasında oluşturduğu taraflarda vatanseverler -vatan yıkıcılar, ilkeliler - ilkesizler, kahramanlar -korkaklar ayrımı yapmaktadır. Kurtuluş Savaşı’nın hareket programını gösteren Misakı Milli ise ittihatçı oyunundan başka bir şey değildir.

*“Bereketi bol olsun, başımıza bir Millî daha çıktı, geceler bir Millî daha doğurdu. Millet anamız yine varlığını gösterdi. Ortaya bir Millî yavru daha attı: “Millî Misak”... Aman Allahım! Söylenmesi ne güç, ne çirkin, ne gayrı millî bir kelime!.. Galiba Millîler yarım düzineyi geçti... Millî Kongrenin ne fırıldak olduğunu seçimlerde öğrendik. Millî Blok da bir tür dalavere idi... Kısaca bu Millîlerin ne biçim marifetler olduğunu cümle âlem anladı, acaba “Millî Misak” nedir?”*⁶⁶

O kendi dünyasında bütün bu olumsuzlukları İttihatçılığın bir parçası olarak görür. Hatta geçmiş dönemlerde ittihatçıların savunucusu olan kalemler ve gazetelerde onun bu alaycı eleştirisinden kendini kurtaramaz.

*“Bir zaman Rumeli’de ‘Süngü’ler, ‘Top’lar çıkaran İttihat ve Terakki şimdi de Anadolu’dan ‘İzmir’e Doğru’, ‘Müdafaa-i Milliye’ler çıkarıyor. ‘Süngü’, ‘Top’ ne derdi? Bugün ‘İzmir’e Doğru’, ‘Müdafaa-i Milliye’ ne derse onu derdi: Küfür, iftira, meydan okuma, savaş ve hile teranesi... Efendiler, ‘Süngü’ ve ‘Top’ Rumeli’ye hayır getirmemişti. Korkuyoruz ki aynı tevizirler, aynı meydan okuyucular ve aynı aptallıklarla dolu bugünkü ‘İzmir’e Doğru’lar, Müdafaa-i Milliye’ler de sevgili Anadolu’muza felâketler getirmesin?”*⁶⁷

Refik Halit, Mustafa Kemal’i eleştirmektedir. Onu İttihatçılar içinden gelen milletin başına yeni bir “çoban başı” olarak değerlendirmektedir. Mustafa Kemal aynı zamanda Milletin Paşası’dır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinden Meclise gelen milletvekilleriyle bir anlamda dalga geçilmektedir. Buna karşın, Mustafa Kemal’in İstanbul’a gelmeyip Ankara’da kalmasına vurgu yaparak onun Ankara’dan, bir anlamda kumanda ettiğini ima etmeğe çalışmıştır. Mustafa Kemal’i Ankara’da kalarak uzaktan toslayan bir koça benzetmesini görüyoruz. Milletvekillerinin her biri meclis ağılına girmiş olan keçilerdir. Sivas’ta toplanan delegeler ise yine ağıllardaki koyunlardır. Sonuçta Anadolu’dan gelen milletvekilleri, eceline susayarak gelen kurbanlık koçlara, kuzulara, keçilere benzetilmiştir.

"Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri! Ağla mı geldiniz? İttihat sürüsünden yeni çoban başı, Millet Paşası mı sizi seçip ayırdı? Tüylerinizi kopartıp boynuzlarınızı varaklayıp sırtınızı kınalayıp bize sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? Kösemendiniz kimdir? Sivas’ın şu karakeçisi mi? Yoksa Karaman (Kahraman) kuzusu mu?

Niye koç Ankara'da kaldı? Âdeti uzaktan toslamak mıdır? Yine bir vuruşta kabineyi düşürmek niyetinde mi? Ankara'dan sesi mi geliyor? Bilsek, şu koçu neden gam almış... Feryad ederek koşar nedendir? Rütbesiz, mesnedsiz mi kalmış?... Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri! Kurban bayramı mı yaklaştı? Ecelinize ayağınızla mı geldiniz? Baş başa vermiş, Fındıklı ağlında ne melersin ne beklersiniz? Harp zenginliği, fabrikatörlük, tahsisat-ı mesture, nazırlık mı? Avucunuzu yalayınız; geçti borun pazarı; sür eşeği Niğde'ye... ”.⁶⁸

Refik Halit, anılarını yazdığı “Minelbab İlelemihrab” kitabında geçmişe yeniden bakıp o günlere dönerek Ankara'yla ilişkisini şöyle anlatmıştır:

“Şunu arz edeyim ki, mütareke devrinde “Hareket-i Milliye'ye” uymayan yazılar yazmakla beraber bunların hiçbirisi galiz ve çirkin değildi. Ankara'da az çok kızılarak, lakin hoş bir tarafı bulunarak okunduğumu haber alıyordum”.⁶⁹

Refik Halit'in daha önce Alemdar Gazetesi'nde takma ad olarak kullandığı “Aydede” ismiyle çıkan gazetesi oldukça ilgi görür; ancak, onun her vesileyle Anadolu kurtuluş sürecini hicvetmiş, yermiş olması da ona sıkıntılı bir süreç olarak dönmüştür. O bu süreci anılarında şöyle anlatmıştır:

“...Aydede tutmuştu; ben başında bulundukça da yaşayacak ve sahibini de yaşatacaktı; ama, biliyordum ki saatlerim sayılı, gazetemın ömrü de mahduttu siyaseti derinden takip etmemekle beraber, İstanbul'daki hükümetin can çektiğini, Anadolu'dakilerin canlandığını görüyordum bittabi ölü gömülecek diri yerine geçecek, bana da gurbet yolu görünecekti ”.⁷⁰

Padişahın bile gazetesinin okuyucuları arasında olduğu görülür; gazete çıkarken Refik Halit'e padişah abone bedeli olarak iki yüz lira göndermiştir⁷¹.

“...Vahdettin Han'ın yazılarımı lezzetle okuduğunu... Aydede çıkarken bana abone bedeli olarak iki yüz lira göndermişti; parayı bir tarafa atıp saklamıştım, İstanbul'u terk ederken vapur biletimi padişahın o yüzerlik iki banknotıyla tedarik ettim; bu, acayip bir tesadüftür ”.⁷²

Refik Halit'in aşağıdaki cümleleri onun düşünce dünyasını anlamak bakımından fazlaca ipucu vermektedir:

“Gazetemın cidden bitaraf bir mesleği vardı; bunu Ankara lehine çevirmek elimde olmakla beraber, ne faydası olacaktı ve çirkin duracaktı, lüzum görmüyordum. Önümde bir çile devresi daha açılacaktı, gözlerimi kırpmadan bu tehlikeye uzaktan bakıyor ve dudaklarımı sıkmadan o azaba tahammülü göze alıyordum”⁷³.

Aslında o ne yaptığının farkındaydı!

Sonuç

Refik Halit, mütareke döneminin İstanbul’unda, kendince Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu duruma çözüm aramıştır; ancak, onun izlenmesini tasarladığı yolun, Türk Milleti için bir çözüm yolu olmadığı gerçeğini görememiştir. Elbette kanımızca bu durum onun Kuva-yı Milliye hareketini eleştirmesini haklı çıkarmak için bir neden olamaz. O ne yazık ki usta kalemını bir yazar olarak Milli Mücadele karşısında yer alacak şekilde kullanmıştır.

Refik Halit’in İttihat ve Terakki’ye düşmanlığı sebebiyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na girdiğini, görevi ve yüklendiği sorumluluktan dolayı Milli Mücadele’ye karşı olumsuz vaziyet aldığını düşünen kişiler vardır⁷⁴. Nitekim Refik Halit, anılarında bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Ben ne şöhret, ne makam hırsı ile fırkacı oldum. Beni Hürriyet ve İtilaf’a sokan Damat Ferid Paşa değildir; aleyhimde bila sual ve cevap sürgün kararını verdiği için Talat Paşadır. Cemal Paşa’dır!”⁷⁵

Onun, Milli Mücadele’nin karşısında olmasını ve Anadolu Hareketine mensup olanları posta teşkilatından faydalandırmamasını, Damat Ferit hükümetinin bir politikası olarak değerlendirenler de vardır⁷⁶; fakat, bu değerlendirmeler onun Anadolu’yu eleştirmesini açıklamaya yeterli değildir. Refik Halit’in bu süreçte eleştirilmesi gereken en önemli tarafı Kuva-yı Milliye’yi ittihatçılıkla mutlak olarak özdeşleştirilmesi ve Anadolu’da sömürgecilğe karşı başlayan ulusal direnişin kendine özgü bir hareket olduğu gerçeğini kabul etmemesidir.

Refik Halit’le ilgili şu yorumda dikkat çekicidir:

“...yazarımız, söz konusu kalem tecrübelerinde, yalnız şahsi kanaatini aksettirmiştir. Yabancı devletlerin teşviki ile tek bir satır yazmamıştır.”⁷⁷

Refik Halit’in Avrupalı devletlere bakışı bir bakıma yukarıdaki yorumun gerçekliğini ortaya koyar niteliktedir. I. Dünya Savaşı’nın Osmanlı Devleti açısından olumsuz biteceğini gören Refik Halit’in Avrupalılarla ilgili düşünceleri şöyle olmuştur:

“Avrupalıların, tarihi İstanbul’a milyarlar pahasına ve asırlardan Fatih’ten intikam almaktan mütevellit bir şevk ve iftiharla coşkun, başta mızıka muzafferane girişi... Yarın bir galip zabıt şu odaya girecek, Frengin değil düşmanlık zamanında, dostluğunda bile bize uzak, iğrenç gelen züppe tavrıyla, fare, kedi, veya tavuk kovar gibi kırbacını sallayarak: -Pist!! Diyecekti; derhal kaçışacaktık. Ben bunları düşünerek yerimde mıhlı duruyordum...”⁷⁸

Buna karşın aynı Refik Halit, Osmanlı Devleti’nin Mütareke sonrası bir Avrupa Devleti olan İngiltere yanlısı bir siyaset izlenmesinin gerekliliği üzerinde de durarak kendi düşünce dünyasındaki çelişkiyi ortaya koymuştur.

Refik Halit'in gazeteciliğinde, üzerinde yaşadığı dönemin siyasi havası etkili olmuştur. Aktif bir siyaset insanı olmamasına karşın yine de siyasi görüşleri, onun yazarlığı üzerinde belirleyici olmuştur⁷⁹. O, kendi anılarında aslında bir siyaset adamı olmadığını açıklamaya çalışırken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na sıkı sıkıya bağlı bir taraftar olduğundan değil, ittihatçılara karşı bir parti olduğundan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na girdiğini açıklamıştır.⁸⁰ Yani Refik Halit'in derdi tümüyle İttihatçılardır! O izinli olarak ilk sürgünden İstanbul'a döndüğünde henüz yönetimden düşmemiş İttihatçılarla iyi geçinmek zorunda kalan ve kendine yabancılaşan bir adam görüntüsü çizerek aslında bundan rahatsız olduğunu ima etmiştir:

"Çeşit çeşit hazin düşüncelerle dolu başımı üzerime eğdim, sanki payitahta girmeden evvel bir büyücü mangalı önünde İttihat ve Terakki'ye şirin görünmek için tütsüleniyordum!"⁸¹

Refik Halit, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşacağına daha doğrusu Milli Mücadele gibi bir oluşuma inanmadığı için Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye aleyhine yazılar yazmıştır. O, I. Dünya Savaşı sonrasında barışa sadık kalarak bunu korumak için çaba gösterilmesinden yanadır. Bu nedenle Anadolu'da bir direniş süreci yaratmaya çalışanların çabalarını, Türk milletini daha kötü durumlara sürükleyecek bir davranış olarak değerlendirmiştir.⁸² Refik Halit, her ne olursa olsun I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin yeni bir maceraya sürüklenmemesi taraftarı olup mutlak suretle ve *"ne şartla olursa olsun derhal mütareke"* imzalanması düşüncesindedir⁸³. Bu nedenle mütareke imzalamak yerine kendisine Avrupalılara karşı Anadolu'ya çekilip savaşmayı önerenlere şunu söylemiştir:

"...ah bu İttihatçılar... Ne yaman, ne yılmaz, ne maceraperest adamlardı! Almanya'yı, Avusturya'yı ve Bulgaristan'ı zirü zebreden ve bir taraftan da Anadolu dediği yerin ser haddine, Halebe yaklaşan İtilaf devletlerine şimdi, bu halde hala mukavemet edebileceklerini zannediyorlardı?"⁸⁴

Anadolu'da Türk milleti kimi olumsuzluklara ve engellemelere karşın son derece anlamlı bir anti -sömürgeci savaş veriyordu yirminci yüzyılın hemen başında; ancak, ne yazık ki böyle güçlü bir kalem bu süreci doğru algılayamamış ve böylesine önemli bir sürecin karşında yer almıştı. Genellikle İstanbul'dan Anadolu'ya tepeden bakanların çoğunda da zaten bu eğilim vardır.

Refik Halit, Anadolu'da verilen mücadelenin başarıya ulaşacağını sezmiş olmasına karşın yine de o saatte kadar sergilemiş olduğu duruşundan vazgeçmek, kalemini Anadolu yönüne kırmak gibi kendi içinde bir tutarsızlığı da göze alamamıştır. Her ne kadar onun Anadolu'yu karşısına alan bir duruşu olsa da o böyle bir duruş sergilerken, dönemin şartlarının oluşturduğu bir çıkar ilişkisi için değil; kendince kurtuluşu Anadolu'da görmediği için bu yolu seçmiştir; çünkü, Anadolu'da başlayan Kuva-yı

Milliye hareketini, ülke yönetiminde başarısız bulduğu İttihatçılığın bir devamı saymıştır. Oysa ki, Refik Halit'in yanıldığı nokta Anadolu direnişinin onun algıladığı gibi İttihatçılığın bir uzantısı olmadığı gerçeğidir! Buna karşın, Anadolu dışında bir çözüm yolu aramak Refik Halit'e bir menfaat de sağlamamıştır. Aksine kendisinin de belirttiği gibi sürgün yılları onun için oldukça zor geçmiştir. Nitekim kendisi de yurt dışına çıkarken zorluklar içinde çıktığını anılarında detaylı olarak dile getirmiştir.

Refik Halit, Kuva-yı Milliye hareketini ilk ne zaman duyduğunu şöyle açıklıyor ve sonrasında aslında bu mücadelenin haklılığının, işgal güçlerine karşı tek çözüm yolu olduğunu şöyle itiraf ediyor:

“...bu mühim ifadeyi benim ilk defa, bin dokuz yüz on sekiz senesi Teşrinisanisinde zaptetmiş olduğumdur. Bin dokuz yüz on dokuz senesi Teşrinisanisinde ise Anadolu'da Yunan ve İtilaf ordularına karşı Şükrü Bey'in bahsettiği çete mukavemeti, Kuva-yı Milliye namıyla bilfiil teessüs etmişti! O günden ta Sakarya muvaffakiyetine kadar, aklımın almadığı bu mukavemet meğerse kabili icra imiş ve yapılacak tek iş de o imiş. Bunu anlayıp tatbik edebilenlere ne mutlu! Mademki bunu bir (harika) ve (mucize) addediyoruz, harika ve mucizeye kulağımızla işitip inandık, gözümüzle görüp iman ettik... Ve işte kalb ile tasdik ve lisan ile de ikrar ediyoruz!”⁸⁵.

Refik Halit bu sözleriyle bir anlamda kendi öz eleştirisini yapmıştır.

KAYNAKLAR

1.Gazeteler

Alemdar

2. Kıtıp, Makale ve Tezler

AKANDERE Osman, “Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, Sayı:16.

AKTAŞ Şerif, Refik Halit Karay, Ağçağ yay, Ankara, 2004.

ILGAR İhsan, Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın, Kervan yay., İstanbul,1973.

KARAY Refik Halid, Minelbab İlelemlıhrab, İnkılâp ve Aka kitapevleri, İstanbul, 1964.

KARAY Refik Halit, Yaşamı-Sanatı-Yapıtları, C.1, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.

KARACA Emin, Türk Basınında Kalem Kavgaları, Gendaş yay., İstanbul, 1998.

Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000.

Orhunlu Bilge “Mütareke Basını” www.turkdirlık.com

ÖZKAYA Yücel, Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın,Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2007.

TURAN Şerafettin, Türk Devrim Tarihi I. Kıtıp, Bilgi yay., Ankara.

TUNÇ Salih, İşgal Döneminde İstanbul Basını, İstanbul 1918-1922, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1999.

YARDIM Mehmet Nuri, Refik Halit Karay Hayatı- Sanatı-Eserleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.

NOTLAR

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Okutmanı.

¹ Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, S.16, s.1.

² İhsan Ilgar(derleyen) Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın, Kervan yay.,İstanbul,1973,s.5

³ Salih Tunç, İşgal Döneminde İstanbul Basını, İstanbul 1918-1922, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1999, s.310. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Osman Akandere, çşt.s.

⁴ Akandere, a.g.m., s.2.

⁵ Şerif Aktaş, Refik Halit Karay, Ağaç yay., Ankara, 2004, s.13.

⁶ Mehmet Nuri Yardım, Refik Halit Karay Hayatı- Sanatı-Eserleri, Bogaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, s.12.

⁷ Yardım, Refik Halit... s.12.

⁸ Aktaş, a.g.e.,s.32.

⁹ Refik Halid Karay, Minelbab İleleminhab, İnkılap ve Aka kitapçevleri, İstanbul, 1964, s.27.

¹⁰ Yardım, a.g.e., s.13.

¹¹ Yardım, Refik Halit... ss.13-14.

¹² Emin Karaca, Türk Basınında Kalem Kavgaları,Gendaş yay., İstanbul, 1998, ss.31-32.

¹³ Aktaş, s.20.

¹⁴ Karaca, Türk Basınında... s.32.

¹⁵ Aktaş, ss.35-36.

¹⁶ Aktaş, s.34.

¹⁷ Refik Halit Karay Yaşamı-Sanatı-Yapıtları, Cilt:1, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.24

¹⁸ Karay, Yaşamı-Sanatı-Yapıtları s.42.

¹⁹ Aktaş, s.40.

²⁰ Karay, Yaşamı-Sanatı-Yapıtları s.42.

²¹ Aktaş, s.41.

²² Aktaş, s.41-42.

²³ Aktaş, s.43.

²⁴ Aktaş, s.44-45.

²⁵ Aktaş, s. 46-47.

²⁶ Karay, Yaşamı-Sanatı-Yapıtları s.42.

²⁷ Mustafa Kemal Atatürk,Nutuk(Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2000, s.136.

²⁸ Aktaş, s.48.

²⁹ Karay Yaşamı-Sanatı-Yapıtları, s.42.

³⁰ Ilgar, Mütarekede Yerli...,İstanbul,1973, s.62-63.

³¹ Ilgar, Mütarekede Yerli ve Yabancı... s.63, yine ayrıca bkz. Akandere, a.g.m., s.12.

³² Ilgar, Mütarekede... s.32.

³³ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi I. Kitap, Bilgi yay., Ankara, s.144.

³⁴ Turan, a.g.e., ss.144-145.

³⁵ Turan, s.147, -152.

³⁶ Yücel Özkaya, Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın,Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2007, s.79.

³⁷ Turan, s.155.

³⁸ Turan, s.154.

³⁹ Turan, s.155.

⁴⁰ Salih Tunç, a.g.t.,s.236.

⁴¹ Alemdar,3 Ocak 1920

⁴² Tunç, a.g.t s.236.

⁴³ Alemdar, 3 Ocak 1920

⁴⁴ Alemdar, 3 Ocak 1920.

⁴⁵ Akandere, s.11.

- ⁴⁶ Akandere, s.19.
- ⁴⁷ Alemdar, 16 Ocak 1920.
- ⁴⁸ Alemdar, 16 Ocak 1920.
- ⁴⁹ İlgar, Mütarekede Yerli ve Yabancı..., s.31., Yazının tamamı için bkz. Alemdar, 16 Ocak 1920.
- ⁵⁰ Alemdar, 22 Ocak 1920.
- ⁵¹ Alemdar, 22 Ocak 1920.
- ⁵² Alemdar, 22 Ocak 1920.
- ⁵³ Alemdar, 22 Ocak 1920.
- ⁵⁴ İlgar, Mütarekede Yerli ve Yabancı..., s.32.
- ⁵⁵ Bilge Orhunlu "Mütareke Basını" www.turkdirlik.com.
- ⁵⁶ Alemdar 22 Ocak 1920
- ⁵⁷ Bilge Orhunlu "Mütareke Basını" www.turkdirlik.com.
- ⁵⁸ Alemdar, 22 Ocak 1920.
- ⁵⁹ Alemdar 22 Ocak 1920.
- ⁶⁰ Alemdar, 30 Ocak 1920.
- ⁶¹ Alemdar, 30 Ocak 1920.
- ⁶² Alemdar, 30 Ocak 1920.
- ⁶³ Alemdar, 30 Ocak 1920.
- ⁶⁴ Alemdar, 30 Ocak 1920.
- ⁶⁵ Alemdar, 16 Ocak 1920.
- ⁶⁶ İlgar, Mütarekede Yerli ve Yabancı..., s.39.
- ⁶⁷ İlgar ,a.g.e., s.36.
- ⁶⁸ Alemdar, 2 Şubat 1920.
- ⁶⁹ Karay, Minelbab ..., s.210.
- ⁷⁰ Karay, Minelbab ..., s.212.
- ⁷¹ Aktaş, s.45.
- ⁷² Karay, s.213.
- ⁷³ Karay, Minelbab..., s.213.
- ⁷⁴ Aktaş, s.47.
- ⁷⁵ Karay, Minelbab... s.38.
- ⁷⁶ Aktaş, s.47.
- ⁷⁷ Aktaş, s.163.
- ⁷⁸ Karay, Minelbab... s.31.
- ⁷⁹ Aktaş, s.32.
- ⁸⁰ Karay, Minelbab..., s.38.
- ⁸¹ Karay, Minelbab..., s.36.
- ⁸² Aktaş, s.163.
- ⁸³ Karay, Minelbab..., s.34.
- ⁸⁴ Karay, Minelbab... s.34-35.
- ⁸⁵ Karay, Minelbab s.35.

Fevzi ÇAKMAK *

Kuva-yı Milliye Hareketine Karşı Farklı Bir Bakış: Ali Kemal

Özet

Ali Kemal, mütareke döneminde, gerek yer aldığı hükümetlerde ve gerekse kaleme aldığı yazılarında, Kuva-yı Milliye Hareketini en sert eleştirileri getiren kişilerin başında yer almıştır. Onun bu duruşu daha sonraki süreçte ölümü ile sonuçlanacaktır. Bu bildiride, Ali Kemal'in düşünce dünyasında Kuva-yı Milliye'nin nedir sorusuna cevap aranmaktadır. Bu süreçte ağırlıklı olarak, Kuva-yı Milliye hareketinin yoğun olarak Anadolu içinde hissedildiği 1919 ile 1920 yılları içerisinde Ali Kemal'in yaptıkları ve yazdıkları incelenmiştir. Bu çalışmayla, bu tarihler arasında gerçekleşen olaylara Ali Kemal'in bakışı, bir bütün etrafında verilmeye çalışılacaktır. Ali Kemal'in Sabah, Peyam ve Peyam-ı Sabah'ta yazdığı yazılar birincil kaynak teşkil etmiş, bunların yanında dönemi anlatan matbu eserler kullanılmıştır. Ali Kemal'in düşüncesinde, ortaya konulacak olan bir silahlı direnişe karşı olan olumsuz sert duruşu, silahlı direnişin bizi yok edeceği ve Kuva-yı Milliye'nin, İttihat ve Terakki'nin şekil ve isim değişikliğinden başka bir şey olmadığı ifadeleri, genel anlamdaki bir değerlendirme içinde söylenebilir. Bu bildiride de bu ifadeler farklı yönlerden açılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Kemal, Kuva-yı Milliye, Sabah, İttihat ve Terakki, Peyam-ı Sabah

GİRİŞ

Ali Rıza Kemal, gerek gelmiş olduğu idari görevlerde ve gerekse gazetelerde kaleme aldığı yazılarıyla, Türk Ulusal Kurtuluş savaşına başlangıcından sonuna kadar muhalif olarak bakmış edebiyatçı ve siyasetçidir. Onun bu muhalif tarzı kendisinin sonunu hazırlamış, Kurtuluş Savaşı sonunda halk tarafından İzmit'te linç edilerek öldürülmüştür.

Ali Kemal'i ölüme götüren süreç, onun Mondros Ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla, İstanbul'da günlük olarak çıkmakta olan Sabah Gazetesi'ndeki yazılarıyla başlar. Milli Mücadelenin bu ilk dönemlerinde Ali Kemal'in kaleme aldığı yazılarında tam bir İttihat ve Terakki Cemiyeti düşmanlığı görülür. Ali Kemal'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan muhalefeti II. Meşrutiyet dönemine kadar götürülebilir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası, başyazarlığını yapmış olduğu İkdam Gazetesi'nde, İttihat ve Terakki'yi hedef alan çeşitli yazılar neşretmeye başlamıştır.¹ Mevcut iktidara yönelik muhalif duruşu onun bazen yurtdışına kaçarak sürgün hayatı yaşamasına neden olacak, bazen de yazı yazmasına engel teşkil edecektir. Mütareke sonrası kaleme aldığı bir yazısında İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu dönemi şöyle tasvir etmektedir;

“Evet, bu memleket, hele bu çevre beş senedir İttihat ve Terakki ruhuyla yaşadı... Burada yalnız bir seda vardı: İttihat ve Terakki! Taşlar, topraklar, ovalar, denizler bu narayı tekrar eder, dururlardı”².

Mütareke döneminde, İttihat ve Terakki'yi eleştiren yönde yazılarının yanı sıra, İtilaf Devletlerini, özellikle İngiltere³ ve Fransa'yı⁴ öven yazılarda kaleme almış ve bu yazıları Milli Mücadele dönemi boyunca devam etmiştir.

Mütareke döneminde siyasi faaliyetler içersine giren Ali Kemal, ittihatçılığa karşı oluşturulan Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti⁵; Amerika'nın himayesini savunan Wilson Prensipleri Cemiyeti⁶; İngiliz himayesini savunan İngiliz Muhipleri Cemiyeti⁷ ve mütarekeden sonra tekrar siyasi faaliyetlerine hız veren Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yönetim kurullarında yer alır⁸. Darülfünun'da dersler verir. Türklük ve Anadolu hareketine yönelik olumsuz duruşu, Darülfünun öğrencileri tarafından protestolarla karşılaşmasına neden olacak ve bu duruşu nedeniyle kendisine “Artin Kemal” unvanı verilecektir.⁹

Gerek gazete yazılarında ve gerekse siyasi faaliyetlerindeki muhalif tavrı ve İttihatçı düşmanlığı daha sonraki süreçte onun Damat Ferit Paşa hükümetlerinde yer alması ile sonuçlanacaktır. 4 Mart 1919 tarihinde oluşturulan ve İzmir'in işgaline kadar ki süreçte görev yapacak olan Birinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Maarif nazırlığına görevinde bulunur.¹⁰ 19 Mayıs 1919 tarihinde kurulacak olan İkinci Damat Ferit hükümetinde ise Dâhiliye nazırlığı görevine getirilir ve 26 Haziran tarihine kadar bu görevde bulunur.

Ali Kemal, hükümetlerde yer aldığı bu dönemde gazete yazılarına ara vermiştir. İstifasından sonra Peyam'da, 1 Ocak 1920 tarihinde ise Peyam-ı Sabah'ta başyazar olarak, Anadolu hareketine yönelik muhalif yazılarını yayınlamaya devam edecektir. Ali Kemal'in başyazarı olduğu Peyam-ı Sabah gazetesi, Kuva-yı Milliye aleyhinde, halkı bu hareketten uzak tutmak yolunda en önde gelen gazete olur. Mustafa Kemal de bu durumun farkındadır ve 23 Mart 1920 tarihinde kolordulara çektiği telde, düşmanın hesabına çalışan Peyam-ı Sabah, Serbesti, Alemdar, Bosfor, Entanet Gazeteleri ile Rumca, Ermenice yayın yapan gazetelerin Anadolu'ya sokulmamasını emretmiştir.¹¹

Ali Kemal, İzmir'in işgali ile birlikte getirildiği Dâhiliye nazırlığı görevinde, Mustafa Kemal'in ordu müfettişi olarak Samsun'dan başlattığı Ulusal direniş hareketini engellemek adına elindeki yetkileri kullanmaya çalışır. Amasya Genelgesi'nin akabinde, 23 Haziran tarihinde yayınlamış olduğu genelge ile Mustafa Kemal'in emirlerinin dinlenmemesini, onunla ilişkiye girilmemesine yönelik talimat verir.¹²

İşgale karşı direniş gösterilmemesine yönelik faaliyetlerde bulunur. İzmir'in işgaline geçici olarak bakan Ali Kemal, işgale karşı gösterilecek olan direniş hareketlerinin,

Barış Konferansı'nda bizim aleyhimize bir durum yaratacağına değinir. Özellikle gösterilecek direnişin, Yunanlılara karşı bizi zor durumda bırakacağını ileri sürerek;

“... işgallerden ne derece üzülsürse üzülsün, hükümet bu sıralarda savaşa tutuşamaz. Bugün varlığımızı ancak siyaset yoluyla savuna biliriz. Milli ordu kurmak gibi, devletin selametine son bir darbe vurmak isteyenleri öğütle, olmazsa zorla yola getiriniz!”

ifadelerinin yer aldığı genelgeyi yayınlar.¹³ Halkı işgallere karşı silahlı direnişe davet eden telgraf haberleşmesi yasaklar.¹⁴ Öncesinde uç vermeye başlayan; ama, özellikle İzmir İşgali ile Anadolu'da başlayan direniş hareketleri ve bunların sonucunda oluşan Müdafa-ı Hukuk cemiyetlerinden, *“Müslüman halkı boş yere kırmaktan ve bu fırsattan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka iş görmeyen emirsiz, saygısız ve kanunsuz olarak kurulan heyetler...”*¹⁵ diye bahsetmektedir. 26 Haziran tarihinde Dâhiliye nazırlığı görevinden, kendi deyimiyle, padişahın kendine gösterdiği yakın ilgi ve güveni çekemeyen bazı arkadaşları nedeniyle¹⁶ ayrılır.¹⁷

ALİ KEMAL'İN DÜŞÜNCESİNDE KURTULUŞUN YOLU

Ali Kemal, mütareke sonrası barış şartlarının gündeme geldiği dönemde, var olan durumunun çözüme kavuşması için üç seçenek ortaya koymaktaydı. Bu seçeneklerden birincisi, büyük devletlerin insafına müracaat ederek, müttefiklerimizden hiç birine reva görülmeyen, millet itibarıyla istiklal ve inkişafımıza artık hiç meydan bırakmayan, aman vermeyen o sulh şartlarını kısmen olsun değiştirmeye çalışmaktır. Bu değişiklikler içinde üstü kapalı bir şekilde açıklamalarda bulunur. İzmir konusuna değinerek, Anadolu'nun İzmirsiz olamayacağını, bu durumun Türklerin içinde çok büyük yaralar açarken, Rumlara da hiçbir fayda getirmeyeceğine değinir. Ayrıca Rumların başkentin kapılarına kadar getirilmesinin, her iki milletin kalbine husumet tohumları ekeceğine inanmaktadır. İkinci seçenek olarak, adalet ve insaniyete bel bağlayarak, şartları aynen kabul etmektir; fakat, böyle bir sorumluluğun altına hangi hükümet adamının gireceği sorusunu sorar.¹⁸ Üçüncü seçenek olarak, böyle kör topal yaşamaktansa ölümün tercih edilmesidir ki, mağlup olarak, mütarekeyi kabul etmiş bir devlet olarak, bu seçeneğin olamayacağı üzerinde durur.¹⁹

Ali Kemal'in var olan durumdan çıkış çaresi olarak birinci seçeneği uygun bulmaktadır. Peki, bu nasıl sağlanacaktır? Yani büyük devletler, bizim hakkımızdaki kararlarını nasıl değiştireceklerdir? Bu sorulara Ali Kemal'in verdiği cevap çok basittir: *“Biz bugün yaşayabileceksek ancak patırtısız, kavgasız, sulh ve sükûnette yaşayabiliriz”*.²⁰ Ona göre, büyük devletlerin (Düveli Muazzama) hiçbiri, Osmanlı Devleti'nin haklarının ayaklar altına alınmasına razı değildir. Şu an için var olan durumun nedeni

bizim devlet olarak dünya savaşına girmemiz ve savaşı uzatmamızdır. Bu nedenle de İtilaf Devletleri haklıdır; fakat, büyük devletlerin esas amaçları Osmanlı'yı bitirmek değil, "köhne şarkın sükûn ve huzurunu" temin eylemektir ve bu esas amaca, Türk'ün belli haklarına riayet etmeden ulaşamaz. En önce bu düşünölmeli, ona göre hareket edilmelidir.²¹

Ali Kemal'in düşüncesinde, Türkler başıboş bırakılmamalıdır. Osmanlı Devleti Düveli muazzamanın himayesi altında yaşamalı, hatta onun gözetiminde meşruti bir hayat evrimi geçirmelidir. Ali Kemal, "*Hakkı İstiklal ve Türkler*" isimli bir yazısında,

"Kendini idareye iktisaden, ilmen, siyaseten ve medeniyetten muktedir olamayan bir kavmi, haydi git istediğini yap diye başıboş bırakmanın ne terakkiye ne insaniyete hizmet olmayacağını, bilakis cihanda kargaşa ve zararları artırmanın yanı sıra asrın icaplarını idrak edememektir"

ifadelerini kullanır.²² Eğer Türkler kendi başlarına bırakılırlarsa, İttihat ve Terakki rejiminden başka türlüşünü yapamazlar.²³

Onun gözünde bu durumu en iyi analiz eden devlet adamı, Kurtuluş Savaşı boyunca birkaç kez hükümete gelecek olan ve İngiliz yanlısı politikalar güden Damat Ferit olmuştur. Ali Kemal, Damat Ferit için şu ifadelerde bulunur;

*"Damat Ferit Paşa arkadaşlarıyla hükümeti ele aldılar. Ahvalı hariciyemizde derhal sulh emareleri göröldü: Niçin? Avrupa anladı ki evvel Türklük, Osmanlılık ve Müslümanlık âleminde büyük bir nüfuza haiz bulunan büyük hakanımız, halifemiz memleketi ve milleti hayra sevk ederek şarkta Müslüman ahaliye hizmet edebilir bir hükümdardır. İkinci olarak, Türkler, öyle bizden ve ecnebiden bazı hinoğlu hinlerin göstermek istedikleri gibi bütün milli teşkilatın ve milli teşkilat taraftarlarından ibaret değildirler. Bilakis böyleleri zorbalardır ve azınlık teşkil ederler..."*²⁴

ve Damat Ferit'in hükümet idaresi, "*Avrupa'nın, dâhil ve hariçte Hıristiyanların teveccühlerini, muhabbetlerini kazanmıştır*". Böyle barışçıl ve sükûn içinde bir politika izlenildiği takdirde, büyük devletlerle dostane ilişkiler kurulabilir ve bir takım tavizler alınabilirdi.

Bu açıklamalar sonrası var olan durumda akıllara gelen soruyu Ali Kemal kendisi soruyordu ve Damat Ferit hükümeti, dış politikada bu kadar iyiydi de, neden İzmir Yunanlılara işgal ettirildi? Ali Kemal bu soruya cevaben; "... Evvela o nispi hoşnut devletleri evvelce aleyhimize kararlaştırılmış bütün kararlarından hükümsüz bırakma derecesinde olunamazdı"; ikinci olarak ta Ferit Paşa Hükümeti içersinde çeşitli becerisizliklerin ortaya çıkmasıydı.²⁵ Sadece dış siyaset değil, Ferit Paşa hükümetlerinin iç siyasette elde etmiş olduğı başarılarla Ali Kemal şöyle değinir;

*“Anadolu’da ahalinin bilhassa Müslümanların malları, canları daha emindi. Hükümet kimsenin cebren parasını, iaşe vesaire kisvesiyle gasp etmiyordu. Kanun haricinde asker toplamıyor, bedeli nakdi almıyordu. Bu keyfi, örfi emirlere baş eğmeyenlerin köylerini ve hanelerini topa tutturmaya müsaade etmiyor, Kuva-yı Milliye’nin yaptığı yolsuzluklar gibi facialara asla meydan vermiyordu”.*²⁶

Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin gözünde, Kuva-yı Milliyeçiler ise, İttihatçı, Bolşevik, sahte milliyetçiler, fitne ve fesat ehli, şaki, dinsizdi.²⁷

Ona göre kurtuluşumuzun çaresi belliydi; suçluyduk, savaşı kaybettik, mütarekeyi imzaladık ve sesimizi çıkarmadan, kuvvete başvurmada, barışçı bir siyaset izleyerek, hakkımızda karar verecek devletlerinin huyuna gidecektik. Damat Ferit Paşa’nın politikalarını takip etseydik,

*“İstanbul vesaire mevzu tehlikesi olmayacaktı, İzmir çoktan kurtulmuştu. Bu yangından nasibimiz ne ise kurtarabilecekti. Biz eşkıyaları tabiatımıza daha uygun bulduk, geriledik, kötüledik, yeniden bir çukura düştük”.*²⁸

sözleriyle geçici işgal edildiğine inandığı İzmir bile bize geri verilecekti. Başka bir yazısında bu görüşlerine açıklık getiren Ali Kemal, işgalle birlikte Anadolu’da ortaya çıkan ve tecavüze varan direniş hareketlerinin, bizim için İzmir ve Edirne üzerindeki en açık haklarımızın bile kaybedilmesi anlamına gelirken, Yunanlılara ise bir rahatlama ve fayda sağladığına değinir. Hâlbuki bu silahlı müdafaa yerine, barışçı yollardan siyasi çarelere başvursaydık, bunları ön plana getirseydik, büyük devletler İzmir’e bir tetkik ve araştırma heyeti göndereceklerdi ve yalnız Yunanlıların yapmış olduklarını meydana çıkaracaklardı. Ayrıca İtilaf Devletlerinden hiç biriyle aramızda husumet ve kavga olmayacaktı. İşte böyle bir durumda, diğer her türlü olumlu gelişmenin yanı sıra, Venizelos hükümetten düştüğü sıralarda bile devletçe siyasi vaziyetimiz çok daha iyi olacaktı.²⁹ Ali Kemal’in, mütarekenin ilk zamanlarındaki Damat Ferit hayranlığının, özellikle Paris Barış Konferansı’ndaki başarısızlıklar ve Damat Ferit’in siyasi gücünü kaybetmesi ile daha sonraki süreçte azalmış, bunun yerine artan bir şekilde, padişah ve halifenin etrafında konumunu şekillendirmeye çalışmıştır.

ALİ KEMAL VE KUVA-YI MİLLİYE

Yazımızın buraya kadar ki bölümünde, Ali Kemal’in, Dünya Savaşı’nın sonu ile birlikte, Türklük adına ortaya çıkan durumdan hareketle, genel anlamda hangi kurtuluş çarelerini düşünce ve davranışlarında ortaya koyduğuna değinmeye çalıştık. Ali Kemal için kurtuluş çaresi net ve açıktı; patırtısız, kavgasız, barışçı bir şekilde yaşamak.

Ali Kemal’in düşünce dünyasında Kuva-yı Milliye neydi ve nasıl bir hareketti? Ali Kemal’e göre Kuva-yı Milliye bir eşkiya ayaklanmasından başka bir şey değildi ve Türkleri

çukura götürüyordu. Gerçekte bu hareket bir cinayetti ve bu cinayetin hakiki sorumlusu İttihat ve Terakki Ocağıydı.³⁰ Ona göre,

“Millet ve memleket yeniden heyecana tutuldu ya, ocak(İttihat ve Terakki) alttan alta tekraren ayaklandı, yeniden kazanı kurdu. Para var, zemin ve zaman müsait, hükümeti yeniden ele geçirmek kolaydı, Kuva-yı Milliye oyunu icad edildi”.³¹

Kuva-yı Milliye ya da Teşkilatı Milliye, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, umumi harp sonrası ortaya çıkan karmaşadan yararlanarak, tekrar Anadolu’da hayat bulmasından başka bir şey değildi. Bu son yargı, İstanbul’daki Anadolu hareketine muhalif olan basınının geneline hâkim olan bir düşünceydi. Mütareke döneminde İttihatçılık suçlaması öyle bir durum almıştı ki, Yahya Kemal, *“İttihatçının babası evladından, kardeşi biraderinden, karısı kocasından utanmağa başlamıştı”* tanımlamasını yapar.³²

Bu durumu yazılarında sık sık dile getiren Ali Kemal, mütareke sonrası bazı elebaşlarının ülkeyi terk etmesiyle birlikte, İttihat ve Terakki Fırkası’ndan bu milletin yakasını kurtardığı fikrinin siyasi havaya hâkim olduğunu, devletin tekrardan kendini toparlamaya başladığına değinmektedir; fakat, barış şartlarının uzaması, işgallerin, özellikle İzmir işgalinin ortaya çıkmasıyla beraber, ortaya çıkan fırsattan istifade eden ittihatçıların, tekrardan hayat bularak, milli teşkilat ateşini oluşturduklarından bahseder.³³

Ali Kemal, İttihat ve Terakki’nin neden böyle bir yola girdiğini ise şöyle açıklamaktadır;

*“Uğursuz fırsattan(İzmir İşgali) istifade ile ortaya çıkan bu milli hareketler, bu milletin ne bağrından çıktı nede akliselim irfan ve kuvvetine uygun gelirdi. Evet, bu millet İzmir felaketi gibi bir vaka ile müteessir oldu; fakat, sebep ve sonuçlarını güzelce takdir ettiği o musibetin git gide devletlerce uygun görülmeceğini pek kuvvetli ümit ediyordu. O sebeple bu hatayı sulh ve sükûnetle adil ve hak kanunlarına dayanarak temin ettirmeye çalışıyordu; fakat, bu doğru yol öteden beri bulanık suda avlanmaya alışık olanların işine gelmiyordu; çünkü, o zaman bu suretle Türk muhitinden uzaklaştırılan o zorbalardan insaniyet, medeniyet hatta bu millet ayrı ayrı hesap soracaktı. İşte onlarda böyle bir vaziyette kalmamak için Türklüğü tekrardan Avrupa’ya karşı bir kıyıma, bir kanlı savaşa sevk eylemek çarelerini aradılar...”*³⁴.

Ona göre, İttihat ve Terakki’nin, Kuva-yı Milliye adı altında Anadolu’da giderayak kapabildiklerini kapmak; şehir, kasaba ve köylerde zorla, cinayetle koparabildiklerini koparma hareketinden başka bir şey değildi.³⁵ Kuva-yı Milliye denilen eşkıyalık hareketine, akıl ve fikre sahip olan Anadolu Türk’ü ilgisizdi ve bu harekete destek vermiyordu.³⁶ Ali Kemal, zorbaların, halkı zor kullanarak ve tehdit ederek arkalarına almaya çalıştıklarına değinerek,

“Kuva-yı Milliye zuhur edeli biçare Anadolu Türkü belaların en korkuncunu gördü, en uğursuz, en feci bir harpten henüz çıkmış, senelerden beri hayatın en acı demlerini geçirmiş iken, bir parça yaralarını saracağı sırada yeniden asker, vergi, iase vermeye mecbur oldu. Son yetimlerini, son akçelerini bahş eyledi... Elimizde bir kuru can kaldı dediler, o cana göz dikenler çıktı... Zorbalar evdeki hesapları çarşıya uymayınca, tehditlerini ifa edeceklerini söylüyorlar ve mümkün oldukça galebe ediyorlar”.³⁷

diyordu. İtaat etmeyenlerin darağaçlarına çekildiğinden ve bunlarında İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetelerinde yayınlandığından bahsediyordu. Ali Kemal’e göre, *“Düşmanlar, Teşkilatı Milliye’den bin kere daha iyiydi”*.³⁸

Ve bulanık suda avlanmaya alışık olan İttihatçılar istediklerini başarmışlardı. Kuva-yı Milliye kisvesine bürünen bu ayaklanma ve hareketler Osmanlı Devleti’ndeki asayiş baştanbaşa bozarken, Avrupa’yı ve medeni cihanı aleyhimize ayaklandırmıştı³⁹ ve sulh şartlarımızın ağırlaşmasının bir numaralı sebebi olmuşlardı. Hatta geçici ve şüpheli olarak gerçekleştirilen İzmir’in işgali bile, bu hareketler sonrası daimi ve şüpheye yer bırakmaz hale gelmişti. Bunlar, hala bu milletin geleceği ile *“... Tıpkı mahalle çocuklarının cami avlularında topaç oynadıkları gibi aynı gafletle oynamak hevesindeydi”*.⁴⁰

Ali Kemal’in eleştiri oklarından, Anadolu’da ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketine yeteri derecede önlem almayan ve onlarla, dolaylı ya da doğrudan işbirliğine girdiğine inandığı İstanbul hükümetleri de nasibini almıştı. Damat Ferit Paşa dışında kurulan tüm hükümetleri, *“Kuva-yı Milliye yardakçıları”* olarak nitelendiriyordu.⁴¹ Sivas Kongresi sonrası istifa eden Damat Ferit hükümeti yerine göreve gelen Ali Rıza Paşa Hükümeti ve sonrası işbaşına gelen Salih Paşa Hükümetlerine en sert eleştirilerini dile getiriyordu. Ali Kemal’in gözünde her iki hükümette aynıydı ve her ikisi de, Kuva-yı Milliye’ye ve Mustafa Kemal’in Anadolu’da yaptıklarına karşı hoş görüde bulunuyordu. Anadolu’ya karşı gösterilen bu hoşgörü hükümetlerin sonunu hazırlıyordu. Uzun süreli bir hükümetin iktidarda kalması için, en başta yapılması gerekenin Kuva-yı Milliye’ye hoşgörü göstermeyecek birisinin göreve gelmesidir.⁴² Bu kişide ona göre Damat Ferit’ten başkası değildir.

Kuva-yı Milliye hareketini ve onu destekleyen hükümetleri eleştirmeyenlere değinen Ali Kemal, ortada eleştiren sadece kendilerinin kaldığını ve bu eleştirileri *“... Hakiki Türklüğü, bütün Türkleri temsil”* eden biri olarak yaptığını ifade etmekteydi.⁴³ Bu hükümetlerin gerek içerde ve gerekse dışarıda uygulamış oldukları basiretsiz politikalar sonucu, bize karşı davranışlarında en yumuşak olan Fransa ve Amerika’nın bile, bize cephe aldığına değiniyordu. Bu hükümetlerin bu hazin ve kötü icraatları ortadayken *“Kuva-yı Milliye’nin o siyasetsiz hareketlerini, o patavatsız müdahalelerini hoş gören ve onlara karşı hiç değilse müsaade eden düşmüş hükümetleri çekiştirmek zaruri değil midir?”* sorusuyla,⁴⁴ kendi haklılığını ortaya koyuyordu.

Ali Kemal'e göre, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin, Anadolu hareketi ve Mustafa Kemal'le işbirliği girişimleri ve bunun sonucu seçimlere gidilip tekrardan Meclis'in açılması teşebbüsleri, hep İttihat ve Terakki Ocağı'nın yeniden hayat bulma çabalarıydı. İttihat ve Terakki önderleri kaçtıklarında, örgütün elinde 700.000 lira para vardı. "Bulanık suda avlanmasını seven İttihatçılar" seçim ortamından yararlına bilirlerdi. Bu nedenle seçimler gerçekleştirilmemeliydi . Burada bir parantez açmak gerekirse, bu dönemde, Ali Kemal'in üye olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası başta olmak üzere, İttihat ve Terakki'ye muhalif olan kesimlerin en önemli endişelerinin başında, İttihat ve Terakki Fırkası'nın aksine, halk tabanından kendilerine yönelik bir desteğin yokluğudur. Bu durum her zaman için muhalif kesimde bir güven bunalımına neden olmuş ve bunun sonucunda kendilerini hep İttihat ve Terakki Partisi'nin gölgesinde hissetmişlerdir. Var olan bu durum Ali Kemal'in düşüncelerine de yansımıştır. Ali Kemal, 1919 yılının sonbaharında Anadolu'da yapılan seçim sürecinin, iktidarı tekrardan İttihatçıların eline vereceğini yazılarında işlemiştir. İttihatçılardan kurtulmadan ne doğru dürüst bir seçim olur, ne de doğru dürüst bir meşrutiyet hayat bulurdu.⁴⁶ Ali Kemal, seçimleri ittihatçılıkla eşleştiren böyle bir propagandayla, hem seçime gölge düşürmek, hem de halk nezdinde ittihatçılara yönelik öfkenin seçimlere yansımaları ve ittihatçılığın güç kaybetmesini beklemektedir.

Yapılan seçimleri İstanbul ve Anadolu'da, Anadolu hareketinin desteklediklerinin kazanmasından sonra ise, bu rahatsızlığını dile getiren Ali Kemal,

"... Seçim tuzakları kuruldu, İstanbul'da yeni Meclisi Mebusan meydana çıkarıldı. Ay-larca çalışılıp çabalandı... Yarın ocağın teşkil ettiği Heyet-i Vükelayı görünce par-mağınızı ısıracsınız!"

ifadelerini kullanır.⁴⁷ İleriki dönemlerde ifadelerini daha keskinleştirerek, Meclisi Mebusan hakkında kesin yargısını ortaya koyarak şu tespitini gazete sütunlarında pay-laşıyordu;

"Bu harekete karşı(Kuva-yı Milliye), hükümetlerin, millî birliği ihlal etmemek adına bu durumu savunmaları, vaziyeti bir kat daha fenalaştırdı. Esasen bu hükümetleri bu yanlış yola sevk eden bu Meclisi Mebusan yanlış oldu. Bu meclisin hangi tesir ile ne türlü şerait altında intihab edildiğini hiç nazarı itibara almadık... O bitmek tükenmek bilmeyen hafi celselerine lüzumundan fazla ehemmiyet verdik, hâlbuki ha böyle yap-mak, ha doğrudan doğruya Kuva-yı Milliye'den, Mustafa Kemal'den vesairenden hatta daha açık bir ifade ile İttihat ve Terakki'den, Enverlerden, Talatlardan talimat almak bir idi".⁴⁸

İstanbul hükümetleri üzerindeki İttihat ve Terakki ve onun uzantısı saydığı Kuva-yı Milliye etkisini her fırsatta dile getiren Ali Kemal, geçmişte yaşananlarla da çeşitli mukayeselerde bulunarak, durumun ciddiyetini yazılarında ortaya koymaya çalışmak-

tadır. Ali Rıza Paşa hükümeti sonrası, 8 Mart 1920 tarihinde kurulan Salih Paşa hükümetine yönelik getirdiği eleştirilerinde, boş bırakılan ve vekâleten yürütülen nazırlıklara dikkat çekerek, yakında Kuva-yı Milliye'nin hükümeti ele geçireceklerine, daha sonrasında ise buralara Enver ve Talatların geleceğinden bahsetmektedir. Geçmişte aynen Babîâli baskınında olduğu gibi, sistemli bir şekilde hareket edilerek, önce ileriye ikinci derecedeki zorbalardan sürüleceği, daha sonra zemin hazırlandıktan sonra Mustafa Kemaller, Rauflar ve Bekir Samilerin ön plana çıkacağı iddiasını ortaya koyar.⁴⁹

Ali Kemal bu korkularında bir nebze olsun haklı olabilir. O dönemde, İttihat ve Terakki'nin, Türk sosyal ve siyasi hayatında önemli bir gücü vardı. Bu gücünde Türk ticaret ve eşraf çevrelerinden, mekteplilerden ve özellikle subaylardan alıyordu.⁵⁰ Anadolu hareketinin öncü kadrolarının birçoğunun, geçmişte İttihat ve Terakki Fırkasıyla kaderlerinin kesiştiğini görmekteyiz; fakat, şunu da bilmekteyiz ki, başta Mustafa Kemal olmak üzere,⁵¹ Anadolu hareketinin başında bulunan öncü kadro, bu durumdan rahatsız olmuş, her fırsatta Anadolu hareketinin bir İttihatçı hareket olmadığını dile getirmişlerdir. Bu duruma, Sivas Kongresi'nin açılışında ortaya konan ve *"İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına"* ifadeleri ile biten yemin metni en açık bir şekilde örnek gösterilebilir.⁵²

Ali Kemal'e göre, Misak-ı Milli'nin, Meclisi Mebusan'da kabulü ve sonrasında payitahtın işgal edilmesi, *"Meclis-i Milli namını verdiğimiz o kafasızlar yurdunun"* ülkeye getirdiği belaların sonucuydu. Ali Kemal, bunun böyle olacağını aylardan beri yazdığı yazılarında dile getirmiş, bundan dolayı da pek çok eleştiri almıştı. Sonuçta kendi haklı çıkmış ve dediği gerçekleşmişti. Bundan sonra da *"zorbalardan"* Anadolu'da icat ettiği çete faaliyetleri devam ederse, milletin daha siyah, simsiyah günleri göreceğini yazılarında dile getiriyor ve soruyordu; *"Biçare milleti en amansız, en pervasız şekilde ezdirmekle ne kazanmış olacağız?"*⁵³

İstanbul'un işgali sonrası, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi ve burada toplananlarda eleştiri oklarının hedefi oluyordu. Ali Kemal'e göre, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, küçük heriflerin eseri idi. Kuru sıkı kahramanlıktan başka bir şey olmayan bu hareketlerden, Meşrutiyet devrinden beri bu millet çok büyük zararlar görmüştü. Sonuçta, bu hareketlere giren, *"yalancı pehlivanlar, hokkabazlar, haydutlar"* hep keselerini doldurmuşlar, dolaplarını çevirmişler, muratlarına ermişlerdi. Bu duruma örnek olarak da yüzbaşılıktan ve posta memurluğundan devletin zirvesine ulaşan Enver Paşa ile Talat Bey'i örnek gösteriyordu.⁵⁴

Ali Kemal'in eleştiri oklarından en büyük payı alanların içersinde elbette ki, Mustafa Kemal bulunmaktaydı. Bu ikili arasında, Ali Kemal'in Dâhiliye Nazırı olduğu zaman-

larda başlayan srtmeler, Ali Kemal'in ölümüne kadar devam edecektir. Ali Kemal'in gözünde Mustafa Kemal, Anadolu'da berdu gibi dolaşan, Havza'da ortaya koyduğu beyannamesinden, bugüne kadar ortaya koyduğu beyannamelerine kadar ,*"sahte bir taraftar, bir riya kisvesine bürünerek, haa karşı hilal cihadını açmış, ehli imanın safdillerini aldatan"* biridir.⁵⁶ Mustafa Kemal, kendisine ve Ulusal harekete yönelik bu zararlı faaliyetlerinden dolayı, Ali Kemal hakkında Yüce Divan'a çıkartılmak ve yargılanmak üzere girişimlerde bulunmuştur.⁵⁷

Kuva-yı Milliye bir aldatma hareketidir ve Mustafa Kemal başta olmak üzere, Kazım Karabekir'e varıncaya kadar, askerlik sıfatını alçaltan bu zorbalara, hkmetin şüpheli durumundan istifade ederek, Saltanat ve Hilafetin mümessili gibi görünerek, halkı amaçlarına boyun eğdirme yoluna girmişlerdi.⁵⁸ Aslında, hilafet ve saltanata isyan bayrağını açan Mustafa Kemal'in, Celaliler devrindeki gibi, din ve vatan diyerek halkı ifal ettiğini, İttihat ve Terakki ocağının ve bu ocağın Enver, Talat, Cemal ve Mustafa Kemal gibi kanlı katil ve gaddar erkânının, dine karşı husumetlerinin bulunduğunu ve buna en çarpıcı örnek olarak da 31 Mart olayında yaptıklarıyla gösterdiklerinden bahseder.⁵⁹ Ali Kemal'in gözünde, Selanik merkezli olarak kurulan İttihat ve Terakki ocağını, Müslüman olmayanların kurduğu, masonlukla i içe olan bir tekilattır. Mustafa Kemaller, Halide Edipler, Bekir Samiler, Celalettin Arifler dinsiz ve fesat bilinen kişilerdir ve yaptıklarıyla gln bir duruma dmektedirler.⁶⁰ İttihatçılar Türk değillerdir. Bu görüşünü örneklendirme yoluna giderek, Ali Fuat Paşa'nın dedesinin Alman olduğu, Bekir Sami'nin köklerinin Rusya'ya dayandığından bahseder ve açıklamalarına çok can alıcı sözlerle ulusal direnişi hedef göstererek şöyle devam eder;

"Bu hakiki vaziyete karşı, hakiki Türklere, Türkoğlu Türklere, Osmanlılara den vazife nedir? Bu adamlardan yakamızı kurtarmak, u zavallı vatanımızı bu aibelerden arındırmak değil midir? Bu kabadayılar gitsinler Lehistan'da, Dağistan'da, turanda, hangi devlete kafa tutacaklarsa tutsunlar, fakat bizi rahat bıraksınlar. Gölge etme başka ihsan istemez. Onlardan gelecek hayırda yok olsun, çünkü şimdiye kadar çektiklerimiz kâfidir. Bu hakikatleri nazarı ibrete alarak Anadolu Türkleri hükmü eriata, fermanı hümayunla birleşerek bu aklabanlara hadlerini yakında bildirirlerse anyayı ve konyayı ğretmi olurlar".⁶¹

Ali Kemal, Anadolu'da ortaya çıkan i isyanlara vurgu yaptığı bir yazısında, Drrizâde Abdullah Efendi'nin Kuva-yı Milliye aleyhine yayınladığı fetva-ı erife ile Damat Ferit hkmetinin beyannamesi⁶² savunarak, halk nezdinde bir öfkenin ortaya çıktığından bahseder. Böylece hâkimiyetleri yâda istibdatları birkaç top, bir miktar cephaneye ve zindanlara varıncaya kadar topladıkları bir sürü ekıya ve bir parça paradan kaim olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu gayri meşru sıçrayışları yakında zail olacak, O zorbalara msteak oldukları akıbeti bulacaklardır⁶³; fakat, i bununla bitmemelidir. *"En ciddi tedbir, bu yaraya en birinci merhem, zaten ekseriyeti Türk ve Osmanlı ol-*

*mayan bu azınlıkları içimizden büsbütün çıkarmak ve atmaktır*⁶⁴ ve bunun içinde ilkin Kuyucu Murat Paşavari cezalandırma uygulanmalı, ikinci olarak ta yeniçerilere yapıldığı gibi İttihat ve Terakki taifesini dağıtmak ve imha etmek gerekmektedir. Aksi takdirde *“O tohum bu toprakta, daha başka ifadeyle, o mikrop bu bedende kaldıkça, bir heyecan, bir zaaf zamanı bulur, yine bir salgın, bir maraz gibi ortalığı sarar, zarar vermeye başlar...”*⁶⁵.

Ali Kemal, yukarda çeşitli örnekler vererek açıklamaya çalıştığımız düşüncelerinden, düzenli ordunun kurulması ve gelen başarılı sonuçlardan sonra bile ayrılmayacaktır. Ona göre,

“Devlet ve milletin selameti için Kuva-yı Milliye ileri gelenlerine icap eden eden en birinci vazife mukadderatımızı, daima dediğimiz gibi hilafet ve saltanatı temsil eden bir Bab-ı Ali'ye tefviz, ederek çekilmelidir”

ifadelerinde bulunacak⁶⁶ ve bir ittihatçı ayaklanması olarak gördüğü Kuva-yı Milliye'nin düşmanı olacaktır.⁶⁷

1921 ile 1922 yılları arasında kaleme aldığı yazılarında genel anlamda Anadolu'daki hareketin tüm başarıları karşın Medeni dünyayı karşısına aldığı, Bolşeviklerle girilen ilişkilerin bizi Avrupa'dan uzaklaştırdığı,⁶⁸ var olan sorunun kaba kuvvet yerine siyasetle çözülmesi gerektiği gibi konular üzerinde duracaktır. Yazdığı olumsuz yazılarla, devamlı surette kamuoyunu meşgul ederek, bir nevi sinir savaşı gerçekleştirecektir. Darülfunun öğrencileri, bağımsızlık, kutsiyet, milliyet hislerine yabancı oluşları, saldırgan şahsiyetleri ile kamu vicdanında mahkûm edilmiş olmaları gerekçeleriyle, Ali Kemal'inde içinde bulunduğu, öğretim elemanlarını istifaya davet edeceklerdir. Öğrencilerin tepkileri üzerine Ali Kemal ve Cenap Şahabeddin görevlerinden alınacaklardır.

Refik Halit, anılarında Milli Mücadele'nin sonlarına doğru İstanbul sokaklarının *“Kahrolsun Ali Kemal”* tehditleriyle inlediğinden bahsetmekte, buna karşı Ali Kemal'in sükûnetini bozmadığını, tabi hayatına devam ettiğinden bahsetmektedir. Hatta gelecekte yapacaklarını arkadaşlarıyla paylaşarak, Peyam'ı tekrardan ayrı olarak çıkarma planları yapmakta, Saltanat ve Hilafet etrafında bir yayın politikası takip edeceğini, hatta duvar ilanlarını bile bu yönde bastırdığından bahsetmektedir.⁶⁹

Ali Kemal, 10 Eylül 1922 tarihinde Peyam-ı Sabah'ta çıkan son yazısında,

*“Gayeler birdi ve birdir... İtiraf etmeliyiz ki Anadolu'nun son zaferleri, kuvvetimize, kılıcımıza dayanarak hayat hakkını kazanma görüşünün gerçekleştiğini gösterir gibi”*⁷⁰

ifadelerini kullanır. Ali Kemal, tutuklanarak İzmir'e getirildiğinde, linç edilmeden önce yapılan sorgusunda vermiş olduğu son beyanatında ise şunları söyler;

*“Bu davanın muvaffak olacağını hiç tahmin etmiyordum. Muvaffakiyetsizlik halinde ise, büyük devletleri daha ziyade şiddete sevk ederek vatanın tamamıyla harap olmasına sebep olunacaktı... Ben, Türk milletinde bu kadar büyük yaşama gayreti ve mücadele ruhu mevcut olduğunu bilmiyordum. Bu bilgisizliğimden dolayı mazur görülmeliyim. Çünkü hayatımın büyük kısmı Avrupa’da geçmiştir. Türk Milletini tanıımıyormuşum, tanıyamamışım”.*⁷¹

Belki tutuklanmanın korkusuyla belki de iyi niyetiyle ifade ettiği bu sözleri destekler nitelikte Falih Rıfkı *“Ali Kemal, o kadar Türk halli iken, Türkçülüğe karşıydı. Satılmış bir adam değilse de kaybolmuş bir adamdı”* ifadelerinde bulunur.⁷²

SONUÇ

Ali Kemal, İzmir’in işgali ile birlikte Anadolu’da ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketine ve bu hareketin özünde yer alan bağımsızlık düşüncesine sonuna kadar muhalif olarak bakan bir kişi olmuştur. Anadolu’da olan her şeyi İttihat ve Terakki cemiyetinin bir tertibi olarak lanse etmiştir. O, büyük devletlerin *“Hasta Adam”* olarak baktıkları ve ölmesini bekledikleri Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşamış birisi olarak, Anadolu topraklarının Türk olduğu ve bu topraklarda tam bağımsız bir Türk Devleti’nin, büyük devletlere karşı girişilecek bir silahlı mücadele sonrası, zorla ve kuvvetle kurulacağına itimat etmemiştir. Bu düşünceyi kafasının herhangi bir yerine yerleştirememiştir. Özellikle İkinci Meşrutiyet ile güç kazanan Türklük duygusuna uzak kalmıştır, Mustafa Kemal’le Anadolu’da başlayan ve temel ilkesi *“Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşaması”* olan ve bunu gerçekleştirmek içinde *“Milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurma”* amacıyla yola çıkılan harekete hep muhalif kalmıştır. O, Osmanlı’nın devamından başka bir çözüm yolu görememiştir.⁷³ Türk milliyetçiliğinin özünü oluşturduğu Kuva-yı Milliye hareketini, İslam ve Osmanlı birliğini bozan bir hareket olarak görmüş ve sonuç olarak Peyami Safa’nın sözleriyle ifade etmek istersek, *“İslamcılık İstanbul’dan İtilaf donanmalarıyla beraber uzaklaştı, Vahdettin’le beraber kaçtı ve Osmanlılık politikası, İzmit’te, Ali Kemal’le beraber asılmıştır”*.⁷⁴

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Peyam

Peyam-ı Sabah

Sabah

Kitap ve Makaleler

Akandere, Osman. “Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2006, ss. 1-33.

Ali Kemal, *Ömrüm*, Hece Yayınları, Ankara, 2004.

Akşin, Sina. İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

Apak, Rahmi. *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK, Ankara, 1988.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

Atay, Falih Rıfkı. *Çankaya*, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1984.

Güner, Zekai, Kabataş, Orhan. *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

İğdemir, Ulug. *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK, Ankara, 1999.

Karay, Refik Halit. *Minelbab İlelmihrab*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1964.

Koçulu, Orhan. *Osmanlı'da Son Tartışmalar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Özalp, Kazım. *Millî Mücadele (1919-1922)*, I, TTK, Ankara, 1998.

Özkaya, Yücel. *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007.

Safa, Peyami. *Türk İnkılabına Bakışlar*, 2.b., Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1996

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, TTK Yayını, Ankara, 1993.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, TTK Yayını, Ankara, 1994.

Tunç, Salih. *İşgal Döneminde İstanbul Basını 1918-1922*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, II, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

NOTLAR

* Okt., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

¹ Ali Kemal, *Ömrüm*, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 204.

² Sabah, 19 Ocak 1919

³ Sabah, 9 Kasım 1918

⁴ Sabah, 16 Kasım 1918

⁵ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, TTK Yayını, Ankara, 1993, s. 35.

⁶ Sarıhan, s.51; Kurucularının çoğunu gazete başyazarlarının oluşturduğu bu cemiyet içerisinde, bir tarafta Ali Kemal, Refik Halit, öbür tarafta Yunus Nadi, Ahmet Emin, Halide Edip'in bulunması önemlidir. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 117. Ali Kemal, Dahiliye Nazırlığı döneminde Amerikalı Misyoner Dr. Usher'in, Doğu Anadolu bölgesindeki Bitlis, Van ve Erzurum'da

Amerikanın kalkınma hamlesini içine alan bir projeyi desteklediği görülmektedir. Akşın, s.523.

⁷ Mustafa Kemal, bu cemiyete üye olanların içinde Padişah Vahdettin, Damat Ferit, Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali Bey'ler, Sait Molla'nın isimlerini zikreder. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 5.

⁸ Sarıhan, s. 89.

⁹ Salih Tunç, İşgal Döneminde İstanbul Basını 1918-1922, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999, s. 486.

¹⁰ Akşın, s. 195.

¹¹ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2007, s. 32.

¹² Bu genelgede Ali Kemal, Mustafa Kemal için şu ifadelerde bulunur; "Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte günün siyasetini pek bilmediği için, olağanüstü sayılacak vatanseverlik ve gayretine rağmen, yeni görevinde asla başarılı olamadı... Dahiliye nazırının kesin emri, artık o zatın görevden alınmış olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleri ile ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir. Atatürk, s. 25.

¹³ Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, I, TTK, Ankara, 1998, s. 33; Sarıhan, s. 328; Akşın, s. 346.

¹⁴ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1964, s. 127.

¹⁵ Atatürk, s. 25.

¹⁶ İstifasının ardından Padişah Vahdettin'le görüşen Ali Kemal'e, padişah "beni büsbütün yalnız bırakmaya çağınıza güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük ümit ve teselliler vermiştir. Saray, her dakika size açıktır" ifadelerinde bulunur. Atatürk, s.26.

¹⁷ Damat Ferit Paşa hükümetinde yaşanan bu olaylar için bkz: Karay, ss. 137-142.

¹⁸ Buna cesaret edecek olan hükümet adamı, Sevr'i imzalayan ve Ali Kemal'in her fırsatta övdüğü Damat Ferit Paşa olacaktır.

¹⁹ Peyam-ı Sabah, 15 Mayıs 1920

²⁰ Peyam-ı Sabah, 28 Mayıs 1920

²¹ Peyam-ı Sabah, 14 Mayıs 1920

²² Sabah, 12 Şubat 1919

²³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Kırıl Matbaası, İstanbul, 1984, s. 139.

²⁴ Peyam-ı Sabah, 23 Nisan 1920

²⁵ Peyam-ı Sabah, 19 Ocak 1920

²⁶ Peyam-ı Sabah, 10 Mart 1920

²⁷ Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2006, s. 2.

²⁸ Peyam-ı Sabah, 19 Ocak 1920

²⁹ Peyam-ı Sabah, 13 Ocak 1921

³⁰ Peyam-ı Sabah, 1 Mayıs 1920

³¹ Peyam-ı Sabah, 19 Ocak 1920

³² Alıntı için bkz: Akandere, sekiz numaralı dipnot.

³³ Peyam-ı Sabah, 17 Mart 1920

³⁴ Peyam-ı Sabah, 4 Mart 1920

³⁵ Peyam-ı Sabah, 18 Nisan 1920

³⁶ Peyam, 18 Ağustos 1919

³⁷ Peyam-ı Sabah, 23 Mart 1920

³⁸ Peyam-ı Sabah, 23 Nisan 1920

³⁹ Peyam-ı Sabah, 6 Mayıs 1920

⁴⁰ Peyam-ı Sabah, 23 Mart 1920

⁴¹ Peyam-ı Sabah, 23 Nisan 1920

⁴² Peyam-ı Sabah, 8 Mart 1920

⁴³ Peyam-ı Sabah, 7 Mart 1920

⁴⁴ Peyam-ı Sabah, 7 Mart 1920

⁴⁵ Akşın, s.332; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, II, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 26.

- ⁴⁶ Peyam, 29 Eylül 1919
- ⁴⁷ Peyam-ı Sabah, 19 Ocak 1920
- ⁴⁸ Peyam-ı Sabah, 18 Mart 1920
- ⁴⁹ Peyam-ı Sabah, 9 Mart 1920
- ⁵⁰ Akşin, s. 34.
- ⁵¹ Özkaya, s. 39. İstanbul'daki muhalif basının bu olumsuz çalışmalarına karşı, Ulusal direnişin başından bulunan Mustafa Kemal'in, basına verdiği önem için bakınız aynı eser.
- ⁵² Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK, Ankara, 1999, s. 3.
- ⁵³ Peyam-ı Sabah, 24 Mart 1920
- ⁵⁴ Peyam-ı Sabah, 28 Mayıs 1920
- ⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006, s. 338 ve çeşitli sayfalar; Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.
- ⁵⁶ Peyam-ı Sabah, 6 Mayıs 1920
- ⁵⁷ Atatürk, s.136.
- ⁵⁸ Peyam-ı Sabah, 18 Nisan 1920
- ⁵⁹ Peyam-ı Sabah, 7 Mayıs 1920
- ⁶⁰ Peyam-ı Sabah, 6 Mayıs 1920
- ⁶¹ Peyam-ı Sabah, 13 Nisan 1920
- ⁶² Sarıhan, a.g.e., II, s.475
- ⁶³ Peyam-ı Sabah, 23 Nisan 1920
- ⁶⁴ Peyam-ı Sabah, 1 Mayıs 1920
- ⁶⁵ Peyam-ı Sabah, 18 Nisan 1920
- ⁶⁶ Peyam-ı Sabah, 28 Ağustos 1922
- ⁶⁷ Atay, s.139.
- ⁶⁸ Ali Kemal'e göre İzmir'in daimi olarak Yunanlılara bırakılmasındaki baş faktörlerin başında, Ankara'nın Bolşeviklerle girdiği siyasi ve ekonomik ilişkiler gelmektedir. Bu ilişkiler nedeniyle müttefiklerin bize karşı olan güvenlerinin azaldığı ve bizim yerimize daha fazla güvenecekleri bir devlet olarak gördükleri Yunanistan'ın ön plana çıktığından bahseder. Peyam-ı Sabah, 23 Mart 1920
- ⁶⁹ Karay, s. 217-218.
- ⁷⁰ Peyam-ı Sabah, 10 Eylül 1922
- ⁷¹ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK, Ankara, 1988, s. 263.
- ⁷² Atay, s. 139.
- ⁷³ Orhan Kologlu, *Osmanlı'da Son Tartışmalar*, Dogan Kitap, İstanbul, 2008, s. 124.
- ⁷⁴ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, 2.b., Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1996, ss. 49, 53.

Erdal INCE *

Kurtuluş Savaşı’nda Türk Köylüsü ve Kuva-yı Milliye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk Kurtuluş Savaşı süresince kentlere göre daha büyük bir nüfusu barındıran köylerin, ilk Kuvayı Milliye birliklerinin oluşturulmasında ve ihtiyaçlarının karşılanmasındaki tutumlarının ne yönde olduğunu irdelemektir.

Çalışma, ilk Kuvayı Milliye birliklerinin oluşturulmasından, düzenli orduya geçişe kadar ki süreci kapsamaktadır.

Bu çalışma yapılırken dönemle ilgili kaynaklar taranmış ayrıca bölgesel alan araştırmalarına yer verilip dönemin canlı tanıkları ile röportajlar yapılmıştır..

Anahtar Kelimeler: Köy, Köylü, İşgal, Direniş,

KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİNDE ANADOLU TÜRK KÖYLÜSÜNE

GENEL BİR BAKIŞ;

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında Anadolu Türk köylerinin büyük bir tükenişin içerisinde olduğunu görüyoruz. İmparatorluğun genel idari yapısı göz önünde tutulduğunda Türk köyleri ve köylüsü, XX. yüzyıla gelinceye kadar, vergi kaynağı ve asker deposu olarak görüle gelmiştir. Yirminci yüzyıla girildiğinde ise bu görüntüde herhangi bir değişim olmadığı gibi arka arkaya girilen savaşlar ve bunlardan alınan yenilgilerle köylünün, gerek iktisadi yaşamındaki canlılık gerekse sosyal yaşamındaki hareketlilik daha da gerilemiştir.¹

Milli Mücadele öncesi Türk köylüsünün sosyo - ekonomik durumu ile ilgili yapmış olduğumuz çalışmanın sonucunda, şu tespitler ortaya çıkmıştır;

- Köylünün üzerinde çalıştığı toprak ağanıdır. Bu durum onu, ağanın yanında karın tokluğuna çalışır duruma sokmuştur. Ayrıca köylü, ağayla ters düşmemek için ağanın her dediğini yapar duruma gelmiştir.

- İşgalciler tarafından kendi çıkarlarına dokunulmama sözü verilen bazı eşraf ve ağa, işgalcileri köylüye törenlerle karşılatmışlardır.²

- Köylü uzun süren savaşlardan usanmış ve yeni bir savaşı göze alamayacak kadar da yorgun hale gelmiştir.

- Türk köyleri, uzun yıllar, barış zamanında vergi kaynağı, savaş zamanında ise asker deposu olarak görülmüştür. Bu nedenle köylü yoksullaşmıştır.³ Kendi geçimini

sürdürecektir, ekim – dikim işlerini yürütecek olan insan gücünün büyük bir çoğunluğunu da savaşlarda yitirmiştir.

- Anadolu Türk köylüsü işgalci kuvvetlerden yüz bulan Rum ve Ermeni komşu köylülerinin taşkınlıklarından dolayı kendini güvende görmemektedir.

- 1919 yılında %12 nisbetinde uygulanarak tahsil edilen aşar vergisi, Kurtuluş Savaşı boyunca da bu oranda uygulanmıştır. Devlet bu vergiyi pazarlıkla belirtilen miktar üzerinden “mültezim” adındaki araçlara toplamıştır. Mültezim köylüden devlet adına belirlenen miktardan fazla vergi toplayarak köylünün ekonomik yaşamını daha da zora sokmuştur.⁴

Yukarıdaki genel durumunu incelediğimiz köylünün, çökmüş görünen sosyo-ekonomik halinden dolayı, Milli Mücadele’ye katkısının ne derece olacağı konusunda kafamızda değişik soru işaretleri belirebilir; ancak, bu olanaksız durumlarından dolayı, köylünün bir şuursuzluk içerisinde olduğu düşüncesine kapılıp köylünün vatan sevgisinin kalmadığı ve bu nedenle işgale razı olduğu yanlışlığına düşülmemelidir. Köylü etkisiz de olsa işgalcilere direniş göstermiş, ilk etapta kuşkuyla karşıladığı milli birliklere gerekli insangücü ve geri hizmet(lojistik) desteğini, vatansever subayların köylerdeki etkili çalışmalarıyla, vermiştir.

OLUŞTURULACAK KUVA-YI MİLLİYE BİRLİKLERİ İÇİN KÖYLÜDEN

BEKLENENLER VE YAPILAN ÇALIŞMALAR;

İşgaller karşısında kurtuluş çareleri düşünen Milli Mücadele’nin öncü kadrosu, oluşturulması planlanan milli direniş birliklerinin ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğunu köylerden karşılamayı planlamışlardır. O dönem için ülkenin genel nüfus verileri ve nüfusun yerleşim birimlerine göre dağılımı incelendiğinde nüfusun yüzde seksenine yakınının köylerde yaşadığı anlaşılmaktadır.⁵ Bu oran köylünün, Milli Mücadele’ye katılımın en çok beklenildiği ve ihtiyaç duyulduğu hedef kitle olarak düşünülmesinde en büyük etken olmuştur. Ayrıca işgalcilerin ilk zapt ettikleri yerler genelde kent merkezleri ve çevresi olmuştur. Bu nedenle köyler henüz işgal edilmemiş yerler olduğundan, milli direniş birliklerinin oluşturulmasında ve birliklerin ihtiyaçlarının karşılanmasında en uygun yerler olarak görülmüştür. Özellikle Batı Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’nin ortaya çıkmasındaki süreç incelendiğinde, henüz işgal edilmemiş bölgelerde direniş hareketlerinin başladığı görülmektedir⁶; ancak, güneydeki, küçük çaplı da olsa, direniş hareketlerinin Batı Anadolu’dakinin aksine işgal edilmiş bölgelerde, halkın yapılan işgale ve işgal sonucundaki duruma dayanamamaları sonucunda oluştuğu görülmektedir.⁷

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasından sonraki ilk çalışmalarından birisi, Havza'dan 28-29 Mayıs 1919'da üçüncü, onbeşinci ve yirminci kolordulara gönderdiği, savunma da izlenecek yolun ne olduğunu içeren, yazısı olmuştur.⁸ Mustafa Kemal kolordulara gönderdiği yazısında köylünün yapması gereken savunma taktiklerini şöyle belirtmiştir;⁹ *"Köylerin durumuna göre halkın kendi köyünü savunması veya çevre askeri kıtaları da desteklemeleri için hazırlıklara girişilmesi. Bunun için silah ve cephanenin, beslenme biçiminin zamanında kararlaştırılması.."*

Bu dönemde köylerin, birliklerin saklanması, toplanması ve toplantılar yapıp kararlar alabilmesi için, karargah gibi kullanılması düşünülmüştür. Bu nedenle Milli Mücadele'nin önemi ve gerekliliği köylüye iyi anlatılmalı ayrıca bu mücadele köylü tarafından benimsenmeliydi.

Öncü kadro, yapılan işgallere karşı durmadan toplantılar yapıp kurtuluş çareleri için kararlar almaktaydılar. Bu toplantılardan birisi de, Amasya Genelgesi'nin yayınlandığı günlerde, 21/22 Haziran 1919'da Erzurum'da düzenlenen Vilayet Kongresi'dir. Kongre'de genel olarak bölgenin savunulması ile ilgili konular konuşulduktan sonra, köylünün örgütlenmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Kongrede *"herşeyden ziyade orduya güvenmekle beraber, "bekçi teşkilâtı" adı altında halkı hususîyle köylüyü silahlandırmak"* kararı Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de desteklenmiştir.¹⁰ Bu karara göre savunma da esas görev ordunun olmakla birlikte, durumun zorluğundan, her ihtimale karşı mahalle ve köylerin örgütlenmeleri isteniyordu. Bu karar köylünün kendini koruması ve işgalcilere karşı direniş göstermeleri açısından önem taşımaktadır.¹¹

Milli direnişin başarıya ulaşabilmesi için köylünün, çevrelerindeki birliklere tam desteğinin gerekliliğine inanan öncü kadro, köylünün can ve mal güvenliği için örgütlenmesinin de şart olduğuna inanıyordu. Bu örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve köylünün vatan duygularını uyandırıp arttırmak için köylere giden bazı vatansever subaylar çalışmalar yapmışlardır. Bu subaylar köylüyle yaptıkları toplantılarda şu konulara değinmişlerdir¹²;

- Türk köyleri arasında samimi bir dayanışmanın olmasının gerekliliği,
- Köylerde millet uğruna çalışanların şahsına ve ailelerine yardım sağlamak amacıyla *"muavin"* sandıklarının kurulacağı,
- İşgallere karşı birlikler oluşturulması ve oluşturulan birliklerin ihtiyaçlarının giderilmesi,
- Gayri Müslim mallarına karşı boykot uygulanması ve sadece mal alışının Müslüman Türkler arasında olacağı,

Vatansever duygularla köylere giden bu subaylara köylünün ilk tepkisi; *“biz bir şey veremeyiz, yapamayız, geldiğiniz yere gidin”* şeklinde olmuştur; ancak, işgalcilere karşı bölgesel direniş hareketleri gösteren Kuva-yı Milliye birliklerinin oluşmasında ve her türlü ihtiyacının giderilmesinde de aynı köylünün etkisi çok olmuştur.¹³

Öncü kadro, teşkilatlanmanın geniş tabanlı bir katılım yaratması için imam, muhtar ve köy hocasından oluşmuş bir *“cemaat-i İslamiye”* etrafında toplanılarak yapılmasını düşünmüştür. Köylü üzerinde büyük bir nüfuza sahip olan bu kişiler, istenildiği takdirde, bütün köylüyü tek bir dava için güdüleyip harekete geçirebilirlerdi.¹⁴ Bu durumu çok iyi bilen öncü kadro bu kişilerden yararlanmayı düşünmüştür. Bu dönemde din adamlarının halk üzerindeki etkisi çok fazladır. Din motifi, özellikle Kurtuluş Savaşı süresince halkın yönlendirilmesi için zaman zaman kullanılmıştır. İstanbul Hükümeti, halkı Milli Mücadele’den uzaklaştırmak için durmadan fetvalar yayınlarken, Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen din adamları da karşı fetvalar yayınlarak halkı yurt savunmasına teşvik etmişlerdir.¹⁵

Milli Mücadele için teşkilatlanmanın gerekliliğine inanan subaylar bu dönemde, cinayet yada ağır bir suçtan dolayı dağa çıkan kızanların başı olan efelerin¹⁶ de direnişin içinde olmasını istemişlerdir. Efeler gerek silah tedariki konusunda gerekse insan toplanması ve işgalcilere karşı durulması konusunda subayların çok işler beklediği kişilerdi. Subaylar bu amaçla efelerin bulunduğu dağlara gidip görüşmeler yapmışlar ve onların milli mücadele içinde bulunmalarını sağlamışlardır.¹⁷

Kuva-yı Milliye’nin iase ihtiyacı için her birliğe bir köy tahsis edilmiştir. Birlikler bu köylerde odun, saman, arpa depo etmişler ve ayrıca köy fırınlarında birlikler için ekmek yapılmıştır. Bir köyde, birliğe yetecek kadar yiyecek kalmaması durumunda birliğe en yakındaki başka bir köy tahsis edilmiştir.¹⁸

ANADOLU KÖYLÜSÜ VE KUVA-YI MİLLİYE;

İlk başlarda, yapılan işgallere karşı köylüde yoğun bir tepki göremiyoruz. Özellikle Yunan işgali karşısında köylüde büyük bir telaş durumu bulunmamaktadır; ancak, Yunanlıları yakından tanıyan Giritliler ve Mora muhacirlerinin bulunduğu köylerin bu endişeyi fazlasıyla yaşadığını görüyoruz. Bu köylerde gizli gizli örgütlenmeler başlar. Bu örgütlenmeler diğer köylerde de Yunan işgaline karşı tepkinin çoğalmasını sağlar. Oluşturulan bu örgütler gizlice köylerden Kuva-yı Milliye için para ve silah toplarlar. Toplayan ve yardımı yapan kişiler arasındaki dayanışma Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasındaki en büyük etkidir. Bu dayanışmaya şahit olan dönemin tanıklarından Mustafa Yoldaş, durumu şöyle anlatmaktadır¹⁹; *“Adam aldığı üç sarı liranın bir tanesini geri verdi. Adam hem ağlar, hem geri verdi. Toplayan da ağlıyor, veren de. Paranın nereye gideceğini öğrenince ağlıyordu. Ben bu olaya tanık oldum. Benim de içim*

ağladı. Başka birisi beş sarı lirası varmış. Beşini de verdi. Toplayan üçünü aldı. İkisini geri verdi. Siz de çoluk çocuk sahibisiniz, dedi. Bu para orduya gidiyor dedi. Vatani ve sizi kurtarmak için çalışanlara veriyorsunuz bu parayı, dedi. Orada bulunan herkes ağlıyordu.”

İşgallere karşı ilk direniş hareketlerinin güneyde verildiğini görüyoruz. Bu anlamda ilk Kuva-yı Milliye'yi, Fransız ve Ermenilerin savunmasız insanları öldürmesi üzerine, “Kuzuculu” köyü gençleri oluşturmuşlardır. Bu birliğe yakın köylerden de katılımın olmasıyla birliğin sayısı kısa zamanda 300'e ulaşmıştır. Güneyde, Kuzuculu köyündeki birlik haricinde daha birçok direniş örgütü daha kurulmuştur. Bu örgütlerin kurulduğu ve beslendiği yerler genelde köyler olmuştur.²⁰

Batıda ise Kuva-yı Milliye, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile ortaya çıkmıştır.²¹ Bu işgali kabul etmeyen XVII. Kolorduya bağlı 56. Tümenin bazı subay ve erleri, henüz işgal edilmemiş iç bölgelere doğru geçerek halktan direniş göstermelerini ve ayrıca bu amaçla birlikler kurulmasını istemişlerdir.²²

Bu amaçla Tire'ye gelen vatansever subay ve erler, düşündükleri teşkilatlanmayı gerçekleştirememişlerdir. Bunun üzerine Ödemiş'e geçen subaylar dönemin Ödemiş yöneticileri tarafından iyi karşılanmışlardır. Subaylar, silahlı direnişi başlatabilmek için 1600 tüfeği, gönüllüler arasında dağıttıysalar da geriye sadece 120 kadar gönüllü kalmıştır. İzmir'in işgalinden iki ay öncesinden, Ödemiş'in işgal edileceği haberini alan dönemin yöneticileri ve halk tarafından, “yigit ordusu” adı ile bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bu oluşum, 56. Tümen subay ve erlerinin gelişiyile güç bulmuştur. Oluşturulan birlikle, yedek subay Üsteğmen Ali Orhan (İlkkurşun) Bey komutasında Hacı İlyas Köyü tepeleri tutulmaya başlanmışdır.²³

Yaptığımız alan araştırmaları sonucunda bu tepelere Ödemiş merkezden ve köylerden katılımın olduğunu görüyoruz. Hacı İlyas Köyü'ne 6 km uzaklıktaki Kayaköylüleri ve civar köyler, tepelerdeki direnişe destek vermişlerdir. 21 Mayıs 1864 Rusların Çerkes sürgünü ile Ödemiş'e 12 km. uzaklıktaki bölgeyi kendilerine yurt edinen Hacı İlyas²⁴ köylüleri yeniden yurtsuz kalma kaygısıyla köylerinde gerçekleştirilen direnişe tam destek vermişlerdir. Eli silah tutanlar bire bir çatışmaya girerken, dönemin çocukları da gözcülük görevinde bulunmuşlardır. Bu çocuklardan biri olan 1328 (1910) doğumlu İdris Doğan Yunanlıların gelişini haber vermek için büyükleri tarafından ileri uçlara gözcü olarak yerleştirildiklerini söylemektedir. Doğan'ın anlatımına göre, köyün küçük mescidi hastane gibi kullanılmış, cephede yaralananların tedavileri burada yapılmıştır. Ayrıca Kamil Bey ve Bekir Beyler'in evleri de cephanelik olarak kullanılmıştır.²⁵

Birliklerin toplanma ve toplantı yeri olan köyler, aynı zamanda birliklerin iase giderlerinin de karşılandığı yerler olmuştur. Özellikle Aydın savunması ve işgalinde Yörük

Ali Efe ve müfrezesinin “*Umurlu*” Köyü’ndeki teşkilatlanmaları ve köyde alınan kararlar göz önünde tutulduğunda bu süreçte köylerin karargah gibi kullanılmış olduğunu anlayabiliriz. Umurlu’daki Kuva-yı Milliye öncelikle burada bir “*Savaş Meclisi*”²⁶ kurmuştur. Köyde kurulan mecliste alınan karar gereği Aydın’daki Osmanlı Mutasarrıfına ve Yunan kuvvetleri kumandanlarına Aydın’ın boşaltılması yönünde bir nota vermişlerdir. Verilen nota üç dilde (Türkçe, İngilizce ve Rumca) yazılmış ve notanın altına efe, asker, sivil on beş Kuva-yı Milliyeci imza atmışlardır. Yunan birliklerinin Aydın’ı boşaltmamaları üzerine Umurlu Köyü’nde bulunan müfreze ve 355 gönüllü Aydın merkez üzerine yürümeye karar vermişlerdir. Umurlu Köyü’ndeki bu gelişmelerden haberdar olan Tepecik ve Kalfa köylüleri ayrıca Menderes Köprüsü başında oluşturulmuş müfrezelerde Aydın üzerine yürümüşlerdir. 29 ve 30 Haziran günü, şehrin değişik yerlerinde Yunanlılara saldıran Kuva-yı Milliye birliklerine daha fazla dayanamayan Yunanlılar şehri boşaltmak zorunda kalmıştır.²⁷ Bu başarı özellikle Aydın’ın dağ köylerinde büyük bir heyecana neden olmuştur. Kuva-yı Milliye’nin ismi duyulmuş, ayrıca dağ köylerinden milli birliklere katılım artmıştır. Bu başarı dağlarda, henüz Kuva-yı Milliye’ye katılmayan efelerin de fikrini değiştirmiştir. Demircili Mehmet Efe’nin Milli Mücadele’ye katılması bu döneme rastlamaktadır.²⁸

Yaptığımız incelemeler neticesinde köylerin, Kuva-yı Milliye’nin teşkilatlanmasında ve birliklerin her türlü ihtiyacının karşılanmasında büyük bir rol oynadığını görüyoruz. Köyler, Milli Mücadele boyunca birliklerin saklanması, saldırı planlarının yapılması ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olmuşlardır; ancak, köylü, ilk başlarda Kuva-yı Milliye’ye karşı şüpheyle bakmıştır. Bunun nedenleri arasında köylünün, yeni bir savaşı göze alamayacak kadar yoksul olmasını, ağalar tarafından yönlendirilmesini ve bazı efelerin bölge halkı üzerindeki yıpratıcı çalışmalarını sayabiliriz. Efe, daha önce de belirttiğimiz gibi, ya bir cinayet ya da ağır bir suç işleyerek adaletten kaçmak amacıyla dağa çıkan kızanların başındaki kişiye verilen addır. Varsıldan alıp yoksula dağıtan efeler, halkın gözünde makbul görünürken, bazılarında halk üzerinde büyük bir baskı mekanizması oluşturdukları için halk tarafından bıkkınlıkla karşılanmışlardır. Ayrıca efelerin İzmir, Aydın ve civarında işgalcilere karşı sağladıkları başarılar, sahte efelerin türemesine neden olmuştur. Bu sahte efeler halka özellikle de köylüye karşı, baskınlar düzenlemiş ve Milli Mücadele’nin ismini kullanarak onları soymuştur. Bu tür efeler nedeniyle köylü, ilk başta, milli mücadeleye karşı soğuk davranmıştır. Ayrıca bu kargaşa döneminde birçok yerde sözde Anadolu’yu düşman işgalinden kurtarmak maksatlı irili ufaklı çeteciler de ortaya çıkmıştır; ancak, bu çetecilerin yüzde doksanı Birinci Dünya Savaşı’ndan kaçan kimselerden oluşmaktadır. Bu kişiler köylerde ve bütün halk üzerinde büyük zararlar meydana getirmişlerdir.²⁹

Kuvayı Milliye’ye gelir sağlamakla görevli halk kuruluğu olan Heyeti Milliye, halkın birliklere vereceği mal ve para şeklindeki bağışlarının miktarını da belirliyordu. Heyeti Milliye bağış miktarlarını belirlerken İhtiyar Heyetleri’nin ve bilirkişilerin de görüş-

lerini almak zorundaydı. Köylerdeki İhtiyar Heyetleri, köyün nüfusuna göre belirli oranda seçilen üyeler ile köyün muhtarı, imamı ve öğretmeninden oluşmaktaydı. Kuva-yı Milliye dönemindeki köy İhtiyar Heyetleri, köylerde yapılacak işlerin kararının alınmasını, yürütülmesini ve ayrıca köylüden toplanacak Salma'nın miktarının tespit edilmesini belirlerdi. Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyacı olan mal ve paranın köylerde kimin ne kadar vereceğinin tespitini yine bu heyet üstlenmişti.

Kuva-yı Milliye birliklerine malzeme yönünden kendi hanesine düşen payı ödeyen köylü, milli birliklere insan gücü desteğinde de bulunmuştur. Kuva-yı Milliye birliklerine katılmak isteyen her vatandaş bir silah bulmak zorundaydı. Birçok gönüllü elinde ne varsa satmış ve kuva-yı milliye birliklerine katılmıştır. Bu dönemde köylünün para edecek tek varlığı ise çift hayvanlarıdır. Kuva-yı Milliye'ye insan gücü desteği vermek isteyen birçok köylü elindeki çift hayvanlarını silah alma karşılığında satmıştır.

Kuva-yı Milliye birlikleri devamlı hareket halindeydi. Oynak savunma savaşları yapıtlarından sabit bir barınma yeri ve kışlaları mevcut değildi. Düşmanla çatışma olmadığı zaman cephe yakınlarındaki yerleşim yerlerinde konaklamak mecburiyetinde kalıyorlardı; ancak, bu durum bazı eşkiyalıktan gelen komutanlar sebebiyle köylüler için ızdırap oluyordu. Milli Kuvvet komutanlarının çoğunluğu konakladığı köylerde halka yük olmamaya gayret etmişler ve aldıkları her şeyin parasını ödemişlerdir. Paraları yetmediği zaman malın bedeline mukabil yazılı imzalı bir kağıt vermişlerdir. Bunun anlamı ise ileride bu paranın devletçe ödeneceğini göstermesidir.³⁰

Sonuç

İşgaller karşısında can derdine düşen köylü, çareyi dağlara kaçmakta bulmuştur. Bazı köylüler düşmanın gelme tehlikesine karşın dağa çıkarken, bazıları da düşmanın köyü basması sonucunda, yaptığı işi yarım bırakarak, dağlara kaçmışlardır. Dağda zor yaşam mücadelesi veren köylü, asayişsizlik nedeniyle çoğalan eşkiya soygunlarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Her gelen elindekini alıp gitmiş, bu nedenle köylü, kurtuluş çareleri düşünen vatanseverleri hoş karşılamamıştır.

Anadolu'daki bir direniş hareketinin öncülüğünü, köylüler yapmasa da, direnişin esas yükünü Anadolu köylüsü çekmiştir. Her ne kadar bu kitleyi Kuva-yı Milliye hareketinin içine çekmekte bazı sıkıntılar yaşanmışsa da, sonuçta köylüler, Kuva-yı Milliye adını verdiğimiz bu kuvvetlerin ve ileride kurulacak düzenli ordunun isimsiz kahramanlarını oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- AKÇA, Bayram. Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efe'nin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 2,
- AKANDERE, Osman. "Milli Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşada Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı, 11, Bahar, 2002.
- AKBULUT, Dursun Ali. "Hey'et-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti ?", Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4 (12 Mart 1990), Erzurum 1990.
- ARI, Kemal. Atatürk ve Aydınlanma – Düşünsel Temelleri ve Gelişimi-, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. Tek Adam – Mustaf Kemal 1919-1922, Remzi Kitabevi, cilt II, İstanbul, 2008.
- BURHAN, Sabahattin Yörük Ali Efe, Nesil Yayınları, Cilt:3, İstanbul 2007.
- COŞKUN, Alev. Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1988, ss.221-223.
- ÇETİN, Türkan. Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü, D.Ü., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı, 3.
- ÇETİN, Necat. Mustafa Yoldaş'ın Anlatımı (2002), Kişisel Arşiv, 28.08.2009.
- ÇİÇEK, Rahmi. "Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar Ve Etkileri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Cilt, 2, Sayı, 7.
- GÜNAY, Ünver "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 14, 2003.
- İNCE, Erdal. "Kurtuluş Savaşı'nda Köylülük Ve Karadeniz Köylüsünün Genel Durumu", Milli Mücadele Sempozyumu Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2009.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım. Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Soylem, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- KARACA, Taha Niyazi. "Milli Mücadele'de Bozkır İsyanları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 16.
- KIRKPINAR, Kenan. "Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı", D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 1992.
- KİLİ, Suna. Atatürk Devrimi - Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, Rauf Orbay'ın Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- ÖNAL, Sami. Hüsrev Gerede'nin Anıları, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ÖZGÜVEN, Ali. " Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)", İ.K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi, 2002.
- SARIHAN, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondoros'tan Erzurum Kongresine Kadar, Cilt. 1, Ankara, 1982.
- TÜRKMAN, Saim. "Kuvayı Milliye'nin İşe İkmali ve Heyeti Temsiliye'nin Kaynakları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Cilt, 6, Sayı, 22.
- ÜNAL, Muhittin. Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları", Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.
- YAMAN, Ahmet Emin. "Milli Ordu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Sayı.2, 1988.
- YILDIRIM, Yılmaz. "Osmanlı Modernleşmesinde Cemaat-Toplum Yapılaşması: Yeni Osmanlı Düşüncesi Örneği" Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt, 10, Sayı, 3.
- YORULMAZ, Şerife. "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005.

NOTLAR

*Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı (erdalince11@hotmail.com)

¹ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, ss. 19-24.

² Erdal ince, "Kurtuluş Savaşı'nda Köylülük Ve Karadeniz Köylüsünün Genel Durumu", Milli Mücadele Sempozyumu Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2009.

³ Kemal Arı, Atatürk ve Aydınlanma – Düşünsel Temelleri ve Gelişimi-, Yakın Kitabevi, İzmir, 2009, ss. 125-126.

⁴ Kenan Kırkpınar, "Aşar Vergi Sistemin Kaldırılışı", D.E.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 1992, ss. 105-108, Bkz, Ali Özgüven, " Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)", İ.K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi, 2002, ss. 110-114. Bkz., Müderrisoğlu., ss. 290-292.

⁵ Suna Kili, Atatürk Devrimi - Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 89. Bkz, Asım Karaömerlioğlu, Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 14.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam – Mustaf Kemal 1919-1922, Remzi Kitabevi, cilt II, İstanbul, 2008, ss 152- 157. Bkz, Müderrisoğlu, s. 236.

⁷ Şerife Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", Ankara Üniversitesi Türk inkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss. 347-348. Bkz., Taha Niyazi Karaca, "Milli Mücadele'de Bozkır İsyancıları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 16, ss. 160-164.

⁸ Sami Önal, Hüsrev Gerede'nin Anıları, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss.30-31.

⁹ Osman Akandere, "Milli Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşada Sine-i Millet Düşüncesi İle Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı, 11, Bahar, 2002, ss. 8-12. Dursun Ali Akbulut, "Hey'et-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti ?", Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4 (12 Mart 1990), Erzurum 1990, s.46-54.

¹⁰ Osman Selim Kocahanoglu, Rauf Orbay'ın Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul, 2005, ss.196-198.

¹¹ Ahmet Emin Yaman, "Milli Ordu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Sayı.2, 1988, s.121. Bkz., Rahmi Çiçek, "Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar Ve Etkileri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Cilt, 2, Sayı, 7, ss. 8-12. Bkz, Zeki Sanhan, Kurtuluş Savaş Günlüğü, Mondoros'tan Erzurum Kongresine Kadar, Cilt. 1, Ankara, 1982. s. 51.

¹² Yaman, s.122.

¹³ Aydemir, ss. 144-145.

¹⁴ Yılmaz Yıldırım, "Osmanlı Modernleşmesinde Cemaat-Toplum Yapılaşması: Yeni Osmanlı Düşüncesi Örneği" Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt, 10, Sayı, 3, ss. 14-16. Bkz., Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 14, 2003. ss. 17-20.

¹⁵ Türkan Çetin, Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü, D.Ü., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı, 3, ss. 177-180.

¹⁶ Müderrisoğlu, ss.180-181.

¹⁷ Aydemir, ss.146.

¹⁸ Saim Türkman, "Kuvayı Milliye'nin İlaş İkmali ve Heyeti Temsiliyenin Kaynakları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi: Atatürk Yolu, Cilt, 6, Sayı, 22, ss.202-206.

¹⁹ Mustafa Yoldaş'ın Anlatımı (Necat Çetin Kişisel Arşivi) 20.08.2009.

²⁰ Müderrisoğlu, ss.236-237.

²¹ Arı, Atatürk., ss. 131-132.

²² Muhittin Ünal, Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları", Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s.61.

²³ Alev Coşkun, Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1988, ss.221-223. A.g.e., Müderrisoğlu, ss. 174-176.

²⁴ Köyün Milli Mücadele dönemindeki adı "Hacı İlyas"tır. Türkiye'de çıkartılan bir kanunla bazı köy isimlerinde yapılan değişikliklerle adı "Burhaniye" olmuştur. Burhaniye adı ise Milli Mücadele döneminde, Batıdaki ilk "Kuva-yı Milliye" birliklerinin bu köyde mevzilenmiş olması nedeniyle "İlk Kurşun" olarak değiştirilmiştir.

²⁵ İdris Doğan'ın Anlatımı, 02.09.2009.

²⁶ Aydemir, s. 146.

²⁷ Aydemir, s. 147.

²⁸ Bayram Akça, Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efe'nin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss.5-7.

²⁹ Sabahattin Burhan, Yörük Ali Efe, Nesil Yayınları, Cilt:3, İstanbul 2007, ss. 172-180. Bkz., Aydemir, s.163.

³⁰ Müderrisoğlu, ss. 178-180.

Mehmet KARAYAMAN ***Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu****ÖZET**

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ve sonrasında başlayan işgal hareketi, Türk Milletinin tepkisine neden olmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Kuva-yı Milliye birlikleri kurarak tepkisine ortaya koyan Türk Milleti, bağımsızlığını korumayı başarmıştır.

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ile Ege Bölgesi'nde başlayan Kuva-yı Milliye hareketine Uşak da katılmıştır. Temmuz-Ağustos 1919 tarihlerinde, Uşak'ta Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulmuştur. Çalışmamız, İzmir'in işgal tarihi olan 15 Mayıs 1919 ile Uşak'ın işgal tarihi olan 29 Ağustos 1920 tarihleri arasında kapsamaktadır. Amacımız, Uşak'taki Kuva-yı Milliye hareketinin ortaya çıkışı, faaliyetleri, halkın Kuva-yı Milliye hareketine verdiği destek, İstanbul Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa'nın Uşak'taki Kuva-yı Milliye hareketine karşı tutumları hakkında bilgi vermektir. Ayrıca başta İbrahim Tahtakılıç olmak üzere Uşak'ta Kuva-yı Milliye hareketine önderlik eden kişiler hakkında bilgi verilecek, Uşak'ın, Ege Bölgesinde oluşan Kuva-yı Milliye hareketi içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Arşivi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri esas alınarak hazırlanan çalışmamızda, mevcut bilgiler, yayınlanmış hatıratlar, kitap ve makaleler ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşak, Kuva-yı Milliye, İbrahim Tahtakılıç, Yunan İşgali, Ege Bölgesi

19. yüzyılda toprak kayıpları hızlanan, içeride ve dışarıda pek çok tehditle karşılaşan Osmanlı Devleti, son bir umutla girdiği I.Dünya Savaşı'nda, beklentilerini karşılayamamış ve devletin dağılma süreci hızlanmıştır.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Anadolu toprakları, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. İşgaller karşısında İstanbul Hükümeti pasif, teslimiyetçi bir politika izlemeye çalışırken, Türk Milleti silaha sarılarak işgalleri kabul etmeyeceğini bütün dünyaya göstermiştir. Türk Milletinin işgallere karşı verdiği direniş, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile örgütlü bir halk hareketine dönüşmüştür.

1877-1878 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan ve 1912 Balkan Harpleri'nde savaş birliklerinin yanında, subaylar komutasında milis ve gerilla hizmetlerini üstlenen gönüllü sivil örgütlenmelere verilen Kuva-yı Milliye unvanı,¹ I.Dünya Savaşı son-

rasında yaşanan işgal hareketlerine karşı halkın verdiği sivil direnişi ifade etmek için de kullanılmıştır. Kuva-yı Milliye kavramı ile Milli Mücadele kavramları birbiriyle özdeşleşmiştir. Milli Mücadele öncesinde bu kavram, Türk Milleti'nin kurtuluşunu sağlayacak bir örgütün adı olmanın da ötesinde, bir simge, bir slogan olarak kullanılmıştır.²

Dar anlamda, işgallere karşı mücadele eden ve halkın kurduğu silahlı direniş gruplarını ifade eden Kuva-yı Milliye, geniş anlamda Türk Milletinin işgallere karşı vermiş olduğu topyekûn mücadeleyi ifade etmiştir.

Atatürk, Kuva-yı Milliye'yi şöyle tanımlamaktadır;

“Hükümet merkezi, düşmanların şiddetli çemberi içindeydi. Siyasal ve askeri bir çember vardı. İşte böyle bir çember içinde yurdu savunacak, ulusun ve devletin bağımsızlığını koruyacak kuvvetlere emrediyorlardı. Bu biçimde yapılan emirlerle, devlet ve ulusun araçları temel görevlerini yapamıyorlardı. Yapamazlardı da. Bu araçları savunmanın birincisi olan ordu da, ‘ordu’ adını korumakla birlikte, elbette temel görevini yerine getirmekten yoksundu. İşte bunun içindir ki yurdu savunmak ve korumak olan temel görevi yerine getirmek, doğrudan doğruya, ulusun kendisine kalyordu. İşte buna Kuva-yı Milliye diyoruz.”³

Yunan İşgali Öncesinde Uşak'ın Durumu

I.Dünya Savaşı sonunda, savaşın ve yenilginin bütün sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Fırkası görülmeğe başlanmış, Fırkaya ve İttihatçılara karşı tepkiler artmıştır. Bu fırsattan yararlanan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, üstünlüğü ele geçirmeye, her tarafta İttihat ve Terakki taraftarlarını sindirmeye çalışmıştır. Ülke genelindeki durum, Uşak için de geçerli olup Uşak'ta, İttihat ve Terakki yanlısı memur ve yöneticiler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları tarafından etkisiz hale getirilmiş, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Belediye gibi kurumlar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlılarının eline geçmiştir.

Batı Anadolu'da başlayan Yunan işgaline karşı yer yer milli direnişler başlamış, kongreler toplanmıştır. Uşak'ta, İzmir'in işgaline karşı protesto mitingi yapılmışsa da işgallere karşı gösterilen tepkiler ve kurulan cemiyetler yetersiz kalmıştır. Silifke'de milli direnişin çekirdeğini oluşturan Besim Atalay, memleketi olan Uşak'a gelişini şöyle izah etmektedir;

“Memleketimiz olan Uşak'tan kötü haberler geliyordu. Dört kız, iki kadından ibaret olan ailemi görmek için iki aylık izin alarak Uşak'a gittim. Yunanlılar İzmir'den içrilere kadar girmişti. Fikrimiz karışık, ortalık başsızdı. Maarif Müdürlüğünden istifamı verdim, mücadeleye karıştım. O sıralarda Uşak'ta softalarla hocaların bir kısmı İtilâfçı idiler, kuvvetli idiler. “İttihatçılar gelmesinler de hangi devlet gelirse gelsin”, diyorlar ve milli hareketi, İttihatçı hareketi sayıyorlardı.

Uşak'ın, Hafız Ali Efendi adında çok kıymetli bir müftüsü vardı. Bilgice, ahlak ve faziletçe öbür softalarla hiç kıyas olunmazdı. Bundan başka bir devre İttihat ve Terakki mebusluğu yapmış bulunan çok eski ve köklü bir aileden (İbrahim Bey) adında bir sarıklımız daha vardı. Zeki, hatırlı, fikir sahibi idi. Şehirde bir de aydın ve düşünür küçük bir topluluk vardı. Bunlar baş başa vererek ne yapılabileceğini düşünürlerdi. Kıymetli birçok gençler (Türk Ocağı) etrafında toplanmışlardı.”⁴

Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Kurulması

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, bütün ülkede olduğu gibi, Uşak'ta da protesto edilmiş, heyecanlı toplantılar yapılmıştır. 23 Mayıs 1919'da taarruza geçen Yunan kuvvetleri 25 Mayıs'ta Manisa'yı, 29 Mayıs 1919'da Kasaba'yı, 5 Haziran 1919 tarihinde de Akhisar'ın işgal etmiştir.

Düşmanın Alaşehir yakınlarına kadar yaklaşması, Uşak'taki Kuva-yı Milliye hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. İşgal hareketlerine karşı direniş kuvvetleri oluşturmak üzere, Alaşehir'e gelen Bekir Sami Bey, 3 Haziran 1919 tarihinde Alaşehir'den Eşme'ye geçmiştir. Eşme'de kaldığı süre içerisinde civar kazalarla haberleşerek Kuva-yı Milli için gönüllü asker toplanmasını teşvik eden Bekir Sami Bey, toplanacak gönüllülerin 68. Alayın 1. Taburuna veya 14. Kolorduya gönderilmesini istemiştir. Bekir Sami Bey, Uşak'ta gönüllü asker ve iane toplanması için, Haziran 1919 tarihinde Binbaşı İsmail Beyi, Uşak Mevki Kumandanı olarak atamıştır⁵; fakat, Uşak'ta İstanbul Hükümeti'nin etkisinde kalan devlet memurları nedeniyle, Kuva-yı Milliye'ye hareketi etkili olamamıştır. İstanbul Hükümeti yanlısı bir politika izleyen Uşak Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey, Bekir Sami Bey'e gönderdiği 19 Haziran 1919 tarihli bir yazıda, “Firarilerin ve askerlik çağındakilerin toplanmasında askerlik şubesi ile kaymakamlığın büyük çaba sarf ettiğini; fakat, Jandarma Bölük Komutanı İsmet Efendi'nin bu faaliyetlere yardımcı olmadığını, tam tersine faaliyetlere engel olduğunu belirterek”⁶, Kuva-yı Milliye yanlısı Jandarma Bölük Komutanı İsmet Beyin görevden alınmasını istemiştir.

Uşak'ta Müdafaa-ı Hukuk Heyet-i Milliyesinin Kuruluşu

Uşak'ta Kuva-yı Milliye'ye yönelik ilk örgütlenmeler, İzmir'in işgalinden sonra şehre gelen ve Ege Bölgesi'nde direnişi örgütlemeye çalışan eski İttihat ve Terakki mensupları ile İttihat ve Terakki hareketinin bir uzantısı olan Karakol Cemiyeti üyeleri tarafından kurulmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından Ekim 1918'de, Eski Sivas Mebusu Kara Vâsıf Bey'in teşebbüsleriyle gizli bir yer altı örgütü olarak kurulan Karakol Cemiyeti'nin amacı, bir yandan ülkede kalan İttihatçıları, Hristiyan azınlıkların ve İtilaf Devletleri'nin misillemelerinden korumak, diğer yandan da ülkenin işgal altında olmayan bölgelerinde bir direniş meydana getirmektir.⁷

Direnişi destekleyen İttihat ve Terakki hareketi içerisinde zamanla iki gurup ortaya çıkmıştır. Bir gurup, yerel şartların ortaya koyduğu duruma göre hareket edip iktidar arayışından uzak dururken bir diğer gurup ise İttihatçı kimliğini gizleyerek direniş hareketini örgütlemeye çalışmıştır.⁸

Aralarındaki temel fark, Karakol Cemiyeti'nin desteğinde kurulan cemiyetler, Anadolu'daki direniş hareketini İtilaf Devletleri ile daha iyi koşullarda bir barış yapmanın ve İttihat ve Terakki hareketinin tekrar iktidara gelmesinin bir aracı olarak görürken⁹, diğer gurup ise Anadolu'daki direniş hareketini siyasi-politik çekişmelerden uzak, İttihat ve Terakki'nin bir uzantısı olmadığını vurgulayarak, partiler üstü bir harekete dönüştürmeye ve halka mal etmeye çalışmışlardır.

Uşak'ta Kuva-yı Milliye hareketi içerisindeki ilk örgütlenme birinci guruptakilerin öncülüğünde gerçekleşmiştir. İzmir'in işgal edilmesinden sonra XVII. Kolordu'dan ayrılarak Uşak'a gelen Selanikli Kaymakam Fuat ile Binbaşı İsmail Hakkı Beyler, İzmir'in işgalinden sonra Redd-i İlhak Cemiyeti'ne girmiş olan ve Uşak'ı Redd-i İlhak Cemiyeti içine almak için Uşak'a gelmiş olan Sökeli Hilmi Bey ile birleşerek, gizli bir cemiyet kurmuştur. Bu gizli cemiyete; Bacakoğlu Mustafa, Hamzaoglu Ali, Menzil Ambar Müdürü Kolağası Şükrü, Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet, Uşak Askerlik Şube Reisi Kaymakam Vehbi Beyin oğlu Kemal Beyler de girmiştir.¹⁰

Yunanlılar tarafından Ödemiş'in 1 Haziran 1919 tarihinde işgal edilmesi Alaşehir Kuva-yı Milliyesi'ni çok sarsmış, şehirde panik havasının oluşmasına neden olmuştur. Alaşehir'deki Kuva-yı Milliye hareketine destek olmak üzere, Uşak'ta bulunan Milli Mücahidin Kumandanı Tahsin Bey, yanına aldığı kuvvetlerle Alaşehir'e hareket etmiş, yerine ise Alaşehir'den Süleyman Sururi Bey gelmiştir. Karakol Cemiyeti ve Teşkilat-ı Mahsusa ile bağlantısı olan Süleyman Sururi Bey'in Uşak'a gelmesinden sonra, Uşak'ta daha önce kurulmuş olan gizli cemiyetin adı, "*Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi*" olarak değiştirilerek, Karakol Cemiyeti ile bağlantısı sağlanmıştır.¹¹

Süleyman Sururi ve Binbaşı İsmail Hakkı Beyler'in Uşak'ta halkı Kuva-yı Milliye'ye katılmaya ve "Milli Ordu" adında bir birlik kurmaya çağırması, Uşak Kaymakamının tepkisini çekmiş İsmet Bey'in acele görevden alınması istenmiştir.

1 Temmuz 1335/1919 tarihinde Kula'daki millî teşkilatın kurulması, Uşak Kaymakamlığınca "bolşeviklik cürriyatı" olarak telakki edilmiştir. Uşak Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey, Sururi Bey'in Uşak'a gelmesinden ve buradaki faaliyetlerinden rahatsız olduğu için belediye reisi ile birlikte onu ve arkadaşlarını İstanbul'a göndermek için tevkiif ettirmiştir. Birkaç gün sonra, Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet Bey'in yardımıyla hapisten kurtulan Sururi Bey, eski görevine geri dönmüştür.

Dâhiliye Nezareti'nden aldığı emir doğrultusunda Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin kurulmasını yasaklayan Uşak Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey, Uşak'ta gönüllü asker toplama

maya çalışan Çerkes Hasan'ı da tutuklatmıştır. Uşak mahkemesinden Nakib Ahmed Efendi ile *“İttihat ve Terakki Fırkasının propagandasını yapmakla”* suçlanan, Uşak Müftüsü Ali Rıza Efendi vazifelerinden azledilmiştir.¹²

Besim Atalay, Uşak'taki Kuva-yı Milliye hareketinin durumu hakkında şu bilgileri vermektedir;

*“Karşılarında hemen hiç kuvvet bulunmadığı için düşman yaka, yıka Alaşehir'e doğru yürüdü. Salihli ve Alaşehir'de milli kuvvetler kurulmuştu. Milli cephe kurulmuştu. Bu arada Eşme'de de Milli Hareket başlamış, fakat Uşak hala hareketsizdi. Uşak'ın başına Denizli felaketi gibi bir felaket gelmesi çok ihtimal dâhilinde idi. Uşak'ın hareketsiz kalması hem tehlikeli hem de ayıp görünüyordu. Hilmi Bey birkaç arkadaşıyla harekete geçmeyi kararlaştırmışlar.”*¹³

Kuva-yı Milliye Yanlılarının Uşak Baskını

Uşak'ta, Kuva-yı Milliye hareketini engellemeye yönelik baskı ve yasaklamaların artması, Kuva-yı Milliye yanlılarının tutuklanarak hapse atılması, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları arasındaki çekişmenin hat safhaya ulaşması, Kuva-yı Milliye'ye yanlılarını harekete geçirmiş, Hilmi Bey ve arkadaşlarının yardımlarıyla, Salihli Cephesi'nden ayrılan bir bölük asker, Eşme'den de takviye alarak, 16-17 Temmuz 1919 tarihinde Uşak'a girmiştir. Uşak Kaymakamı görevden alınmış, Hilmi Bey de mevki kumandanı olmuştur.¹⁴

Uşak'a gelen Kuva-yı Milliye kuvvetleri, Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin kurulduğunu; ancak, Uşak'ta kontrolün sağlanması için Alaşehir'den Uşak'a asker takviyesi gerektiğini, Cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya bildirmişlerdir. 17 Temmuz 1919 tarihinde Ali Fuat Paşa tarafından 23. Fırka Kumandanlığına gönderilen yazıda, talep edilen taburun Alaşehir'den Uşak'a kaydırılmasının, Alaşehir'deki insanların maneviyatını etkileyeceği bildirilerek, bunun yerine, *“Firari ve gönüllülerin tertip ve tensiki için birkaç zabıt ve küçük zabıtın Uşak'a celbi”*, önerilmiştir.¹⁵

Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin üstünlüğü sağlamasına rağmen iane ve asker toplanması konusunda muhalifler sıkıntı çıkartmışlardır. Tahsin Bey komutasındaki birlikler, İki yüz kadar gönüllü süvari ile Eşme'den¹⁶ gelerek 30 Temmuz 1919 günü, saat yedi sıralarında Uşak'a girmiştir.¹⁷

Uşak'taki Kuva-yı Milliye yanlıları, süvari birliğinin Uşak'a ne zaman gireceğini önceden bildikleri için, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi Cemiyetine üye olan Hilmi Bey, Uşak İstasyonundaki Fransız askerleri oyalamak amacıyla, poker partisi düzenlemiştir. Bu boşluktan faydalanarak şehre giren Kuva-yı Milliyeciler, öncelikle adliyedeki *“Eşya-i cürmiye emanet odasını”* açtırarak, revolver, bıçak ve kamaları ele geçirmişlerdir. Şehirdeki telgraf tellerini keserek belediye ve resmî dairelere kendi bayraklarını asan

Kuva-yı Milliyeciler, Uşak Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey'i de görevden almışlardır. Şehirde ufak bir heyecan meydana gelmişse de herhangi bir direniş veya asayişsizlik olayı görülmemiştir.¹⁸

Uşak'ı ele geçiren Kuva-yı Milliye birlikleri halka yayınladıkları beyannamede, maksatlarının gönüllü teşkilatı kurmaktan ibaret olduğunu, her ne suretle olursa olsun kendilerine muhalefet edenleri şiddetle cezalandıracaklarını ifade etmişlerdir.¹⁹

Uşak'a gelen kuvvetlerin başında bulunan Tahsin Bey, hükümet ve karakolu ele geçirdikten sonra, *"Ahalinin mal ve canına dokunulmayacağı ve çapulcuların tenkili için müfrezeler sevk edeceğini"*, ilan etmiştir. Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin şehirde asayiş sağlamaları, Uşak'a müdahale edilmesini de önlemiş, *"Esasen hareketin pek muntazam asayiş kefil bir surette icra edilmiş olması sebebiyle, muhtaç-ı tedib bir cihet de görülmemiştir"*²⁰

Kuva-yı Milliye'nin 30 Temmuz tarihinde Uşak'a hakim olmasından sonra göz hapsinde tutulan Uşak Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey, 6 Ağustos 1919 günü istifa ettirilerek yerine azadan biri tayin edilmiş ve durum aynı gün Kütahya Mutasarrıflığına bildirilmiştir.²¹ Burdur'a sürülen Kaymakam Ahmet Tevfik Bey, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda, Kuva-yı Milliye'den Jandarma Komutanı Yüzbaşı İsmet ve Mevki Kumandanı Binbaşı İsmail Beyler tarafından zorla görevinden uzaklaştırıldığını belirterek, bu kişilerin divan-ı harbe sevk edilmelerini ve mağduriyetinin giderilmesini istemiştir.²²

16 Ağustos 1919 tarihinde, Burdur'da ikamet eden Uşak Eski Kaymakamı Ahmet Tevfik Bey tarafından, Kütahya Mutasarrıfına gönderilen mektupta Uşak'ta meydana gelen olaylar hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek şunlar ifade edilmiştir;

*"30 Temmuz sene 1335 tarihinde Eşme, Salıhlı, Alaşehir, Aydın, Nazilli gibi kasabalarla kazamızdan kandırılıp gönderilmiş, ötede beride Bölük Kumandanı İsmet Bey'in adamlarından yedi sekiz kişi ki ceman iki yüz elli müsellaha hamil ve muhterası derbeder süvari kuvveti ani ve cebri olarak muhtelif kollardan kasabaya düşmanâne bilhucüm, telgraf tellerini kat ve Uşak'ı işgal, belediye dairesiyle beraber devair ve mebani-i resmîyeyi kendilerine mahsus bayrak reks ve silahlı kuvvetler vazh etmek suretiyle zabt ve kuvve-i mevcude-i mahalliyeyi ibtida esir ve silahlarından tecrit ve iki gün iki gece acizlerini süngülü muhafızlarla gerek makamımda ve gerek evimde taht-ı muhafaza takyidde bulundurduktan sonra bilahare heyet-i umumiye-i mahalli taht-ı kontrollerine vazh ve ithal eylediler".*²³

Uşak'ta kontrolü ele geçiren Kuva-yı Milliye yanlıları, Alaşehir ve Havalisi Mücahidin Kumandanı Süleyman Sururi imzasıyla 5 Ağustos 1919 tarihinde, İstanbul, Kütahya ve civar kazalara çektikleri telgrafta şunları ifade etmişlerdir;

“Kütahya Mutasarrıflığına-Belediye Riyasetine

Gediz Kaymakamlığına-Belediye Riyasetine

5 Ağustos 35 (5 Ağustos 1919)

Aydın ve kuraatına Yunan fecai ve mezalimine karşı bütün Anadolu hal-i gâleyanda, her tarafta Milli Mücahid Orduları toplanıyor. Uşak ahali-i hâmiyetmendânı dahi bu hizmet-i ulviye ve kutsiyeden gerü kalamazdı. Fakat düşman-ı din ve vatan birkaç alçak, Uşak kahramanlarının hareketine mani oluyordu. Şimdi o alçakların nüfuzundan kurtuldu. Pür-ü şevk ve galeyan mücahit toplayarak takım takım Alaşehir’e sevk ediliyor, oraları da Türk ve Müslüman yurdudur. Elbette sukut edemez, hemen delalet ve irşadat ile kahramanlarınızı toplayıp, Milli Mücahidin Ordusuna sevk müşteban olmalısınız, olmadığınız taktirde mevkinizi ehline tevdi ediniz.”²⁴

Kuva-yı Milliye birlikleri, bir yandan şehre gelen ve giden telgrafları sıkı bir kontrolden geçirirken²⁵ diğer yandan da, şehirde haberleşme için bir hat bulunmasına rağmen, haberleşmenin kontrolünün sağlanması için ayrı bir hat çekilmesi amacıyla, muhabere memurları vasıtasıyla para toplanmaya çalışılmıştır. Kuva-yı Milliye memurları tarafından Gediz, Simav arasında Şaphane Nahiyesinde Posta ve Telgraf merkezi açılmış ve posta merkezine resmi bir memur atanmıştır.²⁶ Haberleşmeyi kontrol altına alan Kuva-yı Milliye birlikleri, halka yönelik beyannameler yayınlarak, şehirde düzen ve asayışı sağlamaya çalışmıştır. “Uşak’ta Kuva-yı Milliye’nin karargâhı olan Bedesten Hanın kapısındaki siyah tahtaya asılan”²⁷ tebliğlerden bazıları şunlardır;

“Uzun bir harpten sonra mütareke yapılmıştı; fakat, hain ve alçak Yunanlıların tecavüzüne uğradık, canımız ve malımız hürriyetimiz taht-ı tehlikededir. Binaenaleyh ahali silahlanıp kendini müdafaa etmek mecburiyetindedir. Vatan tehlikesini zamanında teşkil eden Kuva-yı Milliye aleyhinde velev ki hayrına olsun harekette bulunanlar hemen kurşuna dizilecektir.

30 Temmuz sene 1335

Kuva-yı Milliye Heyeti”²⁸

“Dörtten sonra kabansız sokağa çıkılmayacak ve serhoş olarak nara atılmayacaktır. Aksi taktirde cephe-i harbiye sevk olunurlar, fuhuşiyat şediden memnudur. Muh-tasarları şediden teczir olunur. Dâhildeki Kuva-yı Milliyeye muhalefet taktirinde elli ve keminden yüz liraya kadar ceza-i nakdiye alınır.

18 Ağustos 1335

Kuva-yı Milliye Heyeti”²⁹

Uşak’ta Kuva-yı Milliyecilerin, milli harekete muhalefet edenleri sindirmeleri, işgal kuvvetleri tarafından kamu oyununa “Kuva-yı Milliyecilerin Hristiyan nüfusa saldırıları”

şeklinde yansıtılmıştır. Bundan dolayı İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne baskı yaparak Uşak'ta asayişin sağlanmasını istemişlerdir. Bu iddialar karşısında İstanbul'da bulunan İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmanî Cemiyeti başkanlığına, 28 Ekim 1919 tarihinde bir telgraf çeken, “*Uşak'ta Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi*” şunları ifade etmiştir;

“Dini ve vatani gayesi düşmanı mukaddes diyarımızdan çıkarmağa matuf olan teşkilat-ı milliyemiz, Hristiyan vatandaşlarımızın ırz ve mal ve canlarına adet-i bir taarruza bile meydan bırakmamış ve hatta casusluk edeceklerini ve düşman kuvvetlerine iltihak edeceklerini düşünmek istemeyerek, bir basiret-i siyasiye ibraz ile serbest-i seyr-ü seferlerine müsaade de bulunmuştur”.³⁰

Kütahya Mutasarrıfı Fevzi Bey'in, Kuva-yı Milli'ye karşı tutumu ve daha önce silahların İngilizlerin eline geçmesine engel olmaması, Uşak'taki Kuva-yı Milliye yanlılarını tedirgin etmiştir. Uşak'a yakın yerleri de kontrol altında tutmak isteyen Kuva-yı Milliye yanlıları, Binbaşı İsmail Hakkı Beyin komutasındaki birlikleri, temmuz ayı sonlarında Gediz ve Simav'a göndererek, oralarda da kontrolü ele geçirmişlerdir. Bu sayede Kütahya tarafından Uşak'a yönelebilecek saldırılar önlenmiştir. İzmir Şark Mıntıkası Heyet-i Merkeziye'si tarafından, Bursa'da 6. Fırka Kumandanlığına gönderilen yazıda, İsmail Hakkı Bey'in Uşak ve civarında Kuva-yı Milliye adına yaptığı işlerden övgüyle söz edilmiştir.³¹

Uşak'ta kontrolü ele alan Kuva-yı Milliye birlikleri, Uşak'a yakın kaza ve köyleri de Kuva-yı Milliye'ye dahil etmeye çalışmışlardır. 9 Ağustos 1919 tarihinde Simav Belediye Başkanlığına çekilen ve Alaşehir ve Havalisi Kumandanı Süleyman Sururi imzalı telgrafnamede, askerlik çağında olanların askere alınması ve muayenelerinin yapılması, her köyden en az beş asker toplanması, askere alınanlara verilmek üzere halktan çamaşır, elbise ve ayakkabı toplanması, Kuva-yı Milliye birliklerine katılacak askerlere yarım, subaylara ise birer lira yevmiye verileceğinin bildirilmesi istenmiştir.³²

Uşak'taki Kuva-yı Milliye birlikleri, 16 Ağustos 1919 tarihinde Uşak'tan Gediz'e gelerek telgrafhaneyi ele geçirmiş ve eşrafı toplayarak kasaba ve köylerden yirmi bin lira toplanmasını istemişlerdir.³³ Beraberlerinde yüz kadar atlı ile Uşak'tan Gediz'e gelen “*Uşak Redd-i İlhak Heyeti*”, Gediz eşrafından Redd-i İlhak Cemiyeti kurmalarını istemiş ve Gediz ve civarını da Kuva-yı Milliye hareketine dahil etmişlerdir.³⁴

Uşak'taki Kuva-yı Milliye kuvvetleri, Kütahya ve Eskişehir'in Kuva-yı Milliye dahil edilmesinde de aktif rol almıştır. Ali Fuat Paşa, Kuva-yı Milliye'ye katılmalarını sağlamak amacıyla 14 Eylül 1919'da Eskişehir'i kuşatmıştır. Ali Fuat Paşa'nın, kuşatmaya katılmak için Uşak-Alaşehir bölgesinden de müfreze istemesi üzerine hazırlanan süvariler, İbrahim Tahtakılıç'ın emrinde, Jandarma Yüzbaşı İsmet ve Yüzbaşı Süleyman Sururi Beyler'in komutasında Eskişehir'e gelmiştir.³⁵

Gelen destek kuvvetlerle, Kütahya'yı da Kuva-yı Milliye'e dahil etmek isteyen Ali Fuat Paşa, Binbaşı İsmail Hakkı Beyin komutasındaki 350 kişilik bir müfrezeyle, 20 Eylül 1920 tarihinde Kütahya'ya göndererek, İngilizlerin şehri boşaltmalarını sağlamıştır. Bu, Kütahya'da Milli Mücadelenin ilk başarısıdır. Binbaşı İsmail Hakkı Bey ve yanında bulunan, Yüzbaşı İsmet, Yüzbaşı Süleyman ve Mülazım Tahsin Beylerin gayretleri ile Kütahya'da Kuva-yı Milliye kurulmuştur.³⁶

Uşak'ın, Kuva-yı Milliye Birlikleri Tarafından Kontrol Altına Alınması Karşısında İstanbul Hükümetinin Tutumu

Kuva-yı Milliye birliklerinin Uşak baskını hakkında Kütahya mutasarrıfı ile İstanbul Hükümeti arasında yapılan yazışmalar, İstanbul Hükümeti tarafından Kuva-yı Milliye'nin nasıl algılandığı hakkında ipuçları vermektedir.

Bab-ı Âli'den Kütahya Mutasarrıflığı'na gönderilen 31 Temmuz 1335/1919 tarihli telgrafta yer alan, *“Uşak'ta dün akşam hadise olan vak'adan liva haberdar olmadı mı? Ne için ma'lûmât virilmiyor. Serian izâhı”* ifadesinden, Uşak'ta 30 Temmuz 1919 tarihinde önemli bir hadise olduğu anlaşılmaktadır. Aynı tarihte Uşak'tan gönderilen telgrafta *“Eşme'den icrâ-ı faaliyet iden çetelerden iki yüz kişilik süvari bir çetenin, dün saat 10 raddelerinde vehleten hücum ile hükümet ve karakol ve telgrafnemenin işgal ve muhaberâtın kontrol altına alındığı ve anlaşılabilmesine göre maksadları çete için gönüllü toplamak ve müsâraâtını ahâliye temin ettirilmekten ibâret olduğunu ve çete faaliyetine karşı muhalefette bulunanların kurşuna dizdirileceği”*, ifade edilmiştir.³⁷

Eşme'den Uşak'a gelen ve Yüzbaşı Tahsin Efendi'nin komutasında olan birliklerin faaliyetleri önlemek için Kütahya Mutasarrıfı, Afyonkarahisar'da bulunan 23. Fırka Kumandanlığına müracaat ederek, bir bölük askerin Uşak'a sevk edilmesini talep etmiştir.³⁸ Verilen cevapta, Afyonkarahisar'daki birliklerin yetersiz olduğu, Afyonkarahisar'daki asayişin ancak sağlayabildiği belirtilerek, Uşak'taki durum hakkında sağlıklı bilgi alınamadığı ve Uşak'a bilgi toplaması için gönderilen kişinin geri dönmesinden sonra durumun yeniden değerlendirileceği bildirilmiştir.³⁹

Harbiye Nezareti, Konya'da bulunan III. Ordu Müfettişliği vasıtasıyla 23. Fırka Kumandanlığı'na çektiği telgrafta, Uşak'ta hükümet konağını ve kasabayı işgal eden kuvvetin komutanının kim olduğu ve bu işgalden maksadın ne olduğu hakkında seri bir şekilde haber verilmesini istemiştir. Ayrıca Afyon'da bulunan 1500 kişilik 23. Fırkanın Uşak'a gönderilmesi önerilmiştir; fakat, General Milne, bu kuvvetlerin Kuva-yı Milliye'ye katılabileceğini düşünerek, öneriyi kabul etmemiştir.⁴⁰

Sadrazam tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen 5 Ağustos 1919 tarihli bir başka yazıda ise Uşak'ta meydana gelen olaylarla ilgili olarak şu ifadeler yer verilmektedir;

“Teşkilat-ı Milliye nâmiyla çeteler tertib ve Aydın Vilayetinde Demirci Efe ve Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü nam-ı müste’ârlarıyla her tarafta ahaliyi silâhına da’vet ve icab etmeyen gençleri ve evladını göndermeyen ihtiyarları i’dam ve hâneleri ihrak edileceğini i’lân eden ve birkaç gün mukaddem Uşak şehrini teshîr ve zimam-ı idare-i hükûmeti yed-i tagallûbe alarak, her tarafta müsellaah ma’iyyeti ile halkın nükûdunu gasb eyleyen eşhas efâlinin Üçüncü Ordu Müfettişliği tarafından yalnız şehirde vuku’a gelebilen yankesicilik mâhiyetinde gösterilmesi idrâki müşkil bir te’vildir.”⁴¹

İstanbul Hükûmeti, Uşak’ta meydana gelen olayların Osmanlı Hükûmeti’ni İtilaf Devletleri karşısında zor duruma düşüreceğini düşündüğünden, İtilaf Devletleri tarafından General Milne’nin başkanlığında oluşturulan bir komisyonun İzmir’de geldiği bir zamanda, Jandarma Mülazımı Tahsin Efendinin Uşak’ta etrafına birkaç yüz kişi toplayıp halkı idamla tehdit ederek para toplamasının önüne geçilmesi için, Dâhiliye Nazırı Adil Bey’e emir vermiştir⁴²; ancak, İstanbul Hükûmeti, Uşak’ta meydana gelen olaylara karşı nasıl bir tedbir alınacağı konusunda kararsız kalmıştır. Harbiye Nazırı Kazım Paşa tarafından 8 Ağustos 1919 tarihinde Konya’da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine gönderilen yazıda, her ne kadar Kuva-yı Milliye birliklerinin Uşak’ı ele geçirmelerinin herhangi bir asayişsizliğe meydan vermemiş olsa da, “Nüfuz-u hükûmetin kırılması ve gayri meçhul eşhasın umur-u hükûmete müdahaleleri ileride memleket ve ahali için telafisi gayr-ı kabil umur-u mevcut ve anarşi tevellüd edeceği”⁴³ bildirilerek elindeki mevcut kuvvetleri Uşak’a sevk etmesini, Uşak’a girmeden evvel Kuva-yı Milliye birliklerine şehri terk etmeleri için ihtarda bulunmasını, memleketin hukukunun devlet ve ordu tarafından korunduğunun bildirilmesini istemiştir⁴⁴; ancak, bu girişimleri neticesiz kalmış ve Uşak’a herhangi bir müdahale olmamıştır.

Ağustos ayında Uşak’ta incelemelerde bulunan Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, İstanbul’da yaptığı basın toplantısında, “Uşak’taki hadiseyi küçümseyerek, Uşak Kaymakamı mesuliyet endişesiyle bazı engeller ihdas etmek istediğinden orada küçük bir hadise meydana gelmiştir. Sonradan durum eski halini almıştır”, şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁴⁵

Baskın Sonrasında Uşak’ta Kuva-yı Milliye Taraftarlarının Faaliyetleri

Kendilerine “Milli Ordu” unvanı veren Kuva-yı Milliye kuvvetlerinden asker olanlar şehirdeki hanlarda, kumandanlar ise belediye binasında ikamet etmiş, bu sırada Kuva-yı Milliye için Uşak kasabasından altmış bin lira, Uşak’a civar nahiyelerden ise kırk bin lira iane toplanması talep edilmiştir. Bir taraftan da gönüllü asker kaydına başlanmıştır. Adliye eşyayı cürümiye emanet odası zorla açılarak, burada bulunan ve suç unsuru olarak muhafaza altında tutulan silahlar, bıçak ve kamalar halka dağıtılmıştır.⁴⁶ Uşak’ta gönüllü asker, silah ve para toplamayı hedefleyen Kuva-yı Milliye birlikleri, kısa sürede Uşak merkez kazada altı yüz kırk bin lira toplamışlardır.⁴⁷

Uşak'taki Kuva-yı Milliye yanlıları, Uşak merkez kazadan ve Uşak'a bağlı köylerden üç yüz silahlı ve atlı asker toplamışlar, Simav ve Gördes'ten yüz elli kişiyi silâhı altına almışlar, Kuva-yı Milliye yanlısı kişilerin elindeki silahlar alınmayarak, Milli Ordu adına kaydedilmiş ve toplanan paralar da makbuz karşılığı Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetine teslim edilmiştir.⁴⁸

Kuva-yı Milliye'nin çalışmaları sayesinde şehir küçük bir cephaneliğe dönüşmüş, şehirde kurulan komisyonlar vasıtasıyla gönüllü kaydına ve iane toplanmasına başlanmıştır. Bozdağ ve Salihli Cephelerinin kurulması ve Alaşehir'in bir direniş merkezi olarak öne çıkması nedeniyle, Uşak'tan Alaşehir'e asker sevk edilmiştir. Uşak Ahz-ı Askeri Kalemi muntakasında silâhı altına çağrılan erler de, Kuva-yı Milliye tarafından silâhı altına alınarak sevk edilmiştir.⁴⁹

Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti

İzmir'in işgalinden sonra Uşak'a gelen Redd-i İlhak Cemiyeti üyeleri tarafından kurulan ve daha sonra ismi "*Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi*" olarak değiştirilen⁵⁰ Cemiyetin dışında, Uşak'ta İbrahim Tahtakılıç'ın önderliğinde bir başka cemiyet daha kurulmuştur.

Anadolu'daki direniş hareketi içerisinde Karakol Cemiyeti ve onun desteğindeki kişilerin öne çıkması ve bu gurubun direniş hareketine önderlik etmek ve bağımsız bir rol oynamak istemesi, Enver Paşa ile olan bağlantısı ve Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde gelişen Heyet-i Temsilîyenin siyasal önderliğini tehdit etmeye başlaması, Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisini çekmiş ve Sivas Kongresi sırasında Cemiyetin lideri Kara Vasıf ile görüşerek Cemiyetin dağıldığını bildirmiştir. 12 Mart 1920 tarihinde de bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bir yazı göndererek, Cemiyetleri, Karakol Cemiyeti'nin faaliyetleri konusunda uyarmıştır.⁵¹

Bu gelişmeler, Uşak'ta da kendini hissettirmiş ve direniş için Karakol Cemiyeti ile bağlantısı olmayan yeni bir cemiyetin kurulması gündeme gelmiştir. "*Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti*" adını alan yeni örgütlenme, eski bir İttihat ve Terakki üyesi olan İbrahim (Tahtakılıç) Bey öncülüğünde kurulmuştur.

Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kuruluşunda, Karakol Cemiyeti'ne karşı gelişen tepkinin yanında, Uşak'ta faaliyet gösteren Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi üyelerinin ve bunların kontrolündeki kuvvetlerin halka yaptığı kötü muamele de etkili olmuştur.

İyi bir medrese eğitimi görmüş olan ve Uşak Müftüsü olarak görev yapmış olan İbrahim Bey, daha önce Uşak'ta kurulan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliye'ye girmemiştir. Millî harekete karşı olmamakla birlikte, Uşak'ta hâkimiyeti ele geçirmiş olan Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin halka zarar vermesinden korkmuş ve bu

endişelerini, Hilmi Bey'e şu sözlerle iletmiştir; *"Oğlum bunlarla meşgul olmamız lazımdır. Halka bir zarar gelmesin, idarelerini ele almak ister"*⁵².

Nitekim İbrahim Bey'in endişeleri haklı çıkmış, şehirde bulunan Kuva-yı Milliye çeteleri ile halk arasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Kısa süreliğine de olsa Kuşcubaşı Eşref⁵³, Binbaşı Abdi, Çerkes İlyas ve Arnavut Çeteleri, Uşak ve nahiyelerinde görev yapmış, halka yönelik bazı olumsuz tutumları nedeniyle başka yerlere kaydırılmıştır.⁵⁴

Çetelerin faaliyetlerinin kontrol altına alınması gerektiğine inanan İbrahim Bey, 30 Temmuz 1919 tarihinde Redd-i İlhak Cemiyeti'ni kurmuştur. Besim Atalay, İbrahim Tahtakılıç tarafından Uşak'ta kurulan Cemiyet hakkında şu bilgileri vermektedir;

"İbrahim Bey, derhal Gediz Delegesi Şaphaneli Mehmet Fuat, Demirci Delegesi Mazhar Nurullah, Kula Delegesi Raşit, Alaşehir Delegesi Nazmi ve Salihli Delegesi Abdullah Salim Beyler'den ibaret bir heyet kurarak vazifeye başladı ve hakkiyle işi idare etti. Ne halkı ezdirdi ne de milislerin taşkınlığına yer bıraktı".⁵⁵

Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti başkanı olan İbrahim Bey, halkın his ve heyecanını kuvvetlendirerek Kuva-yı Milliye'yi daha geniş halk kitlelerine yaymıştır. Besim (Atalay) Bey vasıtasıyla "Koca Yazı" denilen meydanda konferanslar, Ağalar Cami'nde ise vaazlar verdirek halkı bilinçlendirmeye önem vermiştir. Direniş kuvvetlerinin ihtiyacını düzenli bir şekilde karşılayarak, Kuva-yı Milliye'nin kuvvetlenmesini sağlamıştır. Uşak'ta yaşayan Hristiyanlara yönelik bir saldırı olmaması için gerekli tedbirleri alan İbrahim Bey, Kuva-yı Milliyecilerin taşkın hareketlerini önleyerek, halkı ezdirmemiş, Kuva-yı Milliye'yi bir halk hareketine dönüştürmüştür⁵⁶.

Alaşehir Kongresi Heyet-i Merkeziyesinin Uşak'a Taşınması

Salihli ve Bozdağ Cephelelerinin merkezi durumunda olan Alaşehir'de 15–26 Ağustos 1919 tarihleri arasında düzenlenen kongre, Balıkesir ve Nazilli Kongrelerinin görevlerini üstlenmekle beraber, bir üst kongre niteliğinde olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Balıkesir, Manisa, Alaşehir, Sındırgı, Buldan, Gordes, Uşak, Ödemiş, Bozdağ, İnegöl, Denizli, Nazilli, Akhisar ve Ayvalık'tan gelen temsilcilerin katılımıyla toplanan Alaşehir Kongresi'ne, Eşme'den Belediye Reisi Yunus ve Müftü Hacı Ahmet Nazif Efendiler, Uşak'tan eski mebuslardan Paşazade İbrahim Efendi (Tahtakılıç) katılmıştır.⁵⁷ İlk gün yapılan seçimde Hacım Muhiddin Çarıklı kongre başkanlığına, İbrahim (Tahtakılıç) Bey ise başkan yardımcılığına seçilmiştir. Kongrede, 20 Ağustos 1919 tarihinde yapılan bir toplantıda Alaşehir, Ödemiş, Uşak, Eşme, Kula, Demirci, Salihli kazalarını kapsayan yedi kişilik bir Heyet-i Merkeziye oluşturulması kararlaştırılmıştır.⁵⁸ Hareket-i Milliye'nin ismine, Kongre Reisi Hacım Muhittin Bey'in Kongreye sunduğu teklif neticesinde, *"Redd-i İlhak"* ifadesi de eklenmiştir.⁵⁹

Kısa süre sonra Heyet-i Merkeziye, talimatnamesinin 8. maddesinde yer alan “*Heyet-i Merkeziye, karargâhını icabında kendisi için muvafık göreceği mahalle nakil edebilir.*” hükmü gereğince, 29 Eylül 1919 tarihinde Alaşehir’de son toplantısını yaptıktan sonra, merkezini Uşak’a nakletmiştir.⁶⁰

Heyet-i Merkeziye Uşak’a taşındıktan sonra Uşak’taki Redd-i İlhak Cemiyeti ile birleştirilmiş, üye sayısı artırılan Heyet-i Merkeziye’nin ismi “*Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziye’si*” adını almış, başkanlığına da İbrahim Bey getirilmiştir.

Heyet-i Merkeziye’nin Uşak’a taşınmasında, Alaşehir’deki idareciler ile Batı Cephesi kumandanlarının anlaşmazlıkları ve Uşak’ın dokumacılık sektöründe gelişmiş olması gibi unsurlar etkili olmuştur. Ayrıca, 20 Eylül 1919 tarihinden itibaren Kütahya’nın da Kuva-yı Milliye hareketine dahil olması, ortaya çıkan yeni örgütlenme alanı içinde Uşak’ı merkezi bir konuma getirmiştir.⁶¹

Uşak Heyet-i Merkeziyesi’nin faaliyet sahası içine Kütahya livasının tamamını, Manisa livasının Demirci, Kula, Alaşehir, Eşme ve Ödemiş’in işgal altında olmayan kısımları girmektedir. Heyet-i Merkeziye Uşak’a taşındıktan sonra, kendisine bağlı cemiyet sayısı 11’e çıkmıştır.

Ekim ayından itibaren Uşak’ta faaliyet gösteren Heyet-i Merkeziye, Sivas Kongresi’ni ve Kongre sonrasında oluşturulan Heyet-i Temsiliye’yi bir otorite olarak kabul etmiştir. Heyet-i Merkeziye tarafından 29 Aralık 1919 tarihinde Ankara’daki Heyet-i Temsiliye’ye çekilen telgrafta şunlar ifade edilmiştir;

“*Sivas’tan Ankara’ya teşrifinizi kemal-i hararetle selamlarız. Büyük milletimizin istiklali uğrunda gösterdiği azmin buralarda daha ulvi âsârı her gün görülmektedir. Vahdet-i milliyeye aşk ve hararetle câygirdir. Heyet-i âliyyelerinin menâtıkımıza yaklaşması maneviyatımıza büyük bir kuvvet veriyor. Düşmanla teması muhafaza ediyoruz. Vakt-i merhûnunda büyük milletimizi temsil eden heyet-i âliyyelerinin himmeti ile güzel topraklarımızdan kovacağımıza kanaat-ı kâmilemiz vardır. Muhitimizin vahdet-i samimisini ve heyet-i âliyelerine bütün mevcudiyeti ile merbutiyetini ve her zaman müzaheret-i âliyyelerine muhtaç olduğumuzu maa’l-ihiram arz eyeriz, efendim*”⁶²

Bir yandan Heyet-i Temsiliye’yi tanıdığını kabul eden Heyet-i Merkezi, öte yandan da kendi bağımsızlığını korumakla kararlı olduğunu göstermiştir. Sivas Kongresi sırasında alınan kararlar arasında, tüm direniş örgütlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ismi altında toplanması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen Uşak’taki Heyet-i Merkeziye, “*Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi*” ismini kullanmaya devam etmiştir⁶³; ancak, bu durum fazla uzun sürmemiş, Sivas Kongresi sonrasında İstanbul Hükûmeti ile yaşanan gerginlik sonunda, diğer yerel direniş örgütleri gibi, Uşak’taki Heyet-i Merkeziye de, Heyet-i Temsiliye’nin kontrolü

altına girmiştir. 24 Ocak 1920 tarihinden itibaren “*Uşak Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye’si*” ismi kullanılmaya başlanmıştır. TBMM.’nin açılmasından sonra, Kuva-yı Milliye’nin, hükümetin denetimine alınmasına ilişkin girişimlere, “*Hükümet-i hâzıra (Heyet-i Merkeziyenin) deruhte ettiği işleri fiilen temin edesiye kadar*” çekilmemek kararını verecek ve varlığını sürdürecektir.⁶⁴

Mart 1920’de Refet Bey’in cepheye gelmesiyle, Ege’deki bütün direniş kuvvetleri yeniden düzenlenmiştir. Batı cephesinde yapılan yeni düzenleme, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine de yansımış, 1920 yılı Mart ayına kadar “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Uşak Heyet-i Merkeziye’si*” isimi altında faaliyetlerini sürdüren Heyet-i Merkeziyenin ismi, “*İzmir Şark Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi*” adını almıştır. Bu düzenlemeye göre Heyet-i Merkeziye’nin görevi, savaş için gerekli levazımın sağlanması olarak belirlenmiştir. Uşak’taki Heyet-i Merkeziye’nin denetim alanı da genişlemiş, Kütahya sancağı ile Çivril, Dinar dışındaki Afyonkarahisar Sancağı ve Manisa Sancağı’nın işgal altında olmayan kısımları, Heyet-i Merkeziye’nin denetimi altına girmiştir.⁶⁵

Eylül 1919 tarihinden itibaren Uşak’ta görev yapan Heyet-i Merkeziye, muhtemelen 22 Haziran 1920 tarihinde başlayan Yunan taarruzundan sonra, 26 Haziran 1920’de faaliyetlerine son vermiştir.

Uşak Heyet-i Merkeziye’sinin Yerine Getirdiği Vazifeler

Uşak Heyet-i Merkeziye’si, cepheye asker sevk edilmesine büyük önem vermiş, on beş bine yakın askerin cepheye sevk edilmesini sağlamıştır. Heyet-i Merkeziye bu görevi yerine getirirken, devletin askere alma yetkisini kullanmış, zorunlu askerliğe bir meşruluk kazandırmıştır. Askere alınanlardan 1894–1896 doğumlu olanlar, ordu içerisinde var olan düzenli birliklere, yaşı daha büyük olanlar da Kuva-yı Milliye birliklerine dahil edilmiştir.⁶⁶

Heyet-i Merkeziye, askerlerin beslenmesi için gerekli gıda maddelerinin temini ve taşınması, askerlerin giyim-kuşamlarının temin edilmesi, hayvan koşum takımlarının tedariki ve cephane tedarik ve taşınmasında da görev almıştır. Bu görevi yerine getirirken de bazen gerekli malları satın almış bazen de kendisi üretmeye çalışmıştır. Zaman zaman da devlet tarafından daha önceden depolanan mallara el konulmuştur. Heyet-i Merkeziye, bazı malların üretimini doğrudan üstlenmek zorunda kaldığında, bu iş için Uşak’taki üç iplik dokuma fabrikasını, 35 tabakhaneyi, değirmenleri, saraçlık, kunduracılık gibi küçük esnaf işletmelerini ve evlerdeki dokuma tezgâhlarını devreye sokmuştur.⁶⁷

Cephede ihtiyaç duyulan ve tedarik edilen mallarında taşınması da önemli bir sorun olmuştur. Uşak Heyet-i Merkeziye’si malların cepheye taşınması işinde en çok demir-yolundan yararlanmıştır. Yunan işgali nedeniyle Fransız kumpanyasının seferleri durdurması üzerine, tren işletmesini üzerine alan Heyet-i Merkeziye, Eşme ve Çivril’den

kömür getirterek nakliye devam etmiştir. Uşak İstasyonunun önemi arttığı için de İstasyon Kumandanlığı kurularak, başına Binbaşı Hıfzı Bey atanmıştır. Demiryolu ile taşımının mümkün olmadığı zamanlarda ise hayvan sırtında veya arabalarla taşımacılık yapılmıştır.⁶⁸

İstanbul Hükümetinin otoritesinin kalmadığı bir dönemde güvenliğin sağlanması, hem cephedeki insanların geri bıraktıklarının emniyet içinde yaşadıklarını görmeleri hem de ihtiyaç duyulan asker ve malların temini için son derece önemliydi. Güvenliğin sağlanması için başta Kuva-yı Milliye kuvvetleri kullanılmış, daha sonra da bu görev, mevcutları artırılan ve Heyet-i Merkeziyenin emrinde olan jandarma birliklerine verilmiştir.⁶⁹

Yunan işgali nedeniyle iç bölgelere göç eden ve evini barkını terk eden insanların beslenmesi, barındırılması Heyet-i Merkeziye'nin uğraşmak zorunda kaldığı önemli sorunlardan biri olmuştur. Heyet-i Merkezi bu tür faaliyetleri yerine getirirken, kendi kaynaklarından ziyade, devletin, Kızılay'ın ve halkın yardımlarını kullanmaya çalışmıştır.

İşgale karşı mücadelenin devam edebilmesinin, ekonomik hayatın devamına bağlı olduğunun bilincinde olan Heyet-i Merkeziye, ticaret ve üretimin devam etmesi için tedbirler almıştır. Uşak şehrinin, İzmir ile ihracat ve ithalat konusunda önemli bağları olduğundan, Heyet-i Merkeziye İzmir'e yapılan ihracatın devam etmesine çalışmış, gerek İstanbul Hükümeti'nin gerekse Balıkesir Kongresi'nin ithalatı yasaklayan kararlarını dikkate almamıştır.⁷⁰

Heyet-i Merkeziye, Alaşehir Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda 400.000 liralık, altı aylık bir bütçe hazırlamış ve elde edilmesi düşünülen 400.000 lirayı, Heyet-i Merkeziye'ye bağlı kazalara pay etmiş, hangi kazanın ne kadar para toplayacağını belirlemiştir.⁷¹

Gelişmeleri yakından takip eden Heyet-i Merkeziye, Milne Hattı'nın saptanması, Ege'de katliamın Türkler tarafından yapıldığına dair Yunan propagandası, Ödemiş, Tire halkından bazılarının Yunanistan'a tehcir edilmesi gibi konularda itilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekmişlerdir.⁷²

İç Ege Bölgesi'nde bulunan Uşak şehri, merkezi konumu, demiryolu güzergâhında olması ve sahip olduğu dokuma sanayisi ile Kuva-yı Milliye'nin Batı Anadolu'da örgütlenmesinde son önemli bir rol oynamıştır. Uşak'ta, İstanbul Hükümeti'nin izlediği politika ve bu politikanın takipçisi olan idareciler nedeniyle, Kuva-yı Milliye hareketinin oluşmasında kısa bir süre sıkıntılar yaşanmışsa da Temmuz 1919'da şehre gelen Kuva-yı Milliye birlikleri sayesinde, sorun aşılmış ve Uşak'ta Kuva-yı Milliye hızlı bir şekilde örgütlenmiştir.

Başlangıçta kurulan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir uzantısı olan Karakol Cemiyeti ile bağlantılı olan “*Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi*”ni, İbrahim Tahtakılıç'ın öncülüğünde kurulan “*Redd-i İlhak Cemiyeti*” izlemiştir. Alaşehir Kongresi sırasında kurulan “*Alaşehir Heyet-i Merkeziye'si*”nin Uşak'a gelmesi ve başkanlığına İbrahim Tahtakılıç'ın getirilmesiyle Redd-i İlhak Cemiyeti ve Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi birleştirilmiştir. Bu durum, Uşak'ın Kuva-yı Milliye hareketi içerisinde önemli bir merkez durumuna gelmesine neden olmuştur. Uşak şehri, bir yandan Salihli ve Alaşehir Cephelerinin ihtiyaç duyduğu insan ve malzemeleri temin etmeye çalışmış, bir yandan da halkın gönüllü katılımıyla askeri birlikler oluşturarak, Yunanlılara karşı verilen silahlı mücadelede aktif rol almıştır. 29 Ağustos 1920 tarihinde Yunan ordusunun Uşak'ı işgali hem cemiyetlerin hem de Kuva-yı Milliye birliklerinin faaliyetlerinin sona ermesine, mücadelenin Anadolu'nun daha iç bölgelerine kaymasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Erhan, Atatürk ve Uşak, İstanbul, 1981.
- ALBAYRAK, Mustafa, Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919–2 Ağustos 1920), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998.
- ATALAY, Besim, “Uşak'ta Milli Hareket”, Yakın Tarihimiz, Cilt:20, Sayı:2, 12 Temmuz 1962.
- Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919–1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916–1922), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:62, 2003.
- ÇARIKLI, Turgut, Babam Hacı Muhittin Çarıklı Bir Kuvay-ı Milliye'nin Yaşam Öyküsü, İstanbul, 2005.
- ÇOŞKUN, Alev, Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, İstanbul, 1997.
- GÜRLER, Hamdi Gürler, Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav, Ankara, 1994.
- TANSU, Semih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsamettin Ertürk, İstanbul, 1969.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: I, Ankara, 1985.
- TEKELİ, İlhan –İLKİN, Selim, Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.
- TUTSAK, Sadiye “İzmir'in İşgalinden Sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:59, Cilt: XX, Temmuz 2004.
- ZÜRCHER, Eric Jan, Milli Mücadelede İttihatçılık, Çeviren: Nüzhet Salihoglu, İstanbul, 2. Baskı, 2003.

NOTLAR

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, UŞAK, e-mail:mkarayaman@hotmail.com

- ¹ Alev Coşkun, Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, İstanbul, 1997, s.59-61.
- ² Mustafa Albayrak, Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s.59.
- ³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: I, Ankara, 1985, s.6.
- ⁴ Besim Atalay, "Uşak'ta Milli Hareket", Yakın Tarihimiz, Cilt:20, Sayı:2, 12 Temmuz 1962, s.205.
- ⁵ Hamdi Gürler, Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav, Ankara, 1994, s.143.
- ⁶ ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), İSH, Kutu No. 343, Gömlek No:73, Belge No:73-1.
- ⁷ Semih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsametdin Ertürk, İstanbul, 1969, s.223-224.
- ⁸ İlhan Tekeli- Selim İlkin, Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s.344.
- ⁹ Eric Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, Çeviren: Nüzhet Salihoglu, İstanbul, 2. Baskı, 2003, s.128-129.
- ¹⁰ Besim Atalay, "Uşak'ta Kuva-yı Milliye", Uşak Halk Eğitimi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Mart 1978, s.205-207.
- ¹¹ Tekeli-İlkin, s.368.
- ¹² Sadiye Tutsak, "İzmir'in İşgalinden Sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:59, Cilt: XX, Temmuz 2004, s. 558.
- ¹³ Atalay, "Uşak'ta Kuva-yı...", s.205-207.
- ¹⁴ Tekeli-İlkin, s.368.
- ¹⁵ TİTE (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) Arşivi, Kutu No:297, Belge No:18.
- ¹⁶ ATASE, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No:62, Belge No:62-1.
- ¹⁷ ATASE, İSH, Kutu No: 97, Gömlek No:64, Belge No:64-1.
- ¹⁸ ATASE, İSH, Kutu No:22, Gömlek No:59, Belge No:59-1.
- ¹⁹ ATASE, İSH, Kutu No. 194, Gömlek No:14, Belge No:14-1.
- ²⁰ ATASE, İSH, Kutu No:22, Gömlek No:59, Belge No:59-1.
- ²¹ BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH.KMS., 53.2/62.
- ²² BOA., DH.KMS., 53.4/49.
- ²³ BOA., DH.KMS., 53.2/106.
- ²⁴ ATASE, İSH, Kutu No:20, Gömlek No:94, Belge No:94-1; TİTE Arşivi, Katalog No: A-4, Sıra No: 713, Kutu No: 94, Belge No: 5; BOA.DH.KMS., 53.2/62.
- ²⁵ ATASE, İSH, Kutu No: 20, Gömlek No: 93, Belge No:93-1.
- ²⁶ BOA., DH.KMS., 53.4/36.
- ²⁷ TİTE Arşivi, Katalog: A-4, Sıra No:713, Kutu No:94, Belge No: 5.
- ²⁸ TİTE Arşivi, Katalog No: A-4, Sıra No:931, Kutu No: 72, Belge No:6.
- ²⁹ TİTE Arşivi, Katalog No: A-4, Sıra No:931, Kutu No: 72, Belge No:6.
- ³⁰ BOA., DH.KMS., 52-4/48.
- ³¹ ATASE, İSH, Kutu No:430, Gömlek No:10, Belge No:10-1.
- ³² BOA., DH.KMS., 54.2/44.
- ³³ BOA., DH.KMS., 54.2/44.
- ³⁴ ATASE, İSH, Kutu No:25, Gömlek No:69, Belge No:69-1.
- ³⁵ Tekeli-İlkin, s.276.
- ³⁶ TİTE Arşivi, Katalog No: A-10, Sıra No: 1095, Kutu No: 305, Belge No: 36.
- ³⁷ Tutsak, s.562.
- ³⁸ ATASE, İSH, Kutu No:47, Gömlek No: 123, Belge No:123-1.
- ³⁹ ATASE, İSH, Kutu No:194, Gömlek No:11, Belge No:11-1.
- ⁴⁰ Tekeli-İlkin, s.131.

- ⁴¹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:62, 2003, s.61.
- ⁴² BOA., DH.KMS., 54.2/44.
- ⁴³ ATASE, İSH, Kutu No:22, Gömlek No:64, Belge No:64-2.
- ⁴⁴ ATASE, İSH, Kutu No:258, Gömlek No:105, Belge No:105-1.
- ⁴⁵ Tekeli-İlkin, s.137.
- ⁴⁶ BOA., DH.KMS., 53.2/106.
- ⁴⁷ ATASE, İSH, Kutu No:258, Gömlek NO:75, Belge No:75-1.
- ⁴⁸ TİTE Arşivi, Katalog No: A-4, Sıra No. 713, Kutu No: 94, Belge NO:5.
- ⁴⁹ ATASE, İSH, Kutu No:337, Gömlek No:80, Belge No:80-1.
- ⁵⁰ Tekeli-İlkin, s.368.
- ⁵¹ Zürcher, s.128-182, 185.
- ⁵² Atalay, s.205-207.
- ⁵³ Eşref Bey tarafından 24 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta, "Vaziyet-i hazire dolayısıyla istirahatatta bulunduğum Uşak'tan kuvvetler toplayarak ileriye doğru hareket ettiğim maruzdur", ifadelerine yer verilmektedir. Bkz. ATASE, İSH, Kutu No: 577, Gömlek No:74, Belge No:74-1.
- ⁵⁴ Erhan Aktaş, Atatürk ve Uşak, İstanbul, 1981, s.24-25.
- ⁵⁵ Atalay, "Uşak'ta Milli...", s.205-207.
- ⁵⁶ Tekeli-İlkin, s.368.
- ⁵⁷ ATASE, ATAZB, Kutu No:13, Gömlek No:31, Belge No:31-7.
- ⁵⁸ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.40.
- ⁵⁹ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri..., s.143.
- ⁶⁰ TİTE Arşivi, Kutu No: 91, Belge No: 23.
- ⁶¹ Tekeli-İlkin, s.248.
- ⁶² Tekeli- İlkin, s.431-432.
- ⁶³ Tekeli- İlkin, s.231.
- ⁶⁴ Tekeli- İlkin, s.231, 249, 270.
- ⁶⁵ Tekeli-İlkin, s.250.
- ⁶⁶ Tekeli-İlkin, s.251-252.
- ⁶⁷ Tekeli-İlkin, s.251-253.
- ⁶⁸ Tekeli-İlkin, s.256-257.
- ⁶⁹ Tekeli-İlkin, s.258-259.
- ⁷⁰ Tekeli-İlkin, s.261.
- ⁷¹ Tekeli-İlkin, s.265-266.
- ⁷² Tekeli-İlkin, s.268.

